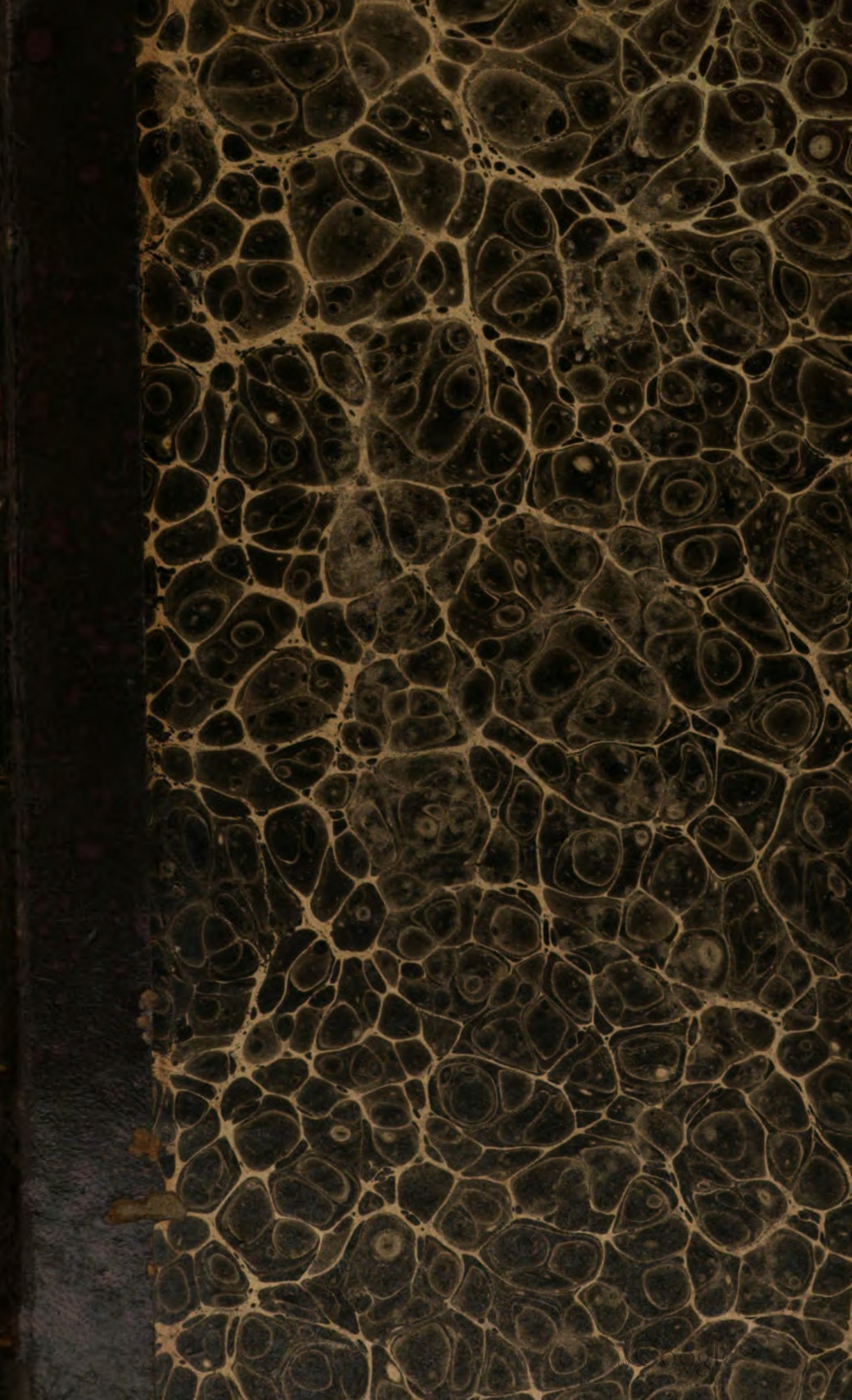
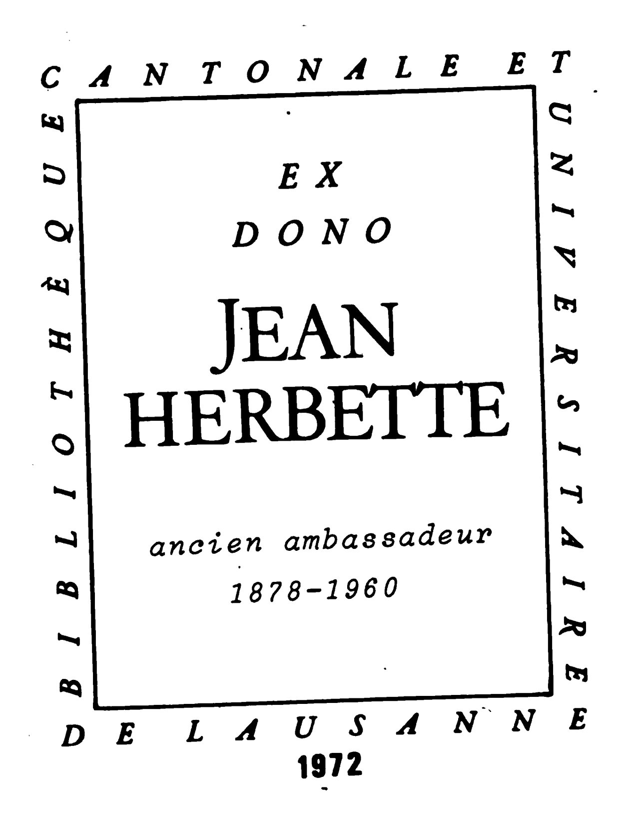

CANTONALE ET
BIBLIOTHÈQUE
UNIVERSITAIRE
EX
DONO
JEAN
HERBETTE
ancien ambassadeur
1878-1960
DE LAUSANNE
1972

BIBLIOTHECA

CLASSICA LATINA

SIVE

COLLECTIO

AUCTORUM CLASSICORUM LATINORUM

CUM NOTIS ET INDICIBUS

On souscrit, à Paris,

Chez N. E. LEMAIRE, Éditeur, boulevard Italien, n° 22, en face des Bains Chinois.

BARROIS l'aîné, libraire, rue de Seine, n° 10, Faub. St-Germ.

DEBURE frères, libraires du Roi, rue Serpente, n° 7.

TREUTTEL ET WURTZ, libraires, rue de Bourbon, n° 17.

F. DIDOT, imprimeur du Roi et de l'Institut, rue Jacob, n° 24.

Ant. Aug. RENOUARD, libraire, rue de Tournon, n° 6.

BOSSANGE père, libraire, rue de Richelieu, n° 60.

BRUNOT-LABBE, libraire de l'Université, quai des Augustins, n° 33.

MONGIE aîné, libraire, boulevard Poissonnière, n° 18.

H. VERDIÈRE, libraire, quai des Augustins, n° 25.

ARTHUS-BERTRAND, libraire, rue Hautefeuille, n° 23.

Et chez tous les Libraires de France et des pays étrangers.

T. LIVII PATAVINI

QUÆ EXSTANT

OMNIA OPERA

EXCUDEBAT FIRMINUS DIDOT,
REGIS ET GALLICARUM ACADEMIARUM TYPOGRAPHUS.

TITUS LIVIUS
PATAVINUS

AD CODICES PARISINOS RECENSITUS

CUM VARIETATE LECTIONUM

ET SELECTIS COMMENTARIIS

ITEM SUPPLEMENTA J. FREINSHEMII

CURANTE

N. E. LEMAIRE

VOLUMEN UNDECIMUM

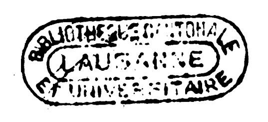

PARISIIS

COLLIGEBAT NICOLAUS ELIGIUS LEMAIRE

POESEOS LATINÆ PROFESSOR

MDCCCXXIII

JOANNIS FREINSHEMII
SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM
LIBER LXXVII
IN LOCUM LIBRI CXII LIVIANI.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI DUODECIMI.

Trepidatio victarum partium per diversas orbis terrarum partes et fuga referuntur. Cn. Pompeius, quum Ægyptum petisset, jussu Ptolemæi regis pupilli, auctore Theodoto præceptore, cujus magna apud regem auctoritas erat, et Pothino, occisus est ab Achilla, cui id facinus erat delegatum, in navicula, antequam in terram exiret. Cornelia uxor et Sex. Pompeius filius Cypron refugerunt. Cæsar, post tertium diem insequutus, quum ei Theodotus caput Pompeii et annulum obtulisset, et infensus est, et illacrymavit: sine periculo Alexandriam tumultuantem intravit. Cæsar, dictator creatus, Cleopatram in regnum Ægypti reduxit, et inferentem bellum iisdem auctoribus Ptolemæum, quibus Pompeium interfecerat, cum magno suo discrimine vicit. Ptolemæus dum fugit, in Nilo navicula subsedit. Præterea laboriosum M. Catonis in Africa per deserta cum legionibus iter, et bellum a Cn. Domitio contra Pharnacem parum prospere gestum continet.

I. Cognitam celeriter Pompeii cladem (nec enim celari res tanta poterat) passim trepidatio et fuga partium excepit. Primi (nam et proxime aberant) rem didicere, qui Dyrrhachii remanserant in prioribus castris: quorum et

M. Cicero fuit, vir nihil minus, quam ad bella natus, et jam inde a principio, Cæsaris causam, Pompeii consilia damnando, neutris partibus utilis, et molestior quibus accesserat. Nec enim abstinebat acerbis facetiis sensus suos prodere, *habere quem fugiat* dictitans, *quem sequatur non habere*. Sed et quum ad Pompeium accederet, dicentibus *sero eum venisse*, « Nihil, inquit, paratum video ». Igitur neque usus eo Pompeius est, et aliquando dixisse dicitur; « Cupio ad hostes transeat Cicero, ut nos timeat ».

II. Quo facilius, quum a Dyrrhachio Pompeius moveret, hic et relictus est, et mansit, præsertim quum accessisset corporis infirmitas. Sed postquam ex prælio Pharsalico Labienus Dyrrhachium refugit, consiliumque vocavit Cato; diversæ præsentium sententiæ fuerunt. Multis adhuc bellum placebat, quia Labienus vera falsis miscendo, Cæsaris gravi vulnere fortunam partium æquatam fuisse, confirmarat. Et conquirebantur alia inflandis animis: superesse septem aquilas, Nonius dicebat; Pompeio victoriam deberi Labienus, nescio quorum numinum oraculis. His quoque dicta reposuit Cicero: Nonio, *recte eum confidere, si pugnandum sit cum graculis*; Labieno, *hoc stratagemate jam amissa castra esse*.

III. Catoni hæc animo sententia sederat, ut, siquidem Pompeius cecidisset, transportatis in Italiam, quos secum habebat, patriæque restitutis, ipse exsulatum proficisceretur quolibet; superanti autem copias ab eo acceptas cum fide servaret. Hoc animo navigavit Corcyram, ubi classis stabat. Erat omnino fugæ similis profectio: igitur et frumentum ex horreis raptum vias angiportusque constraverat; et quia non modo jam hostis, sed suæ quoque copiæ terrori Pompeianis erant, subito metu perterriti conscenderunt naves. Nec injustus ille timor fuit: nam noctu ad

§ I. U. C. 704; A. C. 48. — Liv. Epit. — Cic. Phil. II, 15; idem ad Attic. VIII, 7; XI, 4. — Macrob. Saturnal. II, 3. — Plut. in Cat. cap. 54. — § II. Macrob. — Cic. ad Attic. XI, 4; ad Famil. XI, 4; idem de Divin. I, 32. — Dio, lib. XLII. — Front. Strat. II, 7. — Plut.

oppidum ex cursu respicientibus, magnum incendium reluxit, flagrantibus onerariis, militum audacia, nolentium conscendere.

IV. Tum et rhodia classis deseruit socios, domumque discessit. Hæc omnia paucis ante diebus rhodiæ quinqueremis remigem, velut numine afflatum, prædixisse, C. Coponius, qui ei classi præerat, homo cum primis prudens atque doctus, tribus facile doctissimis Romanorum, M. Tullio, M. Catoni, M. Terentio Varroni exposuerat. Hoc ita ab ipso Cicerone narratum, non poetarum modo, sed etiam Græcorum fabulas, qui revixisse hominem et a morte vaticinatum finxerunt, evidenter coarguit. Corcyræ, quum iterum de præsentibus esset deliberatum, Cato nunquam non observans legum, Ciceroni se cedere professus est, quod ille consulari dignitate anteibat.

V. At Cicero, qui semper pacis auctor fuerat, et omne fugerat belli munus, tantum ab accipiendo imperio abfuit, ut potius *armorum non deponendorum*, *sed abjiciendorum* suasor esset. Ibi gravis eum excepit Pompeianorum indignatio, fuissetque a Cnæo interfectus, ni Cato seductum paulisper adolescentem lenivisset: ita navigio accepto, Brundisium vectus, eo in oppido Cæsaris tempora exspectabat. Interea loci et D. Lælius, qui objectam Brundisio insulam, quam antea Libo tenuerat, consilio pari, pervicacia majore insidebat, et C. Cassius, multis Julianis in Sicilia concrematis navibus, postquam acceperant de prælio, cum classe discesserunt.

VI. Neque piget principum virorum, etiam singulorum consilia referre et fata. Duo ferme genera erant universim: qui Cæsaris clementia fidere poterant, ubivis locorum subsistebant, donec per deprecatores, quid fieri ille vellet, comperirentur; cæteri, quibus nimia odia quidlibet tutius, quam

§ III. Plut. in Cat. cap. 81. — Lucan. IX, 30. — Dio, lib. XLII. — Appian. B. Civ. lib. II. — Cic. de Divin. I, 32. — § IV. Cic. de Divin. II, 55. — Plut. in Cic. et Cat. — § V. Cic. pro Dejot. cap. 10, et ad Attic. XI, 4. — Plut. in Cic. et Cat. — Cæs. B. Civ. lib. III.

Cæsaris arbitrium, fecerant, ubilibet terrarum rebellionem meditabantur. Q. Cicero filius, quum Corcyra discederetur, Patras venit, ubi pater ejus tum agebat; qui una cum multis aliis senatoribus ad Fusium Calenum se contulit, quem a Cæsare missum fuisse in Achaiam prædiximus. Ex eo numero Ser. Sulpicius, A. Torquatus, M. Marcellus Athenis substiterunt: in Bithyniam se T. Antistius ad hominem familiarem A. Plautium recepit, pluresque alii per diversas Asiæ provincias victoris clementiam exspectarunt.

VII. Atque his omnibus ocius serius, ut cuique sors fuit, ignovit Cæsar; quorumdam etiam opera deinceps usus est, magistratusque iis et provincias dedit. At quibus renovare bellum placuit, partim in ipso conatu exstincti sunt; plerique in Africam se contulerunt. Pompeius, uti diximus, e castris suis equo fugiens, Larissam; inde per Thessalica Tempe, etiam per noctem continuato cursu, cum equitibus triginta ad mare venit. Ibi conscenso parvo et fluviatili navigio, paulum provectus, in ostio Penei amnis onerariam conspexit prætervehentem, agnitusque a domino navis, tum maxime somnium suum exponente vectoribus, susceptus est; quippe per quietem, Pompeium longe dispari, quam esse consueverat, cultu, opem suam exposcentem viderat.

VIII. Transcenderunt cum eo L. Lentulus, qui superiore anno consul fuerat, et P. Lentulus consularis, et M. Favonius prætorius; deinde et regem Dejotarum, equo properantem ad litus conspicati, recepere. Inde per Thermaicum sinum, et deinceps præter Macedoniam vecti, ad Amphipolim jecerunt ancoram; quam ad urbem edicto convenire juniores Græcos civesque romanos jusserat, reparandarum virium ergo, si spatium habuisset; an magis, ut fuga, quam moliebatur, tanto esset occultior. Certe Cæsaris adventu cognito, Lesbum transmisit, ubi initio belli Corneliam conjugem seposuerat. Invitantibus in urbem suam Mitylenæis,

§ VI. Cic. ad Attic. XI, 5 et 15; idem ad Famil. VI, 1; IV, 12, et XIII, 29. — § VII. Lucan. VIII, 1. — Cic. ad Famil. VI, 5. — Flor. IV, 2. — Cæs. — Plut. in Pomp. cap. 20. — Appian. B. Civ. lib. II. — Oros. VI, 15.

atque offerentibus omnia, non paruit; sed recepta Cornelia rebusque ejus, biduum tantummodo moratus per tempestatem, quatuor additis actuariis, quæ a Rhodiis et Tyro venerant, in Ciliciam avectus est.

IX. Eo in cursu et Sextus filius eum assequutus est, et magnus numerus senatorum; et naves quædam cum militibus ex Cilicia occurrerunt. Exposito igitur Dejotaro, qui ultimum Orientem in auxilium Pompeii commoveret, ipse præter Ephesum et Colophonem, interjacentesque insulas, Rhodum petiit. Rhodii, postquam alius esse jam cœperat Pompeius, adversus illum iidem esse desierant : igitur oppido portuque prohibitum, missis ad eum et Lentulos nuntiis, ex iis locis discedere jusserunt. Primam urbium, nusquam prius ausi consistere, Attaliam inierunt in Pamphylia; quum jam recollecti ex fuga senatores circiter sexaginta essent.

X. Deinde, quia Pompeius commodos aquationi rebusque necessariis portus, simulque remotiores abstrusioresque sequebatur, Syedra concessit, desertum Isauriæ scopulum, quod navale Selinuntiorum erat. Ibi demum celatum hactenus consilium nudare cœpit, se diffisum provinciis omnibus, externas opes quærere. Quum in æstimationem omnia circum regna venissent, ad Parthum inclinabat sententia: sed hic, amicitia Pompeii rejecta nuper, etiam legatos ab eo missos habuerat in vinculis; præterea ad interfectores Crassorum Corneliam adduci, quæ nupta Publio fuerat, et ad projectissimos in libidinem, juvenem formosam, alienum videbatur.

XI. Jubam fidissimum partibus regem peti, vetabat insolentia Barbari, et in Varo populi romani despecta majestas, et levitas insita genti. In ægyptio rege ætas maxime displicebat, et quod tredecim annorum puer a nutriciis et pædagogis regebatur. At Theophanes, quo plurimum Pompeius

§ VIII. Vell. II, 53. — Plut. — Cæs. — § IX. Dio, lib. XLII. — Lucan. — Plut. — Cic. ad Famil. et ad Attic. XII, 14. — § X. Flor. — Vell. — Dio. — Appian. — Justin. XLI, 3. — Plut. — Lucan.

uti consueverat, *insanum esse* rebatur, *si de alio ullo potius, quam Ægypti rege cogitaretur. Illum ea ætate esse, ut scire beneficia patri a Pompeio præstita, et intelligere possit; præterea reverentiam ei fore dati ab senatu tutoris. Neque pueritiam ejus metuendam: adultos et usu tritos ex præsenti hominum fortuna favorem et odia temperare; adolescentibus honesta placere, etiam cum periculo.*

XII. Hac probata sententia, Cyprum tendunt. Ibi cognoscunt, antiochiensium civiumque romanorum, qui ibi negotiarentur, consensu arceri finibus Pompeianos, nuntiis etiam dimissis in vicinas civitates, *ne quis ex eo genere Antiochiam adiret; qui fecisset, magno capitis periculo facturum.* Hæc adversa demum gravissimos duos errores deplorandi serum Pompeio sensum attulerunt: unum, quod procul mari, qua parte virium firmissimus fuerat, conflixisset; alterum, quod fugam potius intendisset hæc in loca, quam ad classem suam, et exercitum, quem duce Catone jam in Africam pervenisse rumor ferebat.

XIII. Sed inopinato prælii eventu semel perturbatus, neque confirmare animum tam vetus imperator, neque providere, quid in rem esset, ulla ex parte potuit: sæpe querens, *tantum se fuisse falsum opinione, ut, a quo genere hominum victoriam speravisset, inde sibi enatum cladis initium fuerit.* Igitur contracta, quanta poterat, pecunia, armatisque hominum duobus millibus, cum uxore triremem Seleucidem conscendit: reliqui partim longis navibus, alii onerariis sunt sequuti. Hoc modo Pelusium perventum, ubi tum magnæ copiæ Ptolemæi regis erant, bellum gerentis cum sorore Cleopatra, cujus castra nec longe ab regiis aberant.

XIV. Pompeius id, quod erat, conjectans, certum hominem misit, demisse petens, *ut sibi tutum apud regem perfugium esset.* Ipse, dum tutores pueri coacto concilio de

§ XI. Vell. — Lucan. — Appian. — Plut. — L. Ampel. — Cæs. — § XII. Plut. — Appian. B. Civ. lib. II, p. 472. — Cæs. — § XIII. Cæs. — Plut. — Dio.

præsentibus deliberant, in navi sollicitus opperiebatur, quid de se Pothinus spado (hi erant capita rerum) et Ægyptius Achillas, et præceptor pueri Theodotus Samius decressent; princeps romani nominis, et qui beneficio Cæsaris servari miserum et deforme existimaret. Quum aliis recipiendum, aliis contra videretur, Theodotus forte cupiens ostendere facundiam (erat enim professione rhetor), *neutrum consilium salubre esse* disseruit: *altera sententia dominum Ægypto, et bellum cum Cæsare recipi; altera offendi Pompeium, nec iniri gratiam ab Cæsare: nihil melius, quam morte viri formidinem ab ipso tollere, simulque demereri eum, qui rerum potiretur.* Adjecisse et proverbio jactatam vocem dicitur, *mortuos non mordere.*

XV. Hæc ubi placuere omnibus, Achillæ negotium permittitur, homini singularis audaciæ: atque is cum parvula navicula ad Pompeium accedit, litus excusans, quod vadosum et infidum majora navigia non pateretur. Minime placebat ea res amicis, qui prius exspectassent, ut ipse rex cum illustri comitatu procederet obviam; et ipse Pompeius præsagium animi Sophocleo carmine fatebatur, quod *ex liberis servos fieri* dicit, *quotquot tyrannorum adierint domos.* Cum hoc dicto descendit in naviculam, cum duobus tantum centurionibus, libertorumque et servorum singulis; ubi conspecto L. Septimio, qui bello prædonum apud se ordinem duxerat, deinde cum Gabinio profectus Alexandriam, tribunum militum agebat, « Te quidem hercle, inquit, novi, « commilito! » Atque is, nullo responso dato, capite tantum annuit.

XVI. Inter hæc appropinquabat litori, et motus in terra exercitus, conspectaque in agmine regis purpura, spem Corneliæ cæterisque dabat benigne receptum iri; quum assurgentem a L. Septimio primum, deinde ab Achilla percuti vident. Id spectaculum tam necopinatum et atrox, tantum excitavit in navibus luctum, ut gemitus fletusque in litore

§ XIV. Appian. — Plut. — Flor. — Lucan. — Liv. Epit. — Vell. II, 53. — § XV. Cæs. — Dio. — Plut. — Appian.

exaudirentur. Jamque et triremes complebantur, quæ cæteras quoque Pompeii naves comprehenderent: sed illas, propere vulsis ancoralibus, favens a terra ventus Cyprum retulit; Ægyptii a vano persequendi incepto destiterunt: pars tamen navium capta direptaque; et in his Q. Pompeius A. F. Bithynicus occisus.

XVII. Sic Magnus ille Pompeius, in conspectu conjugis liberorumque cæsus, inter imbellicitatis humanæ illustrissima documenta memoratur. Quum non Romæ modo, sed ubivis ferme terrarum, perpetuo tenore felicitatis principem locum diutissime tenuisset; eo ipso tempore, quo vel maxime florere fortuna et potentia videbatur, præceps subito datus, pridie natalem suum, quo die olim tam dispari sorte, de Mithridate et piratis clarissimum triumphum duxerat, clientis sui supplex, famulorum ejus manibus invenit necem. Cura tamen decore cadendi etiam morienti fuit: toga capiti obducta, ne quis gestus notari, aut vox indigna priore Pompeio excipi posset, gemitu tantum edito excepit enses.

XVIII. Caput ad regem relatum est, siccataque cute conditum ægyptio more. Truncus contemptim abjectus in litore, a Philippo liberto utcumque crematus conscissæ scaphæ lignis, sepultusque est; quum ad idem officium, alius etiam civis romanus forte accucurrisset. Tumulum postea fluctus marini disjecerunt; et imagines, quas proximorum temporum admiratio posuerat, sequentium negligentia male habitas in Casii Jovis æde retrusit in cellam, ubi vetera truncataque signa reponebantur (*favissas* Romæ vocabant), donec Hadrianus Cæsar, imperium totum undique perlustrans, quum in Ægyptum venisset, et effigies reperit ornavitque, et tumulum inquisitum refici repurgarique jussit.

XIX. Vix relatu dignum, tamen ad ineptam hominum cavendam sollicitudinem non inutile tradunt auctores, ex

§ XVI. Plut. — Appian. — Liv. Epit. — Dio. — Oros. — § XVII. Flor. IV, 2. — Cic. ad Famil. III, 11. — Dio. — Vell. II, 53. — Plut. — § XVIII. Val. Max. I, 8. — Plut. — Appian. — Agell. II, 10. — Lucan.

vaticinio quodam Cassios semper suspectos Pompeio fuisse; quum nemo hominum hoc nomine, sed mons scilicet Casius fatalis ei prædictus esset. Postridie mortem Pompeii sequutus illum e Cypro L. Lentulus advenit, ignarus omnium, quæ accidissent; sed conspecto in litore rogo, nescio qua occulta vi commovente animum, « Eccui hic, inquit, justa tam exiliter fiunt? » nec longo interposito spatio, « Fortassis tibi, Cn. Pompei! » Divinavit amici casum, unde suam quoque fortunam pendere non nesciebat. Nec diu superfuit; comprehensus enim ab rege, ad Pelusium in custodia necatus est.

XX. At qui in Cyprum refugerant, diversa exinde loca petiverunt. Interim Cæsar post victoriam, biduo tantum honori simul deorum, et quieti militum dato, omissis curis aliis, Pompeium, quocumque terrarum se contulisset, sequi certus, hoc uno angebatur, quod neque nuntiis, neque fama fiebat certior, quam in partem Pompeius intendisset fugam. Postremo quum interrogatus ea de re Brutus, argumenta quædam protulisset, in Ægyptum fugisse videri, credidit, eoque statuit accedere. Igitur assumpto equitatu, et una legione minoribus itineribus subsequi jussa, per Thessaliam in Macedoniam profectus est. Thessalis ob navatam in bello operam, præbitaque auxilia, simul terram honorans victoriæ suæ testem, libertatem reddidit.

XXI. Atheniensibus etiam rata tum sors fuit, quam inter initia condendæ urbis imposuisse deos fabulæ vulgarunt: *Neptunum, uti semper temere consulerent; Minervam, uti nihilominus commoda fortuna uterentur*. Nam tum quoque Cæsar ignovit deprecantibus, severe increpitans, et hac voce adjecta: « Quousque vos, vestro merito pereuntes, majorum « servabit gloria? » Deinde quum per Macedoniam Amphipolin pervenisset, Hellespontum petiit, in Asiam transmissurus. Ibi eum e maximo periculo admirabilis fortuna eripuit, quum inopia triremium vectoria navicula trajiciens,

§ XIX. Dio. — Marcellin. XXII. — Appian. — Val. Max. — Cæs. — Oros. — § XX. Appian. — Cæs. — Plut. in Bruto, cap. 9. — § XXI. Plut. in Cæs. cap. 69. — Appian. — Sueton. in Cæs. cap. 62. — Dio.

in paratissimam hostium classem, et acerrimum ducem incidisset.

XXII. Corcyræ trecentæ Pompeii triremes steterant: inde quum discederetur, cum majore numero reliquos, ut est expositum, transjecit in Africam Cato; triremes septuaginta C. Cassio datæ, quibus Pontum Pharnacemque adiret, illum quoque regem conciturus. Tum autem, audito adesse Cæsarem, quasi deprehensus ipse esset, supplices e navi tendens manus, veniam sibi suisque orabat. Agnovit Cæsar fortunam suam, et non contentus hac victoria, nedum incolumitate, dubitavit, an reciperet; fuitque a Bruto, cujus sororem Cassius duxerat, exorandus.

XXIII. Hæc ita, sequutus auctores, qui C. Cassium in Hellesponto deditum scribunt, posui; cæterum Suetonius et Dio, scriptores minime spernendi, L. Cassium tradiderunt rostratas decem habentem supplicem Cæsari factum. Sane a præfracto contumacique C. Cassii ingenio permultum ea vilitas dissidet; nisi, quod Appianus censet, fortunæ Cæsarem efferenti cedere tum omnia debuerunt. At Cæsar, prætervectus oram Asiæ, Ephesum attigit, ibique senatores omnes ex provincia sub eosdem dies eo convocatos esse cognovit a T. Ampio Balbo, qui ad tollendam ex templo sacram pecuniam testibus his uti cogitasset. Sic iterum servata Ephesiæ Dianæ pecunia, Ionas cæterasque gentes Asiæ, missis legatis deprecantes, venia prosequutus, insuper provinciam publicanorum injuriis, et triente soliti tributi levavit: nec tamen omisit locupletiorum publicare fortunas, quos favisse Pompeio constabat; quorum Pythodorus ex Asiarcharum numero, quum duobus talentorum millibus amplius possideret, redemit a Cæsare opes suas, neque minores reliquit liberis: unde mox ad regale fastigium adscenderunt.

XXIV. Tum vero et Gnidiis immunitas data propter Theopompum, qui inter græcos amicos præcipue gratiosus et potens apud Cæsarem erat. Sed Cæsar paucis diebus in Asia

§ XXII. Appian. — Plut. — § XXIII. Cæs. — Appian. — Dio. — Strab. lib. XIV, p. 656. — Plut. — Lucan. IX, 962.

moratus, jamque minus dubitans in Ægyptum isse Pompeium, quod Cypri visum esse cognoverat, Rhodum navigavit, et collectis, quot subito poterant, navibus virisque, cum equitibus octingentis, duabusque legionibus, una, quam sequi ex Thessalia jusserat, altera, quam a Fusio legato evocaverat ex Achaia, navibusque longis rhodiis decem, asiaticis paucis, sub noctem inde solvit; ignaris cæteris, quo tenderet: sed gubernatores interdiu vexillum prætoriæ navis, noctu Pharum sequi jusserat.

XXV. Sic tertio post die Alexandriam pervenit. Sed in his legionibus tria millia ducenti haud amplius milites erant: reliquos vulnera laborque, festinantem imperatorem consequi vetuerant. Sed Cæsar, animi magnitudine et fama rerum gestarum fretus, omnem sibi locum, quamtumlibet infirmis præsidiis, tutum fore existimabat. Tamen, quia tumultuantes recenti morte Pompeii Alexandrinos repererat, veritus litori se credere, ancoras jecit; donec ad eum Theodotus venit, caput et annulum Pompeii (ensifer leo insculptus erat, ut Plutarchus tradidit; ut Dio, tria tropæa) tanquam fidei pignus offerens.

XXVI. Ibi Cæsarem, agnito generi capite, flevisse referunt, aversatumque portantem esse; persona mœrentis assumpta, quanquam intime gaudere morte æmuli putaretur. Reliqua tamen ejus mansuetudo facile declarat, veras illas, non simulatas, lacrymas fuisse. Princeps enim omnium esse volebat certe; nec excogitari necessitudo ulla posset, quam isthoc pretio proposito violandam esse non existimaret: sed hoc dedisses, erat hominum omnium mitissimus, et qui amplissimum quemque cupidissime servaret, tanto majorem gloriam suam futuram ratus, quanto potentiores nobilioresque viri suo beneficio viverent. Quocumque animo, vultum certe servans, caput Pompeii pluribus et pretiosissimis odoribus concrematum, honeste funerandum curavit in suburbio, ubi post debellatam Ægyptum ædem

§ XXIV. Plut. — Cæs. — Strab. — Appian. — § XXV. Cæs. — Dio, lib. XLII. — Liv. Epit. — Plut. in Pomp. cap. 32. — Lucan.

condidit Nemeseos, quæ sub Trajano demum diruta est ab Judæis rebellantibus.

XXVII. Inter hæc appulsus Alexandriam Cæsar, quum navi primum egrederetur, magno tumultu exceptus est, concurrente milite, quem præsidio urbis Ptolemæus reliquerat, et fremente vulgo, cui præferendis Cæsari fascibus imminui majestas regia videbatur. Igitur ipse concessit in regiam; pars militum, quod exarmari commilitonum suorum nonnullos viderant, in altum se receperunt, donec omnes simul naves applicarent.

XXVIII. Non fallebat Cæsarem, quanto suo periculo inter infidos et validos in populosissima urbe commoraretur; videbatque regis et cæterorum erga se non aliam fidem fore, quam in Pompeium fuisset : sed Etesiis tenebatur, qui sunt Alexandria navigantibus adversissimi venti. Ergo dissimulando animo, donec vires contraheret, templa cæteraque celebriora urbis ædificia lustrabat, audiebatque sapientiæ professores stans et populo immixtus; aliisque rebus omnibus captum se pulchritudine locorum et alexandrinæ vitæ æmulatione testabatur : unde illi mira vulgo gloria atque gratia quæsita est, præsertim quum etiam comiter excipiendo singulos licentioribus conviviis penitus laxare animum videretur; jam propemodum effecta consuetudine, ut pernoctaret inter epulas, quod ille vitandarum insidiarum causa usurpabat, quas sibi sentiebat a Pothino strui.

XXIX. Nec enim ab hoc prætermittebatur quidquam, quod ad invidiam Cæsaris, et exasperandos in eum quoslibet pertinebat. Pecunia maxime deerat Cæsari : ergo etiam Asiam prætercurrens, quum fuisset in omnibus liberalis et clemens, stipendium tamen imperaverat; et nunc Alexandriæ mutuum reposcebat. Nam Auletæ Ptolemæo grandem summam expensam ferebat, supra septingenties sestertium :

§ XXVI. Liv. Epit. — Dio. — Val. Max. V, 1. — Lucan. — Sueton. in Cæs. cap. 30, 74 et 75. — § XXVII. Val. Max. — Dio. — Appian. — Cæs. — Liv. Epit. — Lucan. X, 10. — Oros. VI, 15. — § XXVIII. Sueton. in Cæs. cap. 35. — Flor. IV, 2. — Vell. II, 54. — Cæs. — Dio. — Front. Strat. I, 1. — Plut.

cujus pecuniæ partem magnam liberis regiis condonaverat olim, reliquum quadringenties quum maxime reposcebat. Nec eo contentus, arbitria quoque cœperat agere dissidentium regum, quod eorum controversias ad populum romanum, et se populi romani consulem, pertinere dicebat, ex testamento patris Ptolemæi.

XXX. Eo testamento major filius, majorque filia hæredes scripti erant; populumque romanum per omnia sacra fœdusque in Capitolio sancitum rex obtestabatur, ut judicium suum salvum esset. Hæc vero mirum in modum angebant regios satellites, Pothinum maxime, qui Cleopatræ regno expellendæ auctor, reditum illius, ut mortem suam, horrebat. Igitur primo cum Cæsare agere: *discederet ad majorum rerum componendos tumultus, creditum et cætera per commodum, et maxima cum gratia recepturus.* Sed ille negans *cujusquam Ægyptii consilio sibi opus esse, ad se venire reges, dimisso exercitu, et disceptare de jure suo* jussit. Tanto plura ad invidiam ejus et contumeliam Pothinus facere: frumentum vetus et corruptum distribuere militibus, et ubi querebantur, *patienter ferendum* dicere; *jam enim eos de alieno tolerari, cunctis in potestatem Cæsaris concedentibus.*

XXXI. Convivia quoque figlina ligneaque supellectile instruebat, *argentea et aurea vasa Cæsari in solutum dari debuisse* excusans. Quin et sacram pecuniam hac præscriptione tollebat e templis, rem Ægyptiis acerbissimam, qua gente nihil fuit unquam superstitioni addictius; arguebatque clam *iniquitatem Cæsaris, qui tantam sine causa pecuniam peteret, ut qui Ptolemæo, dum socius et rex appellaretur, nihil recusanti, suo Pompeiique nomine prope sex millia talentorum abstulisset.* Misit et ad Achillam nuntios de suo aliorumque ex regiis amicis consilio, quos ad eamdem mentem impulerat, cum exercitu jubens Alexandriam accedere.

§ XXIX. Dio. — Plutarch. — Cæs. — § XXX. Oros. VI, 15. — Cæs. — Plutarch. — § XXXI. Oros. — Sueton. in Cæs. cap. 54. — Dio. — Lucan. X, 350. — Cæs.

XXXII. Sed in speciem amica erant omnia, et tumultum alexandrinæ plebis reversus a Pelusio rex puer placaverat; et Cleopatra quosdam amicorum miserat, qui suam causam agerent. Sed paulo post, Cæsaris intellectis moribus, suæque formæ et venustati confidens, omnino conandum existimavit, ut ab homine mulieroso conspiceretur. Cæterum si palam venisset, vim ab tutoribus inimicis metuebat. Igitur modica conscensa biremi, corruptis pecunia, qui claustra Phari custodiebant, primis tenebris ad regiam venit: et ne conspici a quoquam posset, culcitam sibi circum adstringi loro, deportarique per Appollodorum Siculum, cujus fidei credebat, ad Cæsarem jussit.

XXXIII. Id primo commentum admiratione muliebris ingenii percussit Cæsarem: ut deinde ad misericordiam simul amoremque ciendum temperato vultu adstitit, eximia forma et singulari quadam gratia ita dementavit hominem, ut *alexandrini belli hanc solam fuisse causam* plerique existiment. Sed illa plurimum etiam verborum blanditiis veneribusque pollebat; compositoque ad mœstitiam vultu procumbens, « En adsum, inquit, Cleopatra, tot regum soboles, tuaque « complector genua, Cæsar; nihil indignum fastigio meo « facere putans, si tibi, quem dii supra omnium hominum « majestatem extulerunt, tanquam communem regum atque « gentium arbitrum, debitum honorem exhibeo.

XXXIV. « Per annos prope trecentos, postquam regnare « semel domus nostra cœpit, sine intermissione tenuit hanc « regiam: et par huic vetustati mos est, eadem cum fratribus potestate sociatas matrimonio regnare feminas. Id non « suo magis judicio, quam priorum omnium, pater meus « nunc quoque fieri jussit; sed voluntas ejus spernitur, testamenti vilis est religio, unaque populi romani, sed et tua, « Cæsar, despicitur auctoritas. Nec de fratre queror: puer « est, et, quæ ultimæ sortis est indignitas, famulis suis servit. Non ille me dejecit regno, mei, quantum licuit, amans;

§ XXXII. Dio. — Lucan. X, 53. — Plutarch. — § XXXIII. Flor. IV. 2. — Plutarch. — Dio.

« sed ejusdem id scelus est, cujus et romani quondam nominis princeps interfectus; quem si ob veterem gloriam, et in nostram domum merita noluisset, debebat vel quia gener tuus olim, vel æmulus nuper fuit, revereri.

XXXV. « Princeps terrarum populus, ducibus hinc Cæsare, inde Pompeio, concurrit : quis inter hæc aliquas esse credat eunuchi partes? At (audaciam hominis!) ille sibi vel primas vindicat. Tu fugasti Pompeium; ille occidit : tu profligasti partes; ille sustulit ducem. Atque utinam sit unis opimis contentus! felici scelere vecors latro, de tua jam nece agitat, quando interfector Magni, nullam ampliorem palmam appetere, quam trucidandi Cæsaris potest. Nec simplici stimulo incitatur ad facinus : temeritatem metus acuit; quod caput Pompeii mœrens adspexisti, quod vultu, gemitu, voce, lacrymis testatus es dolorem; vindex timeris perfidiæ, cujus approbator esse noluisti.

XXXVI. « Neque longinquos aut incertos metus affero. Sollicitatus Pothini nuntiis Achillas, motis a Pelusio castris, cum omnibus copiis paulo post aderit. Hic me impulit terror, ut machinata quod vides, ad te per quodlibet discrimen penetrare statuerem; conarerque salvum præstare eum, sine quo salva esse ipsa nequibam. Igitur non modo causam meam, sed etiam famam personamque in tuas manus contradidi; et nunc quoque non tam de meo jure, quam de salute tua, sum sollicitior. Ita me dii deæque omnes, et quam præcipue veneror, aurea Venus amet; teque, progeniem suam, optimæ voluntatis compleat, ut orbatam patre, orbatam fratre et viro, possessione regni dejectam, contemptam, pulsam, oppugnatam a famulis, tuendam ornandamque suscipias! »

XXXVII. Jam dudum Cæsarem forma puellæ, blanditiæque vultus et verborum, decenter interpositis lacrymulis suspiriisque, perculerat: ideoque nihil non promittens, seriis rebus amantium nequitiam miscuit; eademque nocte una fuerunt. Inde plerisque non eximitur, alexandrinum bellum præter necessitatem susceptum esse a Cæsare, tantummodo, ut mercedem adulteræ regnum Ægypti daret.

Orta luce, Cæsar ad se Ptolemæum vocat, et cum eo de reconciliatione sororis agit. Ut vero et ipsa prodiit in conspectum, ira commotus puer proripuit se foras, abjectoque diademate, proditum se vociferans, excitavit populi turbam.

XXXVIII. Sed cito retractus a Cæsaris comitibus plura conari non potuit : et Cæsar, de superiore loco alloquutus Alexandrinos, *nihil opus esse tumultu* dixit; *nec enim se existimare aliud illos velle, quam quod ultro facere constituisset.* Recitato deinde testamento patris Ptolemæi, quod in eo fides populi romani invocabatur, ad se pertinere dixit, et patris tueri judicium, et liberis prospicere. *Quod igitur faustum felixque foret, Ægypti regnum duorum esse debere, Ptolemæi et Cleopatræ; minori Ptolemæo cum Arsinoe sorore matrimonium, et suo populique romani dono dotalem Cyprum fore.*

XXXIX. Sic in præsens seditione composita, convivium Cleopatra regali luxu exhibuit, omnibus nova reconciliatione lætis. Enimvero Pothinus, in haud dubio periculo se constitutum sentiens, si tam infensa, nec immerito, Cleopatra rege et regno potiretur, occidendi inter epulas Cæsaris consilium cepit. Erat inter quotidianæ operæ servos tonsor quidam Cæsari, mortalium omnium timidissimus: hic quum nihil non observaret anxia cura, deprehendit insidias, detexitque. Idcirco Cæsar, jam olim Pothinum suspectum invisumque habens, convivio militibus circumdato, interfecit. De morte Pothini consentitur inter omnes; de tempore mortis et ordine diversa traduntur. Sed nihil magis congruere prudentiæ temporique Cæsaris visum est, quam quod posuimus.

XL. Inter hæc Achillæ nuntiato adventu, Cæsar regiam claudit, suos armat : cum Ptolemæo agit, ut, quos habeat ex suis maximæ auctoritatis, mittat ad Achillam, jubeatque incepto desistere. Serapion et Dioscorides missi, qui ambo

§ XXXVII. Plutarch. in Cæs. cap. 70. — Dio. — Lucan. X, 106. — § XXXIX. Plutarch. — Dio. — Cæs. B. Civ. lib. III, fin. — Lucan. X, 515. — Flor. — Appian.

legati Romæ fuerant, priusquam edere mandata possent, jussu Achillæ percutiuntur: alter statim occisus est; alterum, accepto vulnere, sui pro mortuo sustulerunt. Achillas, non regis hæc imperia esse dictitans, qui in aliena potestate ipse esset, occupata, præter eam partem, quam Cæsar tenebat, Alexandria, regiam irrumpere primo statim impetu conatus est.

XLI. Nunquam in majore periculo Cæsar fuit. Paucos habebat milites: inter infida infestaque omnia, locis parum munitis, a maxima multitudine oppugnabatur: neque incondita, aut rudis bellorum turba erat. Millia haud minus viginti sequebantur Achillam, pars magna romanus miles, qui olim adductus a Gabinio, mixtusque connubiis, mores alexandrinos licentiamque imbiberat. His accesserant syri cilicesque prædones, et quidquid in finitimis provinciis audacia turbulentum fuerat. Præterea duo millia equitum erant, inveterata ægyptiis bellis manus. His copiis Achillas oppidum ingressus, majorem populi partem sibi statim adjunxerat.

XLII. Nam præter nobilitatem ingenii, bellorum incommoda Cæsarem advehere sibi indignabantur, jam ante irati numinibus, quod minimo tum incremento Nilus solitam ubertatem frugum eo anno interpellaverat. Contra vim horum Cæsar regiam et vicina ædificia tumultuario opere, fossa valloque ad mare usque deductis, muniverat: eo facilius defendi potuit, cohortibus per vias dispositis. Sed eodem tempore ad portum pugnabatur, ubi præter solitum Alexandriæ præsidium, rostratas duas et viginti, aliæ naves longæ ægyptiæ quinquaginta stabant, instructæ ornatæque, uti modo post Pompeii fugam, cui erant auxilio missæ, redierant: has si occupare Achillas posset, videbat, interclusum omnibus auxiliis commeatuque Cæsarem cito futurum in potestate.

XLIII. Sed quæ ad oppugnandum Ægyptios, eadem ad

§ XL. Lucan. X, 434. — Cæs. — Dio. — § XLI. Plut. — Cæs. — Oros. VI, 15. — Lucan. — Dio. — § XLII. Plin. V, 9. — Dio. — Cæs.

resistendum incitabat Cæsarem causa, tanto acrioribus stimulis, quia non tam de victoria, quam pro salute pugnabat: et juvabatur classe, qua erat advectus. Idcirco obtinuit ad extremum; et, quia tueri tam parvis copiis omnia nequibat, incendi, quidquid erat in portu navium, jussit. Hac flamma, quum et vicina portui ædificia comprehensa essent, simul arsit bibliotheca, elegantiæ regum curæque egregium opus. Millia librorum tum perisse quadringenta alii, qui plurimum, septingenta tradunt. Primus et maximus ejus operis auctor Ptolemæus cognomento Philadelphus fuit, perquam eruditus princeps, et erudito patre natus; quo curante, sacrorum quoque voluminum interpretatio, quæ Septuaginta vocatur, prodiit.

XLIV. Ille, a Nileo quodam empta bibliotheca, quam Aristoteles collegerat, simul iis libris, qui erant ipsi Athenis et Rhodi comparati, Serapeum adornavit; magnoque deinceps studio et sumptu per Demetrium Phalereum, insignem studiis et civilibus artibus virum, quidquid investigari potuit, conquisivit. Sed et in posteris ejus quidam variæ doctrinæ ornamentis enituerunt: inter quos et Evergetes fuit, Aristarchi discipulus.

XLV. Cæterum occupatis in restinguendo igne Alexandrinis, Cæsar, per noctem militibus ad Pharon expositis, claustra occupavit præsidio, quum haberet in partibus custodes, qui dudum erant a Cleopatra corrupti. Fuit quondam insula Pharos, unius diei navigatione distans a continenti, si quid Homero credimus; deinde Nilo, ut putant, limum admoliente, prope litori conjuncta: multum abnuentibus, qui totum illum tractum saxis asperum esse compererunt. Id constat, quum paulo plus nongentis passibus abesset, superiorum regum opera jactis in altum molibus, et ponte superposito, connexam esse; quod opus frustra Cleo-

§ XLIII. Flor. IV, 2. — Oros. — Agell. VI, 17. — Lips. de Bibl. cap. 2. — Marcellin. XXII. — Liv. apud Senec. de Tranq. Anim. cap. 9. — Athen. XII, 10. — L. Ampel. — § XLIV. Voss. de Hist. Græc. I, 12. — Joseph. XII, 2. — Marcellin. — Vid. Scalig. in Euseb. Chron. num. 1734. — Arist. apud Euseb. — Athen. II, 28. — Cæs.

patræ huic ultimæ quidam scriptores vindicant: major etiam incuria eorum est, qui ab eadem exstructam putant cognominem insulæ turrim, magnitudine maximam, et elegantia pulcherrimam; quam ad prælucendum noctu navigantibus a Sostrato Cnidio constructam esse, certior fides est, impensa Ptolemæi primi, aut secundi certe, talentis octingentis.

XLVI. Erat in hac insula vicus oppidi magnitudine, nec, invitis qui tenebant, quisquam ex alto poterat Alexandriam appellere. Hoc occupato Cæsar loco, protinus ad arcessenda ex propinquis locis auxilia misit; et quia de cætero, propter angustias viarum, æquo marte discessum fuerat, per omnes insequentes dies, quam tenebat oppidi partem, munitionibus tutiorem efficere instituit. At Arsinoe, quæ cum sorore Cleopatra in Syriam profecta, mox, pace facta, Alexandriam reverterat, inter hos tumultus occupandi regni casum oblatum putans, Ganymedis spadonis ingenio reperit fugæ viam, et ad Achillam trajecta, communiter administrare bellum cœpit. Sed ut inter improbos et malitiosos haud diuturna potentiæ societas esse potest, cito insidiari invicem, et augendis largitionibus sibi quisque licitari militum studia cœpere.

XLVII. Eodem anno, quo pugnatum ad Pharsaliam, et alexandrinum deinde bellum conflatum est, Hispania maximo tumultu inhorruit, propter avaritiam et crudelitatem Q. Cassii, quem provinciæ Cæsar præfecerat. Ille primum appetitus insidiis, et accepto vulnere, quum in conscios partim animadvertisset, unum atque alterum (ita cum sævitia certabat in eodem animo pecuniæ amor) nummis acceptis dimisisset; non ideo tollere odium commune, quo tam apud milites, quam provinciales laborabat, potuit, præsertim

§ XLV. Plin. V, 31, et II, 85. — Homer. Odyss. IV, 354. — Marcellin. — Lucan. X, 57. — Pomp. Mel. II, 7. — Scalig. in Euseb. n. 1733. — Cæs. — Appian. — § XLVI. Plin. XXXVI, 12. — Cæs. — Strab. lib. XVII, p. 791 et 796. — Euseb. et ibi Scaliger. — Suidas in Φάρος. — Lucan. — Dio. — § XLVII. Cæs. — Liv. Epit. CXI. — Hirt. de B. Alex. cap. 52. — Val. Max. IX, 4.

quum eadem illa quotidie licentius faceret, ob quæ jam olim exosus esse cœperat.

XLVIII. Itaque duæ Varronianæ legiones, duce delecto T. Thorio Italicensi, non a Cassio tantum, sed etiam a Cæsare defecerunt, Pompeii nomine scutis militum inscripto. Mox tamen profecti Cordubam, quum ad eam causam neque conventum Cordubensem, neque M. Marcellum, qui missus a Cassio urbem tenebat, adducere possent, convenit inter omnes, ut, deleto Pompeii nomine, Cæsaris omnes essent, sed Q. Cassium consensu oppugnarent; et ad hæc prætore (hoc ei nomen imponebant, quum esset quæstor) M. Marcello Æsernino uterentur. His cognitis, Q. Cassius cum legionibus et equitatu, qui fidem non mutaverant, Cordubam tendit, ubi Marcelli castra erant; deinde vastato agro Cordubensi, Ullam progressus, quod oppidum sibi fidum credebat, ab insequuto Marcello operibus et vallo cum ipsa Ulla circumdatur.

XLIX. Sed quum ad auxilium ejus rex Mauritaniæ Bogud, cum una legione romana, et hispanis cohortibus venisset; multa prælia facta : castra quoque diversis partibus Cassius et Bogud adorti, haud multum abfuere, quin opera perrumperent : neque tamen depelli ab opere Marcellus potuit. Tandem M. Lepidus ex citeriore Hispania, quam obtinebat, cum legionariis cohortibus triginta quinque, magnoque equitatu, et auxiliorum numero affuit; ea mente, ut sine studio et ira controversias ejusdem partis hominum componeret. Et Marcellus quidem sine exceptione paruit advenienti; Cassius moras nectebat : eoque, ut putatur, conscio, sub oculis Lepidi castellum, quod Marcellus regi objecerat, oppugnatum est.

L. Quia tamen resistere tot legionibus nequibat, eodemque tempore C. Trebonius proconsule provinciam et exercitum accepturus veniebat (namque legatis Hispaniæ injurias deferentibus successorem Cassio miserat Cæsar), liberum

§ XLVIII. Liv. Epit. CXI. — Hirt. — Dio. — § XLIX. Liv. lib. CXII, apud Priscian. lib. VI. — Dio.

abitum pactus, navem conscendit, et in ostio fluminis Iberi cum rapinis suis tempestate est obrutus. Sic a magnis belli minis Hispania parumper quievit. Cassius enim, tanta erat hominis vecordia, gessisset et cum Trebonio bellum, si Bogudem trahere in societatem furoris potuisset. M. Marcellus, quod se tempori accommodasse visus erat, primo quidem iratum expertus Cæsarem, procul patria vitam egit; postea tamen revocatus, honores etiam petiit gessitque. Hoc maxime modo hispaniensis motus, acrior, quam pertinacior, initia finemque habuit.

LI. In Illyrico majoris aliquanto dimicationis rem M. Octavius effecerat: eam provinciam Q. Cornificius Cæsaris quæstor proprætore fortiter feliciterque obtinebat, captis etiam multis Octavii navibus, quum is ex Pharsalica fuga in sinum Iadertinum se recepisset. At Cæsar, intellecto, multos hostium ob propinquitatem locorum Illyricum petisse, ibique colligere dispersas suorum reliquias, A. Gabinio scripserat, uti cum legionibus tironum, quas habebat, Illyricum peteret, conjuncta cum Cornificio opera defensurus; transiturus quin immo in Macedoniam, si res pateretur: nam in Macedonia renovatum iri bellum, nondum cognita Pompeii fuga, crediderat.

LII. Sed Gabinium, peritum belli hominem, et hactenus felicis audaciæ, fortuna adeo destituit, ut multa nequidquam conatus, amissa magna parte exercitus, vix Salonis tutus esset: nam et Salonas oppugnare ausi hostes, oppidanorum virtute, et insigni ad memoriam facinore mulierum repulsi sunt. Nam illæ, noctem atram nactæ, crinibus sparsis, Furiarum habitu cum facibus ad castra procurrerunt, exterritisque vigilibus, multis locis injecerunt ignem; quum repente viri insequuti cum armis, complures præ consternatione vix sui compotes, alios adhuc somno implicitos occiderunt, castrisque et statione navium expulerunt Octavium.

LIII. Sed ille non multo post reparatis viribus, prælio vicit

§ L. Dio. — Hirt. — § LII. Appian. B. Civ. II, p. 464. — Hirt. — Dio.

Salonenses, iterumque admovit obsidioni copias. Inter hæc ex ægritudine contracto morbo, A. Gabinius interiit. Hæ res excitarunt spem Octavii, ut, icto cum Barbaris fœdere, provinciam recipi posse confideret. Sed eum hac exspectatione virtus et diligentia P. Vatinii cito depulit; qui, crebris Cornificii literis evocatus, quanquam per valetudinem vix se regeret, cum paucis longis navibus, et magno actuariarum numero, quibus rostra imposuerat, Brundisio profectus est. Hujus adventu M. Octavius, qui interim Epidaurum erat aggressus, ab oppugnatione oppidi rejectus, ad Tauridem insulam substitit, hoc consilio, ut, siquidem insequeretur Vatinius, classe dimicaret.

LIV. Nam Vatinianas naves plerasque justo minores infirmioresque esse cognoverat. Sed virtute militum, quod robori navium deerat, largiter explente, victor Vatinius multas depressit hostium naves, multas cepit. Alii auctores magnam ejus laudis partem Vatinio abjudicant : ne tentata quidem pugna, Octavianos ad illum defecisse; quod auditus jam Pharsalici prælii eventus fuerat. Quocumque modo superior Vatinius, profectus Issam, in qua oppidum nobile erat, conjunctissimum Octavio, ab Issensibus recipitur. Ibi cognoscit, M. Octavium, quum sua quadriremis mergeretur, scapha exceptum, atque illa itidem depressa saucium, adnatasse ad myoparonem suum, Issamque venisse; inde cum paucis parvisque navigiis vento secundo petisse Corcyram.

LV. Vatinius, re celeriter et præclare gesta, Brundisium rediit. Jam inde a principio post acceptam cladem, omnium utique Pompeianorum perfugium Corcyra esse cœperat: huc ante Octavium et alii se receperant, et illustriores aliis C. Cassius, Cn. Pompeius adolescens. Cnæus ante summam dimicationem cum ægyptia classe Epirum ambiens, Oricum, cui M. Acilius Cæsaris legatus præerat, oppugnaverat, magno, sed ad extremum irrito, conatu. Quum enim esset ad claudendum portus introitum oneraria navis ab Acilio submersa, quæ scaphis magna saxorum mole oneratis tene-

§ LIV. Dio. — Hirt.

retur; per urinatores extracta parte lapidum, hanc quidem funibus multis contendens deduxit remulco; aliamque ei conjunctam navem, in qua turris ad defensionem excitata fuerat, vi cepit: nactusque molem oppido objectam in speciem insulæ, quatuor biremes subjectis scutulis impulsas vectibus in partem interiorem transtulit; atque ita utrinque aggressus naves longas vacuas, quæ erant ad terram deligatæ, quatuor ex his abduxit, reliquas incendit: cum his et magna pars oppidi deflagravit; fuissetque receptum Oricum, nisi vulnere Pompeii remissiores facti Ægyptii forent.

LVI. Igitur nec sanato eo, munitionibus interea auctis, difficiliorem futuram oppugnationem resumere ausus, Lissum tentavit: sed repulsus, paucis amissis navibus, tamen onerariis, quas M. Antonius ibi reliquerat, incensis triginta, vagari circum litora, et, expositis subinde militibus, vastare cum Cæsare sentientium agros instituit; donec, clade patris cognita, desertus ab Ægyptiis, ad Catonem se contulit: idemque tum et C. Cassius fecit, et L. Afranius. His cæterisque adjutoribus, priusquam longinquæ spes tentarentur, Peloponnesum retinere statuit, Patrasque occupavit præsidio, multosque et ibi suarum partium, in quibus et Petreius, et Pompeii gener Faustus fuerunt, recepit; et, donec Athenis Megarisque oppugnandis distentus Fusius Calenus fuit, in potestate habuit oppidum.

LVII. Nam, licet amisso Piræeo, Athenæ restiterant: mox his a Cæsare veniam adeptis, Megarenses pertinacius repugnantes expugnavit Fusius, multisque occisis, vendidit reliquos, sed necessariis eorum, et minimo pretio, ut libertati restituerentur: hic modus placuerat ita ulciscendæ contumaciæ, ne tamen vetustissima civitas prorsus interiret. Neque silentio prætereundum propter novitatem casus, quod inter capiendum oppidum, soluti leones, quos ibi C. Cassius ædilis designatus alebat, in ipsos Megarenses, qui auxilium aliquod inde exspectaverant, irruerunt, adeoque

§ LV. Appian. B. Civ. lib. II, p. 482. — Cæs. B. Civ. lib. III, 38. — Dio. — § LVI. Cæs. — Dio. — § LVII. Plut. in Bruto, cap. 13.

discerpserunt multos, ut hostibus etiam dolori spectaculum esset.

LVIII. A Megaris Patras itum : sed Cato cæterique, recepto præsidio, magna classe Cyrenen petierunt. Dum hæc diversis imperii partibus geruntur, Roma, non jam caput rerum, sed præda victoris, utri serviendum foret, exspectabat. Ut enim militum Cæsaris et consulis Servilii præsens metus tacere Pompeianos, et dissimilem animo vultum induere coegerat; ita clanculum rumusculi captabantur, et, dum quidlibet timetur, aut creditur, sæpius eadem die contrariis nuntiis animi diversos in affectus distrahebantur. Postremo Pharsalicæ pugnæ fama, vix tandem credita (nam et Cæsar per speciem modestiæ scribere ad senatum noluerat), Julianos omnes redegit; certatimque hoc agebatur inter nobilissimos, ut pro se quisque maxime gavisus hac victoria videri cuperet.

LIX. Igitur, quod sic animatis proximum est, ruentes in adulationem, quidquid excogitari potuit, decreverunt; non jam metu solum, ne odisse felices viderentur, sed spe quoque honorum opumque, quas a Cæsare exspectabant, tanquam aliquid ei dare possent, quod non prius ei dedisset victoria. Putabant tamen (nec fallebantur) magni æstimaturum, si jam, quæ alias suo arbitratu et vi armorum facturus erat, id jure facere existimaretur. Igitur et alia honorum cuiquam antea decreta contulerunt, et nova pleraque: *uti de Pompeianis, quemadmodum ei videretur, ita statueret; bellum, cui vellet, faceret; pacem, cui vellet, daret: uti consulatum in quinquennium, tribunitiam potestatem in perpetuum, dictaturam in annum integrum acciperet: triumphum quoque de Juba, quanquam bello nondum cœpto, geri,* decreverunt.

LX. Neque minore studio plebs agebat, sciscendis, quæ grata futura victori crederentur. Hoc illud tempus Hirtiæ legis esse reor, qua Pompeiani honores petere vetabantur. At Cæsar, qui tum erat Alexandriæ, senatus populique ro-

§ LVIII. Lucan. IX, 34 et seqq. — Dio. — Cic. Phil. XIV, 8.

mani cognita voluntate, dictatura, quanquam extra Italiam agebat, iterum inita, magistrum equitum M. Antonium dixit. Is quoque magistratum eum toto anno gessit; multum ringentibus auguribus, quorum a plerisque vanitas deridebatur, fas in magistro equitum negantium, quod in dictatore probaverant.

LXI. Sed in plerisque annalibus consulatu Q. Fusii Q. F. C. N. Caleni, P. Vatinii P. F. hic annus notatur; quanquam illi magistratus ejus nomen (vis enim penes Cæsarem erat) extrema demum anni parte receperunt. Calebant interim Alexandrini tumultus, et acribus utrinque animis res gerebatur: divisam in partes urbem hinc Ægyptii, inde Cæsar, magnis operibus communiebant; et ab utrisque, unde poterant, auxilia ciebantur. Apud Cæsarem adhuc Ptolemæus erat, intentiusque servabatur, si nihil aliud, solatium vindictæ præbiturus pereunti; atque interim suorum animos vel miseratione periculi, vel auctoritate nominis flexurus.

LXII. Igitur et in superiorem locum productus increpavit *audaciam, non contra se minus, quam Cæsarem, ferentium arma*, jussitque *ponere: sibi enim optime convenire cum Romanis, suæque dignitatis et imperii firmum certumque præsidium habere in amicitia Cæsaris.* At illi non tam verba loquentis, quam tempora respicientes, et magis quid velle, quam quid dicere videretur, nihil remissa contumacia institerunt cœptis. Ne mors quidem Achillæ finem aut moram bello attulit; quem suspectum invisumque per Ganymedem occupavit Arsinoe, percussorique imperium copiarum tradidit. Atque ille, militibus largitione placatis, haud segniter administrare bellum orsus, aquationem adimere Cæsari magnæ molis operibus instituit.

LXIII. Jam ante, qui pertinebant in regiam, aquæductus

§ LX. Plut. in Cæs. cap. 73, et in Anton. — Dio. — Cic. Phil. II, 25, et XIII, 16. — § LXI. U. C. 705; A. C. 47. — Hirt. de B. Alex. — Vid. Pigh. Annal. et Sigon. Comment. in Fast. — Cæs. B. Civ. III. — Lucan. X, 461. — Dio. — § LXII. Hirt. — Dio. — Plut. in Cæs.

interrupti ab Achilla fuerant; sed aderant specus et putei, unde, licet anguste, Cæsaris milites, pro præsenti tamen necessitate satis aquabantur. Eorum specuum hæc erat ratio: Nilus aquam turbidam atque limosam vehens, quæ multos variosque morbos efficiebat, antiquitus monuerat Alexandrinos, ut, suffossis domibus, aquam e flumine exceptam servarent; donec spatio temporis liquescens potui aptior fieret. Igitur Ganymedes a solertibus hominibus, quales erant permulti Alexandriæ, admonitus, corrumpi aquam in parte Cæsaris, immissa marina, posse, ingenti molitione specus sic intersepit, ut incorrupti manerent ad suam partem pertinentes; Julianis salsæ aquæ, quas ex mari rotis atque machinationibus continenter educebat, affunderentur. Quum ita paulatim salsior aqua ex proximis ædificiis traheretur, admirabantur primum Cæsaris milites, unde ergo mutatio illa procederet, præsertim quum remotioribus adhuc locis, qualis prius, aqua esse videretur.

LXIV. Sed postquam sensim illa quoque salsum trahere saporem cœpit, conjicientes, quod erat, in eum adducti sunt metum, ut conscendendas extemplo naves, et fuga, licet plenissima periculi, consulendum saluti omnium autumarent. Ibi Cæsar: « Vana vos exercet cura, milites; sed, « nisi provideatur, in veram cessura perniciem. Aquæ pe- « nuria movemini : neque aliter evitari malum hoc posse « creditis, quam in aliud ruendo, cui nullum sit futurum « remedium, quum superius illud sit medicabile. Puteos fo- « dientibus deesse aqua dulcis non poterit, quæ naturaliter « litoribus omnibus inest: quod si sit alia, quam reliquo- « rum, ægyptii litoris natura, at quotidie nobis aqua sub- « vehi navibus poterit: mari libero utimur, classem nostræ « parem non habent hostes; et, ne ventis prohibeamur, di- « versis ex partibus, hinc a Parætonio, inde ab insula petere « aquam licet; quam utramque navigationem eodem tem- « pore nulli præcludere venti possunt.

LXV. « Qui vero fugam respiciunt, ii, hercule, non modo « meæ dignitatis obliviscuntur, sed etiam salutis suæ: sic « quoque, licet opportunitate ædificiorum et operum adjuti,

« tantam multitudinem ægre sustinemus : quid fiet nobis, « ubi, relictis, quæ nos defendunt, locis, in apertum pro- « cesserimus? quanta mora, quique tumultus sit exspectan- « dus inter conscendendum, quis nescit? præsertim ex sca- « phis in excelsas naves, et in ista trepidatione, et metu? « Igitur pauci et properantes, pleni timoris, pleni tumul- « tus, iniquo et tempore et loco, aut diligentiam atque ve- « locitatem Alexandrinorum effugiemus; aut adversus para- « tos, et infinitis partibus plures, nos tuebimur manu?

LXVI. « Absit vero hæc ab animis vestris tam perniciosa « cogitatio, milites; et unum omnibus propositum esse sa- « lutis iter omnes norint, victoriam. Atque illa profecto, « me duce, vobis militibus longius abesse non potest, quam « donec aliis ex provinciis accitæ copiæ (misi autem circum- « quaque) veniant. Interim locis nostris nos teneamus, et « virtute, quemadmodum hactenus, propulsemus hostilem « impetum. Fugere vero minas alexandrini populi et latro- « num arma, non mihi modo qualibet morte sit gravius, « sed vobis etiam esse deberet, qui et Romani estis, quos « victores omnium gentium superiora demonstrarunt bella, « et mei milites, quos inter ipsos Romanos virtute excel- « lere, recens victoria nostra declaraverit. Interim reliquis « intermissis operibus, ad puteos fodiendos laborem con- « feramus. »

LXVII. Ita confirmatis militibus, et ad fodiendum conversis, una nocte dulcis aquæ venæ copiosæ sunt inventæ; modicoque labore operosissimis Alexandrinorum molitionibus occursum est. Forte sub idem tempus Cæsar fit certior, ad litus Africæ, paulo supra Alexandriam, ad ancoras stare naves legionem vehentes septimam et tricesimam, ex dedititiis Pompeianis militibus. Nam cognito Cæsaris periculo, Domitius Calvinus, cui Asia cum finitimis provinciis commissa erat, legionem unam terrestri itinere per Syriam, alteram cum frumento armisque et tormentis, navibus miserat : sed prius confectum est bellum, quam ea, quæ per

§ LXVII. Hirt. de B. Alex. cap. 87.

Syriam ducebatur, legio posset occurrere: naves, Euro continenter flante, pervenire Alexandriam nequibant.

LXVIII. Igitur Cæsar, ut in re præsenti certius consilium caperet, cum omni classe eo proficiscitur: quod ubi cognitum est Alexandriæ, neque ullum romanum militem esse in navibus, quippe paulo longius processurus Cæsar, nudare munitiones noluerat, quidquid habebant navium paratum propugnatoribus complent, et redeunti Cæsari occurrunt. Ille, neque remigibus satis confidens, neque sub noctem cum hoste locorum gnaro dimicare tutum ratus, prælium vitabat; donec una navis Rhodiorum longius a cæteris se abrumpens, quum ab Ægyptiis circumveniretur, impatientem ignominiæ Cæsarem, aleam jacere coegisset.

LXIX. Virtute tamen et scientia Rhodiorum, penes quos diu præcipua fuit rei maritimæ gloria, vicit; multisque hostium interfectis, captas aliquot naves remulco traxit Alexandriam. Magnam ea res desperationem Ægyptiis attulit, quod jam sine robore romani militis, tantummodo a classiariis essent superati. Igitur jam etiam, ne a classe Cæsaris oppidum eorum oppugnaretur, veriti, os portus, spatio ad egrediendum relicto non magno, obstruxerunt injecto aggere. Neque tamen homines mari assueti, diu abstinere potuerunt: et quanquam supra centum decem naves amiserant, haud difficulter reparari posse classem reficiendis veteribus navibus, et cogendis, quæ ad exigenda portoria per omnia ostia Nili erant dispositæ, rebantur.

LXX. Neque conjectura falsi paucis diebus quadriremes duas et viginti, quinqueremes quinque confecerunt; quas intra portum remigio periclitati, cum minoribus apertisque navibus multis repleverunt. Huic paratæ ad dimicandum classi Cæsar cum quadriremibus decem, quinqueremibus totidem, quot hostes habebant, minoribusque navibus undeviginti, Pharon circumvectus se opposuit. Angustus inter utrosque per vada transitus erat, et qui prior ingrederetur, in locum iniquum se erat demissurus. Quum utrinque

§ LXIX. Dio, lib. XLVII. — Hirt.

cunctarentur, præfectus rhodiæ classis Euphranor, vir animo et scientia maritimæ rei nulli postponendus, recipit Cæsari, *se progressum facile moraturum esse Alexandrinos, donec subsequutæ cæteræ naves explicare aciem possent.*

LXXI. Nec plura promisit ille, quam præstitit: scientiaque Rhodiorum, et virtute militis, quum pro salute sua et eorum etiam, qui relicti in oppido erant, sicut nomine romano, et ultima necessitate dignum erat, dimicaret; Alexandrini, licet numero navium hominumque multo superiores, victi sunt: paucas tamen amiserunt naves, propter propinquum perfugium, et quia ex molibus et ædificiis litori imminentibus defendebantur. Idcirco Cæsar, quo hanc eis adimeret opportunitatem, omnino sibi conandum existimabat, ut Pharum, et, qua Pharus Alexandriæ committitur, molem in sua potestate haberet.

LXXII. Neque difficulter expugnata est insula; sed ad portum, quem oppido suo propinquiorem Alexandrini tuebantur, majoris certaminis res fuit: et quum remiges classiariique Cæsaris injussu imperatoris pugnæ se miscuissent, deinde subito perterriti etiam pavorem injecissent militibus, fuga omnium ad naves facta, multi occisi sunt ab hostibus, magnus numerus inconsulto irruentium, cum ipsis navibus demersi. In hoc periculo Cæsar, quum, profligatis succurrere cupiens, non ab hostibus modo, sed etiam suis navigium onerantibus timeret, ejecit se in undas, et, quia paludamentum natatum prohibebat, illo relicto, per spatium ducentorum passuum adnatavit ad eas, quæ longius abstiterant, naves.

LXXIII. Utrumque consilium salutare fuit: nam et navis, quam reliquerat, præ multitudine subsedit; et paludamentum hostes petierunt telis, dum ille ignoratus et neglectus evadit. Neque indignum relatu est, quod traditur, *libellos, quos forte manu tenebat, inter natandum supra aquam elevasse, ne madefierent; paludamentum traxisse aliquamdiu mordicus, ne hostes eo potirentur.* At Alexandrini

§ LXXII. Oros. VI, 15. — Dio. — Appian. B. Civ. lib. II, p. 484 et 523.

victores eodem loco castellum cum magnis munitionibus, multisque tormentis constituerunt; tropæumque erexerunt, in quo et paludamentum, de Cæsare captum, suspensum est.

LXXIV. Hac clade non tam perturbati, quam erecti incensique sunt militum animi; adeo quidem, ut post hoc incommodum formidabiliores fierent Alexandrinis, quam antea fuissent; quod neque secundis rebus quiescere, neque frangi adversis videbant. Igitur legatis ad Cæsarem missis, regem suum sibi remitti orant: *pertæsos imperium puellæ et crudelitatem Ganymedis, quod regi placuisset, facturos: atque illius apud Cæsarem gratiam præsidio sibi fore, quo tutius ad amicitiam officiumque redeant.* Ibi Ptolemæus flens orare Cæsarem cœpit, ne se dimitteret: *nihil sibi conspectu ipsius esse jucundius.* Sed adeo fictæ fuerunt eæ lacrymæ, ut adventu ejus Alexandrini, si quam antea cogitationem pacis habuissent, eam omnem deponerent, bellumque acrius, quam unquam prius, administrarent.

LXXV. Jam ex Syria et Cilicia confluere auxilia ad Cæsarem cœperant, commeatusque navibus apportari. His intercipiendis Ægyptii ad Nili ostia ignes excitabant: quibus decepti, quum ibi præsidia Cæsaris esse putarent, nonnulli inciderunt in hostium manus; donec quæstor Ti. Claudius Nero, pater ejus Tiberii, qui postea imperavit, cum classe ad Canopum profectus, submovit Ægyptiorum stationes, plurimumque eo facto ad victoriam contulit. Amissus tamen ea expeditione cum sua quadriremi Rhodius Euphranor, rei bene gestæ tristem imposuit notam.

LXXVI. Inter hæc Mithridates Pergamenus, initio belli missus a Cæsare, validas in Syria atque Cilicia copias contraxerat: erat enim magnæ apud civitates auctoritatis, propter singularem virtutem in bello, et summam nobilitatem domi; quippe ad Gallogræciæ tetrarchas referebat genus, et quia pellice Mithridatis Magni erat editus, amici materni

§ LXXIII. Hirt. — Plutarch. — Dio. — Flor. IV, 2. — Sueton. in Cæs. cap. 64. — § LXXIV. Appian. — Dio. — Hirt. — § LXXV. Oros. VI, 16. — Dio. — Hirt. — Sueton. in Tiber. cap. 4.

hoc ei nomen imposuerant, ut rege prognatus existimaretur. Certe Mithridates, quum Pergami magnam tetrarchici generis stragem edidisset, hunc parvulum non servavit tantum, sed et transportavit secum in castra, multosque per annos disciplinis regiis educandum curavit.

LXXVII. Sed hic, ostio Pelusiaco conatus ingredi, quum ab ægyptiis navibus prohiberetur, perrexit ad fossam, qualibus ea regio multis, ex amne principe deductis, irrigatur; atque in eam translatis navibus (nec enim ad mare pertingebat, sed iterum in flumen erat aversa), Nilo fluvio subvectus, Pelusium venit. Ibi quum pacati responderetur nihil (firmum enim præsidium Achillas ibi collocaverat), ex itinere oppugnationem orsus, eodem die oppidum pugnando cepit. Insignis in ea victoria totoque deinde bello fuit Antipatri opera, qui, ab Hyrcano tribus Judæorum millibus adductis, primus murorum, quæ ipsi evenerat, partem dejecit.

LXXVIII. Idem et Arabas hospites suos, Soæmique filium Ptolemæum, et Jamblichum regulos, multasque præterea Syrorum civitates ad mittenda Mithridati auxilia impulerat. Cæterum deinde iter ad Cæsarem contendenti pacatius, præter nomen Cæsaris, et auctoritatem victoriæ, idem Antipater præstitit, Ægyptios Judæos conspectu suo, et pontificis ostensa epistola, in partes pertrahendo. Ita et qui Oniæ regionem incolebant Judæi, arma, quæ prohibendo itineri sumpserant, posuerunt, et omnia hospitaliter præbuerunt exercitui. Ab Onia, Simonis filio, Judæorum pontifice, loci nomen deductum est, qui, vastante Hierosolymam Antiocho in Ægyptum fugiens, concedente Ptolemæo, templum ad similitudinem patrii in Heliopolitano pago exstruxerat.

LXXIX. Haud procul inde Memphis aberat (stadia centum octoginta intererant), cognitoque successu Mithridatis, inde quoque legati venerunt, oppidum dedentes. Eo rece-

§ LXXVI. Sueton. — Hirt. — Strab. lib. XIII, p. 625. — Plutarch. de Virt. Mulier. cap. 44. — Dio. — § LXXVII. Strab. lib. XVII, p. 804. — Hirt. — Joseph. Antiq. XIV, 14. — § LXXVIII. Hirt. — Joseph. de B. Jud. I, 7. — Euseb.

pto, Mithridates ad Ægyptium Delta processit. Insula est haud procul Alexandria, quam in ejus literæ formam, una parte mare, duabus Pelusiacum et Canopicum Nili ostia constringunt. Appropinquanti missæ a Ptolemæo copiæ occurrerunt: earum pars, non exspectatis subsequentibus, flumen, quo Delta clauditur, transgressa, tenentem se munitis romana forma castris Mithridatem temere lacessivit.

LXXX. Sed improvisa Mithridatis eruptione magnus numerus, cum duce Dioscoride occubuit: cæteros notitia locorum texit, aut, quibus flumen transierant, navigia reportarunt. In hoc etiam prælio insignis Antipatri opera fuit, qui laboranti Mithridati subvenit, Ægyptiosque jam sua opinione victores pepulit. Quum deinde cætera multitudo advenisset, Mithridates denuo cœptus oppugnari, nuntios ad Cæsarem de rebus suis misit. Ergo sub idem tempus et hic ad recipiendum Mithridatem, et rex ad opprimendum, proficiscuntur.

LXXXI. Neque Ptolemæus, quanquam venerat prior, operæ pretium facere potuit, antequam Cæsar adveniret; aut hoc præsente prohibere, ne copiæ conjungerentur. Hoc facto, quum jam metueret, ne ad se iretur, equitatum omnem cum delecto pedite misit ad flumen ex Nilo deductum, quod superandum Cæsari erat; et, donec eminus pugnatum est, loco adjuti facile restiterunt: postquam germani equites, vadis repertis, tranarunt, legionarii, magnis excisis arboribus, quæ ripam utramque magnitudine contingerent, et aggere superinjecto, signa transtulerunt, terga vertunt hostes nequidquam; pauci enim refugerunt ad regem; cæteros celeritas victorum occupavit.

LXXXII. Ægyptii, horum clade suoque periculo anxii, legatos ad Cæsarem de pace mittunt. Ille, perfidam, et imbellem gentem cogitans, victoria finire bellum maluit; alteroque statim die castra regis undique simul adortus,

§ LXXIX. Hieron. in Dan. cap. 9 et 11. — Joseph. Antiq. XIV, 14, et de B. Jud. VII, 37. — Hirt. — Strab. lib. XVII, p. 801. — Marcellin. — Adon. Chron. — § LXXX. Dio, lib. XLIII. — Joseph. — Hirt.

quanquam præter manufactas munitiones, hinc editissimo loco, inde palude aut Nilo tuta, expugnavit. Magna ibi cædes pugnantium fugientiumque est edita; nam viginti millia regiorum cæsa referuntur, quingenti ex victoribus. Rex ipse, quum navigio conscenso fugeret, præ multitudine adnatantium insilientiumque, in Nilo navicula subsedit.

LXXXIII. Cadaver, expulsum fluctibus, limoque obrutum, indicio aureæ loricæ repertum : nam id in bello gestamen erat Ptolemæorum regum. Cæsar, lorica Alexandriam præmissa, cum equitatu statim subsequutus, per media hostium præsidia intravit urbem : nec enim, audito eo prælio, amplius de bello cogitaturos prospexerat : atque illi supplice veste gestuque, sacris prolatis omnibus, quorum religione deprecari offensorum regum iram consueverant, occurrerunt victori, fideique ejus sine exceptione se permiserunt. Duodecim adhuc armatorum millia erant, navesque longæ septuaginta. Hæc novem ferme mensium spatio gesta; intra quod tempus et in Africa Pompeianæ partes coaluerunt, et Pharnaces paternum regnum recuperavit.

LXXXIV. M. Cato, cum ingenti numero navium Corcyra profectus, Cyrenen petierat, estque receptus a Cyrenensibus, quanquam Labieno diebus aliquot ante advecto portas clauserant. Eo in cursu naves ad eum venerunt, cum Sex. Pompeio noverca Cornelia crudeliter interfecti viri triste nuntium perferens. Id auditum, totaque classe mox vulgatum, sic exterruit animos, ut plerique convertere vela, seque victori permittere cogitarent, exstincto, pro quo arma tulissent, Pompeio. Sed Catonis oratione revocati sunt plurimi : pars (neque enim retineri quemquam invitum Catoni placebat) in Italiam abnavigavit cum Cornelia, cui nihil a victore metuendum constabat : atque ea deinde, nescio quas Pompeii reliquias nacta, sepelivit in Albano.

§ LXXXII. Dio. — Flor. IV, 2. — Hirt. — Plutarch. in Cæs. cap. 72. — Oros. VI, 16. — Liv. Epit. — § LXXXIII. Capitol. in Maxim. Jun. — Hirt. — Flor. — Oros. — Appian. B. Civ. lib. II. — § LXXXIV. Plutarch. in Cat. cap. 132; idem in Pomp. — Dio. — Lucan. IX, 34.

LXXXV. Catoni cum cæteris petenda provincia Africa videbatur, quo appulisse L. Scipionem audierat, Varumque habere magnas ibi copias, et fidum partibus Jubam: sed neque mari tutus erat transitus; et pedibus circumituro Syrtes, per deserta et arida laboriosum iter, molesta sitis, infesti serpentes, insuperabiles pæne difficultates objiciebantur. Catoni tamen nulla videbatur pœnitenda via, qua servitutem effugeret; tantumque abundavit ille vir animo, ut plerisque suorum ad eadem conanda inserere posset audaciam. Dimissis enim, qui sequi noluerant, inter quos et C. Cassius recta profectus ad Cæsarem erat; tamen plures decem millibus eduxit.

LXXXVI. Sed quia per squalentia loca proficiscenti timenda inopia aquarum erat, magnam asinorum multitudinem oneravit utribus: plaustra quoque multa secum traxit, et adversus venena serpentium Psyllos, qui et exsugere virus ex vulneribus erant soliti, et carminibus vim nocendi anguium hebetare. His ita præparatis, quanquam bruma erat, quo anni tempore mitius uritur ea regio, per æstatem sole torrida, et sperari pluviæ poterant; divisis in partes copiis, quo commodius aquarentur, periculosissimum iter ingressus est. Ipse pedes ante signa ibat, laboris sitisque præ aliis patiens, totique exercitui exemplum, et deficiendi pudor. Per arenosa loca, in quibus plerumqne viarum notas violentissimi flatus abolent, ægre ad Ammonis ædem perventum.

LXXXVII. Ibi refectis nonnihil copiis, reliquum iter absolvit: tricesimo, quam erat Cyrenis profectus, die circumgressus est Syrtin; inde pari ferme temporis spatio per cultiora paulo loca Leptin ventum, quæ *Minor* vocatur, ibique reliqua pars hiemis ad quietem militi concessa. Sed Mithridatis filius Pharnaces, occasione temporum usurus, Phanagorenses diu oppugnatos, mox Colchidem omnem,

§ LXXXV. Plut. in Cat. — Liv. Epit. — Vell. II, 54. — Strab. lib. XVII, p. 836. — Lucan. X, 371. — Dio. — Cic. ad Famil. XV, 15. — § LXXXVI. Liv. Epit. — Vell. — Plut. — Lucan. X, 511.

receperat; deinde in Pontum conversus, Sinope erat potitus; atque, invitante successu, per absentiam Dejotari regis, Armeniam Minorem, et Cappadociam Ariobarzanis regnum, vastare atque occupare cœperat; quum Dejotari precibus, et Amisenorum periculo, qui interim oppugnari cœpti erant a Pharnace, Domitius Calvinus excitus, Pharnacem abstinere sociorum regnis jussit, quo plus auctoritatis denuntiatio haberet, cum omnibus copiis subsequutus.

LXXXVIII. Eæ constabant ex legione XXXVI, quam solam retinuerat, duabus ad Cæsarem missis; duabusque Dejotari legionibus, quas ille romanum in more marmatas institutasque jam a compluribus annis habebat. His accessit ex tumultuariis militibus in Ponto confecta legio, cum auxiliis Cilicum, et centum Dejotari, totidem Ariobarzanis equitibus. Pharnaces, adventu Domitii paulisper territus, fraudes moramque nectere, Cappadociam longius dissitam dimittere, non dimittere Armeniam, denique postulare, ut Cæsari res integra servetur. At Domitius, indignum nomine Cæsaris et populi romani putans, intermittere expeditionem, et Bosporano relinquere prædam, Nicopolin processit, Armeniæ Minoris oppidum.

LXXXIX. Ibi quum castra vicina hostibus haberet, factum est, ut ex literis interceptis, Cæsarem in magno esse discrimine, Pharnaces disceret: idcirco futurum ratus, ut omnino discedere Domitius cogatur, trahendi temporis causa, sine detrimento auctoritatis, nunquam longius produxit copias, quam quoad fossæ, quibus ab utroque latere locum muniverat, pertingerent: equitatum, quo erat superior, extra fossas habebat. Et processit ei consilium: quippe Domitius, quum morari diutius non posset, infecta re discedere turpe putaret, iniquo loco improsperum prælium fecit.

XC. Pontica legio tota ferme interiit: Dejotari copiæ vix

§ LXXXVII. Strab. — Sueton. in Cæs. cap. 35. — Appian. Mithrid. — Dio. — Hirt. de B. Alex. cap. 36. — Lucan. X, 941. — § LXXXIX. Dio. — Hirt. — Liv. Epit.

3.

conspectum hostium tulerunt: sexta et tricesima legio, quum totus regis exercitus eam adortus esset, virtute se defendit, amissisque militibus omnino ducentis quinquaginta, in loca situ tuta se recepit. Inde Domitius, collectis reliquiis suorum, per Cappadociam in Asiam rediit. Pharnaces, mire elatus hac victoria, multas extorsit populo romano sociisque provincias, Bithynia, Cappadocia, finitimisque regionibus occupatis, pulsisque, qui beneficio Romanorum hæc obtinuerant, regulis. Recepit et Pontum, nullo jam defendente; Amisoque expugnata, sævissime tractavit et cives romanos, qui ibi negotiabantur, et oppidanos, interficiendo puberes, exsecando pueros, nullo prætermisso genere aut ignominiæ, aut crudelitatis. Inde jam per Bithyniam paterna vestigia premens, Asiam cogitabat invadere; fecissetque, nisi, Asandri nuntiata defectione, fuisset revocatus, quem Bosporano regno præfecerat. Hæc pro magnitudine rerum celeribus et calidis nuntiis ad Cæsarem delata, mersum voluptatibus, et ægyptiis deliciis mancipatum, ad rempublicam capessendam, duobus acerrimis stimulis excitarunt.

§ XC. Hirt. — Dio. — Plut. in Cæs. cap. 73. — Appian. Mithrid.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER LXXVIII

IN LOCUM LIBRI CXIII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI DECIMI TERTII.

Confirmatis in Africa Pompeianis partibus, imperium earum P. Scipioni delatum est; Catone, cui, ex æquo deferebatur imperium, cedente. Et quum de diruenda urbe Utica propter favorem civitatis ejus in Cæsarem deliberaretur, idque ne fieret, M. Cato tenuisset, Juba suadente, ut dirueretur; tutela ejus et custodia mandata est Catoni. Cn. Pompeius Magni filius in Hispania, contractis viribus, quarum ducatum nec Afranius, nec Petreius excipere volebant, bellum adversus Cæsarem renovavit. Pharnaces, Mithridatis filius, rex Ponti, sine ulla belli mora victus est. Quum seditiones Romæ a P. Dolabella tribuno plebis, legem ferente de novis tabulis, excitatæ essent, et ex ea causa plebs tumultuaretur, inductis a M. Antonio magistro equitum in Urbem militibus, octingenti e plebe cæsi sunt. Cæsar veteranis cum seditione missionem postulantibus dedit; et, quum in Africam trajecisset, contra copias Jubæ regis cum discrimine magno pugnavit.

I. CÆSAR, Ægyptiis ad deditionem coactis, quum provinciam facere posset, novarum scilicet rerum metu, si forte nacta violentioris ingenii præsidem fuisset, noluit: revera præmium libidinum Cleopatræ dedit, juncto in matrimonium regnumque superstite Ptolemæo, qui puer admodum mariti

regisque sustineret nomen, opere potentiaque Cæsari et Cleopatræ relicta : adeo non dissimulatus adulter, ut et continuo secum haberet reginam, et convivia sæpe in primam lucem cum ea protraheret; denique per speciem cognoscendæ antiquitatis, eadem thalamego, sequentibus navibus quadringentis, Nilo flumine subiit, vel ad Æthiopiam penetraturus, ni sequi exercitus recusasset.

II. Thalamegos princeps invenit Ptolemæus Philopator, ea structura, quam accurata descriptione Callixenus exsequutus est. Neque dubitatur, aut diutius hæsurum in Ægypto Cæsarem, aut secum deducturum illam fuisse, nisi intervenisset coercendi Pharnacis necessitas: idcirco abducta ex regno Arsinoe, ne molesta sorori esset, legiones duas reliquit præsidio novis regibus, simulque custodiæ, ne qua occasione mutare animum possent: ipse cum sexta veterana pedestri itinere contendit in Syriam. Ibi civitatibus, quarum auxiliis adjutus fuerat, magna beneficia tribuit, Judæis præcipue, quorum principatum firmavit Hyrcano; civitatem romanam cum immunitate dedit Antipatro; utrumque absolvit incusatos ab Aristobuli filio Antigono, procuratoremque Judææ declaravit Antipatrum.

III. Hyrcano petenti potestatem concessit instaurandi muros urbis suæ, quos Pompeius dejecerat: unde mox fœdus cum legatis eorum renovatum est senatusconsulto, quum ex literis Cæsaris ea de re in æde Concordiæ L. Valerius L. F. prætor retulisset, a. d. idus decembres. His ita constitutis, tyrannisque et dynastis, ut merita cujusque erant, itemque civitatibus, donatis mulctatisve, et controversiis cognitis, gentili suo Sex. Cæsare legionibus præposito, cum classe, quam sequi jusserat, in Ciliciam contendit, ad Pharnacis bellum iturus, quo maturius rebus in Urbe, et per provincias undique motis posset occurrere.

IV. Nam et ex Urbe seditiones nuntiabantur, et in Africa

§ I. U. C. 705; A. C. 47. — Sueton. in Cæs. cap. 35. — Plutarch. in Cæs. cap. 72. — Hirt. — Dio, lib. XLII. — Appian. B. Civ. lib. II. — § II. Athen. V, 9. — Dio, lib. XLII. — Joseph. Antiq. XIV, 15, et de B. Jud. I, 7 et 8. — § III. Tacit. Hist. V, 9. — Joseph. Antiq. XIV, 16. — Hirt.

atque Hispania non contemnendæ Pompeianorum vires coalescebant. Jam ad cæteros duces, qui in Africam erant transvecti, Cato pervenerat, ejusque sapientia et auctoritate res ibi ex incertis variaque æmulatione fluxis constitutæ firmatæque erant: quippe P. Varus, quod se jamdiu præfuisse Africæ, sociumque victoriæ Jubæ ferebat, nolebat nobilitati dignitatique L. Scipionis concedere: et Jubæ uterque adulabatur, in hoc maxima spei parte reposita; superbusque rex suo ingenio, eo pervenerat arrogantiæ, ut primo congressu Catonis, inter hunc et Scipionem medius consideret.

V. Sed Cato, non ferens publicam ignominiam, in alterum latus transtulit sellam suam, Scipionemque in medium accepit, quanquam infidum hominem et iniquum, et qui tanto melioris viri famam etiam scripto edito attrectare non fuerat veritus. Sed et postea deferentibus imperium omnibus, noluit accipere, *turpe futurum* dictitans, *si pro legibus dimicans, contra leges imperaret: præsentibus enim consularibus, imperare prætorem non oportere.* Insistentibus, ut igitur, æquata cum Scipione potestate, præesset rebus, id quoque recusavit, addens, *unius auspiciis administrari omnia consultius esse.*

VI. Sic ad Scipionem summa rerum rediit, nominis quoque favore adjutum, bellumque terra marique haud segniter apparari cœptum. Nam et Siciliam Sardiniamque infestabant classibus, captasque naves abstrahebant, arma præcipue et ferrum quærentes, quibus rebus egebant; et in Africa, quidquid adversum partibus videbatur, validis præsidiis occupabant; aut vires nocendi detrahebant suspectis. Maxime consultatum est de Utica, prævalida urbe, et in partes Cæsaris proniore. Infensissimus Uticensibus Juba erat, eosque concidi omnes, urbem solo æquari jubebat; cæterique metu aut assentatione concedebant in sententiam.

VII. Ibi Cato, summis viribus obnisus, salvum oppidum

§ IV. Appian. B. Civ. lib. II. — Liv. Epit. — Dio. — Plut. in Cat. c. 83. — § V. Dio. — Vell. II, 54. — Plut. — Liv. Epit. — § VI. Liv. Epit. — Dio.

retinuit, sponsoremque obtulit pro Uticensibus, eaque gratia custodiam Uticæ, finitimique et maris et agri, mandante Scipione, lubens recepit; utilemque partibus, et rerum omnium velut horreum effecit, arma, commeatus, machinas hinc exercitibus ministrando, quam inconsulta cæterorum ira deletam cupiverat: ita crudelitas et amentia sæpe in sua præsidia sæviunt. Ejusdem Catonis hortatu paulo post etiam in Hispania magnum bellum Cn. Pompeius adolescens excitavit. Nam hominis gravissimi verbis stimulatus, pro claritudine paterna, relictisque ab eo clientelis, magno animo jubentis rempublicam capessere, profectus ab Utica in regnum Bogudis, repulsusque a Mauris, trajecit in Baleares insulas: inde, cognitis Hispaniæ turbis, quarum ex Cassiano tumultu magnæ et acres reliquiæ erant, brevi tempore insignes in ulteriore provincia progressus fecit; et quia nec Afranius, nec Petreius excipere delatum ab ipso imperium voluerant, ulteriora subinde moliri, et per se administrare bellum cœpit.

VIII. At diversis longe orbis partibus Cæsar, conventu Cilicum Tarsi acto, per Cappadociam magnis itineribus Comana venit; ibique sacerdotio Lycomedi tradito, qui e regio Cappadocum genere ducebat stirpem, hujus in gratiam quatuor schœnos agri ad priores sacerdotii possessiones adjecit; et Ariarathi fratri regis Ariobarzanis (is obtinuisse prius id sacerdotium videtur) quædam attribuit, ne otiosus et egens fratri suspicionem, sibi periculum crearet; præsertim quum et antea fuisset sollicitatus a quibusdam gentis principibus, ut regnare vellet. Ariobarzani autem, pro his, quæ imperio ejus decedebant, partem Armeniæ Minoris, ademptam Dejotaro, dedit.

IX. Quum enim ad Gallogræciæ fines accessisset, depositis regiis insignibus, et supplicis habitu sumpto Dejotarus occurrit, excusans, quod in ea parte terrarum positus, ubi

§ VII. Liv. Epit. — Plut. — Dio. — Hirt. de B. Afric. cap. 22. — Cic. ad Attic. XII, 2. — Auct. de B. Hisp. cap. 1. — § VIII. Appian. Mithrid. — Hirt. de B. Alex. cap. 56. — Strab. lib. XII, p. 558. Cic. ad Famil. XV, 2. — Dio, lib. XLI.

nulla præsidia Cæsaris essent, præsentibus imperiis paruisset. Adversus ea Cæsar, commemoratis beneficiis suis, tamen ætati ejus dignitatique et amicis deprecantibus dare dixit ejus delicti veniam; de controversiis tetrarcharum postea cogniturum : interea legionem, romana disciplina constitutam a Dejotaro, equitatumque omnem adduci ad bellum ponticum jussit. Pharnaces, intellecto Cæsaris adventu, omittere Asandrum coactus in Pontum recurrit; de pace legatos præmittens, quod imperatoris acerrimi timebat impetum, licet exiguis sane copiis instructi.

X. Nam sexta legio, quam ex Ægypto deduxerat, adeo multis erat præliis diminuta, ut minus mille militum haberet; Dejotari legio, nec genere hominum, nec usu rei militaris censebatur : duas habebat præterea, quæ nuper sub Domitio cladem passæ erant. Cæsar, legatos mitibus responsis ludificatus, nihil de velocitate itineris remittebat. Quum uni, quum alteri oratores sic ad regem redissent, ut verba Cæsaris ad pacem, festinatio ad bellum, spectare viderentur, tertia legatio venit, auream coronam afferens, petensque, ut socii atque amici regis donum acciperetur.

XI. « Neque enim ullum adversus Cæsarem Pharnacis de-« lictum exstare, nisi quod contra vim Calvini jus suum coa-« ctus defendere, quum abstinere bello in totum maluisset, « injuriam propulsarit. Quanti enim fecerit amicitiam tuam « (inquiebant), quo alio clariore documento cognosci po-« tuit, quam quod auxilia petenti Pompeio nulla misit; at-« que ei Pompeio, cujus et in se liberalitatem, et in patre « vim atque potentiam largiter erat expertus. Qui igitur, « adversario tuo victore, ne vivere quidem, nedum regnare « potuisset, eum a te conservari æquum est; præsertim quum « pro mirabili tua clementia iis etiam ignoveris, a quibus « durissimo tuo tempore es oppugnatus. Quis acerbior tibi « hostis, quam Dejotarus exstitit? qui non contentus mit-« tere quantas omnino potuit copias, ipse ad bellum pro-« fectus est, hac ætate, cujus excusatione, si non rex et

§ IX. Hirt. — Dio. — § X. Dio. — Hirt. — Appian. B. Civ. lib. II,

« amicus et hospes Pompeii, sed libertus, aut unus de grege « militum fuisset, uti potuisset.

XII. « Sed tamen hunc, absolutum hoc delicto, in nume- « rum amicorum recepisti. Nec aut reprehendit ista Phar- « naces, aut Dejotaro felicitatem suam invidet. Tui te exem- « pli, tui moris admonet, oratque, ut eo instituto uti pergas, « quo haud pauciores adversarios, quam, quibus invictus es, « armis, superasti. Quod si propter commissum cum Domitio « certamen irascendum putas, at saltem regis satisfactionem « accipe : aut docebit, hæc a te vindicari non oportere; « aut, quidquid imperaveris, faciet : hoc unum deprecatur, « ne hostili adventu ad summam se desperationem adigas.

XIII. « Dejotarus cæterique finitimorum, amicitia Pom- « peii freti, lacessere non desierunt, donec regem ad ea arma « cogerent, quibus et ipsorum comprimeret audaciam, et « bello victor, paternæ hereditatis partem recuperaret. Et « quanquam difficile est in bello, præsertim felicibus armis, « tenere modum, neque calore victoriæ supra fines juris « efferri; ea tamen modestia Pharnacis fuit, estque, ut ne- « que plura, quam appetere debuit, attrectasse putet, et « hujus ipsius causæ judicium tibi deferat. Nec sane aliam « ob causam cum Domitio dimicatum est, quam quod ille « rem integram ad tuam cognitionem relinquere noluit; « Pharnaces præter te quemquam arbitrum pati non potuit. « Hac potius, quam armorum fiducia, licet egregium, et « duobus atque viginti præliis expertum, omnibusque victo- « rem exercitum trahat, quietus in castris ad Zielam ex- « spectat responsum; quod a te moderatum amicumque « referri, tum perpetuæ mansuetudinis tuæ, tum etiam rei « romanæ, præsenti quidem statu rerum, interest. »

XIV. Cæsar ad hæc, reportari ad regem jubens coronam, tum se dona tanquam ab amico respondit accepturum, quum promissa præstitisset : « frustra eum se venditare eo, quod « amicum deseruisset in discrimine, auxiliumque non mi- « sisset Pompeio : neque Cæsari rem illam, sed ipsi pro-

§ XI. Hirt. — Cic. pro Dejot. cap. 3. — Dio. — § XII. Hirt.

« fuisse, ne eodem victoriæ impetu cum cæteris, qui in præ« sidiis Pompeii fuissent, profligaretur; et ut maxime fecisset « in suam gratiam, non ideo se privatis meritis publicas in« jurias condonare. Tamen quia neque mortuis vita, neque « virilitas exsectis restitui possit; quod possit, imperare, uti « Ponto confestim decedat, familias publicanorum remittat, « cætera, quæ penes eum essent, sociis civibusque romanis « restituat ».

XV. Sed Pharnaces, non ignarus necessitatum, per quas Cæsari ad Urbem erat properandum, callide agere, diemque decedendi longiorem postulans, et subinde mutans conditiones, tempus trahere occepit. Difficile erat, hominem eo ingenio, eaque rerum peritia fallere. Igitur fraude fraudem eludens Cæsar, dum alias admittit conditiones, alias rejicit, decepit Pharnacem, priusque conseruit manus, quam quisquam putavisset. Nam, positis ab hoste circiter millia passuum quinque castris, situque locorum explorato, quam proxime ad eum statuit accedere.

XVI. Sed quia ferme eumdem habebat exercitum, qui victus cum Domitio fuerat, oratione militum animos confirmandos ratus advocavit; causisque belli breviter enarratis, « Has igitur, inquit, romani nominis injurias quisquam, « cui modo manus et arma sint, patiatur? nedum nos, qui« bus multo, quam nunc sumus, paucioribus, ad hæc im« paratis atque oppressis subito tumultu, Alexandria fortis« simum et nobilissimum oppidum, et rex multo potentior « hoc Pharnace succubuit : quid enim ad Ægyptum est Bos« porus? quanquam hic etiam Bosporo excidit, contemptus « pulsusque a famulis suis, nec fiducia virium in Ponto re« sistens, sed quia neque procedere nostri metu, neque « redire in regnum, Asandro prohibente, potest.

XVII. « Atque is quidem bono omine res gesturum putat, « quod eo loco castra posuit, unde progressus pater ejus, « Triarium, cum paucis et incompositis temere se objicien« tem, superavit. Sed si qua manium Mithridatis ullo loco

§ XIV. Dio, lib. XLI et XLII. — Hirt. — § XV. Dio. — Hirt.

« potestas est, quis dubitet, quin omnis a nobis statura sit « contra scelestissimum parricidam? Quare mihi quidem « stulte delegisse locum videtur, qui patris memoriam ullam « retineat : hæc, hæc nefandi facinoris conscientia saucium « exagitabit animum, consilia emovebit, audaciam deprimet; « hoc ei loco Mithridatis occurrent umbræ, hominique dam- « nato et deprehenso, vindictamque præsentem præsen- « tienti, errorem, consternationem, amentiam furiæ patris « impingent.

XVIII. « Et hæc quidem, quia viribus humanis superiora « sint, quamlibet egregium dejicere imperatorem possent : « Pharnaces, neque ulla re magna gesta, neque patri, qui « tamen toties a romano milite victus est, comparandus, « furto, quam bello, melior, et sociis potius timendus, quam « hosti, quod cum Domitio tirones ducente, et meis tem- « poribus festinare contra belli rationem coacto, prælium « prosperum fecit, aut viribus suis aut felicitate confidat? « Quantula enim illa, si omnia reputes, victoria, aut cujus « adeo laudis fuit? Ut enim de ea paucis disseram, una « causa moveor, ne forte quidam eorum, qui interfuerunt, « viribus hostium, aut prudentia regis se victos arbitrentur: « nam plerique, satis novi, memoria pugnæ istius, non ad « timorem, sed iram, sed cupiditatem ultionis, sed impatien- « tiam moræ, commoventur; hi quidem veterani mei (sextæ « legionis milites innuebat) ab hoc, sicut cæteris hostibus, « invicti, neque ista commemoratione, neque omnino co- « hortatione mea indigent.

XIX. « Sed et sexta et tricesima legio sola sustinuit totum « exercitum regis, et, amissis paucis, frustra impedire cona- « tis hostibus, se, quo voluit, recepit. Quod autem acce- « ptum est detrimenti, neque militibus imputandum est, « neque ducis imperitiæ, neque Pharnacis aut prudentiæ, « aut viribus. Quæ igitur causa istius ignominia fuit? Tem- « pora mea, ut prædixi, et locus, qui erat pro hostibus, et « quod reverti Domitius non tentata pugna indecorum, com-

§ XVII. Appian. Mithrid. et Civ. lib. II.

« morari diutius iisdem locis nullo pacto faciundum judica-
« rat. Igitur numero militum equitumque, ad hæc locorum « situ munitionibusque superiori, non tam gloriosum est, « quod fossas transcendere ausos in ipso conatu oppressit, « quam turpe futurum erat, si esset a paucioribus intra sua « munimenta superatus.

XX. « Cæterum, quæ tunc maxime adjuverunt hostem, « hoc tempore nulla sunt: non ab aliquo ducum meorum ad« ministratur bellum, qui meas rationes respicere, atque eo « dirigere consulta omnia debeat; quæ res plerumque, locis « atque temporibus difficilibus intervenientibus, perquam « est incommoda: imperator vobis adest, et imperator Cæ« sar, cujus promissa nunquam fefellerunt exercitum, cujus « spem nunquam fefellit miles; locum autem a Pharnace de« lectum, non magis hostilia castra, quam nostra munitu« rum esse, propediem ostendam. Vos interea aggerem, ce« leriter usui futurum, intra vallum comportate. »

XXI. Castra Pharnacis eo situ erant, ut editissimo colli imposita præruptis vallibus munirentur: easdem valles ei munimento pariter futuras, qui diversa a parte castra opposuisset, Cæsar videns, dubia adhuc luce in eum locum deferri comportatum aggerem jubet, ibique castra munire incipit. Ea re conspecta, Pharnaces (nam mille admodum passuum vallis intererat), productis copiis, aciem instruit: neque commovetur Cæsar, quia vallis iniquissima transitum impediebat, more magis militiæ, quam pugnandi consilio facere regem putans, ut opus prohiberet, aut ostenderet fiduciam. Sed ille, sive loci felicitate confisus, sive auspiciis, ut postea auditum est, sive contemptu copiarum, quas vicerat prius, et veterani sui exercitus virtute, in præruptam vallem, qua nemo sanus demissurus copias credebatur, descendit; eamque permensus, eodem gradu adscendere per angustam et arduam semitam cœpit.

XXII. Cæsar, incredibili hostis audacia oppressus, omnia simul agere necessum habebat; revocare ab opere milites,

§ XXI. Hirt. de B. Alex. cap. 53.

arma jubere capere, instruere armatos, et, quid ubique fieri vellet, ostendere. Interim falcati currus regis affuerunt; et propter iniquitatem loci, quanquam a trepidantibus, multitudine telorum haud difficulter oppressi sunt. Sequuta est acies hostium; neque turbata suorum casu, conflixit acriter. Sed quia in subeuntes pila ex edito conjiciebantur, cito mutata prælio est ratio; præsertim dextro cornu, ubi sexta legio constiterat. Sinistro, mediaque acie, tardius, sed tamen profligati sunt regii, et per præcipitem vallem acti, multi hostili ferro, alii suorum incidentium pondere procubuerunt: qui autem celeritate pestem utramque vitaverant, ut expeditius fugerent, armis projectis, ad sua castra contenderunt.

XXIII. At Romani, non contenti persequendis ad ima vallium hostibus, ad alteram partem adscendere, vimque facere cœperunt; neque hostes, quanquam e superiore loco, magnam moram injicere inermes poterant. Sic enisi milites eadem alacritate castra oppugnarunt, et, nequidquam defendentibus, quæ præsidio fuerant relictæ, cohortibus, ceperunt. Ea tamen mora spatium Pharnaci dedit, paucis cum equitibus se proripiendi, ne vivus veniret in hostium potestatem: exercitus sane totus periit, omni aut occisa regiorum, aut capta multitudine. Rebus his præclarissime gestis, magna lætitia Cæsaris fuit, quod et facilis victoria ex difficillimo initio exstiterat, et hostis non contemnendæ opinionis sine ulla belli mora victus erat: aiuntque *Pompeii prædicasse felicitatem, cui ex eo genere hostium cum ingenti gloria cognomentum Magni partum esset.*

XXIV. Romam certe scripsisse creditur celebratum illud, velocitatem victoriæ cursu et brevitate verborum exprimens, « Veni, vidi, vici »; eumdemque postea titulum inter fercula triumphi prætulisse. At Domitius, ad insequendum Pharnacem missus, Sinopen delatum cum mille admodum equitibus, qui ad eum ex fuga convenerant, accepto in deditionem oppido, salvum abire permisit. Ille, magna suorum indigna-

§ XXIII. Plut. in Cæs. cap. 73. — Liv. Epit. — Appian. Mithrid.

tione equis interfectis, in naves se contulit, vagatusque circum ponticas gentes, et Scythis Sarmatisque contraxit mediocrem multitudinem, Theodosiamque et Panticapæum recepit. Inde vi adjungere proxima quæque Bospori conantem, Asandri arma exceperunt; prælioque commisso, quum, quod roboris habebat, equites pedestri pugnæ minus assueti vincerentur, Pharnaces fortissime pugnans interfectus est, ætate quinquagenarius; quum Bospori regnum annos admodum quindecim tenuisset.

XXV. Interea Cæsar, præda regia militibus concessa, juxta tropæum Mithridatis, quod victo Triario erectum, ut rem diis belli præsidibus sacram, evertere nefas habebatur, aliud de Pharnace opposuit: ipse cum expeditis equitibus profectus, legionem sextam decedere ad accipienda præmia in Italiam jussit; auxilia Dejotari remisit domum; Cælium Vinicianum cum duabus legionibus reliquit in Ponto. Amisenis in calamitatis solatium concessit libertatem; cætera, quæ cuique Pharnaces eripuerat, antiquis dominis restituit, excepta parte Minoris Armeniæ, quam Ariobarzanis esse jusserat. Per Gallogræciam atque Bithyniam iter faciens, controversias earum provinciarum composuit; et, quæ quemque tenere vellet, constituit.

XXVI. Dejotaro, non solum propter lata adversum se arma, sed etiam quia sociis victoriæ donanda non aliunde cumulatius sumi poterant, fuit iniquior. Idcirco licet ille deprecatores haberet plurimos, et Nicææ defensus a Bruto esset enisissime (quæ postea oratio est edita); Mithridati Pergameno, cujus ægyptio bello præclara opera fuerat, tetrarchiam Gallogræcorum, pæne totam Dejotaro possessam, quasi jure gentis et cognationis adjudicavit Cæsar, eumdemque regem appellavit Bospori, qua Pharnaces tenuisset, etiam mandato adversus Asandrum, si cedere nollet, bello. Inde transgressus Asiam Græciamque, in Italiam trajecit; nusquam diutius moratus, quam dum pecunias quo-

§ XXIV. Plutarch. — Flor. IV, 2. — Sueton. in Cæs. cap. 7. — Appian. Mithrid. — Dio, lib. XLII. — § XXV. Hirt. — Dio. — Cic. Phil. II, 37.

cumque titulo exprimeret, quæ per publicanos ei maxima cum invidia cogebantur, quemadmodum erat et superiore anno factum.

XXVII. Namque cupidus et sciens imperandi, neque regimen rerum sine exercitibus retineri posse noverat, dicebatque; neque exercitus sine stipendiis ac præmiis. Idcirco et quam a quaque civitate summam promissam Pompeio cognoverat, exegit; et ab aliis, quæsito undique colore, postulavit. Tyri certe sustulit e sanctissimo Herculis fano donaria, per eam causam, quod fugientem cum privigno Corneliam Tyrii hospitaliter excepissent. Misit et in Urbem epistolas, collationem pecuniosis imperans: quo tempore T. Pomponio Attico, propter egregiam integritatem vitæ, non modo molestus non fuit, sed etiam remisit condonavitque Q. Ciceronem Q. F. Attici sorore genitum; C. Trebonio, A. Hirtio pro eo deprecantibus.

XXVIII. Dum ista per diversas provincias geruntur, magnas Romæ turbas tribunatus P. Cornelii Dolabellæ excitavit, de novis tabulis ferenda lege. Accedebat malis adversarius pari audacia L. Trebellius, et deterior utroque M. Antonius equitum magister. Inter hos infelix civitas, quotidianis terroribus vexabatur: aliunde satis inquieta novæ dominationis timore et jam sensu, ac majores subinde præteritis calamitates exspectans. Nam et prodigiis, et responsis haruspicum exanimabantur, quæ et illo et superiore anno acceperant: quippe C. Cæsare, P. Servilio consulibus, sub exitum anni, quum forte sacra Isidi fierent, examen apum in Capitolio, juxta colossum Herculis sedit.

XXIX. Ob eam rem de sententia vatum, omnia tum Isidis, tum Serapidis sacella sublata sunt. Ea dum diruuntur, forte et Bellonæ ædicula, per errorem excisa, nefandorum

§ XXVI. Hirt. — Plutarch. in Bruto, cap. 9. — Auct. de Caus. corr. Eloq. cap. 21. — Strab. lib. XIII, p. 625. — Cic. in Bruto, cap. 5; ad Attic. XIV, 1, et Phil. II, 37. — Dio. — § XXVII. Dio. — Cornel. Nep. in Attic. cap. 7. — Cic. ad Attic. XI, 20. — § XXVIII. Liv. Epit. — Cic. Philip. X, 10, et XI, 6. — Dio.

sacrorum crudelitatem patefecit, repertis ibi fictilibus humana carne plenis. Hoc autem anno, quo Alexandrinos et Pharnacem vicit Cæsar, magnus terræ motus exstitit; bubo conspectus est; fulmina Capitolium et fanum Fortunæ Publicæ, Cæsarisque hortos, et in iis equum ex insignioribus percusserunt, et Fortunæ templum sponte patuit. Præterea sanguis e pistrino effusus, ædem Fortunæ Primigeniæ attigit; et infantes aliquot sinistras in capitibus habentes nati sunt. Id maxime certum esse versæ fortunæ præsagium, et deterioribus in meliores imperium dari haruspices asseverarunt, et populus credidit.

XXX. His rebus anxias mentes, magis etiam, quæ videbant, terruerunt. Nam kalendis statim januariis M. Antonius magister equitum, senatu convocato, prætextatus et sex stipatus lictoribus, speciem quamdam priscæ reipublicæ exhibebat: sed quando nec consul usquam, nec prætor ullus erat, ad hæc gladio cinctus ipse multitudinem secum trahebat militum, et omnia pro potestate agebat; nemini dubium esse poterat, a priori forma civitatem ad extremæ servitutis vilitatem descivisse. Urebat etiam animos supra acerbitatem præsentium, instantis indignitatis exspectatio.

XXXI. « Mox enim affuturum Cæsarem victorem omnium, « re dominum, nomine dictatorem : quam igitur illi fore « superbiam, si cliens ejus et magister equitum tam insolen « ter obtereret leges? Sane clementiam hactenus insignem « prætulisse, plerisque ignoscendo, a quibus esset oppugna- « tus : sed quem præstare posse, mansuetudinem eamdem « mansuram victori et securo, quam validis adhuc diversa- « rum partium rebus, et de exitu dubitans adhibuisset? Ty- « rannos ingenium ad tempus tegere; donec perfectis, quæ « optaverant, tam incipiant vacare metu, quam semper va- « cent verecundia. »

XXXII. Ne minima quidem in malis consolatio miseris aderat, querendi invicem mutuisque sermonibus suble-

§ XXIX. Ryckius de Capitol. cap. 25. — Dio. — § XXX. Cic. Phil. II, 25. — Dio.

vandi animos; quum suspecta fides etiam intimorum, et proditis certum periculum esset: quin ultro cogebantur abdere sensus suos, et, quum alii essent, alios ostendere. Nec enim ferri tantum, quæ fierent, auctores eorum volebant, sed laudari quoque; ac subinde supplicationes, velut ob rem bene gestam, edicebantur, et frequentibus ludis spectatorum postulabatur hilaritas; quum ille ipse conspectus esset acerbus et ignominiosus, quod, paucis exceptis, quos tribuni faciebant, ludis magister equitum præsidebat accinctus, et ne publicæ quidem lætitiæ condonans exprobrationem servitutis. Sic affecta civitate, P. Cornelius Dolabella exortus est novarum tabularum auctor, adolescens audax, nobilis, obæratus, qualibus scilicet ad evertendum omnia nihil est paratius.

XXXIII. Erat is nuper, exemplo P. Clodii, e patriciis transgressus ad plebem, occasione forte testamenti, quo Livia heredem institutum mutare nomen jusserat; sed tribunatus petendi consilium fuerat, in quo leges se laturum confidebat, quibus et ipse maximo ære alieno liberaretur. Idcirco factus tribunus plebis, non diu distulit de tabulis novis promulgare rogationem, plebi gratissimam. Sed L. Trebellius collega Dolabellæ, C. Asinii potentia adjutus, creditorum suscepta causa, optimatibus, et locupletiori parti civitatis erat jucundissimus. Ab horum concertatione magni tumultus initium in Urbe fuit, quum utraque factio captis armis vim faceret, crebræque hinc inde cædes patrarentur.

XXXIV. Igitur et senatus intercessit, rem integram in adventum Cæsaris servari jubens; et Antonius gestatione armorum in Urbe interdixit paganis. Sed ille tamen in occulto Dolabellæ favebat, popularis favoris semper appetens, et in eadem causa constitutus, qua cæteri, qui novas tabulas cupiebant. Postquam autem uxorem, patrui sui C. Antonii filiam, cum Dolabella stupri consuetudinem habere comperit, aut comperisse ratus est; et illam exegit domo,

§ XXXIII. Cic. ad Attic. VII, 8, et Phil. VI, 4. — Liv. Epit. — Dio. — Plut. in Ant. cap. 12.

et hunc oppugnare ab eodem odio statuit : plebi quoque jam iratus, a qua pluris fieri Dolabellam, quam se, videbat, quum apud senatum communis culpæ majorem partem ipse sustineret.

XXXV. Jam erat ei concessum ab senatu (juris enim, quod amiserant, imaginem saltem tuebantur, jubentes, quod prohibere non poterant), ut, introducto in Urbem milite, cum reliquis tribunis, qui neutri partium se conjunxerant, rempublicam defenderet : neque multum eo consilio profectum ad quietem erat, quum nihilo sequius duo tribuni, suas quisque vires augendo, et inter sese, et cum Antonio Patribusque decertarent; maxime, postquam Antonius, seditiose agere milites audiens, qui, præmissi a Cæsare post Pharsalicam pugnam, duces suos Sullam atque Messallam exegerant, ad illos excucurrit, novo exemplo L. Cæsarem avunculum Urbis præfectum declarans, qualem potestatem nullus unquam magister equitum habuerat.

XXXVI. Tum vero, contempta senectute L. Cæsaris, atrocius inter se collisæ factiones, majore, quam unquam, tumultu atque sanguine concurrerunt. Sed audita C. Cæsaris victoria, qui, compositis Ægypti rebus, venire in Italiam nuntiabatur, paulisper continuit hominum audaciam; donec decedente metu, quum adversus Pharnacem profectus Cæsar esset, pristinus furor rediit. Inter hæc Antonius, neutrarum partium studium præferens, Trebellium clam fovebat, potestatemque faciebat conciliandi assumendique militis. Sic tanquam e duobus castris debitores creditoresque ad pugnam prodibant e locis Urbis munitissimis, quæ præsidiis ceperant; cædesque et incendia patrabantur, eo terrore et tumultu, ut aliquando sacra Vestæ ex illius ædibus a Virginibus efferrentur.

XXXVII. Igitur alio senatusconsulto mandata est Antonio diligentior Urbis cura, majorque militum manus introducta. Sed Dolabella, desperans veniam a Cæsare, hoc age-

§ XXXIV. Cic. Phil. II, 25. — Dio. — § XXXV. Liv. Epit. — Dio. — Cic. ad Attic. XI, 21 et 22.

bat, ut, claro aliquo facinore edito, periret: idcirco die dicta, qua *de tabulis novis, et mercede tabulationum abolenda* (nam et hoc caput comprehenderat) perlaturus legem esset, paratos esse ad rogationem accipiendam suos jussit. Quum venisset tempus, et, occupato utrinque fori aditu, ligneisque turribus per opportuna loca erectis ad propugnandum, magna multitudo confluxisset; Antonius prima luce validam e Capitolio deduxit manum, interfectisque e plebe circiter octingentis, concidit tabulas legum, reliquos proposito locoque depulit, stationemque militum in foro collocavit.

XXXVIII. Ne sic quidem solida quies ante Cæsaris adventum est Urbi reddita, quod Antonius auctoritatem dictatoris, suamque potentiam magnitudine vitiorum debilitabat; cujus nocturnæ comessationes, diurnus somnus, totius vitæ turpitudo, sermonibus omnium notabatur: qui non erubesceret, quo tempore Cæsari sub dio esset sæpe contra ferocissimos hostes dimicandum, potare, scortari, alea, somno, luxu non ferendo tempus consumere. Erat enim, si quis alius, ingenio nequam et nepos, et paulo ante tribunus plebis in essedo, lictoribus præeuntibus, per Italiam vectus erat, mimam Cytheridem in aperta lectica secum portans, cum turpissimorum hominum comitatu: quacum aliquando et curru dicitur incessisse leonibus juncto. Sed et occasione præsentium turbarum ad rapinas abusus, magnam vim auri, argentique, sed et vini diripiebat.

XXXIX. Hæc altera fuisse putatur causa, cur promptius ignoverit Dolabellæ adveniens Cæsar, præter priora hominis merita, qui partibus ejus totum se dediderat ab initio, et in Thessalia quoque pro eo strenue pugnaverat. Et erat alioquin ad tribuendam veniam facilis: nec ignorabat, difficulter ferri posse delicta aliena severe exsequentem, qui tam multa ipse peccasset. Interea, quum et pecunia indigeret infinita, et honores appeteret eminentissimos, nolebat mul-

§ XXXVII. Plutarch. — Dio. — Liv. Epit. — Appian. B. Civ. lib. II.
§ XXXVIII. Plutarch. in Anton. — Cic. Phil. II, 24 et 25. — Plin. VIII, 16.

tos offendere; quo devincti beneficio suo patientius jubenti quidlibet obsequerentur.

XL. Igitur quum magnus in Urbe plurimorum metus adventu ejus fuisset, vindictam admissorum exspectantium, eaque res sermonibus agitata toto eo tempore esset; repente receperunt animum, nihil de præteritis inquirente Cæsare. Sed is ad cogendos nummos mentem adjecerat, et præter magnam vim auri, quæ in coronas et statuas, et alia hoc genus, tanquam a volentibus offerebatur, ingentes summas mutui nomine congessit, quum neque negare quisquam auderet, nec ipse de restituenda cogitare putaretur. Sed ego, Cæsaris natura diligentius expensa, non dubitem, redditurum omnino cum fide fuisse, si diutius frui vita potuisset.

XLI. Nec enim in tantis imperii opibus deesse, unde quantacumque debita quandoque expungerentur, poterat; et ipse solitus omnia famæ studiisque hominum postponere, ubi præsentium temporum angustias esset eluctatus, ob pecuniam profecto amittere ista noluisset. Habebat autem ejus rei hunc obtentum, ut ad hanc necessitatem reipublicæ temporibus adactum diceret, cujus utilitati facultates suas omnes impendisset. Ne tamen ad desperationem adigeret creditores, novas tabulas petente plebe, constanter abnuit, se quoque obæratum esse dictitans; jussitque contentum esse his, quæ prius in ea causa statuisset.

XLII. Inde proscripsit bona judicatorum hostium, hasta pro æde Jovis posita; et quum ea cupide empta essent a quibusdam, qui nunquam fore putabant, ut a se exigeretur, ideoque minus fuerant solliciti, quanti licitarentur, nihil cuiquam remisit. Inter quos et M. Antonius, Cn. Pompeii Magni sector, quum tanti viri copiosas facultates brevi dilapidasset, appellatus est. Hanc offensam causari deinceps solitus est Antonius, quum Cæsarem ad bellum africanum non sequeretur; quia sibi pro meritis prioribus non fuisset gratia reddita.

§ XXXIX. Plut. — Dio. — Cic. Phil. II, 30. — § XL. — Dio. — § XLI. Sueton. in Cæs. cap. 42. — Dio. — § XLII. Cic. Phil. II, 26. — Dio. — Plut.

XLIII. Cæterum Cæsari non defuerunt artes, et plebem, et socios victoriæ aliis rationibus conciliandi. Plebem, præter ludorum voluptates, remissis a tempore cœpti belli usuris, et habitationum commodo: qui enim duobus millibus nummum conductas habitationes haberent, iis Romæ unius anni mercedem, in Italia quadrantem ejus condonavit, quo tenuiores sublevarentur: præterea publicatis multorum facultatibus, emendarum rerum copiam atque vilitatem effecerat. Ducibus amicisque suis honores distribuit, multa præter veterem morem, quo pluribus referendæ gratiæ locus esset, instituendo: nam et prætoriis comitiis decem creavit primus; et pontificum augurumque et quindecimvirorum collegiis singulos addidit; et equites romanos aliquot, quorum opera erat usus, itemque ordinum ductores, in senatum adlegit.

XLIV. M. Brutum Cisalpinæ provinciæ præfecit; Decimum ei, quæ trans Alpes est, Galliæ. Sed et in reliquam partem anni consules fecit, quos diximus, Q. Fusium, P. Vatinium, quum pauci admodum dies superessent. Atque ea res facetis hominibus ridendi causam præbuit; querentique Vatinio, *quod se ægrotantem non invisisset*, Cicero respondit, « Venturus in consulatu tuo fui, sed nox me « comprehendit »: circumferebaturque notabilis ejusdem urbanitas, *in consulatu Vatinii magnum ostentum factum; quod eo consule, nec bruma, nec ver, nec æstas, nec autumnus fuisset.*

XLV. Hæc gratiora vulgo erant propter Vatinium, a quo consulatum pollui judicabant, obscurum et pravum hominem stomachante etiam in versibus suis Catullo. Sed quantum iis consulibus potestatis auctoritatisve esse vellent, ipsi, qui fecerant, facto ipso demonstrarunt satis. Quanquam enim Cæsar dictatura se abdicaret, nullius jam appellationis egens, tamen M. Antonius magisterium equitum in totum

§ XLIII. Cic. ad Famil. XII, 18. — Sueton. in Cæs. cap. 38. — Dio, lib. XLII et XLVIII. — Gronov. de Pecun. Vet. II, 2. — § XLIV. Appian. B. Civ. lib. II, p. 497. — Plut. in Bruto. — Dio. — Macrob. Saturn. II, 3.

eum annum retinuit. Quum ista satis belle composita viderentur, præmissi in Campaniam milites, quibus ad bellum africanum usurus erat, seditione inita curam Cæsaris adverterunt. Promissa Pharsalico bello præmia omnes, veterani præterea missionem flagitabant. Cæsar ad hos Q. Sallustium Crispum misit, qui, senatorii recuperandi ordinis gratia prætura petita, designatus erat; ut doceret, *hostium magno numero in Africa superstite, nondum absolutam esse victoriam: eo confecto bello, Cæsarem et promissa ante donativa, et millenos insuper denarios viritim repræsentaturum.*

XLVI. Ad hæc adeo exarsit militum furor, ut Sallustium, vitandi exitii causa Romam refugientem, confestim sequuti, sine discrimine quibuslibet obviis afferrent manus. Duo quoque prætorii tum interfecti sunt, Cosconius et Galba. Dubitavit tum Cæsar, num opponere prætorias cohortes tumultuantibus rectius foret; sed contagium timens, has quidem secum retinuit, et milites, quos Antonius nuper introduxerat, circum ædes suas et portas Urbis disposuit: seditiosis jam appropinquantibus misit obviam sciscitaturos, quid igitur sibi vellent? atque ii, cum ipso Cæsare colloquuturos esse, responderunt. Tum denuntiari Cæsar jussit, uti, positis armis, præter gladios, ad Urbem accederent.

XLVII. Neque cunctatus est, licet dehortantibus vehementer amicis, adire tendentes in campo Martio, et tribunal erectum minaci vultu conscendere. Hæc tam audax atque inopinata viri species ultro terruit militem, ut, desideria sua exponere jussus, donativi mentionem facere non auderet, missionem tantum postularet: et suberat spes, quod opera militum Cæsar indigeret, sponte daturum, quæ esset pollicitus. Sed ille, sicut profusus in obsequentes, ita minantibus inexpugnabilis erat: idcirco uno verbo dimittere se, dixit; et quum velut fulminati hac voce silerent,

§ XLV. Catull. Epigram. 50. — Appian. B. Civ. lib. II, p. 485. — Dio, lib. XLV, p. 188, et lib. XLVI, p. 200. — Liv. Epit. — § XLVI. Dio. — Plut. in Cæs. cap. 74. — Appian. — § XLVII. Sueton. in Cæs. cap. 69 et 70. — Front. Strat. I, 9. — Appian. — Dio.

adjecit, nihilo secius daturum stipendia et præmia, quamprimum esset cum aliis triumphaturus.

XLVIII. Mordebat eos hoc quoque dictum, et pudor simul metusque intrabat animos, si ad alios perveniret suæ operæ debitus honor; ipsi adversis partibus exosi, suis fastiditi, vile vulgus spectarent triumphum, quem ducere debuissent: simul existimabant lenius acturum Cæsarem, sive suum ingenium ille, sive præsentem necessitatem sequeretur. Sed ille, tacente milite, amicis orantibus, ne cum tam tristibus dictis discederet, iterum exorsus, *Quirites* appellavit. Hoc illi non ferentes, responderunt, *se milites esse*, pœnitentiaque priorum correpti, rogare cœperunt, ut *sibi porro militare liceret: se solos, sine aliis copiis, bellum africanum eo imperatore profligare paratos esse.*

XLIX. At Cæsar, licet ei gratius accidere nihil potuisset, vultum servans, avertere se, et descendere de tribunali; unde major exortus clamor *maneret* orantium, *pœnasque, si vellet, sumeret:* simul tribunus quidam militum propius accedens pro exercitu deprecabatur, jussu militum, an ut Cæsarem demereretur. Tum ille: *se quidem pœnas quaslibet meritis remittere; moleste tamen ferre, quod et decumani seditiose egissent, semper prælati aliis, et magno in pretio habiti; dare tamen missionem petentibus, et carere posse invitorum opera.*

L. Recepit et præmia exsoluturum, licet nullam ob necessariam causam se reliquo adhuc bello deserentibus. Sed et agros divisurum pace restituta, « non exemplo Sullæ, inquit, ademptos aliis, vosque prioribus dominis immiscendo « ad perpetuas inimicitias; sed qua publicus, quave meus « ager est, assignabo, et, quod deerit, a volentibus emam ». Et affuit dictis fides: pecuniæ partem repræsentavit, reliquum daturum dixit paulo post cum fœnore. Plausu omnium hæc excepta quum fuissent, decumani mœrebant, sibi nominatim iratum imperatorem esse: neque destiterunt obtrudere operam, licet recusantem, in Africam sequuti. Sed

§ XLVIII. Tac. Ann. I, 42. — Sueton. — Appian. — Dio. — § XLIX. Appian. — Dio. — § L. Appian. — Dio. — Sueton.

ille, priusquam proficisceretur, ex omni numero excepit seditionibus miscendis aptissimos, quos in Italia relinqueret, agris statim datis, unde se tolerarent.

LI. Cæterum et his, et deinceps omnibus, non continuos assignavit agros, ne quis possessorum expelleretur, et ut distractis nihil in turbas virium foret. Notavit et ex iis, quos secum ducebat, fœdissimum quemque, quos postea deductos in Africam periculis objecit, utrinque compendium captans, occiderent illi, an occiderentur. Qui vero eorum superfuerunt casibus, eos sic quoque prædæ et agri destinati tertia parte mulctavit. Nam in aliis delictis connivere solitus, et multa militi condonare, desertores atque seditiosos implacabiliter oderat; quod cætera, quæ peccare essent soliti, ad aliorum injuriam, hoc ad imperatoris periculum pertinebat, nequidquam dominationem affectantis, si exercitus, per quem cæteros in obsequio contineret, exuere obsequium ipse cœpisset.

LII. Insimulabatur tamen a plerisque, quod tantam exercitus licentiam non esset severius exsequutus: quin et amicorum vitia crimini dabantur, Dolabellæ furor, ebriositas Antonii, intemperies, luxus, rapinæ plurimorum. Sed ista quanquam nec ignoraret Cæsar, nec probaret, quia meliores non habebat administros, his utebatur.

LIII. Jam bruma erat, et, qui Africam tenebant, hostes, quum occupationibus Cæsaris, tum anni tempore clausum ei mare putabant. Sed ille solita celeritate, qua sæpe nuntios de se prævenerat, processit Rhegium, ne religione quidem retentus, quum immolare volenti taurus aufugisset. Omen etiam a nomine Scipionis, quod fatale ad victoriam in Africa terra suos quoque milites timere senserat, aut vitando, aut eludendo, duxit secum e Scipionum genere contemptissimum quemdam, cui *Salutioni* cognomen erat ob opprobrium vitæ, quod ejus nominis mimo specie corporis et infamia morum habebatur simillimus. Rhegio transjecit Messanam, inde

§ LI. Sueton. in Cæs. cap. 38 et 67. — Dio. — Polyæn. Strat. lib. VIII. —
§ LII. Plut. in Cat. cap. 74. — Sueton. in Cæs. cap. 72. — Appian.

Lilybæum pervenit a. d. XIV kal. januarias, et, ut paratos intentosque suos haberet, tabernaculum in litore maris statuit, observandum admonens, qui esset primo oblato vento conscensurus. Ibi factus de rebus africanis certior, oppido et agro uticensi, ubi Cato curabat, vitato, Adrumetum direxit cursum, quam partem obtinere Scipionem intellexerat.

LIV. Egressus e navi, magno cum terrore militum impegit, prociditque humi; sed ille, verbo sævitatem ominis corrigens, complexus osculatusque terram, exclamavit, « Teneo te, Africa ». Sic exercitu ad Adrumetum exposito, qui in præsens haud amplius peditum millibus tribus constabat, cum equitibus centum quinquaginta, diem atque noctem consumpsit, dum L. Planci consilium experitur, qui ad C. Considium oppido præfectum scripserat. Sed postquam responsum non reddebatur, Cæsar, tentare Adrumetum non ausus, proficisci inde statuit : sed abeuntem, erumpens ex oppido multitudo, insequitur; nam duæ legiones erant Adrumeti, et tria millia maurorum equitum ducebat Cn. Piso, qui partes Pompeianas acerrimo ministerio juvabat.

LV. Et eodem tempore Jubæ equites, qui forte ad stipendium accipiendum veniebant, castra, unde Cæsar erat egressus, moratoribus ejectis cæsisve, occupant, extremumque agmen consequuti lacessunt. Sed egregia gallorum equitum virtute repulsi sunt, quorum tum *minus triginta, circiter duo Maurorum millia sæpius repulisse* dicuntur. Nam illi, intra munimenta compulsi, rursum abeuntibus instabant; donec, non intermisso itinere longius avulsos infestare non ulterius ausi, destiterunt. Sic animo consilioque summi ducis, maximum discrimen minimo detrimento depulsum est.

LVI. Interim e propinquis oppidis legati venerunt ad Cæsarem, frumentum, et quidquid imperatum esset, pollicentes. Ita Ruspinam processum est; quod oppidum aperuit portas : ibique castra Cæsar posuit kalendis januariis, quibus

§ LIII. Sueton. in Cæs. cap. 57 et 59. — Dio. — Plut. — Plin. VII, 12. — Hirt. de B. Afric. cap. 9. — § LIV. Sueton. in Cæs. cap. 59. — Dio. — Front. Strat. I, 12. — Plut. — Hirt. de B. Afric.

ipse dictaturam simul atque consulatum, utrumque honorem tertium iniit, M. Æmilio Lepido magistro equitum, et consulatus collega. Hoc ei præmium deberi putabat, a quo primum dictator erat dictus; quanquam et triumphum ei decreverat, nulla re gesta, præterquam Longini et Marcelli compositis discordiis: neque translatum est in eo triumpho quidquam, nisi raptæ ex sociis pecuniæ. Hæc eo anno gesta sunt. Et quum novi magistratus inissent, lupus in Urbe visus, et scrofa fœtum, præterquam pedibus elephanto simillimum, edidit.

§ LVI. U. C. 706; A. C. 46. — Dio, lib. XLIII. — Vid. Pigh. Annal. et Sigon. Comment. in Fastos. — Oros. VI, 16. — Dio. — Hirt.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER LXXIX

IN LOCUM LIBRI CXIV LIVIANI.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI DECIMI QUARTI.

Bellum in Syria Cæcilius Bassus, eques romanus Pompeianarum partium, excitavit, relicto a legione Sex. Cæsare, quæ ad Bassum transierat, occisoque eo. Cæsar Scipionem prætorem, Afranium, Jubamque vicit ad Thapsum, castris eorum expugnatis. Cato, audita re, quum se percussisset Uticæ, et, interveniente filio, curaretur, inter ipsam curationem rescisso vulnere exspiravit, anno ætatis quadragesimo nono. Petreius Jubam seque interfecit. P. Scipio, in nave circumventus, honestæ morti vocem quoque adjecit; quærentibus enim imperatorem hostibus dixit, *Imperator bene se habet.* Faustus et Afranius occisi. Catonis filio venia data. Brutus, legatus Cæsaris, in Gallia Bellovacos rebellantes prælio vicit.

I. Quum præter africanos et hispanienses motus nihil usquam timendum Cæsari videretur, repens e Syria tumultus Romæ adhuc agenti nuntiatus est. Ejus auctor Cæcilius quidam Bassus exstitit, eques romanus Pompeianarum partium. Is ex infelici prælio Tyrum se receperat, et in emporio latens bene secum putabat agi, quod vita fruebatur. Sed ubi milites Sex. Cæsari propter adolescentiam et voluptates parum amicos atque fidos esse cognovit, simulque Tyrios

spoliatum a dictatore Cæsare fanum Herculis ægrius ferre, paulatim ad se contrahere Pompeianos cœpit, militesque, uti præsidii causa nunc hi, nunc illi Tyrum mittebantur, sollicitare.

II. Sed hæc initia quum spernenda viderentur, absterrere Cæsarem ab africana expeditione nequiverunt : stimulum addiderunt tamen, ut eo celerius proficisceretur, quo, maturata ibi victoria, anteveniret orientes turbas, aut nondum confirmatis occurreret. Sed ubi Cæsarem in Africa periclitari fama tulit, simul recepto more hominum fingendi, quæ facta quisque cupiat, T. Murcus perisse naufragio, Asinius vivus delatus in hostium manus, naves quinquaginta vi ventorum Uticam actæ prædicabantur; jam erectior apertiorque Bassus, sive Pompeianarum partium studio, sive privatim potentiam quærens, copias colligere instituit, Sex. Cæsari, qui rationem actorum reposcebat, Mithridatem Pergamenum excusans, cui ad mandatum a Cæsare bellum milites conquirerentur.

III. Sed ubi vires placuerunt, vulgatis epistolis quibusdam, quas aiebat ex Africa misisse Scipionem (interitus autem Cæsaris et commissum ipsi a Scipione Syriæ imperium continebatur) ducem partium professus, Tyrum occupat : inde ad castra Sex. Cæsaris proficisci ausus, prælio vincitur, et vulnus accipit : nec ultra vim experiri volens, ad corrumpendos Sexti milites se convertit, hoc eventu, ut et Sextus interficeretur, et milites ad Bassum transirent, exceptis, qui Apameæ hiemaverant. Hos in Ciliciam transgressos frustra Bassus insequutus, postquam in Syriam rediit, *prætoris* assumpto vocabulo, Apameam, quod erat situ atque opere munitissima, sedem bello cepit; et juventute non ingenua modo, sed et servorum, centuriata, pecunias cogere, parare arma, denique rebus omnibus munire se instituit.

§ I. U. C. 706; A. C. 46. — Cic. ad Famil. XII, 17. — Liv. Epit. — Dio, lib. XLVII. — Appian. B. Civ. lib. III et IV. — Joseph. Antiq. XIV, 17, et de B. Jud. I, 8. — § II. Cic. pro Dejot. cap. 9, et ad Attic. XII, 2. — § III. Dio. — Joseph. Antiq. — Strab. lib. XVI, p. 752.

IV. Interea Cæsar in Africa perdifficile bellum gerebat contra maximas hostium copias, rebus omnibus impar, et tantum fortunæ suæ animoque et consilio innixus. Sed et frumenti inopia urgebatur, cujus tenuis erat Ruspinæ annona, panis simul obsoniique vicem siccata implente ficu: et expediundi difficilis erat ratio, quia Cæsaris equitatus, nondum satis e maritima jactatione et nausea confirmatis equis, prælio non audebat contendere; contra Numidæ Maurique, velox et expeditus eques, indesinenter locis omnibus vagabantur, et, quia numero etiam multo erant superiores, haud mediocriter Cæsarem angebant. Forte accidit, ut Cæsaris equites, quum, Afri cujusdam cantu atque saltatione deliniti, lixis custodiendos equos dedissent, subita Numidarum irruptione turbarentur, et vix insilire in equos atque in castra refugere possent.

V. Quod nisi Cæsar ipse, cum Asinio Pollione et instructis cohortibus, progressi extra vallum eos recepissent, magna clades, et, ut nonnulli putant, ad summam victoriam efficax, accepta foret. Itaque Cæsar in Sardiniam nuntios, in Siciliam Rabirium Postumum mittit ad arcessendos commeatus. Huic decem longæ naves attributæ, mandatumque, ut, priusquam in Siciliam transjiceret, ad conquirendas reliquas naves, quæ deerraverant, et tuendum ab hostibus mare, circumiret Africam. C. Sallustius prætor cum parte navium Cercinnam ire jussus, quæ ab hostibus tenebatur, ubi magna dicebatur esse frumenti copia. Hæc ita imperabantur, ut suscipienda sine conditione, atque exsequenda sine mora essent; neque ulla excusatio, fieri posset, necne, recipiebatur.

VI. Inter hæc occupata præsidioque sex cohortium firmata Lepti, Ruspinam regressus, frumentum in agris repertum, magnamque lignorum vim comportari in oppidum jubet: ipse de suis, qui nondum appulerant, sollicitus, cum septem admodum cohortibus circa vesperam con-

§ IV. Plin. XV, 19. — Dio, lib. XLIII. — Plutarch. in Cæs. cap. 71. — § V. Auct. de B. Afric.

scendit naves, magno cum metu eorum, qui cum paucis tironibus contra incredibilem multitudinem hostium expositi, ab imperatore relinquebantur. Sed fortuna Cæsaris hic quoque providit celeriter. Quum, una nocte consumpta in navibus, jam luce prima constituisset vela facere, repente apparuit classis, quam quærebat. Itaque militum equitumque non contemnendo numero auctior, Ruspinam protinus rediit.

VII. Inde cum cohortibus triginta expeditis, et equitibus quadringentis, sagittariorumque non magna manu, frumentatum est profectus pridie nonas januarias. Ibi se Labienus et duo Pacidii, cum Maurorum Numidarumque equitum octo millibus, Gallis Germanisque mille sexcentis, et sagittariis ac funditoribus, hippotoxotisque compluribus objiciunt: struit aciem Cæsar; præmissis sagittariis, equitatum in cornibus collocat. Sed ille, ab adversariorum multitudine repulsus, continuo cedit; legionarii circumventi in orbem pugnare coguntur. Ibi Labienus, galea detracta, suos hortari, appellare Cæsarianos; donec, petitus a milite decumano, equo graviter saucio averteretur.

VIII. Interim Cæsar, omnibus viribus equitum peditumque connixus, divisam hostium coronam ab utroque latere disjicit, neque longe insequutus, ad sua se præsidia instituit recipere. Sed Petreius et Cn. Piso, cum equitibus Numidis mille centum electis, peditumque et levis armaturæ quatuor millibus supervenientes, mutare consilium, et medio campo redintegrare pugnam adegerunt. Quum ita præliarentur hostes, ut cum equitatu levis armatura Numidarum procurreret, coortis deinde Cæsarianis, equites refugerent, pedes exciperet certamen, donec illi, resumpto cursu, iterum inveherentur; eaque pugnandi forma nova et terribilis Cæsarianis objiceretur: Cæsar negotium suis dedit, ut omni conatu submoverent hostes, atque ultra postremos, qui apparebant, colles proturbarent.

§ VI. Plut. — Auct. de B. Afric. — § VIII. Dio, lib. XLIII. — Auct. de B. Afric.

IX. Tum demum pugnandi finis est factus, postquam ab hora diei quinta usque ad occasum solis dimicatum esset. Multi ex Cæsaris militibus interfecti sunt, non sine crebris adversariorum vulneribus. Petreius etiam graviter ictus deseruit pugnam; sed, necessitatem dissimulans, quum receptui cani jussisset, *non esse fraudandum gloria victoriæ Scipionem imperatorem suum*, dictitabat. Saucii, quorum maximus fuit numerus, plaustris Adrumetum deportati sunt. Eo prælio quidam auctores sunt fugientem aquiliferum a Cæsare correptum conversumque fuisse, cum dicto, « Hic hostes sunt! » atque unius illius virtutem saluti fuisse cæteris, si absque illo essent, indubitanter perituris.

X. Inde Cæsar cum suis in castra se recepit ad Ruspinam, eaque modis omnibus communire instituit, vallo ab oppido ad mare, itemque altero a castris eodem perducto. Nam a paucioribus male acceptus, Scipionem haud injuria metuebat, qui post prælium factum die tertio, cum legionibus octo et equitum millibus quatuor adventare nuntiabatur. Is postquam affuit, collaudatos, qui proximo prælio rem strenue gesserant, milites pro concione donavit, ut alacritatem suorum honoribus et præmiis incitaret. Ibi res accidit non indigna relatu. Labienus equitem commendabat imperatori, aureas armillas meruisse confirmans. At Scipio nolebat dare, quia nuper ille servus fuerat, ne vilesceret castrensium donorum honor. Ibi Labienus armillas equiti dedit ex gallica præda. Tum Scipio, « Habebis, inquit, donum viri « divitis ». Ad quam vocem submisso vultu eques projecit aurum ad pedes Labieni. Mox dicente Scipione, « Imperator argenteis armillis te donat », exsultans gaudio abiit. Tanta inerat animo, etiam in humili fortuna, gloriæ cupiditas.

XI. At perculsi quum adventu Scipionis Cæsaris milites erant, tum etiam, quia naves suæ onerariæ passim nuntiabantur expugnatæ; quia, non prædicto loco, ubi appelle-

§ IX. Dio. — Auct. de B. Afric. — Appian. B. Civ. lib. II. — Plutarch. — Val. Max. VIII, 14.

rent, errabant, et a compluribus adversariorum scaphis singulæ excipiebantur. Inter has deprehensa navis est, quæ fratres duos tribunos militum legionis quintæ vehebat, Titii Hispani dicebantur : atque hi, quum se C. Virgilio prætorio dedidissent, ad Scipionem deducti, tertioque post die interfecti sunt; quum major eorum, ut ante fratrem occideretur, a centurionibus impetrasset.

XII. Ad hæc, cognita Cæsaris necessitate, Juba rex spatium convalescendi non daturus, cum ingenti exercitu veniebat. Adversus hæc omnia Cæsar timorem militum nova ratione compescuit, augendo periculi famam. Quippe vocatis ad concionem militibus, « Scitote, inquit, paucissimis « his diebus regem adventurum cum legionibus decem, « equitum triginta, levis armaturæ centum millibus, ele« phantis trecentis. Proinde desinant quidam quærere ultra, « aut opinari, mihique, qui compertum habeo, credant; « aut quidem vetustissima nave, quocumque vento, in quas« cumque terras jubebo avehi ».

XIII. Præceps videri hæc exaggeratio hostilium virium queat; sed in audaci cœpto plenoque periculorum plus oberat, extenuare velle verbis, quod sensibus res ipsa ingerebat quotidie : et præstabat hanc in partem decipi milites, plus habituros spei, si, obfirmatis ad graviora animis, minora opinione discrimina tractando comperissent. Cæterum Jubam, vix regno egressum, necopinatæ domi turbæ confestim revocarunt.

XIV. Publius enim Sitius Nucerinus, junctis cum Bogude rege copiis, invasit Numidiam; Cirtaque maximo oppido paucis diebus expugnato, et uno atque altero capto oppido Gætulorum, necessitatem ei sua defendendi imposuerunt. Igitur abductis a Scipione suis auxiliis, reliquit tantum elephantos triginta, rudes adhuc, et multorum annorum usu vix edocendos : plus ergo specie, quam viribus, nocebant, quia perterriti hostium equi ad conspectum eorum pavore aufere-

§ XI. Auct. de B. Afric. — § XII. Sueton. in Cæs. cap. 66. — Polyæn. Strat. lib. VIII. — § XIII. Dio.

bantur. Sed ubi jussu Cæsaris transportati sunt ex Italia nonnulli, frequenti horum et innoxio visu equi timere desierunt. Interim adventu suo per oppida nuntiari jusso, multos excivit Cæsar, ut, ad eum adeuntes, de acerbitate Pompeianorum quererentur: hactenus enim non ipsum, sed aliquem legatorum ejus venisse crediderant.

XV. Ille, motus hominum querelis, et vastationem Africæ, quæ miserandum in modum vexabatur, non ferens, literas in Siciliam misit, uti sine excusatione hiemis ventorumque confestim trajiceretur exercitus: eratque is ardor viri, ut postridie, quam nuntium miserat, oculos mentemque ad mare directam tenens, moræ cunctationisque suos insimularet. Mordebat acerrimum imperatorem, quod neque suppetias ire fidem suam implorantibus poterat, et Scipionis insultationes adspicere quotidie atque ferre cogebatur.

XVI. Nam ille, superioribus præliis suorum elatus, quum per aliquot continuos dies non longe a suis castris instructa acie stetisset, neque Cæsar contra exiret, contempto tandem hoste ad castra illius cum explicata acie et elephantis processit. At Cæsar castris tenebat suos, quæ contra quamlibet vim hostium, operum tormentorumque multitudine et firmitate, et quia præsens ipse erat, satis muniverat. Neque de victoria male sperans intra vallum manebat. Sed quia cum paucis et tironibus vincere sine multo suorum sanguine nequibat, turpe rebatur, post tot devictos hostium exercitus, cum reliquiis pugnantem cruentam existimari retulisse victoriam.

XVII. In eo statu rerum licet superior Scipio videretur, multi tamen ex castris ejus profugiebant Numidæ Gætulique, quorum alii repetebant domos, alii se transferebant ad Cæsarem, quem C. Marii affinem esse didicerant, cujus magnis beneficiis ipsi majoresve eorum fuerant usi. Horum illustriores quosdam mittit cum literis, ut populares suos ab obsequio hostium ad amicos sociosque transducerent. Inte-

§ XIV. Auct. de B. Afric. — Appian. B. Civ. lib. II et IV. — Dio. — § XVI. Plut. in Cæs. — Auct. de B. Afric.

rim et Leptis a Saserna contra Labienum defensa est; Acillani (libera civitas erat, Melitensium colonia), recepto Cæsaris præsidio, quod C. Messius ædilitius introduxit, Considio Longo cum cohortibus octo venienti clauserunt portas, Adrumetumque redire nulla re gesta coegerunt: et ab eodem paulo post, cum Labieni equitibus regresso, obsessi oppugnatique sunt. At C. Sallustius desertam fuga C. Decimii quæstorii Cercinnam adeptus, magnum frumenti numerum in castra Cæsaris misit; et sub idem ferme tempus legiones XIII et XIV, quas A. Allienus proconsule cum equitibus gallis octingentis, et mille sagittariorum atque funditorum Lilybæi imposuerat in naves, prospero cursu ad Cæsarem pervenerunt.

XVIII. Dum hæc variis locis administrantur, M. Cato supplementum, arma, commeatum cogebat Uticæ, atque horum aliquid subinde in castra Scipionis mittebat: consilium quoque addidit non lacessendi Cæsaris, cujus impetus nulla re opportunius frangi, quam mora, posset. Superbe rejectum hoc a Scipione, semelque rescriptum, *sufficere debere Catoni tutum in oppido munito otium; ne aliorum quoque alacritatem, opportunitate temporum usuram, inhibeat.* Pupugit ea Catonem exprobratio, rescripsitque, *paratum cum iis, quas adduxisset in Africam, copiis trajicere in Italiam, atque Cæsarem ad eam tuendam retrahere.* Ubi hæc etiam irrisa est ab Scipione ratio, non obscure tulit Cato, *pœnitere, quod eo tempore, ubi summa respublica ageretur, honoratiori cessisset prudentior.*

XIX. Sed Cæsar, veteranas legiones nactus, omnibus consilii ignaris præter Ruspinam cum toto exercitu versus Uzitam oppidum pergit, ante quod in edito colle Numidarum præsidium erat. Id postquam a Cæsare capi Labienus animadvertit, cum multis equitibus accurrens subsidio, per Cæsaris equites ab exercitu suo est interclusus; et, ipso cum

§ XVII. Dio. — Auct. de B. Afric. — Strab. lib. XVI, p. 831. — Stephan. — Mela. — § XVIII. Cic. ad Famil. XIII, 78. — Auct. de B. Afric. — Plut. in Cat. cap. 174.

Numidis effugiente, Galli Germanique, quos adduxerat, post acrem pugnam interfecti sunt. Hinc propius oppidum progresso Cæsare, Scipio, ne locum opportunum amitteret, cum instructo exercitu, elephantisque in utroque cornu locatis, haud procul Uzita constitit.

XX. Cæsar, quod hostis inde non digrediebatur, minime committendum ratus, ut cum fessis militibus eodem tempore et exercitum hostium, et oppidum cum valido præsidio Numidarum oppugnaret, suos in castra reduxit. At Considius, qui Acillam magnis operibus oppugnabat, equestris prælii cognito eventu, discessit protinus, et per regnum Jubæ reductum exercitum cum Scipione partitus, Adrumetum rediit. Inter hæc tam prospera Cæsar tamen parvis detrimentis ignominiaque carpebatur, quod ex secundo suo siciliensi commeatu navis a Virgilio ad Thapsum capta, itemque alia ad Ægimurum a classe P. Vari et M. Octavii excepta est.

XXI. In his deprehensi milites quum adducti ad Scipionem essent, atque is vitam concederet sub conditione, *si militare adversus Cæsarem vellent*, centurio legionis XIV, gratiis actis, recusavit beneficium; ferociterque adjecit, *ut intelligere Scipio posset, contra quos viros suscepisset bellum, se cum decem veteranis suis, cum cohorte, quam Scipio delegisset ex toto exercitu, pugnaturum.* Ibi Scipio iratus annuit centurionibus, ut confestim hominem trucidarent : veteranos captos, *nefario scelere contaminatos, et saginatos cæde civium* increpans, extra vallum cum cruciatu necari jussit : tirones in suas legiones dispertitus est. Similis animus eventusque per eosdem dies Petronio Granio quæstori designato fuit, qui et ipse, capta navi, oblatam a Scipione salutem respuit, incumbensque gladio, « Hanc, ait, dare Cæsaris « milites, non accipere consuevisse ».

XXII. Cæsar, his auditis, eos, quos ad Thapsum cum longis navibus præsidio esse onerariis jusserat, gravissimo

§ XIX. Auct. de B. Afric. — Dio. — § XXI. Sueton. in Cæs. cap. 68. — Auct. de B. Afric.

proposito edicto, cum ignominia dimittendos censuit : erat enim militum suorum amantissimus, adeo ut, audita P. Titurii clade, submisisse barbam capillumque dicatur, nec nisi post vindictam posuisse. Per eos dies, sub occasum Vergiliarum res mira accidit in castris. Pauci habebant ex pellibus tentoria; nec enim portari ex Sicilia quidquam, præter ipsos milites et arma, Cæsar erat passus; neque parare in Africa potuerant, quod tota ferme regio ab hostibus aut tenebatur, aut exinanita direptaque fuerat.

XXIII. Plerique vestimenta tetenderant, atque arundinibus scopisque contextis utcumque se tegebant. Sed circiter secundam vigiliam, exortus cum grandine imber tentoria nimio pondere rupit, ut, exstinctis ignibus, intempesta nocte milites per castra vagarentur, nihil habentes præter scuta, quibus capita contegerent. Eadem nocte pilorum quintæ legionis cuspides ardere visæ.

XXIV. Scipio inter hæc multis nuntiis Jubam evocabat, cunctantemque omni promissa Africa, qua romani juris esset, permovit tandem, ut cum tribus legionibus, et equitibus frenatis octingentis, magnoque numidarum equitum et levis armaturæ numero, ac triginta elephantis regno egrederetur; Sabura cum parte exercitus contra Sitium relicto, qui nuper castellum omni rerum copia locuples de rege ceperat. Ejus adventu Cæsar consilii sui plenum fructum tulit: quum enim haud procul Scipionis castris seorsim consedisset, simul ex propinquo vires ejus cognosci potuere, metus Julianorum versus in contemptum est. Scipioni tamen crevit animus, ut instruere exercitum, et paulo longius a suis munitionibus progredi auderet. At Cæsar, non facta potestate pugnandi, opera sua promovebat, donec ab adversariis, occupato proximo colle, pergere prohiberetur.

XXV. Sed collis vi receptus est, decusso Labieni præsidio, et irritis, quas posuerat, insidiis, quia, priusquam Cæsar accederet, ex locis occultis Labieni milites metu profu-

§ XXII. Plut. in Cæs. cap. 23. — Auct. de B. Afric. — Sueton. in Cæs. cap. 67. — § XXIV. Dio. — Auct. de B. Afric. — Plut. — Cæs.

gerant: ipse vix cum parte equitum evasit. Quum deinde opera continuaret Cæsar, ad impediendum omnis adversariorum equitatus et leviter armati præcurrerunt sub vesperam, deductasque ab opere copias Cæsaris impetierunt. Et equitatum quidem multitudine sua submoverunt celeriter; sed ubi converso itinere Cæsar cum cohortibus affuit, equites confirmati repulerunt inter sequendum sparsos Numidas, multisque interfectis, eos rejecerunt in castra regis: ne omnes internecione delerentur, et ipse rex cum Labieno deveniret in potestatem Cæsaris, nocte ingruente, et commoto venti vehementia pulvere, prospectum hosti adimentibus, erepti sunt.

XXVI. Interea quum Cæsar per colloquia militum, spargendisque literis, libertatem, atque res suas Afris, præmia insuper Romanis ad se accessuris esset pollicitus, ex legionibus Scipionis quarta et sexta, in quibus Gætuli erant, cives romani plerique omnes, permulti partim in castra Cæsaris, partim, quo quisque potuit, perfugere. Equites etiam, qui ex clade Curionis apud Varum remanserant, complures eodem consilio sunt usi. Sed et Gætuli, quos cum literis Cæsaris domum isse diximus, cives suos ad deficiendum a rege Juba perpulerunt. Sub idem tempus nona et decima Cæsaris legiones ex Sicilia venerunt, ob inopiam navium tardius: quam nactus ansam Cæsar, C. Avienum tribunum militum legionis decimæ, cum ignominia dimisit, quod navem familia sua jumentisque et commeatu occupaverat, immemor sub eo se imperatore stipendia facere, qui maxima classe Britanniam petens, tres tantum servos suos imposuerat.

XXVII. Eadem et aliis quibusdam ignominia addita, quos ob seditionem rapinasque factas in Italia clam oderat. Interesse arbitror, ipsa referri verba præstantissimi imperatoris. Tribunis centurionibusque convocatis omnibus, « Maxime vellem, inquit, homines suæ petulantiæ nimiæque

§ XXV. Dio. — Auct. de B. Afric. — § XXVI. Auct. de B. Afric. — Athen. VI, 20.

« libertatis aliquando finem fecissent, meæque lenitatis, « modestiæ, patientiæ rationem habuissent. Sed quoniam « ipsi sibi neque modum, neque terminum constituunt; « quo cæteri dissimiliter se gerant, egomet ipse documen- « tum more militari constituam. C. Aviene, quod in Italia « milites populi romani contra rempublicam instigasti, rapi- « nasque per municipia fecisti; quodque mihi reique publicæ « inutilis fuisti; et pro militibus tuam familiam jumentaque « in naves imposuisti; tuaque opera, militibus tempore ne- « cessario respublica caret: ob eas res ignominiæ causa ab « exercitu meo te removeo, hodieque ex Africa abesse, et « quantum potest proficisci jubeo. Itemque te, A. Fontei, « quod tribunus militum seditiosus, malusque civis fuisti, « ab exercitu dimitto. T. Saliene, M. Tiro, C. Clusinas, « quum ordines in meo exercitu beneficio, non virtute, « consequuti, ita vos gesseritis, ut neque bello fortes, neque « pace boni aut utiles fueritis, et magis in seditione conci- « tandi milites adversus vestrum imperatorem, quam pudo- « ris modestiæque fueritis studiosiores; indignos vos esse ar- « bitror, qui in meo exercitu ordines ducatis, missosque « facio, et quantum potest abesse ex Africa jubeo ».

XXVIII. Interea Cæsar, perfectis, quæ instituerat, operibus suis, et a vallo castrorum ad Uzitam usque duobus perductis brachiis, præter alia commoda hoc erat assequutus, ut ex propinquo sollicitare hostium animos posset, et transfugere volentibus paratus receptus esset: evenitque, ut simul Gætuli quidam nobiliores cum equis et calonibus circiter mille in castra Cæsaris perfugerent. Scipio cæterique, commoti hoc incommodo, ad M. Aquinium senatorem miserunt, quem forte sub idem tempus colloqui cum C. Saserna viderant.

XXIX. Sed ille, nihil motus nuntio Scipionis, colloqui perseverabat, donec missus a Juba viator, audiente Saserna, « Vetat, inquit, te rex colloqui »: et homo romanus, populi beneficio usus, quum imperatori suo parere noluisset, regi barbaro audiens dicto fuit. Sed hunc excusat Scipio, quem aiunt ante regis adventum purpureo sagulo usum, tum ad

album vestitum se contulisse, quod Juba negasset, eodem illum cultu esse oportere, quo ipse uteretur. At hic cum Cæsare dimicabat, cui si obtemperare vellet, primas post illum in Urbe tenere, multisque Juba potentioribus imperare posset. Postridie duo exercitus armati instructique a mane usque ad horam decimam, intervallo circiter passuum trecentorum stetere: nec tamen commissa est pugna; tantummodo leve prælium equestre factum, minime dignum memoria.

XXX. Cæterum per eos dies mari gesta res est, quum P. Varus de navibus Q. Aquilæ ad Leptim quasdam onerarias incendisset, vacuasque defensoribus quinqueremes abstraxisset duas. Hoc ubi Cæsari circumeunti opera sua nuntiatum est, protinus eques contendit Leptim, et instructis, quæ aderant, navibus, Varum celeritate tanta perterritum egit in fugam, quinqueremem unam recepit, triremem repugnantem cepit: prostridie profectus Adrumetum, quo se Varus contulerat, naves, quotquot extra Cothonem erant, aut incendit, aut subduxit; et quum classe dimicare non auderent hostes, in castra sua rediit. E captivis interfici unum jussit P. Ligarium Afranianum, qui, dimissus in Hispania, contra datam fidem iterum ad adversarios Cæsaris se receperat.

XXXI. Paucis post diebus quum Cæsar circum villas, ubi rustici fruges in subterraneis specubus condiderant, frumentatum mitteret, Labienus insidias struxit. Sed re comperta, Cæsar insidiatores, occisis ferme quingentis, dejecit loco, Labienumque, suis cum equitatu venientem auxilio, legionum objectu deterruit. Numidæ, qui loco amisso in castra refugerant, imperio Jubæ crucibus affixi pependerunt. Fatigabat tamen Cæsarem inopia frumenti, et quod eam ob necessitatem quacumque profectum equitatus et levis armatura Numidarum infestabat, velox hominum genus, et ad procurrendum, et, telis conjectis, ad refugiendum habile: neque his resistere Cæsaris equitatus sine legionibus poterat.

§ XXX. Dio. — Auct. de B. Afric.

Idcirco, licet veteranos haberet milites, tamen quemadmodum contra levem et concursatorem hostem se tuerentur, tanquam lanista tirones solet, accurate docere coactus est.

XXXII. Ad hoc ex singulis legionibus trecentos jubebat expeditos incedere, quorum onera et sarcinæ a commilitonibus portabantur, ut ingruente hoste præsto essent, qui objicerentur. Hæc diligentia tantum emolumenti rebus ejus attulit, ut sæpe tentatus, a Labieno præsertim, multo plus damni daret hostibus, quam acciperet; neque eo minus plerasque expeditiones, quo volebat eventu, faceret. Nam præter hostium castra ductis legionibus, oppidum Zetam cepit; neque diu post Sarsuram.

XXXIII. Vaccenses tamen, quum præsidium a Cæsare petiissent, priusquam illud perveniret, a rege Juba omnes ad unum interfecti sunt, oppidum direptum deletumque. Nec ideo minus Thabenenses, ad mare sita non magna civitas, a rege defecerunt, occiso, quod ibi fuerat, præsidio; quibus petentibus auxilium Cæsar M. Crispum tribunum cum cohorte et sagittariis tormentisque compluribus misit : sub idem tempus novæ copiæ venerunt ad Cæsarem, ex iis, qui morbi causa, aut commeatu impetrato, prius trajicere nequiverant, militum quatuor millia, quadringenti equites, funditorum sagittariorumque mille.

XXXIV. Tanto magis dabat operam, ut de summa rerum dimicaret, sibi militique veterano fidens; et quia hostes a munitioribus locis deduci non poterant, prid. non. april. castra movit, et sedecim millia passuum celeriter emensus, obsidere Thapsum instituit. Thapsus in peninsulæ speciem hinc mari, inde stagno salinarum ambitur; inter quod et mare via non amplius mille quingentorum passuum relinquebatur, quam triplici præsidio occupavit Cæsar, ut Scipionem eo itinere excluderet. Et affuit ille, ne fidissimum partibus oppidum per summum dedecus indefensum relin-

§ XXXI. Dio. — Auct. de B. Afric. — § XXXIII. Strab. lib. XVII, p. 831. — Auct. de B. Afric. — § XXXIV. Frontin. Strat. I, 3. — Dio. — Auct. de B. Afric.

queret; ac declinata, quam videbat obsessam, via, supra stagnum ad mare versus castra munire cœpit.

XXXV. Ea re cognita, Cæsar cum pleraque parte exercitus eo contendit; partem etiam classis ad litus accedere jubet, et hostibus a tergo terrorem incutere. At Scipio, parte militum ad opus relicta, cæteras copias pro vallo instruxit, elephantosque disposuit in cornibus. Quum valde cuperet confligere Cæsar, impetu militum victum est ejus desiderium, qui retenti revocatique (tantus ador incesserat) coegerunt tamen tubicinem classicum canere, et, frustra obsistentibus centurionibus, in hostem irruerunt. Et Cæsar, sequutus impetum, signo Felicitatis dato, equum admisit, ut more suo princeps cieret pugnam.

XXXVI. Interim elephanti rudes et nuper a silva, fundarum lapidumque stridore avertuntur, proterunt suos, et in semifactas valli portas incidendo infirmum adhuc opus proruunt. In eo prælio admirabilis exstitit virtus cujusdam ex legione quinta veterani, qui, viso elephanto in oppressum lixam sæviente, ultro petiit belluam, et in altum ab ea sublatus, ferire proboscidem, qua erat circumdatus, non destitit, donec dolorem non ferens elephantus, abjecto eo, se daret in cursum, fugientesque reliquos consequeretur. Inde postea quintæ legionis elephanti fuerunt insignia. Hinc magna cædes et in campo Scipionis militum fuit, et ad vallum hostium, quo post acre prælium potitæ sunt Cæsaris legiones. Inter hæc qui præsidio Thapsensibus erant, sive confirmandorum suorum causa, sive fugiendi consilio, fine inguinum ingressi mare, terram petebant; sed a calonibus Cæsaris clamore jactuque pilorum atque lapidum deterriti, in oppidum se receperunt.

XXXVII. Reliquiæ victi exercitus ad priora castra, unde nuper egressi fuerant, refugerunt; sed ibi neque præsidium ultra, neque dux erat, cujus auctoritate regerentur: et quum in regia castra profugerent, illa quoque jam a Julianis

§ XXXV. Flor. IV, 2. — Auct. de B. Afric. — § XXXVI. Flor. — Dio. — Auct. de B. Afric. — Appian. B. Civ. lib. II.

occupata repererunt : quippe fortuna et impetu victoriæ Cæsar usus, et hæc castra, fugiente Juba, et Afranio, qui seorsim tetenderat, exterrito, tertia quoque quasi momento ceperat.

XXXVIII. Tum ergo Scipionis milites, desperata salute, Julianos consalutant, Cæsarisque implorant fidem : nec eo minus a veteranis ira et dolore efferatis conciduntur. Quin et in Cæsaris exercitu quidam illustres a militibus interfecti sunt, ob tantam rem gestam cujuslibet delicti sibi pollicentibus impunitatem : inter quos et Tullius Rufus quæstorius pilo transjectus est; et Pompeius Rufus, vulnere in brachium accepto, nisi celeriter confugisset ad Cæsarem, esset occisus. Hæc tanta licentia, et quod ante Cæsaris imperium signa cecinerunt, fidem faciunt narrantibus, inter instruendam aciem comitiali morbo, quo frequenter solebat laborare, correptum, dum pugnatur, in turri quadam propinqua quievisse.

XXXIX. Idcirco victæ quoque partes victoriam Cæsaris non militum suorum ignaviæ (nam eos quidem pugnavisse fortiter), sed partim ducum imperitiæ, partim fortunæ Cæsaris transcripserunt; quod tam facile victus erat exercitus octoginta millium armatorum, jam a multo tempore assuetus operibus bellicis, et ex prima pugna magnam adeptus spem victoriæ. Ingentem profecto fuisse Cæsaris felicitatem, utro modo gesta res sit, eventus docuit, quum hostium cæsis millibus quinquaginta, captis sexaginta elephantis, vix quinquaginta milites amiserit.

XL. Pugna feliciter confecta, Cæsar, relicto ad Thapsum C. Rebilo proconsule, ad Tisdrum Cn. Domitio, illo cum tribus, hoc cum duabus legionibus, Uticam præire M. Messallam jubet; ipse cum equitatu subsequitur. Interea Scipionis equites, qui ex prælio fugerant, Paradam oppidum, ubi non recipiebantur, expugnant, incolas omnes, cum

§ XXXVII. Plut. in Cæs. — Eutrop. — Auct. de B. Afric. — § XXXVIII. Plut. — Cæs. — Sueton. in Cæs. c. 45. — Appian. — § XXXIX. Plut. — Oros. VI, 16. — Auct. de B. Afric.

rebus eorum atque facultatibus, in medio foro comburunt vivos; deinde Uticam proficiscuntur. Uticæ, sicut prædiximus, Cato curabat: is tertio post pugnam die nuntio cladis accepto, convocavit in templum Jovis trecentos ex negotiatoribus cives romanos, qui Scipioni pecuniam ad bellum dederant, unaque senatores romanos, qui aderant, et senatorum filios.

XLI. Ubi comparuerunt, exorsus Cato, « Fortuna, inquit, novum aperuit nobis ostendendæ virtutis atque constantiæ theatrum. Victi sunt exercitus ducesque nostri, « atque omnis residua spes salutis ac libertatis in nos recumbit. Sane quum magnitudinem cladis considero, tanta « est, ut quorumlibet non firmissimorum animi terreri ea « atque domari queant; quum in vos respicio, cives, quum « alacritatem fidemque vestram expendo, quæ neque pecuniis, neque corporibus vos parcere sivit, dum reipublicæ « consuleretis; eos esse existimo, qui censeri debeant cuilibet fortunæ pares. Sed neque præcipere vobis quidquam « est animus; neque reformidantibus pericula necessitatem « suscipiendorum imponere.

XLII. « Unum monere res et benevolentia mea imperat, « ut eodem consilio, qualecumque tandem illud probatum « fuerit, utamini. Distracti sententiis et fuga, singulis etiam « opportuni ad quamlibet injuriam eritis; junctos et unanimes neque spernet hostes Cæsar, neque supplices aversabitur. Ite igitur, et utra videatur esse ratio potior, liberrima « consultatione disquirite : neque meos sensus revereatur « quisquam. Fortunam sequentes, necessitati hoc dare arbitrabor; obfirmantes animum, ut dignum tali exemplo erit, « et admirabor, et laudabo; et hujuscemodi me viris ducem « atque commilitonem adjungam in omnes casus. Neque « vero conatibus consiliisque Thapsum aut Adrumetum aut « hanc Uticam statuimus terminos. Roma cogitanda nobis est, « communis omnium patria, caput rerum, et imperii sedes.

§ XL. Zonar. — Auct. de B. Afric. — Strab. lib. XVII. — Plutarch. in Cat. cap. 76.

XLIII. « Neque vero credibile est, huic omnium late populorum concessisse imperium deos, ut ipsam alieno subjicerent arbitrio : nobilius Urbi fatum est, ideoque multis sæpe fluctibus agitata rursum emersit, tyrannosque suos aut virtute sua excussit, aut felicitate evasit. Cinna quidem a suismet militibus interfectus est. Marius atque Sulla acerbiore fato perierunt, quam qui a crudelissimis hostibus cum exquisito cruciatu necantur. Neque frustra celebratum est M. Drusi dictum, qui pater tribuni fuit, sacram esse rempublicam, eique pœnas esse persolutas ab omnibus, qui violare illam sustinuissent.

XLIV. « Igitur bonitate causæ deorumque justitia fretis, ad hæc romanæ reipublicæ fortuna, nihil præterea requirendum videatur. Sed tamen et alia supersunt, ob quæ lætum rei exitum desperare nemo debeat. Quanti enim esse creditis, quod nos uni huic negotio intenti erimus, hosti plus etiam respiciendum est? Hispaniam Cn. Pompeius commovit; Roma ipsa jugi impatiens nondum didicit perferre servitutem. Sed nec extenuare pericula moris mei est, quæ non ignoranda, sed contemnenda viris fortibus arbitror. Exemplum vel ab hoste petite : quantos ille labores exhausit, quanta adiit discrimina, ut vinceret eos, quibuscum ei fuit contentio!

XLV. « Qua tandem ille spe, aut quo pretio? non alio certe, quam tyrannidis, quæ neque tutior est omnibus illis periculis, per quæ paratur; et si contingat vel quietissima, nulla non calamitate est miserior. At nobis, queis omne consilium in eo est, non ut injuriam faciamus cuiquam, sed ut rempublicam defendamus, neutra sors cadere infeliciter potest. Nam aut victoribus in libertate et legitimis honoribus fortunata vita per virtutem transigetur; aut vi superatis calamitatum finem mors afferet, non exstinguet fructum virtutis gloriam. Sed de istis quidem inter vos deliberabitis, orantes supremum numen, uti vobis pro veteri virtute atque fide vestra animos consiliumque duit. »

§ XLIII. Cic. de Orat. cap. 63. — § XLIV. Plutarch.

XLVI. Accensi hac oratione plerique, velut obliti præsentium, bellica consilia agitabant; et erant, quibus servitia liberanda in usum militiæ viderentur. Id recusavit Cato, negavitque suscepturum, nisi præbitos a volentibus: quum multi pollicerentur, nomina dare, quibus videretur, jussit; utque hoc liberius facerent, consilio excessit. Non diu postea literæ ei Scipionis atque Jubæ traduntur, diversis ex locis, argumento eodem. Rex in monte quodam cum paucis abditus, Scipio sub promontorio haud procul Utica stans ad ancoras, quid consilii Catoni esset, sciscitabantur, ad se venturum recepturi, aut, si ferre obsidionem decrevisset, suppetias laturi, quibuscum possent copiis.

XLVII. Cato, retentis paulisper tabellariis, quum se digresso refrixisse trecentorum ardorem cognosceret, hoc ipsum nuntiavit, Utica jubens abstinere, sibique consulere: *se, quidquid per præsentes difficultates posset, fide sua facturum*. Interim et ab equitibus præfecti tres affuerunt, totidem afferentes consilia. Jubam alii ducem, alii Catonem optabant: quidam Uticensibus diffisi, quod ob beneficium legis Juliæ favere Cæsari credebantur, oppido se includere renuebant. Cato cum præfectis agere cœpit, *persuaderent equitibus, uti, valere jusso Juba, Catoni se committerent romano duci, atque Uticam ingrederentur, munitionibus tutam, et provisis in multos annos commeatibus*. Idem etiam senatores cum fletu et precibus postulabant.

XLVIII. Interea M. Rubrius, quem ad trecentos miserat Cato, rediit iratus, et multa de perfidia hominum et inconstantia querens. Redierunt et præfecti equitum cum ferocibus mandatis, *nullam sibi societatem cum levibus et punica perfidia infectis fore. Proinde qui sua opera uti cupiat, ejectis aut interfectis Uticensibus, in vacuum oppidum se accipiat*. Longissime hæc abibant a mente et moribus Catonis: itaque leni responso dimisit præfectos, *cum trecentis deliberaturum*. At illi palam et audacius negabant contra Cæsarem bellaturos; et a quibusdam fiebat senatorum mentio, *com-*

§ XLVII. Auct. de B. Afric. cap. 60. — Plut.

prehendi eos et Cæsari dedi oportere, quo in reliquos fieret mitior.

XLIX. Idcirco dimittendos ex tanto periculo videns, abeuntes jam equites consequutus, oravit, *ut vel unam adhuc diem manerent, tutamque præstarent tot romanis senatoribus fugam.* Persuasi sunt a Catone equites, et, partim in portis oppidi, partim in arce custodiæ causa collocati, metum fecerunt trecentis, ne inconstantiæ suæ pœnæ reposcerentur : idcirco miserunt ad Catonem, oratum, ad se veniret. Ille, delinitis sermone senatoribus, qui circumfusi negabant servatorem suum missuros in proditorum potestatem, solus ad eos profectus est. Illi *veniam* petierunt, *quod æmulari Catonianam constantiam nequirent; agnoscere se, quod proavum ipsius fama esset dicere solitum, non posse omnes esse Catones: sibi in animo esse, legatos mittendi ad Cæsarem, et ante omnia Catonis incolumitatem stipulandi; nec, nisi hac impetrata, arma posituros.*

L. Ad ea subridens ille negavit *sibi esse deprecatoribus opus, idque Cæsarem ipsum scire planissime : sibi vero si consulant, se minime invito facturos.* Inter hæc audito, venire cum omnibus copiis Cæsarem, « Vah ! inquit, tanquam adversum viros! » jussisque maturare senatoribus, donec haberent equitum præsidium, portas oppidi clausit, una excepta maritima, per quam emittebat discedentes, naves tribuebat, tumultus sedabat, viaticum dabat egentibus. Hæc agentem convenerunt a M. Octavio missi, cum duabus legionibus haud procul Utica consedisse nuntiantes, atque petere a Catone, ut secum statueret, quatenus imperium utriusvis esse deberet.

LI. Nihil his respondit. Sed conversus ad amicos, « Et « miramur, inquit, quomodo victi simus; quos ne in extre« mis quidem deserit ambitio ? » simul properavit ad equites, qui castra, quæ fecerat ante oppidum Cato, eoque commigrare plebem Uticensium coegerat, oppugnasse dice-

§ XLIX. Dio, lib. XLIII. — Plut. in Cat. Maj. et Cat. Min. — Appian. B. Civ. lib. II. — § L. Auct. de B. Afric. — Dio.

bantur, et inde repulsi irrupisse in oppidum, multisque interfectis, diripere domos. Ut igitur hos averteret a rapinis et cædibus, singulis sestertios centum dedit. Idem fecit et Faustus Sullæ filius, dataque pecunia, cum his profectus est. Prædam tamen Uticensium repetiit a discedentibus Cato, incitato cursu assequutus; et quum auctoritate viri permoti primi ordines ablata restituissent, cæteri quoque projecerunt rapta, muti præ pudore, et dejectis in humum oculis.

LII. Tum Cato reversus in urbem oravit Uticenses, *ne trecentis irati essent, sed communiter deprecarentur Cæsarem.* Hæc fatus, administrationis rationes et reliqua reddidit, obsignavitque pecuniam. Mox profectus ad mare, postremum salutavit abeuntes: duobus persuadere non potuit, ut a se discederent, filio suo, et Statilio cuidam. Statilius ad imitationem Catonis pectus obfirmaverat: filius, proficisci ad Cæsarem jussus, interrogavit patrem, « Quin igitur idem « et ipse faceret, si faciundum esse judicaret? » At ille, « Dispar est utriusque nostrum ratio, fili: me natum atque « educatum in libertate, concessum a diis immortalibus do- « num prodere nefas; tu, deteriore republica genitus, non « debes recusare conditionem temporum, in quæ incidisti ». Monuit tamen, ne capessere rempublicam vellet: *neque enim nunc eam administrari, ut dignum esset Catoniano nomine, posse; secus autem fieri turpe esse.*

LIII. Commendavit deinde eum L. Cæsari, quo usus proquæstore fuerat: petentemque Lucium adjuvit in oratione componenda, qua Cæsarem exoraret; quum pro se quemquam rogare quidquam districtissime vetaret. Tantum sollicitudinis laborisque et tædii vir iste sumendum putavit, ut aliis prodesset, dudum projecta vivendi cupiditate, et certa destinatione consciscendæ necis. Ut tamen consilium tegeret, corporis curam adhibuit, lotusque cœnavit cum amicis et magistratibus Uticæ sedens; nam accubare post Pharsalicam pugnam desierat. Productæ quin etiam poculis et sermoni-

§ LI. Auct. de B. Afric. — Plut. — § LII. Dio. — Appian. — Plut. — Auct. de B. Afric.

bus sunt epulæ, multisque de rebus erudita et jucunda confabulatio fuit; donec prolapsus ad decretum illud Stoicorum Cato, *solum bonum virum esse liberum,* cum opponente se Demetrio, Peripateticæ sectæ philosopho, tanta contentione vocis vultusque disputavit, ut facile propositum ejus adverteretur.

LIV. Unde, quum mœstos sedere convivas videret, revolutus ad alios sermones eximere suspicionem conatus est: deambulavit etiam a cœna, præfectisque vigiliarum imperavit, quæ videbantur agenda; sed cubitum iturus, arctius diutiusque in complexu filii et cæterorum hæsit. Inde novus illis timor; ensemque supra cubile pendere solitum amoverunt. Cato cum libro Platonis, qui Phædon inscribitur, cubiculum ingressus, interrogat servum, *quis gladium abstulisset?*

LV. Illo tacente, lectionem continuat: paulo post iterum requirit ensem; nec allato, librum perlegit. Tum singulos advocans servos, ensemque flagitans acriter, unum etiam percussit pugno, manumque cruentavit. Postremo filium et amicos accurrentes increpavit asperius, *sibi nec deesse rationem moriendi, si vellet, amoto gladio,* dictitans; *neque vero putare, ita excidisse mente, ut reciderit in filii tutelam.* Illi, luctu atque mœrore propemodum exanimati, jubent afferri gladium: quem ubi eduxit atque consideravit Cato, reposuit iterum, denuoque librum a capite ad calcem relegit ad lucernam; deinde securus obdormiit, ut stertentem perciperent, qui excubabant pro foribus.

LVI. Sub mediam noctem Butam quemdam accitum ad mare misit visum, anne jam solvissent omnes: et medico præbuit obligandam manum, quæ ex ictu intumuerat. Id spem fecit reliquis, vivere eum constituisse. Sed falsi sunt: quum enim reversus Buta solvisse omnes renuntiasset, excepto Crasso, et vehementem ventum incubuisse mari; sorte fugientium indoluit, remisitque eumdem, ut, si quis forte alicujus opis indigus remansisset, id ad se referretur. Ubi

§ LV. Appian. — Plutarch. — Flor. IV, 2.

ille altum in portu silentium esse nuntiavit, janua claudi jussa, tanquam dormiturus in lectulum suum se reposuit.

LVII. Sed statim arreptum mucronem infixit corpori: neque exanimatus, quia manus inflammata fuerat ad feriendum infirmior, decidit cubili, strepituque edito excivit sollicitudinem suorum. Irrumpunt in cubiculum filius et cum Demetrio Stoicus Apollonides: medicus, intestina videns illæsa, reponere in ventrem atque consuere vulnus cœpit: ille passus, donec discederent, manum injecit vulneri, dilaniatoque, et sparsis intestinis, qua cœperat via, servitute exivit. Decessit Cato anno ætatis undequinquagesimo. Magni utique vir invictique animi, et indomitæ nec licentiosæ libertatis, sed legum et æqui observantissimus; cujus etiam laudandus exitus foret, si cuidam ullo casu vitæ necisque suæ potestatem concessisset Deus: nunc in re vetita saltem hanc abstulerit præ aliis similibus commendationem, ut ex toto desperatorum agmine nemo videatur insanisse speciosius.

LVIII. Sed neque in vita ejus quidquam rectius carpitur, quam quod uxorem Marciam velut usurariam concessit Q. Hortensio, quum tres ei liberos peperisset, atque eo quoque tempore gestaret uterum. Id ejus factum, quanquam Philippo Marciæ patri probatum, et exemplo Socratis atque veteri Romanorum consuetudine defensum, non immerito reprehendit Cæsar, falsam tamen causam hostiliter affingens, *uxorem juvenculam ideo dedisse utendam Hortensio, ut pro paupere divitem reciperet.* Nam heres instituta ab Hortensio, post illius fata domum Catonis redierat. Palam facta morte Catonis, Uticenses, licet ob partium studium oderant, tamen propter singularem integritatem, servatamque haud semel Uticam, et magnis operibus permunitam, publice sepeliverunt, cum multis magnisque laudibus omnium; ne metu quidem impediente officium, quod jam haud procul copiæ Cæsaris aberant.

§ LVI. Dio. — Plutarch. — § LVII. Liv. Epit. — Plutarch. — Flor. — Appian. — Dio. — § LVIII. Appian. — Strab. lib. XI, p. 515. — Plutarch. — Tertull. Apolog. cap. 39. — Lucan. II, 330.

LIX. Tumulus ei mediocris positus est juxta mare, cum statua ejus, gladium tenente. Ipse ab hoc eventu cognomine *Uticensis* a paris constantiæ gloriæque proavo distinguitur. Post mortem Catonis L. Cæsar in concione populi uticensis suadet, ut portæ aperiantur : *se profecturum ad Cæsarem imperatorem, cujus in clementia spem magnam habeat.* Interim Cæsar, cognito, Catonem, dimissis cæteris, Uticæ cum filio substitisse, non expediebat consilium viri : dein audita ejus morte, dixisse dicitur, « Invideo tibi mortem « hanc, Cato, quando tu mihi servati tui famam invidisti ».

LX. Tulit tamen civiliter postea, celebrari a Cicerone Catonem, libro, qui *laus M. Catonis* inscribitur : neque aliud, nisi tanquam apud judices respondit, duobus editis Anticatonibus. Receptis interim obiter Usceta et Adrumeto urbibus, vitaque Q. Ligario et C. Considio filio concessa, Uticam pergit, quæ jam a Messalla custodiis ad portas oppositis tenebatur. Obvius ibi L. Cæsar se demisit ad victoris genua, vitamque dumtaxat deprecatus, in præsentia quidem obtinuit ; eademque venia Cæcinæ, C. Ateio, P. Atrio, L. Cellæ patri et filio, M. Eppio, M. Aquinio, Catonisque et Damasippi liberis data ; itemque Statilio, qui Catonis exitum imitaturus a philosophis prohibitus fuerat.

LXI. Uticensibus pro studio erga se gratias egit : trecentos gravi et longa oratione incusatos, bis millies sestertio mulctavit, *quam summam sex pensionibus populo romano per triennium penderent.* Conditionem omnes læti acceperunt (nam de salute sua putarant actum esse), seque illo demum die natos esse prædicantes. Interim Juba cum Petreio Zamam fuga pervenit, quam duplici muro circumdato muniverat, regiamque sibi habuerat. Sed quia et ipse victus, et Sabura cum suis copiis deletus a P. Sitio fuerat, contemptus est a suis exclususque.

§ LIX. Plut. in Cæs. et Cat. — Auct. de B. Afric. — Appian. — Dio. — § LX. Cic. ad Attic. XII, 4 et 5. — Agell. XIII, 18. — Auct. de B. Afric. — Plut. — Dio. — Tac. Ann. IV. 34. — Sueton. in Cæs. cap. 56. — § LXI. Vitruv. VIII, 4. — Dio. — Auct. de B. Afric.

LXII. Nec caret defensione Zamensium perfidia, quod in medio foro pyram Juba construxerat, hoc proposito, ut, in ultima desperatione civibus interfectis omnibus, rebusque pretiosis in rogum conjectis, ibi cum uxoribus liberisque cremaretur. Igitur neque minis quidquam proficientibus, neque precibus (nam et preces adhibere docuerat necessitas), ne liberis quidem conjugibusque impetratis, in villam suam discedit; deinde similes expertus omnium civitatum animos, post magnificas epulas ferro cum Petreio concurrit, ut per virtutem interfecti viderentur. Petreius valentior facile confecit Jubam, ipse servi sui manu invenit necem. Dum hæc aguntur, Cæsaris fortuna trahente omnia, Considius e Tisdritano oppido, cui præerat, cum Gætulis paucis in regnum profectus, a comitibus suis, qui succinctum pecunia senserant, interficitur: C. Virgilius Caninio Rebilo proconsule, a quo Thapsi obsidebatur, se dedidit.

LXIII. P. Sitius, qui plurimum eo bello Cæsari contulerat, vix leviter notus antea, dum per Mauritaniam ad imperatorem proficiscitur, in Faustum et Afranium incidit, qui cum équitibus Scipionis Utica discesserant: is reliquos partim cædit, partim accipit in deditionem, Afranium et Faustum cum conjuge et liberis capit vivos. Uxori Fausti, quæ eadem Pompeii erat filia, duobusque liberis ejus Cæsar incolumitatem suaque omnia concessit, et ad fratrem proficisci passus est. Afranius et Faustus, tanquam temere orta in exercitu seditione, unaque Petreius filius, interficiuntur. Sed Cæsaris jussu factum non dubitatur, cujus etiam inter artes referunt, quod invisos sibi, per milites clam curaverit occidendos, ne clèmentiæ simulationem omitteret.

LXIV. Sic et Tullium Rufum aliosque inter prælium cum Scipione perisse: sic L. Cæsarem, quanquam receptum in gratiam, per insidias interfectum; quippe judicii specie, quod libertos servosque Cæsaris ferro et igni crudeliter enecuisse, bestias quoque ad spectaculum venationis com-

§ LXII. Flor. — Auct. de B. Afric. — Liv. Epit. — Dio. — § LXIII. Appian. — Liv. Epit. — Oros. VI, 16. — Hirt. de B. Afric. — Dio.

paratas trucidasse dicebatur, militum objecisse ferociæ, a quibus quasi per iram interficeretur. Afranium certe et Faustum imperio Cæsaris occisos neque dubium est apud auctores plerosque; neque adeo mirum, quia semel impetrata venia dimissi, denuo ad oppugnandum eum se converterant; cui generi hominum, haud sine causa, erat infensissimus. Servavit tamen hic quoque institutum suum, ut amicorum atque familiarium deprecationi condonaret singulos; et Octavius quidem adolescens, qui postea Augustus appellatus est, pro Agrippæ sui fratre, qui eodem bello apud M. Catonem fuerat, avunculum exoravit.

LXV. Sed Scipio et T. Torquatus, unaque Damasippus et Plætorius Rustianus, cum duodecim navibus apertis multum diuque jactati, quum Hispaniam peterent, adversis ventis in Africam relati, apud Hipponem Regium a classe P. Sitii excipiuntur. Ibi Scipio, quum animadverteret, navim, qua vehebatur, ab hostibus capi, gladio se transverberat, et quærentibus, qui interea irruperant, ubi imperator esset? « Imperator, inquit, bene se habet ». Eodem tempore cæteri quoque a Sitianis militibus interimuntur: quibus ob navatam eo bello operam, quum alia præmia dedit Cæsar, tum Cirtam olim regum domum, quam ceperant, habitandam concessit; unde colonia Sitianorum appellata. Ipse interim Zamæ pecunias cogit, cives romanos, qui contra se pugnaverant, mulctat; provinciaque ex regno facta, Q. Sallustium Crispum proconsule præficit, qui tam avide dicitur expilasse provinciam, ut hoc ei fuisse injunctum a Cæsare quidam crediderint; alii pactum cum eo magna pecunia scripserunt, ne causam diceret. Deinde regressus Uticam, bona eorum, qui sub Scipione duxerant ordines, vendidit. Thapsitanos Adrumetanosque pecunia, Leptitanos tricies

§ LXIV. Flor. IV, 2. — Eutrop. — Zonar. — Sueton. in Cæs. cap. 75. — Nic. Damascen. de Instit. Aug. — Cic. ad Famil. VI, 13. — Oros. — Auct. de B. Afric. — Appian. — § LXV. Flor. IV, 2. — Liv. Epit. — Auct. de. B. Afric. — Mela, I, 6. — Plin. V, 3. — Val. Max. III, 2. — Sen. Epist 24. — Appian. B. Civ. lib. IV. — U. C. 706; A. C. 46.

centenis millibus pondo olei in annos singulos, Tisdritanos certo frumenti modo mulctat.

LXVI. Inter hæc rem summæ mansuetudinis, sed et prudentiæ facit, cremandis, quæ repertæ in scrinio Scipionis erant, variorum epistolis; sicut et apud Pharsaliam antea, et olim Pompeius, debellato Sertorio, summa cum admiratione hominum atque laude fecerat. Ita multorum, qui contra ipsum senserant, opprimere crimina, quam exsequi malebat; ne, quos mutata fortuna animum mutaturos esse sciebat, permanere in odio et inimicitiis vel nolentes cogeret. Tantis rebus tam celeriter confectis, idibus juniis Uticæ classem conscendit, et in Sardiniam trajectus, Sulcitanis, qui Nasidium classemque ejus receperant, imperat pecuniam; mox solvens a Caralibus ante diem III kal. quintil. quia propter tempestates subinde hærendum in portubus fuerat, duodetrigesimo die Romam venit. Ibi cognoscit, in Gallia quoque, per absentiam suam, a D. Junio Bruto legato rem fortiter feliciterque gestam, victosque prælio Bellovacos, qui cum vicinis aliquot populis rebellaverant.

§ LXVI. Auct. de B. Afric. — Dio. — Plin. VII, 25. — Liv. Epit. — Sen. de Ira, cap. 23.

JOANNIS FREINSHEMII
SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM
LIBER LXXX
IN LOCUM LIBRI CXV LIVIANI.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI DECIMI QUINTI.

Cæsar quatuor triumphos duxit, ex Gallia, ex Ægypto, ex Ponto, ex Africa. Epulum et omnis generis spectacula dedit. M. Marcello consulari, senatu rogante, reditum concessit: qui Marcellus beneficio ejus frui non potuit, a Cn. Magio Cilone cliente suo Athenis occisus. Recensum egit, quo censa sunt civium capita centum quinquaginta millia; profectusque in Hispaniam adversus Cn. Pompeium, multis utrinque expeditionibus factis, et aliquot urbibus expugnatis, summam victoriam cum magno discrimine ad Mundam urbem consequutus est. Pompeius Sextus effugit.

I. Reversus in Urbem Cæsar, ut omnia suis armis cessisse ostenderet, simul admiratione virtutis et metu potentiæ cives suos recipere servitutem et pati doceret, quatuor simul triumphos apparavit. Neque vero senatus cunctanter subibat jugum, jamque ultro plura prope, quam postulare Cæsar voluisset, decreverat: *supplicationes dierum quadraginta, equos albos in triumphis, et lictores, quos tum haberet, quosque in prima et secunda dictatura habuisset. Præfectum quoque morum*, novo nomine reperto, quasi vetus illud

censoris usu viluisset, *esse* jusserunt *in triennium, dictatorem in decennium: utque suggestus ei fieret in curia; uti consulibus, qui quoque tempore essent, in sella curuli assideret, primusque sententiam diceret; ludis Circensibus omnibus mappam mitteret; magistratus a populo declaratos renuntiaret: utque currus statueretur in Capitolio, adversum Jovem spectans; utque simulacrum ejus eodem loco poneretur, orbem terrarum calcans; in basi inscriberetur,* Cæsari Hemitheo; *utque, deleto Catuli nomine, instaurator Capitolii Cæsar scriberetur.*

II. Neque hic stetit adulantium humilitas; multaque decreta sunt tam serviliter, ut ipsi quoque nimia viderentur: sed, quæ memoravimus, recepit. Catuli tamen nomen, dum pudore delere cunctatur, in Capitolii dedicatione mansit. Sed honores tam prodige decretos sibi plurium metu, quam benevolentia, sentiens Cæsar, ad conciliandos firmius animos, in senatu verba hunc in modum fecit: « Utinam mortalibus hunc animum dii dedissent, ut a mutuis injuriis « temperantes, amicitiam pacemque colerent: neque bella « geri, etiam, quod tristissimum est, civilia necessum foret, « neque ex bellis deinceps aut cruenta odia, aut occultæ « suspiciones timerentur.

III. « Sed quando contra potentiam et improbitatem pau- « corum defendi rempublicam oportuit, armisque vindicari, « quod amicitiæ jurique denegatum fuerat, in eam necessi- « tatem incidi, ut aut mihi cadendum cum libertate fuerit, « aut ii prosternendi, qui nos perditos deletosque cupiebant. « Et Fortuna quidem justiori affuit causæ, multorumque « præliorum eventu declaravit, nondum abjecisse curam « romanæ rei deos: atque hoc etiam subinde apparebit cla- « rius, quum facta consultaque mea dies aperiet, magnisque « documentis palam fiet, qualem ei dederint animum, cui « daturi victoriam belli arbitriumque pacis fuerant.

IV. « Nolim enim vestrum quemquam ita maligne de me

§ I. U. C. 706; A. C. 46. — Dio, lib. XLIII. — Dio. — Appian. — Sueton. in Cæs. cap. 76. — Flor. IV, 2. — § II. Tacit. Hist. III, 72. — Dio.

« judicare, Patres conscripti, ut aliorum potius exempla, « quam meos mores sequuturum putet : neque si mihi vi- « ctoria contulit, ut possem, quæ cupiam, facere, aliud fa- « cturum credatis, quam oporteat. Si Marium, et Cinnam, « et Sullam, quorum naturam periculum texerat, nudave- « runt victoriæ; non ideo me his similem fore existimaveri- « tis, cujus moderationem, ne recensendo singula me lau- « dare videar, non mutarunt tot prospera, sed probaverunt. « Enimvero neque erga Fortunam irreverenter me geram, « aut indignationem excitabo deorum, quos ferme non ul- « terius beneficia sua sarta tecta præstare cognovi, quam do- « nec homines his modeste atque sapienter utuntur.

V. « Neque vero ab initio belli aliud mihi propositum ar- « morum præmium fuit, quam ut, victa invidia atque insolen- « tia, virtutem explicarem meam tuto, et ex augenda utilitate « publica gloriam acquirerem. Quos igitur in aliis reprehendi « atque persequutus sum mores, iis absit ut me cupiam de- « dere, similemque his ostendere, quos superavi! Ego vero « potius ipsa fortuna mea incitor, ut, nisi olim summa mihi « voluntas fuisset omnia rite atque ordine administrandi, vel « inde majorem sumpturus impetum fuerim. Quem enim « potius benefacere multis verum est, quam penes quem « earum rerum maxima est facultas? cui vero minus aut con- « cessum est peccare, aut necessarium?

VI. « Deorum autem beneficia a quo æstimari rectius pos- « sunt, quam ab eo, cui illi summa omnia contulerunt? Quis « majorem concordiæ pacisque publicæ aget curam, quam « cujus eam servari maxime interest? Is igitur et animo im- « perabit plurimum, et potentia temperanter utetur; queis « sine contineri magnam felicitatem diu non posse nemo du- « bitat. Quid si ad hæc accedat studium gloriæ, qua una in « re me fateor esse intemperantiorem? An non qui et diligi « a præsentibus, et laudari a posteris volet, operam dabit, « ut iis factis moribusque studeat, per quæ ista tam pulchra « atque desiderabilia quam certissime et comparantur, et re- « tinentur?

VII. « Neque hæc a me fingi, fidem vobis præterita non « minus, quam præsentia, facient. Nihil loquutus sum, quod « non præ me tulerim perpetuo : et, si potentia mutasset « animum, nunc maxime tempus erat declarandæ volunta- « tis, postquam, deletis non partibus modo, sed etiam reli- « quiis partium, sospes incolumisque et victoriæ compos « redii. Sed prius omnia in me gravia atque acerba expetant, « quam hunc induam animum, ut tyrannus patriæ et civium, « quam rector atque princeps audire malim. Consulatus et « dictaturæ, quas dedistis, ad salutem hominum, non ad « perniciem valere volo. Hujus destinationis spondere fidem « perpetua mea consuetudo debet.

VIII. « Qui enim credere poteritis, periculum a me cui- « quam innocenti fore, quem scitis veniam dedisse semper, « a quibus infestissime fueram oppugnatus ; nonnullis et ite- « rato ? aut quomodo indulgebit suspicionibus, qui repertas « apud Pompeium, apud Scipionem literas introspicere no- « luit, et in ignem conjecit, ut, quos a pœna jam absolve- « rat, etiam a metu omni liberaret ? Igitur posita semel cura, « et præteritorum obliterata memoria, tanquam recens in « ejusdem reipublicæ societatem venissemus, benevolos ami- « cosque afferamus animos, ut et vos meorum laborum fru- « ctum percipiatis, paternam rebus vestris adhibituri cu- « ram, et ego vestra prosperitate, tanquam boni parentes « liberorum secundis rebus, gaudeam.

IX. « Sane nihil tam in votis habeo, quam uti omnes, a « delictis temperando, lenitatem meam sibi propriam atque « perpetuam esse patiantur : si tamen aliquid forte peccatum « erit, homines nos esse meminero. Et virtuti quidem re- « cteque factis semper erunt apud me parata præmia : er- « rantes, quam mansuetissime poterit, ad officium revoca- « buntur. Neque milites meos timueritis : communes mihi « atque vobis imperii custodes sunt ; alendique multas ob « causas necessario ; sed neque contra vos alentur, et con- « tenti his, quæ dederitis, amare discent eos, a quibus acci- « pient. Sane pecuniæ plus solito exegisse fateor ; sed hoc,

« quam seditiosos habere milites, præstabat, et levi profecto « impensa redemptum est, quidquid peccare conscii victoriæ « exercitus, inopia et necessitate irritati potuissent.

X. « Mihi nihil ea diligentia quæsitum est; quin omne « patrimonium effusum pro republica, et grande insuper æs « alienum contractum. Sed quemadmodum ipsi liquido cer- « nitis, pars in sumptus bellorum erogata, reliquum ad vos « reportatum est; ut ad vos omnis hujus opulentiæ fructus, « ad me solum exigendi acerbitas et invidia perveniret. Sic « enim locuples facta respublica dignitatem vestram opesque « præstare tutas potest, quando nec imperium sine mili- « tibus, neque milites sine stipendio retinentur. Absit ta- « men, ut cuiquam molestus sim pecuniæ causa: neque « vectigalia nova constituam; veteribus contentus ero: sem- « perque potius eo cogitationes curasque meas conferam, « quemadmodum vos opibus honoribusque augeam, quam « quemadmodum aliquid abradam de præsentibus. »

XI. Apud populum deinde similia quum disseruisset, multum quidem exstinxit de priore hominum cura: fiduciam excitare non potuit, priusquam rebus ipsis comprobata promissa vidissent. Inter hæc apparatu facto, qualem magnitudo rerum gestarum excusare, opes imperii, unius in manum redactæ, pati potuerunt, quatuor triumphis Urbem ingressus est, eodem mense, sed interjectis diebus. Primum et excellentissimum egit de Gallis, quorum multas magnasque nationes subegerat, cujus apparatus fuisse traditur ex citro. Rhenus ibi traductus est, Rhodanusque, et ex auro captivus Oceanus. Ingens multitudo nobilium captivorum currum antecessit, et imperator quondam omnium Vercingetorix.

XII. Et hic quidem, acto triumpho, cum aliis quibusdam necatus est. Sed ejus diei lætitiam interpolavit casus in omen tractus a plerisque. Prætervehens enim Fortunæ fanum, quod in Velabro Lucullus ædificaverat, axe diffra-

§ XI. Oros. VI, 16. — Sueton. in Cæs. cap. 37. — Appian. B. Civ. lib. II. — Vell. II, 56. — Flor. IV, 2. — Dio. — Plut. in Cæs.

cto, pæne curru excussus est; et dum alius apparatur atque adducitur, obortæ sunt tenebræ; adscenditque in Capitolium ad lumina, quadraginta elephantis dextra lævaque lychnuchos gestantibus. Cæsar genibus per gradus Capitolii repsit; quanquam et ipse jam staret inter Capitolina numina, currumque Jovi oppositum, et titulum haberet homine majoris. Sed et inscriptionem illam sustulisse paulo post dicitur, solo nomine relicto.

XIII. Inter hunc honorem Cæsaris, quum omnium hominum magnitudinem egressus potentia ac felicitate videretur, annotata sunt carmina plena probri, quæ currum insequens exercitus militari licentia jecerat: adlectos in senatum novos homines ignotosque traducebant; Cleopatræ, mulierumque aliarum, etiam provincialium, objiciebant amores, *mœchum calvum* canentes *adducere, qui Romæ mutuum sumpsisset aurum, in Gallia prodegisset turpiter.* Potentiam quoque male partam sugillabant, *si juste vellet agere, pœnam daturum; quod scelestus esse pergat, dominari: præmiorum* quoque *parcimoniam* cavillantes, alternis versibus exprobravere, *lapsana se vixisse apud Dyrrhachium.*

XIV. Sed hæc quidem omnia æquo animo Cæsar patiebatur: *gaudere* quin immo dicebat, *nosse milites suos, quam bono imperatore uterentur.* Unius dicti acerbitatem, quod objectum sæpe ab inimicis probrum continebat, ægrius tulit: *Gallias a Cæsare subactas esse, Cæsarem ipsum a Nicomede; et triumphare Cæsarem, non triumphare Nicomedem.* Id vero falso sibi objici testatus, etiam jurejurando interposito, non ideo potuit expugnare contumaciam famæ, quin ultro tam impudens defensio irrideretur. Triumpho peracto, epulum populo datum per multos dies; duoque et viginti tricliniorum impleta sunt millia: frumentum accipere solitæ plebi deni modii extra ordinem, ac totidem olei libræ distributæ: quippe postremo bello vectigal annuorum frumenti ducentorum millium medimnorum atticorum, olei tricies centena

§ XII. Dio, lib. XLIII. — Sueton. — § XIII. Sueton. in Cæs. cap. 51. — Dio. — Plin. XIX, 8.

millia librarum adjecisse reipublicæ commemorabat : nummos quoque, promissos olim iisdem, divisit viritim trecenos; et pro mora et velut usura, centeni insuper additi.

XV. Veteranis itidem super bina sestertia, quæ belli civilis initio pronuntiaverat, vicena millia nummum dedit, centurionibus duplum, tribunis alarumque præfectis quadruplum. Quod autem numerum eorum, qui frumentum e publico acciperent, per licentiam temporum, præter modum excrevisse compererat, recensum eorum egit vicatim, numerumque de trecentis viginti millibus, ad centum quinquaginta millia retraxit. Altera deinde laurus ægyptia fuit, ductaque ante currum Arsinoe, Nilusque translatus, et ad simulacrum ignium ardens Pharus. Achillæ quoque et Pothini spectati exitus.

XVI. Hujus triumphi apparatum fieri jusserat e testudine: singulorum enim triumphorum fercula et instrumenta, diversa e materia parari, ad ostentationem magnificentiæ et voluptatem oculorum, visum illustrius fuerat. Sed Arsinoe post triumphum, in gratiam fratris sororisque dimissa est. Tertius de Pharnace currus Ponticum triumphum invexit: inter ejus pompæ fercula trium verborum titulum prælatum aiunt, « Veni, Vidi, Vici ». Hujus triumphi fuit apparatus ex ægyptia spina, quæ circa Thebas maxime nascitur.

XVII. Quartum ex Africa triumphum duxit de rege Juba, cujus et filius puer ductus est, fortunata captivitate : quippe liberaliter educatus Romæ, et regnum utriusque Mauritaniæ tenuit postea, et græcis literis eruditus, memorabilior etiam claritate studiorum, quam regno, habitus est. Hujus triumphi fercula constabant ex ebore, cujus et copiam eadem victoria subministraverat. Diversus animorum sub eos dies habitus fuit: dolorem multa afferebant; præsertim quod de civibus romanis, etiamsi titulo abstineretur, re et

§ XIV. Liv. Epit. — Vell. — Plut. in Cæs. cap. 49. — Sueton. — Dio. — Appian. B. Civ. lib. II. — § XV. Liv. Epit. — Plut. — Sueton. — Dio. — Flor. IV, 28. — Appian. — § XVI. Vell. II, 56. — Dio. — Sueton. in Cæs. 37. — Plin. XIII, 9.

facto triumphabatur. Omnium enim præliorum tabulæ præferebantur, et illustrissimi cujusque noscebantur imagines, una Pompeii effigie dempta, quam invidiæ declinandæ Cæsar omiserat.

XVIII. Sed Catonis, Scipionis, et Petreii extrema eliciebant lacrymas: neque gallico triumpho lata Massilia, neque ægyptio ducta Arsinoe, parum indignationis ac misericordiæ commoverat. Quin et lictorum numerus, nullius unquam spectatus imperio, admonebat homines sortis suæ, et alienam vicem oblitos, suæ fortunæ cogebat ingemiscere. Vicissim captivorum reputantes multitudinem, et quam infestarum populo romano gentium robur hi fuissent, rerumque gestarum inauditam antea magnitudinem, ab odio Cæsaris ad laudes et admirationem transferebantur. Delectabant et Achillæ Pothinique pœnæ, et Pontici regis tam celeriter dejecta arrogantia.

XIX. Opes etiam translatæ (ad decies sexies millia sestertium fuisse reperio, coronas aureas dona regum ac civitatum, duo millia octingentas viginti duas, auri pendentes pondo viginti millia quadraginta quatuordecim) mulcebant animos, magnam exinde partem suis mox usibus aut voluptati cessuram, scientium. Nam et viscerationem populo dedit Cæsar; et omnis generis spectacula diversis causis. Forum enim suum, eo, quod Romanum vocabatur, pulchrius, sed minori latitudine, ubi jus redderetur, templumque Veneris Genitricis, et juxta numinis effigiem Cleopatræ simulacrum dedicavit; cum multis et aliis nobilium artificum tabulis, inter quas Timomachi Ajacem et Medeam octoginta talentis emisse traditur.

XX. Locavit ibidem equi sui effigiem, qui humanis similes priores pedes habuit, neque sessorem recipere voluit, nisi Cæsarem; statuamque sibi loricatam dicari passus est,

§ XVII. Appian. — Plut. — Plin. V, 1. — Vell. — § XVIII. Cic. Phil. VIII, 6. — Dio. — Appian. — § XIX. Vell. II, 56, et ibi Lips. — Sueton. in Cæs. c. 38. — Liv. Epit. — Dio. — Appian. — Plin. XXXV, 4, 11, et VII, 39.

cum effigie, quam Arcesilaus fecit. Struxit et amphitheatrum, ubi funebribus filiæ ludis pronuntiatum olim populo munus atque venationes exhibuit. Fecit et ludos regionatim, per omnium linguarum histriones, item circenses, athletas, naumachiam. Munere gladiatorio depugnaverunt quidam romani equites, sed et Furius Leptinus, cujus pater præturam gesserat, et Q. Calpenus, senator quondam, actorque causarum. Dimicare et Fulvius Setinus senator voluerat; sed Cæsar negavit passurum in senatoribus, equites admisit. Pyrrhicham saltaverunt Asiæ Bithyniæque principum liberi.

XXI. Ludis D. Laberius eques romanus mimum suum egit, quanquam sexagenarius; quod ipse diligenter excusavit in prologo, coactum se testatus *blanda vi illius, cui ne dii quidem ipsi negare quidquam potuissent.* Sed neque serviliter se gessit in actione, ultusque est injuriam dictis liberis sub aliena persona, *Quirites libertatem perdere* exclamans; et, quo versu totum in se populum convertisse dicitur, quasi vocem misisset publici affectus *: necessum esse multos timeat, quem multi timent :* alienavitque ea libertate Cæsarem, ut Publium ei mimographum anteponeret; statimque Publio palmam, Laberio annulum aureum cum quingentis sestertiis daret.

XXII. Neque tamen Laberio vel excusatio sua, vel potentia Cæsaris præsidio fuit, quominus equestri loco indignus post mimum actum haberetur. Quum e vestigio in quatuordecim sessum iret, per orchestram, qui senatorum in theatro locus erat, transeunti, Cicero ait, « Reciperem te, nisi « anguste sederem »; simul et illum respuens, et cavillatus in numerum senatorum, quem Cæsar supra modum auxerat: nec tacitum a Laberio tulit, *Mirum, anguste sedere, qui duabus soleret cedere sellis.* Sed nec ab equitibus receptus est, qui gemino dedecore commaculatum ordinem interpretabantur, et quod eques romanus in scenam attractus esset,

§ XX. Plin. XXXIV, 5. — Plut. — Sueton. in Cæs. c. 39. — Dio. — § XXI. Cic. ad Famil. XII, 18. — Macrob. Saturnal. II, 7. — Agell. XVII, 18.

et quod mimus in quatuordecim remissus; idcirco ita se coarctaverunt, ut venienti non esset locus: sed neque ejusdem ordinis plerique temperabant a majoribus probris.

XXIII. Circensibus, spatio Circi ab utraque parte producto, quadrigas bigasque et equos desultorios agitavit patricia juventus: ejusdemque nobilitatis turma duplex, majorum et minorum puerorum, Trojam lusit. Venationes per quinque dies sunt editæ; et novissimo quingeni pedites, viceni elephanti, equites treceni commissi, sublatis metis, quo spatium dimicantibus esset, binisque castris eorum in locum repositis, euripoque in gyrum addito, contra eruptionem belluarum. Athletæ, stadio ad tempus exstructo, in regione Martii campi certaverunt per triduum.

XXIV. Græcis ludis C. Octavium præfecit, sororis suæ nepotem, quem successorem fortunæ suæ destinatum, variis jam tum honoribus evehebat. Nam et nuper quatuordecim annis nato virilem simul togam et sacerdotium in locum L. Domitii dederat; et Latinis præfectum Urbis constituerat; et triumphans, ornatum donis militaribus, quanquam interesse non potuerat bello, currum suum prosequi jusserat. Navale prælium non in mari aut lacu aliquo, sed in minore Codeta exhibuit, parte Martii campi effossa, et immisso flumine. Concurrerunt biremes ac triremes quadriremesque tyriæ et ægyptiæ classis, quadringenis remigibus instructæ, et millenis navalibus sociis.

XXV. Et hæc omnia spectacula quum tanto hominum concursu celebrata essent, ut plerique advenæ inter vicos aut vias sub pellibus manere cogerentur, multique mortales, et in his duo senatores eliderentur in turba; ab iis ipsis, quorum summa in talibus cura atque voluptas erat, Cæsaris reprehendebatur cum sævitia prodigalitas, qui, non contentus immenso sanguine, quem prælia hausissent, nunc per ludum et jocum tantam vim ejus, una cum extortis ini-

§ XXII. Macrob. Saturnal. II, 3. — Senec. Controv. VII, 3. — § XXIII. Sueton. — Dio. — Appian. — Plin. VIII, 7. — Nic. Damascen. de Instit. Aug. — § XXIV. Dio. — Sueton. Aug. cap. 8, et Cæs. cap. 39. — Appian.

quissime pecuniis effunderet. Opera quoque data fuerat, ut omni temeritate sumptuum cujuslibet priorum exempla vincerentur. Munere gladiatorio carbasinis velis totum forum romanum intexit, ut spectatores a sole defenderet, viamque Sacram ab domo sua ad clivum usque Capitolinum; quod munere ipso visum esse mirabilius tradunt. Studuit etiam inusitata quædam naturæ opera ostendere; tumque primum Romæ visa est camelopardalis.

XXVI. Sed aliorum inermes erant querelæ, nec ultra sonitum processuræ inanium vocum : milites perniciose moveri cœperant, non cura honesti, aut inutilium sumptuum tædio, sed quia non potius inter ipsos pecunia dividebatur: neque quieverunt, priusquam sua manu correptum aliquem superveniens Cæsar ad supplicium centurionibus tradidit.

XXVII. Sed hic quidem non injuste perierat: duos alios innocentes stolidissimæ superstitionis crudelitas absumpsit, ne publici quidem erroris ullo prætextu defensa. Quum enim neque Sibyllinis libris hoc jussum esset, neque ullo alio recepto oraculo, duo viri in campo Martio a pontificibus et martiali flamine immolati sunt. Inde conversus ad ordinandum reipublicæ statum, judicia senatoribus et equiti tradidit, remotis, qui tertii ordinis fuerant, ærariis tribunis. Et quia se ipsum, propterea quod multis continenter annis Galliam obtinuisset, imperii consuetudine captum norat, tulit, ne prætoriæ provinciæ plusquam annum, ne plusquam biennium consulares obtinerentur. Ad replendam porro Urbem, quæ superioribus bellis vehementer exinanita fuerat, et coloniis transmarinis deducendis, quo circiter octoginta millia civium detinebantur, sanxit, ne quis civis major annis viginti, minorve quadraginta, qui sacramento non teneretur, plus triennio continuo Italia abesset: neu quis senatoris filius, nisi contubernalis, aut comes magistratus, peregre proficisceretur : neve hi, qui pecuariam

§ XXV. Dio. — Plin. XIX, 1. — § XXVI. Plin. VIII, 18. — Dio. — § XXVII. Dio. — Sueton. in Cæs. cap. 30 et 41. — Cic. Phil. I, 8.

facerent, minus tertia parte puberum ingenuorum inter pastores haberent.

XXVIII. Proposuit et iis, qui multos susciperent liberos, præmia : et omnes medicinam Romæ professos, et liberalium artium doctores, quo libentius et ipsi Urbem incolerent, et alii appeterent, civitate donavit. Sumptus quoque recidit, non lata modo diligenter, sed etiam exercita, lege : usum conchyliatæ vestis et margaritarum, nisi certis personis et ætatibus, perque certos dies, ademit : lecticis etiam uti matronas prohibuit, quæ nec viros nec liberos haberent, et minores essent annis quinquaginta quinque : circa macellum custodes disposuit, qui obsonia contra vetitum empta retinerent, deportarentque ad se; submissis nonnunquam lictoribus atque militibus, qui, si qua custodes fefellissent, jam apposita e mensis ipsis afferrent.

XXIX. Correxit et fastos, jampridem superiorum temporum ignorantia, et per licentiam intercalandi, dum pontifices in gratiam publicanorum extendunt, aut contrahunt tempora, ita turbatos, ut neque messium feriæ æstati, neque vindemiarum autumno responderent, et jam, quod ex emendatione Cæsaris intelligitur, qui V non. octobr. esse debuerat dies, principium anni haberetur. Igitur repudiata veterum ratione, qui sequuti lunæ revolutiones fuerant, ad solis cursum ordinavit, Ægyptiis adhibitis, et principe omnium Sosigene, quos Alexandriæ consuluerat, et M. Flavio scriba annitente.

XXX. Sed Alexandrini tricenos dies in menses partiti, sub finem anni quinque reliquos addebant : id displicuit Cæsari, potiusque visum, et illos quinque dies, et alios insuper duos februario detractos, certis mensibus adjicere, et quadrantes diei (eo enim ferme spatio solis conversio dies trecentos sexaginta quinque superat) colligere, donec

§ XXVIII. Dio. — Sueton. in Cæs. cap. 43. — Euseb. Chron. num. 1972. — Appian. B. Civ. lib. II. — Solin. cap. 3. — § XXIX. Plutarch. in Cæs. cap. 83. — Scalig. de Emend. Temp. lib. II. — Dio. — Appian. — Plin. VIII, 25.

ex his confecta dies quarto quoque anno intercalaretur, eo mense ac loco, quo etiam apud Veteres intercalari consueverat, id est, ante quinque ultimos februarii mensis dies; idque *bissextum* censuit appellandum, quod nimirum id biduum pro uno die haberi, et diem sextum kal. mart. vocari volebat.

XXXI. Ut igitur tam fœde luxatus annus ad siderum cælique leges revocaretur, quum illos supervacuos dies, ad sexaginta septem inter novembrem ac decembrem interjecit; tum mensem Mercedonium, sive intercalarem, qui ex consuetudine in eum annum inciderat, consumpsit; unde factum est, ut annus ille, qui confusionis erat ultimus, in dies quadringentos quadraginta quinque protenderetur. Hæc ferme a Veteribus tradita, nuper etiam assensum doctissimorum virorum meruerunt. Sed Dio plures septem et sexaginta diebus tribus his intercalaribus a Cæsare consumptos esse negat; cujus opinionem vir perquam eruditus e Gallia minime spernendis argumentis tuetur. Erat hæc res tam usu saluberrima, quam molitu difficilis, et ipse Sosigenes, tribus de ea commentationibus editis, se ipsum in quibusdam corrigere necesse habuit: præterea nihil in his Cæsar, nisi de consilio principum, aut etiam totius ordinis fecerat: neque tamen effugere dicacitatem hominum potuit; adeo ubi nimia taxandi licentia invaluit, non minus bene, quam secus facta, reprehenduntur.

XXXII. Sane Cicero, quasi potius a Cæsare, quam a cælo, ea anni ratio indicta esset, cuidam dicenti, cras Lyram exorituram, « Nempe ex indicto », respondit. Sed idem Cicero magnis verisque præconiis Cæsarem extulit, quum is Marcello consulari, mentionem ejus inferente L. Pisone, et C. Marcello ad pedes se abjiciente, senatu etiam surgente, et rogante universo, nonnihil prius accusata ejus

§ XXX. Macrob. Saturnal. I, 14 et 15. — Herodot. II, 4. — Dio. — Sueton. — § XXXI. Macrob. — Censorin. de Die nat. cap. 20. — Ovid. Fast. III, 155. — Sueton. — Plut. — Erych. — Putean. de Bissext. cap. 10. — Plin. XVIII, 25.

acerbitate, reditum cum summa illius dignitate concessisset. Quanquam illo beneficio Marcellus frui non potuit, quum a Mitylenis Urbem repeteret, Athenasque venisset, in ipso portu a P. Magio Chilone familiari suo interfectus; qui vetus Pompeianæ militiæ-comes, aliquem amicorum ab eo sibi præferri non patiebatur.

XXXIII. Et adsperserat Cæsarem suspicio: sed quibus aliqua veri cura erat, quum constaret de Magio, non sustinebant quidquam de Cæsare credere; purgavitque eum scripta ad Ciceronem epistola M. Brutus, Marcelli præcipuus admirator. Neque alio luculentiore testimonio magnitudinem viri approbaverimus, quam quod in libro, quem de Virtute composuit Brutus, ei reddidit, *se vidisse Marcellum Mitylenis exsulantem, et, quantum modo natura hominis pateretur, beatissime viventem, neque unquam bonarum artium cupidiorem, quam illo tempore. Itaque visum sibi se magis in exsilium ire, qui sine illo rediturus esset, quam illum in exsilio relinquere:* addiditque, *C. Cæsarem Mitylenas prætervectum, quia non sustineret videre deformatum virum.*

XXXIV. Sed horum a Cæsare præclare constitutorum gratiam alia quædam elevabant, quod, relaturus gratiam clientibus suis, senatus numerum, indignis multis adscriptis, ampliaverat; prætores creaverat duodecim, quot simul eodem anno fuerant nunquam; quæstorum quoque et minorum magistratuum collegia auxerat; notatos a censoribus, metu judiciorum extorres reduxerat; condemnatos ambitus in Italia esse sinebat. Etiam incivilis plane videbatur comitiorum ratio, quæ cum populo diviserat, ut, excepto consulatu, cæterorum magistratuum partem dimidiam populus, alteram ipse constitueret. Unde *candidati Cæsaris* appellati, quos nullo repulsæ metu brevibus libellis, circum tribus missis, commendabat.

§ XXXII. Plut. — Cic. pro Marcello; idem ad Famil. IV, 4, et VI, 4. — Val. Max. IX, 11. — Liv. Epit. — § XXXIII. Cic. ad Attic. XIII, 10, et in Bruto, cap. 71. — Senec. Consol. ad Helv. cap. 9. — § XXXIV. Sueton. Cæs. cap. 41, 72, 76 et 80. — Dio. — Quintilian. VI, 3. — Tac. Ann. I, 15.

XXXV. Sed et Cleopatræ amor magnopere datus est crimini, quæ anno eodem Romam regio comitatu venit, accitu ipsius. Cæsar mulieri viroque (minor ille Ptolemæus fuit) hospitium in suis ædibus dedit: notatusque est, tanquam præter notissimum Cleopatræ adulterium, etiam puero nefarie illuderet. Sane maximis honoribus præmiisque auctos, regesque socios et amicos appellatos, remisit in regnum: filium etiam, quem Cleopatra paulo post discessum ejus ex Ægypto pepererat, de suo nomine *Cæsarionem* appellari passus est: quem quidem Cæsari forma quoque et incessu similem fuisse, tradiderunt. M. Antonius etiam, agnitum ab eo, senatui affirmavit; contra quem Oppius librum edidit, *non esse Cæsaris filium, quem Cleopatra dicat*; plane quasi patrocinio res egeret.

XXXVI. Dum ista Romæ geruntur, in Hispania plus obortum belli erat, quam aut classe prius e Sardinia, aut mox cum Q. Fabio Maximo, Q. Pedio legatis, exercitu misso coerceri posset; ipsiusque jam Cæsaris præsentia requirebatur. Igitur Urbis custodia M. Lepido, et sive sex, sive octo præfectis permissa (nam de numero dubitatur), quos proprætoribus constituit, qui per absentiam suam res urbanas administrarent, in Hispaniam profectus est, quartum jam non consul, sed designatus sine collega. Neque supervacuum fuerit explicare, quali tum honore, et quoties præditus egerit; quando annus ille confusionis hæc quoque confundendi occasionem scriptoribus præbuit.

XXXVII. Sed quoniam alii consulem, alii dictatorem fuisse volunt, Suetonii sententiam veram esse judico, tertium et quartum consulatum gessisse titulo tenus, contentum dictaturæ potestate, decretæ simul cum consulatibus. Igitur et in tres novissimos menses, puto per eam causam, quod jam ipse consul cum collega per duodecim menses fuisset (nam annus ille, ut est expositum supra, mensibus

§ XXXV. Euseb. Chron. num. 1972. — Sueton. in Cæs. cap. 52. — Dio, lib. XLVII. — Plutarch. in Cæs. cap. 72. — § XXXVI. Dio, lib. XLIII. — Liv. Epit. — Appian. B. Civ. lib. II. — Fasti Capitol.

quindecim constitit), binos suffecit. Neque vero comitia consularia, quæ sunt circa id tempus a M. Lepido consule eodem et magistro equitum habita, eo pertinuisse crediderim, ut Cæsari sub finem demum anni tertius consulatus daretur, sed ut novi consules sufficerentur.

XXXVIII. Plurimum certe moveor auctoritate scriptoris, qui bellum hispaniense tradidit; quem certe, quicumque tandem fuerit, iisdem temporibus vixisse constat: nec iniquum arbitror, ut huic Fastorum fragmenta, quibus alioquin permultum tribuo, posthabeantur. Cæterum hispaniensium armorum hæ ferme causæ fuerunt. Proximus sub Cassio et Marcello tumultus, Cæsaris legiones discordia et suspicionibus labefactaverat; metuque pœnæ miserant ad Scipionem legatos: deinde quum Scipio victus esset, Pompeius morbo in Balearibus attineretur, T. Scapula, Q. Aponio ducibus, Trebonio Cæsaris legato negarunt obsequium, totamque fere Bæticam traxerunt secum ad defectionem.

XXXIX. Interim et Pompeius trajecit in Hispaniam, ususque occasione, dum muneribus dandis Romæ Cæsar tempus terit, præter spem omnium, brevi magnas copias collegit: nam favore paterno adjutus, a multis civitatibus societatem et auxilia obtinuerat; quibus instructus, alias vi adjungebat partibus. Jamque Carthaginem Novam obsidebat, quum Scapula, et qui cum eo erant, imperatorem eum agnoverunt; vicissim nihil non et dicentem et facientem, quo sibi benevolentiam hominum pararet: quod alioquin abruptis consiliis necessarium, ab ingenio asperiore et rustico extorserat etiam Allobrogum fuga, qui Curionis milites, deinde Jubæ captivi, post ab hoc Pompeio transditi, nescio quam ob offensam, ad hostes transfugerant.

XL. Hac nova humanitate multi etiam allecti sunt ex hostilibus castris; eorum maxime, qui olim sub Afranio militaverant. Accesserunt interim et ex Africa quum alii,

§ XXXVII. Sueton. in Cæs. cap. 76. — Dio. — Vid. Sigon. Comment. in Fastos. — Pigh. Annal. — § XXXIX. Auct. de B. Hisp. — Nic. Damascen. de Instit. Aug. — Dio. — Cic. ad Famil. XV, 19.

tum Sex. Pompeius, Varusque, et Labienus, a quibus simul classis instar adductum est. Ea quoque res, quod frater venerat, vires auxit, spem favoremque hominum accendente fama, pro uno duos stare Pompeios; ideoque auxilia diversissimis ex locis confluebant. Sed surgentem hanc et proxima quæque amplectentem potentiam, quorumdam adventu, quos Cæsar præmiserat, sparsa mox affuturi fama stitit; Cnæusque, diffisus alia retineri posse, relicta maritima ora, in Bæticam se recepit.

XLI. At inter P. Varum et C. Didium haud procul Carteia in ipso Oceani ostio contractum navale prælium, repens tempestas etiam effecit tristius, sic quoque depressis multis ex utraque classe navibus. Cessit tamen Varus, objectisque in fauce portus ancoris, inter sese inexplicabili nexu obvinctis, arcuit ingressum hostilium navium, classisque reliquias servavit. Interea Cæsar in Hispaniam venit admirabili celeritate, et, quod miraculum auget, iisdem septem et viginti diebus (tot enim, nec amplius, Roma Obulconem, ubi exercitus erat, pervenit) poemate, quod inscribitur *Iter*, composito.

XLII. Ullam oppidum Cn. Pompeius tum oppugnabat, ab aliquot mensibus : idcirco Cæsar, sperans bene meritam civitatem sola adventus sui fama liberari posse, relicta majori parte militum, cum paucis, qui sequi poterant, ab equitatu Fabii et Pedii legatorum, quem occurrere sibi jusserat, in castra deductus est. Sed Pompeius, unum virum uni non adeo præstare ratus, in obsidione persistebat. Cæsar igitur undecim cohortes per L. Julium Patiecum introduxit Ullam, per media Pompeii præsidia tutum iter præbente nocte, ventis et tempestatibus horrida; ipse contendit Cordubam, non modo spe avertendi Pompeium ab Ulla, sed etiam capiendi per proditionem oppidi, quam ei spem legati Cordubensium injecerant, nupero ejus adventu, quum a Pompeio modo discessissent, obviam profecti.

§ XL. Appian. — Flor. IV, 2. — Dio. — § XLI. Flor. — Dio. — Appian. — Strab. lib. III, p. 160. — § XLII. Auct. de B. Hisp. — Dio.

XLIII. Priori consilio respondit eventus: namque Sex. Pompeius, qui cum præsidio Cordubam tenebat, trepidis nuntiis accivit fratrem. Sic et Ulla prope capta discrimen effugit, et Corduba a Cæsare relicta est; quem præter hostem etiam vexare morbus cœperat. Igitur dilatum in hiemem bellum, neque discessum in hiberna; quum interim quartum consul, et valetudinem recuperavit Cæsar, et partem exercitus, quæ consequi celeritatem ejus nequiverat, recepit. Ategua firmissimum erat præsidium Pompeii, quo plurimum frumenti comportatum fuerat. Id subito Cæsar aggressus, circumvallare instituit, susque deque ferente Pompeio, qui, munitionibus oppidi confisus, parcebat militibus suis, prius existimans futurum, ut frigoris vehementia desisteret Cæsar, quam Ategua caperetur. Sed illo pertinacius instante, cum exercitu eodem profectus est. Multa forte castella in adventum ejus exstruxerat Cæsar, ut equitum peditumque præsidiis venientem arceret.

XLIV. Sed forte accidit, ut, quo tempore Pompeius venire, sub ortum diei nebula crassissima cælum tegeret: igitur eo facilius et perrupit Cæsaris præsidia, et multos ejus equites concidit. Legiones omnino habebat tredecim: sed quibus præcipue confideret, duæ erant vernaculæ, quæ a Trebonio transfugerant; una facta ex coloniis Hispaniæ, una Afraniana ex Africa, quam secum Pompeius adduxerat: reliquæ constabant ex fugitivis, ne ipsæ quidem plane contemnendæ, quum quartum jam annum plerique fuissent in armis exerciti, projectamque afferrent ad prælia audaciam. Neque tamen ausus est subsidio venire suis: tantum, quia duce carere Ateguenses cognoverat, L. Munatium Flaccum misit.

XLV. Is, se Julianarum partium, et tribuni cornicularium esse, simulans, noctu solus vigiles quosdam adiit, tanquam missus ad circumeundas excubias: a quibus accepta tessera, alios fallens, alios evitans, a postremis etiam deductus, qui-

§ XLIII. U. C. 707; A. C. 45. — Dio. — Auct. de B. Hisp. — § XLIV. Auct. de B. Hisp. — Dio. — Appian. B. Civ. lib. II.

bus, se missum a Cæsare ad recipiendum per proditionem oppidum, persuaserat, per medias ejus copias Ateguam ingressus est. Pompeius, incensis nocte castris, inter Ucubim et Ateguam in montibus consedit; mox, etiam his incensis castris, Cordubam intendit iter. Interea quum ad Cæsarem Arguetius (an Aruntius?) et Asprenas venissent, quorum ille signa quinque Saguntinis obiter adempta retulerat, longius evagari Cæsaris equites cœperunt, et eos, qui commeatus ad castra Pompeii vehebant, excipere.

XLVI. Sed qui in præsidio Ateguæ erant, ferociter repugnabant, non ferro tantum, sed etiam igne, per omnia ingenia mittendi, se tuentes; donec semper cum damno repulsi, iram verterunt in oppidanos, qui Cæsari favere credebantur: nec ipsos modo occiderunt, sed etiam, auctore Flacco, feminas, vocatis nominatim ad spectaculum viris, quos apud Cæsarem esse sciebant, jugulatas præcipites miserunt de muro; infantes (dictu quoque fœdum) partim in gremiis matrum trucidarunt, alios in conspectu parentum aut humi afflixerunt, aut in sublime jactatos subrectis exceperunt pilis. Sub vesperam ejusdem diei venit ad eos clam a Pompeio tabellarius, turres aggeremque jubens accendi, et tertia vigilia tentari eruptionem : se nocte tota futurum in armis, ut tutiorem daret ad se receptum.

XLVII. Infelix conatus fuit: reflante vento, ignis in opera romana jactus ædificia comprehendit oppidi, erumpentesque fumo involvit, ancipiti periculo, quod eodem tempore telis etiam hostium lapidibusque petebantur. Igitur occisi captique magno numero; et argentum, et vestis, quæ eo consilio extulerant, ut eorum direptione distractos opprimendo, viam ad erumpendum facerent, victoribus prædæ fuere. Neque tamen destiterunt a defensione, sed ventum secundum nacti, turrim Cæsaris incenderunt.

XLVIII. Sed multis ex oppido transfugientibus, neque

§ XLV. Front. Strat. III, 14. — Dio. — Auct. de B. Hisp. — § XLVI. Val. Max. IX, 2. — Auct. de B. Hisp. — § XLVII. Dio. — Auct. de B. Hisp.

inter cæteros integra concordia, tabellæ de muro sunt dejectæ, hoc exemplo : « L. Munatius Cæsari. Si mihi vitam « tribuis, quoniam a Cn. Pompeio sum desertus, qualem me « illi præstiti, tali virtute et constantia futurum me in te « esse præstabo » : eodemque tempore legati oppidanorum, qui ante exierant, Cæsare adito, si vitam sibi concederet, postridie oppidum esse dedituros, dixerunt. Ille *se Cæsarem esse, fidemque præstare solitum*, respondit. Ita ante diem XI kal. martii, quæ primo anno Juliano fuerunt, oppido potitus est, et *Imperator* appellatus ex victoria, quartum jam dictator designatus, consul itidem quarto; quem honorem, sine collega decretum, inire ad finem belli distulit.

XLIX. Pompeius, his auditis, castra Ucubim versus movit, convocatisque Ucubensibus, inquiri fautores victoriæ hostium jussit : ex quibus occidit homines septuaginta quatuor : major aliquanto numerus, quum in oppidum reduceretur, negligentia an sponte custodum, in Cæsaris castra perfugit. Similis cædes similibus causis apud Bursavolenses est edita. Cæsar, rebus Ateguæ constitutis, ita propinquis a Pompeio locis consedit, ut castris conferre castra videretur. Ibi dum uterque operibus viribusque superare adversarium contendit, aliquot minora prælia facta sunt, certamenque singulare commissum inter spectatæ virtutis viros Turpionem Ambivium et Q. Pompeium Nigrum.

L. Quod tamen ferme superior Cæsaris res erat, Pompeius itidem castra movit; moventemque Cæsar est insequutus, donec eos in Mundensem campum, fatalem Pompeio futurum, belli ratio deduxit. Et erat inde discessurus Cæsar ; sed audito, Pompeium de tertia vigilia stetisse in acie, vexillum (id signum erat pugnæ) proposuit ; sed, ut est observatum, solito mœstior. Similiter Pompeius, consilii inops, neque constitutam adversus longa belli detrimenta sociorum fidem ratus, properabat decernere, licet prodigiis aperte deterrentibus. Sane simulacra sudasse, sonitus armorum auditos in cælo, itemque monstrosos ani-

§ XLVIII. Auct. de B. Hisp.

malium partus, faces ab oriente transcurrentes in occasum, spernere pro irritis aut ambiguis poterat: sed aquilæ Pompeianarum legionum, fulmina, quæ pedibus aurea tenebant, visæ dejicere, alasque concutere avolaturis similes, haud dubiam cladem videbantur portendere.

LI. Planities inter utraque castra intercedebat millium quinque passuum, subjecta collibus, in quibus Ucubis erat condita, et Pompeii acies constiterat. In ea planitie, sed propius colles, spatium interjectum uliginosum erat, rivo per cœnosum et palustrem locum decurrente. Ita duplici locorum favore Pompeianos defensos tamen aggredi Cæsar statuit, tessera *Veneris* proposita, quum Pompeius ad excitandam patris memoriam *Pietatem* suis dedisset. Tredecim Pompeius legiones in prælium deduxerat, equitatu lateribus circumfuso, et levi armatura, sex millium numero, quibus prope alterum tantum accessit ab auxiliaribus Hispanis Maurisque: filios enim suos Pompeio rex Bocchus auxilio miserat; quum adversarius ejus Bogud in præsidiis Cæsaris esset.

LII. Cæterum auxilia utrobique haud magno fuerunt usui; pugnaque vix tentata, romanis militibus campum reliquerunt. Cohortes octoginta Cæsar eduxerat, cum octo millibus equitum. Hi virtute superiores hostibus, iniquitate loci laborabant, ad extremæ planitiei voraginosa progressi. Nullo unquam prælio fluctuata magis Cæsaris fortuna est; ut prope Juliani diffiderent victoriæ. Diu pari marte nihil aliud quam occidebant occidebanturque; donec pugnando utrinque fessis, velut tacitis induciis quies, et mœstum silentium tenuit. Mox renovata pugna, impulsum est illud veterani militis invictum robur, ne prorsus fugeret, verecundia magis, quam virtute, retentum.

LIII. Ibi vero Cæsar vinci insuetus, ad præveniendum hoc dedecus, cogitasse de consciscenda sibi nece traditur: id quidem constat, equum e conspectu abduci jussisse, scu-

§ L. Auct. de B. Hisp. — Flor. IV, 2. — Dio. — Jul. Obseq. — § LI. Auct. de B. Hisp. — Strab. lib. XVII, pag. 828. — Dio. — § LII. Auct. de B. Hisp. — Flor. IV, 2. — Vell. II, 55.

toque cujusdam arrepto, in primam provolasse aciem, increpita Fortuna, quæ veterem ducem semperque victorem pueris proderet. Variis inde vocibus pudorem virtutemque suorum stimulans, quum ante prima signa sic procurrisset, ut vix decem ab hoste pedibus distaret, magnam in se conjectam vim missilium excepit scuto, aut modica corporis declinatione vitavit. Tum vero connisi decumani, quorum in mediocri numero maxima virtus exstabat, redintegrarunt prælium: nec hostes rem gesserunt segnius, quos et ipsos suus imperator, adolescens impetus ad bella maximi, dimisso itidem equo, pericula communicans animabat.

LIV. Quum ita pari animo ac marte totam ferme diem continuata pugna esset, sub vesperam, unde minime sperabatur, orta est victoriæ occasio. Rex Bogud, qui initio prælii reliquerat locum, quum instare sibi neminem cerneret, dum adversarii contumacissima pugna detinentur, tentandorum castrorum consilio capto, Labienum non fefellit. Idcirco protinus quinque cohortes ex acie sua detractas subsidio castris ire jussit. At Cæsar, his abire visis, fugere inclamavit hostem, sive credens ita esse, sive hac specie abusurus ad victoriam. Hinc certe et erecti Juliani, et territi hostes sunt: veræque mox fugæ initium fuit, falso credita, quum, etiam errore comperto, non amplius restitui turbati ordines possent.

LV. Hæc pugna pugnata Liberalibus, advertit hominum curam, ut eodem die ante quadriennium Italiam a Pompeio relictam recordarentur. Victi pars in castra, pars in oppidum refugerunt: castra expugnata sunt, pari prope utrorumque clade. Mundam quia Cæsar statim circumvallari imperaverat, ne quis per noctem evaderet, et aggeri exstruendo nec temporis satis, nec materiæ suppetebat; congesta sunt hostilia cadavera, aggerque ex his effectus, valli vicem scutis pilisque et jaculis, quibus confixa corpora tene-

§ LIII. Oros. VI, 16. — Sueton. in Cæs. cap. 36. — Front. Strat. II, 8. — Plut. in Cæs. cap. 79. — Appian. — Auct. de B. Hisp. — Vell. — § LIV Dio. — Appian. — Flor.

bantur, explentibus. Et gaudebat fœda crudelitate miles, vertendisque ad oppidum occisorum capitibus, tanquam virtutis suæ testimonio delectabatur.

LVI. Cecidisse tradunt eo prælio Pompeianorum supra triginta millia, quos inter Labienum et Varum, quibus fieri Cæsar funus jussit; et equitum romanorum ex Urbe et provincia circiter tria millia. Aquilæ omnes captæ, cum signis et fascibus; præterea duces belli septemdecim. Victores desiderati ad hominum mille pedites, equites, promptissimus quisque, et vulnerati ad quingentos. Hoc de prælio dixisse Cæsarem ferunt, *sæpe se de victoria, tum primum de salute dimicasse*. Cæterum perditarum rerum nuntius ad Sex. Pompeium Valerius adolescens Cordubam ex prælio venit: idcirco Sextus, distributa equitibus pecunia, nocte Corduba profectus est, ad Cæsarem de pace iturum simulans; cæterum perfugit in Celtiberiam, ibique repertis latebris, latrocinio se toleravit.

LVII. Diversa Cnæo fortuna fuit. Is, primum ex acie centum quinquaginta equitibus, peditibusque paucis comitatus, non prius remisit fugam, quam Carteiam pervenisset, Munda distantem millibus passuum ducentis, ubi naves habebat. Interea Cæsar Cordubam profectus est; cujus adventu Scapula, primus eorum tumultuum auctor, magnifice prius epulatus, jugulum servo præbuit. Cordubæ magna erat discordia, ipsis dedere cupientibus oppidum, resistentibus servis, quorum ingentem vim Pompeius armaverat: ii, quum legiones Cæsaris recipi viderent, incendere oppidum cœperunt: sed superati a Julianis perierunt hominum circiter millia duo et viginti, non connumeratis, qui extra murum ceciderant; reliquos Cæsar vendidit. Inde Hispalim itum, divisam et ipsam studiis atque factionibus. Igitur quum legati missi ad Cæsarem præsidium ab eo præfectumque Caninium introduxissent, Philo quidam, Pom-

§ LV. Dio. — Auct. de B. Hisp. — Oros. — Plut. — Ep. Mat. ad Cic. lib. IX; ad Attic. ep. 15. — Val. Max. VII, 6. — Appian. — § LVI. Plut. — Auct. de B. Hisp. — Appian. — Dio. — Flor. — Cic. ad Attic. XII, 37.

peianarum partium acerrimus defensor, clam ad Cæcilium Nigrum profectus, magnaque ab eo Lusitanorum accepta manu, noctu per murum intromissus est, Cæsarisque præsidium interfecit.

LVIII. Cæsar, si infestius oppugnaret obsessum, ne oppidum a desperatis incenderetur veritus, consulto segnius administrari omnia jussit, quo spem effugii præberet hostibus. Nec aliter, quam cogitaverat, factum. Eruperunt illi, et, incensis ad flumen Bætim navibus, quo distinerent Julianos, profugiunt; sed a præparatis ante equitibus conciduntur. Sic Hispali recepta, versus Astam processit, unde legati venerant, oppidum dedentes; et in itinere oppugnatis, quæ resistebant, ad Carteienses contendit, quorum legati Pompeium in sua potestate esse renuntiaverant. Sed ea quoque civitas discesserat in partes, et, re cognita, portæ sunt a Pompeianis occupatæ.

LIX. Tandem magna excitata seditione, et cæde edita, saucius humero Pompeius naves triginta occupat longas, iisque profugit : sed premente fato, dum navigium conscendit, funiculo irretivit pedem, et accelerans quidam, ferroque abrumpere funiculum volens, sinistrum ejus crus incidit. Comperta Pompeii fuga, Q. Didium, qui Gadibus classi præerat, excitavit, ut mari eum terraque persequeretur. Sed Pompeiana classis, nullis rebus paratis profecta, intra quartum diem, aquationis causa, ad montana quædam loca applicuit. Eo loco Didius occurrit, et, navibus quibusdam incensis, aliis captis, præclusit maritimam fugam. Pompeius, deserta et avia petens, postquam adesse cum Didianis equitibus et cohortibus Cæsennium Lentonem audiit, ad ultimam spem munito loco haud procul Laurone capto, repugnat.

LX. Cæsennius, ubi vi capere locum posse desperat, cir-

§ LVII. Appian. — Auct. de B. Hisp. — Strab. lib. III, p. 141. — Dio. — Cic. ad Famil. IX, 13. — § LVIII. Dio. — Auct. de B. Hisp. — § LIX. Dio. — Appian. — Auct. de B. Hisp. — Strab. lib. III, p. 141. — Flor. IV, 2. — Vell.

cummunire instituit. Tum vero Lusitani, certissimum exitium fuga vitare coacti, deseruerunt Pompeium, qui, præter accepta vulnera talo etiam intorto, neque pedes iter facere poterat; neque, ut equo vehiculove uteretur, natura loci præcipitiis aspretisque horridi sinebat. Idcirco cavis exesisque rupibus et antris se occultans, captivorum indicio proditus est, atque interfectus. Caput adolescentis præcisum Cæsennius retulit, idque a Didio transmissum, Cæsari revertenti Hispalim a. d. pridie id. apriles relatum est. Cæsar in conspectum dari populo, ad reprimendos rebellium spiritus, deinde sepeliri jussit.

LXI. Neque diu lætatus hoc eventu Didius, a Lusitanis, qui se denuo collegerant, per insidias occisus est. Interea qui Mundæ fuerant circumsessi, quum eruptionem tentassent, essentque a Q. Fabio cum magna cæde rejecti, dolum paraverant, ut magna manus, per speciem transfugii recepta, in castris administraret cædem, eodemque tempore cæteri eruptionem facerent. Sed, prodito eorum instituto, Fabius tesseram per castra dedit, uti omnes Mundenses extra vallum conciderentur. Tandem operibus assiduis interclusi, quum extremum malorum accessisset discordia, deditionem aliis volentibus, cæteris alia omnia, inter ipsos concursum est, et portæ ab alteris adapertæ.

LXII. Nec prætermisit occasionem Fabius, occisisque multis, reliquos redegit vivos in potestatem. Munda cum immensa hominum cæde expugnata, vicinum oppidum Ursaonem tentari placuit, situ operibusque permunitum. Interea Cæsar a Gadibus, quo processerat, Hispalim regressus, concione advocata, severa oratione Hispanos increpuit, *quod beneficiorum, quæ primo quæstor iis, postea prætor, deinde consul, nuper dictator victorque frequentia et magna dedisset, immemores, tam facile ad arma contra se capienda inducti essent.* Deinde revolutus ad perpetuæ suæ clementiæ commemorationem, conservaturum se provinciam dixit.

§ LX. Auct. de B. Hisp. — Cic. Phil. XII, 9. — Plut. in Cæs. cap. 79. — Appian. — § LXI. Auct. de B. Hisp.

Pecunia maxime imperata est, quibusdam et agri adempti, et graviora imposita stipendia.

LXIII. Sed ex æde Herculis Gaditani donaria sustulit, satis assuetus, apertissimis rapinis atque sacrilegiis sustinere bellorum atque munerum impendia. Ne sociis quidem et bene meritis gratuita beneficia tribuit, agro donando, aut immunitate concedenda, civitatisque et coloniæ nonnullis dando jura. Sub hoc tempus Hispalim deducta colonia, ex nomine Cæsaris et Romæ, Julia Romulensis appellata est. Inter hæc otia (hæc enim bellicis comparata laboribus, homini nunquam cessare solito otia videbantur) Anti-Catones duos scripsit, vituperationem continentes Catonis, laudationique Ciceronis oppositos. His rebus ferme septimum intra mensem confectis, C. Octavius ad avunculum Cæsarem Carteiæ adhuc agentem venit, impeditus morbo, ne discedentem Roma comitaretur.

LXIV. Per eos dies enatum palmæ germen in loco Mundensis pugnæ, huic Octavio prosperum omen fecisse credunt, quem tantarum opum successorem Deus designaverat. Sed ad suam fortunam trahens Cæsar, factus erat hilarior atque confidentior: tantoque facilius accepit Octavii preces, tam pro aliis interpositas, quam etiam pro Saguntinis, qui multis criminibus urgebantur, quum ad conventum carthaginiensem Cæsar accessisset. Cætera deinde provincia constituta, uti commodum properanti fuerat, Romam ad triumphum decessit.

§ LXII. Oros. VI, 16. — Dio. — § LXIII. Sueton. in Cæs. cap. 54. — Dio. — Isidor. — Plin. XV, 1. — Cic. ad Attic. XII, 40. — Nic. Damascen. de Instit. Aug. — § LXIV. Dio. — Nic. Damascen. — Appian. B. Civ. lib. II.

JOANNIS FREINSHEMII
SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM
LIBER LXXXI
IN LOCUM LIBRI CXVI LIVIANI.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI DECIMI SEXTI.

C. Cæsar ex Hispania quintum triumphum egit. Et, quum plurimi maximique honores ei a senatu decreti essent, inter quos ut *Pater patriæ* appellaretur, et sacrosanctus, ac dictator in perpetuum esset, invidiæ causam adversus eum præstitere, quod senatui deferenti hos honores, quum ante ædem Veneris Genitricis sederet, non assurrexit; et quod a M. Antonio consule collega suo, inter Lupercos currente, diadema capiti suo impositum in sella reposuit; et quod Epidio Marullo et Cæsetio Flavo tribunis plebis, invidiam ei tanquam regnum affectanti moventibus, potestas abrogata est. Ex iis causis conspiratione in eum facta (cujus capita fuerunt M. Brutus et C. Cassius, et ex Cæsaris partibus D. Brutus et C. Trebonius), in Pompeii curia occisus est viginti tribus vulneribus, occupatumque ab interfectoribus ejus Capitolium. Oblivione deinde cædis ejus a senatu decreta, obsidibus Antonii et Lepidi liberis acceptis, conjurati a Capitolio descenderunt. Testamento Cæsaris heres ex parte dimidia institutus C. Octavius sororis nepos, et in nomen adoptatus est. Cæsaris corpus, quum in campum Martium ferretur, a plebe ante Rostra crematum est. Dictaturæ honos in perpetuum sublatus est. C. Amatius, humillimæ sortis homo, qui se C. Marii filium ferebat, quum apud credulam plebem seditiones moveret, necatus est.

I. Hispaniensem Cæsaris triumphum, non uti consueverat, lætum populo, sed peracerbum fuisse tradunt; quia sub Hispanorum præscriptione, non de rege aliquo aut imperatore barbaro, sed aperte de civis amplissimi modo, mox miserrimi oppressa domo, ducebatur. Itaque nec apparatus (erat autem ex argento rasili), nec epulum, quod populo dedit, pari voluptate lætitiaque celebrata sunt; quanquam duo præbuisset prandia, quia prius parcius atque tenuius, quam pro sua liberalitate, instructum crediderat. Tum quoque frumentum populo distribuit, ne quid magnificentiæ deesset. Porro post triumphum consularia comitia habuit, suffecitque sibi in tres novissimos menses (tot enim supererant) Q. Fabium Q. F. Q. N. Maximum, C. Trebonium C. F. tanta quidem indignatione populi, veterem morem iterum violari non ferentis, ut, Q. Fabio theatrum introeunte, quum lictor animadverti ex more jussisset, universi reclamaverint, *non eum esse consulem.*

II. Triumphum etiam eidem Fabio, sed et Q. Pedio, legatis suis, decernendum curavit ex Hispania, quasi parum fuisset, semel traductam esse civilium armorum calamitatem; quanquam nihil illi suis auspiciis gesserant. Fabius Maximus a. d. III id. octobr. in consulatu suo triumphavit; a. d. idus decembr. Pedius. Hi triumphi, quum minime favente populo ducerentur, etiam ob mediocritatem pompæ derisi sunt. Quum enim paucis ante diebus Cæsar oppida eborea aut argentea transtulisset, deinde Maximus lignea; *thecas esse oppidorum Cæsaris* jactitatum est. Sed mirari non oportet, Cæsarem hanc ostentasse victoriam, quum tantis excepta Romæ publicis gratulationibus esset, tam singularibus cohonestata decretis.

III. Sane tantum illi verecundiæ superfuerat, ut neque nuntios ex Hispania, neque literas publice mitteret: at Patres, plerique adulandi studio, nonnulli quo majore onera-

§ I. U. C. 707; A. C. 45. — Plut. in Cæs. cap. 80. — Vell. II, 56. — Dio, lib. XLIII. — Sueton. in Cæs. cap. 38, 76 et 80. — Fasti Capitol. — § II. Dio. — Fasti Capitol. — Quintilian. VI, 3.

tum invidia velocius et excusatius perderent, honores nullo jure, nec exemplo congerebant. Et Cicero quidem, quantum summo cuique hominum tribui potest, sententia sua dederit. Sed alii sic adauxerunt, ut Cicero propemodum malevolus fuisse videretur. Ita supplicatio dierum quinquaginta decreta; utque Palilibus ludi ederentur, non jam ob natalem Urbis, sed quia pridie ejus diei nuntiata Cæsaris hæc victoria fuisset: quemadmodum eodem mense a. d. VI id. april. ludi ob victoriam africanam fiebant. Sed et cæteras insigniores ejus victorias singulis ludis placuerat celebrari.

IV. Cæterum hæc erat potius calamitatis vulnerumque reipublicæ tristis exprobratio: levius insanisse viderentur, qui Clementiæ templum ponendum censuerant; nisi commune ipsi atque Clementiæ esse voluissent, simulacris utriusque dextras jungentium dedicatis. Sane quid facturus fuerit Cæsar, si vixisset diutius, non liquet. Illud in confesso est, quoad vixit mitem humanumque et placabilem adversariis se præbuisse. Sed et sub extremum tempus, etiam quibus nominatim reditum non concesserat, reverti omnes, honoresque et imperia capere passus est. Brutum quidem et Cassium prætores tum fecerat; aliis multis alios magistratus concesserat; conjecturam inde faciente populo, fore, ut exemplo Sullæ rempublicam redderet. Postea L. Sullæ, et Cn. Pompeii statuas, a plebe disjectas, per Antonium collegam reposuit: quo tempore dixisse Cicero fertur, *Cæsarem Pompeii statuas erigendo, stabilire suas:* de Pompeio semper honorificentissime loquebatur.

V. Præterea cohortes prætorias, quibus stipatus bellorum tempore fuerat, a se removit: custodes corporis uti adsci-sceret amicis monentibus, multisque se offerentibus ad officium, respondit, *Semel mori præstare, quam semper timere.* Dicta graviora inhibere, quam vindicare, maluit. In quibus

§ III. Plut. — Dio, lib. XLIII et XLIV. — Ovid. Fast. IV, 307 et 806. — Appian. B. Civ. lib. II. — § IV. Dio, lib. XLIV. — Sueton. in Cæs. c. 75. — Cic. — Polyæn. Strat. lib. VIII. — Plut. Apophth. Rom.

et A. Cæcinæ criminosissimum librum, et M. Otacilii Pitholai carmina maledicentissima æquo et civili animo tulit. Sed hæc tam pulchra et laudanda plerisque insolenter usurpandis corruperat, in omni celebritate triumphalem vestem indutus, laurumque perpetuo gestans: quo tamen honore, lætatum ideo præcipue ferunt, quod molesta et dictis obnoxia calvitiei deformitas sic tegebatur.

VI. Sed ipsum occultandi studium patebat obtrectatorum jocis, et quod a Venere sua præcipuum formæ decus adeptum sese credi volebat, et de maximis quibusque negotiis literas Venere armata obsignabat, hanc insculptam annulo gestare solitus. Fuit enim statura excelsa, colore candido, teretibus membris, ore paulo pleniore, nigris vegetisque oculis. Sed et cultu notabili commendare formam studens, jam olim non evitaverat dicteria, quum et rubei coloris veste uteretur, qualem, Albæ regibus gestari solitam, ipse Iuli genus credebat ad se pertinere, et fluxiore cinctura, in quam memorabile dictatoris Sullæ dictum fuit, deprecantibus pro Cæsare amicis, *cavere* jubens *male præcinctum puerum*.

VII. Unde et Cicero, post civile bellum interrogatus, quomodo in electione partis errasset, « Præcinctura, inquit, « me fefellit ». Sed hæc erant præ his, quæ sequuntur, tolerabilia : namque sacrificiis, certaminibus, donis circa omnia templa et loca publica, per singulas tribus colebatur : delubra quoque complura ei decernebantur senatusconsulto; eamdemque insaniam, ad exemplum Urbis, civitates regesque socii insaniebant. Ipse *Liberator* vocabatur, relato in fastos nomine; templumque Libertati locabatur publice. Prænomen *Imperatoris* non ipsi tantum, sed filiis etiam nepotibusque dabatur, quum nullos haberet; quod postea sequentes ad principes, cum nomine Cæsaris pervenit, privato concessum nemini, quum adhuc *Imperatores* vocarentur ob victoriam : quem honorem ipsi quoque principes

§ V. Plut. in Cæs. — Cic. ad Famil. VI, 6 et 7. — Macrob. Saturn. II, 2. — Dio, lib. XLIII. — Sueton. in Cæs. cap. 45. — § VI. Dio. — Sueton. in Cæs. cap. 76. — Macrob. Saturn. II, 3.

adsciscebant, vel sæpius, ut Augustus quidem *Imperator* appellatus legatur semel et vicies. Sed ista quidem appellatio quoties victori tribuitur, post nomen adscribi solet: eidem, quoties principatus est nota, præmittitur.

VIII. Appellatus est et Pater patriæ, et dictator perpetuus, consulque in decennium continuum, et sacrosanctus esse jussus, quo jure semper tribuni plebis fuerant. Sacerdotibus Vestalibusque injunctum, *uti singulis lustris vota pro eo facerent publice.* Decretum, *ne quis conjunctum cum eo imperium haberet, neve rerum bello gerendarum laudem communicaret; utique magistratus inter ineundum jurarent, nihil moturos eorum, quæ essent a Cæsare definita; neve quis injussu ejus ullam partem militaris imperii, aut pecuniæ publicæ attingeret.* Mensem quoque, cujus nomen antiquitus a numero quintilis fuerat, Julium appellari voluerunt, quod eo mense erat in lucem editus, a. d. V id. quo die sacrificandum quoque censuerunt ob natalem Cæsaris.

IX. Sed quia dies eadem celebrabatur Apollinaribus ludis, ea causa fuit, cur edicto triumvirorum postea Cæsaris natalis in antecedentem diem retraheretur; quia honores ei divinos habere cupiebant, Apollinaribus non poterant, quem diem antiquæ religiones unius Apollinis honori voluerunt esse consecratum. Tum etiam statuam Cæsaris eburneam, mox thensam et ferculum Cæsaris circensi pompa inter simulacra deorum jusserunt vehi: et imagines in templis vario ornatu proposuerunt; unam in fano Quirini cum inscriptione Dei invicti; aliam in Capitolio, ubi septem regum erant statuæ, et octava in medio gladium stringentis L. Bruti, qui libertatis vindex fuit. Juxta hanc Cæsaris collocata statua M. Bruto momentum ad facinus fuisse creditur, quod postea suscepit.

§ VII. Sueton. in Cæs. cap. 76. — Pausan. lib. III. — Dio, lib. XLIII et XLIV. — Tac. Annal. I, 9, et III, 74. — Lips. ad Tac. Ann. III, 74. — § VIII. Sueton. — Flor. IV, 2. — Dio, lib. XLIII et XLIV. — Appian. — Euseb. n. 1975. — Macrob. Saturnal. I, 12. — § IX. Dio, lib. XLIII et XLVII. — Sueton. — Appian. — Flor. — Cic. pro Dejot. 12, et Phil. 2. — Plin. XXXIII, 1. — Plut. in Bruto, cap. 1.

X. His honorum velut infulis victima ornabatur, solatio potius, quam remedio casura libertatis. Sed et alia multa decreta fuerunt, quæ tamen ex his cognosci æstimarique possunt : nec ei numerus tantum horum atque novitas concivit invidiam, sed magis etiam ipsius superbia, quod cum his decretis venientem ad se pro æde Veneris Genitricis universum senatum, consulibus præcedentibus, sedens excepit, dextra tantum porrecta singulis. Nihil temere aut acceptum acerbius, aut pluribus exagitatum sermonibus fuit. Quidam assurgere conantem a Cornelio Balbo retentum autumant, memorem esse jubente majestatis suæ; alii conatum negant, sed C. Trebatium admonere ausum limis adspectasse : quapropter excusantibus illum postea, profluvio ventris laborantem timuisse, ne quid assurgens turpiter faceret, non est creditum, præsertim quia deinde pedibus domum redierat.

XI. Et quo ægrius homines factum ejus paterentur, quam ipse tulisset iniquo animo recordabantur, quod triumphanti, quum subsellia tribunitia præterveheretur, a tribuno plebis Pontio Aquila assurrectum non fuerat. Nam et statim præ indignatione exclamarat, « Repete igitur a me, Aquila, rempu« blicam tribunus » : et per continuos aliquot dies nihil promisit cuiquam, ut non adjiceret, *si tamen per Pontium Aquilam licuerit*. Ex honoribus porro decretis, præter decennem consulatum, admisit reliquos, et quibusdam statim cœpit uti; magistratusque ad libidinem et capere et dare solitus, pridie kalendas januarias, quum hora secunda, comitiis quæstoriis institutis, sella Q. Maximi consulis posita, deinde mortuo eo nuntiato, qui nullis evidentibus causis obierat, sublata esset; qui comitiis tributis esset auspicatus, centuriata habuit; petentemque consulatum hora septima renuntiavit consulem C. Caninium C. F. C. N. Rebilum, qui usque ad kalendas esset, quæ essent futuræ postridie.

§ X. Flor. — Dio, lib. XLIV. — Liv. Epit. — Sueton. in Cæs. cap. 78. — Plutarch. in Cæs. cap. 84. — Appian. — Eutrop. — § XI. Sueton. in Cæs. cap. 76, et Neron. cap. 15. — Appian. — Dio. — Cic. ad Famil. VII, 30. — Plin. VII, 53. — Fasti Capitol. —Tac. Hist. III, 37.

XII. Hæc referri melius non potuere, quam verbis Ciceronis, qui interfuit; neque dicta prætermittenda, quibus consulatus iste derisus est. *Caninio consule prandisse neminem; eum tanta fuisse vigilantia, ut toto consulatu suo somnum non viderit*, Ciceronis sales sunt: *antea flamines diales fuisse, nunc consules*, Pitholai. Sed et ad salutandum consulem ituris, « Maturemus, inquit Cicero, ne, priusquam « accedamus, ille consulatu abeat » : idemque græco verbo λογοθεώρητον appellabat consulem, tanquam qui sensu percipi nequiret : *idque consequutum esse Caninium* dicebat, *ut, quibus consulibus consul fuerit, quæreretur*. Sed tamen res in exemplum ivit, neque deinde quidquam fuit usitatius, quam et multi eodem anno consules, et plerique in bimestre crearentur; annis nomina darent, qui ex kal. januariis fuissent.

XIII. Cæteros magistratus in speciem more antiquo populus dabat, recusante munus istud Cæsare; sed tamen neque contra voluntatem ejus fiebant, et provinciæ ab ipso mandabantur extra sortem. Numerus adhuc cæterorum idem; sed prætores eo anno quatuordecim, quæstores quadraginta creati. Nec enim erat alia maturandis civilis belli præmiis expeditior ratio; eamdemque ob causam collegio quindecim virorum adjectus unus est, et septemviris tres additi.

XIV. In senatorium quidem ordinem allegebat sine discrimine milites, libertinos, civitate recens donatos, Gallos quin etiam semibarbaros, aucto ad nongentos senatorum numero. Unde rogatum a quodam Ciceronem, *uti provigno suo decurionatum expediret*, respondisse ferunt, « Romæ, si « vis, habebit; Pompeiis difficile est » : et Q. Sextius pater, latum clavum offerente Cæsare, studiorum obtentu repudiavit. Quosdam etiam infimi generis provexit ad summos honores : monetæ, publicisque vectigalibus peculiares servos præposuit : trium legionum, quas Alexandriæ relique-

§ XII. Cic. — Dio. — Macrob. Saturnal. II, 2 et 3. — Plut. in Cæs. c. 61. — § XIII. Dio. — Tacit.

rat, curam et imperium, exoleto suo, Rufini liberti sui filio, commisit.

XV. Hæc quoque vanis vocibus ultus est populus, hoc tantum assequutus, ut et pati posse quævis indigna et molesta judicaretur. Ideo *Gallos idem in triumphum atque curiam, depositis braccis, lato clavo sumpto, duxisse*, canebatur; et libellus est propositus in hanc formam : *Bonum factum: ne quis senatori novo curiam monstrare velit*. Hæc ille sic defendebat, ut diceret palam, *si grassatorum et sicariorum ope in tuenda dignitate usus esset, talibus etiam se parem gratiam relaturum*. Sed in allegendis patritiis fuit aliquando severior: in quos et C. Octavium recepturus erat, carissimum sibi; et maximi meriti virum, neque pollutum ab indignis honorem patienter laturum, M. Ciceronem, lege Cassia.

XVI. Adscripsit autem præterea consulares omnes, et eos, qui cum imperio ad exercitus fuerant. Sed et viris prætoriis decem consularia ornamenta tribuit. Quod autem dimissi quidam fuerunt, quos accusatores corruptorum judiciorum convicerant, id crimini datum est Cæsari, tanquam pecuniæ causa jus violasset; eaque suspicio vehementius aucta, postquam loca publica, nec profana modo, sed etiam sacra quædam subjecit hastæ. Certabat tamen ibi quoque cum rapacitate profusio; multisque grandes summæ donatæ, aut minimis addicta sunt luculenta prædia; notumque est Ciceronis dictum, mirantibus amplissimos fundos minimo abstulisse matrem Serviliorum, « Quo melius emptum sciatis, « tertia deducta est ». Erat autem Junia Tertia Serviliæ filia C. Cassii uxor; quam et ipsam conciliare Cæsari mater credebatur.

XVII. Sed L. Basilo præturam gerenti visum intolerabile, quod negata provincia pecuniam Cæsar dedisset : igitur non ferens ignominiam, sibimet conscivit necem. Hæc,

§ XIV. Dio. — Sen. ep. 98. — Sueton. in Cæs. cap. 72 et 76. — Jo. Sarisber. III, 14, ex Macrob. Saturnal. II, 3. — § XV. Sueton. in Cæs. cap. 80. — Nic. Damascen. de Instit. Aug. — § XVI. Dio, lib. XLIII et XLVI. — Sueton. in Cæs. cap. 50, 54 et 76. — Macrob. Saturnal. II, 2. — Tac. Ann. XI, 25.

ut in civitate studiis et moribus discordi necessum erat, varie accipiebantur: gaudebant, quorum hæc fiebant emolumento; cæteri ringebantur, sermonibusque occultis, et quibus plus audaciæ erat, libellis editis, temporum infelicitatem traducebant. Hæc ferme anni illius gesta reperio: quo quidem ærarii curam ex præfectorum numero duo gesserunt, a quæstoribus prius administrari solitam.

XVIII. Ab eo initio varie habita ejus rei forma est; nec postea perpetuo mandata quæstoribus, sed postremo præfecti sunt ærario prætorii. Quæstores autem eo anno nulli creati, cum Lepido magistro equitum, sicut et factum anno superiore fuerat, præfectis urbana negotia administrantibus: qui postulati, quod lictores prætextamque et sellas curules habuissent, legem protulerunt, per quam earum rerum potestas fiebat iis, qui magistratum aliquem a dictatore accepissent. Apollinares ludi sumptibus Cæsaris facti sunt per alterum præfectorum, quos ærario præfuisse diximus: romanos ædiles plebis fecerunt ex senatusconsulto. Præterea quod neque prius, neque postea factum reperitur, unus præfectorum, quum feriis operam daret, alium sibi suffecit in proximum diem, atque ille iterum alium.

XIX. Sequitur annus Julianus secundus, quintam Cæsaris dictaturam, quintumque et postremum consulatum afferens. Proximis enim comitiis, quum promissis ejus inductus Dolabella consulatum petisset, quia M. Antonium creare consulem cupiebat, qui ex Hispania redeunti longissime profectus obviam, pristinum familiaritatis gradum recuperaverat, sciens eum esse Dolabellæ inimicissimum, semet ipsum cum M. Antonio designarat: Dolabellam ostendens, priusquam ad bellum parthicum proficisceretur, consulem esse jussurum. M. Lepidum adsciverat magistrum equitum; et quia Galliam ille Narbonensem cum Hispania citeriore per legatos administrabat, et tum iturus ipse erat in provinciam, C. Octavius C. F. C. N. magister equitum designatus est, ut quum M. Lepidus paludatus exisset, iniret: nam ut

§ XVII. Dio. — § XVIII. U. C. 708; A. C. 44. — Dio. — Tac. Ann. XII, 29.

Lepido præferretur, ab avunculo frustra petierat, quod esset adhuc adolescentulus.

XX. Designavit et Cn. Domitium M. F. M. N. Calvinum, qui sibi dictatori magister equitum in annum sequentem esset; sed tum magistro equitum non fuit opus, dictatura sublata. Quod enim belli parthici causa abfuturus erat Cæsar, decretum fuerat, *uti plures in annos magistratus ordinarentur.* Nec tamen omnes declarati: prætores tamen constituti sedecim, in quibus et P. Ventidio fuit locus. Ædiles tum primum sex creati, duo patricii, quos ob frumenti procurationem *cereales* vocabant; quatuor plebeii: cæteri quoque magistratus omnes eum in annum constituti sunt; in sequentem, præter consules et tribunos plebis, nemo.

XXI. Ipse, qui nunquam posset quiescere, multa simul negotia amplexus, dum expeditio paratur, de ornandis instruendisque Urbe et imperio cogitabat. Theatrum inprimis exstruere aggressus est summæ magnitudinis, Tarpeio monti accubans. Destinavit et Marti templum, quantum nusquam esset, complanato lacu, in quo naumachiam ediderat; præterea græcas latinasque bibliothecas, quam posset maximas, colligendi negotium M. Varroni dederat. Quæ opera morte ejus interrupta, successor Augustus perfecit: penes ipsum invidia fuit, quod loco theatri repurgando multa privata atque etiam sacra ædificia diruerat, crematis simulacris ligneis, et, quos repererat, thesauris suum in sinum reconditis.

XXII. Parabat et siccare Pomptinas paludes, quæ a Circeiis magnum agri latini modum absorbuerant; Anienem flumen, ipsumque Tiberim, statim a ponte Mulvio præaltis foveis exceptos, secundum montes Vaticanos per Circæum promontorium Tarracinam, atque in mare Tyrrhenum deducere, quo minore negotio subigi naves onerariæ possent;

§ XIX. Cic. Philip. II, 32. — Plut. in Anton. cap. 16. — Dio. — Fasti Capitol. — Appian. B. Civ. lib. II. — Plin. VII, 45. — § XX. Fasti Capitol. — Sueton. in Cæs. cap. 76. — Dio. — Dig. de Orig. Jur. paragr. 33. — § XXI. Plut. in Cæs. cap. 82. — Sueton. in Cæs. cap. 44. — Dio.

et, jactis ad mare circum Ostiam molibus, alveoque Tiberis repurgato, portum efficere cujuslibet navigationis capacem; et, quo facilius Urbs adiretur, a mari supero per Apennini dorsum ad Tiberim usque munire viam. Sed et Isthmum perfodere, inter Lecheam et Cenchreas, navigabili alveo cogitavit; quod olim rex Demetrius, postea Caligula et Nero Cæsares, infausto omnes incepto, et ipsorum interrupto morte, tentaverunt.

XXIII. Inter hæc et leges tulit, et pomœrium protulit Urbis: quibus rebus quum imitari Sullam videretur, longissime anteibat clementia, qui adversus se arma tulerant, pari cum cæteris jure sinens agere, et, quibus bona propter delictum ademerat, eorum filiis remittendo partem. Igitur licet arduum sit, unum aliquem et belli et pacis excellere laudibus, utroque nomine clarus apud populum romanum atque venerandus erat; auxitque gloriam apud exteros, duarum nobilissimarum urbium, Corinthi et Carthaginis instauratio, quæ ante annos circiter centum simul deletæ, tum clementia et liberalitate Cæsaris resurrexerunt.

XXIV. Consilium hoc cepisse in Africa creditur, somnio permotus, quum adversus Pompeianos in solo Carthaginis castra posuisset. Magnum exercitum videre per quietem imaginatus, seque fletu ejus permotum appellari, ut populosissimam olim urbem iterum e ruinis excitaret, statim in Commentarios retulit, *missurum colonias Carthaginem et Corinthum*, cujus eum simul memoria subierat. Coloni sunt Corinthum missi libertini generis plurimi, *Corinthiensesque* appellati, et Colonia *Julia Corinthus*. Ab eo tempore rursus magnopere hæ urbes effloruerunt; Carthago quidem in tantum, ut a Solino *alterum post urbem Romam terrarum decus* appellaretur.

§ XXII. Sueton. — Dio, lib. XLIV. — Plin. III, 5; IV, 4, et XXVI, 4. — Cic. ad Attic. XIII, 33. — Plut. — § XXIII. Dio, lib. XLIII. — Cic. ad Attic. XIII, 33 et 35. — Plut. in Cæs. — Pausan. Corinth. lib. II. — Diodor. apud Vales. — Appian. — § XXIV. Strab. lib. VIII, p. 381, et lib. XVII, p. 833. — Appian. Lybic. — Fest. — Nummi apud Vales. in Diod. Fragg. — Mela, I, 7, et II, 3. — Solin. cap. 30.

XXV. At Cæsar, multis ad bellum causis excitatus, quod et Crassum vindicari populus romanus jubebat, et ipsi valetudo inter laborem erat firmior; sed præcipuo gloriæ stimulo, quam vastus et insatiabilis animus sine modo, sine fine indesinenter appetebat, præmissis trans Adriaticum sinum legionibus sedecim, equitum decem millibus, Dacos, qui se in Pontum et Thraciam effuderant, coercere; mox Parthis inferre bellum per Armeniam Minorem meditabatur : his devictis, per Hyrcaniam ad Caspium mare penetraturus, ut, Caucaso ambito, Scythiaque perdomita, et quæ supra Germaniam colunt gentibus, ipsaque Germania, per Gallias in Italiam rediens, omnem fere orbem habitabilem, unius imperii jure complecteretur.

XXVI. Sub idem tempus, his, puto, cogitationibus admonentibus, senatusconsultum faciundum curavit, *uti totius orbis romani descriptio, cum accuratis locorum dimensionibus, in tabulas referretur.* His excitæ rumoribus Illyriorum nationes, nunquam satis pacatæ, legatos miserunt, præteritorum petentes veniam, traditis in fidem Cæsaris omnibus. Sed inter orandum barbara quadam ferocia, gentis suæ robur, et induratam bello fortitudinem extulerant. Itaque Cæsar, acriore responso superbiam eorum reprimendam ratus, « Vos quidem, inquit, armis romanis sæpe provocatis « domiti, dum majoribus curis distringimur, a pacta fide « subinde resiluistis : nec antiquiora commemoro; me subi« gendis Galliis occupato, quum Liburnis Priamonem reddi « juberem, spretis mandatis meis, etiam copiarum eo mis« sarum partem insidiis circumvenistis : post paulo Gabinium « cum quindecim cohortibus, et tribus millibus equitum, « per fines vestros ad me tendentem in Macedoniam, hosti« liter vexastis, multis occisis militibus, signis spoliisque « ablatis.

XXVII. « Nunc amicitiam audetis a me petere, quem tot « injuriis lacessere veriti non estis. At ego talia perpetranti-

§ XXV. Dio. — Appian. B. Civ. lib. II. — Plutarch. — Sueton. in Cæs. cap. 44. — § XXVI. Appian. Illyr. — Æthic. in Præf.

« bus amicus esse non didici : armis ulcisci armatos, et pa-« cem, quam petunt, præstantibus parcere, Romanum et « meum est. Idcirco tributa, et in futurum fidei pignus ob-« sides mittite ; aut hostilia omnia propediem exspectate. » Orantibus illis, et utrumque pollicentibus, P. Vatinium cum legionibus tribus, et magno equitatu misit, qui acciperet obsides, et tributa imponeret. Sed talia agitantem animo Cæsarem festinata civium dolo mors prævenit.

XXVIII. Jam eum exosum multis nimii honores fecerant; et quod in his usurpandis existimatus erat esse superbior. Sed maxime despectus ab eo nuper senatus putabatur; isque dolor arrogantiore facto sævius recruduit. Quum a. d. VII kal. februar. ex Albano monte ovans reverteretur (hic enim ei honor decretus fuerat e feriis Latinis redeunti) acclamatione quorumdam *Rex* appellatus, quum id animadverteret populo parum placere, *non Regem se, sed Cæsarem esse* respondit. Attamen quidam e turba statuæ ejus coronam imposuit, candida præligatam fascia, in diadematis modum. Eam fasciam duo tribuni plebis Lucius Cæsetius Flavus, C. Epidius Marullus detrahi, hominemque in carcerem duci, jusserunt; gratum facturos Cæsari sperantes, quod ille motam aliquando regni mentionem similis indignabundo rejecisset.

XXIX. At ille graviter increpavit tribunos, quasi ereptam sibi gloriam recusandi doleret; subinde *Brutos* vocans et *Cumanos*, quia populus factum eorum probans, quasi vindices libertatis, hostesque regni, *Brutos* appellaverat : nihil tamen adjecit in præsentia tristius. Cæterum tribunos post aliquot dies queri ausos, *sibi neque integrum, neque tutum esse de republica loqui,* accusavit in senatu, *quod invidiam sibi tanquam affectanti tyrannidem facerent ;* et multis extrema decernentibus, *sufficere* dixit, *si senatu moti tribunatum amitterent.* Rogationem de abrogando eis magistratu C. Helvius Cinna pertulit; pauloque post interemptus, fir-

§ XXVIII. Fasti Capitol. — Plut. in Bruto, cap. 14. — Dio, lib. XLIV. — Sueton. in Cæs. cap. 78 et 79. — Appian.

mavit opinionem, neminem, qui collegæ magistratum abstulisset, annum supervixisse.

XXX. Cæsetii pater, a Cæsare filium abdicare jussus, facturum se negavit. Quod a Cæsare latum civiliter, non tamen absolvit eum cogitatæ dominationis crimine, quod lenis alias et mansuetus, tam præcipiti iracundia in homines præmio digniores exarsisset. Fertur et ipse sensisse commota hominum odia, et amicis dixisse, jugulo nudato, *paratum se ad cædem cuilibet; cæterum vigilarent illi, nunc enim egregium nactos esse prætextum inimicos.* At Pansa et Hirtio prædicentibus, *ut principatum armis partum tueretur;* quærentibusque, *num igitur pateretur iterum stipari cohortibus, quas hispaniensi bello habuisset?* respondit, *nihil esse miserius perpetua custodia; hoc enim semper timentis atque solliciti esse: mori se, quam timeri, malle.*

XXXI. Neque tamen aut ipse desiit appetere regnum, aut familiares ejus hanc augere suspicionem. Novissime pro Rostris aurea sella, in regia veste, cum aurea corona sedentem, M. Antonius, inter Lupercos currens, adiit, et diadema paratum afferens, capiti ejus imponebat, tanta hominum mœstitia, ut etiam M. Lepidus averteret oculos; et Cæsar ipse repelleret, plaudente populo, qui modo graviter ingemuerat. Id quia factum erat aliquoties, neque offensus Cæsar pro gravitate rei videbatur; et quum capiti detractum in sella collocasset, seposuisse potius, quam repudiare, existimatus est; enimvero manifesta res visa. Neque mentibus eximi suspicio potuit; quanquam mox in Capitolium illud mitteret, *solum Jovem Romanorum esse regem,* dictitans. Plura enim augendæ suspicioni fiebant, aut futura credebantur.

XXXII. Nam et passus erat Cæsar adscribi in Fastis, ad Lupercalia, *C. Cæsari, dictatori perpetuo, M. Antonium consulem, populi jussu regnum detulisse, Cæsarem uti noluisse,*

§ XXIX. Sueton. — Plut. — Appian. — Val. Max. V, 7, 2. — Dio. — Liv. Epit. — Jul. Obseq. cap. 139. — § XXX. Dio. — Appian. — Plut. in Cæs. et Anton. — Vell. II, 57. — § XXXI. Vell. — Flor. IV, 2. — Dio. — Liv. Epit. — Cic. Phil. II, 34; V, 14, et XIII, 8. — Appian. — Plut. in Anton. — Cassiod. Chron.

Igitur rem actam ex composito credebant, ut Cæsar, quod flagrantissime cupiebat, suscipere coactus videretur. Quin etiam fama percrebuit, *migraturum Alexandriam, vel Ilium, ut id deinceps haberet imperii caput; exhaustaque delectibus Italia, regimen Romæ permissurum amicis. Sed et proximo senatu L. Cottam quindecimvirum sententiam dicturum, ut, quoniam libris Sibyllinis comprehensum esset, Parthos, nisi a rege, vinci non posse, Cæsar rex appellaretur.*

XXXIII. Id maturandi consilii causam conjuratis attulisse creditum, et quia revera regem Cæsar agebat, ne modestum quidem, sed assentatorum vocibus infatuatum, et nimios honores sine numero admittentem. Nam præter eos, qui suis locis sunt memorati, decretum ei fuerat, *uti fastigium, qualibus ornari templa solent, in domo ejus locaretur; ipse curuli sella semper uteretur; ludis in tribunitio subsellio spectaret inter tribunos; opima spolia in templo Jovis Feretrii suspenderet; lictores semper haberet laureatos; ipsius imagine moneta signaretur; statuæ in omnibus urbibus, atque omnibus urbis romanæ templis ponerentur; in ipsis quidem Rostris duæ, altera cum civica corona, altera cum obsidionali, tanquam ipsius virtute servati cives, liberata patria forent: uti Concordiæ Novæ templum statueretur, cum anniversariis ludis, propter restitutam a Cæsare pacem; curia quoque nova ædificaretur.*

XXXIV. Hostilia, quum funere Clodii arsisset, dudum instaurata fuerat; sed eadem nuper erat iterum diruta, magistro equitum Lepido templum ibi dicente se ædificaturum Felicitati: cæterum id ea re actum ferebatur, ut inde quoque Sullæ nomen tolleretur, et nova ibi curia ex fundamentis educta Julia fieret; quemadmodum et mensis appellatus ab eo fuerat, et tribuum una sorte ducta ex omnibus. Ad hæc datum, *uti solus perpetuusque censor esset: filius, sive natus ei, sive adoptatus foret, pontifex maximus crearetur:*

§ XXXII. Dio. — Sueton. — Cic. de Divin. II, 54, et Phil. II, 34. — Appian. — § XXXIII. Plut. in Cæs. — Sueton. — Dio. — Cic. — Flor. — Appian.

pro salute ejus vota quotannis fierent; per genium ejus juraretur; omnia, quæ egisset, rata haberentur; senatores atque equites custodiam corporis ejus agerent: quinquennalia tanquam heroi agerentur; Lupercis tertium collegium adderetur, Juliorum cognomento; munere gladiatorio in Urbe et per Italiam unus dies Cæsari dicatus esset; in theatris sella ejus aurea, et gemmata radiisque distincta corona, sicuti cæterorum deorum, inferretur.

XXXV. Postremo jam non per ambages, sed propalam, pulvinari decreto, *Jovem Julium* appellarunt, eique suum attribuerunt flaminem, Antonium. Nec eo minus tanquam mortali sepulcri locum dederunt intra pomœrium : et hæc decreta, literis aureis in columnis argenteis consignata, sub pedibus Capitolini Jovis collocaverunt. Non me fallit, his commemorandis lectori me simile fastidium comparasse, atque ego cognoscendis digerendisque subii : sed referre credidi, ne parum diligenter ista traderentur, quo sub illustri documento palam fieret, in quantum insanire magna ingenia possint, quoties popularium vocum puerilibus oblectamentis in transversum acta, semel a vero gloriæ itinere diverterunt.

XXXVI. Inerat sane Cæsari præstantissimus animi vigor, et capax omnium, ad quæ adspirare mortalis natus ausit, sublimitas; sed assuetudine et voluptate, jucunda, quam salutaria, audiendi, non cessavit a se desciscere, donec ad stolida, et pudenda, et postremum exitiosa prolaberetur. Igitur propalam edebat voces insolentis arrogantiæ plenissimas, *Nihil amplius esse rempublicam; appellationem modo sine corpore ac specie. Sullam nescisse literas, qui dictaturam deposuerit. Debere homines jam consideratius secum loqui, et pro legibus habere, quæ dicat.*

XXXVII. Sane magnos ei honores a principio, quotquot adhuc vetere curia digni superabant, non immerito detulerant. Sed ubi hæc cupide recipi intellectum est, statim

§ XXXIV. Flor. — Dio. — § XXXV. Sueton. Cæs. cap. 76. — Dio. — § XXXVI. Plin. VII, 25. — Sueton. Cæs. cap. 77.

prorupit adulantium protervitas tam impudenter, ut inter alia turpia censerent quidam, quod mulierosum esse scirent, *ut uxores liberorum quærendorum causa, quas et quot vellet, ducere liceret:* aiuntque, hoc etiam placuisse Cæsari, atque Helvium Cinnam plerisque confessum, habuisse paratam legem, quam ea de re ferri, se absente, Cæsar jussisset.

XXXVIII. Jamque eo perventum erat, ut tot atque talia admitti ab homine, vel ipsi, qui detulerant, indignarentur. At populus, ut mos est vulgo, sæpe nominibus magis, quam rebus offendi, quem tamdiu regem erat passus, sic appellari velle non ferebat. Itaque clam palamque dominationem aspernantes, vindicem requirebant: proximis comitiis reperta dicuntur complura suffragia, *Cæsetium et Marullum consules* declarantium. L. Bruti statuam in Capitolio fuisse diximus, juxta regum effigies, ubi et C. Cæsari nuper erat posita: huic igitur inscriptum fuit; *Brutum, ejectis regibus, primum consulem factum esse; hunc, ejectis consulibus, postremum regem:* Bruti vero statuæ; « Utinam viveres! »

XXXIX. Atque inde conversi ad prætorem Brutum, quem propter nominis communionem ab altero illo genus ducere faventes dicebant, subinde inclamarunt *Bruti* nomen, sibique Bruto aliquo esse opus. Tribunali quoque ejus inscriptum: « Dormis, Brute? » et, « Non es Brutus? » Is populi sensus animos inimicorum Cæsaris erexit; Cassioque, sollicitanti quosdam, annuerunt, si dux facti Brutus esse sustineret. Ab hujus enim integritate putabant accessurum ausis suis honestissimum colorem, ut res, Bruto probata, non nisi causa libertatis suscepta videretur. Sororem Bruti Cassius duxerat; sed erat inter eos nuper orta dissensio, quod minorem natu Brutum Cæsar urbanum prætorem fecerat, eidemque consulatum promiserat, dilato Cassio, cujus tamen causam esse justiorem fatebatur.

XL. Tunc igitur prior ad Brutum Cassius venit, percon-

§ XXXVII. Dio. — Sueton. in Cæs. cap. 50 et 52. — § XXXVIII. Plut. in Anton. — Sueton. in Cæs. cap. 80. — § XXXIX. Dio. — Plutarch. in Bruto, cap. 11 et 14. — Appian. B. Civ. lib. II. — Vell. II, 56.

tatusque est, *essetne interfuturus senatui kalendis martiis? nam audire se, Cæsaris amicos relaturos esse de regno ejus.* Ille negare adfuturum. Tum Cassius, « Quid si cogamur ad« esse? » « Multa querar, ait ille, de republica, et oppetam « pro libertate. » « Istud vero nec dii, nec homines sinint, « exclamat Cassius : quin ille pereat potius, qui meruit! Nec « enim solus objiciere periculo : ecquid eos putas, qui voce « non ausi te compellare, tribunal tuum fecerunt interpre« tem suæ voluntatis? non forensis ea turba est profecto, « aut sellularii opifices : illustres viri sunt, et principes ci« vitatis. »

XLI. Ab hoc colloquio Brutus, jam consilii certus, Q. Ligarium invisit familiarem suum; qui accusatus apud Cæsarem, et patrocinio Ciceronis absolutus, acriorem periculi, quam beneficii, sensum retinebat. Igitur dicente Bruto, « Quali tempore ægrotas, Quinte! » continuo se erexit in cubitum, et, arrepta Bruti manu, « Si quid, inquit, dignum « te cogitas, valeo ». Inde ad sollicitandos amicos conversi, multos pertraxerunt in societatem, quosdam etiam ex Julianis partibus. Horum principes fuerunt D. Brutus, C. Trebonius; cæteri nobiliores Ser. Sulpicius Galba, Caius et Publius Servilii Cascæ, Tullius Cimber, Minutius Basilus; plerique omnes nulla alia de causa, quam quod satisfacere Cæsar cupiditati omnium nequibat, quum singuli ferme tantum poscerent, quantum vix dare poterat universis.

XLII. Ex Pompeianis præter duces consilii Brutum atque Cassium, L. Cassius Caii frater, Cn. Domitius Ahenobarbus, P. Turullius, Atilius, Petronius, C. Cornelius Cinna, Cassius Parmensis, Cæcilius et Bucilianus fratres, Rubrius Ruga, Q. Ligarius, M. Spurius, P. Sextius Naso, Pontius Aquila. Sed Ciceronem, de cujus neque fide, neque benevolentia dubitarunt, celare consilium maluerunt, circumspectam senis prudentiam veriti, minime aptam negotio,

§ XL. Appian. — Plutarch. in Bruto. — § XLI. Cic. pro Ligar. — Sueton. in Galba, cap. 3. —Appian. — Casaubon. ad Sueton. Cæs. cap. 80. — Sen. de Ira, III, 30. — Plutarch.

quod celeritatem et impetum requireret. Sed et Statilium et Favonium, duos Catonis æmulos, non adhibuit Brutus, tentata dissimulanter utriusque sententia, dum inter sermones de philosophia elicitur Favonius, *ut deterius esse tyrannide bellum civile* diceret: Statilius, Epicuri sectæ deditus, negaret *cordato viro laborem et periculum esse suscipiendum, malorum et stolidorum hominum gratia.*

XLIII. Igitur his relictis, Labeonem quemdam adjunxit. A Labeone simul et Cassio D. Brutus tentatus est, vir animi non maximi, sed cui plurima erat fallendi copia, per amicitiæ fidem; erat enim inter familiarissimos Cæsaris: præterea, quum idibus martiis munus editurus esset in theatro Pompeii, gladiatores ejus ingentem præbere usum poterant. At ille, nullo tum responso dato, perrexit ad Brutum; et intellecto, hunc esse rei gerendæ ducem, omnia promisit amplissime; cæterorumque plurimos et præstantissimos auctoritas M. Bruti allicuit, donec facti sunt senatores equitesque amplius sexaginta: tum consilia, quæ seorsum hactenus bini ternive ceperant, in unum conferre visum: et licet neque juramento, neque sacris tactis adstrinxerant fidem, eam tamen cum silentio præstiterunt, ut ex tanto numero nemo mutaret animum, nemo proderet, ne Cimber quidem Tullius confessæ ebriositatis, et qui postea per jocum dicere solitus est, « Egone ferrem quemquam, qui « vinum ferre non possum? »

XLIV. Sane non fallebat Cæsarem, nocturnos conventus agi, Brutumque et Cassium suspectabat, negans *obesos illos et comatulos se timere* (Dolabella et Antonius rerum novarum insimulabantur), *sed pallidos hos et macilentos;* cæterum sive inopia consilii, sive nimia fortunæ suæ fiducia, contentus edicto admonuisse, *nota sibi esse, quæ agerentur,* ultra nihil cavit; etiam haruspices irridens, a quibus monebatur. Quo die primum veste purpurea processit, atque in aurea

§ XLII. Eutrop. — Cic. Philipp. III, 11 et 13. — Appian. — Plut. — § XLIII. Appian. — Dio. — Plut. — Eutrop. — Sueton. in Cæs. cap. 80. — Sen. ep. 83.

sella sedit, sacrificanti extis cor defuit in opimo bove. At ille tristia exta nuntianti Spurinnæ, dicentique, *timendum esse, ne consilium et vita deficeret*, quod utraque hæc corde continerentur, *futura* dixit *lætiora, quum vellet; neque pro ostento ducendum, si pecudi cor defuisset : idemque sibi evenisse in Hispania; neque ideo minus sequutam victoriam.*

XLV. Sed haruspice regerente, *tum quoque maximum capitis discrimen adisse*, hactenus motus est, ut postero die iterum immolaret : tum vero caput in jecore non fuit. Prædixit igitur Spurinna, *caveret proximos dies triginta, quorum erat postremus idus martiæ.* Sed et alia plurima circum hoc tempus apparuisse prodigia tradunt : nam præter fulgurita plurima, et visa per noctem discurrentium virorum flammea spectra, avesque solitarias in foro conspectas, paucos ante menses Capuæ repertam in conditorio Capyis tabulam æneam familiarissimus Cæsaris Cornelius Balbus memoriæ prodidit, *literas græcas exhibentem* hac sententia : *Quandoque ossa Capyis detecta essent, fore, ut ex ea gente prognatus manu consanguineorum necaretur, magnisque mox Italiæ vindicaretur cladibus.*

XLVI. Proximis quoque ante mortem diebus ei nuntiatum est, greges equorum, quos, in trajiciendo Rubicone consecratos, sine custode vagari patiebatur, pertinacissime abstinere pabulo, ubertimque flere. Pridie idus avem ex eo genere, quod *regem avium* appellabat Italia, cum laureo ramulo Pompeianæ curiæ se inferentem, volucres varii generis ex proximo nemore persequutæ, ibidem discerpserunt. Ipse in cœna apud magistrum equitum Lepidum, quum more suo inter recumbendum epistolas commentaretur, ut erat ad plura simul agenda singulari quadam mentis velocitate præditus, motam interea quæstionem audiens, *quæ-*

§ XLIV. Sueton. in Cæs. cap. 75 et 77. — Plut. in Anton. cap. 17, et Cæs. cap. 89. — Plin. XI, 37. — Cic. de Divin. I, 52. — Jul. Obseq. — Val. Max. I, 6. — Appian. — § XLV. Cic. — Val. Max. VIII, 11. — Sueton. in Cæs. cap. 81. — Vell. II, 57. — Virgil. Georg. I. — Ovid. Metam. XV, 782. — Appian. B. Civ. lib. IV. — § XLVI. Plin. X, 74, et VII, 25. — Appian. B. Civ. lib. II. — Sueton. in Cæs. cap. 87. — Plut.

nam esset mors optima? prævertens omnes, exclamavit, *inopinata*.

XLVII. Eamdem deinde noctem et vigilans et dormiens irrequietam habuit, visus sibi per quietem interdum supra nubes volitare, alias cum Jove dextram jungere; et quum arma Martis, quæ veteri instituto domi pontificis maximi asservabantur, sonitum ingentem edidissent, valvæque cubiculi fenestræque omnes, quæ diligenter clausæ fuerant, subito essent patefactæ, strepitu simul et fulgore lunæ exterritus, animadvertit juxta cubantem uxorem Calpurniam in somno graviter angi; comperitque imaginatam, fastigium, quod adjectum Cæsaris ædibus senatusconsulto fuerat, ruisse; deinde maritum se tenere confossum in gremio suo.

XLVIII. Jam illuxerant idus, quam in diem senatum in Pompeii curiam convenire jusserat, ut quarto post die paludatus votis nuncupatis proficisceretur. Sed tenebat eum Calpurnia, flens oransque, ne quo procederet: et movebatur ille sollicitudine matronæ, in qua nullam alias muliebrem superstitionem animadverterat: accedebat et valetudo infirmior, et quod pluribus hostiis cæsis renuntiatum erat, non litari, avesque non sinere eum egredi domo.

XLIX. Jamque per Antonium dimittere statuerat Patres; quum D. Brutus, monentibus per nuntios consciis, amitti occasionem veritus, irrisit haruspices: ipsum castigavit, *si, frequente ac dudum opperiente senatu deluso, criminationum malevolis præberet materiam. Paratos esse decernere, uti locis omnibus extra Italiam insignia nomenque regium ferat, domi sub nomine dictatoris eamdem potestatem retineat:* hoc enim quasi temperamentum placuisse nonnullis credebatur. *Eos jam dimittere et jubere opperiri, donec fiant Calpurniæ somnia, nihil esse aliud, quam se offerre sermonibus et judiciis, qualia maxime nolit. Quod si omnino constituisset eam diem*

§ XLVII. Sueton. in Cæs. cap. 81 et 87. — Jul. Obseq. — § XLVIII. Dio. — Sueton. in Cæs. cap. 80. — Constantin. Manasses. — Val. Max. I, 7. — Plutarch. in Bruto et Cæs.

inauspicatam ducere, at ipse veniret in curiam, senatumque mitteret. Sic expugnatus decessit, sed ea destinatione, ne quid majoris rei ageret.

L. Quum exiret domo, imago quædam ejus in vestibulo posita sponte decidit, et comminuta est. Vix erat egressus, quum servilis quidam conditionis accurrens, quoniam repulsus ab aditu ejus fuerat, Calpurniam adiit, custodiri petens, donec Cæsar redisset; *magnarum enim rerum se adesse indicem.* Sed et Artemidorus Gnidius, qui propter linguæ græcæ professionem plerisque Bruti familiaribus notus, consilia eorum olfecerat, libello porrecto, quum vidisset alios ipsi oblatos amicis tradentem, « Hunc, ait, operæ « pretium est ipse perlegas, et cito ». Sed sæpe conantem subinde intervenientes alii salutantesque averterunt; manuque libellum tenens, curiam introiit.

LI. Sub idem tempus pro tribunali Brutus jus reddebat ità securo vultù, ut nullius insoliti consilii nota deprehenderetur. Cuidam tamen appellanti Cæsarem respondit, « Ne- « que prohibet me jus secundum leges dicere Cæsar, neque « prohibebit ». Interea nuntiatur ei, uxorem Porciam deficere, quæ una mulierum conspirationis hujus erat conscia. Quippe maritum præter morem inquietari animadvertens, neque fatente illo, rem grandem et arcanam agitari suspicata, scalpellum, quo præcidere ungues solebat, alto vulnere demersit in femur; magnoque inde dolore, et propter amissum sanguinem debilitate affecta, anxium virum sic affata dicitur:

LII. « Ego, mi vir, in communionem utriusque sortis « nupsisse tibi, scio. Tu vero, quum animum meum proba- « res, corpori diffisus, quod in hoc sexu infirmius imparque « dolori creditur, sollicitudines tuas occuluisti. Neque ego « credebam mihi, donec experimentum facerem. Ecce au- « tem possum, quod volui, et facile cruciatum fero. Quod

§ XLIX. Plutarch. in Bruto. — Appian. — Dio. — § L. Dio — Plutarch. in Cæs. — Appian. — Vell. — § LI. Plutarch. in Bruto. — Dio. — Val. Max. III, 2.

« si post hoc tirocinium cunctaberis habere mihi fidem, ne « quis aut Catonis filiam, aut Bruti conjugem vocet, ni « morte mea dedecus hoc abrupero ! » Sic admissa in consilii societatem, ipsa viro ad facinus prodeunti vestes, et obvolutum illis pugionem attulit. Hæc igitur, sive nondum percurato vulnere, sive curis urgentibus, deliquium animi passa nuntiabatur.

LIII. Sed Brutus, audito jam adfuturum Cæsarem, privatæ sollicitudini publicam causam anteposuit; cæteri quoque conscii respiraverunt a metu. Timebant enim, ne, delato rei indicio, venire Cæsar cunctaretur : nam et apparitor sellam auream curia jam extulerat; quæ et ipsa res post necem Cæsaris in omen tracta est. Sed ille, sive prædictionibus spretis, sive defunctum se periculo putans, in alias cogitationes intenderat animum, ita securus, ut visum forte, dum in senatum pergit, Spurinnam haberet ludibrio, *venisse* dicens *martias idus :* atque ille, *venisse quidem*, *sed nondum præterisse*, respondit.

LIV. Exscendentem e lectica Cæsarem Sex. Popillius Lænas secreto sermone diu detinuit; unde iterum formido consciis, ne consilia sua proderentur : nam ea quidem in re præter assuetam magnis ausis trepidationem, miro gemini erroris ludibrio propemodum ipsi detexerunt animi destinata. Paulo enim ante Cascæ quidam familiaris, sed hujus consilii expers, prehensa ejus manu, « Tu vero, inquit, nos « celasti de arcano, sed Brutus nobis exprompsit omnia » : et nisi paulo post, stupente Casca, subjecisset, « Unde igi- « tur eæ tibi subito opes, ut cogitare ausis ædilitatem ? » minimum aberat, quin Casca rem omnem tanquam gnaro aperiret.

LV. Et Brutum atque Cassium impensius salutans Popillius, priusquam adiret Cæsarem, clam insusurravit, optare prosperum eventum cogitatorum, sed emanare rem; properarent. Hunc igitur cum Cæsare tamdiu colloquentem

§ LII. Polyæn. Strat. lib. VIII. — Plut. — § LIII. Dio. — Plut. in Cæs. — Val. Max. VIII, 11. — § LIV. Plut. in Bruto.

profecto deferre indicium rebantur : et admovebant nonnulli sub toga pugionibus manus, interfecturi semetipsos, priusquam comprehenderentur ; quum Brutus, considerato attentius Lænatis gestu, preces eum, non indicium deferre conjiciens, quia sermoni non erat locus, hilariori intuitu advertit Cassium, et a re præcipitanda abduxit. Interim Antonium pro foribus curiæ C. Trebonius longo sermone distinuit : sive ne perire Cæsarem homo prævalidus, et majestate consulatus armatus, impune sineret ; sive ne ipse periret.

LVI. Fuerat enim dubitatum, quid Antonio fieri oporteret. Nonnullis illum quoque, sed et Lepidum tolli jubentibus, mitior sententia vicit. Nolebat Brutus, *quemquam, præter Cæsarem, occidi, quo nihil aliud a se petitum, quam libertatem, ipso opere demonstrarent.* Profuit etiam Antonio, quod C. Trebonius cum eo se Narbone hoc consilium cepisse dicebat; eamque rem nunquam Cæsari indicaverat Antonius. Sed in curia, quum ingredienti Cæsari senatus assurrexisset, conjuratorum alii sellam ejus specie officii circumsteterunt, pars accesserunt ad eum cum Tullio Cimbro, tanquam pro fratre ejus exsule rogaturi.

LVII. Multa hic Cimber a Cæsare beneficia acceperat; quorum immemor, primas in eo facinore partes suscepit. At Cæsare negotium in aliud differente tempus, et quia impudentius urgebatur, volente consurgere, togam ejus purpuream ab utroque humero Cimber comprehendit : hoc signum ut esset cædis faciundæ convenerat. Igitur clamantem, « Ista quidem vis est », alter Casca sauciavit paulo infra jugulum, non letali, nec admodum alto vulnere, quod inter initium facinoris manus trepidaverat. At Cæsar correptum Cascæ brachium graphio trajecit, exclamans, « Scelerate Casca, quid facis ? » et prosilire conabatur, nisi foret ab alio percussus in pectore : simul irruerunt cæteri strictis

§ LVI. Plut. in Anton. cap. 17, et Cæs. — Vell. II, 58. — Dio. — Cic. Philipp. II, 14; XIII, 10, et ad Famil. X, 28. — § LVII. Sueton. in Cæs. cap. 82. — Plut. in Cæs. — Cic. Phil. II, 11. — Appian. — Dio.

pugionibus, nemine non hanc appetente gloriam : et Cassius quidem caput ejus petiit, Brutus percussit inguina, occiput vulneravit Bucilianus.

LVIII. Aiunt, feræ modo se convertentem in singulos, et cum clamore repugnantem, ubi Brutum quoque conspexit irruere, dixisse græcis verbis, « Tune etiam inter hos « es, fili! » nam quod flagrantissimo amore suo Brutum pepererat Servilia, natum ex se credebat. Alii negant ullam misisse vocem, neque præ irruentium multitudine facere quidquam potuisse; sed toga capiti obvoluta, simul sinistra manu deduxisse sinum vestis, ut inferiore parte corporis tecta honestius caderet, uno tantum ad primum ictum edito gemitu. Hoc habitu cecidit ad Pompeii statuam, eamque largo cruore respersit; quum etiam in jacentem sæviretur, manumque Bruti sauciaret Cassius, eodem tempore plagam inferens. De tribus et viginti vulneribus, tot enim facta erant, nullum fuisse letale, medicus, qui ea inspexit, existimabat, præter quod secundo loco acceperat in pectore.

LIX. Conjurati corpus in Tiberim trahere, publicare bona, rescindere acta, quod fuerat ipsis propositum, metu consulis Antonii, et magistri equitum Lepidi, supersederunt. Sed qui in curia et circa eam exsortes consilii fuerant, sævo spectaculo attoniti, suamque vicem anxii trepidabant; nec enim quanta aut manus conjuratorum, aut quale consilium esset, liquebat. Ideoque licet progressus in medium Brutus alloqui cuperet, ejicientes se curia fuga et tumultu omnia miscebant, obvios sui quisque terroris implens. Eaque res levissimo cuique occasionem fecit, per vulnera et rapinas exercendæ petulantiæ; multique peregrini atque cives, sed et senatores nonnulli vulnerati et occisi sunt incertis auctoribus; mensæ tabernæque direptæ.

LX. Quippe ex propinquo theatro tam spectatorum turba, quam ipsi quoque gladiatores, ab editore præmoniti, eruperant. Et augebat consternationem vehemens imber

§ LVIII. Liv. Epit. — Plut. in Cæs. et Bruto. — Appian. — Sueton. — Dio. — Val. Max. IV, 5. — § LIX. Sueton. — Dio. — Plut. in Cæs. et Bruto.

horribili tonitru, quasi cælum ipsum funestam atque luctuosam faciem induisset. Idcirco tota Urbe domus claudebantur; senatores, ubi quisque poterat, per tabernas et insulas se abdebant; occursabant invicem agmina, hinc contendentium ad spectandum corpus, inde, re perspecta, redeuntium. Antonius et Lepidus, sibi timentes, primo in alienas ædes profugiunt; mox Antonius, mutata veste, clam egressus, communivit suas; Lepidus, in Tiberis insulam, ubi legio erat militum, transmisit, atque inde deduxit in campum, mandata Antonii tanquam consulis opperiens.

LXI. At corpus illud terrarum modo mariumque domini, diffugiente comitum turba, aliquamdiu desertum jacuit, donec tribus servulis lecticam impari gressu succollantibus, dependente brachio, domum reportaretur. Sed percussores Cæsaris, postquam in curia nemo præstabat audientiam, togis circum læva brachia circumvolutis, cruentos pugiones quatiendo, recta pergebant in forum, præferente quodam in hasta pileum, libertatis signum; hortabanturque populum, *regem atque tyrannum interfectum esse*, dictitantes: et M. Brutus cruentum alte extollens pugionem, *Ciceronem* nominatim inclamavit, atque ei recuperatam libertatem est gratulatus.

LXII. Interim nonnulli aggregabant se euntibus, laudi et præmio futurum rati, si egregii facinoris socii existimarentur: e quibus postea C. Octavius, P. Lentulus P. F. Spinther, ejusque familiaris Patiscus, aliique, vindicibus Cæsaris pœnas dederunt insolentiæ, quod se percussoribus miscuerant; quum nullam partem gloriæ tulissent, omnibus eos facto non affuisse scientibus. Sed populus diu trepidato, ubi neminem præterea lædi petive constitit, verba percussorum accepit tranquillior, *bono animo* jubentium *esse, positoque omni metu, quam diu votis expetissent, nunc beneficio suo haberent, puram haurire libertatem.* Ita multi-

§ LX. Appian. — Dio. — Cic. Philipp. II, 35. — Plutarch. in Anton. cap. 18. — § LXI. Sueton. — Appian. — Dio. — Plutarch. in Bruto. — Cic. Philipp. II, 12.

tudine utcumque placata, neque tamen illis se adjungente, Capitolium petierunt, tanquam diis acturi gratias; illudque stipati manu gladiatorum occuparunt.

LXIII. Clamabat tum Cicero, senatum in Capitolium a prætoribus vocari oportere: quod profecto si foret factum, longe aliter atque accidit, constitui respublica potuisset. Venerant tamen in Capitolium advesperascente die Favonius, Aquinius, Murcus, Patiscus: sed et Dolabella jam consul; quippe fasces atque insignia consularia statim corripuerat, quanquam nullo jure facere videretur, substituendus in locum profecti: sed ille profectum interpretabatur, qui esset in ea causa, ut amplius proficisci non posset. Postridie foro venali turba repleto, quam per amicos Cassius comparaverat, jactatæ voces sunt, non probantium factum, sed pacem et concordiam postulantium: quæ res, nisi ignosceretur interfectoribus, obtineri non poterat.

LXIV. Hæc agentibus commodum L. Cornelius Cinna prætor supervenit. Is neque affinitatis, neque beneficiorum memor, acta Cæsaris acerba oratione pro Rostris insectatus est; insignibus etiam magistratus abjectis, *quæ sibi data contra leges a tyranno* dicebat; auctorque erat populo *deducendi libertatis auctores a Capitolio, præmiisque et honoribus ornandi.* Neque tamen adhuc ultra priores voces incaluit multitudo, Cæsaris ante oculos obversante adhuc majestate, et incerto rerum exitu. Sed ubi Dolabella cum lictoribus adfuit, atque haud dissimilia loquutus est, *eumque natalem Urbis habendum* dixit, *quo, tyranno interfecto, libertas esset restituta;* crevit fiducia animis, cœperuntque postulare, *uti devocarentur a Capitolio patriæ liberatores.*

LXV. Atque illi, Dolabellæ accessione gaudentes, nactosque rati ducem idoneum, quem Antonio vindicare cædem volenti opponerent, juventa promptum, nobilitate validum,

§ LXII. Dio. — Cic. Philipp. II, 11, et ad Famil. XII, 14. — Appian. — Plut. in Bruto. — Vell. II, 58. — Liv. Epit. — § LXIII. Cic. ad Attic. XIV, 10. — Dio. — Euseb. Chron. — Vell. — Appian. — § LXIV. Sueton. in Cæs. cap. 85. — Val. Max. IX, 9. — Appian.

non tamen descenderunt universi: Cassius tantum atque Brutus progressi in concionem de facto suo loquuti sunt confidenter et magnifice, mutuo se laudantes, et sociorum prædicantes operam, *D. Bruti maxime, qui gladiatores in tempore præbuisset: debere populum romanum induere majorum animos, qui legitimam licet potestatem regum, simul ad tyrannidem inclinare cœpisset, aboleverint; revocari oportere Sex. Pompeium cum tyranni legatis dimicantem in Hispania; Cæsetiumque et Marullum, abrogata potestate, exsules.*

LXVI. His dictis iterum in Capitolium se receperunt, parum credentes præsenti multitudini, quod honestior populi pars aberat. Hactenus tamen erat profectum, ut necessariis eorum amicisque concederetur in Capitolium aditus. Ex horum numero consulares nonnullos miserunt ad Antonium et Lepidum, qui aliquoties iverunt, rediveruntque, donec certius aliquod responsum obtineretur. Causa dubitandi ex eo, quod vindicare mortem Cæsaris erat his animus; sed consensum senatus, et maxime D. Bruti potentiam, cum exercitu veterano Galliam obtinentis, verebantur. Tandem, dum earum copiarum corrumpendarum occasionem nanciscerentur, paulo liberalius respondendum rati, *nihil ex privato odio agi placere*, responderunt; *sed cogi senatum, et ad eum referri de præsentibus, idque obtinere, quod Patres conscripti censuissent.*

LXVII. Minime displicebat ea ratio conjuratis, qui de senatus animo sententiaque non dubitarent: idcirco reliquo diei et per noctem deinde miserunt circum domos, oratum, *ut patriæ causam suamque tueri singuli atque universi vellent.* Neque minor erat militum sollicitudo, quibus agros Cæsar dederat, aut promiserat; ii quoque circumibant, miscentes cum precibus minas: denique nox ea nihilo tranquillior aut otiosior fuit, quam negotiosissimi dies esse consueverunt. Nam et Lepidus in foro tetendit cum militibus, et Antonius, hoc præsidio tutior, jubebat excubare

§ LXV. Cic. ad Attic. XV, 1. — Appian. — § LXVI. Plutarch. in Bruto, cap. 27. — Cic. Philipp. II, 35. — Appian.

magistratus, facibus accensis, et quasi de die sedere pro Rostris per vicos. Ipse pecuniam Commentariosque Cæsaris deportari jussit in ædes suas; incertum, suone consilio et proprii emolumenti causa, an orante Calpurnia, ne per tumultum diriperentur.

LXVIII. Liberalibus luce prima convenire Patres in Telluris cœperunt: eo senatum indici placuerat, quod curia subjecta Capitolio, in quo gladiatores erant, tanquam obnoxia conjuratorum insidiis vitabatur. Quum inter cæteros intrare Cinna vellet, resumptis insignibus, quæ pridie projecerat; coorta est in eum, quæ Cæsaris necem ægre ferebat, populi manus, laceratumque maledictis et lapidibus appetitum in domum quamdam coegerunt confugere: neque hic finis erat periculi; ligna congesta sunt, et incendium paratum, ni Lepidus cum armatis accurrens vim extremam arcuisset.

LXIX. Idem, ad omnes aditus positis custodiis, ingressum cæteris tutiorem præstitit. Sed tamen ab hoc initio Cæsaris fautores receperunt animos; et quum subinde plures eorum concurrerent, Cassianorum mercenariorum fractæ ac debilitatæ voces conticuerunt. Interim perstrepebat senatus mira vocum orationumque discordia, hoc intemperantius, quod libertas ex intervallo regustabatur: proximo enim quadriennio pleraque contra animi sui sententiam censuerant. Pleraque tamen pars favens conjuratis, eos quoque jubebat arcessi: neque repugnabat Antonius, sciens non esse descensuros.

LXX. De interfecto Cæsare multa et diversa dicebantur, quum aliis pessimum, aliis pulcherrimum facinus esse videretur: pars, auctore Ti. Nerone, præmia decernebat interfectoribus; alii, gratias agendas, omissis, quæ ne ipsi quidem postularent, præmiis: erant, qui sufficere crederent impunitatem. Contra dicebatur, *rem esse commissam minime laudabilem, reipublicæ tamen condonandam, ne novis vul-*

§ LXVII. Dio. — Appian. — § LXVIII. Cic. ad Attic. XIV, 10 et 14. — Dio. — Appian. § LXIX. Appian. -- Dio.

neribus veteres civilium malorum cicatrices rescinderentur; sed honores adimebantur, quos necessum erat cum Cæsaris contumelia conjungi. Reclamabant alii, *majorem esse habendam superstitum rationem, quam mortui;* et arripiebatur, quod forte a quodam asseveratum erat, *alterutrum esse necessarium, uti vel tanquam tyrannicidæ præmia accipiant percussores, vel tanquam in delicto deprehensi veniam:* et postulare cœperunt, *referretur iterum de Cæsare, qualem existimari oporteat; juratusque senatus censeret, gratia facta prioris sacramenti, quo se Cæsaris salutem defensuros, aut vindicaturos jurassent; id enim necessitate extortum.*

LXXI. Inter has contentiones Antonius, insidiose habitum animorum speculatus, quum cœptari rem videret, ad multa, quæ nollet, valituram, injiciendum celeriter impedimentum ratus, audientia postulata, « Priusquam, inquit, « uti placere plerisque video, de Cæsare sententiæ dicantur, « hoc equidem sciri considerarique refert, quod rem longe, « quam putamus, latius egressuram molimur. Etenim si « tyrannus fuit Cæsar, projici cadaver ejus insepultum con« venit, et acta rescindi. Cæterum acta Cæsaris, ut scitis « omnes, nullam non terra marique partem imperii contin« gunt; quorum pleraque revocare, ne si decretum quidem « certumque vobis foret, possemus; id quod paulo post « apertius demonstrabo.

LXXII. « In præsentia velim unum illud mihi considere« tis, levius cæteris, et in potestate nostra haud dubie situm; « ut ita demum ad cætera convellenda accingamini, quum « hoc resciderītis. Quotquot ferme sumus senatus primores, « profectos a Cæsaris auctoritate magistratus et imperia aut « gessimus, aut gerimus, aut gesturi paulo post videmur. « De his fieri quid placet? »

LXXIII. Sic commutata leviter quæstione, quum non jam de Cæsare, sed de sua dignitate intelligerent agi, velox animorum conversio facta, conclamatumque, *non esse, cur no-*

§ LXX. Tacit. Ann. I, 8. — Sueton. in Tiber. 4. — Appian. — § LXXIII. Dio. — Cic. Philipp. XI, 1. — Appian. — Plut. in Bruto.

vis comitiis populo creetur molestia : præstare, semel accepta retineri. Præ cæteris tendebant, qui contra leges a Cæsare producti, hujus condemnata memoria, nulla se videbant ratione tueri illius beneficia posse : quos inter consul Dolabella, quinque et viginti annorum juvenis, qui neque præturam gessisset, et in summo esset Antonii odio, sibi haud leviter metuebat. Idcirco voces audires stomachantium, *non contentos, si non pessimi, saltem insolentis facti fautores, concessa amicis venia; sed etiam postulare, ut alii sua dignitate careant, quo factum illorum illustrius videatur atque ornatius:* sed bono hos animo jubebant esse alii; *neque enim hoc agi, ut beneficia, sed ut auctor mutetur : eadem habituros eosdem, sed jam populi suffragiis; idque ipsis etiam honestius fore.*

LXXIV. Hoc sermone permoti quidam continuo posuerunt magistratus insignia, tanquam paulo post majore cum dignitate recepturi; major tamen pars retinuit, rata, semel omissam potestatem, quod in aliorum esset futura manibus, non esse, simul atque cuperent, ipsi redituram. Inter hæc evocati e senatu Antonius atque Lepidus, ostenderunt se multitudini, quæ in foro innumerabilis constiterat. His in superiore loco conspectis, ingens sublatus est clamor : quo vix sedato, quidam, dubium an subornatus, exclamavit, *haberent rationem sui, ne similia atque Cæsar paterentur.* Ad hæc Antonius, dimota leviter veste, loricam ostendit sub ea, quo magis incitaret animos, ne consulibus quidem inermibus tutum esse quidquam credentium.

LXXV. Ibi sublatus est iterum a diversis agminibus clamor, ultionem aut pacem varie postulantium. Antonius utrisque se venditans, « Pacem, inquit, ut habeatis, cura- « bitur; utque sit ea propria nobis et perpetua : quanquam « id sane difficile est apud hos animos, qui ne juris quidem « jurandi religione retinentur. Quid enim ista cautio Cæsari « profuit? » Deinde versus ad turbam vindictam postulantium, « Vos quidem, inquit, perstatis in data semel fide : « atque ego etiam ipse accederem vobis, nisi consul essem; « cui non tam respiciendum est, quid sua natura sit æquum,

« quam quid esse videatur e republica; ut quidem senatui « placet ».

LXXVI. Quum fluctuare Antonius videretur, Lepidum postulare vindicem concio cœpit; jussitque in forum degredi, quo a pluribus dicta ejus acciperentur. Is igitur, quum Rostra conscendisset, diu tacitus flevit; deinde, « Hoc, inquit, loco tecum nudius tertius constiti, Cæsar; « nunc de morte tua hinc querendi imponitur necessitas! « Vos vero, Quirites, quid postulatis? » Ibi quoque veterani Cæsaris *ultionem*, mercenarii Cassii *pacem* acclamarunt. At Lepidus his quidem, « Placet, inquit; sed qualis ista pax « erit, et qualibus religionibus tuta? quandoquidem Cæsari « juravimus, idque jusjurandum violatum est a nobis, qui « principes esse cæterorum, qui jurarunt, dicimur ».

LXXVII. Mox ultionem flagitantibus, « Cæsar, inquit, « profecto sacrosanctus atque venerabilis nobis ereptus « est; at senatus cunctatur metu, ne rempublicam lædat ». Reclamarunt illi, « Tu igitur solus exsequere » : atque ille, « Vellem, et fas sit; sed nec ego solus, neque vobis etiam « solis adjutoribus in tanta re quidquam aut velle, aut nolle « debeo ». Perplexa respondentem acrius aggressi mercenarii, quod ambitiosissimum esse scirent, pontificem maximum facturos ostenderunt in Cæsaris locum. Et accepit omen Lepidus, egitque gratias, memoresque promissi esse in loco jussit. Tum illis audacius pacem suam urgentibus, « Cum « impietate, inquit, et injustitia conjunctum negotium est; « attamen, quæ jusseritis, faciam »: hisque dictis in senatum se recepit.

LXXVIII. Ibi Dolabella toto tempore satagebat haud parum indecore, uti retinere magistratum liceret : regressus dudum Antonius cum voluptate et risu spectabat jactantem se inimicum; simul ecquid in foro novarum rerum oriretur, opperiens. Sed postquam et illo spectaculo satiatus est, et extra curiam nihil majoris tumultus motum, animadvertit eo descendendum esse necessario, uti percussoribus impunitas detur : sed necessitatem tegens, et in maximi beneficii loco daturus incolumitatem, simul confirmaturus Cæsaris

acta senatusconsulto, ad perficienda, quæ animo conceperat, ita cœpit:

LXXIX. « Quamdiu quidem de conjuratione disceptastis, « Patres conscripti, ego sententiam meam non interposui : « sed ubi percussoribus omissis, Cæsar oppugnari cœptus « est, ex actis ejus omnibus unius tantummodo mentionem « intuli, et ab ea sola difficultate tanto jam tempore vos ex- « plicare non potuistis. Neque sane mirandum : nam si po- « nimus acceptos ab eo magistratus, periculum est, ne tot « et tales viri nostra quoque confessione indigni eis habea- « mur. Quid si jam convertamus animos ad innumerabilia « illa, quæ vel audire labor sit, quæ per civitates, et natio- « nes, et regna, atque tetrarchias passim constituit Cæsar? « quis enim est, ut ita dicam, ad Occidentem ab Oriente « angulus, actorum Cæsaris expers; quem ille non aut sube- « gerit armis, aut beneficiis atque humanitate confirmarit?

LXXX. « Cogitate igitur, ecquem existimetis æquo animo « passurum auferri sibi, quæ acceperit a Cæsare, ut non « omnia protinus bellis ardeant? at nos in tantum abhor- « remus a bellis, nec injuria, ut hæc sola multis causa sit, « cur impunitam Cæsaris cædem esse patiamur. Infirmam « enim et nimium vexatam armis rempublicam, non nisi « quiete refoveri posse, omnes consciscimus atque consen- « timus. Sed reges et nationes, et unde longinquior est me- « tus, mitto : quid, vos suburbanam hanc Italiam quieturam « creditis Cæsare condemnato? scilicet veteranos illos cum « iisdem armis et ordinibus in coloniis locatos nihil movebit « metus amittendorum, tyranno judicato Cæsare, quæ sunt « iis data ab eo præmia, quum consul et dictator populi « romani haberetur? Quid, quod eorum sunt adhuc in Urbe « multa millia, qui promissa exspectant et exigunt?

LXXXI. « Ne tanquam rebus incertis ambigamus, admo- « nere recentissimum factum potest, quis hominum sensus « sit atque animus. Quæ fuerit eorum hac proxima nocte « circa senatorum domus discursitatio, plurimorum querelis « paulo ante cognovimus. Omnes propemodum appellati su-

« mus, et amplissimus quisque frequentius et minacius. « Per horum igitur ora oculosque raptabimus Cæsaris cor- « pus, his confectum contumeliis, quibus fas est tyranno- « rum vexari reliquias; et horum manibus non discerpemur? « scilicet cujus ductu auspiciisque ferocissimas illi device- « runt nationes, cujus beneficio fortunas suas omnes debere « arbitrantur, quem semper in summis magistratibus impe- « riisque viderunt, eum summa affectum ignominia patien- « ter ferent?

LXXXII. « Quam urbanæ porro plebis, quam Italiæ totius « indignationem fore credimus? immo quam apud omnes « pæne dixerim et deos et homines invidiam nostram? Quis « ignominia tanta notatum a nobis feret populi romani modo « principem, qui nostrum imperium terminavit Oceano, sed « et trans Oceanum ignotas prius adjecit gentes? Quæ vero « judiciorum nostrorum inæqualitas et quam acriter notabi- « tur, si præmia decernamus iis, qui consulem in curia, « sacrosanctum in sacro loco, pontificem maximum sub ocu- « lis deorum confecerunt; hunc extrema dehonestemus in- « famia, qui propter excellentem virtutem etiam apud hostes « habetur venerabilis?

LXXXIII. « Quapropter ita censeo; quum C. Cæsarem « pro tyranno damnari nec fas sit, nec e republica, rata « esse acta ejus et consulta omnia; interfectoresque inco- « lumitate contentos esse, gratiasque hujus clementiæ no- « mine habere et agere senatui, quandoquidem simul lau- « dari factum eorum, simul honori Cæsaris consuli non « potest. Hæc una est optima concordiæ, quam omnes opta- « mus, via : sic et veteranos metu, et sollicitudine civitatem « liberabimus. » In eamdem ferme sententiam magnus ora- tor Munatius Plancus consul designatus disseruit, nisi quod pro percussoribus paulo liberalius : hunc deinde M. Tullius excepit, et, qua solebat, summa eloquentia disseruit, *omnem memoriam injuriarum oblivione sempiterna delendam esse :* sed et græcum verbum usurpavit *amnestiam*, Athe- niensium factum commemorans, *qui post externa atque in-*

testina mala, tyrannidemque perlatam, hac una tantum ratione rempublicam constituissent.

LXXXIV. Placatis per hæc fermè animis, et inclinatis ad concordiam, fit senatusconsultum, *quæri de cæde Cæsaris non placere; acta rata esse:* additum est, *propter utilitatem publicam,* quasi per se invalida fuissent; tendentibus percussorum amicis, et concedente Antonio. Sed et illud expresserunt veteranorum centuriones tribunique, *uti de præmiis suis atque coloniis nominatim* referretur; hic etiam, quasi per metum, cedente Antonio, et demonstrante, *quum præsidium senatus non habeat, nihil denegari posse armatis.* Inter hæc postulantibus Patribus, *uti concordiæ ineundæ exemplum consules darent, quemadmodum et consilium dedissent,* depositis inimicitiis, in gratiam redieruut: et ex eo die Antonius collegam consulatus sui Dolabellam agnovit.

LXXXV. Senatu dimisso, L. Pisonem circumsteterunt quidam, ne tabulas testamenti Cæsaris proferret, neve palam sepeliret mortuum, rogitantes; ne forte quid inde novarum rerum exoriretur. Negantem inde presserunt acrius, minas intendentes, si propter eum dissiparentur tantæ opes, quas publicas esse oporteret, tyrannum fuisse Cæsarem subinnuendo. Igitur Piso consules altissima voce testatur, Patres nondum digressos *iterum cogi,* petiit: « rem enim sane « magnam incidisse; quando ii, qui tyrannum oppressum « esse pugnent, tot exoriantur pro uno tyranni. Sepeliri pon- « tificem maximum vetant, et testamentum proferenti mi- « nantur, et bona interfecti publicare pergunt: belli vero « homines, qui sibi ab eo tributa firma esse rataque postu- « lant; et quæ suo jure decrevit de suis rebus, irrita esse « jubent!

LXXXVI. « Neque hoc Brutus aut Cassius, sed ii nimi- « rum faciunt, qui cædis illis auctores exstiterunt. Cæterum

§ LXXXIII. Cic. Philipp. I, 1 et 13; idem ad Famil. X, 8. — Plutarch. in Bruto, cap. 28. —Vell. II, 58. — Dio. — § LXXXIV. Appian. B. Civ. lib. II. — Cic. ad Attic. XIV, 14, et Philipp. I, 13. — Dio. — § LXXXV. Appian.

« sepultura quidem Cæsaris in vestra potestate est; testa« mentum autem in mea: neque commissum fidei meæ pro« dam, priusquam et me aliquis occiderit. » His obtestationibus, et quia multi lucrum sperabant ex testamento, facile inducti Patres, *et testamentum proferri a Pisone debere, et ipsi Cæsari funus publicum* decreverunt. Hæc quum vix acta prius, quam nuntiata in Capitolium essent, Brutus et Cassius per internuntios excitarunt plebem; multisque eo concurrentibus, concionari Brutus in hanc sententiam cœpit.

LXXXVII. « Qui vobiscum heri in foro egimus, Quirites, « iidem nunc hoc agimus loco, non tanquam ad asylum « confugientes, nihil enim peccavimus; neque tanquam ad « arcem, qui nos nostraque omnia vobis permittere non re« cusamus; sed periculo Cornelii Cinnæ moniti, quem au« dacia nonnullorum improviso eodemque indigno casu « pæne consumpsit. Audimus autem esse, quorum vocibus « et sermone pro perjuris atque turbatoribus pacis traduca« mur; eoque vos accivimus, coram quibus nos purgare« mus, quemadmodum, salva libertate, de cæteris etiam, « quæ ad rempublicam pertineant, vobiscum agi jus est. « Nos equidem C. Cæsari, quum e Gallia exercitum contra « rempublicam eduxisset, eoque bello defensorem libertatis « Cn. Pompeium, multosque deinde præstantissimos viros « in Africa Hispaniaque sustulisset, eoque nomine suo capiti « non sine causa metueret, fidem jurejurando dedimus, non « fore præteritarum injuriarum memores: in futurum omne « tempus servituros, neque dedimus fidem; neque si exe« gisset, dedissemus.

LXXXVIII. « Quis enim, qui vere quidem sit romani « sanguinis, non mori, si fieri posset, millies malit? Hacte« nus igitur obligati Cæsari fuimus. Idcirco, siquidem Cæ« sar postea nihil contra libertatem nostram molitus est, « pejeravimus; sin vero neque magistratus, neque provin« cias, nec exercitus, aut ullam reipublicæ partem senatui « populoque romano reddidit, sed suo unius arbitrio consti-

§ LXXXVII. Cic. ad Attic. — Appian.

« tuit omnia, Sulla deterior, qui tamen aliquando satiatus « malis publicis dominationem deposuit : quæ non dicam « species, sed quæ omnino spes superfuit libertatis ? Dicet « aliquis, fuit quidem vindicandæ vobis libertatis causa ju- « stissima ; sed sacrosanctum occidere non debuistis.

LXXXIX. « An igitur, si æquum utrinque jus esset, ali- « quem gaudere fas est beneficio legis, quam ipse violarit « prior ? sed et causa longe est dissimilis. Cæsetius et Ma- « rullus qua potestate fuerunt ? nempe tribunitia, quam an- « tiquissimæ leges, jurejurando majorum confirmatæ, sacro- « sanctam esse jusserunt : sed hos in exsilium exegit Cæsar « indemnatos, quos, dum illa potestate fungebantur, ne in « jus quidem vocare fas erat cuiquam. Et illi tamen haud « dubie sacrosancti. Cæsar, quia voluit, quia coegit armis « ac terrore tot interfectorum civium, sacrosanctus fuit : « voluntatem igitur suam vimque accuset, quæ dare ei hunc « potuerunt honorem, tueri non potuerunt. Sed forte semel « ira elatus sic peccavit Cæsar : infirma defensio ! nec enim « cuiquam sic licet esse irato, ut patria jura subvertat, tol- « lat religiones, piaculo civitatem obliget : sed ne vera qui- « dem esset.

XC. « Quis enim Q. Metello tribuno plebis minitatus est « mortem ? Cæsar profecto ; nec ab ira tum quidem, sed ef- « fracturus ærarium, et rapiendæ publicæ pecuniæ causa. « Desinant igitur exprobrare nobis perjurium, quos neque « obstrictos fuisse ulla religione apparet, quin, quod feci- « mus, faceremus ; nec eam, qua fuimus obstricti, ullo pa- « cto violasse : non enim præteritorum maleficiorum a Cæ- « sare pœnas exegimus, quæ erant jurejurando remissæ ; sed « importunum tyrannum, nec dominationem nisi cum vita « positurum, ob ea, quæ postea peccarat peccaturusque erat « innumerabilia, cervicibus oppressæ civitatis depulimus.

XCI. « Taceo jam, plerisque videri, ne jusjurandum qui- « dem tyranno datum servari oportere, quod cum eo nul- « lum esse possit commercium vel humanitatis, vel religio- « nis, qui divina atque humana omnia pervertit. Quod igitur,

« aiunt, postea reperiemus jusjurandum satis firmum atque « efficax, ad certæ stabilisque pacis fiduciam? Quid enim « jurejurando opus est, nihil præter civilia cupientibus? « quando patres nostri majoresque tali aliqua causa jura- « runt? non enim habebant opus; et inusitatam hanc cautio- « nem novissimus demum tyrannorum excogitavit timor. « Licet igitur sane res tota tollatur : etenim probis et mode- « stis supervacua est hæc cura; regnum affectantibus infirma « et vana : nec enim tu, Capitoline Jupiter, siris, vosque, « cæteri dii, liberæ civitatis tamdiu custodes atque præsides, « uti hic populus regem unquam vel juratus ferat!

XCII. « Neque pœnitet ista hoc quoque tempore profi- « teri, quo nondum satis liquet, quid aut patriæ futurum « sit, et nobis : sed et profitebimur indesinenter, neque ullo « tempore potiores privatas rationes publicis habebimus. Cu- « jus quidem rei putamus evidentissimum modo documen- « tum edidisse. Quum enim liceret securis honoribus frui, « perire in liberata patria, si quidem ita cordi fuisset diis, « quam in oppressa magistratum gerere maluimus. Sed ad- « versarii satis intelligunt, de jure sibi minime æquam no- « biscum disceptationem esse : ad alias confugiunt artes, et « maxime quærunt invidiam nobis facere apud veteranos : « quo ex genere si qui adestis, quæso vos, significate. »

XCIII. Significantibus multis, « Bonum factum, inquit, « quod inter alios cives hic quoque numerus veteranorum « venit : ad vos igitur orationem converto, vosque, sicuti « cum cæteris civibus omnia vobis patriæ communia benefi- « cia sunt, ita amorem quoque et affectum communicetis, « hortor. Vos ab initio non Cæsar delegit, nec enim potuit; « sed respublica vos dedit Cæsari, quibuscum populi ro- « mani hostes coerceret. Justis illis et legitimis bellis me- « ruistis certe præmia, et iniquus sit, qui adimat. Deinde « contra voluntatem vestram, sed quasi sacramento devin- « ctos, adversus patriam et defensores patriæ duxit : quibus « ex bellis, si hæc vobis sola bellata essent, petere præmia « vos etiam ipsos, opinor, puderet; sed gallici sunt et britan-

« nici labores, quorum vobis laudem atque merita, neque « tempus ullum, nec invidia abrogabit.

XCIV. « Sed neque vos aversabimini pro his præmia, qua- « lia majores nostri concedere consueverunt. Illos enim novi- « mus sociorum, aut aliorum innocentium possessiones non « attigisse : ne hostibus quidem superatis totum eripuisse « agrum ; sed parte adempta deduxisse colonos, ut in officio « victi continerentur. Quod si forte angustior, quam pro « numero colonorum, ager erat, dividebatur publicus, aut a « volentibus emebatur pecunia. Hac quidem ratione, quum « vis imperii penes populum esset, sine querela cujusquam, « in colonias deducebamini. Nuper demum L. Sulla, et post- « ea Cæsar, patriam tanquam hostilem urbem armis captam, « armis retinere necessum habuerunt.

XCV. « Itaque satellitum et custodum egentes, neque « missionem vobis dare voluerunt, neque publicum saltem « agrum dividere ; sed neque pretium qualiscumque solatii « causa numerare possessoribus ; quanquam abundabant pe- « cunia ex vectigalibus publicis et hasta : verum Italiam, « omnis expertem delicti, prædonum more spoliarunt agro, « focis, aris, sepulcris, quæ nec externis ademimus, justo « bello subactis, decimis tantummodo frugum contenti. Sic « igitur vestrorum civium bona vobis divisa sunt : eorum, « inquam, qui Cæsaris ipsius auspicio, vobis commilitoni- « bus, bello gallico tulerant arma ; qui vos proficiscentes in « expeditionem deduxerant ; qui pro incolumitate vestra at- « que victoria vota fecerant.

XCVI. « Et deducti quidem estis sub signis, densisque « ordinibus, ut appareret, non ad quietem vos, sed in aciem « venire, paratos ad inferendam injuriam, neque ab alio- « rum insidiis tutos : neque enim fieri potest, ut, quibus « agri sui per vim ablati sunt, eos diutius, quam necessum « sit, penes injustos possessores esse patiantur. Unde liquido « apparet, quo consilio sit hoc a tyrannis factum : non enim « profecto, vos uti agros haberetis, dari enim aliunde citra « injuriam poterant ; sed ut vos, intelligentes multis esse

« odio, fidi defensores essetis ejus imperii, cujus auctoritate « vestræ possessiones defenderentur. Hoc enim unum satellitibus adversus dominantes est fidei vinculum, ut contracta ex communibus delictis pericula communi etiam marte « operaque propulsent.

XCVII. « Videte igitur, quid inter illos nosque intersit: « illi, quorum acta valere contra justitiam utilitas vincit, « effecerunt, ut alii vobis suspecti, vos aliis invisi essetis; « nos, quibus, qui nunc sunt in republica principes, incolumitatem dicunt clementiæ et misericordiæ causa concedere, hoc agimus, ut eorumdem omnium non modo secura vobis, sed etiam tuta sit possessio. Fallimini, si vestris « armis fiditis, et omnia putatis esse in præsenti potentia: « tempus varie versat res humanas, et occasionem sæpe præbet infirmioribus adversus robustissimos. Pereant, qui morem tam illiberalem reduxerunt in vitam, quique inductum retinent, ut potentiori quidlibet liceat! et profecto « perierunt.

XCVIII. « Etiam crocodilum, tam et validam et astutam « belluam, contemptum animalculum ichneumon dormientem interimit: nec quis tantis viribus tantaque vigilantia « sit prædo, quin sæpe non aliorum modo prædonum insidiis pateat, sed eorum etiam, quos spoliavit: nisi jure et « amicitia nos nostraque muniamus, nihil nobis unquam « certum aut quietum erit. Nos igitur, qui pro communi libertate facinus pulcherrimum soli fecimus, primos allaborare convenit, uti recuperatum munus ad omnes ex æquo « cives communi lætitia fructuque perveniat. Igitur et quæ « accepistis confirmamus, et quo vobis propria sit ac justa « possessio, quamprimum per reipublicæ necessitates poterit, enise dabimus operam, ut prioribus dominis pretium « ex ærario solvatur. Ita nobis atque reipublicæ præsentia, « quæ testamur, numina, quidquid optimo proposito fecimus, bene evenire jubeant. »

XCIX. Hæc oratio valde mitigavit animos; præsertim ubi

§ XCVII. Solin. cap. 35.

missis etiam in forum tabulis, eadem scripto polliciti sunt: jamque unus omnium sensus erat, *fortissimos et reipublicæ amantissimos viros dignitati suæ restitui oportere.* Sed invitantibus ad descendendum Bruti Cassiusque responderunt, *facturos, si simul tuto possint.* Igitur obsides in Capitolium mitti placuit; missique parvulus Antonii filius, cum M. Lepidi liberis. Lepido ulcisci Cæsarem animus fuerat; sed destitutus a militibus, otium et concordiam spectantibus, nihil audebat: et suadebat Antonius, præsentibus acquiesceret, ipse minime cupidus pacis; sed ne Lepidus armatus, se infirmo, unus omnia posset.

C. Descendentibus e Capitolio applausum atque acclamatum est: et, consulibus nescio quid incipientibus dicere, postulatum, uti prius dextras darent invicem atque reconciliarentur. Inde metus incessit consules, ne paulo post percussorum factio majores, quam ipsi, vires obtineret: salutarunt tamen omnes invicem, complexique sunt comiter; et ab Antonio Cassius, a Lepido affine Brutus ad cœnam invitati: cæteros etiam, ut cuique familiaritas aut necessitudo erat, alii senatores exceperunt. Ibi Cassium, inter convivalium sermonum simplicitatem, interrogatum ab Antonio, *num adhuc pugionem haberet sub ala?* respondisse ferunt, *et acutissimum quidem, si et tu affectas tyrannidem.*

CI. Postridie, simul atque illuxit, senatus est habitus, præsentesque Brutus et Cassius cæterique laudati sunt; iisque provinciæ decretæ, quas eis Cæsar ex prætura destinaverat, Macedonia et Syria: sed et Asia Trebonio, Bithynia Cimbro decreta. Galliam Cisalpinam D. Brutus ex destinatione C. Cæsaris retinuit. Hactenus omnia satis composita atque serena apparuerunt: sed celeriter, unde non exspectabatur mota tempestas, novis turbinibus atque procellis inhorruit. De testamento, itemque sepultura Cæsaris agebatur. Cassius utrique repugnabat vehementissime, ratus,

§ XCIX. Dio. — Appian. — Cic. Philipp. I, 13, et II, 36. — Vell. II, 58. — Plut. in Bruto, cap. 17. — § C. Appian. B. Civ. lib. III. — Plut. — Dio.

quod res erat, perisse causam, si quidem ille funere elatus esset; et L. Pisonis atque L. Cæsaris sententiam laudabat, qui nuper, quum eadem de re quæreretur, quanquam alter socer defuncti, alter gentilis esset, funus fieri vetuissent : si tamen ea Pisonis sententia fuit.

CII. Cæterum Brutus, ingenio mitis et moderatus, utrumque permisit. Testamentum igitur allatum, quod proximis idibus septembribus in Labicano suo fecerat, demandaveratque maximæ Vestali, L. Pisone postulante in domo Antonii consulis aperitur. Scripserat heredes sororum nepotes, C. Octavium ex dodrante, L. Pinarium, Q. Pedium ex quadrante reliquo : in ima cera C. Octavius in nomen adoptabatur; pluresque percussorum in tutoribus filii, si quis sibi nasceretur, nominabantur. D. Brutus etiam in secundis heredibus scriptus erat; quæ res valde miserabilis est visa, hujus potissimum consilio occisum fuisse, quem tantopere dilexisset.

CIII. Ut vero populo romano hortos circa Tiberim, cum signis atque tabulis publice legatos acceperunt, et viritim sestertios trecenos; lucri dulcedine convulsi et mutati, *Cæsarem injustissime pro tyranno vituperari* exclamarunt, *quo nemo fuisset patriæ civiumque amantior*. Idcirco Cæsaris corpus in forum a Pisone illatum magna multitudo cum armis circumdedit; positumque pro Rostris est in aurata æde, ad effigiem templi Veneris Genitricis fabrefacta : intra quam lectus eburneus erat, auro ac purpura stratus, quem magistratus et honoribus functi intulerant; et ad caput tropæum cum prætexta, in qua fuerat occisus. Inductum erat funus in campum Martium, ibique rogus exstructus.

CIV. Igitur præferentibus munera (quia suffecturus dies non videbatur) præceptum, *ut, omisso ordine, quibus quisque vellet itineribus, eo deportaret*. Magna ibi comploratio orta, querelæque proruperunt, senatusconsulti, quanquam

§ CI. Cic. ad Attic. XIV, 10 et 14. — Lactant. I, 15. — § CII. Plutarch. in Cæs. — Vell. II, 59. — Sueton. in Cæs. cap. 83. — Appian. — Dio. — § CIII. Sueton. — Cic. Philipp. III, 12. — Appian.

recentis, immemores. Quam inclinationem populi ubi M. Antonius vidit, laudationis loco pronuntiavit per præconem senatusconsultum, quo divinos ei humanosque honores omnes decreverat : ipse perpauca a se verba addidit; ut unumquodque ex senatusconsulto recitabatur, augens extollensque ad miserationem et invidiam.

CV. Quum senatusconsulto *Pater patriæ* appellaretur, « En, inquit, pietatem, qua tractatus est patriæ Pater ». Ad mentionem *sacrosancti*, *qui nemini violabilis, sed et aliis perfugio esse deberet*, exclamavit : « Enimvero non alius ad « hunc confugiens, sed ipse hic sacrosanctus occisus est. « Quos ille profecto honores neque gessit unquam, neque « petiit : nos vero illiberales, qui honores ejusmodi dedimus, « ut volunt, indigno, nec petenti. Quanquam vos, o fidi « cives ! hic, quem etiam mortuo habetis, honor, ab hoc « crimine satis liberat ». Prælecto deinde jurejurando, quo se pro salute ejus adstrinxerant omnes, exsecrabilemque esse jusserant, qui non vindicasset petitum insidiis ; contentissima voce, manuque ad Capitolium sublata, « Juravi, « inquit, Jupiter, diique cæteri, et paratus eram ulcisci : sed « quando hæc potius decerni e republica visum est Patribus, « precor, ut sint utilia ».

CVI. Tumultuantibus ad hæc verba senatoribus (nec enim obscure petebantur), ad leniendam offensam subjecit : « Sed oportet, Quirites, existimare, deorum hanc potius « invidiam, quam mortalium factum fuisse ; magisque de « præsentibus, quam præteritis, esse sollicitos : magna enim « nos pericula circumstant, et, si iterum ad arma itur, om- « nis reliqua nobilitas periit. Quod igitur superest, hunc « deorum numero adscriptum destinata pompa deducamus, « laudes lacrymasque debitas persolvendo ». Hæc loquutus, veste raptim more fanatici cujusdam subducta, accinxit sese, lectumque subinde aperiens et introspiciens multa

§ CIV. Liv. Epit. — Sueton. — Appian. — § CV. Sueton. — Appian. — § CVI. Quintilian. VI, 1. — Cic. Philipp. II, 36. — Plut. in Anton. cap. 19. — Sueton. — Appian.

querebatur : postremo sanguinolentam Cæsaris vestem conto sublatam explicans, indignamque viri necem miseratus, populum veluti furore quodam inflammavit.

CVII. Accesserunt deinde inter ludos ex poetis accommodatæ ad hunc casum voces; mirificeque commovit animos illud a Pacuvio : « Men' servasse, ut essent, qui me « perderent! » quod interfectorum plerique, quum fuissent in Pompeianis partibus, Cæsaris beneficio non vitam modo fortunasque suas, sed etiam dignitatem retinuerant. Sic affectos nova etiam species adjecta insaniores fecit. Corpus ipsum in lecto jacens conspici non poterat : sed simulacrum ex cera confictum pari magnitudine machina quadam extolli ex eodem lecto poterat, tria et viginti vulnera repræsentans iisdem locis, quibus percussum corpus fuerat.

CVIII. Ibi vero nemo se continuit amplius : pars eum in Capitolini Jovis cella cremare destinabat; alii faces ingerebant curiæ, in qua occisus fuerat, eo corpus illaturi; nisi metu, ne una theatrum et templa arderent, sacerdotes prohibuissent; quum repente duo quidam gladiis succincti, ac bina jacula gestantes succenderunt lectum in foro, ubi regia quondam fuerat : confestimque circumstantium turba cum subselliis tribunalia, mensasque nummulariorum, et quidquid lignorum in foro erat, cum ipsa funeris pompa donisque conjecerunt in rogum; deinde tubicines et scenici artifices vestem, quam ex instrumento triumphali funeris condecorandi causa acceptam induerant, sciderunt, injeceruntque flammæ; et veterani arma, quibus exculti celebrabant funus, nonnulli coronas etiam et dona militaria; matronæ insuper pleræque ornamenta sua, quæ gerebant, et liberorum bullas atque prætextas.

CIX. Hac flamma domus L. Billieni deflagravit; multaque et alia vicina foro ædificia corripuisset ignis, nisi milites restitissent, consulumque jussu quidam perditorum, qui dolo augebant incendium, de rupe Tarpeia præcipitati essent. Nec ideo minus plebs accensis e rogo facibus ad do-

§ CVIII. Sueton. — Dio. — Appian. — Tacit. — Plutarch.

mum Brutorum et Cassii, cæterorumque cucurrit, easque oppugnavit, et, vi rejecta, minitata est postridie cum armis adfore. Sic sævienti forte se Helvius Cinna tulit obviam, extremum officium persoluturus amico, quem uri in foro audiverat, quanquam valetudine infirma, et proximæ noctis dira quiete territus. Visus erat invitari a Cæsare, et, quum renueret, arrepta manu trahi. Erat multitudo infensissima Cinnæ Cornelio, qui nuper graviter erat in Cæsarem concionatus.

CX. Igitur audito, *Cinnam adesse*, tanto furore concitata est, ut frustra testantem, *sibi nihil commune cum illo, præter cognomen, esse*, ferarum more discerperet, caputque præfixum hastæ circa rogum ferret. Ea causa fuit C. Cascæ, qui et ipse tribunus plebis erat, libellum proponendi, *sibi et Servilio Cascæ parricidæ cognomen idem, mentem longe diversam esse*. Ob hunc tumultum edixerunt consules, *ne quis arma ferret, militibus exceptis:* atque ita cædibus finis est impositus. Interea reliquiæ Cæsaris a libertis in monumentum illatæ sunt: in loco busti populus aram excitavit: columna quoque erecta est prope pedum viginti ex marmore numidico, inscriptumque, *Parenti patriæ:* et hic loci sacrificare, libare, vota suscipere, controversias quasdam, interposito per Cæsarem jurejurando, dirimere instituerunt.

CXI. Hæc auctore quodam C. Amatio, humillimæ sortis juvene, facta, sed qui se C. Mario C. F. progenitum ferens, apud turbatam et credulam plebem plurimum posset. Nam et vivo adhuc Cæsare eo audaciæ venerat, ut venienti in Urbem Octavio cum magno agmine, in quo et matronæ quædam erant necessariæ Cæsaris, ad Janiculum occurreret: quo tempore adolescentulus ille magnum sane prudentiæ specimen edidit. Magnopere instabant ei, qui cum Amatio venerant, ut eum pro cognatione, quæ Mariis cum familia

§ CIX. Cic. Philipp. II, 36. — Dio. — Sueton. — Plutarch. in Cæs. — Appian. — § CX. Sueton. — Dio. — Appian. — Val. Max. IX, 9. — Xiphilin. — Dio. — Cic. Phil. II, 42.

Cæsarum esset, complecteretur: dubitabat, quid faceret, Octavius: admitteret? quem sciret ab Atia matre sua, atque a matertera repudiari; rejiceret igitur tanta stipatum manu testimonium ei generis ferentium, et maximo favore hominum elatum ad minime spernendam potentiam?

CXII. Quippe coloniæ veteranorum complures, et municipia splendida, collegiaque fere omnia patronum adoptarant; et paulo ante, quum reversus ex Hispania Cæsar populum in hortos suos admisisset, proximo intercolumnio propemodum æque frequenter atque Cæsar fuerat salutatus. Tandem lenibus verbis, *ad se minime pertinere judicium de tantis rebus*, respondit: *Cæsarem uti rei romanæ, ita et familiæ suæ principem esse; hujus voluntatem sibi pro præcepto fore: interim integra omnia servaturum.* Sed Cæsar, comperto, Hierophilum ei nomen, artem veterinariam esse, nolente causam ejus suscipere Cicerone, extra Italiam decreto relegavit. At is post necem ejus redierat, validaque manu cinctus, metum non interfectoribus modo, sed universo senatui, maximum injiciebat, de interficiendo eo consilia agitare creditus.

CXIII. Igitur legatione impetrata libera, multi ex Urbe discedebant, alius alio; et qui provincias habebant a Cæsare, proficiscebantur. Brutus autem et Cassius prætores deducendos in colonias veteranos curabant, ne quid turbarum in Urbe darent; id quoque concedentes beneficii, uti portionem suam cuique liceret vendere, quod lex ante vicesimum annum non admittebat. His quum insidiari falsus Marius diceretur, ab Antonio raptus in carcerem, atque ibi indicta causa necatus est. Patres consulis audaciam mirati, factum non improbarunt, quod, eo superstite, sollicitam plenamque metus vitam acturi videbantur. Sed ærarium privatum, quod interfectoribus constitui ab equitibus romanis qui-

§ CXI. Appian. B. Civ. lib. III. — Liv. Epit. — Nic. Damascen. de Instit. Aug. — Plut. in Cæs. cap. 50. — § CXII. Val. Max. V, 15. — Nic. Damascen. — Cic. ad Attic. XII, 48, et Philipp. I, 2. — § CXIII. Cic. ad Famil. XI, 1. — Dio. — Appian. B. Civ. lib. III. — Val. Max. — Corn. Nep. in Attico.

dam excogitaverant, T. Pomponii Attici gravitate sublatum est.

CXIV. Is enim equestris ordinis ætate et existimatione facile princeps, quum appellatus ea de re per C. Flavium Bruti familiarem esset, respondit, *si quid Brutus de suis facultatibus uti voluisset, usurum, quantum eæ paterentur: sed neque cum quoquam ea de re colloquuturum, neque coiturum.* Et valuit exemplum primarii viri, qui neque partium odio hoc faciebat, quarum principes adamabat, neque parcimonia, ultro plura collaturus, quam petebantur; sed quia viro bono discedendum a ratione recta nusquam videbatur. At hujusmodi homines interdum importuni sunt vetita molientibus: neque dubium est, quin illa Attici tergiversatio, Brutorum causam haud perfunctorie perculerit.

CXV. Sed et in senatu per eosdem illos dies, Antonio referente, multa præclare constituta: inter quæ, *ne qua post idus martias immunitatis tabula, neve cujusquam beneficii figeretur;* et illud, omnium maxime aptum libertati, *ut nomen dictaturæ in perpetuum e republica tolleretur*, exsecrationibus additis in eorum capita, qui mentionem ejus fecissent, quive magistratum eum accessissent, præmiis quoque constitutis, si quis horum aliquem occidisset. Quum ob hæc laudibus omnium Antonius in cælum efferretur, æmulatione accensus Dolabella, per absentiam collegæ, tumultuantem subinde plebem acerrimis suppliciis repressit, liberos homines de saxo dejici jubens, servitia in crucem tolli, sed et columnam aramque Cæsari positam evertit, solumque sternendum locavit.

CXVI. At hæc omnia brevi sunt in contrarium versa; eodemque loco templum postea exstructum, in deorum numerum relato. Hoc primum Romæ impiæ stoliditatis exemplum fuit; a quo postea manavit mos absurdissimus, defunctos imperatores appellandi *deos*, quos vivos ne reges quidem appellari majorum gravitas tulerat. Hunc exitum

§ CXV. Cic. Philipp. I, 13, et II, 36; idem ad Attic. XIV, 15 et 16. — Liv. Epit. — Dio. — Appian. B. Civ. lib. II.

vitæ C. Cæsar sexto et quinquagesimo ætatis anno habuit: vir Alexandro Magno haud immerito conferri solitus, maximi vigoris ad omnia; qui perficere, quod vellet, posset: hoc miserior, quod non voluit meliora, dubiumque reliquit, utrum eum nasci, an vero non nasci, reipublicæ magis profuisset. Generis humani profecto pestis fuit crudelissima: qui pugnis quinquaginta duabus, quarum multo majorem partem sola ductus ambitione decertavit, undecies centum et nonaginta duo millia hostium occidisse fertur, non computatis civium infinitis millibus, quorum referri numerum vetuerat.

§ CXVI. Sueton. in Cæs. cap. 88. — Appian. B. Civ. lib. II. — Plutarch. — Sen. Nat. Quæst. V, 18. — Solin. cap. 6. — Plin. VII, 25.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER LXXXII

IN LOCUM LIBRI CXVII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI DECIMI SEPTIMI.

C. Octavius Romam ex Epiro venit (eo enim illum Cæsar præmiserat, bellum in Macedonia gesturus), ominibusque prosperis exceptus, etiam nomen *Cæsaris* sumpsit. In confusione rerum ac tumultu Lepidus pontificatum maximum intercepit. Sed M. Antonius consul quum impotenter dominaretur, legemque de permutatione provinciarum per vim tulisset, et Cæsarem quoque, petentem, ut sibi adversus percussores avunculi adesset, magnis injuriis affecisset; Cæsar, et sibi, et reipublicæ vires adversus eum paraturus, deductos in colonias veteranos excitavit. Legiones quoque Quarta et Martia, signa ab Antonio ad Cæsarem tulerunt. Deinde et complures sævitia M. Antonii, passim in castris suis trucidantis, quia suspecti erant, ad Cæsarem desciverunt. D. Brutus, ut petenti Cisalpinam Galliam Antonio obsisteret, Mutinam cum exercitu occupavit. Præterea discursus utriusque partis virorum ad accipiendas provincias, apparatusque belli continet.

I. Occiso Cæsare, quum immenso interfectorum errore potius sublata recens respublica, quam restituta vetus esset; spe, metu, sollicitudine, rumoribus omnia miscebantur. Quibus dominatio lucro fuerat, assertores ejus respicere, fovere, etiam incendere; quanquam id palam præ se fere-

bat nemo. Lepidus et Antonius amicos magis Cæsaris, quam ultores profitebantur, nec ipsi fidentes invicem, et nescii, quorsum evasura præsentia forent; si casus daret, non ausuri leviora, quam Cæsar concupiverat. Percussores, facto suo læti, Patrumque laudibus erecti, dum ad honestatem retulisse omnia videri volunt, negligentiores erant in comparandis ad fortuita præsidiis.

II. Senatus discors, et plerisque omnia alia, quam rempublicam, spectantibus, vindicatam ordini dignitatem gratulabatur magis, quam usurpare noverat: pars magna otium, alii privatas rationes spectare: nihil in plerisque gravitatis, nihil in reliquis potentiæ esse. Milites magna Cæsaris veneratione, hunc unum anteferre omnibus, cæteros despicere; bellis civilibus contemnere senatum, odisse patriam, facere injurias, vim et arma minitari didicerant: plebs olim corrupta, seque et rempublicam venalem habere docta, rerum cæterarum æque imperita ac negligens, turbulentis vocibus strepere: pauci omnium ordinum boni, præsentia mala deflere magis, quam emendare poterant. Quidlibet tamen potius evenit, quam quod exspectabatur, ut neque respublica pristinum statum recuperaret, neque ulli horum, qui hominum opinione domini destinabantur, succederet.

III. C. Octavius civilium simul atque militarium artium studiis sextum jam mensem vacabat, magistro dicendi usus Apollodoro Pergameno, quem, jam grandem natu, ex Urbe secum Apolloniam Taulantiorum eduxerat, præmissus ab avunculo ad Geticum bellum. Circum circa legiones erant collocatæ, imperatorem exspectantes, quem longinquos hostes cogitantem interim domestica fraus absumpserat. Id ubi compertum est, pro atrocitate rei gravis orta consternatio, et ex proximis hibernis concursus tribunorum et centurionum ad Octavium fuit, suam militumque operam offerentium; nec spernendam Salvidienus et Agrippa judicabant, æqualium familiarissimi.

§ II. U. C. 708; A. C. 44. — Appian. B. Civ. lib. III. — Sueton. in Aug. cap. 8 et 89. — Plut. in Bruto, cap. 32. — Vell. II, 59. — Dio, lib. XLV.

IV. Sed ipse, licet in pùerilibus annis eximia prudentia, nihil moliri, rerum atque animorum incomperto statu, certus, ad Urbem properavit : matris insuper et Philippi vitrici literis confirmatus, quibus eadem placebant. Igitur trajecto Adriatico mari Lupiam petiit, propinquum Brundisio oppidum, incertus adhuc, quemadmodum animati milites essent, qui eo præmissi a Cæsare fuerant. Ibi de testamento Cæsaris et adoptione sua, itemque populi ob interfectum Cæsarem dolore factus certior, quanquam propinquis dissuadentibus, cernere hereditatem statuit; et præmissis, qui specularentur, numne aliquis ex percussorum numero, sibi quoque metuendus, Brundisii esset, postquam omnia tuta cognovit, eodem profectus est.

V. Exiverunt obviam legiones, magnaque exceptum lætitia in oppidum deduxerunt. Hinc ille confirmatus, adire hereditatem et nomen adsciscere Cæsaris non distulit; hujusque favore paucos intra dies et firmam militum manum, et pecuniæ vim haud spernendam adeptus est, confluentibus ad eum, qui profecturi Brundisio in Macedoniam fuerant, quique cum ære publico veniebant e transmarinis provinciis. Satis hinc munitus adversus vim apertam, sed ut in nova amicitia suspectans suos, cum frequenti comitatu proficisci cœpit.

VI. Municipiorum non erat omnium idem favor; sed veteranorum ubique summa studia, vindictæ se offerentium, incusantiumque negligentiam Antonii, qui scelestissimum facinus inultum sineret. Cæsar hos collaudans, opperiri tempora sua quietos jussit. Ita per Neapolitanos fines profectus, in villam Philippi vitrici, et cum eo ad Ciceronem, in Cumano suo agentem, venit; et facile consensum est inter hos, ut, mùtuam sibi operam pollicerentur : Cæsar adolescens militum studio firmior, sed urbanæ opis indigens, Patrumque favorem adjungere cupidus, quos Cicero unus omnium maxime facundia et auctoritate moderabatur; Ciceroni vicissim adversus arma Antonii armis erat opus,

§ IV. Dio. — Vell. — Appian. — § V. Dio. — Jul. Obseq. — Appian.

quibus salutem suam defenderet. Interea enim et rixa ei cum Antonio inciderat; et multa facta in Urbe erant, quæ rerum totam faciem insigniter commutarent.

VII. Quippe M. Antonius, ad quælibet consilia perinde facilis, mire miscebat boni malique civis indicia, multa e republica, multa contra patriam factitando; et vicissim his illisque carus aut invisus. Sed tum acri studio partes tueri optimatium videbatur; quippe *de revocando Sex. Pompeio* retulerat, *utque pro paternis ei bonis bis millies de publico daretur: utque maris imperium ei concederetur, quale pater habuisset.* Ob hæc collaudatus a Cicerone et reliquis Patribus, quum infensam habere plebem videretur, auctoritate senatus armatum comparare præsidium cœpit : quo initio reversus ad ingenium, hunc delectum instituit, ut numero militum atque genere formidolosus senatum non jam pro Antonio, sed sibi, timere cogeret.

VIII. Jam enim habebat ad sex millia : neque promiscue, sed ex iis, qui duxerant ordines, aut aliquo insigniori facinore clari erant, legebantur. Senatui metum fasso respondit, *dimissurum hos esse, simul atque populus conquiesset.* Interim quum et commentarios Cæsaris haberet domi, et scribam ejus Faberium sibi obsequentissimum (nam et abiturus ad bellum Cæsar multa ad Antonii arbitrium rejecerat), his ad stabiliendam suam potentiam abutebatur, quos volebat ab exsilio revocans; regibus civitatibusque, sed et sui præsidii primoribus, beneficia dispensans; quosdam et in senatum recipiens: quarum rerum omnium invidia penes defunctum, gratia penes Antonium erat.

IX. Idem, ut M. Lepidum beneficio devinciret, regimen sacrorum, quod in illa confusione rerum ipse potuisset intercipere, illi dare statuit. Sed id quo facilius consequeretur, lege lata, sacerdotum comitia populo adempta transtulit ad pontifices : ita re in paucorum redacta potestatem, in cæ-

§ VI. Cic. ad Attic. XIV, 10, 11 et 12. — Plutarch. in Cic. cap. 63. — Appian. — Dio. — Vell. II, 73. — § VIII. Plut. in Anton. — Dio, lib. XLIV. — Vell. II, 60. — Appian. — Cic. passim in Phil. et Epist. ad Attic. lib. XIV.

teris quoque solennibus nihil ferme pristini moris servans, quasi furtim paratis suffragiis M. Lepidum pontificem maximum renuntiavit. Hinc nova percussoribus sollicitudo. Igitur missis ad amicos nuntiis, D. Brutum, qui tres habebat legiones, intentum esse, Trebonium in Asia, Cimbrum in Bithynia, quantas possent, pecunias cogere jubebant: ipsos consilii incertos diversæ causæ tenebant; manerent in Urbe? facere cum periculo viderentur; exirent? nondum tempus eundi in provincias venerat; et si prius egrederentur, fugæ similis futura erat profectio.

X. Igitur senatus, salutem atque dignitatem virorum æqualibus studiis conservare pronus, frumenti eis procurationem imposuit. Et quia prætor urbanus Brutus erat, Antonio referente, legibus est solutus, *si ab Urbe plus quam decem dies abfuisset.* At his ex Urbe digressis, Antonius moliri multa instituit, Syriam provinciam appetens, destinatam Cassio; deinde, quia sibi paratum esse adversarium Dolabellam sentiebat, eo vertit, ut huic persuaderet eam provinciam petere, suum auxilium pollicitus.

XI. Sic rogatione ad plebem lata (nec enim impetrari ab senatu potuisset), res confecta: frustra obnuntiante tribuno plebis Asprenate, quem senatus subornaverat, sperans, Antonium quoque, ut augurem, et Dolabellæ nuper infensissimum, occasione oblata usurum. Sed ille, graviter correpto Asprenate, mitti tribus in suffragia jussit. Cum provincia bellum quoque parthicum datum, et legiones, quæ ejus belli causa præmissæ in Macedoniam fuerant; dein Antonius Macedoniam provinciam petiit.

XII. Nec fuit difficile negotium, victis in Dolabellæ causa omnibus, quæ obstiterant. Ex his rebus apparuit, bona fide cum collega reditum in gratiam ab Antonio esse, qui non modo parthicum ei bellum demandandum curasset, sed et in illius gratiam exarmasset Macedoniam, quam ipse habiturus provinciam erat. Ut tamen commutatæ potius

§ IX. Vell. II, 63. — Appian. — Liv. Epit. — § X. Cic. Philipp. II, 13, et ad Attic. XV, 9. — Appian.

provinciæ, quam ademptæ Pompeianis viderentur, senatus obtinuit, pro Syria C. Cassio Cyrenen, pro Macedonia M. Bruto Cretam dari.

XIII. Hæc Octavio nuntiata sunt apud Tarracinam : quo magis sibi properandum in Urbem judicavit; ominibusque prosperis exceptus est. Quum enim circiter horam tertiam, ingenti circumfusus multitudine, quæ officii causa obviam erat effusa, Romam intraret, super caput ejus, circa solis orbem arcus fulgentibus stellis in speciem coronæ micuit: ac subinde Juliæ, Cæsaris filiæ, monumentum in campo fulmine ictum. Credo, his quoque excitatum adolescentem, ut magno animo negotium capesseret. Perseverabat enim dissuadere Atia, cui magna erat non ut matri modo, sed ut severæ diligentique educatrici, apud adolescentem auctoritas; et accedebat cum Philippo vitrico sororius Marcellus, minime contemnendis adducti rationibus, quod *successurus erat in clarissimi ejusdem invidiosissimique nominis hereditatem, octodecim annorum adolescens, id temporis, quo tanti viri cædes impunita, percussores in honore et imperiis essent; et his omnibus suspectior Antonius summa potentia parique superbia, qui filium Cæsaris peregre advenientem non modo adire, sed ne mittere quidem quemquam suorum, voluisset.*

XIV. Contra hæc omnia fixum certumque adolescenti fuit, exsequi destinata, neque Cæsaris necem impunitam, aut se in minore fortuna pati : neque committere, ut, quo nomine dignus a Cæsare judicatus fuisset, eo se indignum suo judicio ipse fateretur. Consilium, prima fronte calidum et audax, postquam processit (ut ab eventu judicare homines solent), pro prudentissimo vulgatum est; visusque ille quolibet juvene promptius susceptum propositum, quolibet sene cautius esse exsequutus.

§ XII. Plutarch. in Bruto, cap. 29. — Appian. — § XIII. Liv. Epit. — Jul. Obseq. — Vell. II, 59. — Plin. II, 28. — Dio. — Sueton. in Aug. cap. 8 et 95. — Auct. de Caus. Corrupt. Eloq. cap. 28. — Nic. Damascen. de Instit. Aug. — § XIV. Appian. — Vell. II, 60. — Dio, lib. XLV.

XV. Hoc tamen Atiæ monitum non sprevit, *ut inter initia temperaret animo, neque rueret, nisi rebus paratis.* Idcirco in itinere confluentem ad se turbam mitibus verbis ablegando, cum mediocri comitatu accessit ad Urbem : et postea quoque *nihil* ostendit *se iratum percussoribus; nec ignorare, æquius esse, ut ipse prior ad Antonium, adolescens ad virum, privatus ad consulem eat.* Postridie C. Antonio prætore adito, professus est, *hereditatem se Cæsaris adire, suscipere nomen;* idque relatum in acta publica. Continenter deinde a foro perrexit ad M. Antonium consulem in Pompeianos hortos : neque statim admissus, dissimulavit injuriam, placidoque et familiari colloquio petiit auxilium adversus percussores avunculi; deinde et mentionem interposuit de pecunia, qua sibi opus ad legata ex testamento patris præstanda esset.

XVI. Antonius, hac oratione vehementer offensus, qui non modo depositum a Calpurnia millies sestertium retinebat, sed insuper omnem, quæ ubivis esset, hereditatem lacerabat furtis, et in præsentia respondit durius, et postea quoque legem Curiatam de adoptione ferens, consulto extraxit negotium cunctis artibus; submisisse etiam tribunos plebis creditus, qui vetarent. His excitatus injuriis, adjungere sibi plebem statuit, apud quam magna Cæsaris erat memoria, magnum odium Antonii, qui necem ejus vindicare, quum posset, noluisset. Igitur in locum Helvii Cinnæ tribunatum dissimulanter ambire cœpit, quanquam patricius, necdum senator; et per Ti. Canutium tribunum productus in concionem, ostendit, *et legatam populo pecuniam, et aliam ex sua liberalitate numeraturum.*

XVII. Atque hoc ut præstare posset, hereditatem paternam proscripsit atque vendidit, etiam inductis coheredibus suis, ut portionem suam cederent sibi. Sed illa oratio, simulque ludorum apparatus valde suspectus erat optimatibus,

§ XV. Dio. — Cic. ad Attic. XV, 12. — Appian. — Liv. Epit. — § XVI. Plutarch. Apophth. Rom. cap. 45. — Flor. IV, 4. — Dio. — Sueton. in Aug. cap. 10.

non ignaris, quorsum ista expedirentur. Nec ideo minus facti sunt Veneri Genitrici, Cæsare Octaviano sumptus præbente pro collegio, quod adhuc vivo dictatore institutum, metu aut negligentia supersedebat. Ab iisdem causis ludi victoriæ Cæsaris facti non erant Palilibus. Et hos igitur edidit, Matio et Postumo curantibus; sellam tamen Cæsaris auream et coronam gemmatam in theatro non posuit, Antonio et tribunis vetantibus.

XVIII. Nam et paulo antea Critonii cujusdam ædilitio munere sellam illaturo Antonius *carcerem* minatus est, *ni rerum novarum desineret.* Sed adolescens adversus hanc malignitatem ejus hominis, quo vel præcipuo adjutore se usurum speraverat, generosa fuit ad resistendum constantia: quæ subinde, præter humana præsidia, raris quibusdam, et aptis ad omen trahi, casibus confirmabatur. Inter quæ cometen per continuos aliquot dies spectatum, ipse his verbis prodidit: *His ipsis ludorum meorum diebus, sidus crinitum per septem dies in regione cæli, quæ sub septemtrionibus est, conspectum. Id oriebatur circa undecimam horam diei, clarumque et omnibus terris conspicuum fuit. Eo sidere significari vulgus credidit, Cæsaris animam inter deorum immortalium numina receptam: quo nomine id insigne simulacro capitis ejus, quod mox in foro consecravimus, adjectum est.*

XIX. Sed et alii potius ad gloriam Cæsaris juvenis pertinere existimabant; plerique magnarum esse calamitatum prænuntia. Sed Octavianus, statua sine certamine posita fidentior, et Julii mensis appellandi confirmavit consuetudinem, ut etiam ab ipso Bruto in proscriptione ludorum suorum poneretur; aliosque insuper ludos, ob quamdam Cæsaris victoriam decretos, fecit. Et profecto mirari animum adolescentis convenit, qui tantas impensas tam alacriter faceret, quum Antonii malignitate et senatus varie premeretur. Nam timentes illi, ne paternis opibus instructus

§ XVII. Plut. — Appian. — Cic. ad Attic. XV, 2, et ad Famil. XI, 27 et 28. — Plin. II, 25. — Jul. Obseq. — Dio. — § XVIII. Plut. in Anton. cap. 21, et in Cæs. cap. 18. — Sueton. in Aug. cap. 80 et 88. — Jul. Obseq. — Dio. — Nummi veteres. — Bæb. Macer apud Serv. ad Eclog. IX, 47.

ad parem adspirare potentiam vellet, perquiri publicas pecunias, quæ fuissent penes Cæsarem, jusserunt. Sed et de agris frequentes movebantur controversiæ, aliis alios repetentibus privatim, et in publicum eos, qui proscriptorum atque exsulum fuissent.

XX. Harum rerum judicia apud Antonium ipsum, aut collegam ejus Dolabellam agebantur : quod si qui et alii magistratus judicabant, Antonii præpollebat auctoritas, qui ne translatitium quidem adolescenti jus ulla in re sine pactione gravissimæ mercedis impertiebat. Quin et in coheredes ejus similes intentabantur minæ, senatusque consultum proferentibus, quo Cæsaris acta rata habebantur, respondit Antonius, *id fuisse tempori datum, ut populo tumultuanti satisfieret; cæterum neque rebus suis carere æquum esse eos, quibus ademptæ per injuriam essent, et mentem potius senatus, quam verba, spectari oportere. Se tamen illorum portiones relicturum, si exegissent a Cæsare, cujus lubricam ætatem nollet nimiis opibus ad suum reipublicæque periculum concitari.*

XXI. Post hæc igitur Q. Pedius et L. Pinarius partes suas receperunt ab Octaviano, quo interim periculo subducerentur, mox usibus ejus libenter reddituri. Horum adjutus benevolentia, toleravit immensos sumptus ludorum, omnibusque occasionibus insignem animi magnitudinem ostendit. Quum enim pecuniam, quæ ex auctione sua redigebatur, populo divisisset, et addici petentibus res suas minimo pretio juberet, quia et nummos festinabat colligere, et propter metum judiciorum venditionem maturabat; ea ipsa res ei magnam conciliavit hominum benevolentiam, sortem optimi adolescentis serio miserantium.

XXII. Postquam autem et suum patrimonium, et quidquid aliunde fuerat consequutus, sed et matris Atiæ, Philippique vitrici possessiones, tum concessum sibi a Pedio et Pinario quadrantem Cæsarianæ hereditatis venum propo-

§ XIX. Cic. de Nat. Deor. II, 5, et ad Attic. XVI, 1 et 4. — Dio. — Appian. — Tibull. II, 5. — § XX. Sueton. in Aug. cap. 10. — Appian.

suit, ita concitatus est plebis affectus, ut omnium ore *patientia hujus et animi magnitudo* concelebraretur, negarentque vulgo homines, *diutius se laturos consulis insolentiam.* Et certe studia vulgi ludis, qui sub eos dies pro Bruto edebantur, patuerunt. Receptum erat moribus, ut Apollinares ludos urbanus prætor faceret. Sed quia percussores Cæsaris tuti esse in Urbe non poterant, vicem suam Brutus C. Antonio collegæ suo demandavit; eique ludorum suorum apparatum transdidit.

XXIII. Et fuit is plane magnificus atque sumptuosus; nec ludi tantum proscripti, sed etiam postridie venatio: sperabant, ea voluptate delinitam plebem æquiorem postea fore percussoribus. Et erant conducti, per quos initium clamoris nasceretur, *revocandos esse primarios viros populique amantissimos:* et sequebatur miseratio, sensimque etiam reliqui spectatores jungebant vocem, mirifico omnium plausu; quum ingens multitudo plebis in theatrum irrupit, inhibuitque spectaculum, donec ista postulatio penitus exstingueretur. Inter hæc Dolabella propere in Syriam profecto, quia rumor erat, Cassium et Brutum de antiquis provinciis occupandis cogitare, M. Antonius respicere macedonicas legiones cœpit, numero et genere militum validas, multisque adjectis equitibus, et levi armatura.

XXIV. Per eosdem dies forte, an fraude illius, percrebuit fama, Getas in Macedoniam irrumpere: de hac ad senatum referens, *interesse reipublicæ* dixit, *non deduci a Macedonia exercitum, qui et ipsius Cæsaris destinatione prius Getis, quam Parthis coercendis comparatus esset: præterea nihildum ex Parthis hostile nuntiari.* Senatus, mittendum prius ad res Macedoniæ inspiciendas legatos, censuit: nec exspectato eorum reditu, exercitum Antonio decreverunt, multa tum temporis senatui grata facienti: atque ille cum amicis Dolabellæ pactus est, ut unam ei legionem mitteret, cæte-

§ XXII. Liv. XXV, 12. — Cic. Philipp. X, 3, et ad Attic. XV, 10 sqq. — § XXIII. Plut. in Bruto, cap. 31. — Cic. ad Attic. XVI, 4, et Philipp. I, 15; II, 13, et X, 4. — Appian.

ras quinque retineret. Post hæc reversi ex Macedonia, nullos ibi fuisse Getas, retulerunt, adjecto tamen, in Antonii, ut putatur, gratiam, periculum esse, ne irruant, si ex Macedonia legiones deducantur.

XXV. Quum hæc obtinuisset, colorem reportandi in Italiam exercitus quærens, quum a. d. kal. jun. senatus haberetur, permutari provincias petiit, *ut sibi Gallia, D. Bruto Macedonia decerneretur*. At vero senatus, intellecto consulis vaframento, induci non potuit; quidam etiam ex eo ordine privatim scripserunt ad Brutum, hortantes, *ne Antonio cederet*. Igitur Antonius, Cæsaris exemplo, confugit ad populum, ejusque scito provinciam Galliam obtinuit, Octaviani præcipue gratia adjutus, cum legionibus, quæ erant Apolloniam præmissæ; et frater Antonii Caius Macedoniam.

XXVI. Unde adolescens ille clarior in dies, plebique et militibus gratior, magna horum frequentia stipabatur, etiam pecunia sibi favorem concilians: nec dubitabatur, novarum rerum hæc esse primordia, nec ultra differri turbas, præsertim quia M. Antonius, incrementa ejus ægerrime ferens, ad se volentem colloquii causa in tribunal adscendere, quemadmodum facere, Cæsare rerum potiente, erat solitus, repulerat per lictores, detrahique ex loco superiore jusserat: Hinc immensæ multitudinis iræ: nec deerat Octavianus accendere odia, forum vitans, sed per cæteras celebriores partes Urbis in excelsa loca insiliens, in morem concionantis Antonium accusabat.

XXVII. Jamque ille et a tribunis centurionibusque suis monebatur, *finem injuriarum faceret, filioque Cæsaris, cujus beneficiis sua deberent omnia, vel sua causa conciliaretur*: et quum ille commode respondisset, iisdem auctoribus congressi, post mutuas querelas ita redierunt in gratiam, ut sæpius redeundum esset: nam uterque mentis alterius non nescius, arguendi tempus nondum venisse putabat; et animos, satis jam sua iracundia et suspicionibus exacerbatos,

§ XXV. Cic. Philipp. I, 2; III, 10, et ad Attic. XIV, 14. — Vell. II, 60. — Appian. — § XXVI. Appian. — Dio.

amici non sinebant conquiescere; nunquam defuturis, qui potentiorum inter se inimicitias suam occasionem putent, et in pace negligendi, turbari malint omnia, dum aliquo in numero propter præsentem necessitatem habeantur.

XXVIII. Igitur non multi intercesserunt dies, quum iterum impugnare Cæsarem Antonius cœpit, quanquam recenti beneficio Galliæ provinciæ obligatus. Forte tribunus quidam plebis decesserat, cujus in locum Flaminium commendabat Cæsar, petere non ausus, quod ætatem legitimam non habebat; sed populus, sensuum ejus non ignarus, ipsi tribunatum offerebat. Unde simul et Patres et Antonium metus cepit; senatu percussoribus Cæsaris timente, Antonio sibi, si facultatem adeptus adolescens disertus et præpotens turbandæ plebis, aut paternas inimicitias exsequi, aut suas cœpisset.

XXIX. Igitur Antonius edictum proposuit, Cæsarem contra leges appetere quidquam vetans; et, nisi paruisset, vim consulatus minabatur. Ea indignatione plebis exceptum hoc edictum traditur, ut Antonius, desperato, posse obtineri quod volebat, præsente tribunorum numero contentus, tollere comitia cogeretur. At Cæsar, missis circa patris colonias certis hominibus, veteranos sollicitabat; idemque per alios agebat apud legiones, quæ cum Antonio ituræ in Galliam, ex Macedonia modo reverterant. Tum quoque eorumdem tribunorum opera deponere simultates suas in Capitolio professi sunt: nequidquam; mox enim Antonius quosdam ex præsidio suo ad concilium amicorum adduxit, quos sibi Cæsaris dolo parare insidias diceret: nam ad priorem metum somnio factus erat timidior; prima nocte, postquam reconciliati in Capitolio fuerant, dextram suam ardere fulminis ictu imaginatus.

XXX. Neque Cæsaris accipere purgationem voluit; quanquam insontem insimulare ficto crimine videretur. Qui tamen eo tempore prudentes et boni viri habebantur, et

§ XXVII. Dio. — § XXVIII. Appian. — Sueton. in Aug. cap. 19. — § XXIX. Plut. in Anton. cap. 21. — Appian. — Sen. de Clement.

credebant factum, et probabant. Jam enim Octavianus per Ciceronem ad senatum se applicare cœperat. Sed non admissus ab Antonio, circa fores ejus expostulabat, se immo quotidianis insidiis peti; multaque in caput suum exsecratus, si merito argueretur, judices poscebat. Quum prodiret ad eum nemo, *ipsos se Antonii amicos judices ei ferre* dixit; postremo abiens clara voce testatus est populum, *si quid sibi accidisset, penes Antonium necis suæ causam fore.*

XXXI. Acerbioribus igitur, ut solent post reconciliationes, odiis, ad comparanda sibi præsidia, eademque detrahenda inimico, uterque properabat. Antonius alliciendæ plebi statuam Cæsaris posuit in Rostris, inscriptam, PARENTI OPTIME MERITO; deinde legem Agrariam per Lucium fratrem promulgabat, Pomptinas paludes divisurus, quamlibet siccatæ nondum erant. Ea lex per vim perlata; septemviri dividendis agris creati, quos inter et C. Antonius fuit, tum maxime prætor : tres enim fratres eodem tempore totidem gerebant magistratus, magnum ad quælibet audenda robur.

XXXII. Et legis quidem istius tanta fuit apud dementem populum gratia, ut L. Antonio statua equestris inaurata in foro poneretur, in qua inscriptum erat, QUINQUE ET TRIGINTA TRIBUS PATRONO POPULI ROMANI : sed et equites aliam posuerunt, item adscribentes, PATRONO; et aliam novo exemplo tribuni militum, qui in exercitibus Cæsaris fuerant. Eo tempore Casilinum coloniam deduxit M. Antonius, quo Cæsar paulo ante deduxerat; quum in eam coloniam, quæ esset auspicato deducta, dum esset incolumis, novos adscribi colonos liceret, nova colonia non posset jure deduci. Sed Antonius quidlibet honestum putans, quod firmandæ potentiæ esset, multa moliebatur cum fratribus: provincias adimebant, aut dabant, aut prorogabant contra legem Juliam, qua nulla poterat esse publice utilior; tri-

§ XXX. Cic. Philipp. X, 3, et ad Famil. XII, 23. — Vell. II, 60. — Plutarch. — Sueton. in Aug. cap. 10. — Appian. — § XXXI. Cic. ad Famil. XII, 3, et Philipp. XI, 6, et V, 7; idem ad Att. XV, 19. — Plutarch. — Dio.

bunorum ad hæc usi opera, quos Marcus pecunia suos fecerat.

XXXIII. Interim et Sex. Pompeius, Antoniorum opera revocatus, excessit Hispania; in qua post fratris interitum copias haud contemnendas paraverat. Quum enim aliquamdiu in Lacetanis latuisset, latrocinio se tolerans, paulo post pluribus ad eum ex Mundensi fuga coeuntibus, Pompeium ausus profiteri, Lacetanorum juventutem induxit, ut se in Bæticam sequeretur. Venit ad eum et ex Africa regulus Arabio, quem paterna ditione Bocchus atque Sitius expulerant. His auxiliis multas occupavit urbes; quarum deinde præsidio vim Carinatis elusit, cum majoribus copiis a Cæsare missi. Postea cum successore Carinatis Asinio Pollione prætorio bellum clarissimum gessit. Carteiæ cum una legione receptus, Eboram deinde oppugnavit cepitque. Eadem die de morte Cæsaris cognovit: inde ad sex legiones, quas in ulteriore provincia reliquerat, rediit; missis Romam ad consules literis, *ut sibi ad larem suum liceret reverti, exercitus omnes dimitterentur.*

XXXIV. His deinde successibus firmior, quum ad eum quotidie multi confluerent, Asinium mors Cæsaris et sequutæ illam turbæ plurimum debilitarent, Carthaginem Novam obsidere ausus est. At quum per absentiam ejus premi socios suos a Pollione audisset, cum valida manu congressus, claram victoriam obtinuit, virtutem ejus plurimum adjuvante casu. Forte acciderat, ut, Asinio in fugam acto, pars tamen exercitus strenue repugnaret, ambiguam factura victoriam, nisi eodem tempore et paludamentum, quod inter fugiendum abjecerat Pollio, vidissent inter hostium manus, et Pollionem interfectum audissent. Ejus nominis errore (nam illustris eques duci cognominis ceciderat), simul conspectu vestis, tanquam amisso duce exterriti cesserunt. Ab hoc tempore potens pollensque Pompeius, omnem fere ulterio-

§ XXXII. Cic. Philipp. I, 8; II, 40; V, 3; VI, 5; et ad Famil. XII, 13. — Appian. — Dio. — § XXXIII. Strab. lib. III, pag. 161. — Dio. — Appian. B. Civ. lib. IV. — Vell. II, 73. — Cic. ad Attic. XV, 20, et XVI, 4.

rem Hispaniam recepit, donec M. Lepidus, citeriori præfuturus, in proximam Galliam venit.

XXXV. Is auctoritate sua Pompeium adduxit ad pacem, effecitque, ut discederet ab armis, senatus illi septies millies, quantum ex bonis ejus paternis Cæsar redegerat, et oræ maritimæ præfecturam daret. Quæ res eo confici facilius potuit, quod salvis Cæsaris actis fiebat; quippe Cæsar extremo tempore cunctis, etiam quibus nondum ignovisset, sine exceptione pristina jura reddiderat : ut non novum ei dandum beneficium, sed confirmandum, quod dedisset Cæsar, videretur : adjuvitque Antonius, amicus et propinquus Lepidi, odio quoque Cæsaris inimicum ejus paternum corroborans. Pompeius, deducto ex Hispania exercitu, concessit Massiliam, ut interim, quid in Urbe fieret, specularetur. M. Lepido honores ab senatu habiti, statua equestris inaurata in Rostris posita, cum inscriptione præclara; mox et triumphus absenti, rebus gestis non maximis, decretus.

XXXVI. Interim ad vim et arma res spectare cœpit, quum Antonium, consulatus viribus prævalidum, Octavianus ætate et injuria favorabilis, et assumpto Cæsaris nomine, oppugnaret. Idcirco Antonius a. d. VII id. octobr. Brundisium exivit, legionibus macedonicis quatuor occursurus, ut pecunia sibi conciliatas ad Urbem abduceret, magno timore civitatis. Contra Cæsar in Campaniam excucurrit, primumque a Calatia, mox a Casilino veteranos evocavit, infensos Antonio, qui novos colonos superinduxerat : sed et pecuniæ magnitudine excitabantur, quingenis donati denariis. Inde Capuam profectus, magna centuriata manu Samnium petiit, Calibusque et Theani, cæterisque municipiis, summo omnium favore exceptus, paucis diebus justum exercitum coegit promptus adolescens.

XXXVII. Inde consilio Ciceronis recurrens in Urbem,

§ XXXIV. Dio. — § XXXV. Cic. Philipp. V, 14, 15, et XIII, 4 et 5. — Sueton. in Cæs. cap. 75. — Dio. — Appian. B. Civ. lib. IV. — Vell. II, 73. — § XXXVI. Flor. IV, 3. — Dio. — Cic. ad Famil. XII, 23, et Philipp. III, 2; idem ad Attic. XVI, 8 et 9. — Vell. II, 61. — Sueton. in Aug. cap. 10.

ad decem millia hominum sub uno signo, neque omnes more militiæ perarmatos, quasi præsidium suum adduxit. Trepidabant urbani, hinc Cæsarem, inde Antonium venire cum copiis : neutrius perspecta voluntas, et quia nuper in Capitolio conciliatos viderant, ne hæc ex compacto gererentur, metuebant; donec eos confirmavit Canutius tribunus plebis, profectus obviam Cæsari, et, proposito ejus cognito, prædem se offerens reipublicæ, introductoque adolescente, qui ad secundum lapidem juxta fanum Martis consederat, verba in hanc sententiam fecit, continua rabie lacerare Antonium solitus : « Miro quodam fortunæ ingenio reor in hæc « tempora, quibus rempublicam extraordinaria pericula cir- « cumstant, extraordinarium quoque præsidium accessisse : « quis enim tantum aut furorem hominum, aut benignitatem « deorum præscire atque prædicere potuisset?

XXXVIII. « A consule patriam oppugnari publicis viri- « bus, a privato defendi domesticis copiis! in illo nihil esse, « quod non oderis, vituperes, timeas; in hoc omnia præ- « clara et salubria, pietatem, consilium, virtutem! Cavete « enim quidquam existimetis aut perniciosius publice Anto- « nio, aut Cæsare salubrius posse cogitari. M. Antonium quis « vestrum non novit, tanquam digitos suos? ejus luxum, « libidines, crudelitatem, rapinas quis ignorat? nec repetam, « quæ coram toties objeci, vobis audientibus : ad præsentia « tempora vos respicere jubeo, et magnitudinem periculi, « quod vobis denuntiat, diligenti æstimatione metiri.

XXXIX. « Homo ex magnis opibus, per temporum mi- « seriam subito paratis, deinde turpissime dilapidatis repente « egenus, post necem Cæsaris abundare copiis cœpit. Quæ- « ritis unde? quanquam quid opus est quærere, quod scitis « omnes? Quantum illi pecuniæ nocte, quæ mortem Cæsaris « est insequuta, Calpurniæ timor dedit in manus? quantum « creditis ex interpolatis commentariis Cæsaris, ex innume- « rabilibus chirographis redactum? qua nundinatione nullus

§ XXXVII. Tac. Ann. I, 10. — Cic. ad Attic. XVI, 8. — Dio. — Appian. — Vell. II, 64.

« unquam fuit quæstus copiosior. Regna, provinciæ dantur, « adimuntur, tanti videlicet, quanti redimere hæc cupien- « tium desideria paciscuntur : datur civitas aliis, aliis im- « munitas ; restituuntur exsules, minime profecto gratis.

XL. « Jam una rapina ad Opis septies millies sestertium « sublatum nostis. Nunc etiam municipiis imperari audimus « pecuniam. Tantis instructus divitiis, maximo præditus ma- « gistratu, provincia et legionibus auctus, quantum possit, « videtis : quantum velit, nisi ipsi creditis, ego vobis neu- « tiquam persuasero. Pauci admodum dies sunt, quum in « concione vestra palam professus est, locum me apud eos « quærere, quibus, se salvo, in civitate locus esse non pos- « set : quæ de principibus senatus alio tempore dixerit, quos « et auctores Cæsarianæ necis, et mearum actionum aperte « nominabat, meministis.

XLI. « Neque est, ut meo aut illorum periculo rem trans- « igi posse putetis : nostro sanguine contentum Antonium « fore, nostris facultatibus ; vos vero, si non honoratos « apud eum, at certe tutos fore. Recordamini, quam ille « vocem nuper admodum pro Castoris sedens jecerit, qua « nulla sane potuit audiri crudelior, quum pro solita sua « impudentia stultitiaque haud dissimulanter diceret, *nisi « victorem, victurum esse neminem*. Quid potuit apertius? « aut quibus aliis verbis bellum internecinum efficacius de- « nuntiaret? Adversus hoc tam cruentum atque horribile « monstrum, velut alter Hercules, Octavianus se opposuit, « ætate puer, audacia prudentiaque nemini clarissimorum « virorum postferendus.

XLII. « Quod fuit hujus adolescentis durissimo difficilli- « moque suo tempore consilium? quanta moderatio? quam « sapienter domesticum vulnus, quam patienter inimicorum « injurias tulit? Carere illum sicut hujus ætatis ardore, ita « omnino animo credidissemus, nisi præsenti documento « palam ostenderet, neminem sibi hac quidem parte com-

§ XXXIX. Cic. Philipp. II, 36, 37, 38, et V, 4. — § XL. Cic. ad Attic. XVI, 8, et ad Famil. XII, 3 et 23. — § XLI. Cic. Philipp. III, 11, et V, 8.

« parari posse. Tot illustres viri, summis usi honoribus, du« ces veteres, triumphales, indefensam rempublicam sine« rent; nisi hic nobis subito exstitisset, qui, nullis instru« ctus publicis præsidiis, paucos intra dies, quam eum « proficisci ex Urbe vidimus, tot millia fortissimorum viro« rum adduxit præsidio publicæ libertatis.

XLIII. « Hic nobis munere deorum datus est adolescens, « in quo, etiam qui sententiis invicem discedunt, pari amore « consentiant. Alii Cæsaris acerrimam mentem, admirabilem « celeritatem, imperterritum animum desiderant; hæc omnia « nobis iste regenerat : sunt, qui nimis cupidum potentiæ « fuisse putent, pluraque bella e re sua, quam publica, ges« sisse, nec in honoribus modum novisse, nec in imperio « finem; hic igitur pro illo Cæsar placeat, qui sibi nihil « præterquam salutem et libertatem petens, cæteros labores « suscipit pro republica, nullo honorum, aut imperii desi« derio, sed leges et jura civitatis valere postulans. »

XLIV. Hæc atque talia quum Canutius disseruisset, Octavianus verba facere ad populum cœpit, memoriam patris invocans, et quæ ille pro republica prospere, erga populum romanum liberaliter, adversus inimicos clementer fecisset: deinde flexit ad spes suas modeste commendandas, quoniam per ætatem commemorare res gestas nullas posset: postremo accusavit Antonium, injurias suas publicasque profectas ab eo coarguens; quibus coactus exercitum contraxisset. *Adesse veteranos patris sui, mente omnes eadem, uti patriam defendant, eique operam et obsequium contra quemcumque foret opus, et in præsentia contra Antonium polliceantur. Id unius ore omnes profiteri.*

XLV. Sequutus ad hæc multitudinis clamor, faustæque in Octavianum voces. Cæterum non idem veteranorum sensus erat, qui cum pugionibus veste tectis circumsteterant. Exciti enim tanquam ad componendas Cæsaris et Antonii controversias, aut si abnueret Antonius, Cæsarem tutaturi, aut etiam, si res ita ferret, pœnas sumpturi de percussori-

§ XLIV. Dio. — Appian. B. Civ. lib. II.

bus, ægre ferebant, se adversus Antonium, modo ducem suum, nunc consulem adhiberi. Igitur catervatim abire cœperunt, alii palam indignati, pars arma sua non apportasse causantes, nec alienis perinde uti. Cæsar, dissimulato dolore, quia erat ad vim imparatus, laudatos, quod se deduxissent, novoque insuper donativo auctos, dimisit : neque ex omni numero plus quam mille, sive secundum eos, qui plurimum ponunt, tria millia remanserunt.

XLVI. Cæteros etiam cito subiit pœnitentia, comparandoque belli lucra cum agriculturæ laboribus, et Cæsaris inescati liberalitate, cito cum armis, tanquam ad illa petenda digressi, ad eum reverterunt. Igitur, recepto animo, Etruriam percurrit, Ravennamque et finitima loca, militibus Arretium convenire jussis. Dum hæc a Cæsare parantur, Antonius ad macedonicas legiones Brundisium venerat; acceptusque est gratanter, ob spem donativi, quod tanto uberius futurum sperabant, quanto esset Antonius Cæsare locupletior : nam domi ejus acervos strui pecuniæ, neque jam numerari, sed appendi aurum, audierant.

XLVII. Deduxerunt tamen eum in tribunal silentio, quasi prius accepturi rationem, quare ultionem occisi Cæsaris distulisset. Hoc ægre passus Antonius increpavit ingratos, *qui nullum lætitiæ signum adventu suo ederent, cujus beneficio pro parthica expeditione Italiam habituri provinciam forent :* deinde querelas addidit, *quod emissos a protervo adolescentulo* (sic Cæsarem appellabat) *corruptores non protinus adduxissent : se tamen inventurum illos; militibusque divisurum sestertios quadringenos.*

XLVIII. Hæc in promittendo parcimonia quum a dedignantibus excepta risu esset, ipse contra irasceretur; eo processit ferocia militum, ut cum gravi convicio relinquerent concionantem. Tum ille desiliens, « Discetis, inquit, imperata facere » : negotioque dato tribunis, ut seditiosi sisterentur, sorte duxit decimum quemque ; nec tamen in omnes

§ XLV. Appian. — § XLVI. Dio. — Appian. — Cic. Philipp. II, 38, et V, 4. — § XLVII. Appian. — Dio. — Cic. ad Attic. XVI, 8.

animadvertit. Sic tamen etiam multum cædis fuit : circiter trecenti supplicio affecti traduntur, inter quos et centuriones quidam, viri fortissimi fuerunt ; et quod auget sævitiæ speciem, sub oculis Fulviæ, quæ virum sequuta ad exercitum fuerat, jugulati sunt. Irritatis per hæc potius, quam perterrefactis animis, Cæsaris emissarii dolorem militum stimulabant, libellos in castris proponendo, quibus, laudata superioris Cæsaris memoria, et prædicata liberalitate adolescentis, crudelitas et sordes Antonii perstringerentur.

XLIX. Horum libellorum auctores conquiri jussos contubernia celaverunt; non præmiis, non pœnis, quæ indicanti, aut occultanti denuntiabantur, mutabiles. Ea contumacia concussit Antonii animum; et, quum interea Cæsaris conatus nuntiarentur, iterum ad milites prodiit, excusans, *quod necessitate coactus, in paucos quidem et contra voluntatem animadvertisset. Cæterum ipsos scire, quam nec sævum se, nec sordidum ostenderit Antonius usquam. Sed satis esse querelarum, satis etiam tum delictorum, tum supplicii : centenos illos denarios se pronuntiasse non donativi nomine (neque enim id pro fortuna sua facturum), sed quo lætior accessus suus legionibus esset.*

L. Nec addidit quidquam, ne cedere militibus timore videretur : denuntiavit quin etiam, parendum imperiis suis fore. Remotis deinde centurionibus, quos suspectabat esse cupidiores Cæsaris, alios præfecit; comiterque appellatos milites, diversis agminibus secundum mare superum jussit Ariminum pergere. Ipse cum legione Alaudarum Romam superbo adventu terruit, equitibus in suburbio relictis, militem accinctum ducens in Urbem, et nocturnis armatorum circa ædes suas custodiis. Sed ubi convocato senatu, Cæsarem accusaturus, effecturusque, ut hostis ille judicaretur, in Capitolium adscendit : in aditu curiæ nuntium ad eum delatum est, legionem Martiam, cujus multi centuriones

§ XLVIII. Appian. — Cic. Philipp. III, 2, 4, et V, 8. — Dio. — § L. Liv. Epit. — Cic. ad Attic. XVI, 8, et Philipp. III, 3; IV, 2; V, 8, 9; XIII, 8. — Appian.

interfecti fuerant, sublatis signis Albam secessisse, in urbem opportunam et munitam.

LI. Dum ad hæc subsistit cogitabundus, en aliud nuntium, et quartam legionem, duce L. Egnatuleio quæstore, ad Cæsarem se transtulisse : qua re audita, sic est exterritus, ut, abjecto de Cæsare referendi consilio, senatusconsultum de supplicatione M. Lepido decernenda per discessionem faceret, quo celerius mittere senatum posset. Nec enim honoris Lepidi causa vocari Patres jusserat; supervacuis omnino minis adversus tribunos plebis quosdam, qui minime repugnaturi fuerant.

LII. Sed ille L. Cassio denuntiaverat mortem, si in senatum venisset; D. Carfuleium e senatu vi et minis mortis expulerat; Ti. Canutium, non templo modo, sed etiam aditu Capitolii, per armatos prohibuerat. Sed ejusdem diei vespere sortitionem provinciarum ex arbitratu suo fecit. Caio fratri Macedoniam, C. Calvisio Africam dedit; cæterorum plerique provincias suas repudiando, nullam fuisse Antonii sortitionem judicaverunt. Ipse, neque votis nuncupatis, neque sacrificiis solennibus factis, ante lucem paludatus ita profectus est ex Urbe, ut templa, forum, occursum hominum, diem pæne ipsum vitaret, in Galliam properans. Sed prius Albam ire statuit, ad revocandas, si posset, legiones; inde rejectus Tibur ad cæteros milites rediit, advocataque concione, jurare coegit omnes, se non esse deserturos.

LIII. Inter hæc magnus exstitit in Urbe timor, certatimque venerunt Tibur Patres propemodum universi, equitum pars maxima, et ex ipsa plebe honestissimus quisque; videntesque, jurari in verba Antonii a militibus et veteranis, quorum magnus sane numerus ad veterem ducem recurrebat, ipsi quoque volentes adstrinxerunt se jurejurando, benevolos fidosque M. Antonio semper fore: ut mirarentur homines, ubinam illi Romani essent, qui paucis ante diebus, concionante Cæsare, M. Antonium conviciis fœde pro-

§ LI. Appian. — Cic. Philipp. III, 3, 9, et XIII, 9. — Liv. Epit. — § LII. Cic. Philipp. III, 10; V, 9, et XIII, 9.

sciderant. Igitur cum splendido satis comitatu Ariminum venit, bona cum spe, fore, ut D. Brutus propter veterem amicitiam, sed magis odio metuque Cæsaris, provinciam sibi tradat.

LIV. Sed longe alia Bruto mens fuit; quem exarmari percussorum nemo patiebatur, in ejus copiis maxima spe reposita incolumitatis : neque vero aut Cæsarem metuebat, docte simulantem Pompeianarum partium gratiam; aut credebat Antonio, quem propter infinitam ambitionem, omnibus, qui aliquid posse viderentur, infidum atque obliquum esse cognoverat. At Cæsaris animum anceps fatigabat deliberatio, quemadmodum utendum præsentibus foret. Percussores avunculi oderat, Antonium metuebat : atque illos sciens ita vicissim erga se affectos, sæpe angebatur, ne cum exercitu progressum ambo simul junctis copiis invaderent.

LV. Sed cognito, hos inter se commissos esse serio, non dubitans, acriorem ex duobus prius opprimendum esse, Bruto auxilium ferre non distulit; sublato Antonio, ab ejus segnitie haud perinde metuens. Nec enim contemnendus erat imperator Antonius, et viribus haud spernendis nitebatur. Præter recentem delectum, tres habebat legiones macedonicas; et veteranorum manum, senum quidem, sed in quibus duplo plus roboris, quam in tironibus, esset. Præterea Lepidus et Asinius in Hispaniis, ille cum quatuor, Pollio cum duabus legionibus, et cum tribus in ulteriore Gallia L. Plancus, haud alieni a partibus videbantur.

LVI. Cæsar præter Marciam et Quartam legiones, unam habebat tironum, veteranorum duas, sed suppletas ex novo delectu. His Albam convenire jussis, senatui scripsit, hujus auctoritatem maximi facere simulans; delatumque ab exercitu honorem, ut proprætore imperium haberet, non accepit. Sed quum duæ legiones, quæ ab Antonio discesserant, inter se ad simulacrum pugnæ concurrissent, spectaculo

§ LIII. Appian. — Dio. — § LIV. Cic. ad Famil. XI, 5. — Dio. — Tac. Annal. I, 10.

delectatus, et oblata liberalitatis occasione, iterum quingenos denarios divisit; quina millia pollicitus, ubi, re ad prælium deducta, fortem fidelemque operam navavissent.

LVII. Sic excitatis militibus suis, et sparsa largitionum fama, insequutus Antonium, in itinere equites, sagittarios, elephantos illius redegit in potestatem minime repugnantes, quod Antonius Suessæ, et passim in castris trucidando, qui ei suspecti erant, animos militum vehementer alienaverat. Sed Antonius, missis ad Brutum codicillis, decedere jubebat provincia, quo et plebiscito gereret morem, et sibi parceret. Brutus contra senatusconsultum misit, quo ipsi data erat Gallia. Tum Antonius diem præstituit, intra quam nisi decessisset, pro hoste haberetur. Neque cessit Brutus, quominus nuntiandum curaret, *debere Antonium sibi longiorem diem dicere, ne forte citius, quam vellet, ab senatu hostis judicaretur.*

LVIII. Et poterat opprimere Bruti exercitum, adhuc in castris agentem, tanto potentior Antonius, sed urbes adire maluit. Ab his quum reciperetur, Brutus veritus, ne mox nulla pateret sibi, per simulationem decedendi profectus est Mutinam, validam urbem atque populosam, eamque occupavit; et copiis Mutinensium milites suos alere, mactare pecudes, carnemque ad diuturnæ obsidionis exspectationem salire instituit. Habebat autem secum magnam gladiatorum multitudinem, duas legiones veteranas, quibus olim præfuerat, et unam tironum; sed omnes nuper firmos ad res suas tuendas effecerat, ducto in Inalpinos exercitu, multisque castellis captis atque vastatis, et liberaliter donato milite.

LIX. Igitur neque minis Antonii cesserunt; et Antonius, quum dimittere Brutum nollet, ad prælium elicere non posset, circumvallare Mutinam cœpit. His rebus in Urbe cognitis, redintegratus est apud omnes Cæsaris favor, deque ipsius et Bruti honoribus in senatu actum. Provincia

§ LVII. Cic. Philipp. IV, 2; V, 17. — Dio. — Liv. Epit. — Appian. —
§ LVIII. Cic. ad Famil. XI, 4.

quoque Gallia laudata, quod Antonium non recepisset. Octaviano imperium Ciceronis sententia decretum; statua, Philippi: Servius Serviliusque, ut ante justam ætatem petendorum honorum ei potestas fieret, censuerunt. Aberant tum consules, nam et Dolabella profectus in Syriam fuerat: ergo M. Servilius tribunus plebis, ejusque collegæ, a. d. XIII kal. jan. senatu convocato, proposuerunt edictum Bruti, quo *seque et exercitum provinciamque in potestate senatus fore* demonstrabat.

LX. Læta igitur curia, et majora meditante, senatusconsultum de præsidio factum, *uti C. Pansa, A. Hirtius consules designati, dent operam, ut senatus kalendis januar. tuto haberi possit.* Interim rescissa sortitione Antonii, placuit provincias manere apud hos, qui obtinebant, neque tradi cuiquam, nisi jussu senatus. Hæc et ab aliis, sed inprimis a Cicerone, qui eadem die tertiam et quartam Philippicas habuit, cupide decernebantur, qui professis in Antonium odiis, multas hoc tempore orationes edidit, quibus rerum ille status eximie depictus est. Nam ille ex itinere, propter filium, quem Athenas studiorum causa præmiserat, in Græciam suscepto, inde trajecturus ad Dolabellam, a quo se passus erat legari, subito erat reversus; Austris reflantibus navigare vetitus, et, auditis interim Octaviani successibus, novaque spe reipublicæ recuperandæ alacrior.

LXI. Sub hæc tempora P. Servilius Isauricus fatum explevit, magno vir natu; sed ad extremam usque ætatem sensibus integris, necnon nonaginta vitæ annis infracta valetudine. Par erat et animi robur bene de republica sentienti, et fortiter loquenti: quibus rebus ita nuper offenderat Antonium, ut in senatum tuto venire non posset. Unde et Canutio non diu post M. Antonius et C. Cæsar objecerunt, *quod in capessenda republica consularis Isaurici sectam sequeretur:* quibus ille respondit, *malle Isaurici esse*

§ LIX. Cic. Philipp. III, 15; IV, 2, 4 et 6; idem ad Famil. XI, 6. — Appian. — Dio. — § LX. Cic. Philipp. III, 10; ad Attic. XIV, 16; XV, 11; XVI, 7, et ad Famil. XII, 25. — Plut. in Cic. cap. 67.

discipulum, quam Epidii calumniatoris; id erat nomen crimenque rhetoris, quem illi audiverant.

LXII. Hujus viri quanta fuerit auctoritas, vel ut mores temporum noscantur, annotabitur. Forte per forum incedens, quum testes in reum dari vidisset, loco testis constitit, præfatusque, *sibi nec hominem notum esse, qui causam diceret, neque cur esset postulatus; at improbum sibi videri* dixit, *propterea quod se pedibus incedentem, nullo reverentiæ signo edito, eques præteriisset.* Digna res visa judicibus, cur indicta causa damnaretur.

LXIII. Eodem et sequente anno multa, ut solitum in principio magnarum calamitatum, prodigia nuntiata. Terræ motus in Alpibus et in Italia crebri; fulminata navalia, Jovisque Capitolini cella, quæ fuit in fano Victoriæ, aliæque sacræ ædes et statuæ: tabulæ æneæ ex delubris Fidei et Saturni turbine evulsæ; ad Opis valvæ ædis fractæ: arbores exstirpatæ, tecta convulsa: fax cælo visa, quales Græci *bolidas* vocant, ab ortu ad occidentem ferri: trini soles apparuerunt, quorum unus quasi spicea corona cinctus micuit; et postea paulatim unum in orbem sole redacto, multis mensibus prope ad exitum anni lurida et pallens lux fuit, quasi continuo sideris defectu: id ostentum mox accommodarunt temporibus, *triumviros denuntiatos* dictitantes, *quorum duo defecturi fuissent, Cæsare superstite, cujus victoriam corona soli circumdata, spicarum figura frugum ubertatem, notasset.* Ætna arsit: in Tiberis ostio piscium magna vis relabente æstu in sicco est exposita. Padus etiam inundavit in campos, magno accolentium damno, recedensque vim reliquit ingentem viperarum: insequuta est pestilentia vehemens per omnem Italiam: armorum sonitus auditus in Germania de cælo, cum cantu tubarum, virorum-

§ LXI. Cic. Philipp. II, 5, et ad Famil. XII, 2. — Sueton. de clar. Rhet. cap. 4. — § LXII. Dio. — Val. Max. VIII, 5. — Jul. Obseq. — Appian. — § LXIII. Jul. Obseq. — Plin. II, 26, 31, et III, 30. — Euseb. Chron. — Plut. in Cæs. — Dio. — Virg. Georg. I, 467. — Appian. B. Civ. lib. IV. — Ovid. Metam. XV, 785.

que clamoribus, et equorum decurrentium strepitu, quum tale nihil oculis cerneretur.

LXIV. Voces humana majores ex lucis auditæ: pallida simulacra hominum sub crepusculis visa: bos inter arandum humana voce proloquutus, *frustra se urgeri; non enim fruges paulo post, sed homines defuturos:* infans recens natus loquutus est: amnes constiterunt: terra hiavit: effigies deorum lacrymare et sudare; in quibusdam et sanguineus sudor apparuit: puteorum aqua in sanguinem versa: lupi per fora urbium discurrerunt: sereno cælo sæpe fulguravit: taurus, quum in æde Vestæ immolatus esset, exsiluit: carmina Sibyllarum jactata, quibus finis reipublicæ instare prædictus esset: lapidibus multoties pluit.

LXV. Hæc in communes valere calamitates credita, sed alia malum significare singulis: Ciceroni, quod consecrata ab eo pridie, quam in exsilium iret, Minerva, vi turbinis dejecta et confracta est; Lepido, quod ante domum ejus canum ululatus auditi, maximusque omnium a cæteris dilaniatus est. Hoc minari pontifici maximo crediderunt: illud Antonii et Dolabellæ consulum alienationem a republica portendisse, quod in æde Castorum ex eorum nominibus literas quasdem corvi advolantes rostris exciderant. Sed omnia hæc malorum præsagia propemodum sero apparuerunt. Jam enim ea passim agebantur, ex quibus exarsuræ necessario turbæ erant, discurrentibus utriusque partis ducibus ad occupandas provincias, cogendosque exercitus, et quæ alia bellis gerendis apparantur. Ex quibus initiis longorum deinceps atque multiplicium certaminum insani tumultus exstiterunt.

§ LXIV. Dio. — Appian. — Euseb. — Jul. Obseq. — Virgil. Georg. lib. I, 467, sqq. — § LXV. Appian. — Dio. — Cic. ad Famil. XII, 25, et Philipp. IV, 4. — Liv. Epit.

JOANNIS FREINSHEMII
SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM
LIBER LXXXIII
IN LOCUM LIBRI CXVIII LIVIANI.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI DECIMI OCTAVI.

M. Brutus in Græcia sub prætextu reipublicæ, et suscepti contra M. Antonium belli, exercitum, cui Vatinius præerat, cum provincia in potestatem suam redegit. C. Cæsari, qui primus reipublicæ arma sumpserat, proprætoris imperium a senatu datum est cum consularibus ornamentis; adjectumque, ut senator esset. M. Antonius D. Brutum Mutinæ obsedit; missique ad eum a senatu legati de pace, parum ad eam componendam valuerunt. Populus romanus saga sumpsit. M. Brutus in Epiro C. Antonium prætorem cum exercitu potestati suæ subjecit.

I. Hoc idem tempus M. Bruti et C. Cassii cunctationem abrupit, quorum anceps hactenus et varie impedita deliberatio fuerat. Romam reverti periculosum erat; manere in Italia, suspectum; et si ad impositam provinciam accingerentur, contumeliosum videbatur. Brutus enim in Asia, Cassius in Sicilia frumentum emendum, atque in Urbem mittendum curare debebant. Præbuit tamen illud negotium et colligendarum classium facultatem, et prætextum ducendi moras, si forte casus aliquis exsisteret: nec interea

desistebant tueri dignitatem, ut poterant, et literas atque edicta in Urbem mittere.

II. Sub autumnum deinde per Lucaniam pedestri itinere Veliam accessit Brutus, atque inde transjecit Athenas; paucisque dein diebus cum sua classe discessit Cassius. Jam enim desperaverant, qualem volebant, obtineri rempublicam posse; et quia Cæsar Octavianus jam se commoverat, nesciebant, quantum huic recte crederetur. Et primo quidem tempore Brutus cum philosophis conversando, videbatur abjecisse rerum aliarum curam: sed tamen et nobiles juvenes, qui Athenas studiorum causa profecti fuerant, sibi dissimulanter adjunxit, in quibus et M. Ciceronem M. F. et in Macedonia per Herostratum quemdam tentavit animos eorum, qui copiis præerant. Interim Athenienses ei et Cassio statuas æneas, juxta Harmodium et Aristogitonem tyrannicidas, tanquam horum imitatoribus, ponendas locaverunt. Hæc agentibus, C. Cæsarem, coacto exercitu, senatum defendere contra Antonii dominationem et injurias auditum est.

III. Igitur sub prætextu reipublicæ et belli Antoniani Cassius in Syriam contendit, jam inde a quæstura benevolam et familiarem. Brutus, Græciam atque Macedoniam occupaturus, facile contrahebat reliquias Pompeianorum exercituum, quæ tum adhuc per Græciam vagabantur; etiam, quos a Dolabella nuper advectos morbus aut oblivio sacramenti retinuerat, ultro affluentibus. Igitur professo jam consilio, ad ostium Caystri perrexit, romanis navibus obviam, pecuniam cum M. Apuleio quæstore, qui tradita C. Trebonio provincia decedebat, in Italiam portantibus. Ab hoc Apuleio, perquam amico sibi homine, Brutus et copias accepit, et talentum sexdecim millia, ex tributis atque vectigalibus Asiæ.

§ I. U. C. 708; A. C. 44. — Plut. in Bruto, cap. 32. — Cic. ad Attic. XV, 9, 10, 11, et XVI, 4 et 5; idem ad Famil. XI, 3, et Philipp. X, 4. — Dio, lib. XLVII. — Appian. B. Civ. lib. III et IV. — § II. Dio. — Plut. — § III. Liv. Epit. — Dio. — Cic. Philipp. XI, 13, et epist. ad Brut. I, 7. — Plut. — Appian. B. Civ. lib. III et IV. — Vell. II, 62.

IV. Quum inde Samum reverteretur, forte natalis erat Bruti: eoque ob rem feliciter confectam hilarior, poculum in convivio poposcit grandius, idque manu tenens, alta voce retulit græci poetæ versus: *a fato se et Phœbo Apolline pessumdari.* Hæc vox quia nulla apparente causa erat jacta, vim præsagii deinde habere visa est; utique postquam ultimo prælio sive ipse, sive Cæsar et Antonius (utrumvis enim traditur), signum militibus dederunt *Apollinem*. Sed hæc posterioris paulo temporis sunt. At tum quidem Brutus erectus ad conatum comparandi exercitus, etiam Veterem Antistium induxit, ut daret ei ex sua pecunia vicies, seque ipsum offerret ac conjungeret partibus. Sed et equitatum, qui in Syriam ducebatur bipartito, intercepit: quingenti equites a Cinna quæstore ad Brutum in Thessalia discesserunt; cæteros, qui per Macedoniam ducebantur, Cn. Domitius a legato syriaco abduxit. Legio, quam legatus Antonii L. Piso ducebat, Ciceroni adolescenti se tradidit.

V. Interim et ipse profectus Demetriadem, armorum ingentem copiam, quæ jussu Cæsaris transportata in Græciam, tum ad Antonium reportabantur, occupavit. Inter hæc summa celeritate, nequidquam retinente senatu, C. Antonius prætor affuit, Q. Hortensio successurus, qui Macedoniam obtinuerat: sed prævertit Brutus, provinciamque, tradente Hortensio proconsule, accepit, delectusque in ea, ejusdem Hortensii summo studio, habuit. Vicinos etiam reges atque tyrannos adjunxit sibi; magnaque iterum auctus est pecunia: quippe thracis cujusdam reguli conjux Polemocratia, cujus maritus occisus dolo æmulorum fuerat, cum filio et thesauris se contulit ad Brutum, ejusque fidei omnia tradidit.

VI. Brutus, puero Cyzicum amandato, donec in paternum imperium restitui posset, aurum atque argentum, cujus magna vi erat potitus, signare instituit. His rebus

§ IV. Appian. lib. IV, p. 668. — Plut. — Val. Max. I, 5. — Cic. Philipp. X, 6. — § V. Cic. Philipp. X, 5, 6, et XIII, 15. — Liv. Epit.

acceptis, C. Antonius cum septem cohortibus contendit Apolloniam, ad occupandum Illyrici exercitum. Tres legiones a P. Vatinio proconsule, apud Apolloniam et Dyrrhachium habebantur. Cum his paulo ante res in Dalmatia et Illyrico gesserat Vatinius, deficientibus denuo post Cæsarem Barbaris; et aliquot oppida ceperat, ex quibus rebus Imperator est appellatus. Sed postea ob acceptum detrimentum, amissoque Bæbio viro consulari (forte ex suffectis a Cæsare fuit), Dyrrhachium se receperat.

VII. Is tum exercitum M. Bruto tradidit, apertis Dyrrhachii portis; non sponte (semper enim adversatus his partibus, et pro ingenii quadam pravitate Bruto fuerat), sed milites continere invalidus, apud quos in odio semper habitus, tum etiam propter adversam valetudinem in contemptu erat. Clausit tamen portas; et, insolito casu adjuvante, facile repulisset Brutum, si studia militum habuisset. Quippe Brutus, ut accidere quandoque aiunt per altam nivem ambulantibus, morbo correptus, quem *boulimiam* Græci vocant, ingenti desiderio cibi deficiebat; et quia cum expeditis valde properaverat, longe a tergo relicti erant commeatus. Igitur ad portam oppidi progressi milites, *panem* a vigilibus petierunt.

VIII. Atque illi, intellecta Bruti necessitate, continuo adfuerunt ipsi cum cibariis et vino. Tanta enim erat Bruti dignatio, ut cuilibet ducum anteferendus videretur. Igitur hos quidem recepit volentes; sed quia honestius putabat, ab imperatore accepisse legiones, quam si contra voluntatem ejus, cui commissæ fuerant, ad se pellexisset; in literis ad senatum aliquam Vatinii mentionem fecit. Cæterum eam non admodum fuisse aut factam ex animo, aut creditam, vel inde colligas, quod Cicero, quum ab senatu honores laudesve decerni censeret, Vatinii, quanquam olim reconciliati, mentionem insuper habuit.

§ VI. Cic. ad Famil. V, 9, 10, 11, et Philipp. X, 5 et 6. — Appian. Illyr. — § VII. Appian. B. Civ. lib. IV. — Dio. — Vell. II, 69. — Plut. in Bruto, et Symposiac. VI, 8. — § VIII. Vell. — Plut. — Cic. Philipp. X, 6, 11, et ad Famil. V, 9.

IX. Dum hæc aguntur, ob multiplices prodigiorum terrores, et præsentia mala, novi consules A. Hirtius et C. Pansa (nam is magistratum hoc anno gessit, quanquam proscripti filius) senatum kalendis januariis convocarunt. Ne tum quidem finis minarum fuit; et, quum de more sacrificarent consules, lictorum unus, non apparente causa, repente concidit mortuus. Igitur neque sequenti biduo cessatum; sed senatus habitus est etiam postridie kalendas, quanquam antiquo pontificum decreto postridie omnes kalendas, nonas, idus, atri dies haberentur. Sed inter procuranda prodigia exstitit aliud omnibus minacius; quippe accitus ab Etruria haruspex *reditura* respondit *regna, qualia olim fuissent, cunctosque servituros, se uno excepto:* atque hæc fatus, compresso spiritu, cecidit exanimis.

X. Decretum tamen postea est, *ut Hostilia curia reficeretur, et locus, in quo navale prælium fuerat editum, complanaretur.* Minervam quoque Ciceronis reponi placuit, cujus circum hæc tempora contra Antonium actiones nemo melius exposuerit ipsius eloquentissimi viri Philippicis, quarum quæ quinta inscribitur, kalendis est habita; sexta vero, post triduum. His quanquam Fufius Calenus, et alii quidam obstrepebant, obtinuit tamen factio Cæsaris, eique prius decreta confirmavit, « statuam equestrem in Rostris, « cum ætatis ejus adscripta notatione; utque proprætore bel« lum cum consulibus adversus M. Antonium gereret con« sularibus ornamentis »: adjectum etiam, « ut senator esset, « sententiamque loco prætorio diceret; ejusque rationem sic « haberi in omnibus, quasi anno superiore quæstor fuisset.

XI. « Militibus decreta pecunia ex ærario, quantam iis « victoriæ causa Cæsar promisisset; et quam expendisset « Cæsar privato consilio parandis copiis, ea de publico red« deretur: utque iis militibus, qui discessissent ab Antonio,

§ IX. U. C. 709; A. C. 43. — Dio, lib. XLV. — Macrob. Saturnal. I, 16. — Plut. — Liv. VI, 1. — Appian. B. Civ. lib. IV. — § X. Cic. ad Famil. XII, 25; et Philipp. V, 1, 17, et VI, 1. — Dio, lib. XLVI. — Vell. II, 61. — Sueton. in Aug. c. 10. — Liv. Epit.

« statim atque finitum bellum esset, missio daretur, agrique « dividerentur. » His ita constitutis, quum opinione omnium pro hoste judicato Antonius haberetur, mater ejus, uxorque et filius puer, tota nocte deprecabundi discurrerunt per senatorum domos; et interdiu quoque in curiam euntibus supplicando fletu et precibus, et ad genua se projiciendo singulorum, moverunt multorum animos, ut tam repentinam fortunæ mutationem non sine misericordia intuerentur.

XII. Hoc videns metuensque Cicero vehementi rursus oratione accendit indignationem Patrum; sed a L. Pisone familiari Antonii mitior dicta est sententia, placuitque ex ea, mitti ad Antonium legatos, qui pro Gallia offerrent Macedoniam: cætera mandata prescripta sunt durius, quod id negotium Ciceroni senatus imposuerat; « ut ante certam « diem discedentibus militibus (*kalendæ februariæ præ-« dicebantur*) fraudi ne foret, fuisse cum Antonio; qui ne-« glexissent id facere, pro hostibus haberentur: Antonius a « Mutina confestim discederet, exercitum cis Rubiconem « intra diem dictam reduceret, dum ne propius urbem Ro-« mam ducentis millibus admoveret; provinciam ne depo-« pularetur; neve delectus in ea haberet; essetque in Patrum « conscriptorum et populi romani potestate ».

XIII. Neque multo post, priusquam reverterentur legati, *tumultum* esse decreverunt, vestitumque mutaverunt Patres, populo quoque sumente saga, Cicerone principe, qui pridie non. febr. descendit ad forum sagatus, quum reliqui consulares togati vellent descendere; quod solebant eo honore functi, quanquam erat in sagis civitas. Senatusconsultum quoque factum, *ut L. Munatius Plancus ex Comata Gallia, et ex Narbonensi Lepidus*, de quibus bona tum erat opinio, *auxilio consulibus et D. Bruto essent.* Missi sunt ad Antonium tres consulares Ser. Sulpicius, L. Piso, L. Philippus, principes civitatis. Ex his Sulpicius, qui ætate cæteros anteibat, quum jam prope castra venisset, fato functus est;

§ XI. Cic. Philipp. V, 19. — Liv. Epit. — Dio. — Appian. — § XII. Liv. Epit. — Appian. — Dio. — Cic. Philipp. V, 12, et VI, 2 et 3.

cæteri metu, an alia causa, incertum, nihil egerunt amplius, quam ut mandata porrigerent.

XIV. Accepit ille gaudens causam sibi datam ab senatu hostiliter agendi. Quamobrem in conspectu legatorum Mutinam verberavit tormentis; et multa statim in senatum, in Ciceronem, in Octavianum, coram iisdem effudit: « Mirari, « quod Romæ sint, qui Cæsarem, optime de republica meri- « tum, pro tyranno et hoste habeant; Ciceronem non ha- « beant, qui, servatus a Cæsare, quum necari jure potuis- « set, hanc ei referat gratiam, ut percussores ejus potiores « habeat amicis omnibus: Decimum, donec recte fecisset, « habuerit odio; idem nunc parricidam diligat: huic con- « servatam provinciam velit, a solo Cæsare datam; Antonio « eat ereptum, quam habeat populi romani beneficio. Sed « et Patres conscriptos pravis consiliis uti, qui in gratiam « pueri (Cæsarem notabat) se afficerent injuriis. Dari præ- « mia militibus, qui a se descivissent, cui senatusconsulto « essent dati; minas denuntiari his, qui maneant in offi- « cio. Eam vero rem tam ad suum incommodum, quam « reipublicæ detrimentum, depravata in tantum disciplina, « pertinere.

XV. « Se tamen assensum esse decretæ oblivioni, propter « viros duos, Cassium et Brutum. Sed quando ipse et Dola- « bella hostium numero habeantur, non aliam ob causam, « quam quia jure data retineant, se quoque irritam pactio- « nem illam oblivionis facere, quam hi, quorum ad bene- « ficium ea res pertineret, priores violassent. » Dedit deinde vicissim mandata iisdem legatis perferenda senatui; quanquam et ipse legatum mitteret L. Varium, ædilitium hominem, compotorem suum, cui propter morum turpitudinem cognomentum erat inditum *Cotylæ*. Mandatorum ea fuit summa, « futurum se in potestate senatus, amore pacis et « patriæ. Ciceroni, a quo profecta sciat, quæ nomine sena- « tus scripta fuissent, hæc respondere: sibi concessam ple-

§ XIII. Dio. — Cic. Philipp. VI, 3; VIII, 2, 7, 11; XII, 7, et ad Famil. X, 33. — § XIV. Cic. Philipp. VIII, 7. — Appian. — Dio.

« biscito Galliam, jusque datum bello Decimum prosequendi, « lege contempta repugnantem : adeoque si perstet, pœnas « ab eo sumpturum, uno percussorum pro omnibus, ut « tandem exsolvatur piaculo senatus, quo per Ciceronem « Decimo opitulantem se obstringat ».

XVI. Hæc legatis senatus injuncta. Modestiora per Varium, tectiora certe, nuntiavit : « Provinciam (his enim verbis usus « est) remitto ; exercitum depono ; privatus esse non recuso ; « omnia obliviscor ; in gratiam redeo, si legionibus meis, « et si equitibus, et si cohorti prætoriæ prædam agrosque « dederitis ; et quibus ego atque Dolabella dedimus agros, « eos tenere patiamini ». Postulavit præterea, « uti chirogra- « phorum atque commentariorum Cæsaris obtentu facta sua « atque collegæ decreta manerent ; ne tangerentur rationes « ad Opis ; ne fraudi esset septemviris agrorum dividendo- « rum, quod egissent, cæterisve, qui secum essent, et ad- « versus leges commisisse dicerentur : ne sua judiciaria lex « abrogaretur : ut pro Togata Gallia Comatam provinciam « haberet cum sex legionibus, iisque suppletis ex D. Bruti « exercitu, non solum ex delectu suo ; tamdiuque ut obti- « neret, quamdiu M. Brutus, C. Cassius consules prove con- « sulibus futuri in provinciis essent ».

XVII. Hoc addebat, ut potentes viros demereretur, simul Cæsari sollicitudinem immitteret, ne cum his conjungeret vires Antonius, si nimis ab eo premeretur. Non enim erat illum concordiæ studium Antonio ; nec aliud agebat his mandatis, quam ut colorem quæreret bonæ causæ, senatui se permittens ; sed has conditiones adjecerat, quas neque recepturus senatus esset, neque Cæsar pateretur. Qua enim ratione hic aut interfectores patris sui consules creari sineret ; aut Antonianis copiis paria decerni præmia, quam decreta suis essent ; atque per hoc Antonii apud milites auctoritatem et potentiam adaugeri ? Neque dubitatum est, quin extemplo hostis Antonius judicaretur : militibus alia

§ XV. Cic. Philipp. VIII, 8 ; XIII, 12, et ad Famil. XII, 4. — Appian. — Dio. — Plut. in Anton. cap. 24. — § XVI. Cic. Philipp. X, 8 et 9.

diceretur dies, *uti* nimirum *cum Antonio fuisse fraudi non esset his, qui ante idus martias eum reliquissent, et aut ad consules, aut ad Cæsarem, aut ad Brutum adissent.*

XVIII. Consulibus permissum, *ut rempublicam defenderent, viderentque, ne quid ea detrimenti acciperet.* In hæc quia ingenti pecunia erat opus, quintam et vicesimam facultatum omnium conferri jusserunt. Hoc tempore præcipua Ciceronis opera fuit, quotidianis ferme concionibus populum hortantis : hinc et armorum magna vis gratuito fabrorum labore, et variis nominibus pecuniæ collectæ. Antonii præsertim amicis, auctore eodem, impensæ graves injunctæ; quas illi sane sustinebant alacriter, tanquam re ipsa criminationes refellerent. Etiam municipia Italiæ opes suas conferebant, principibus pecuniæ pollicendæ Firmanis, quibus ob eam rem actæ erant ab senatu gratiæ; quemadmodum et Marrucinis, qui *ignominia notandos* censuerant, *quotquot militiam subterfugissent;* et L. Nasidio equiti romano, cujus hortatu non milites modo facti vicini, sed etiam facultatibus sublevati fuerant.

XIX. Patavini quoque, rejectis Antonianis, pecunia, militibus, et, quod maxime deerat, armis consules et Cæsarem juverunt; horumque studium alii Transpadani, qui prius Antonio favere putabantur, imitati sunt. Sed eo perventum erat, ut Urbem, jam inde a triumpho Pauli Macedonico immunem a tributis, subire insolitum onus, pecuniam dare, contribuere, solvere oporteret. Nam et Mutinensis Brutus valde urgebatur inopia; et Marcus non abundabat: et ad vocem tributi quotidie obdurescebant homines, quæ supra annos centum viginti vix audita in Urbe fuerat. Et renato in Africa bello, etiam Q. Cornificius pecuniam petebat. Igitur et senatores in singulas tegulas sive propriarum ædium, sive conductarum, quaternos obolos pependerunt: maxima enim erat rei nummariæ difficultas publice, ut etiam

§ XVII. Dio. — Vell. II, 65. — Appian. — Cic. Philipp. VIII, 11. — § XVIII. Dio. — Appian. — Cic. ad Famil. XI, 8, et Philipp. VII, 8 et 9.

annuos prætermitti ludos oporteret, præterquam paucos obiter factos, et dicis causa.

XX. Igitur M. Bruto, qui per eadem tempora provincias et exercitus a se occupatos retinere jubebatur, senatusconsulto permissum, *uti pecunia, si qua opus sit, et exigi possit, utatur, exigatque, a quibus videatur; ad rem militarem mutuam sumat a civitatibus, frumentumque imperet.* Eodem senatusconsulto laudatus est *Q. Hortensius*, jussusque *cum Q. Cæpione proconsule et legatis suis Macedoniam provinciam obtinere, quoad ei ex senatusconsulto successum sit.* Sed et C. Cassio decretum, *uti Syriam obtineret cum imperio, bellumque cum Dolabella gereret.* Q. Cæpionis nomine non alium nisi M. Brutum intelligi monendum est, qui nomen illud prænomenque, quum ab Servilio Cæpione avunculo esset adoptatus, adsciverat. Dum hæc in Antonium Romæ fiunt magno plerorumque studio, non defuerunt, qui partes ejus modis omnibus tutarentur. Ex quorum numero adversus senatusconsultum, quo contra rempublicam fecisse existimabantur, ad Antonium profecti sunt prætores ejus anni duo, P. Ventidius, L. Marcius Censorinus; unusque tribunus plebis, et designati duo, cum aliis quibusdam senatoribus.

XXI. Alii manentes in Urbe omnem pro Antonio lapidem movebant; Fufius præsertim et Piso, plerumque sententiis dissidere a Cicerone soliti, et pacis commoda inculcantes. Hi neque vestem mutaverunt statim, et senatui fuerunt auctores *iterum ad Antonium legatos mittendi*, Pansa quoque consule hortatore: dictæque sunt sententiæ, *ut consulares quinque, atque inter eos Cicero, legarentur.* Sed hic quidem senatui causas, cur proficisci neque posset, neque deberet, luculenta oratione exposuit; atque illo detrectante legationis munus, cæteri quoque remanserunt. Sed Vibio Pansæ consuli, ad bellum exeunti, fœda ostenta

§ XIX. Cic. Philipp. X, 5; XII, 4; idem ad Famil. XII, 4, 5, 14, 28, 30; de Offic. XI, 22, et ad Brut. I, 18; II, 6. — Plut. in Æmil. cap. 63. — Dio. — § XX. Appian. — Cic. Philipp. X, 11, et ep. ad Brut. — Dio, lib. XLVII.

facta: nam ultima concione, quam ad populum habuerat, quemdam ex turba comitialis morbus prostravit; et qua profectus est hora, statua ejus ænea equestris, quam habebat domi, corruit.

XXII. Equus phaleratus in heri conspectu festinans concidit: inter immolandum, ut solebat, priusquam paludati magistratus proficiscerentur, exta ab haruspice propter mirificam sanguinis exundantis copiam judicari nequiverunt; et quidam e populo in eodem sanguine lapsus, palmam, quam boni ominis causa proficiscenti daturus erat, cruentavit porrexitque. Ad hæc simulacrum Matris Deum in palatio ab ortu ad occasum se convertit; et Dianæ signum, quod Mutinæ colebatur, plurimo sanguine primum, deinde lacte fluxit. Consules ante ferias Latinas ex Urbe profecti sunt, quod semper exitiosum ipsis fuisse, multa documenta declarare videbantur. Neque leviora minis mala sequuta.

XXIII. Rediit Sullana proscriptio, omnisque ferme nobilitas, exceptis, qui fecerunt, sublata est. Hujus calamitatis causa senatui a Dione adscribitur; qui prava calliditate neminem toleraturus dominum, alios aliorum ope studuerit evertere; atque sic offensos sibi omnes effecerit, amicum neminem. Nec reprehendendum hoc judicium esse, manifestum erit ex rerum expositione, quæ sequutæ sunt: quas patebit non alias fuisse, quam ex ejusmodi consiliis proficisci debuerunt. Quippe Antonius, jam dissimulans, quod ab initio solum prætulerat, *non propter spretum plebiscitum Decimo bellum se facere, sed tanquam Cæsaris percussori*, jactabat, etiam scriptis ad senatum literis; eo haud dubie animo, ut vel alliceret juniorem Cæsarem, vel certe suspectum partibus faceret.

XXIV. Et profecto varie nutabat Cæsar, incerta temporum et negotiorum intuens. Oblivio præteritorum et impunitas ab senatu data viris ejusdem ordinis, et plerisque arcta necessitate junctis, humanitati imputari poterat; concessæ

§ XXI. Dio. — Cic. in Philipp. passim. — § XXII. Jul. Obseq. — Dio. — § XXIII. Flor. IV, 6. — Dio. — Cic. Philipp. XIII, 10. — Appian.

pro majoribus exiguæ provinciæ, securitatis ipsorum causa datæ videri. « Sed quorsum in Gallia retineri Brutum; et « decretam sibi provinciam ingresso Antonio, dominationis « impingi crimen; eoque prætextu se quoque in eum armari? « Præterea Dolabellam, uno percussorum Cæsaris interfecto « C. Trebonio, hostium numero haberi; Bruto Cassioque « imperium amplissimum, potestatemque in omnes alios, « qui provincias ab Ionio mari ad Ægyptum usque obtine- « rent, concedi. Quorsum enim ista, nisi ad partes extol- « lendas Pompeianas, pertinere? »

XXV. Reputabat et, quid sibi decretum esset ab senatu, reperiebatque, tanquam adolescentulo fieri fucum, concedi speciosa, statuam, ordinem senatorium, nomen proprætoris (de his enim rebus jam acceperat): at decreto, uti cum consulibus bellum administraret, exercitum suum eripi, parere coacto majus imperium obtinentibus: ad hæc, præmia decreta tantummodo his, qui transfugissent ab Antonio, non etiam qui Cæsarem sequuti alii essent, ad suam injuriam pertinere judicabat; neque aliud agi ab senatu, quam ut se ad tollendum Antonium abuterentur; illo dejecto, se quoque tollerent. Interim et imperium suscepit Spoleti, et pro more novam potestatem auspicantium immolari jussit: apparueruntque omnium victimarum jecinora replicata intrinsecus ab ima fibra, responsumque a vatibus, *intra annum duplicaturum esse potentiam, quemadmodum exta duplicia fuissent.*

XXVI. Sic animatus in concionem vocavit milites, ostenditque, *se horum etiam, quæ ab senatu acciperet, causa gratias iis agere; nec enim daturos ei imperium Patres, nisi prius a militibus habuisset: neque se defore præmiis eorum, re feliciter gesta.* Confirmabant adolescentis suspiciones cætera quoque; quod legati et mandata publico nomine ad Antonium mittebantur: consules ad eum, se nescio, scribebant; et literas Antonii ad senatores quosdam destinatas,

§ XXIV. Appian. — Infra, CXIX, 1-5. — Cic. Philipp. X, 5. — § XXV. Plin. XI, 28. — Sueton. in Aug. cap. 95. — Jul. Obseq. — Dio.

quum intercepissent, clam se reddendas curaverant: neque serio gerebant bellum, per causam hiemis omnia tardantes atque procrastinantes. Præter præsidium Antonii Claterna dejectum, nihil erat ab Hirtio gestum; et Pansa tollendis Antonii legibus, agendoque per Urbem et Italiam delectu, occupabatur.

XXVII. Sed quia nondum erat tempestivum hæc intelligere videri; etiam Hirtio, ut a senatu clam mandatum fuerat, duas poscenti legiones, quartam et Martiam, quod erat roboris in exercitu, concessit: et Hirtio Claternæ hibernaturo, Forum Cornelii profectus, quotidie et legendo, et scribendo, et declamando se exercuit; gnarus, in summa dignitate potentiam munitam armis, facundia destitutam et civilibus artibus, metui quam amari, et terrere quam rogare aptiorem esse. Interea et legatus Bruti Pontius Aquila, qui tribunus plebis offenderat Cæsarem, deinde inter percussores ejus fuerat, T. Munatium Plancum aliquot præliis victum, Pollentia, etiam crure fracto, expulit.

XXVIII. Et ipse Brutus senatori cuidam, qui profugerat ad Antonium, supellectilem, quam ille Mutinæ reliquerat, mittendo, in tantum celebratus est, ut et complures civitates, quæ superiore anno largitionibus, concessionibusque privilegiorum erant obligatæ Antonio, a partibus ejus alienarentur, et exercitus fieret segnior. Igitur Antonius ad corrumpendos Mutinenses suorum aliquos in oppidum misit. At Brutus hoc sentiens, dolum haud inelegantem machinatus, convocavit omnes cujusque modi homines, qui tum Mutinæ degebant; paucisque verbis factis, demonstravit locum, in quem milites, simul alium, in quem cæteri discederent.

XXIX. Ita relictos in medio hostes facile comprehendit. At ubi circumvallatus urgeri fame cœpit, Cæsar ei metuens,

§ XXVI. Plin. — Appian. — Dio. — Cic. ad Famil. XII, 5; ad Brut. ep. 1, et Philipp. VIII, 2. — § XXVII. Dio. — Cic. Philipp. VIII, 2, et ad Famil. XII. — Appian. — Sueton. in Aug. c. 84. — § XXVIII. Cic. Philipp. XI, 6, et XIII, 12. — Appian.

Hirtium impulit, ut ad liberandam obsidione Mutinam una proficiscerentur. In itinere Bononiam occuparunt, quæ antiquitus in clientela Antoniorum constituta, quum præsidium non haberet, sine certamine aperuit portas. Neque, præter Rhegium Lepidi et Parmam, ullum oppidum Antonio supererat. Sed erat is equitatu firmus; quem obviam venientibus a Bononia misit. Fiebant igitur equestria crebra prælia; sed vincebantur Antoniani, quanquam superiores numero, quia torrentibus interrupta planities multitudinis usum auferebat.

XXX. Ne tamen Mutinam venire victores possent, Scultenna fluvio et præsidiis ad eum Antonii prohibebantur. Igitur ut, quibus possent modis, Brutum, præsentia horum cognita, confirmarent, ab altissimis arboribus efferri faces accensas jusserunt; deinde, quum id parum intelligeretur, tenuem plumbi laminam literis insculptis convolverunt, quæ per urinatorem alligata brachio sub aqua deferretur. Quum hoc modo sæpe commeassent literæ, atque parte Scultennæ, quæ nunc quoque Mutinam intrat, salem, quo maxime indigebant obsessi, cupis inclusum, itemque pecora intromisissent; sentiens, quod agebatur, Antonius, retia per amnem tetendit, quibus omnia hæc exciperentur. Tum ad aliam astutiam transitum, et columbæ cum epistolis ultro citroque missæ. Priusquam dimitterentur, in obscuro loco fame macerabantur; deinde epistolæ seta religabantur ad collum : sic dimissæ, quam proxime urbem poterat, cibi lucisque desiderio petebant summa quæque ædificia, ibique excipiebantur; utique postquam, intellecta re, cibum certis locis collocari Brutus jusserat.

XXXI. Eædem deinde remittebantur a Bruto cum literis, loca nota repetentes. Sic obfirmato ad tolerandam obsidionem Decimo, Antonius, fratri Lucio custodia operum ad Mutinam demandata, castra hostium castris opposuit.

§ XXIX. Sueton. in Aug. cap. 17. — Cic. ad Famil. X, 15, et XII, 5; idem Philipp. X, 5. — Dio. — Appian. — Plin. III, 16. — § XXX. Front. Strat. III, 13 et 14. — Dio. — Cluver. Ital. Antiq. lib. I, cap. 36. — Plin. X, 37.

Crebræ inde velitationes, sed nihil ad rerum summam; inter quas et galli equites, quos cum elephantis ad Cæsarem defecisse diximus, ad Antonium redierunt, clade etiam aliqua Cæsarianis illata; et inter pabulatores, oborto certamine, suos unoquoque conante defendere, acriter pugnatum, superiorque discessit Antonius. Interim P. Ventidius ex coloniis Cæsaris instar duarum legionum collegit, notus plerisque et militiæ socius. Magni inde rumores exstiterunt in Urbe, quum eo properare audiretur: fugerantque multi, atque inter eos Cicero. Sed conjungere se cupientem Antonio Ventidium Cæsar et Hirtius excluserunt. Ergo profectus in Picenum, ibi quoque delectibus habitis, aliaque conscripta legione, temporibus insidiabatur.

XXXII. Dum hæc in Urbe et Italia fiunt, M. Brutus in Macedonia et Epiro res suas insigniter auxit. C. Antonius, progressus Apolloniam, eo contrahere, quidquid militum vicinis locis erat, moliebatur. Sed ubi et illi se ad Brutum potius contulerunt, et Apolloniatas eodem inclinare Antonius sensit, magnam urbem et gravem, relicta Apollonia, Buthrotum profectus est. Mox, amissis in itinere cohortibus tribus, quæ cæsæ a Bruto fuerant, quum præter Amantiam et Bullidem teneret nihil, huc statuit contendere.

XXXIII. Sed loca, per quæ eundum erat, Cicero adolescens jam præceperat: per quæ vi conatus aperire viam, victusque, dum inter paludes magno agmine se recipit, a Bruto circumvenitur. Facile erat delere universos, sed Brutus, parcendum dicens suis mox futuris, consalutari eos jussit, et quum nihil responderent, tamen dimitti. Sed rursus in præruptis locis nactus, circumdatosque, uti prius salutans, commovit omnium animos, ut dignum existimatione sua prædicantes, qua mitis et sapiens ferebatur, in fidem ejus concederent. Antonium etiam deditum ita clementer habuit, ut ne magistratus quidem eriperet insignia; simul-

§ XXXI. Plin. — Dio. — Appian. — Cic. — § XXXII. Plut. in Bruto, cap. 37. — Dio, lib. XLVII. — Cic. Philipp. XI, 11.

que cum Bruti literis ad senatum allatæ sunt idib. april. a C. Antonio *proconsule;* hoc enim adhuc vocabulo utebatur.

XXXIV. Hæc igitur epistola movit iram Patribus, ut quam Brutus scripserat, mira senatus lætitia, totiusque civitatis alacritas excepit atque laudavit. Igitur paucis abinde diebus, quum fugatus a Mutina Antonius animos Patribus fecisset, Bruto Cassioque provinciæ, quas jam privato consilio occupaverant, decretæ sunt : laudati exercitus, qui his se tradidissent. Senatusconsulto comprehensæ comprobatæque pecuniæ, quas a quæstoribus transmarinarum provinciarum acceperant : postremo præceptum rursus omnibus provincias trans Ionium habitantibus, *uti M. Bruto, C. Cassio dicto audientes essent.* Sed jam de rebus, quas interim in Asia Dolabella gessit, exponendum est.

§ XXXIII. Plut. — Appian. — Cic. ad Brut. II, 7. — Dio. — § XXXIV. Vell. II, 62. — Plut. — Appian. B. Civ. lib. III et IV. — Cic. Phil. XI, 12.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER LXXXIV

IN LOCUM LIBRI CXIX LIVIANI.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI DECIMI NONI.

C. Trebonius in Asia fraude P. Dolabellæ occisus est. Ob id facinus Dolabella hostis ab senatu judicatus est. Quum Pansa consul male adversus Antonium pugnasset, A. Hirtius consul cum exercitu superveniens, fusis M. Antonii copiis, fortunam utriusque partis æquavit. Victus deinde ab Hirtio et Cæsare Antonius in Galliam confugit, et M. Lepidum cum legionibus, quæ sub ipso erant, sibi junxit; hostisque a senatu cum omnibus, qui intra præsidia ejus essent, judicatus est. A. Hirtius, qui post victoriam in ipsis hostium castris ceciderat, et C. Pansa, e vulnere, quod in adverso prælio exceperat, defunctus, in campo Martio sepulti sunt. Adversus C. Cæsarem, qui solus e tribus ducibus supererat, parum gratus senatus fuit; qui, D. Bruto, obsidione Mutinensi ab Cæsare liberato, honore triumphi decreto, Cæsaris militumque ejus mentionem non satis gratam habuit: ob quæ C. Cæsar, reconciliata per M. Lepidum cum M. Antonio gratia, Romam cum exercitu venit, et, perculsis adventu ejus iis, qui in eum iniqui erant, quum annos novemdecim haberet, consul creatus est.

I. P. Dolabella, quum in consulatu suo Syriam plebiscito obtinuisset, sic instituit agere, tanquam non ad unam provinciam tuendam, sed ad infinitam colligendam potentiam viribus opus haberet: erat enim inter hunc et

Antonium collegam, sicut mox ejus rei certa indicia eruperunt, de occupanda dominatione inita pactio : idcirco simul Achaiam attigit, Veterem Antistium nactus (quem postea Bruto accessisse diximus) pecuniam ab eo poposcit; deinde, per Macedoniam atque Thraciam agendo eadem, M. Octavium Marsum legatum cum una legione præmisit in Asiam.

II. Ipse tardius insequutus, allato senatusconsulto, quo Cassio Syriam ab senatu datam cognovit, C. Trebonium, qui tum Asiæ præerat, adiit; complexusque hominem, et familiarissime colloquutus, adeo fefellit, ut nihil non in ejus amicitia collocandum esse Trebonius crederet, cibaria militibus ejus daret, cum ipso creberrime et confidenter versaretur. Sed hæc utrum eo animo facta sint, an vero ut ad fraudem Dolabella illiceretur, inter auctorum dissensionem, tanto post tempore, difficile dijudicatu est. Certe neque Pergami, neque postea Smyrnæ admissum esse Dolabellam traditur; forum tantum rerum venalium, tanquam consuli videlicet, præbitum; ideoque incensum ira Dolabellam, oppugnationem tentasse ferunt oppidi; submotumque Trebonii promissis, fore, ut Ephesi intromitteretur.

III. Neque tamen excusandus Dolabella est, utro modo res acciderit, fide violata. Quippe missis a Trebonio copiis, quæ proficiscentem Ephesum sequerentur, atque observarent, hostilia agitans animo, dissimulavit omnia, donec minore parte in proximis locis relicta, plures revertisse Smyrnam cognovit. Tum vero paucos illos per insidias delevit; statimque Smyrnam contendens, fidelissimorum antiquissimorumque sociorum oppidum irrupit noctu, scalis ad mœnia, qua parum attente custodiebantur, appositis. Trebonius, in cubili deprehensus, quum ad Dolabellam deduci posceret, contumeliosissime exceptus, deinde Samario cuidam exsuli traditus, verbera atque tormenta pertulit, ne publicam pecuniam proderet.

§ I. U. C. 709; A. C. 43. — Dio, lib. XLVII. — Appian. — Vell. II, 60. — Cic. Phil. XI, 2, 13, 19, et ad Brut. I, 11. — § II. Cic. — Dio. — Appian. — § III. Vell. II, 69. — Appian. — Cic. Philipp. XI, 2; XII, 10. — Dio.

IV. Postquam sic excruciatus est biduo, caput abscidi jussit Dolabella; idque in tribunali, ubi jus reddere consueverat, propositum, deinde ad Cæsaris statuam projectum, pilo suffixerunt milites, gestaruntque circum vias; postremo per plateas silice stratas mittentes remittentesque pro pila, sic contriverunt, ut amplius agnosci nequiret. Corpus tractum atque laceratum in mare abjectum est. Ad hunc modum occiso Trebonio, Dolabella occupavit Asiam, seque munire rebus omnibus instituit, acerbe cogendo pecunias, et classem a Rhodiis, Lyciisque, atque ex Pamphilia et Cilicia, per L. Figulum contrahendo, non ignarus instantium.

V. Quippe quamprimum hæc sunt Romæ cognita, hostis ab senatu judicatus est; diesque dictus, intra quem impune ab eo discedere milites atque familiares possent. Decretum præterea, *uti consules, Mutinensi bello confecto, Asiam obtinerent provinciam, et de Dolabella sumerent pœnas:* nondum enim Cassii conatum successusque compererant; et veriti, ne interea Dolabella fieret firmior, finitimarum provinciarum prætoribus curam Asiæ, donec eo venissent consules, demandarunt.

VI. Sed priusquam ab illis quidquam ageretur, rebus Cassii auditis, huic bellum contra Dolabellam decreverunt, amplissimis verbis Cicerone dicente sententiam, *uti ejus belli gerendi causa, C. Cassius proconsule, quibus ei videatur, naves, nautas, pecunias, cæteraque omnia, quæ ad bellum gerendum pertineant, imperandi in Syria, Asia, Bithynia, Ponto, jus potestatemque habeat: utque, quamcumque in provinciam ejus belli gerendi causa advenerit, ibi majus imperium C. Cassii proconsulis sit, quam ejus erit, qui eam provinciam tum obtinebit, quum C. Cassius proconsul in eam provinciam venerit.*

VII. Eodem senatusconsulto comprehensum, uti *finitimi*

§ IV. Cic. Philipp. XII, 2, et ad Famil. XII, 14 et 15. — Appian. B. Civ. lib. IV. — Dio. — § V. Liv. Epit. — Dio. — Cic. ad Famil. XII, 14. — § VI. Cic. Philipp. XI, 12.

reges, tetrarchæ, dynastæ, C. Casssium suis copiis opibusque adjuvent; et de Dejotaro patre et filio regibus nominatim, qui, audita morte Cæsaris, Armeniam, ab eo sibi ablatam, suo marte recuperaverant. Interim et Mutinense bellum ad finem venit, sed ita, ut majorum inde motuum exordium oriretur. C. Pansa consul cum novis ex Italia delectibus (quatuor legiones tironum erant), et Ser. Sulpicio Galba, qui ad eum, itineris accelerandi causa, millia passuum centum erat missus, Bononiam processerat: inde ut ad castra collegæ et Cæsaris perveniret, per viarum angustias tutius noctu obviam ei D. Carsulenum, qui bello alexandrino præclaram operam Cæsari navaverat, cum legione Martia, et duabus prætoriis cohortibus, Hirtii atque Cæsaris, miserunt.

VIII. Hoc ubi sensit Antonius, quanquam iter arctum occludere palam potuisset; tamen, ne moram injiceret bello (quamprimum enim pugnare cupiebat), insidias per silvestria Æmiliæ viæ disponere maluit: quam ad rem quia parum idoneus eques erat, duas robustissimas legiones, secundam et tricesimam quintam, in arundinetis, quæ ad utrumque latus viæ erant, collocavit; duasque insuper prætorias cohortes, alteram suam, alteram M. Silani, qui nuper a Lepido ad eum venerat. Quippe Lepidus, a senatu ad opprimendum Antonium evocatus, ambigua fide, et propter recentem affinitatem Antonii in hunc propensior, quum ad senatum frustra de reconciliando eo scripsisset, M. Silano tribuno copias ducendas dederat, non expresso, utri se parti adjungeret.

IX. At Silanus, imperatoris sui mentem tenens (nam ille et Narbone concionatus fuerat, et ad multos scripserat, se cum Antonio consentire), ad Antonium concesserat. Partem tamen equitatus cum leviter armatis ostendebat Antonius, signa legionum apud Forum Gallorum occultans. At

§ VII. Cic. Philipp. II, 37, et ad Famil. X, 30. — Dio, lib. XLVI. — Appian. B. Civ. lib. III. — Hirt. de B. Alex. cap. 31. — § VIII. Cic. ad Famil. X, 9; XII, 2, et Philipp. XIII, 4. — Front. Strat. II, 5, 39. — Appian. — Dio.

legio Martia, prætoriæque cohortes, hoste conspecto, retineri non potuerunt, quominus prælium consertum irent. Igitur Pansa, duabus legionibus tironum sequi jussis, transitis silvarum et paludis angustiis, aciem instruxit cohortium duodecim. Nondum illæ duæ legiones aderant, quum Antoniani prorumpunt ex insidiis, manusque continuo locis impeditis conserunt.

X. Igitur Martiæ legionis milites, inveterati bellorum usu, ne turbarentur a tironibus, qui mox supervenerunt, seorsim hos jusserunt consistere; ipsi et prætoriani alacriter capessiverunt pugnam. Tria sic prælia, discreta locorum ingeniis, simul facta : nam a dextro cornu, ubi legionis Martiæ cohortes octo contra legionem tricesimam quintam constiterant, Carsulenus et Galba Antonianos loco pepulerunt, in fugam non potuerunt vertere. In ipso viæ Æmiliæ aggere, ubi cohors Cæsaris prætoria contra prætorianos Antonii erat collocata, diu pugnatum est perquam acriter : sed in sinistro cornu, quod erat infirmius, ubi cohors prætoria Hirtii, cum duabus ex legione Martia pugnabat, Antonius fuit superior; et quum equitatu, quo valebat plurimum, circumire cœpisset hostes, pedem eos referre ad castra coegit, quæ interim prudenti consilio Torquatus Pansæ quæstor muniverat.

XI. Hoc modo certatum inter hos accepimus a. d. duodevicesimum kalend. maii; quo prælio Pansa consul, quum, accepto vulnere, fortiter repugnaret, pilo per ilia transacto aliud accepit gravius, et ex prælio elatus est Bononiam. Antonius, victorem se ferens, castra etiam hostium oppugnavit; neque capere potuit, multis occisis tironibus Pansæ, multis etiam amissis militibus suis : idcirco, ne interim cognita re Cæsar atque Hirtius supervenirent, omissa oppugnatione castrorum, ad sua reduxit exercitum. At Hirtius, ad defensionem valli sui, quod interim a parte suorum oppugnari Antonius jusserat, relicto Cæsare, cum legione

§ IX. Cic. Philipp. X, 31, 33, et ad Famil. X, 31. — Front. — § X. Appian. — Cic.

quarta, et veteranorum decem cohortibus (hæc septima erat legio) redeunti Antonio occurrit, appetente jam vespera.

XII. Ibi defessi et inordinati, ab integro milite excepti, quanquam satis fortiter se defenderent, cladem acceperunt, majori parte veteranarum Antonii copiarum deleta. In hoc prælio summi ducis atque fortissimi militis munia consul explevit, non modo rebus omnibus optime provisis, sed adito inter primos periculo, et aquilam quartæ legionis ipse in hostium adversa signa inferens. Quod nisi nox et paludosa circum loca Hirtium ab insequendo deterruissent, confici bellum potuit. Hæc et Antonii eripuerunt equites, et his occasionem dederunt plures suorum conservandi : quippe saucios, nonnullos et integros, præ lassitudine in uliginosis locis hærentes, partim in equos imponendo, alios recipiendo post terga, et valentissimum quemque jubentes correptis equorum caudis accelerare fugam, magnum eorum numerum reduxerunt in castra ad Mutinam, quarta demum noctis hora reversi.

XIII. Aquilas duas, signa sex et sexaginta victores retulerunt. Sic æquata partis utriusque fortuna, non solum Hirtius, cujus id proprium decus fuerat, sed Pansa quoque et Cæsar, a militibus, et mox ab senatu, ad quem literas Hirtius et Cæsar scripserant, appellati sunt Imperatores; quanquam adversum prælium Pansa fecerat, Cæsar non interfuerat pugnæ illi quidem, sed tamen castra multarum legionum paucis cohortibus tutatus, oppugnantes repulerat. Sed e prælio fugisse eum, Antonius scripsit, ac sine paludamento equoque post biduum demum apparuisse; et velut testimonio consentiens per eos dies fama, ipsum etiam cecidisse, vulgavit.

XIV. His tribus præliis ferme dimidia militum utrinque pars interiit, cum tota cohorte prætoria Cæsaris; ex Hirtia-

§ XI. Cic. Philipp. XIV, 9; ad. Famil. X, 30, et ad Brut. I, 9. — Oros. VI, 18. — Jul. Obseq. cap. 128. — Dio. — Ovid. Fast. IV, 625. — § XII. Cic. ad Famil. X, 30, et Philipp. XIV, 10. — Appian. — § XIII. Ovid. Fast. IV, 675. — Liv. Epit. — Dio. — Cic. Philipp. XIV, 8, 10 et 14.

nis haud perinde multi ceciderunt. Quum in castra sua omnes rediissent, Antonio decretum erat abstinere præliis, urgere obsidionem, et equitatu, qua parte virium prævalebat, hostibus negotium facessere, donec confectus fame Brutus deditionem facere cogeretur. Sed eadem causa diversis ducibus festinationem suadebat. Idcirco frustra sæpius hoste lacessito, qua parte Mutina propter locorum naturam claudi minus potuerat, perrumpere conati, quum Antonius solos equites emisisset, equitatu suo his opposito, ut instituerant, Mutinam cum legionibus ire perrexerunt.

XV. Tum vero Antonius, omittendæ Mutinæ metu, legiones duas produxit; reliquas ex aliis castris acciri propere jussit. At Hirtius et Cæsar, cupide aggressi instructos, priusquam subvenire alii possent, egerunt in fugam. Hirtius, quum Antonii vallum superasset, circa principia pugnans interfectus est; quarta legio, quam ille secum habuerat, a quinta Antonii pæne tota concisa. Ibi Cæsar, ad quem jam summa rerum redierat, consilio manuque insignis apparuit per omnia, receptoque Hirtii corpore, etiam castra Antonii occupata aliquamdiu tenuit.

XVI. Sed paulo post summa vi connisus Antonius ejecit hostem, multosque Cæsarianorum occidit: quo tempore Cæsar aquilam, a moriente aquilifero traditam, humeris subiit, ipse quoque cruentus et saucius; et tanto pondere, sicuti tum signa erant, non deterritus, in castra reportavit. Victoriam absolvit D. Bruti eruptio, cui inter diversa partium studia, quidam omnia, nonnulli nihil tribuerunt. His præliis et robur et soboles militum interisse visa est: viri quoque illustres multi ceciderunt, inprimis consul uterque (nam et Pansa ex vulneribus est mortuus), et L. Fabatus, et C. Peducæus, et D. Carsuleius, et Pontius Aquila.

XVII. Noctem proximam mutuo metu utrinque exege-

§ XIV. Sueton. in Aug. cap. 10. — Cic. ad Famil. X, 33. — § XV. Dio. — Appian. — Cic. ad Famil. X, 33. — Sueton. — § XVI. Flor. IV, 4. — Sueton. — Herodian. Caracall. — Cic. ad Brut. I, 2, 4, 10, et ad Famil. XI, 14. — Vell. II, 61, 62. — Plut. in Anton. — Oros. VI, 18.

runt in armis. At Antonius, vocatis in consilium amicis, quanquam plerique censerent, manendum esse, non majori accepta, quam reddita, clade, ducibus hostium occisis, equitatu salvo, et Mutina ad extremum deducta; « Recte « quidem vos, inquit, confiditis; plures enim habemus spe« randi causas; sed obsequendum Fortunæ est, quæ victo« riæ nobis hanc obstruxit viam, alias aperuit munivitque. « Modo perrumpere in oppidum voluerunt hostes: sive idem « consilium denuo tentet Cæsar, sive circumvallare nos in« cipiat, quod erit ei propter multitudinem operarum haud « difficile, in arcto res nostræ erunt, omnibus circa hostili« bus, et equitatus usu adempto.

XVIII. « Sed et M. Lepidus, et L. Plancus me pro victo « contemnent, et, ut solet infelicibus, ex amicis hostes et « illi fient. At si Mutinam relinquimus, mox cum tribus le« gionibus suis Ventidius aderit; Lepidus etiam et Plancus « auxilia magna et firma subministrabunt. Quod igitur bene « vertat, paratos habete ad iter milites; et quia multis arma « desunt, pro scutis cortices dabimus. » Hæc loquutus, non magno post intervallo castris egressus, ad Alpes magnis itineribus contendit. At Decimus, timore Antonii liberatus, Cæsarem metuere incipiens, noctu abruptis fluvii pontibus, ad eum certos homines misit, gratias tanquam servatori agens, petensque, *ut succedens ad ripam, flumine medio, et civibus arbitris, in colloquium veniat. Se enim certis indiciis declaraturum, non sponte, sed fatali quodam infortunio, tractum ad conspirationem esse.*

XIX. His Cæsar respondit iracundius, *se neque Decimi servandi, sed belli cum Antonio, implacabili hoste, gerendi causa venisse; neque pietatem sinere, ut alloquatur, aut etiam adspiciat interfectorem patris; pati tamen incolumem eum esse, donec senatui populoque romano videretur.* Tum vero Decimus, progressus ad flumen, clara voce appellavit Cæsarem, et, recitato senatusconsulto, quo Gallia sibi data

§ XVII. Appian. — § XVIII. Front. Strat. I, 7. — Cic. ad Famil. XI, 13. — Appian.

provincia fuerat, edixit, *ne, trajecto fluvio, Cæsar alienam provinciam sine consulibus invaderet; neve persequeretur Antonium; huic enim operi se sufficere.*

XX. Non fallebat Cæsarem, hanc ferociam Bruto ex fiducia Patrum accedere : igitur, quantumvis eum in ordinem redigere facile potuisset, moderatus est iræ, seque Bononiam ad C. Pansam contulit, rebus omnibus senatui perscriptis, effectoque, ut de iisdem nomine Pansæ scriberetur. Hoc fuit illud in republica tempus, quo nullum reperio fuisse unquam difficilius. Plena suspicionum omnia; plena timoris, simulationis, perfidiæ : et Dolabellæ quidem atque Antonii jam eruperat furor; neque obscurum erat, quid Brutus, quid Cassius molirentur. Lepidi, Planci, Asinii cunctatio quorsum tenderet, mox apparuit.

XXI. Sed senatus, quem *castra Pompeii* non præter rem appellabat Antonius, id agebat unice, ut per dissensionem Julianorum ducum partes illæ penitus tollerentur; eamque tum machinationem Octaviano C. Pansa detexit, tanto simplicius atque apertius, quanto certius de instantibus supremis minus movebatur metu gratiaque, et cæteris affectibus, qui propter vitæ commoda sollicitant animos. Igitur quum vocari Cæsarem jussisset, « Ego, inquit, patrem tuum tanta « caritate dilexi, ut me ipse non potuerim magis; sed neque « mortem ejus vindicare licuit, neque consensui cæterorum « resistere, cui et tu, quanquam exercitu parato, prudenter « sane cessisti.

XXII. « At illi, quum et te metuerent et Antonium, qui « et ipse ingens Cæsaris studium præferebat, penitus gavisi « sunt, inter vos male convenire; futurum sperantes, ut « mutuis offensis invicem attereremini. Postquam autem « copias haud spernendas penes te esse viderunt, primo « quidem tanquam adolescentulum, inani honorum specie « allicere sunt conati; deinde, ubi tu quum alibi, tum in « recusando, quod exercitus offerebat, imperio, magnum

§ XIX. Oros. VI, 18. — Appian. — § XX. Vell. II, 60. — § XXI. Cic. Philipp. XIII, 11. — Appian.

« animum et sui compotem ostendisti, exterriti eo flexerunt « consilia, uti nobiscum administrares bellum, atque hoc « prætextu Martia et Quarta legiones robur exercitus abs « te abducerentur.

XXIII. « Neque desperabant, fore, ut alteruter vestrum « bello interiret, superstes solus et imbecillus facile tolleretur, atque ita prorsus oppressis jam ab initio Cæsaris partibus, Pompeianæ resurgerent. Atque hanc ipsis consiliorum jam fuisse summam, novi: nam et pleroque eo tempore « Romæ, et senatui interfui; neque vitavi suspiciones atque « voces, quod mentionem pacis atque concordiæ intuli. Cæterum postea quoque non mihi, non A. Hirtio, quum ad « bellum mitteremur, alia mens fuit, quam ut Antonium, « castigata viri superbia, redderemus commodiorem, deinde « reconciliaremus tibi.

XXIV. « Non enim putabamus aliud a nobis fieri posse, « vel referendæ patris tui meritis gratiæ melius, vel firmandis partibus nostris utilius. Sed hoc quidem consilium, « quod occultari interim ratio fuit, nunc Antonio victo, occiso Hirtio, et me in fata concedente, mature tibi aperio; « non ut a te gratiam ineam, quæ morienti sera et infructuosa est, sed quia, quemadmodum ostendunt omnia, « felix nascenti genius adfuit, uti, his cognitis, et quæ tibi « sint utilia scires, meamque simul atque Hirtii quum voluntatem, tum quæ præter illam facere coacti sumus, intelligeres.

XXV. « Exercitum autem, quem ipse dedisti nobis, te « recipere minime invidiosum erit; eum itaque tibi restituo. « Neque vero moleste ferent Patres, satis cognito (non « enim tentare neglexerunt), nullis conditionibus perduci « ad Brutum posse. Tirones meos, per me licet, ipse etiam « habeas. Quod si forte nimia senatus reverentia tenentur, « satius erit relinqui : curæ enim fuit senatui, ut hos haberet in potestate; igitur et tribunos delegit, a quibus non « milites modo, sed etiam nos consules custodiremur. Rem

§ XXIII. Cic. Philipp. XII, 7. — Appian.

« igitur majoris invidiæ, quam utilitatis, et ante tempus te « excitaturam, omitti satius fuerit : igitur ad hos quidem « accipiendos Decimum evocavi; sed quia nondum ille ve- « nit, Torquato quæstori tradentur. » Hæc fatus, et mox exsequutus, animam efflavit.

XXVI. At Torquatus de voluntate Patrum copias Decimo adduxit; funera consulum cum honorifica pompa Cæsar Romam transmisit; iique in campo Martio publica sepultura honorati sunt, quia pro republica dimicantes ceciderant. Cujus rei sensus etiam abjectorum hominum animos ita pertentasse traditur, ut, M. Cornuto prætore urbano funus locante, qui tunc Libitinam exercebant, gratuitum ministerium præbuerint, paratumque exsequiarum conduxerint sestertio nummo. Militum etiam corpora, præsertim qui ex Martia legione ceciderant, publicis operibus atque muneribus, et communi exstructione sepulti sunt.

XXVII. Per eos dies de morte consulum suspicio percrebuit, opera Cæsaris occisos; Hirtium in acie per suos milites, aut ipsius Cæsaris manu; Pansam per venenum vulneri affusum. Certe Torquatus Glyconem medicum eo nomine custodiendum aliquamdiu curavit, ut parricidam. Sed M. Brutus, cujus ad Ciceronem epistola exstat, in tuenda medici innocentia etiam Cæsaris famam fidemque asseruit. Certe ambitiosos hæc suspicio semper sequitur, ut nullum sit tam insigne atque exsecrabile scelus, quod pro dominatione facturi non existimentur; cæterum longe abest a prudentia Octaviani, ut rem minime facilem tegi, et si erumperet, omnium alienaturam animos, adolescens necdum satis firmus auderet.

XXVIII. At senatus, donec incertus belli exitus esset, adversus victorem sibi providendum statuens, extraordinaria imperia tollebat, decreto, *ne quis longius annuo impe-*

§ XXV. Cic. ad Famil. XI, 14. — Appian. — § XXVI. Appian. — Liv. Epit. — Vell. II, 62. — Val. Max. V, 2. — Cic. Phil. XIV, 12 et 14. — Sueton. in Aug. cap. 11. — § XXVII. Dio, lib. XLVII. — Tac. Ann. I, 10. — Cic. ad Brut. I, 6.

rium obtineret; neu quis unus curationem annonæ: quantum enim ad solvendam rempublicam diuturnæ et solitariæ potestates valerent, multis exemplis apparuerat; ita præveniri posse putabant eum, qui futurus esset superior, ne quid præter solita et concessa legibus appeteret, et invidiam transferri in victum, cujus videlicet immitem et ambitiosum animum senatus timuisset.

XXIX. Postquam de Antonii clade rescitum, resumpto pacis habitu, supplicationes dierum sexaginta decretæ. At Camillo, Veiis captis, supplicationes in quatriduum primo omnium decretæ fuerant; nec scio, an ulli temere plurium dierum ante Pompeium, cujus Mithridatica victoria duodecim dierum supplicationem habuit: mox Cæsari tres dies additi; statimque cum ejus potentia crevit adulatio. Scilicet nihil est in rebus humanis stabile, sed, ut quæque ab initio constituta sunt, ita ferme ab ambitione et vanitate absunt longius; paulo post inclinat sensim mos antiquus, dein solutius prolabitur; donec tandem cum impetu ruat, et ultra omnem fidem modumque proferatur.

XXX. Igitur nuper Cicero quinquaginta dies sententia sua comprehenderat, quum debellatum nec esset, nec crederetur; quot neque gallicis antea bellis, neque aliis decretum unquam fuerat. Tum vero propter fugatum a Mutina hostem decendium additum. Antonius, quique cum eo fuerant, bonis omnium publicatis, hostes judicati; deque iis bello persequendis sententiæ dictæ. Quin et decemviri, in quibus et Cicero fuit, tanquam ad præmia militibus persolvenda creati, edictum proposuerunt, *uti quisquis aliquid accepisset ab Antonio consule, ea de re profiteretur*, cum gravibus minis in eos, qui secus fecissent.

XXXI. Hoc tempore T. Pomponii Attici laudabilis æquitas exstitit, qui, licet amicissimus esset Ciceroni et Bruto, nihilominus Antonii præsentem fortunam aliorum fere om-

§ XXIX. Cic. de Prov. Cons. 10 et 11. — Cæs. de B. Gall. II, fin. — Liv. V, 23. — Cic. Philipp. XIV, 11 et 14. — § XXX. Cic. ad Famil. XI, 20 et 21, et ad Brut. I, 5. — Liv. Epit. — Appian.

nium exemplo minime despexit; sed pristinæ necessitudinis memor, Fulviæ uxori, liberisque Antonii, quum illa de bonis, et hi etiam de vita periclitarentur, quam potuit, opem tulit.

XXXII. Erat ea temporis oblata Pompeianis opportunitas, ut tum demum vere liberos se crederent et gloriarentur, et, velut omni periculo defuncti, spernere Cæsarem atque etiam opprimere inciperent: nam neque triumphum decreverunt petenti; et quum Cicero, provido magis, quam grato, animo, quod ampliora meritum credebat, et invitis extorquere posse suspicabatur, sententiam dixisset, *ut ovanti introire Cæsari liceret*, a plerisque repugnatum est. Neque Cicero satis animum texit, *laudandum adolescentem, ornandum, tollendum* dictitando. Quo tempore dixisse Cæsar dicitur, *se vero non esse commissurum, ut tolli posset.*

XXXIII. Cæterum, ut erga Cæsarem parci, sic in honorando Bruto profusi fuerunt, omnia huic tribuentes, quæ sperare ille debuisset. Supplicatio ejus nomine ad omnia pulvinaria decreta: et quia forte natali suo liberatus obsidione fuerat, fastis ad eum diem Bruti nomen adscribi jussum; triumphum denique decreverunt homini, qui beneficio vivere alieno diceretur, neque adjutor victoriæ, sed spectator tantum prælii cum aliis e muro fuisset. Martiam quoque et Quartam legiones Drusus ei Paullusque, cæteris assentientibus, decreverant; sed ea res irrita fuit: bellum quoque adversus Antonium uni decretum, votaque nomine ejus nuncupata publice.

XXXIV. *Legionibus, quæ ab Antonio defecerant, promissum a Cæsare donativum exsolvi* placuit; *partem eorum, qui pro libertate occiderant, liberis aut propinquis dari; superstitibus honoris causa concedi, ut ludos oleæ frondibus coronati spectarent.* Cæsaris inter hæc, militumque ejus, nulla aut

§ XXXI. Corn. Nep. in vita Attici. — Appian. — Dio. — § XXXII. Cic. ad Brut. I, 15, et ad Famil. XI, 20. — Vell. II, 62. — Sueton. in Aug. cap. 12. — Dio. — § XXXIII. Cic. ad Famil. XI, 18, et ep. ad Brut. I, 15. — Liv. Epit. — Vell. II, 62. — Dio. — Appian.

parca mentio; quamvis et ad Lepidum, et Plancum, et Pollionem literæ de persequendo Antonio mitterentur, et senatus non vivos tantum, sed etiam mortuos, laudibus ac honoribus cumularet. In quibus et Pontio Aquilæ statua est posita, heredibusque reddita pecunia, quam ille mutuam Bruto dederat, suas atque amicorum opes inter publicam inopiam alendis legionibus insumenti.

XXXV. Enimvero Cæsar, hæc considerans, et præterea omnes suos adversarios potentia et imperiis auctos, Sex. Pompeio præfecturam maris, Bruto Cassioque Macedoniam et Syriam cum amplissima potestate datas, atque hæc omnia cum Pansæ verbis congruere, ad reconciliandam cum Antonio gratiam animum adjecit. Neque deerat senatus obtentum præbere quidlibet novaturo. Centuriones missu legionum Romam iverant, petendæ pecuniæ causa, quæ promissa erat victoribus. Responsum est, *legatos ab senatu venturos ad exercitum;* miseruntque jussos, submoto Cæsare, milites alloqui : non repugnavit Cæsar; sed nec dissimulavit, frustra eos fatigatos non relaturos responsum, priusquam ipse esset adhibitus.

XXXVI. Consilium senatui erat, sub specie pulsi Antonii abducere a Cæsare, tanquam non necessarias amplius, copias ; easque tradere Bruto, ut Cæsar exarmaretur : quærebantque in ejus exercitu serenda discordia dissociare animos, et alios voluntate ac largitionibus, reliquos deinde vi redigere in potestatem. Igitur Martiæ et Quartæ legionis militibus, quæ decreta erant, præmia laudesque legati afferebant; cæterorum Cæsaris militum non major, quam ducis ipsius, ratio habebatur. Sed omnis ista calliditas in contrarium vertit : legiones negarunt, sine imperatore suo ulla audituras mandata : legati re infecta redierunt.

XXXVII. Tum vero, simul Cæsar adfuit, artesque incre-

§ XXXIV. Cic. Philipp. XIV, 13, et Brut. I, 15. — Dio. — Appian. — Liv. Epit. — § XXXV. Cic. ad Famil. XI, 10. — Liv. Epit. — Dio. — Vell. II, 62. — Appian. — § XXXVI. Plut. in Cic. — Cic. ad Famil. XI, 14 et 15. — Appian. — Dio. — Vell.

pavit Patrum, universis idem animus fuit, ut non minus qui honorati, quam qui neglecti erant, injuria se affectos opinarentur. Nam et illi suspecta habebant omnia, et contumeliam commilitonum, sed maxime Cæsaris, ad suam ignominiam pertinere arbitrabantur; et præteriti docebant, *consilium senatus non ad beneficium duarum legionum, sed ad ruinam exercitus imperatorisque spectare: nec ornari illos præmio, sed emi; tradendos mox percussoribus optime de se meriti Cæsaris, contra filium ejus et amicos, ut scelesta et indigna quælibet facerent et paterentur.*

XXXVIII. Hæc audita Romæ terruerunt non ignaros vacillare Cæsarem, et Antonio locum dare respirandi. Is enim quum ad extremas angustias redigere hostem potuisset, si transisset Apenninum; alia omnia habens in animo, captivos milites ducesque tractabat comiter: volentes in suorum allegebat ordines; si mallent ad Antonium se recipere, patiebatur. Quin et Ventidium tres legiones habentem terruisse contentus, *aut ad se transire* jussit, *aut omisso metu ad Antonium pergere, exprobratum communis utilitatis ignorantiam.* Sed et Decium quemdam ex illustribus dimittens, atque ab hoc interrogatus, *quo igitur animo in Antonium esset? Sapientibus sufficere edita ab se indicia,* respondit; *insanis autem nulla suffectura.*

XXXIX. Sub idem tempus ad Lepidum et Asinium scripsit apertius, *nec sibi, nec veteranis parem referri gratiam; sed omnia tradi parricidis, cum certo interitu Julianarum partium, si pauci, qui supersint, pari atque Antonius imprudentia inter se committerentur. Cautius agere gregarios milites, qui, finitis stipendiis, ægre divellantur, sed iisdem coloniis juncti unitique consideant. Hoc et ipsis procurandum esse, et monendum Antonium: interea posse eos in speciem parere senatui, sed memores, primam esse debere suæ salutis atque dignitatis curam.* Nec aliud ab his agebatur, sponte inclinantibus in hanc sententiam, et Antonio affinitate aut familiaritate intima devinctis.

§ XXXVII. Appian. — Dio. — § XXXVIII. Cic. ad Famil. XI, 10. — § XXXIX. Sueton. in Aug. cap. 12.

XL. Et licet ad Brutum collega Plancus accesserat, tamen neque huic constabat fides, et Bruti perquam infirmæ erant copiæ; cui maximus tironum, sed idem prope inutilis numerus, octo legiones: veterani belli casibus imminuti, et ex his, qui supererant, multi quotidie ex longa inopia se replentes incautius rumpebantur. His rebus effectum est, ut senatus aliquando honestius tractare Cæsarem inciperet, conciliante ei gratiam Cicerone, cujus ambitiosam senectutem adolescentis calliditas egregie deceperat: nam, quod ipso postea tradente Cæsare constitit, ruinam metuens, Ciceronem adjungere et retinere studuit.

XLI. Quod quia nullo firmiore vinculo consequi posse rebatur, consulatum instituit petere, misitque ad Ciceronem nuntios, *patrem* appellitans, *ex usu publico, et gloria illius fore, si det operam, ut una gerant consulatum: penes illum enim, ut peritum et senem, vim magistratus omnem fore: se honore contentum, per quem arma gloriosius poneret; nec aliam petendi triumphi causam fuisse.* Sic inescatus Cicero negotium Cæsaris in senatu egit: « Difficilia esse rei-« publicæ tempora: qui cum imperio sint, inter se fœdera « agitare, inconsulto senatu: referre, ut adolescens, sine « causa contumeliose habitus, quibusdam honoribus mul-« ceatur. Eumdem magnas habere copias; neque tam inter-« esse reipublicæ, ne præter ætatem fiat consul, quam ne « simultates armatus exerceat. Præterea dari collegam tan-« quam puero præceptorem posse, ne quid contra utilitatem « senatus atque reipublicæ ausit ».

XLII. Sed irrisa sunt hæc a percussoribus, non occulto Ciceronis morbo, et minime dubio omnium periculo, si filius interfecti, idemque magnis copiis subnixus, consulatum indipisceretur. Igitur inter omnia dantes, et nihil relinquentes, media via placuit, *uti sententiæ inter consulares dicendæ jus ei esset:* postquam hoc parvi fiebat, decretum, *uti proximis comitiis prætor, sequentibus consul renun-*

§ XL. Dio. — Plut. in Cic. — Cic. ad Famil. X, 24, 33, et ad Brut. 14. — Vell. II, 63. — Appian. — § XLI. Appian. — Cic. ad Brut. I, 17 et 18.

tiaretur. Hoc modo satis acute putabant elusisse puerum, ut ipsi quidem appellare consueverant. Sed ille hoc ipsum veluti convicium ad defensionem eorum, quæ meditabatur, arripiens, Lepido satagente, cum Antonio reconciliavit gratiam, non obvius modo excipiens redeuntem, sed ipse alliciens eum et provocans.

XLIII. Inter hæc, Antonii rursus emersit fortuna, cujus de rebus curatius referendum est; sine quarum cognitione sequutæ mox çonversionis tota sit obscura ratio. Fugatus a Mutina petebat Alpes, vir adversus incommoda non minus pervicax, quam luxui, quoad vacaret, deditus. Igitur et in hoc itinere diversi et pæne contrarii generis, documenta edidit: plerumque tolerans inediæ et laborum, supra quam sit credibile; iterum, ubi videbatur esse aliqua occasio, profusus in vinum et epulas. Unde non ineleganter respondisse visus est familiarium ejus unus, quærenti, quid Antonius ageret, *Quod canis in Ægypto; bibit et fugit:* quando in illis regionibus canes metu crocodilorum currendo bibunt ex flumine. Sed sæpius vix necessariorum erat copia; ut et cortice vixisse copiæ ejus, et nullius animalis carnibus abstinuisse, tradantur.

XLIV. Non erat difficilis exstinguendi hoc tempore belli labor, si quis insequi fugientem voluisset. Verum enimvero Cæsarem indignatio, quod Bruto mandatum bellum erat, averterat: Brutus insanum rebatur, inimici sui adversarium, suo periculo tollere. Tendebat ad Lepidum, castra trans Alpes habentem: erat et in illo spes, pontificatum et alia quædam Antonii studiis consequuto, et in exercitu, in quo multos sciebat suis partibus addictos. Custodiam Alpium Lepidus Culleoni mandaverat: is transitum Antonio dedit, ut penetrare in Narbonensem Galliam posset, ubi castra ad flumen Argenteum Lepidus habebat.

§ XLII. Dio. — Zonar. — Cic. ad Brut. I, 15, et Philipp. IV, 1. — Sueton. in Aug. cap. 12. — Oros. VI, 8. — Liv. Epit. — § XLIII. Vell. II, 63. — Appian. — Plut. in Anton. cap. 23 et 24. — Macrob. Saturnal. II, 2. — Phæd. Fab. I, 25. — § XLIV. Cic. ad Famil. X, 11; XI, 10, 12 et 13. — Dio. — Plut. in Cæs. — Plin. III, 4.

XLV. Interim et P. Ventidius cum tribus suis legionibus ad Antonium venit : quibus receptis, haud procul Lepidi castris castra posita sunt, nullo munita vallo, ut venisse ad amicos videretur. Magna hic et pudenda tum inconstantia, tum temeritas Lepidi fuit. Hunc antea senatus ad opprimendum Antonium in Italiam acciverat, eodemque tempore L. Plancum : mox quia Silanus, ad Antonium adductis copiis, Lepidum suspectum Patribus fecerat, Plancum Antonius diserte *participem consiliorum* appellabat, miserunt ad eos literas, *illorum opera rempublicam in præsentia non indigere*.

XLVI. Ut tamen aversi animi nullum indicium ederent, quo ad maleficium illi perpellerentur, negotium imposuerunt oppidi condendi, quo deducerentur, qui olim Vienna pulsi ab Allobrogibus (unde initium discordiarum Viennam et Lugdunum incolentibus exstitit) ad confluentes Rhodani Ararisque in campis Segusianis consederant. Hæc origo Lugduni fuit, nobilissimæ civitatis, nomen, ut aiunt, a corvo (*lugum* vocabant Galli) adeptæ, et situ loci edito : quippe *dunum* et olim, et nunc quoque, collem significare quibusdam, certum est, et colli Lugdunum inædificatum fuisse constat. Tanta autem loci fuit opportunitas, ut intra centesimum annum in maximam perducta frequentiam, deinde unius noctis incendio consumpta, mox refloruerit, et hodie quoque inter clarissimas Gallorum urbes numeretur.

XLVII. Ab eodem Planco et alia tum deducta colonia est Rauraca. Quanquam enim venire in Italiam, prohibente nemine, potuissent, malebant paruisse senatui videri, atque interim Antoniani belli speculari exitum. Silanum certe Culleonemque, reversos ab Antonio, verbis castigavit Lepidus, scripsitque Romam, *se neque opera eorum uti, neque in castris habere, neque ulli negotio præfecisse*. Cæterum res

§ XLV. Appian. — Dio. — Cic. ad Famil. X, 33; XI, 10 et 13; idem, Philipp. XIII, 19. — § XLVI. Tacit. Hist. I, 61. — Dio. — Plin. IV, 18. — Plut. de Fluv. in Arar. — Strab. lib. IV, p. 192. — Sen. ep. 91.

ipsa indicio est, simulate hæc acta, neque contra voluntatem Lepidi hos accessisse Antonio, neque ab hoc rediisse tanquam desertores, sed internuntios.

XLVIII. Sane colloquium adhuc abnuebat Antonii: quin et contra eum scribebat senatui, eoque fidus habebatur, et idoneus, cui bellum mandaretur. Sed neque hostile quidquam in eum designabat, in vicinia passus agere, sæpiusque venientem in conspectum militum, ita flectere universos, ut, etiam invito Lepido, exercitu ejus potiturus fuisse videatur. Quippe Antonio comitas inerat, audacia, profusio: ubi otium esset, luxus; quoties expediret, industria, et quidquid placere, corrupta disciplina, militi potest. Lepidus ad omnia segnior, non virtute ulla notabili, non vitio carus, prope contemptum venerat. Forte accidit, ut Antonius, cum barba capilloque promisso ad castra Lepidi veniens, adspectu simul atque sermone plurimorum misericordiam eliceret: ibi Lepidus ad disturbandum colloquium *tubas occinere* jussit, quia tribunorum imperia spernebantur.

XLIX. At milites, concionante Lepido, conclamarunt, *pacem se velle, neque cum ullis deinde civibus esse dimicaturos*. Mox Canidio Rufrenoque et similibus auctoribus, per Lælium et Clodium, meretriciis vestibus tectos, secreta cum Antonio pacta fecerunt; etiam Lepidi cædem, si vellet, polliciti. Sed is parci Lepido jussit, sibi cum exercitu venturo viam pandi. Hoc præcipuo studio agebant Decumani, quos aliquando Antonius duxerat. Neque fallebat ea molitio M. Juventium Laterensem legatum Lepidi, prorsus egregium civem; sed multa salubriter monenti non habuit Lepidus fidem: postremo auctor ei fuit dividendi in partes exercitus; sic evidentius, quo quisque sit animo, appariturum. Lepidus, trifariam partitus copias, jussit occurrere præsidio quæstoribus, quos adventare dicebat.

L. At hi, de quarta vigilia sumptis armis, tanquam exi-

§ XLVII. Gruter. Inscript. p. 439, num. 8. — Dio. — Cic. ad Famil. X, 34. — § XLVIII. Dio. — Vell. II, 63. — Plutarch. in Anton. cap. 23. — § XLIX. Appian. — Cic. ad Famil. X, 21 et 35. — Plutarch.

turi, vallum occuparunt, nuntiosque miserunt ad Antonium. Ille, his auditis, prima luce flumen transgreditur; et per aversa castrorum admissus, ubi vallum a Lepidanis erat dirutum, protinus ad prætorium contendit, prosequente eum Lepidi exercitu, et orante imperatorem, *parceret tantæ multitudini civium romanorum, eorumque salutis atque securitatis causam susciperet*. Atque is, ut e cubili discinctus exsiluerat, Antonium complexus est, prioremque austeritatem suam necessitate temporum excusavit. Sunt, qui et ad pedes ejus procidisse tradant; quod, quamvis in timido homine nihil non credi potest, quia plerisque non est traditum, neque factum puto; aut si forte, simulatum, a Lepido timorem, ne prodidisse causam senatus sponte videretur.

LI. Scelere enim potius, quam ignavia, peccavisse plerisque tum visus est, receptumque ab eo Antonium, non modo scriptores inferioris ævi, sed M. Cicero, D. Brutus, L. Plancus, totus denique senatus censuit; eamque opinionem et quæ præcesserunt omnia, et quæ sequuta sunt, corroborarunt. At Laterensis, quum et Lepidum frustra monuisset, et Plancum, quos inter se discordes reconciliare reipublicæ causa acerrime nisus fuerat, sub ingressum Antonii gladio se transfixit. Ob hæc statuam ei decrevit senatus, laudationemque et publicum funus : at quæ posita Lepido pro Rostris fuerat, subversa est; isque hostis judicatus, cum cæteris, qui simul a republica defecerant, *nisi ante kal. septembres ad sanitatem redissent*.

LII. Saga quoque resumpta, crebrique ad M. Brutum, C. Cassium, Sextumque Pompeium nuntii missi, *ut reipublicæ subvenirent*. Etiam duo senatores, Luceius et Pansa, tanquam ad visendum Græciæ statum missi, qui properare Brutum juberent. E Sardinia quoque evocatæ copiæ, et e tribus Sextianis legionibus, quæ erant in Africa, unam acci-

§ L. Plut. — Vell. — Appian. — Cic. ad Famil. X, 35. — § LI. Rutil. Itinerar. I, v. 301. — Cic. ad Famil. X, 21, 23; XI, 9; idem ad Brut. I, 10, 12, 14, 15. — Sueton. in Aug. cap. 12. — Dio. — Liv. Epit.

pere jussus Q. Cornificius; duas mittere in Italiam; quanquam ne his quidem satis confidebant, quod et ipsæ sub Cæsare militassent: sed omnia experiri cogebat necessitas. Postremo quum longe hæc spes abesse videretur, ad Cæsarem recursum est, neglectum contemptumque paulo prius, et coactum ad nova, sed incognita adhuc Patribus, consilia.

LIII. Triumphus etiam ac stipendium ei decernitur, et omnibus decretis ornatur. Idcirco lætus, hanc sibi ad obseptum antea consulatum viam aperiri, simulavit obsequium, paravitque ad bellum omnia: sed interim clanculum induxit milites, ut jurarent, *contra nullum se exercitum, qui Cæsaris fuisset, arma capturos*. Hoc aperte spectabat ad Antonium et Lepidum, quorum copiæ majorem partem constabant e Cæsarianis legionibus. Præterea instigabat eos, uti legatos iterum ad senatum mitterent, quasi deprecaturos, ne contra fas et religionem dimicare cum civibus cogerentur; revera, ut exigerent nondum persolutas pecunias, Cæsarique darent consulatum.

LIV. Nec hoc timide fiebat amplius, sed palam advocata concione: « Quousque, inquit, commilitones, adversariorum insatiabilem importunitatem perferimus? Hæc scilicet, ut plurima vobis ante nota præteream, præmia meruimus, ut ab his vexemur atque opprimamur, quibus nostro sanguine salus atque securitas parta est? Antonii præda fuissent, neque rem aut publicam, aut suam, tueri quisquam eorum potuisset, nisi ego ille puer (sed virum sentient!) nisi ego, inquam, quem puerum appellare consueverunt, vobis adjutoribus causam suscepissem publicam, et nimiam Antonii ferociam Mutinensi victoria refrenassem.

LV. « At illi præclaram scilicet vicem servatoribus suis reddunt, contemptum, ignominiam, pericula: neque desinent, nisi caverimus, priusquam universos, alios alia fraude circumventos deleverint. Hoc enim agunt homines

§ LII. Cic. ad Famil. XI, 26. — Dio. — Appian. — § LIII. Cic. ad Brut. I, 17. — Dio. — Appian.

« Pompeianis partibus devoti, ut eos, qui patri meo navarunt operam, occasione temporum inter se commissos, mutuis vulneribus conficiant. Ideo nempe bella ex bellis seruntur, donec omnes, quos ob militiam Cæsaris perosi sunt, duces militesque prorsus interierint. Neque enim alio pertinuit, quod nuper duabus legionibus oblata sunt præmia, quam ut ex dolore cæterarum oriretur in hoc exercitu perniciosa dissensio.

LVI. « Quam vero sint infensi Cæsaris amicis, numquid proximis diebus ostensum est? quum ab Antonio quidem, sed ex parentis mei commentariis data, cunctis eriperentur. Unde et vobis facilis esse conjectura potest, quæ vestra sit futura conditio, qui agros, qui pecunias accepistis a Cæsare, siquidem hi rempublicam obtinebunt; quæ vero mea, dum regnabunt in senatu percussores patris mei. Sed mihi quidem curæ erit, ut neque vita mihi incustodita sit, neque mors indecora. Vestri me miseret, quibus nemo relinquetur, a quo speretis operæ, patri mihique navatæ, pretium. Nam me quidem ab ambitione longius abesse, quam huic ætati credi potuisset, ipsi comperistis, quum oblatum a vobis imperium abnui : nunc alia conditio est temporum, neque pro vobis, neque ad ultionem patris quidquam profecero, donec ero privatus.

LVII. « Ea me causa consulatum petere coegit; atque is eamdem ob causam negatur ab his, quorum interest, neminem esse aut vestrarum utilitatum procuratorem, aut Cæsarianæ necis vindicem. Igitur communis salutis mihi vobisque tantum unam reliquam video viam, si vestro favore consulatum consequar : nec enim aliter, aut quæ a parente meo accepistis, confirmari, aut quæ a me exspectatis, persolvi quibunt. Sed et ad publicum bonum, quietemque patriæ res pertinet : percussores enim patris reos agam; quibus sublatis, finis aliquando civilium bellorum erit. »

LVIII. Alacri acclamatione militum hæc excepta : dele-

§ LVII. Dio.

ctique statim ex promptissimis veteranorum quadringenti, qui legatione ea fungerentur. Quum Patres ætatem Cæsaris excusarent, centuriones legationis principes (edocti enim erant) responderunt, *et apud antiquos Rullis, Deciis, Corvinis, multisque aliis consulatum fuisse creditum; et recentiore memoria superiorem Africanum, Titumque Flamininum admodum adolescentes consules factos, utilem reipublicæ operam præstitisse.* Magnus quoque Pompeius et Dolabella allegabantur, atque in hoc ipso Cæsare factum senatus decretum, quo multis annis ante legitimam ætatem honores petendi facultas concessa erat. Quum propter gravitatem negotii tempus traheretur, legati, ut moniti a Cæsare erant, impunitatem petere Antonianis cœperunt, ut credibile est, non tam impetrandi proposito, quam ad tentandos senatus animos, an et huc adduci possit; et, si succenseret, hunc armorum prætextum habituri.

LIX. Sed elusum satis commodo astu periculum est, contradicente nemine, sed pro magno aliorum numero eadem postulantibus plerisque : unde effectum est, ut citra invidiam propter multitudinem hominum, quibus in causa dispari paria concedi rectum non esset, tota res omitteretur. Inter has altercationes quum ferociter loquuti milites, atque ab senatoribus nonnullis increpiti essent, acrius ad consulatum Cæsari conficiundum exarserunt; et quia intromissi in senatum arma deposuerant, caput legationis Cornelius centurio curia egressus resumpsit gladium, saguloque rejecto, capulum ostendens, « Si vos non dederitis, inquit, hic « dabit ».

LX. Quo tempore Ciceronem respondisse ferunt, « Si hoc « modo petieritis Cæsari consulatum, auferetis ». Eaque vox exitium ei accelerasse creditur; namque Cæsar, libertatis studiosissimum esse cernens, viliorem habere cœperat. Hæc quum in castris audirentur, exasperati sunt milites, confestimque ad Urbem duci voluerunt. Nec Cæsar lenivit : quin

§ LVIII. Appian. — Cic. Philipp. V, 17. — Dio. — § LIX. Sueton. in Aug. cap. 26. — Dio.

verbis adaugens iras, barbara suorum dicta factaque non reprehendit; senatum increpavit, *quod milites intrare curiam inermes jusserat, quodque interrogati a senatore quodam fuerant, ab exercitu, an vero a Cæsare mitterentur?* Igitur propere legatis quibusdam ad Lepidum et Antonium (nam et cum Antonio gratiam, Lepido satagente, reconciliarat) cum octo legionibus et magno equitatu atque auxiliis, coactus scilicet a militibus, Rubiconem transiit, unde et proximi belli civilis initium fuerat.

LXI. Inde bifariam exercitu diviso, cum potiori parte contendit Romam, cæteris ex commodo sequi jussis. In itinere, ut fit, ubi milites imperatorem ducunt, minime a maleficiis temperatum: homines, qui forte per viam occurrerant, et in his eques romanus, pro speculatoribus occisi; direptæ adversariorum villæ: legati, qui cum pecunia veniebant, Cæsaris artibus terrore injecto, refugerunt. Hæ res tanta consternatione replerunt Urbem, ut nihil ad extremum terrorem superesset.

LXII. Anxii Patres, et alius alium varie accusantes, *quod exercitus ademptus Cæsari, quod triumphus denegatus, quod præmia militum maligne repræsentata essent,* repente in contraria omnia transierunt; nusquam jam apparente Cicerone, qui multus antea ubique fuerat. Augetur donativi modus, neque duabus jam, sed octo legionibus decernitur. Decemviri cessare, Cæsar dividere præmia jubetur; ipse absens consul designatur: ad hæc omnia significanda legati festinanter emittuntur. Sed neque milites flexit profectum ab invitis beneficium: et senatus, fœda inconstantia, vixdum egressis porta legatis, consilium mutavit; excipiente metum pudore, quod indigna viris trepidatione subacti prono collo exciperent jugum, nihil pro libertate ausi. « Quod igitur « postea vacaturum periculo et ignominia tempus, si hæc « consuetudo invalescat, ut ambitione cujuslibet honores « armis obtineantur? quin huc eniterentur, ut militem, si

§ LX. Plut. in Anton. cap. 24. — Appian. — Dio. — Liv. Epit. — Oros. VI, 18. — § LXI. Appian. — Dio.

« lenibus consultis nequiret, constantia et severitate in offi-
« cio contineant : armis opus adversum armatos esse.

LXIII. « Si primum impetum fregerint, subiturum ani-
« mos pudorem, subituram reverentiam patriæ, et metum
« ex legibus. Quod si præter spem arma, pro republica ac-
« cepta, contra eam miles verterit, L. Plancum, D. Brutum
« adfuturos auxilio. Denique si neque pudore militis prohi-
« beri fatum reipublicæ, neque armis defendentium posset;
« at illi occumberent pro libertate potius, quam male et in-
« feliciter expertam dominationem reciperent. » Et majorum exempla memorabantur, quibus præ amore libertatis nihil fuerit in vita carum atque pretiosum. Hujusmodi inter se dictis animati, mox in maximam fiduciam venerunt, postquam eadem die appulsis ex Africa legionibus duabus, equitibus mille, *diis ipsis curæ esse custodiam civitatis* interpretati sunt.

LXIV. Igitur adjuncta legione, quam nuper Pansa præsidio Urbi reliquerat, Janiculum, ubi pecuniæ erant repositæ, pontemque fluminis occuparunt præsidiis; per Urbem disposuerunt stationes; in portu quoque parandas naves curaverunt, ut victi cum pecuniis fugerent. Cæsarem *intra centesimum ab Urbe lapidem cum exercitu consistere* vetuerunt. Hæc satis confidenter acta. Sed ubi signa legionis, a Pansa relictæ, araneis velut ex longo situ oppleta venire visa, prodigii speciem metumque fecere; quæsitæque Cæsaris mater et soror non comparuerunt, amicis, apud quos celabantur, gratiam minasque adversariorum pariter spernentibus; iterum rediit timor, tanta opportunitate amissa, quod his obsidibus quidlibet impetraturi facilius a Cæsare fuerant.

LXV. Atque ille, suis timens, quum prioribus Patrum legatis, dum mandata exponunt, mutatæ sententiæ nuntium supervenisset, cum irritatis supra modum militibus Romam properat; præmissis, qui bono animo esse popu-

§ LXII. Plut. in Cæs. cap. 78. — Appian. — Dio. — § LXIII. Dio. — Appian. — § LXIV. Appian. — Dio. — Jul. Obseq.

lum romanum, et quiescere juberent, nihil hostile passurum. Ita pacato agmine accessit, omnibusque citra controversiam in potestatem acceptis, sub Quirinali colle constitit. Eo statim mira mutatione affectuum venerunt quidam ex senatoribus, mox etiam promiscua multitudo, salutandi ipsum militesque gratia. At ille, castris in loco positis, postridie Urbem, septus idonea manu, intrat : quacumque incedit, occurrunt salutantium gratulantiumque agmina : nihil in speciem officiosæ humanitatis prætermittitur. Sic ad ædem Vestæ pergit, ubi matrem sororemque esse audiverat.

LXVI. Interim et illæ tres legiones, missis legatis, fecerunt deditionem. Ex prætoribus, qui præfuerant, Cornutus sibi manus intulit; reliqui in fidem recepti sunt. Cicero, per amicos impetrato Cæsaris colloquio, magnis eum laudibus extulit, se quoque senatui deferendi consulatus auctorem fuisse dictitans. Respondit Cæsar, nec sine morsu, *Ciceronem sibi novissimum amicorum occurrere.* Sequuta deinde nocte, vanus rumor commovit civitatem, Martiam et Quartam legiones ad se transire, indignatas quod deceptæ a Cæsare adversus patriam contra animi sui sententiam ductæ essent. Huic rumori secure omnino crediderunt principes, quamvis in propinquo esset exercitus, et harum longe fortissimorum legionum viribus sustinere se posse reliquas Cæsaris copias rati sunt, donec aliunde pararentur auxilia.

LXVII. Igitur eadem nocte senatu habito, M. Aquillium Crassum emiserunt ad parandas e Piceno copias; idque tanquam lætum nuntium, discurrente per Urbem tribuno plebis Apuleio, vulgarunt. Sed ubi falsam fuisse famam rescitum est, Cicero, qui pro foribus curiæ senatores adventantes cum laudibus exceperat, in lectica fugit. Cæsar, irrisa hominum vecordia, exercitum in campum adduci jussit; quo tempore lætum ei augurium apparuit sex vultures : nec tamen in quemquam consuluit durius; quin etiam Crassum, qui servili habitu in Picenum penetraverat,

§ LXV. Dio. — Appian. — § LXVI. Dio. — Appian. — § LXVII. Jul. Obseq. cap. 128.

dimisit incolumem, interim clementiæ captans laudem, mox eosdem, quibus tum videbatur ignoscere, proscripturus.

LXVIII. Pecuniam autem ex Janiculo, et quidquid ubivis publicæ fuit, comportari jussit; ipse excessit Urbe, libertatem scilicet præbiturus comitiis, eo jam adductis rebus, ut eadem omnia absens posset. Igitur et nova comitiorum forma fuit, quia more majorum interrex prodi tam celeriter non poterat, absentibus plerisque patriciis magistratibus. Nam decreto prætoris urbani (exstincto jam Cornuto, Q. Gallium fuisse constat) duo nominati sunt proconsules comitiorum habendorum causa; his perfectis, nihil ultra potestatis usurpari. Ab his consul creatus Cæsar, collegæ nomine Q. Pedium Q. F. administrum accepit: et exsultabat adolescens honore ante tempus capto, quem præter juniorem Marium nemo præcocius invaserat; consulatum enim, si civiliter computes, annos undeviginti natus iniit; sive dies ineundi XIV kal. septembr. (variant enim scriptores) sive X kal. octobr. fuit: revera vicesimo ætatis anno, quia trimestre circiter correcti a Julio fasti absorbuerant; quod spatium tametsi processerat, tamen vulgo non computabatur.

§ LXVIII. Dio, lib. LV, p. 376, et lib. LVI, p. 403. — Macrob. Saturnal. I, 12. — Vell. II, 65. — Appian. — Auct. de Caus. corrupt. Eloq. — Jul. Obseq. — Casaub. ad Sueton. Aug. cap. 26.

JOANNIS FREINSHEMII
SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM
LIBER LXXXV
IN LOCUM LIBRI CXX LIVIANI.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI VICESIMI.

Cæsar consul legem tulit de quæstione habenda in eos, quorum opera pater occisus esset; postulatique ea lege M. Brutus, C. Cassius, D. Brutus, absentes damnati sunt. Quum M. Antonio vires Asinius quoque Pollio et Munatius Plancus, cum exercitibus suis adjuncti, ampliassent, et D. Brutus, cui senatus, ut persequeretur Antonium, mandaverat, relictus a legionibus suis, profugisset; jussu Antonii, in cujus potestatem venerat, a Capeno Sequano interfectus est. C. Cæsar pacem cum M. Antonio et Lepido fecit; ita ut Tresviri reipublicæ constituendæ per quinquennium essent, ipse, et Lepidus, et Antonius; et ut suos quisque inimicos proscriberent. In qua proscriptione plurimi equites romani, centum triginta senatorum nomina fuerunt, et inter eos L. Paulli fratris M. Lepidi, et L. Cæsaris Antonii avunculi, et M. Ciceronis. Hujus, occisi a Popilio legionario milite, quum haberet annos sexaginta tres, caput quoque cum dextra manu in Rostris positum est. Præterea res a M. Bruto in Græcia gestas continet.

I. Inito consulatu, C. Cæsar quum reversus in Urbem, sacrificiis factis, augurium captaret, duodecim vulturibus visis, quod augurium Romulo novam urbem condituro

conspectum dicebatur, in amplissimam spem similis fortunæ erectus est: militibus deinde pecunias distribuit, suis ex facultatibus dare dictitans, quum in manu haberet publicas: iisdem gratias egit; egit et senatui, sed militibus ex animo magis. Horum enim ope se sciebat adjutum; senatum, quod fecisset, metu fecisse. Par apud Patres simulatio, qui et hæc ultro tribuisse Cæsari prædicabant, et reliqua accumulaturos.

II. Idcirco quem paulo ante consulatu judicaverant indignum, ei decreverunt, *ut etiam exacto magistratu, donec apud exercitum esset, consules honore anteiret:* judicia paulo ante et pœnas comminati ob copias privato consilio contractas, nunc et alias allegere jusserunt; et sicuti Bruto in Cæsaris ignominiam bellum Antonianum decreverant, ita nunc Cæsari legiones etiam Bruti adjecerunt. Postremo et cura Urbis permissa, potestatem dederunt *agendi pro arbitrio, etiam præter leges, omnia.*

III. Cæterum Cæsar post sacra peracta, adoptionem suam Curiata lege confirmavit: mox alia rogatione Dolabellam absolvit, qui judicatus hostis fuerat; et, præparata primum largitionibus populi gratia, solutoque residuo, quod debebatur ex testamento Cæsaris, legem tulit *de quæstione habenda in eos, quorum scelere pater occisus esset;* quam de nomine collegæ *Pediam* maluit appellari.

IV. Hac postulati sunt non percussores modo, sed et qui conscii fuisse consiliorum dicerentur; absentes plerique, nonnulli et insontes, qui nec insidiati Cæsari, nec omnino eo tempore versati Romæ fuerant. Hac fraude præcipue Sex. Pompeius petebatur, hoc crimine haud dubie innoxius, sed quem quolibet prætextu tolli Julianarum partium interesset. Reis hac lege universis, una præconis denuntiatione, dicta dies est, damnatique inspectante Cæsare ad unum omnes, absentes plerique, nemine judicum absolvente

§ I. U. C. 709; A. C. 43. — Appian. B. Civ. lib. III. — Sueton. in Aug. cap. 26 et 95. — Jul. Obseq. — Dio, lib. XLVI. — § II. Appian. — Dio. — § III. Appian. — Dio. — Liv. Epit. —Vell. — Sueton. in Ner. 3.

quemquam, uno senatorum excepto, P. Sicilio Coronate, qui M. Brutum absolvit palam; cujus rei dissimulata interim ira, mox proscriptione hominis patuit. P. Servilius Casca, qui primum ictum inflixerat Cæsari, tribunatum plebis eo anno gerebat, patiente Octaviano, qui tum adhuc odium in percussores tegebat.

V. Is neque adolescenti fidens, et exagitatus a Cicerone (qui *parricidam* appellare sustinuerat, quum eodem tempore pro salute percussorum, quibus erat amicissimus, Cæsarem per epistolas rogasset), non exspectato Cæsaris adventu, Roma profugerat. Hunc P. Titius collega, magistratu abrogato, reum peregit; et ante annum mortuus firmavit opinionem, non posse annum supervivere, qui collegæ magistratum abstulisset. Nec dissimile Q. Gallii prætoris fatum fuit, cujus opera tum Bruto atque Cassio abrogatum imperium erat: idcirco provinciam Africam præmii loco nactus a Cæsare, paulo post miserabiliter interiit. Quum enim pugillares duplices veste tegens ad Cæsarem salutandum introisset, suspicionem movit gladium occuli. Nec ausus statim inquirere Cæsar, ne quid aliud inveniretur, paulo post e tribunali raptum, servilem in modum torsit, negantemque jussit occidi, prius oculis sua manu effossis.

VI. Ipse scripsit in libris de vita sua, *Q. Gallium, colloquio petito, insidiatum sibi, conjectumque a se in custodiam; deinde Urbe interdicta dimissum, naufragio vel latronum insidiis periisse.* Crudelitatem Cæsaris, quo plus metuebatur, studiosius tegere atque adjuvare nisi sunt omnes. Gallio magistratum abrogarunt collegæ; populus diripuit domum; Patres capitis damnaverunt: namque fortunam adolescentis omnia sequebantur; et alii formidine, multi favore, pars magna præmiis incitabatur. Quippe et accusatoribus percussorum pecunia promissa erat, et magistratus, quem accusatus gereret, militiæque vacatio ipsis liberisque et nepotibus.

§ IV. Appian. — Liv. Epit. — Plut. in Bruto, cap. 39, et Cæs. cap. 95. — Cic. ad Attic. XVI, 15, et Philipp. XXIII, 15; idem ad Brut. I, 16, 17, et Famil. X, 12. — § V. Dio. — Jul. Obseq. cap. 129. — Appian. — Sueton. in Aug. cap. 27. — § VI. Sueton. in Aug. cap. 27 et 85. — Appian. — Dio.

VII. His motus, opinor, Capito, Velleii historici patruus, Agrippæ subscripsit in C. Cassium : nam M. Agrippam Cassio Cæsar, L. Cornificium Bruto accusatores apposuerat. Nihil erat actum damnatione reorum, nisi et vi armisque possent superari; namque Brutus atque Cassius jam habere legiones circiter viginti dicebantur: idcirco Cæsar, ad hos debellandos amicitiam Antonii sibi necessariam fore videns, a quo propter affinitatem dissociari Lepidus nequiret, eo contulit consilia, ut hos interim haberet adjutores, postea, sublatis eorum ope percussoribus, ipsos quoque tollendi rapturus aut facturus occasionem.

VIII. Ne tamen ejus propositi emanaret intempestiva suspicio, neque de rebus iis retulit, et quasi bellum illaturus hostibus judicatis, ad mare superum lentis itineribus processit. Interea ex composito Q. Pedius ad senatum de venia Lepido atque Antonio concedenda retulit. Alia jam plane rerum facies esse cœperat, ut, qui modo pro defensoribus libertatis habiti fuerant, tanquam hostes et parricidæ in exsecratione essent; contra despecti modo et tántum non hostes patriæ judicati, non benevoli tantum fidique reipublicæ, sed etiam civitatis ac senatus patroni haberentur.

IX. Igitur ad Cæsarem senatus misit, tanquam ignarum eorum, quæ agerentur, ut hujus sententiam exquireret. Atque is, *omnia alia cupientem, vi militum adigi ad consentiendum*, rescripsit : sequutumque senatusconsultum, quo prius decretum antiquabatur, cum amicis ad eos literis. Eam ob causam senatui gratulatus est Cæsar, Antonioque scripsit, *auxilio se venturum adversus Decimum, si ei videretur*. Ob hæc collaudatus ab iisdem Patribus, quibus paulo ante nihil Decimo carius, nihil exsecrabilius Antonio fuerat. Adeo facile convelluntur animi externa tantum spectantes, quotiescumque eorum, a quibus dependent, aliqua intervenit conversio ! nec enim abripi fluxu mortalium fas est, quisquis constantibus verisque bonis innititur.

§ VII. Vell. II, 69. — Plut. in Bruto. — Appian. — Dio. — § VIII. Appian. — Dio. — § IX. Euseb. — Dio. — Appian.

X. Sed Antonius respondit, *in Decimo se vindicaturum Cæsaris injurias, in Planco suas; Cæsarique se conjuncturum.* Hinc vero D. Bruti res subito miserandum in modum labare cœperunt. Is tertio post Mutinensem pugnam die insequi Antonium orsus, postquam receptum a Lepido audiit, cum L. Planco, qui designatus una consul sequentem in annum fuerat, consilia viresque sociaverat. Sed ubi se damnatum esse Romæ, Asinium Pollionem, semper Julianis partibus fidum, cum suis legionibus accessisse Antonio, et insuper sollicitare Plancum cognovit; diffidens rebus suis, adversus Cæsarem convertere signa cœpit.

XI. Sed desertus a Planco, mox etiam petitus insidiis, extremam in desperationem incidit: nam Plancus, frequentibus epistolis multa de se senatui, multa Ciceroni liberaliter et facunde pollicitus, ad potentiores desciverat; quatuor transductis ad Antonium legionibus. Idcirco Brutus, numero, quam viribus, ampliores copias agens, quod ex decem legionibus una tantum veteranorum erat, altera bima, eæque nondum satis ex inopia Mutinensi recreatæ; relicta Gallia, per Ravennatem et Aquileiensem agrum in Illyricum ducere conatus est, ut in Macedoniam ad M. Brutum evaderet.

XII. Sed quando istam quidem viam Cæsar et Antonius obsepserant, et in Japydia congressum repulerant; relictis machinis, alia longiore atque difficiliore via Rhenum petere statuit, atque ibi transjectus per Germaniam proficisci. Sed ubi consilium ejus emanavit in milites, desperare omnes, atque alia circumspicere præsidia cœperunt. Primum ad Cæsarem sex transierunt tironum legiones cum auxiliis suis; reliqui mox omnes ad Antonium, solis permanentibus gallis equitibus, quibus custodiam corporis sui crediderat.

XIII. Cum his per Salassos, empto transitu, singulisque in capita denariis datis, penetravit in Galliam, dimissisque

§ X. Cic. ad Famil. XI, 13 et 15; XII, 8. — Vell. II, 63. — § XI. Cic. ad Famil. X, passim. — Dio. — Vell. II, 63 et 64. — Appian. — § XII. Appian. Illyr. p. 764, et Civ. lib. III.

et donatis, qui domum reverti maluerant, cum equitibus omnino trecentis ad Rhenum venit. Ibi vero, dum ad difficilem plerumque periculi transitum cunctatur, paulatim desertus, decem tantummodo comites retinuit. Idcirco hac ipsa paucitate spem dante fallendi, rursus Aquileiam petere constituit, gallico habitu sumpto; nam et linguæ non ignarus erat.

XIV. Sic oberrans, quum captus a latronibus sequanis vinctusque esset, cujus esset ea ditio interrogavit. Ubi responsum est, Camilli esse; duci ad eum, postulavit, quod sua quædam beneficia Camillus habebat. Sed ille, palam objurgans suos, *qui per ignorantiam in tantum virum injuriose peccavissent*, clam nuntios ad Antonium misit: ille propere Furium quemdam cum equitibus ire jussit; a quo trucidatus est Brutus. Caput ad se delatum inspexit Antonius, sepelirique jussit. Nec obliteranda duorum amicorum Bruti memoria, quorum alter in gratiam ejus sibi conscivit necem; alter, quum mori pro eo cuperet, invitus supervixit.

XV. Territus equitum adventu Brutus in latebras se abdiderat. Has ubi repererunt Antoniani, Sex. Terentius obtulit se irrumpentibus, Brutum simulans, ac obscuritate loci sperans fallere: sed agnitus a Furio, servatusque est. Brutum, casus suos deplorantem, et inani subterfugio subtrahentem gladio cervicem, Helvius Blasio ad ferendam fortiter mortem, non voce tantum, sed et exemplo suo excitare nisus est; sibique ultro intulit manus. Nec ultra profectum, quam ut præ metu mortis vecors homo, Furio admonenti, *constantius præberet cervicem*, responderet his ipsis verbis: « Ita vivam, dabo ».

XVI. Sic alter hic post C. Trebonium pœnas interfecti Cæsaris dedit; et sub idem fere tempus alius ex percussoribus Minucius Basilus, quum per iram quosdam servorum castravisset, a familia interemptus est. At Antonius maximi

§ XIII. Strab. lib. V, p. 205. — Appian. — Oros. VI, 18. — § XIV. Appian. — Vell. II, 64. — Val. Max. IV, 7. — Liv. Epit. — § XV. Val. Max. IX, 13. — Sen. ep. 82.

rursus exercitus imperator, adjuncto Lepido, cum decem millibus equitum, et legionibus septemdecim, Alpes iterum transcendit; sex relictis in Gallia, sub compotore suo, L. Vario Cotyla. Necdum enim satis fidebant Cæsari; neque etiam magis illius beneficio, quam suis viribus, restitutos videri decorum rebantur. Similiter in hos affectus animo Cæsar, Bononiam occurrit cum valida manu: callidos et tempori servientes facile mutuus metus jungit; iræ atque odia in occasionem differuntur; fit pactio, ut inter sese de rebus omnibus colloquantur: et quia par utrobique timor erat, omnia sollicite exæquantur.

XVII. Et fortuna providerat. Medio inter diversa castra spatio, nomine, non magnitudine, par Germanico Rhenus parvam insulam efficit (hodie peninsula esse dicitur), plano solo, et parum insidiis apto. Ad hujus viciniam adduci legiones quinas placuerat; deinde, his æquali spatio relictis, pergi cum trecenis comitibus ad pontes: duo enim erant, hic Cæsaris, ille Antonii castra respiciens. Hoc ubi factum, Lepidus, cui cum neutro simultas fuerat, præmissus ad speculandum, essetne omni ex parte vacua insidiis insula, paludamentum extulit.

XVIII. Eo signo conspecto, utrinque relicto ad pontes comitatu, Cæsar et Antonius in media insula, loco undique conspicuo, ubi sellæ erant positæ, congressi sunt; seque mutuo, ne forte sub alis pugiones haberent, excusserunt. Inde Cæsar, tanquam consul, in medio; cæteri lateribus ejus assederunt; submissaque voce colloquuti sunt, ne quid ab iis, quos ad pontes adduxerant, excipi posset. Hoc continuo biduo factum, ut ab orto die ad occasum usque contenderent. Tertio demum die cessit Cæsar, ut inter alios, qui exitio communiter destinabantur, proscribi Ciceronem pateretur; sine qua conditione negabat Antonius reconciliationem fieri posse; atque Antonio Lepidus assentiebatur.

§ XVI. Appian. — Oros. VI, 18. — Dio. — Plut. in Anton. cap. 24. — § XVII. Plut. — Appian. B. Civ. lib. IV. — Sil. VIII, 60. — Plin. XVI, 36. — § XVIII. Dio. — Appian. — Plut. in Cic.

XIX. Eratque tantus hominum furor, ut vicissim Antonius avunculi sui L. Cæsaris, Lepidus fratris Paulli necem gratificarentur; dum inimicos tollerent, ne quidem necessariis parcentes, et præterea odio suorum, a quibus increpiti forte fuerant, accensi. Cæterorum, quæ tunc decreta sunt, hæc summa fuit : « Cæsar consulatum in reliquam anni « partem P. Ventidio cedat. Tresviri reipublicæ constituendæ « per quinquennium sint, eumque magistratum Lepidus « cum Antonio ac Cæsare consulari potestate gerant; iidem« que confestim in istud quinquennium magistratus urbanos « designent : in his neque senatus auctoritate, neque populi « jussu sit opus : provincias seorsim Lepidus Hispaniam « omnem cum Narbonensi Gallia; cætera Galliarum citra « et ultra Alpes Antonius; Africam utramque, Sardiniam ac « Siciliam Cæsar obtineant ».

XX. Transmarinæ provinciæ silebantur, sive ut opinionem efficerent Tresviri, non omnia se sibi cupere; sive potius, quia tum illæ in potestate percussorum, et bello repetendæ erant. *Id vero bellum Antonio Cæsarique demandari, Lepidum in locum D. Bruti consulatum invadere, Romamque et Italiam custodire* placuit, *Hispanias et Narbonensem per legatos obtinere.* Ad hæc tres ei legiones sufficere visæ; cæteræ ita distributæ, ut viginti Antonius, totidemque Cæsar haberent. Militibus, inter alia victoriæ præmia, coloniæ quoque promissæ duædeviginti urbium italicarum, quarum in ædificia finesque deducerentur.

XXI. Neque contemptissima ea pars Italiæ erat, sed pulcherrima oppida lætissimusque ager destinabatur, Capua, Rhegium, Venusia, Beneventum, Nuceria, Ariminum, Vibona. In has conditiones junxerunt manus, jurejurando interposito; et quia diis testibus non satis obstricta fides videbatur, etiam advocarunt exercitus : iisque Cæsar, pro honore magistratus, quem gerebat, de scripto recitavit

§ XIX. Sen. Suasor. 6. — Oros. VI, 18. — Flor. IV, 6. — Plut. in Anton. cap. 25. — Cic. ad Brut. II, 2. — Appian. — Liv. Epit. — § XX. Dio. — Appian. — Plut. in Anton. — Flor.

omnia, præterquam de proscriptione quod convenerat. Sic exercitus inter se consalutaverunt, et quo firmior esset imperatorum concordia, postulatum est, uti velut obsidem reconciliatæ gratiæ, privignam Antonii Clodiam, vixdum nubilem, Cæsar duceret.

XXII. Assensit adolescens, satis gnarus, ad servanda conventa non fortius affinitatis vinculo, quam cæteris, adstringi potentes et cupidos; et modo patrem suum Cæsarem, quominus Pompeium everteret, ea necessitudine nihil impeditum fuisse noverat. Tum etiam ostentum ei factum ferunt, quo ad summæ rei spem acrius excitaretur. In castris ejus luce prima in culmine prætorii, super linteum aquila sedens, duos corvos hinc inde infestantes afflixit, et mortuos dejecit in terram, notante universo atque exitum præsagiente exercitu, *futurum, ut ex tribus hic solus superstes et victor esset.*

XXIII. Trahebantque eodem, quod, paulo antequam in Italiam regrederentur, in castris Lepidi, centurionis gladium circumvolutus anguis vinxerat; et in tabernaculum Lepidi lupus irrumpens, everterat mensam : id eversæ potentiæ fuisse præsagium crediderunt; Antonio voluptatum insaniam, et ex his perniciem ostendi, quod circa fossam castrorum ejus lac fluxerat, et concentus quidam fuerat exauditus. Nec urbana mala prodigiis caruerunt : canum ululatus, luporum per forum discursus, bovis et infantis recens nati sermo, simulacrorum sudor sanguine mixtus, clamores pugnantium, strepitus armorum equorumque currentium, apparente nullo, solis varie mutata species, lapidum imbres, ædes sacræ statuæque de cælo tactæ, multum timoris incusserant; sed ille in immensum crevit ex eo, quod inter procuranda hæc prodigia evenit.

XXIV. Quippe Tuscus haruspex, *actum esse de libertate, et antiqua redire regna, seque excepto uno, cæteros servitu-*

§ XXI. Flor. IV, 6. — Dio. — Appian. — Sueton. in Aug. cap. 62. — Oros. VI, 18. — § XXII. Vell. II, 63. — Dio, lib. XLVII. — Jul. Obseq. — Sueton. in Aug. cap. 96.

ros omnes, vaticinatus, compressit spiritum, vivendique finem sibi posuit. At Tresviri, tollendos ante omnia præcipuos inimicorum rati, ne consiliis suis impedimento forent, percussoribus in Urbem præmissis, occupari statim duodecim, vel ut alii tradunt, septemdecim imperarunt, et in his M. Ciceronem. Horum quatuor statim in publico, aut inter convivia, reperti occisique, cæteri per sacra ac profana omnia tumultuosissime quæsiti, tantum excitarunt pavoris, ut tota nocte cum ejulatu ac clamore, quemadmodum captis urbibus solet, discursaretur.

XXV. Et quia nomina proscriptorum nondum erant publice proposita, se quisque peti ratus, in eam desperationem venerant, ut alii suas, alii publicas ædes incensuri essent, ne inulti morerentur; nisi Q. Pedius consul summa diligentia, hac illac volitans, bene sperare jussisset, et exspectare diem, vanos aperturam timores. Deinde quamprimum lux apparuit, nomina septemdecim illorum edidit, auctores malorum omnium incusans, et securitati cæteris promissæ fidem publicam interponens : necdum enim, quid de proscriptione Tresviri constituissent, cognoverat.

XXVI. Sed ille quidem proxima nocte, per nimiam contentionem ruptis vitalibus, interiit. Tresviri paulo post ingressi sunt triduo, cum cohortibus prætoriis et singulis legionibus. Primo die Cæsar, sequenti Lepidus, tertio Antonius intrarunt : statimque patuit, funus apparari reipublicæ : namque dispositis per Urbis opportuna stationibus, concionem populi P. Titius tribunus plebis advocavit, legemque simul promulgavit atque pertulit : *Reipublicæ constituendæ Tresviros in quinquennium creari cum potestate consulari* (hoc verbo utebantur, quum plus quam regiam rapuissent) : *cos esse M. Lepidum, M. Antonium, C. Cæsarem, ex ante diem V kal. dec. in ante diem prid. kal. jan. sextas.*

XXVII. Unum etiam ad summam indignitatem deerat,

§ XXIV. Oros. VI, 18. — Appian. — § XXVI. Dio. — Appian. — Fragg. Marmor. apud Pigh.

ut curatis precibus exorandi essent suscipere honorem, quem, oppressis legibus, vi ac fraude invaserant. Igitur et sacrificatum est, tanquam ob magnam et repentinam felicitatem, et ad consuetum habitum senatus rediit; quanquam et ex iis, quæ agebantur, et ex prodigiis recentibus, imminentium rerum gravis cura occupasset animos. Nam et armorum telorumque species a terra visæ cum fragore ad cælum ferri; et in fastigio ædis Æsculapii examen apum; supra templum Genii Publici, itemque Concordiæ, vultures consederant. Nam et hæc præsagire convulsionem boni status, fugamque et cædes credebantur, quod post constitutam sedem opesque industria paratas, fumo et turbulento æris strepitu apes pelluntur; et vulturibus hanc insevisse naturam sagacitatem putabant, ut triduo aut biduo ante circum ea loca oberrent, ubi cadavera futura essent.

XXVIII. Neque diu his exspectandum fuit: statim enim atque magistratum Tresviri acceperunt, super septemdecim illos, proscripserunt alios centum triginta, eorumque nomina variis per Urbem locis proponenda curarunt. Neque multo post alios adjecerunt centum quinquaginta; deinde sæpius, et subinde plures, ut aliqui recens damnati erant, aut etiam indemnati perierant, ne innocentes occisi viderentur. Redit Sullanæ crudelitatis exemplum; funeribus Urbs completur; per domos, vias, fora, theatra, templa sanguis funditur; capita in Rostris proposita, mox ad Triumviros deportantur; corpora abjiciuntur in profluentem, aut canibus avibusque esca relinquuntur.

XXIX. Nec fidum cuiquam aut tutum quidquam erat, quando et excipientibus eadem pœna erat proposita, et abscondentibus, et vetantibus excuti domos suas, atque aperiri perspicique conclavia omnia. Neque interfectoribus modo promissa erant præmia, sed et indicibus cujuslibet hoc genus facti. Sed edicti sanguinarii hunc in sensum concepta formula fuit.

§ XXVII. Jul. Obseq. — Dio. — Plin. X, 6. — § XXVIII. Appian. — Oros. VI, 18. — Flor. IV, 6. — Aug. de Civit. Dei, III, 27. — Dio. — § XXIX. Appian.

XXX. « Nisi tanta quorumdam esset tamque insanabilis « improbitas, ut servari nescirent, et servatoribus ultro ti- « mendi essent, nihil ad summam humanitatem atque cle- « mentiam desiderari hoc tempore pateremur. Sed occisus « Cæsar documento nobis esse debuit, ne aut vindictam il- « lius, aut nostra pericula negligeremus. Neque vero consi- « lium hoc nostrum iniquitatis aut sævitiæ arguet, quisquis « et ipsi et nobis illatas injurias expenderit. Illum quidem et « imperatorem et pontificem maximum, excisis aut subactis « validissimis nationibus, quæ populo romano terrori sem- « per fuerant, novas trans Oceanum terras aperientem im- « perio, in media curia, loco sacro, sub oculis deorum in- « teremerunt ii, quos aut in summa sua gratia amicitiaque « constitutos, aut bello victos, clementia servatos, ad sum- « mos honores opesque provexerat, partim etiam testamento « heredes instituerat.

XXXI. « Nec occidisse contenti, tribus et viginti vulneri- « bus lacerarunt, ut sævitiæ et perfidiæ ludibrium adjicerent. « Cæteri vero boni viri, tantum abest, ut animadvertere in « parricidas conati sint, ut etiam magistratus illis, provin- « cias, exercitus darent : queis illi abusi, publicas diripue- « runt pecunias, atque inde majores adversus nos copias « compararunt : quin et, accitis Barbarorum auxiliis, atque « eorum Barbarorum, qui semper hostili animo in populum « romanum fuerunt, romani juris civitates, quotquot im- « perata facere sceleratorum hominum recusabant, vi me- « tuque adegerunt ad partes; alias etiam diruerunt crema- « runtque.

XXXII. « At nos ab aliquibus horum jam sumpsimus « pœnas; idque ut videatis etiam in reliquis, dii dabunt. « Quod igitur, constituta domi republica, magnisque per « Hispanias, per Gallias gestis rebus, unum etiamnum grave « certamen contra parricidas, qui transmarinis provinciis in- « cubant, certaturi sumus; nec tutum esse, nec aut nobis « aut patriæ utile arbitramur, dum gerundi belli causa pere- « gre absumus, hostes a tergo relinquere, qui temporibus

« nostris insidientur, et nobis, alibi occupatis, denuo fluctus aliquos in Urbe atque Italia excitent.

XXXIII. « Igitur ne dilatum quidem oportuit, quin e vestigio de medio tollerentur; quando ipsi priores denuntiarunt nobis periculum, bellumque intulerunt, hostes judicando et nos, et qui nobiscum essent exercitus. Nec vero nimium aut invidiosum rati sunt, tot simul civium millia destinare exitio : quos imitaturi non sumus : neque enim molesti ulli multitudini erimus; neque etiam ex divitum aut honoratorum numero inimicos omnes conquiremus; sed in pessimum tantummodo et fœdissimum quemque advertemus.

XXXIV. « Igitur licet plures esse inimicos credibile fiat tribus quam uni, pauciores tamen puniemus, atque alius ante nos imperator in constituenda republica fecit, quem vos ob rem bene gestam Felicem cognominastis. Sane etiam vestra non minus, quam nostra refert, esse aliquem certaminum finem, exscindique velut radices bellorum, quibus jam olim atterimini, paulo post interituri cum republica, nisi causæ ducesque factionum tollantur. Expedit etiam, nonnihil facere in gratiam exercituum, ne injurias suas contemni a nobis putent.

XXXV. « Et poteramus quidem comprehendere citra negotium, quos supplicio addiximus; sed vestræ salutis ergo, ne velut in cæca licentia militum ira latius, quam sit imperatum, evagetur, proscribere nominatim, certoque atque definito numero malumus. Quod igitur faustum felixque sit, nobisque et reipublicæ salutare, quorum huic edicto subjuncta sunt nomina, eorum neminem recipere, celare, dimittere quisquam velit; neque pecuniam accipere, quo quidquam eorum faciat : qui secus faxit, inter proscriptos et ipse referatur. Capita occisorum ad nos reportantor : in singula, si liber retulerit, centena sestertia; sin vero servus, cum libertate et civitate, quam herus habuerit, dena dantor : indicibus paria præmia sunto :

§ XXXIV. Oros. VI, 18. — Appian.

« nomina præmium accipientium in occulto manento, nec « in commentariòs referuntor. »

XXXVI. Hac clausula timori occurrebatur, ne quis exemplo M. Catonis quæstoris repetere aliquando data hoc nomine præmia posset. Proposita deinde proscriptionis est tabula; et, velut ordine servato proscribentium, quorum primus fuerat Lepidus, proximus Antonius, primo loco Lepidi frater proscriptus est Paullus; secundo L. Cæsar avunculus Antonii; quod horum quoque sententiis judicati hostes illi fuerant : proximi, frater L. Planci Plotius, et L. Quintius Pollionis Asinii socer legebantur; quum Asinius et Plancus alia tabella, juxta posita, designati consules nuntiarentur.

XXXVII. Ejusmodi viros in primis tabulis proscribi placuerat, ne quis aliorum sperare veniam auderet. His additus C. Toranius, qui tutor Cæsaris, idemque patris ejus Octavii collega in ædilitate fuerat. Erant omnino multis de causis graviora hæc Sullanis temporibus mala : non ob multitudinem occisorum; quin aliquanto minor numerus tum interiit, patentibus adhuc effugiis, et errore sublato, qui in proscriptione Sullæ multos, de quibus non erat cogitatum, sustulerat. Quum enim factum hoc recordarentur Tresviri, ne periculum ex similitudine nominum aliis, quam qui peterentur, esset, seorsim senatores, in alia tabula cæteros proscripserunt.

XXXVIII. De numero tamen auctores dissentiunt. Qui plurimum ponunt, senatores proscriptos circiter trecentos tradunt, equitum duo millia; qui minimum, senatores centum triginta. Sed priori proscriptione minus et apud interfectores malitiæ, et apud interfectos miseriarum fuit. Jussu enim imperatoris, nec invisos antea, nec infensos, subito percutiebant; ut tempori magis imputari hæc crudelitas, quam animo, posset; et qui peribant, ante metum mortis occisi, nece tamen simplici defungebantur. Tum vero non-

§ XXXVI. Oros. VI, 18. — Liv. Epit. — Vell. II, 67. — Dio. — Appian. — § XXXVII. Sueton. in Aug. cap. 27. — Appian. — Dio.

dum exolescente superiorum malorum memoria, quin et superstite aliquo numero, qui pars illorum fuerat (nec enim amplius septem et triginta anni intererant), magno autem eorum, qui audiverant recens perpetrata, eveniebat, ut et qui facturi essent eadem, quadam improbitate superare propositum exemplar studerent, et qui passuri, omnium cruciatuum, quos cuiquam accidisse meminerant, in semetipsos speciem atque dolorem imaginando timendoque exsequerentur.

XXXIX. Hoc quoque nomine gravior erat triumviralis proscriptio, quod Sulla tantum inimicos tollebat, aut ex cæteris prædivites: his enim præcipue timenda est omnis rerum conversio, ipsis opibus desideria potentiorum irritantibus. Nunc autem non inimici modo aut divites, sed amicissimi quique, præter et ipsorum et omnium exspectationem proscribebantur. Non enim unis tantum de causis stringebantur Triumvirorum gladii; sed et privatim invisi peribant; et multo plures eorum, qui dominatum affectantibus ullo modo obstare videbantur. Idcirco quisquis unum horum præcipuis assectatus studiis fuerat, a duobus pro hoste notabatur; et quia duos offendere unus nolebat, etiam ab hoc odium reddebatur pro gratia: ut idem homo et amicissimus cuipiam horum, et inimicus omnium videretur; et quia invicem se cogitabant pessumdare, non minus spoliare sese mutuo amicis, quam tollere hostes, studebant.

XL. Igitur ut hoc assequerentur, valde illiberali permutatione concedebant invicem necessarios suos ad necem, ut vicissim alterius familiares tollerent: et si quidem par videretur ratio, singuli pro singulis dabantur, interdum et pro uno præpotente tres minore dignitate, aut quatuor. Tria igitur ad summum delicta erant, quæ morte vindicanda judicabant, qui tum rerum potiebantur: unum, si quis inimicus esset; alterum, si amicus uni aut duobus reliquis

§ XXXVIII. Appian. — Dio. — Plut. in Anton. cap. 26. — Liv. Epit. — Oros. VI, 18. — Plin. VII, 43. — § XXXIX. Lactant. VI, 12. — Dio.

collegis; tertium, si magnas opes possideret: quod enim ad perficienda, quæ animo destinaverant, plurima pecunia erat opus; quemlibet hostium habebant numero, a quo illa teneretur.

XLI. Cassius enim et Brutus ex Asiæ vectigalibus, vicinorumque regum atque tetrarcharum collatione, magnas atque paratas habebant opes: his Europa restabat, vacua, et continuis exhausta bellis. Igitur inter alia sæva et pudenda, puerum quemdam virilem togam sumere coegerunt, ut tanquam virum occiderent. Atilius is fuit, qui deducentibus eum ex more amicis, repente inter proscriptos relatus est.

XLII. Atque ita desolatus fuga servorum atque comitum, quum ne mater quidem eum præ metu recepisset, in montana confugit; mox fame premente degressus in planitiem, a plagiario quodam interceptus est (nam id quoque genus per incerta temporum grassari cœperat) et ergastulo inclusus. At ubi puer delicatus inopiam, captivitatem, labores ultra perferre non potuit, cum ipsis compedibus, occasione captata, prorepsit in viam, et, quum indicasset se prætereuntibus, occisus est. Alius etiam impubes, dum in ludum commeat, cum prædagogo suo, qui corpus pro puero objecerat, interfectus. Atque hæc talia moveri a quolibet, sed geri sine consensu Trium non poterant: ut minime credam excusanti Cæsarem Dioni; quanquam sane postea, quum rerum solus potiretur, benignum et placabilem se exhibuit.

XLIII. Jam enim proscriptionibus aut bello sublatum erat, quidquid obstare dominationi ejus potuisset. Equidem hunc adolescentem ipse Dio hactenus, pro potentia scelerum non segnem ubique depinxerat: et sunt auctores haud contemnendi, tantoque potioris in hac causa fidei, quanto enisius extollunt in cæteris Octavianum et mirantur, qui scribunt, *eum restitisse quidem aliquamdiu collegis, ne qua fieret proscriptio, sed inceptam exercuisse utroque acerbius*. Id sane concesserim, eum non tam indigna per-

§ XLII. Tacit. Annal. I, 2.

petrasse, sicuti reliquos, sed percussores maxime Cæsaris fuisse persequutum: cæterum ea quoque sane multa cædes fuisse dicitur; neque video, quomodo eum suspicione appetitarum pecuniarum liberem, et ob eas aliquando laxati cædibus freni. Sed ne inimicos quidem, præter paternos, ei defuisse constat ex eo, quod adversus ipsum facta sunt senatusconsulta, legiones excitæ, Urbs firmata præsidiis, uti superiore libro vidimus.

XLIV. Sane Tanusiæ fidem adjuvit atque Philopœmenis. Uxor illa T. Vinii, hic libertus fuit; conditumque in arca, quales codicibus aut servandæ pecuniæ adhibentur, in ædes liberti Tanusia transtulit. Hic occultatus est, donec obiisse Vinium homines crediderunt. Tum ludorum publicorum solemnitatem captans Tanusia, quos propinquorum ejus quidam edebat, per Octaviam sororem Cæsaris, quæ multis eo tempore saluti fuit, obtinuit, ut solus Triumvirorum Cæsar in theatrum veniret; arcamque illatam aperuit, Cæsarique rem indicavit. Ille miratus fidem et ingenium eorum, qui commenti rem hanc fuerant, silentioque texerant, impunitatem concessit omnibus: Philopœmenem quin etiam postea equestri dignitate decoravit.

XLV. Servati sunt etiam eodem tempore plures proscriptorum ab uxoribus, quarum tum summa comperta fides est, quum libertorum media, servorum aliqua, filiorum nulla adverteretur. Certe Thuria Q. Lucretium, qui postea consul factus est, inter cameram et tectum cubiculi, una conscia ancilla, toto tempore texit; quanquam et in hoc servorum fuit egregia fides: quippe vagatus aliquamdiu cum duobus, inopia cogente, succollantibus iisdem, in Urbem revertebatur, pro ægroto ratus latiturum.

XLVI. Deinde quum alter bajulorum, fracto crure, herum destituisset, innixus alteri pergebat; donec ex eadem porta, ubi pater ejus, Sulla proscribente, captus occisus-

§ XLIII. Sueton. in Aug. cap. 27. — Flor. IV, 6. — § XLIV. Dio. — Appian. — § XLV. Sueton. in Aug. cap. 27. — Vell. II, 67. — Val. Max. VI, 7. — Dio. — Appian.

que fuerat, armatam cohortem procurrere videns, omine simul loci, simul conspectu militum conterritus, in sepulcrum, quod forte in agro erat, se illatebravit. Ne ibi quidem tutum ei quidquam fuit, furibus eo delatis, qui effodere sepulcra consueverant : sed dum iis se spoliandum servus præbet, effugium ad portam Lucretio fuit; isque exspectavit venientem, et, parte data vestium suarum, cum eo perrexit domum; receptusque ab uxore et occultatus, precibus amicorum veniam deinde impetravit.

XLVII. Ligarium autem quemdam uxor celaverat: post ab ancilla, quæ sola rem norat, proditum lugens, caput auferentes milites cum clamore sequebatur, se quoque occidi jubens, quæ celasset virum: nam et ex his cædibus esse præmio locum. Quum hi non moverentur, ad Tresviros procurrit, eadem ingerens; ubi et hi dissimularunt, inedia se confecit domi. Sulpicia vero quum diligenter a matre Julia esset asservata, ne Lentulum Cruscellionem in Siciliam sequeretur, ancillari habitu cum duabus ancillis totidemque servis, omnia, quam virum relinquere, et vel vitæ discrimen adire maluit; reperitque Messanæ humi stratum, et desiderio uxoris se afflictantem, quanquam dux copiarum a Sex. Pompeio, ad quem profugerat, creatus esset.

XLVIII. Acilium uxor redemit a militibus, omni suo mundo dato; servaruntque illi fidem, atque etiam navem conduxerunt in Siciliam fugituro. Apuleium coegit sua, ut comitem fugæ adscisceret, indicium minata, si, se relicta, proficisceretur. Atque comitatus iste profuit, minime proscriptum suspicantibus obviis, qui cum uxore, servis atque ancillis, publica via tam secure iter faceret. Antium conjugis industria stragulis involutum per bajulos ad mare transtulit, unde trajecit in Siciliam.

XLIX. At C. Antistius Rheginus non vulgari modo servatus est: missus in cloacam ab uxore, proximum diem fœtore defensus latuit; nocte carbonarii habitu indutum, carbonibus onustum asinum præ se agere jussit; ipsa mi-

§ XLVII. Val. Max. — Appian.

nime longe intervallo in lectica antecedebat. Quum ventum ad portam esset, accurrit miles quidam, et lecticam curiose scrutatur; celeriterque superveniens Rheginus orat militem, *ne molestus esse mulieribus pergeret.* Ille, dum contemptim tanquam cum carbonario rixatur, agnovit hominem, aitque, « Perge lætus sospesque, imperator; hoc enim tibi nomen « atque hanc fidem etiamnum a me deberi sentio » : nam sub eo pridem in Syria meruerat.

L. Neque dedignentur optimæ matronæ, pari pietate conjungi sibi Coponii uxorem; quanquam illa cæteris infelicior, servatam eo usque pudicitiam, redimendi viri causa, M. Antonio prostituit. Neque minus M. Lepidus gratiæ aut precibus exorabilem se præbuit. Hoc enim connivente, centurionum humanitas, fratrem imperatoris sui reverentium, effugium L. Paullo in Græciam dedit; unde mortuo M. Bruto Miletum profectus, hanc exsilii sedem habuit. Alias enim difficulter evadere proscripti poterant, quia statim, tabulis propositis, stationes ad portas, aliosque Urbis exitus oppositæ sunt, portus etiam pari diligentia observati, lacus quin etiam et paludes, et quidquid vel effugium præstare posse, vel latebras videbatur.

LI. Igitur et intra Urbem et extra, discurrentibus passim centurionibus, multi trucidabantur; virique, modo summa in auctoritate constituti, ad effugiendam necem, habitu aut locis obscœnis occulebantur. Neque percussores tantum timebantur, ut non plus sollicitudinis a familiaribus esset. Alium infensa uxor, alium ingrati liberi habebant anxium; plerique libertos servosve suos, aut debitores, aut vicinos metuebant. Omnium odiis, quacumque occasione cœpissent, tristissima tempora viam ad vindictam patefecerant. Igitur senes, summis honoribus usi, ad mancipiorum suorum accidebant genua, misericordiam orantes : neque hoc erat indignissimum, sed quod plerumque nihil tanta humilitas supplicandi proficiebat.

LII. Tanto deterior tum erat Romæ, quam bello et ab

§ L. Sueton. in Aug. cap. 27. — Appian. — Dio.

hoste oppressis esse solet, conditio: nam illi quum ab externis urgeantur, in fide tamen atque caritate domesticorum acquiescunt; hic vero non scelus modo atque offensas suorum, sed et cupiditatem, et, ne quid mali deesset, timorem quisque metuebat. Quos enim nulla propria ira stimulabat, ii spe ostentati publice præmii, aut diripiendarum opum herilium abripiebantur: optimum quemque atque modestissimum, minæ Triumvirorum absterrebant, ne quam suis opem ferre sustinerent.

LIII. Reliqua vero multitudo aut investigabat proscriptos, prodebatque ad necem; aut occisorum, direptis bonis, diruebat domos: pauci, qui relinquebantur, boni prudentesque summo cum stupore fatum intuebantur Urbis; quum alias civitates, dissensione civium afflictas, concordia restitutas esse didicissent; hanc eorumdem hominum discordia vexatam esse, concordia propemodum everti cernerent. Miserabilis enim erat, supra quam cogitari possit, facies, et varia mortis imago; quum alii percussoribus suis repugnarent, tanquam latronibus; alii cervices præberent, gnari, ministros hos, non auctores suæ calamitatis esse; multi, ne tamen inimicorum arbitrio morerentur, fame, laqueo, præcipitio se conficerent, aut in aquam ignemve jacerent corpora.

LIV. Multi quoque per errorem, aut privata odia, præter mentem Triumvirorum occisi; quorum cadavera facile dignoscebantur a proscriptis, quia proscriptorum capita demebantur deportanda ad Tresviros. Sed et eorum, qui cædem evaserant, mira varietas fortunæ fuit. Nonnulli, priusquam superare maria possent, naufragio hausti; alios eadem urbs, quæ tum proscriptos atque fugientes, mox lætiora ad tempora servatos in magistratibus atque imperiis vidit: tantum rebus humanis inconstantiæ inest; qua non modo parvæ civitates jactantur; sed illa regina prope rerum Roma, invicta armis, constituta legibus, exornata ingeniis, nullius eorum, quæ per homines contentis studiis appe-

§ LIII. Corn. Nep. in Attic. — Oros. VI, 18. — Appian.

tuntur, indiga, suis ipsa bonis ad summam suam miseriam abusa est.

LV. Eamdem tamen paulo post recreavit idem ille Cæsar, a quo tum propemodum exstincta est; ne quis aut lætis rebus timere duras, aut tristibus sperare meliores desinat. Quanquam sane minus fallantur, qui deteriora exspectant in dies; quando tam facile crescit improbitas, et alioquin hæc est vitæ conditio, ut nocere cuilibet in promptu sit; conservatio rerum atque instauratio, bonis artibus, iisque multis indigeat. Unius pueruli incogitantia male custoditus ignis consumere paucis horis oppidum potest, quale multis annis aliquot hominum millia restituere nequeant. Sed ad res romanas revertor, præter enarratos antea casus, paucos adhuc relaturus, præ cæteris in utriusque fortunæ exemplum dignitate hominum, aut raro miroque eventu notabiles.

LVI. Sergius apud ipsum Antonium delituit, donec ei consul jam Plancus, Antonio auctore, reditum impetravit. Nam inter summam crudelitatem, multas tum ostendit Antonius clementiæ stricturas: certe Attico, apud P. Volumnium latenti, sua manu scripsit, *ne timeret, statimque ad se veniret: se eum, et Q. Gellium Canum* (is una latebat, æqualis et familiarissimus Attico) *de proscriptorum numero exemisse:* misitque præsidium eis, ne per noctem in periculum aliquod inciderent. At Salvius tribunus plebis, quanquam, ne hostis judicaretur, Antonius intercesserat, tamen diffidens ob alia, convivium amicis dabat, quasi non diu cum ipsis futurus postea.

LVII. Supervenerunt armati, omnibusque præ metu exsilientibus, quiescere cæteros centurio jussit, Salvium cervices præbere; capillisque prehensum supra mensam traxit, quantum opus erat, ut caput præcideretur: quo correpto abiens, imperavit cæteris, *tenerent sese, quo essent, loco quieti, ne similia paterentur.* Ergo etiam post centurionis discessum, in multam noctem, cum relicto tribuni corpore,

§ LVI. Corn. in Attic. — Appian.

attonitis et fulminatis similes accubuerunt. Post hunc Minutius prætor, inter habenda comitia, in foro occisus est; quum, audito periculo, in tabernam quamdam veste mutata confugisset, indicio lictorum proditus, qui per ineptam pietatem discedere cunctabantur.

LVIII. Alterius prætoris L. Villii Annalis, itemque viri prætorii C. Toranii exitus, nec sine scelere filiorum, nec sine sceleris vindicta commemorari potest. Annalem, dum in campum cum filio quæsturæ candidato descendit, comites repente deseruerant, proscriptum audientes. Idcirco ad clientis vile tectum in suburbio confugiens servari potuisset, nisi nefarius juvenis, rem suspicatus, eo deduxisset milites; atque is auctor spectatorque paternæ necis, quum Triumvirorum impia liberalitate paterna bona, simulque ædilitatem obtinuisset, vino obrutus, ab iisdem militibus, qui patrem occiderant, orto jurgio, interfectus est.

LIX. C. Toranii latebras, ætatem, notasque corporis, quibus agnosci posset, detestabilis filius centurionibus edidit : a quibus repertus senex inducias petiit, *donec filius ab Antonio*, cujus sequutus partes fuerat, *aliquid impetrasset*. Cui ridentes illi, « Impetravit, inquiunt, sed mortem tuam ». Hoc audito, iterum petiit brevissimum spatium, filiamque accitam monuit, *abstineret hereditate paterna, neve causam præberet fratri, mortem etiam illius ab Antonio impetrandi*. Atque is postea filius, dilapidato patrimonio, furti damnatus, solum vertit. Horum mortibus admonitus P. Rupilius Rex, qui tum præturam gerebat, matura fuga in M. Bruti castra se contulit.

LX. Sed vix alterius, quam Ciceronis, fatum annotatu dignius fuit! Proscriptus ille cum filio, fratre, filio fratris, et amicis atque familiaribus omnibus, pro certo habens id, quod erat, non magis Antonio eripi se, quam Cæsari Cassium et Brutum, posse, primo in Tusculanum fugit; inde transversis itineribus in Formianum, ut ab Caieta navim

§ LVIII. Val. Max. IX, 11. — Appian. — § LIX. Val. Max. — Appian. — Horat. Sat. I, 7, et ibi vetus Interpr.

conscensurus, proficiscitur. Unde aliquoties in altum provectum quum modo venti adversi retulissent, modo ipse jactationem navis, cæco volvente fluctu, pati non posset, tædium tandem eum et fugæ et vitæ cepit, corvorum etiam prodigio terrente, qui crocitantes, et capita tundentes funium, in utroque antennæ cornu consederant : regressusque ad superiorem villam, quæ paulo plus mille passibus a mari abest, « Moriar, inquit, in patria sæpe servata ».

LXI. Interim appropinquantibus percussoribus, in cubiculum ejus involantes corvi ruperunt somnum, et in conspectu ejus ferrum horologii loco motum excusserunt, laciniamque togæ morsu correptam retinuerunt. Inde excitati servi, quam possent opem hero ferre, quem etiam animantibus ratione non præditis curæ esse credebant, constituerunt : partimque precibus, partim vi sublatum denuo imposuerunt in lecticam, mare petituri. Supervenientibus deinde Herennio centurioni, et tribuno Popillio cum paucis militibus, sive sutor quidam Clodianus cliens, sive Philologus C. Ciceronis libertus, et, ne quid sceleri deesset, eruditus a Marco, semitam ostendit in densas silvas pertinentem.

LXII. Tum viso Ciceronis comitatu, exclamavit Popillius, « Sequimini, qui a tergo estis, milites » ; non quia plures adessent, verum ut exterreret Ciceronianos : satisque constat, hos fortiter fideliterque paratos fuisse ad dimicandum ; ipsum, *deponi lecticam, et quiete pati, quod sors iniqua cogeret*, jussisse ; visisque armatis, dixisse, « Accede, « veterane ; et, si hoc saltem potes recte facere, incide cer« vicem ». Trementi deinde, dubitantique, « Quid si ad me, « inquit, primum venissetis ? » Ita prominenti ex lectica, præbentique immotam cervicem, caput repetito ter ictu præcisum est. Nec satis stolidæ crudelitati militum fuit ; manus quoque, scripsisse in Antonium aliquid exprobrantes, amputarunt !

§ LX. Liv. apud Senec. Suasor. 6. — Appian. — Plut. in Cic. cap. 69. — § LXI. Val. Max. I, 4. — Plut. — Appian. — § LXII. Appian. — Aufid. Bass. apud Senec. Suasor. 6. — Plut.

LXIII. Ita relatum caput ad Antonium, jussuque ejus inter duas manus, tantorum operum ministras, in Rostris positum, ubi ille consul, ubi sæpe consularis, ubi eo ipso anno adversus Antonium, quanta nulla unquam humana vox cum admiratione eloquentiæ, auditus fuerat. Vix attollentes præ lacrymis oculos homines intueri trucidata membra ejus poterant; cæterorumque cædes privatos luctus excitaverunt; hæc una communem. Hoc tam infame ministerium C. Popillius Lænas sibi pro beneficio depoposcerat, olim in causa maxime dubia a M. Cicerone defensus. Sed, capite viso Ciceronis, exclamasse Antonium aiunt, *nunc peractam esse proscriptionem suam*.

LXIV. Nam continuo post, patratam cædem, velut rem lætissimam, Popillius et per veredarios terra, et mari per dromones nuntiandam curaverat; deinde ipse, adveniens in forum, caputque tenens manu, sedenti pro tribunali Antonio monstravit quatiens. At ille exsultavit præ gaudio, sæpius cachinnos revocans; hominique exsecrando coronam imposuit, tanquam qui maximum omnium et velut decumanum hostem suum sustulisset; tantaque fuit turpissimi latronis improbitas, ut imaginem suam coronatam, juxta caput Ciceronis in Rostris proponeret; tanta insuper summæ improbitatis apud spurcissimum imperatorem gratia, ut decuplum ab Antonio præmium reportaret!

LXV. Hunc exitum sortitus est M. Cicero ante diem VII idus decemb. ut Tiro libertus ejus memoriæ prodidit. Vixit tres et sexaginta annos, ut, si vis abfuisset, ne immatura quidem mors videri possit: ingenium, et operibus, et præmiis operum felix; ipse fortunæ diu prosperæ; facies ei decora ad senectutem, et commoda permansit valetudo; tum pax diutina, cujus instructus erat artibus, contigit: namque prisca severitate judiciis actis, maximorum noxiorum mul-

§ LXIII. Corn. Sever. apud Senec. — Brutid. Niger, ibid. — Cremut. Cordus, ibid. — Cassiod. Chron. — Liv. — Val. Max. V, 3. — Sen. Suasor. 6 et 17. — § LXIV. Appian. — Plutarch. in Anton. cap. 26. — Euseb. Chron.

titudo provenit, quos obstrictos patrocinio incolumes plerosque habebat. Jam felicissima consulatus ei sors petendi, et gerendi maximo consilio, industriaque. Utinam moderatius secundas res, et fortius adversas ferre potuisset! namque utræque quum venerant ei, mutari eas non posse rebatur.

LXVI. Inde sunt invidiæ tempestates coortæ graves in eum, certiorque inimicis aggrediendi fiducia : majore enim simultates appetebat animo, quam gerebat. Igitur in longo tenore felicitatis, magnis interim ictus vulneribus, exsilio, ruina partium, pro quibus steterat, filiæ morte, exitu tam tristi atque acerbo, omnium adversorum nihil, ut viro dignum erat, tulit, præter mortem : quæ vere æstimanti minus indigna videri potuit, quod a victore inimico nil crudelius passus erat, quam quod ejusdem fortunæ compos ipse fecisset.

LXVII. Sed quando mortalium nulli virtus perfecta contigit, qua major pars vitæ atque ingenii stetit, ea judicandum de homine est. Ergo si quis virtutibus vitia pensarit, vir magnus, acer, memorabilis fuit, et in cujus laudes exsequendas Cicerone laudatore opus fuerit. Sed ille quidem, semel proscriptus ab Antonio, vicissim illum ad perpetuam hominum memoriam victuris monumentorum suorum tabulis proscripsit. Neque reticenda Fulviæ crudelitas est, jam a Clodianis temporibus inimicissimæ Ciceroni. Hæc igitur caput ejus, impositum genubus (nam et domi suæ, superque mensam spectare hoc Antonius cupiverat), amarulentissime insultans mortuo conspuit; deinde linguam, a qua scilicet maxime læsam se arbitrabatur, compunxit acubus et calamistro.

LXVIII. Nam et hæc furia partes suas inter illam publicam cladem egit egregie; multique inimicitiarum aut pecu-

§ LXV. Auct. de Caus. corrupt. Eloq. — Liv. — Euseb. Chron. — Asin. Pollio apud Senec. Suasor. 6. — § LXVI. Cic. ad Brut. ep. 15. — Asin. Pollio. — Liv. — Vell. II, 66. — § LXVII. Plin. VII, 30. — Dio. — Appian. — Arell. Fuscus apud Sen.

niæ causa, hujus jussu interempti sunt. Cæsetius Rufus senator, vicinum Fulviæ habens ædificium, vendere petenti noluerat. Tum igitur, licet dono dedisset, proscriptus est, caputque ejus allatum Antonio, convivium agitanti, cui tum in morem hæc crudelitas venerat, ut capita principum civitatis cœnanti referrentur. Is igitur, diu versata considerataque facie, « Hunc, inquit, ego non noveram »; dubitansque uxoris esse facinus, referri ad illam caput, illa proponi non in foro, ut cætera, sed in ipso illo ædificio jussit, ne quærendum quis haberet, cur esset hic interfectus.

LXIX. Similiter et C. Verres proscriptus est ob negata Antonio corinthia; et Nonius senator, Strumæ filius, propter opalum gemmam, quam habebat avellanæ magnitudine; parque horum contumacia, Antoniique feritas fuit : neque minus mori decreverunt illi pro his nugis, quam hic occidere. Sapientius illi, quibus vita carior divitiis fuit : multos enim exemerunt Antonius et Fulvia, plus deferentibus ipsis consequuti, quam sperare ex illorum morte potuissent; et, ne vacaret in tabulis locus, alios pro his adscripserunt, tanquam vicarios mortis.

LXX. At L. Cæsarem Julia soror servavit : ad quam ille quum profugisset, matrem imperatoris sui reverentibus militibus, aliquamdiu tutus fuit. Postea vincente pudorem avaritia, petitus a centurionibus in cubiculum sororis confugit. Atqui illa, manibus expansis januam defendens, clamitabat, « Non occidetis L. Cæsarem, priusquam me percus« seritis, quæ vestrum imperatorem peperi ». Sic his tandem abactis, processit in forum Julia; sedentique pro tribunali cum collegis Antonio, « Me ipsam, inquit, indico, quæ « L. Cæsarem habeo domi, et habebo, donec simul interfi« ciamur; quando eadem in receptatores constituta pœna est ». At ille, « Sororem, inquit, meliorem, quam matrem, præ« stas : ab illo me judicari hostem passa, nunc mihi ultum

§ LXVIII. Val. Max. IX, 5. — Appian. — Sen. ep. 83. — § LXIX. Lactant. II, 4. — Plin. XXXIV, 2, et XXXVII, 6. — Dio. — Appian.

« eunti injuriam obstas ». Cessit tamen ad extremum, Plancoque negotium dedit, de salute L. Cæsaris referendi.

LXXI. Sed et ab ipsis militibus nonnulli servati sunt; quorum tamen benevolentia Largus diu frui non potuit: quum enim alium quærentes, hunc reperissent; moti hominis infelicitate, qui captus antequam vestigatus esset, in proximam silvam perfugere jusserunt. Ille igitur in alios incidens, ad priores recurrit, « Vos me potius interficite, « clamitans, quando nihilominus est pereundum : vos po« tius capitis mei præmium accipere æquum esset, qui me « servare voluistis ».

LXXII. Æquior fortuna Virginio fuit, qui suavi eloquio præditus, primum servis suis persuasit, *se prodito, modicum, immo incertum præmium habituros, cum perpetua turpitudine et metu; servato, præclaram conscientiam, et aliquando famam facti, sed et mercedem longe majorem atque certiorem relaturos.* Ita cum his eodem habitu fugientem nacti milites agnoverunt : neque hic eum facundia sua, aut felicitas deseruit, quominus et hi sequerentur eum ad mare, pecuniam potius ab incolumi voluntate ipsius accepturi, quam propter occisum per scelus. Sed ubi ventum ad litus est, jam abnavigaverat uxor, quæ ex composito cum nummis eo accesserat, abisse jam rata virum : servus tamen, in litore ob hoc relictus, et navem commonstravit, et omnem exposuit rei ordinem.

LXXIII. Igitur orante Virginio, *exspectarent, dum revocaretur uxor, aut in Sicilia acciperent nummos,* in scapham imposuerunt eum, alacrique remigio pervexerunt in insulam; quumque sibi cum fide exsolvi promissa vidissent, hujus viri comitatum sacramento suo prætulerunt, manseruntque cum eo usque ad pacis tempora. Ipsa quoque Triumvirorum discors concordia, dum alii exosum servare conatur alius, aut contra gratum alii perdere, magnam eo tempore varietatem casuum peperit: tamque fuerunt in-

§ LXXIII. Dio.

certa omnia, ut alias præmia proditoribus suorum, alias supplicia repræsentarentur.

LXXIV. Haterii servus, hero prodito, nactus libertatem, dum facultates occisi subhastantur, liberis Haterii bona paterna redimere cupientibus, improbus licitator se objecerat. Illi, tempora non ausi arguere, cum silentio et lacrymis assectabantur nebulonem, donec commota populi indignatio extudit a Tribusviris, ut eum rursus proscripti liberis in servitutem addicerent. Alius conservum suum, pulchro strategemate (quali et Panopioni partam salutem postea memorabimus) vitam heri morte sua redempturum, vetuerat, demonstrata militibus fallacia. Igitur necatus est dominus; sed populus non destitit obtundere Tresviros, donec index ille patibulo, fidelis autem servus libertati vindicaretur.

LXXV. At Urbinium Panopionem, in villæ Reatinæ spelunca latitantem, quum infesti milites peterent, unus ex servis ejus, veste cum domino permutata, sumptoque annulo, percussoribus sese objecit, *nihil causari* dictitans, *quominus imperatum peragerent*. Sic ille pro Panopione interfectus, pietatis hoc postea præmium ab domino retulit, ut amplo monumento, factique pulcherrimi testimonium præferente, conderetur. Menenii servus in lecticam domini opertam se conjecit, aliis e familia succollantibus, atque ita interfectus pro hero, evadendi in Siciliam ei spatium præbuit.

LXXVI. Sed hi quidem beneficiis affecti, retulerunt merentibus gratiam: majus miraculum fuit in stigmatia, qui Antium Restionem noctu fugientem, ut poterat, in compede assequutus, terruit primum adspectu suo; deinde confirmavit, bono jubens esse animo, sibi majorem acceptorum olim beneficiorum, quam hujus injuriæ, memoriam esse; abstrusumque in speluncam quotidianis operis aluit. Postremo quum suspicantes rem milites supervenirent, exstruxit rogum, et senem, forte oblatum, occidit, atque in pyram

§ LXXIV. Appian. — § LXXV. Val. Max. VI, 8. — Macrob. Saturnal. I, 11. — Appian. — Sen. de Benef. III, 25. — Dio.

imposuit : dominum, data interfecti veste, dimisit ; ipse induit herilem cum annulo, seque percussoribus obviam tulit. A quibus pro homicida retentus, « Restionem, inquit, « occidi, vicemque crudelitati ejus, a quo sic notatus sum, « reddidi ». Quia verisimilia loquebatur, crediderunt milites, caputque ignobile ferentes frustra contenderunt in Urbem. Antius, a servo subductus, in Siciliam cum eo transjecit.

LXXVII. Simili commento C. Hosidium Getam filius eripuit morti, tanquam mortuo paratis exsequiis, cremato que in area domus rogo ; nam suspendio finisse vitam finxerat. Hac arte senex elapsus, in prædio recens empto substitit, ad dissimulandum oris habitum altero obligato oculo, quem deinceps, reddita pace, inutilem habuit, per longam videndi desuetudinem facultate amissa.

LXXVIII. Et quia de filiorum pietate mentio fieri cœpta est, Oppius patrem decrepitum, et ætatis tædio fugere nolentem, sustulit in humeros ; elatumque Urbe, modo manu sublevans euntem, modo deficientem imponens cervicibus, in Siciliam transportavit, sine ulla alia molestia, quum, sicut Æneæ patrem gestanti, viam pietas vel per medios hostes faceret. Arrianus quoque monumento suo similis in filio fidei testimonium inscribendum curavit : *Hic situm esse, cui proscripto filius non proscriptus, receptator primum, deinde auctor comesque fugæ, atque sic causa salutis fuisset.*

LXXIX. Neque reticendus est Q. Cicero Q. F. qui magni et multiplicis ingenii, postremum vitæ actum egregio facinore nobilitavit. Quum enim Q. pater, dum Asturam comitatur Marcum, de proscriptione sua cognosset, subitoque recurrisset ad Urbem, exportandi viatici causa, receptus est a filio et celatus, proscripto et ipso. Igitur prodente familia repertus juvenis, tortusque, ut patris indicaret latebras, magno animo pertulit dolorem ; donec pater, re intellecta, miratus simul pietatem filii misertusque, prodiit. Tum quoque filius oravit milites, ut se priorem occi-

§ LXXVI. Val. Max. VI, 8. — Macrob. Saturn. I, 11. — Dio. — Appian. — § LXXVII. Appian. — Dio. — Pigh. Annal. 794.

derent : at, idem postulante patre, diversi eodem tempore utrumque contrucidarunt.

LXXX. Sed Egnatios patrem filiumque, complexu cohærentes, una plaga confecit; militesque, capitibus ablatis, corpora se adhuc complectentia reliquerunt. Balbis duobus tutius visum seorsim fugere, utrumque perdidit : nam pater, falso de filii cæde nuntio credens, ultro se obtulit persequentibus ; filius interiit naufragio : idemque fatum Aruntii fuit, cui pater vix persuaserat, ut superesse seni sustineret : atque illum comitata ad portam infelix mater, neque felicior matrona, rediit ad componendas viri reliquias ; neque multo post, audito filii casu, inedia sibi conscivit mortem.

LXXXI. Inter hos terrores, M. Terentius Varro tribunus plebis, ne sibi eveniret, quod Helvio Cinnæ nuper, edicto proposito, se causa et agnomine distingui professus est ab eo Varrone, quem sui ævi doctissimum, magnamque militiæ laudem parendo et imperando meritum, forte propter hæc ipsa, tanquam iniquum dominationi, Tresviri proscripserant. Sed certatim eum recipere cupientibus amicis, Fufius Calenus vicit, habuitque eum in villa, ubi sæpe ex itinere divertebat Antonius : neque a quoquam ex sua aut Caleni familia indicatus, effugit periculum, vitamque et studia ad centesimum ferme annum prorogavit. Bibliothecis tamen suis hac proscriptione direptis, partem desideravit librorum, quos ad eam diem magno numero composuerat.

LXXXII. Sed in alio sene humana infirmitas, atque ignorantia rerum, magno exemplo patuit : quomodo enim proscriptus a Sulla M. Fidustius senator timere potuisset, ne tanto intervallo ab hominibus, qui tum ne nati quidem omnes erant, proscriberetur ? sed illi hæc ipsa proscriptionis mortisque causa fuit. Contra Valerius Messalla proscriptus ab Antonio, postea consul in locum ejus factus est ; interim exemptus proscriptioni, non misericordia Triumvirorum, sed metu : quippe Messalla cum Bruto erat, juvenis

§ LXXIX. Cic. ad Attic. VI, 2. — Plut. in Cic. et Anton. — Dio. —
§ LXXXI. Agell. III, 10, et XIX, 14. — Val. Max. VIII, 7.

probitate, constantia, cura, studio reipublicæ incomparabilis; ad hæc excellenti eloquentia, cum judicio, industriaque pari.

LXXXIII. Edixerunt igitur in hanc formam : *Quando M. Messallam ex propinquis ejus cognovimus, ne quidem in Urbe tum fuisse, quum interfectus est Cæsar, exemptus e numero proscriptorum esto.* Ille tamen uti hac venia contempsit, Bruti causam amicitiamque præferens. Neque pigeat cæterorum quoque, qui traditi sunt, notabiles casus pertexere; quorum, sicut et de quibus antea relatum est, pars ante consulatum Lepidi Plancique, pars his consulibus perierunt.

LXXXIV. Ligariorum fratrum nota concordia et caritas fuit. Hi, quum aliquamdiu latuissent sub camino, proditi sunt a servis, alterque statim occisus : at qui effugerat, audito periisse fratrem, de ponte se dejecit in fluvium; diuque luctatus cum piscatoribus, qui servare tanquam forte prolapsum nitebantur, « Frustra estis, inquit; proscriptus « sum, vosque perdere citius possum, quam a vobis servari ». Quum ne sic quidem fatigaretur illorum humanitas, milites ad custodiam pontis appositi accurrerunt, necaruntque proscriptum.

LXXXV. Duo quoque alia fratrum paria referuntur gravi mulctata exitio. In amnem se quidam præcipitaverat : quem inquisivit servorum ejus unus, repertoque post quintum diem, quia nondum confusa omnia oris lineamenta erant, caput præmii spe amputavit. Hujus fratrem alius servus in latrina se occultantem indicavit; percussoresque dedignati descendere, hastis confixum extraxerunt, occideruntque, ut erat, sordidum, ne capite quidem abluto. Alius, fratrem comprehendi videns, seque pariter proscriptum ignorans, « Me, me, inquit, prius interficite ». Tum centurio, « Rem æquam postulas; nam et tu scriptus es prior » : ambosque interfecit ordine.

§ LXXXII. Dio. — Plin. VII, 43. — Appian. — Cic. ad Brut. ep. 18. — § LXXXIII. Plutarch. in Bruto, cap. 77. — Cic. pro Ligario, cap. 11. — Appian.

LXXXVI. Vidit et scelera conjugum isthæc ætas : et Septimium quidem uxor adultera, per amicum Antonii, quocum habebat stupri consuetudinem, referendum curavit in proscriptorum tabulas; et ad se refugientem, dissimulata conscientia, detinuit, donec percussores supervenirent; eodemque die celebravit cum adultero nuptias. Salassum (quod Curtiorum cognomentum est), jam elapsum ex Urbe, perplexitas consilii eodem revocavit, sperantem interea potuisse tempestates eas detonare : sed ubi venit ad ædes suas, venditas didicit a janitore, qui una fuerat transditus; et ab eodem in cellam receptus, uxorem acciri jussit ex illius ædibus. Illa, noctem causata, spopondit adfuturam postridie; adfuitque, sed cum percussoribus : quod ille prospiciens ex summis ædibus (eo enim tædio moræ subierat), de tecto se præcipitem dedit. Fulvius, ad mulieris ædes confugiens, quam concubinam suam manumiserat, nuptumque dotatam dederat, oblivionem beneficiorum omnium, solamque memoriam superinductæ uxoris invenit.

LXXXVII. At militarium virorum Statius Samnis, cujus egregia opera sociali bello effulserat, deinde propter egregiam laudem genusque et opes in senatum romanum adscriptus, octogesimo jam ætatis anno proscriptum se discens, diripiendas opes suas populo familiæque permisit, multa et ipse suis manibus in publicum jaciens. Exinanitam deinde domum clausit, incenditque, rogum sibi efficiens, quo et pars Urbis conflagravit. Capito semiapertis foribus singulos intromisit, confoditque aliquot : irrumpentibus deinde multis, simul circumventus est. Vetulinus, magna in Rhegiensi agro manu coacta, partim ex proscriptis, partim ex octodecim illis urbibus, quæ veteranorum præmiis destinari fremebant, multos intercipiebat centuriones; donec, adversus se majore exercitu misso, coactus est in Siciliam se recipere.

LXXXVIII. Nec hic stetit hominis audacia : redintegravit inde bellum; pluribusque demum præliis victus, filium cæterosque proscriptos Messanam præmisit; ipse in medio

§ LXXXVI. Cic. ad Famil. VI, 18. — Appian.

freto deprehensus a persequentibus, repugnando in frusta concisus est. Naso a liberto, quem habuerat in deliciis, proditus, militi extorsit gladium, unumque inter omnes proditorum petens, priusquam occumberet, interfecit. Alium a militibus occidi videns servus, qui a conducenda navicula redierat, « Exspecta, inquit, paulisper, domine », simul centurionem ictu letali occupans; deinde suo quoque corpori gladium infigens, « Accipe solamen, inquit, quan« tum dare fides mea potuit, domine! »

LXXXIX. At Lucius quidam duobus libertis, quos putabat fidissimos, auro tradito, quod deferrent ad mare; postquam se delusum intellexit, ipse quæsivit percussores, jugulumque præbuit. Labienum, qui in Sullana proscriptione interfecerat multos, liberti celabant, tormentis etiam pro incolumitate patroni generose spretis. Sed ille videns, evadere se non posse, et frustra torqueri suos, pro foribus suæ domus exspectavit percussores, sella posita. Cestius, ruri latens, minus ex fide suorum animi, quam ex discursatione centurionum timoris concipiens, ut aliquando molestia se liberaret, bustum parari jussit a servis, ut dicere possent, fuisse Cestium; atque in accensum ignem se conjecit.

XC. Aponium ad eamdem desperationem adegit victus tenuioris impatientia, quum tuto lateret : igitur ultro se obtulit interficiendum. Jamque fastidium erat sponte expetentium mortem; aiuntque fuisse, qui, neglectus a percussoribus, quum se satis diu sedens in propatulo frustra præbuisset, suspendio expulerit vitam. At socer Asinii per mare fugiens, tempestatum offensus violentia, desiliit in medios fluctus. Planci fratrem C. Plotium Plancum unguentorum prodidit fragrantia, ne in Salernitana quidem latebra his deliciis carere sustinentem : adeo rationi ferociter amat repugnare prava consuetudo! Tamen adhuc occultabatur; et servi, quum ad indicandum torquerentur a militibus, summa fide et silentio cruciatum perferebant, donec ipse Plotius,

§ LXXXIX. Macrob. Saturnal. I, 11. — Appian.

tam bonos fidosque servos diutius torqueri non ferens, prodiit in medium, et jugulatus est.

XCI. Sisinius, quum proscriptum se negaret, nomen suum legere jussus, juxta tabulam est interfectus. Æmilius, suæ sortis nescius, quum alium quemdam peti cerneret, quisnam iste proscriptus esset, interrogabat: cui centurio, « Pro« scriptus est et iste, et tu », simulque occupavit ambos. Chilo et Decius, quum egressi curia, se quoque in mortifera illa tabula legi didicissent, ad portam fugiebant; sed ipsa trepidatione proditis centuriones manus intulerunt. Silicius, cujus unius calculo absolutus nuper Brutus fuerat, facti ejus, quo alias multum erat gloriatus, immemor, sandapilæ, qua forte mortuus efferebatur, subjecit humeros.

XCII. Ea res admonuit custodes portæ, quum plures solito vespillones conspicerentur, ut excuterent sandapilam, ne forte pro mortuo vivus efferretur. Tum reliqui, numerum audientes argui, negarunt hunc esse sui ordinis: itaque agnitus, vita et capite caruit. Sed Varus, a liberto proditus, per montana et aspera loca usque in paludes Minturnensium se subduxerat; quum ab his, qui latrones perquirebant, erutus, et pro latrone damnatus, tacuit. Sed ubi ad indicandos socios tormenta adhiberi vidit; « Denuntio vobis, inquit, « Minturnenses, ne paulo ante proconsulem populi romani, « nunc quod rerum in præsentia potentibus pluris est, pro« scriptum torqueatis ».

XCIII. Non habebatur fides; sed altercantibus supervenit centurio quidam, et, capite Vari dempto, composuit litem. At qui evadere ex Italia potuerunt, ad Brutum atque Cassium se conferebant, aut ad Cornificium in Africam: etiam Atticus, qui maximas in Epiro possessiones habebat, eo appulsos recipi haberique jusserat liberaliter; sed plerisque Sex. Pompeius saluti fuit, vicinam Siciliam obtinens. Atque is sane quam bonam operam his temporibus præstitit romanæ nobilitati.

§ XC. Val. Max. VI, 8. — Plin. XIII, 3. — Solin. cap. 48. — § XCI. Appian. — Dio. — § XCIII. Dio. — Appian. — Corn. Nep. in Att. cap. 11.

XCIV. Quippe Italiæ assidens, Romæ et per cæteras civitates proponenda curabat scripta, *Pompeium duplum ejus mercedis, quæ in proscriptos esset constituta, daturum servatoribus: eos porro, qui ad se confugissent, auxilio, pecuniaque et honoribus adjuturum.* Lembi etiam ejus ac onerariæ naves, itemque triremes oberrabant circum Italiæ litora; quæ signum darent latentibus, exciperent, defenderentque venientes: ipse transvectos excipiebat obvius, vestem, supellectilem, et cætera liberaliter suppeditabat; idoneum quemque præficiebat legionibus, cohortibus, navibus: sed neque prodidit eos postea, nullo cum Tribusviris inito fœdere, quo proscriptorum salus non contineretur. Neque piget insigniora quædam exempla ponere, quo inter hæc tam tristia lætorum quoque casuum permixta commemoratione lectoris animus redintegretur. Hirtius cum fideli servorum manu circumibat per agros ergastula solvens, et colligens fugientes: cum his primo villas atque vicos expugnabat, mox majora oppida, postremo, Bruttiorum gente redacta in potestatem, bello petendus fuit. Tum demum ad Pompeium transjecit cum suis.

XCV. Ac Sentius Saturninus Vetulio, cum virtute animi calliditatem conjunxit; arreptisque prætoriis insignibus, cum servis in lictorum, apparitorum, servorumque publicorum habitum compositis exiit porta; conscensoque vehiculo publico, prætorem se ferens, et ad Pompeium de pace mitti, deducente Italia, quum Puteolos venisset, quasi publico munere fungeretur, summa securitate correptis publicis triremibus, in Siciliam profectus est. Apuleius et Aruntius centuriones mentiti, cum servis militariter adornatis, cursu se extulerunt porta, tanquam alios prosequerentur; deinde coactis, sicut de Hirtio diximus, quos potuerant, armis signisque, ad speciem exercitus instructi, partitis copiis ad fretum contenderunt. Sed accidit forte, ut eodem, in colle quodam, pernoctantes, dum missos adversus se Roma milites credunt, mutuo cum metu se

§ XCIV. Dio. — Appian.

contuerentur; mox prima luce infestis armis concurrerent, donec agniti, laboresque suos et pervicaciam fortunæ miserati, diversis navibus alter ad Pompeium, alter ad Brutum evaserunt.

XCVI. Pari vaframento servatus est Ventidius, sed liberti sui ingenio et fide, qui patronum, simul atque proscriptum cognovit, continuo vinxerat, quasi tradendum percussoribus; sed noctu, persuasis servis, cum armata familia tanquam centurionem miles sequutus est: perveneruntque feliciter in Siciliam, quum sæpe in eodem diversorio cum veris centurionibus Ventidium quærentibus pernoctassent.

XCVII. M. Volusius ædilis plebis, recepta nuper superstitione Isidis ad salutem abusus est: linea enim stola cum persona canicipiti ab amico Isiaco sumpta, per itinera viasque publicas stipem petens, evasit. Rebilum audacia servavit, et Themistoclis imitatio; Nauclerum enim, qui pecuniam ab eo petebat, ni prodi mallet, eodem commento terruit, se denuntians indicaturum, quod accepta pecunia proscriptum veheret: sic a territo pervectus ad Pompeium est incolumis. Appius, opes suas famulis dividens, cum his in Siciliam navigabat. Ibi tempestate exorta, pecuniæ inhiantes, jusserunt eum in scapham tutiorem descendere: et favit ei fortuna, simulatumque auxilium veram ei incolumitatem præstitit, in scapha transportato, quum interea navem fluctus absorbuissent.

XCVIII. Et hos quidem servavit fuga. Nonnulli per inculta camporum, aut etiam in sepulcris, vel ipsa urbe latitantes, pacatiora exspectare tempora potuerunt. Quorum Marcus quidam, suis in ædibus fide servorum occultatus, inde, pace restituta, velut ab exsilio in publicum prodiit. Sittius etiam municipum suorum benevolentia Cales pro exsilio habuit; primus et forte solus ad ea tempora hominum, relegatus in patriam. Nam illi prædivitem virum, et pro copia sua munificum, custodiverunt armati; servis mi-

§ XCV. Val. Max. VII, 3. — Appian. — § XCVII. Val. Max. VII, 3. — Appian. — Thucyd. lib. I. — Dio.

nando, prohibendo ingressu oppidi milites, donec, legatis ad Tresviros missis, quod diximus, impetrarent.

XCIX. Alium metus coegit ad felicem audaciam: quippe a liberto in sepulcrum abstrusus, quia ferre loci speciem nequibat, in conductam quamdam sordidam habitationem immigravit; deinde, quia miles quidam juxta divertebat, periculum timens, capite raso, quod libertinis erat solitum, ludum aperuit publice, nullique suspectus totum illud minacissimum tempus citra periculum exegit. Has inter calamitates nihil erat calamitosius, quam quod ne flere quidem occisos erat licitum: quin ultro læti omnes esse jubebantur edicto, propter consulum designatorum triumphos, et imminentes novi anni ferias.

C. Nam a. d. IV kalendas januar. L. Plancus triumphavit ex Gallia, Rhætis devictis; et mox a. d. prid. kal. ex Hispania M. Lepidus. Plancus ædem Saturni fecit ex manubiis. Et quamvis imperata lætitia hos in Capitolium cives militesque prosequerentur, nec tamen aut illorum tacita exsecratio, aut horum apertissima convicia defuerunt. Certe servatus ad memoriam nostram versus est, inter triumphos istos usurpatus, *de Germanis, non de Gallis duo triumphant consules;* quod, ut supra memoravimus, ille Plotium fratrem, hic Paullum, in proscriptorum numerum retulissent.

CI. Hoc tempore consulatum P. Ventidius Bassus, ex pacto Triumvirorum, cum C. Carinate per aliquot dies gessit, abdicante Cæsare, et collega ejus mortuo Q. Pedio. Neque moram afferebat, quod tum maxime prætor erat Ventidius: nihili enim fiebant leges, quarum Genucia cautum erat, ne quis duos magistratus uno anno gereret. Ventidio etiam majorem invidiam excitabat fortunæ prioris humilitas, aiuntque, per Urbis vias vulgo proscriptos fuisse versiculos, quibus omnes augures haruspicesque excirentur

§ XCIX. Dio. — Appian. — § C. Appian. — Fasti Capitol. — Vetus inscriptio apud Pigh. — Vell. II, 67. — § CI. Tabula Collot. apud Pigh. — Dio. — Liv. VII, 4. — Vell. II, 65. — Val. Max. VI, 9. — Agell. XV, 4.

ad recens portentum, quod is, qui mulos fricare solebat, consul factus esset.

CII. Quippe Ventidium bello sociali ductum in triumpho Cn. Pompeii memoravimus. Inde juventa inope in caliga militari tolerata, mulos atque vehicula, præbenda euntibus in provincias magistratibus, conduxit; indeque convicio inimicorum appellatus est *Mulio*. Sed quia Cæsari tum in illo ministerio, tum subinde majoribus admotus, satisfecerat, receptus in amicitiam, senatorque et mox tribunus plebis creatus, ac deinde prætor designatus est. Eodem anno, quia frequentibus legatis exhauriebantur hereditates, C. Salonius tribunus plebis legem tulisse dicitur, *ne cui plus dodrante legare testamento liceret; quadrante utique heredibus servato.*

CIII. Sed major cura omnium de honoribus fuit, quibus Tresviri placarentur. His igitur et alia decreta, quæ olim ob servatas civitates dabantur; et coronæ civicæ, postquam atrocitate temporum videri meritum cœpit, non occidere. Neque vero culpandi videbantur sibi Tresviri, quod multos tollerent, sed pro magno habendum, quod nonnullos relinquerent: et publice solebant profiteri, *se neque Sullæ aut Marii sequuturos asperitatem, ne odium sibi pararent; neque Cæsaris clementiam, ne contemptui, et ex contemptu insidiis obnoxii fierent.* Tales igitur in sanguine civium quum fuissent, non erat magna postulanda in patrimoniis abstinentia.

CIV. Certe dotem interfectorum uxoribus, decimam bonorum liberis, si mares essent, si feminæ, vicesimam erant polliciti: sed præstabantur hæc oppido paucis; plerisque concessa per legem, extorquebantur calumnia. Neque vero bona reliquorum tuta dominis ulla ex parte erant. Civium proborum quietorumque, quorumdam etiam, qui studiorum causa aberant, bona vendebantur, nihil suspicantibus dominis. Romæ et per universam Italiam mercedem habi-

§ CII. Plin. VII, 43.—Agell. —Cic. ad Famil. X, 18. — Dio, lib. XLIII. — Marian. Scot. — § CIII. Dio, lib. XLVII. — Plin. XVI, 4, et XXII, 6.

tationum annuam exegerunt: qui proprias ædes incolerent, ab his semissis ejus, quanti locari possent, postulabatur. Sic et prædiorum dividebantur reditus.

CV. Præterea constituebantur cujusque modi et generis vectigalia; depositæque pecuniæ, etiam apud Vestales, auferebantur. Totæ quin etiam urbes affligebantur militum hibernis, et præstandis sine pretio cibariis; sed multo magis diripiendis earum agris, qui videlicet publicati erant; hostibusque judicatis, qui præstitutum ante diem iis non excessissent. Jam enim in antecessum, quo promptiores ad reliqua bellorum exercitus forent, repræsentare præmia incipiebant, polliciti, per se deducturos, quas decressent colonias. In his, præter eas quæ supra recensitæ sunt, Aquinum, Alifæ, Arretium, Interamna, Ligures Bæbiani et Corneliani, lege triumvirali deductæ coloniæ reperiuntur; quibus accessisse postea videntur Cremona et Mantua.

CVI. Ita conciliatis manipularibus, duces ac tribunos possessionibus proscriptorum alliciebant, gratis aut vili pretio addicentes; aut honores interfectorum atque sacerdotia transferentes in ipsos. Atque hoc ipsis assequi erat perfacile: ne enim, a quibus nollent, subhastata emerentur, vetuerunt ad hastam accedere nihil comparaturos, mortem interminati. Venerunt igitur tanto pauciores, et, postquam hi pessime accepti sunt, et immenso coacti quædam emere; nemo deinceps, præter Triumvirorum satellites, quidquam licitatus est. At Ventidius ante consulatum etiam pontifex creatus est; et in ejus locum prætura cuidam ædilium concessa: cæteris etiam prætoribus, quintum ante diem, quam abituri magistratu erant, dati successores sunt, illis in provincias dimissis.

CVII. Ita quum appareret, nihil non ex lubidine Triumvirorum agi, quanquam invidiosis damnatisque *regum* atque *dictatorum* nominibus abstinerent; tanta consequuta

§ CIV. Plutarch. in Anton. cap. 27. — Dio. — Corn. Nep. in Attico, cap. 12. — § CV. Plutarch. — Dio. — Frontin. de Colon. — § CVI. Serv. in Virg. Eclog. I et IX. — Dio. — Agell. XV, 4.

est animorum commutatio, ut, qui nuper intolerabilis visus fuerat planeque ferreus superioris Cæsaris dominatus, nunc, instituta cum præsentibus comparatione, merum aurum videretur. Sed religiosissimi principes, quum Urbem vacuarent hominibus indidem natis, locupletare peregre accitis diis voluerunt; templumque Serapidi ac Isidi, post sæpius repudiata eorum sacra, decretum est. Hæc eo anno domi et in Italia gesta.

CVIII. Nec pauciora interim Brutus in Græcia, Cassius in Syria, Cornificius in Africa, et in Sicilia Pompeius gesserunt, quanquam illa sane concisius apud auctores referuntur. Brutus, accepto senatusconsulto, quo sibi decretum imperium erat, pacataque Græciæ et Illyrici parte, Cæsarem (a quo tum adhuc Antonium oppugnari putabat) per epistolas monuit, *perseveraret in incepto, et, quoniam communem hostem haberent, secum rediret in gratiam.* Interea, quod desiderari se sciebat in senatu, ad transjiciendum se comparabat. Sed ubi mutatum Cæsarem, omniaque ad bellum spectare cognovit; hoc agere contento studio cœpit, ut vi repellere vim facturos posset. Igitur Macedoniæ rebus optime constitutis, recurrit ad componendam seditionem, quam interim in exercitu C. Antonius commoverat, clam appellando duces militesque, et ad defectionem sollicitando.

CIX. Sed mature cohibitus est a Bruto, ademptisque insignibus prætoris, in libera custodia habitus Apolloniæ. Sed ille, non repressa per hoc, verum aucta audacia, magis etiam ad se pertrahere exercitum annisus est; tantumque profecit, ut in legione quarta seditio nasceretur, resque veniret ad manus, et nonnulli ad liberandum custodia Antonium pergerent. Id consilium Bruto literæ quædam interceptæ prodiderunt, correptusque Antonius, et pro ægroto in currum opertum conjectus est, ut exportaretur oppido, atque in navi asservaretur. Igitur milites, Antonio

§ CVII. Appian. — Dio, lib. XL, p. 91, et lib. XLII, p. 128. — § CVIII. Dio, lib. XLVII. — Plutarch. in Bruto, cap. 38. — § CIX. Cic. ad Brut. I, 2. — Dio. — Plutarch.

non reperto, Brutum timentes in colle quodam haud procul Apollonia consederunt, missis, qui Brutum ad se venire juberent.

CX. At ille, milites ad imperatorem accedere verius esse, respondit; ignovitque deprecantibus, paucis interfectis, aut ab exercitu remotis seditionis auctoribus: statimque ita sunt conversæ militum mentes, ut interficerent relegatos, his culpam omnem imputantes; quæstoremque atque legatos Antonii ad necem deposcerent. Certum erat Bruto, nihil statuere in quemvis civem durius, quam necessum esset. Igitur hos quidem in naves impositos tanquam submersurus, in tutiora loca transtulit. Interim audita morte Ciceronis et cæterorum, *dolere se quidem morte amicissimi viri* dicebat, *sed magis causa mortis erubescere:* semper enim eum, ne quid Cæsari crederet, diligentissime monuerat. Accusabat et superstites, qui pati ac videre sustinerent, quæ vel auditu intoleranda forent libertatis et patriæ amantibus. Ipse autem, ne his rumoribus iterum ad defectionem milites sollicitarentur, Apolloniæ atque Antonii custodia C. Clodio relicta, in superiorem Macedoniam transduxit exercitum, inde in Asiam transmissurus; ubi longius abducti ab Italia, neque transfugiendi occasionem, neque etiam eorum, quæ domi fierent, notitiam adipiscerentur.

§ CX. Cic. ad Brut. I, 2, 3, 4, 16 et 17. — Dio. — Plutarch.

JOANNIS FREINSHEMII
SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM
LIBER LXXXVI
IN LOCUM LIBRI CXXI LIVIANI.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI VICESIMI PRIMI.

C. Cassius, cui mandatum a senatu erat, ut Dolabellam hostem judicatum bello persequeretur, auctoritate reipublicæ adjutus Syriam cum tribus exercitibus, qui in eadem provincia erant, in potestatem suam redegit; Dolabellam, in urbe Laodicea obsessum, mori coegit. M. quoque Bruti jussu C. Antonius captus, occisus est.

I. Inter hæc Syriam Q. Cæcilius Bassus, privatus ille quidem, sed animi consiliique non egens, Sex. Cæsari cum vita et duabus legionibus ereptam obtinebat. Nec prohibere dictator Cæsar potuerat, Africano tum bello, deinde aliis intervenientibus; et duces contra se missos facile Bassus repellebat, Apamea constituta arce belli: circa quam opimus ager alendo exercitui sufficiebat omnia, et vicini reguli multi, levitate insita, et odio Cæsaris, in commilitium pertrahebantur. Inter quos et Jamblichus fuit, Emessenæ gentis regulus, Lysiadisque et Chalcidis tyranni.

§ I. U. C. 709; A. C. 43. — Appian. B. Civ. lib. IV. — Dio, lib. XLVII. — Cic. Philipp. XI, 18. — Strab. lib. XVI, p. 752.

II. His opibus aliquot romanorum ducum, legionibus et equitatu magno instructorum, vim sustinuit. C. primum Antistius obsederat eum Apameæ; deinde, quum æquo marte aliquamdiu certatum fuisset, velut tacitis induciis dirempti, utrimque ad comparanda auxilia, bello interim omisso, se contulerunt. Antistio et finitimi, quotquot Cæsari studebant, mittebant auxilia, et ex Judæa procurator gentis Antipater; cujus filium Herodem, e judicio capitali ad se confugientem, in honore habuerat Sextus, Samariæque et Cavæ Syriæ præfecerat. His deinde ab Roma missæ copiæ accesserunt.

III. Sed Alchaudonius Arabs Rhambæorum rex, infidi semper animi, quum ab utrisque vocatus esset, medio inter Apameam et Antistii castra loco consedit, et, mercede se militaturum professus, plura danti Basso accessit; bonamque ei operam, quod arcu perite utebantur Arabes, præstitit. Nec ideo minus ad Apameæ obsidionem Antistius redierat, magna cum spe boni eventus; donec arcessiti a Basso Parthi, maximis copiis, duce Pacoro, adfuerunt. Hi, Antistium repulisse contenti, multis ejus occisis militibus, propter hiemem (nam in exitu december erat) nulla alia re gesta domum redierunt.

IV. Ab hoc tempore res Cæcilii Bassi satis firmæ fuere; robustusque exercitus, et ex victoria plenus animi, ut etiam Patribus, italicarum rerum perturbatione anxiis, solatio esset. Cæterum quia Cæsaris confirmata acta fuerant, quanquam eo jam perempto, L. Statius Murcus, ex prætura Syriam provinciam habiturus, cum tribus legionibus bellum intulit Basso; supervenitque Q. Marcius Crispus prætorius et ipse cum legionibus totidem ex Bithynia. Ita duobus magnis romanis exercitibus et equitatu firmo circumsessa Apamea, defendebatur tamen intrepide, donec in Syriam C. Cassius venit, Trebonianis militibus instructus, quos a

§ II. Joseph. Antiq. Jud. XIV, 17, et de B. Jud. I, 8. — Strab. — Dio. — § III. Dio. — Strab. — Cic. ad Attic. XIV, 9.

Dolabella P. Lentulus transduxerat, et pecunia ab eódem Lentulo; nam is Trebonii quæstor fuerat.

V. Ad hunc omnia propere concesserunt, sive propter senatusconsultum, quo parere ei omnes eæ provinciæ exercitusque jubebantur; sive propter ipsius virtutem, famamque et amicitias. Quippe commemorare adversus singulos *multa sua merita atque officia* poterat; et ubi hæc deerant, *reipublicæ salus* erat obtentui: « Scire ipsos, quam ex præclara « et potenti, subito in miserrimam conditionem res romana « incidisset, ambitione paucorum, qui, sublata libertate, « communibus commodis debitas curas, suam ad domina- « tionem universas transtulissent.

VI. « Esse vero tantam in hominum animis regnandi dul- « cedinem, ut ne Cæsaris quidem exitu perterriti paria con- « cupiscant. Sic Antonium, degustato sub Cæsare imperio, « sic Octavianum, hereditate avunculi et ipso nomine inci- « tatum, patriam, amicos, famam, salutem denique ipsam « cupiditatibus suis posthabere : nam Dolabellam quidem, « immani audacia atque crudelitate latronem, factis ipsis « omnia ab senatu populoque romano recens concordiæ « causa constituta violasse; C. Trebonium Asiæ proconsulem « occidisse; nihil ad se pertinentem occupasse provinciam; « nunc etiam in procinctu esse, ut decretam C. Cassio Sy- « riam eripiat.

VII. « Se vero non ita cognitum aut domi populo romano, « aut foris sociorum cuiquam esse, ut conjunctam cum pu- « blico periculo injuriam ferat : sibi certe, ipso illo Dolabella « consentiente, ipso illo Antonio, decretam Syriam esse : « hanc se provinciam et debere obtinere, et posse. Neque « hanc modo concessam sibi, sed in vicinas omnes datum « ab senatu imperium esse : neque tam adhuc eviluisse « sanctissimum hoc nomen, ut non ubique venerationi sit « gentibus. Igitur et has copias, quibus utatur, parare isto

§ IV. Cic. Philipp. XI, 13, et ad Famil. XI, 1. — Vell. II, 69. — Appian. — Joseph. Antiq. Jud. XIV, 17. — § V. Cic. ad Famil. XII, 14 et 15. — Liv. Epit. — Appian. — § VI. Cic. Philipp. XI, 2.

« senatusconsulto instructum celeriter potuisse; et habere « certum, multos circum sponte vocantium populos reges- « que sibi futuros auxilio.

VIII. « Sed malle se romani imperii salutem romanis ma- « xime copiis ducibusque defendere; atque adeo abominari « illam fortunam, ut externis potissimum præsidiis inniti « necessum sit publicæ libertatis assertores. Igitur se a « Murco Crispoque imperatoribus, itemque a Cæcilio Basso « petere, ut, positis inimicitiis, ad concordiam redeant, et « ad communem omnium salutem secum administrare rem- « publicam occipiant. Frustra inter se pugnare, quibus esse « nulla salus, præterquam in publica, possit. Jam et Octa- « vianum sentire cum senatu; neque lenius hujus, quam « consulum armis, Antonium premi. Ne sibi jam aut pro « Cæsare bellandum, aut contra ipsum putent, quando par- « tes eas suo ad rempublicam reditu filius ipse Cæsaris « sustulerit. »

IX. His atque similibus causis inducti Murcus atque Marcius, Cassio tradiderunt copias; et Bassum, misere cupientem retinere suos milites, reliquerunt ipsi, seque ad C. Cassium transtulerunt. Ille omnes eadem in castra contraxit: quo tempore magnus repente imber exstitisse traditur, et irrumpentes in castra portis omnibus apri confudisse ac conturbasse pleraque: neque defuisse, qui celerem Cassio et potentiam et interitum prædici opinarentur.

X. At Cassius, his copiis auctus, omnia circum terrebat imperiis; gravesque exigendo pecuniarum summas, civitatibus terribilis imminebat. Tum et quatuor oppida Judææ, propter non soluta stipendia venierunt, Gophna et Lydda, et cum Emmaünthe Thamna. Sed et Malichum ex Judæorum principibus interfecturus erat Cassius, nisi pro eo regulus gentis Hyrcanus centum talenta misisset. Profectus enim erat in Palæstinam Cassius, uti venientem ex Ægypto legatum Dolabellæ A. Allienum occuparet. Is Alexandria legio-

§ VIII. Cic. ad Famil. XII, 11. — § IX. Vell. — Cic. ad Famil. XII, 12. — Dio. — Appian.

num quatuor instar reducebat, reliquias Pompeianæ Crassanæque cladis; aut ex iis cohortibus, quas apud Cleopatram reliquerat Cæsar : neque ausus adversus octo legiones contendere, cum exercitu in Cassii partes transiit.

XI. Hæc ante nonas martias acta perscripsit in Urbem Cassius ex castris, quæ in oppido Galilææ Tarichæa posuerat. Post mensem deinde, Dolabellam in Ciliciam venire audiens, dimissis sine injuria Basso Crispoque, et si qui præterea manere gravabantur, classisque præfectura Murco tradita, eodem instituit ducere, auctus etiam equitum sagittariorum aliquo numero, qui ex Parthis, quam apud gentem fama erat clarissimus, ad eum venerant. Tum cognito, classem Dolabellæ esse in Cilicia, ipsum isse Laodiceam, eodem cum omnibus copiis est profectus.

XII. Quippe Dolabella, post interfectum Trebonium, tributis Asiæ civitatum, classem a Rhodiis Lyciisque, atque e Pamphylia et Cilicibus, opera L. Lucilii Figuli, mercede conduxerat; Syriamque Figulus navibus, Dolabella pedestri itinere cum legionibus duabus petebant. Animos Tarsus et Laodicea dabant, hæc inter insignes Syriæ civitates, illa Ciliciæ caput. Sed classis ad Corycum clauso portu se tenuit, quum eam Q. Cassius sequutus esset; deinde hoc ad castra Cassii profecto, Turulius quæstor cum navibus, quas anno superiore Tullius Cimber in Bithynia compararat, cursum præcluderet.

XIII. At Dolabella, Tarsensium, deinde Laodicenorum juventute centuriata, exercitus instar fecit: dejectaque parte muri, castra oppido conjunxit; postquam, præsidio Cassii apud Ægeas Ciliciæ civitatem dejecto, ab Antiochiæ oppugnatione cum detrimento rejectus aliquoties, deinde desertus in itinere a plerisque militibus Asiaticis fuerat. Laodicea, in peninsula sita, præclaras a terra munitiones, a mari portum optimum habebat : et quum ager frugum

§ X. Joseph. Antiq. Jud. XIV, 17, et de B. Jud. I, 9. — Dio. — Appian. — Cic. Philipp. XII, 13. — § XI. Cic. ad Famil. XII, 12 et 13. — Dio. — Appian. — § XII. Appian.

vinique feracissimus esset, commodam sane stationem atque securam Dolabellæ præstare videbatur. Sed Cassius, cum decem legionibus, et cohortibus auxiliaribus viginti, et quatuor millium equitatu suggressus, os Laodiceni portus obstruere satagebat, non sacris, non religiosis parcens, quominus ex suburbanis ædificiis saxa materiamque comportaret.

XIV. Per hæc res angustæ fiebant Dolabellæ, jamque triticum penes eum ternis tetradrachmis erat; sed erant tamen adhuc solatio Laodicenæ naves, quas Cassiana moles non satis exitu prohibebat. Mox et classis Dolabellæ supervenit: qua confisus transmittit Aradum, pecunias et naves inde quoque coacturus: sed deprehensus cum paucis, periculum ægre vitavit fuga. Igitur Cassius, missis in Phœniciam Lyciamque et Rhodios, qui classem adducerent, nec adjutus, præterquam a Sidoniis, commisit tamen prælium, quo plures utrinque demersæ naves sunt; quinque una cum remigibus et classiariis Dolabella captas abduxit.

XV. Ergo Cassius tum ad eosdem iterum, a quibus erat contemptus, tum ad reginam Cleopatram misit: et Tyrii quidem Aradiique cum eo numero navium, quem conficere potuerant, adfuerunt; parque studium Serapionis fuit, qui Cleopatræ prætor in Cypro, regina inconsulta, Cassium juvit. Nam illa, propter familiaritatem Cæsaris dictatoris, Dolabellæ favebat, et hujus in gratiam passa erat abduci legiones ab Allieno; classemque paratam habebat, quam ei submitteret; sed ea ventis retinebatur: pecuniam tamen grandem subministraverat. Cassio autem ne auxilium mitteret, famem pestilentiamque excusabat, quo simul utroque malo Ægyptus premeretur.

XVI. Rhodiorum Lyciorumque perplexius responsum fuit: « Semper romanam magnitudinem colere solitis, nihil « accidere tristius potuisse, quam quod romanæ civitatis

§ XIII. Dio. — Tac. Annal. XIII, 8. — Cic. ad Famil. XII, 14 et 15. — Strab. lib. XVI, p. 751. — Appian. — § XIV. Cic. ad Famil. XII, 13. — Dio. — Appian. — § XV. Dio. — Appian.

« principes inter se collidi mutuis discordiis sentiant; nec « sciri possit, utra partium justius senatus populique romani « auctoritatem præferat. Iisdem enim vocabulis utrosque « niti, nec alia nunc afferri a Cassio, quam quæ Dolabella « prius asseverasset. Scire se, nuper admodum M. Marcello, « Ser. Sulpicio consulibus, renovatum esse fœdus, quo eos- « dem cum senatu populoque romano hostes sibi futuros « jurassent. Sed ejusdem nimirum populi jussu Dolabellæ « Syriam datam cognosse, cujus senatus eamdem Syriam « Cassio dederit.

XVII. « Sane Dolabellam hostem ab senatu judicatum dici, « sed ab eodem senatu, prioribus decretis abolitis, Cassium, « et qui cum eo sentiant, hostium numero esse. Non debere « Romanos irasci externis civitatibus, si non satis dijudicent, « utrorum sit causa justior; quum inter ipsos ea de re con- « stet nihil, armisque decidi necessum sit omnia. Nihil se « potuisse aut rebus ipsis æquius, aut in nomen romanum « reverentius statuere, quam ut neutris partibus auxilium « præstent ad civilia bella, seque ita gerant, ut nemo habeat « adversum ipsos odii causam : idque sibi necessarium esse « propter agros, quos in continenti habeant Rhodii; qui fa- « cilius a quolibet hoste vastari queant, quam defendi a po- « tentissimis sociis.

XVIII. « Audire se, hoc ipsum consilium ipsis probari, « qui semper existimati sint multum valere prudentia : sane « Dejotarum regem, quum semper fuerit Pompeianis parti- « bus addictissimus, et ab adversis gravia damna acceperit, « auxilium Cassio non mittere ; idemque ab aliis regibus at- « que civitatibus fieri, quos nulla alia causa attineri arbi- « trentur, quam quia, quid sibi faciendum sit inter hæc in- « certa rei romanæ fata, nesciant.

XIX. « Neque vero recte sibi objici, quod naves Dolabellæ « dedissent. Simili enim conditione et Cassio fuisse daturos, « et cuilibet, dum ne hostium in numero esset. Non enim

§ XVI. Cic. ad Famil. XII, 15. — § XVII. Appian. — Cic. — § XVIII. Cic. Philipp. XI, 13. — Dio. — Appian.

« ad bellum ei concessas, sed deducendi tantum gratia : ne-
« que se scire, an his ad bellum abutatur; neque, si sciant, « esse probaturos. Legationes ad Dolabellam missas crimini « sibi dari, mirum esse, nisi forte ad proconsulem populi « romani, denique modo consulem, legatos mitti fuerit ne-« fas. Neque arbitrii sui, neque modestiæ esse, quos a po-« pulo romano mitti oporteat in provincias, anquirere : sibi « putare colendos, quicumque mittantur. Aut igitur operam « det Cassius, ut, quidnam voluntatis in re qualibet senatus « populusque romanus habeat, intelligi possit; aut rem tan-« tam dijudicare nescientibus ne irascatur. »

XX. Hæc ideo minus habebant ponderis, quod ab inimico animo profecta putabantur, quia tunc maximos magistratus iidem gerebant Rhodii, qui ante aliquot annos Pompeium cæterosque fugientes oppido et portu non receperant. Sed Cassius jam classem luculentam, præfecto Sextilio Rufo, habebat; et a tribus aliis, quas Q. Cassius, Turulius, Patiscus ducebant, adjuvabatur. Ergo non dubitavit denuo cum Dolabella confligere; quanquam huic ægyptiæ naves accesserant. Sed tum quidem dubio marte pugnatum : paulo post a Cassianis hac arte parta est victoria.

XXI. In Lycia Sex. Marius et C. Titius legati Dolabellæ classem habuerant rostratarum, cum onerariis magnis navibus centum; hoc Dolabellæ consilio, ut pulsus Syria, copiis in naves impositis, Italiam peteret. Sed a Lentulo quæstore Asiæ disjecta classis, onerariæque ad unam omnes captæ sunt. Quum igitur hoc genere navium abundare Cassius cœpisset, Statio Murco quasdam earum, haud magni ad alia usus, attribuit; quas incensas opportuno vento in classem hostium mitteret. Ille, feliciter exsequutus consilium, et in prælio victor fuit, et in portum invectus navibus, exitum Dolabellæ penitus interclusit.

XXII. Jam et a terra perfectis operibus aries admove-

§ XIX. Appian. — Cic. ad Famil. XII, 15. — § XX. Cic. ad Famil. XII, 13. — Appian. — Dio. — § XXI. Dio. — Appian. — Cic. ad Famil. XII, 14 et 15. — Front. Strat. IV, 7, 14.

batur; et, nequidquam eruptione tentata, repulsus intra mœnia hostis erat. Sed resistebatur adhuc, et, ne corrumpi nocturnæ excubiæ possent, M. Octavius Marsus pervigili cura impediebat. Igitur qui interdiu in stationibus erant, quieti se tradente Marso, fecerunt proditionem, Quinto quodam auctore, et per diversa parva ostia, quæ in muris ad subitas eruptiones veterum industria reliquerat, intromissus hostis est. Urbe capta, quum Dolabella suum exemplum metueret, ne, quod in Trebonio fecerat, ipse pateretur, servo suo præbuit cervicem, caput afferre jubens Cassio suæ salutis præmium.

XXIII. Ille, superesse tam bono hero gravatus, quum illum jugulasset, se quoque eodem ferro interemit Sed et M. Octavius sua manu invenit necem. Corpora sepeliri jussit Cassius, quanquam Trebonium inhumatum abjecerant. Q. Dellium, qui pactus erat salutem, si occidisset Dolabellam, tanquam impleta conditione, inter suos habuit. At Laodicenos, publica sacraque pecunia ablata, gravibusque impositis tributis, ad extremam miseriam redegit; quum et bellum multas ejus oppidi partes afflixisset, et nobilissimum quemque supplicio peremisset victoria: cæteris tamen abstinuit injuriam, militesque Dolabellæ, quanquam erant ab senatu hostes judicati, in sacramentum accepit, pœna remissa; neque postea etiam, quum multorum insidiis peteretur, quemquam eo nomine interfici passus est.

XXIV. Sed inter cætera Dolabellæ spolia nobilem equum fuisse ferunt, singularis cujusdam et pulchritudinis et fati. Hunc se vidisse C. Bassus tradidit Argis, ubi natus erat, ex genere illo decantato, uti constanter est creditum, Diomedis equorum, quos, occiso domino, Herculem deduxisse Argos, fama ferebat; haud credibili pulchritudine, et vigore, omnibusque aliis equorum laudibus longe præstantem. Hunc Dolabella nuper, quum fama ejus adductus Argos venisset, grandi summa emerat. Sed observatum est, om-

§ XXII. Appian. lib. V, p. 673. — Dio. — Vell. II, 69. — § XXIII. Appian. — Dio. — Sen. Suasor. 1. — Strab. lib. XVI, p. 752.

nes illius equi dominos cum familia fortunisque omnibus misere disperisse. Nam primus omnium Cn. Seius (unde et *Seianus equus* appellatus est) a M. Antonio capitali supplicio affectus fuerat, et modo P. Dolabella gravi exitio erat consumptus. Sed postea quoque et Cassius interiit, et ipse M. Antonius, inter Cassianam cladem hoc equo potitus: sed ad institutum revertor.

XXV. Occiso Dolabella, multi reguli tyrannique Laodiceam cum muneribus et coronis ad Cassium accurrerunt: quos inter ab Hierosolymis Hyrcanus venerat, Herodem adducens et Malichum, qui patrem Herodis intercepisse veneno putabatur. Idcirco cum venia Cassii Herodes eum in conspectu regis sui per aliquot centuriones romanos contrucidandum curavit. At Cassius, constitutis Syriæ rebus, præfectoque cum una legione fratris filio, quos sibi fidos putabat homines, civitatibus tyrannos imponens, quo in numero Marion Tyrius fuit, in Ciliciam proficisci statuit, inde Cleopatram, ob missa Dolabellæ auxilia, petiturus; postquam obiter Tarsenses propter favorem adversarum partium mulctasset.

XXVI. Nam illi, divisi in factiones, et unaquaque nomen civitatis obtendente suis consultis ausisque, primo Cassium, mox Dolabellam coronaverant; deinde Cimbrum Tullium, ad opem Cassio ferendam properantem, arcere transitu Tauri statuerant; mox, pacti cum eo, simul pauciores habere opinione copias viderunt, excluserant oppido, neque commeatu juverant. Ille prævertendum ad majora ratus, omissa oppugnatione Tarsi, contendit in Syriam. Interea Tarsenses, occupato, quod Cimber opposuerat, castello, vicinos, eoque semper invisos infestosque, Adanenses bello petierunt, Cassianos esse improperantes. Ergo vivente adhuc Dolabella, L. Sextilium Rufum Cassius misit; a quo victi venerunt in deditionem. Cassius mille quingenta talenta victis imperavit. Ea pecunia quum acerbe exigeretur,

§ XXIV. Agell. III, 9. — § XXV. Joseph. de B. Jud. I, 9, et Antiq. Jud. XIV, 20 et 21. — Dio. — Appian.

Tarsenses, venditis omnibus publicis templorumque ornamentis, mox etiam ingenua corpora coacti sunt addicere; multique horum servitutis tædio sibi consciverunt mortem. Huic fortunæ Cassius superveniens, misertus est hominum, et reliqua civitati condonavit.

XXVII. Hæc ubi Romæ sunt audita, Tresviri, ne suarum partium homines concidere animis paterentur, Tarsensibus publice collaudatis, operam daturos ostenderunt, uti cladem eorum sua liberalitate ocissime sublevarent. Iidem et Cleopatram laudaverunt, ob submissa Dolabellæ auxilia, permiseruntque, uti filio Ptolemæo, quem, tanquam ex Cæsare susceptum, ne ipso quidem Cæsare prohibente, Cæsarionem vocare solebat, regis Ægypti appellationem tribueret. Sub eadem tempora Cassium quoque, irrumpere parantem in Ægyptum, M. Bruti literæ revocarunt, Triumvirorum apparatum contra se et consilia nuntiantes. *Neque vero se parandæ seorsim potentiæ causa, sed ut contra tyrannos exercitum contraherent, Italia relicta longinquas regiones petivisse. Memores igitur propositi, non debere longius evagari ab Italia, sed eo convertere cogitationes, quemadmodum patriæ civibusque suis possint esse præsidio.*

XXVIII. Igitur et Parthos equites, quorum opera erat usus, cum legatis et muneribus remisit ad regem, majora simul auxilia petens, quæ perditis demum rebus adfuerunt. Interim equites, a Cassio præmissi in Cappadociam, Ariobarzanem, tanquam insidiatorem imperatoris sui occiderunt, magnaque cum pecunia et cætero regis instrumento ad Cassium reversi sunt. Dum ea geruntur, M. Brutus mortibus tot clarissimorum virorum, sed præcipue D. Bruti et M. Ciceronis, irritatus, ad vindicandam tum propinqui sui, tum amicissimi viri necem, scripsit Q. Hortensio, ut C. Antonium, quem hactenus summa cura defenderat, interficeret. Sunt, qui necatum a C. Clodio Antonium tradant,

§ XXVI. Appian. — Dio. — § XXVII. Sueton. in Cæs. cap. 52. — Dio. — Appian. — Plut. in Bruto, cap. 40.

timente, ne per submissos a Marco fratre custodia eriperetur : sed jussum Bruti fuisse satis constat, itemque ministerium Hortensii; quando et hoc mortuo jam Bruto M. Antonius exprobravit, et Hortensium velut inferias fratri dedit.

§ XXVIII. Dio. — Plutarch. in Anton. et Bruto. — Liv. Epit.

JOANNIS FREINSHEMII
SUPPLEMENTORUM
LIVIANORUM
LIBER LXXXVII
IN LOCUM LIBRI CXXII LIVIANI.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI VICESIMI SECUNDI.

M. Brutus adversus Thracas parum prospere rem gessit; omnibusque transmarinis provinciis exercitibusque in potestatem ejus et C. Cassii redactis, coierunt Smyrnæ uterque ad ordinanda belli futuri consilia. M. Messallæ Publicolam fratrem victum communi consilio condonaverunt.

I. Civiles discordiæ bellis externis eo quoque nomine pestilentiores esse deprehenduntur, quod hic hostes et alienigenas timeas, tuorum fide ac benevolentia te consoleris; ibi nihil ne quidem ab intimis, nedum quibuslibet amicis, tutum est. L. Gellius Publicola L. F. M. Messallæ frater, qui antiqua familiaritate Bruto erat conjunctissimus, et eodem apud Cassium loco fratrem esse sciebat, M. Bruto insidiatus, et pro cætera viri clementia, ob eadem illa, quæ exasperare pœnam debuerant, dimissus est. Ea quoque lenitas profuisse viro creditur, ut plures ad ejus amicitiam se applicarent.

§ I. U. C. 709; A. C. 43. — Liv. Epit. — Dio, lib. XLVII.

II. Idcirco et classem haud pœnitendam colligere in Bithynia et apud Cyzicum potuit; et pedestri itinere provincias obiens constituit res civitatum, litibusque regulorum operam dedit, ea tum moderatione ac mansuetudine, tum etiam æquitate, ut et inter se omnes, et sibi amicos fidosque efficeret. Tum et Dejotarus accessit partibus, licet longa senectute morosior, qui nuper etiam Cassium auxilia petentem spreverat. Atque erat in hoc haudquaquam leve præsidium, opibus et auctoritate prævalido. Nam et adempta nuper a C. Cæsare, cæde ejus cognita, suo marte recuperaverat; et Dolabellam, fines suos ingredi volentem, junctis cum Tullio Cimbro copiis profligarat; et filium habebat, ipsum quoque regem appellatum ab senatu, egregiæ spei atque indolis adolescentem.

III. Enimvero Brutum, rebus in Asia ex voto succedentibus, M. Antonii conatus in Europam revocarunt : cujus licet spes in exercitu seditionem serendi, interempto fratre Caio, in irritum reciderant; tamen verendum Bruto erat, ne qui per absentiam suam similes alii motus orirentur. Igitur in reditu per Thraciam, regionem, quam sine liberis decedens Sadales populo romano reliquerat, recepit; inde in Bessos fecit expeditionem, ut simul maleficia horum ulcisceretur, et sibi nomen imperatoris pararet, ornamento atque utilitati futurum ad bellum, quod sibi adversus Cæsarem et Antonium post gerendum esse videbat.

IV. Et initia quidem belli adversus feram et pugnacem gentem paulo duriora fuerunt; sed egregia Rhascupolidis opera victorem Brutum, votique compotem fecit. Atque is, ut causam suam latius commendaret, pecuniam signari hinc imagine sua jusserat, inde pileo, libertatis indice, et duobus pugionibus, quibus se atque Cassium in libertatem asseruisse romanum populum, sublato domino, significaret, tempore quoque rei gestæ sic adscripto, EID. MART. Omnes jam trans mare provincias in potestate Brutus atque Cassius

§ II. Plutarch. in Bruto. — Dio. — Cic. Philipp. II, 37, et XI, 13, et ep. ad Brut. 7. — § III. Dio.

habebant : neque tantummodo suppetebat otium communicandis consiliis, sed etiam necessitatem imponebat paratus prope, et mox in Græciam transmissurus hostis.

V. Igitur Cassius e Cilicia, Brutus e Macedonia profecti, Smyrnæ ad ordinanda futuri belli consilia coierunt, iis pedestribus navalibusque copiis, et apparatu pecuniæ, ut minime impares ad decernendum de romano imperio viderentur. Pari honore et erat, et haberi volebat Cassius; sed detulit ei Brutus, ut crebrius ad eum ventitaret, tanquam ætate majorem, et corpore haud æque validum. Neque discessum a prioribus animis erat, quin et tueri causam suam conarentur, et non nisi concordibus tantam subeundam molem scirent : apparebatque, nihil esse melius, quam ut in Macedoniam cum omnibus copiis proficiscerentur, propulsaturi hostem, aut cessantem in Italia quæsituri, penes quem jam esse legiones circiter quadraginta cognoverant.

VI. Sed Cassio placebat, *Rhodios prius Lyciosque in ordinem cogi, validos classibus, adversos animis, et, si contra Cæsarem et Antonium res parum procederet, terga invasuros. At nunc, priusquam majoribus rebus distineantur, facile hos auctoritate, aut vi cogi in ordinem posse.* At Brutus, opus sibi pecunia esse, dictitabat; *nam ad parandam classem insumptum, quod habuisset :* nec deerant inter amicos Cassii, qui dandam negarent, cum aliena invidia paratis ambitiose abusuro; sed vicit æquior sententia, ac, jubente Cassio, ex omni præsente copia trientem Brutus accepit.

VII. Tum et M. Messallæ egregio juveni, Publicolam fratrem communi consilio condonarunt; qui venia nihilo factus melior, insidias Cassio paraverat. Sed indicium ejus rei Polla detulit, Publicolæ mater, utrique consulere cupiens, et Cassio salutem paratura, filio veniam. Sic ille iterum absolutus, ne tum quidem retulit benefactoribus gratiam, quin ab his ad Cæsarem et Antonium perfugeret. His ita

§ IV. Liv. Epit. — Dio. — Pigh. ad ann. 711. — § V. Liv. Epit. — Plut. in Bruto. — Appian. B. Civ. lib. IV. — § VI. Dio. — Appian. — Plut. — U. C. 709; A. C. 43.

ordinatis, partiti sunt inter sese, ut Brutus Lycios, Cassius Rhodum oppugnaret. Igitur gnarus, cum populo rei nauticæ peritissimo sibi rem fore, Myndum deducit classem ornatam instructamque, ac ibi remiges exercuit.

VIII. Eo venerunt ab Rhodiis legati, *neque contemni civitatem* petentes, *quæ semper ulta sit injurias suas; neque fieri aliquid contra fœdera, quibus diserte cautum sit, ne alteruter populus ab altero bello et armis petatur. Quod si forte ob auxilia non missa succenseat, ituros Romam oratores senatus consulendi gratia, illo auctore gnaviter et benigne missuros.* Responsum est, *verborum præterisse tempora; nunc finiendas armis controversias esse. Fœdus, quod prædicarent Rhodii, prius violatum ab ipsis esse, Dolabellæ partes sequutis: sed et eodem fœdere de mittendis auxiliis perscriptum esse; ipsos a Cassio rogatos illudere, senatus obtentu, quem sciant oppressum per tyrannos patriæ, dissipatum atque dispersum per provincias : sed brevi pœnas daturos et illos, et illorum socios Rhodios, ni confestim imperata faciant.*

IX. Hæc relata diversimode affecerunt civitatem, inter se contrariis studiis opinionibusque divisam. Prudentiores, et quibus res erat, bellum romanum haud secus atque certum exitium expavescere : vulgus per se stolidum, et periculorum ante experientiam appetens, Alexandri Mnaseæque concionibus inflari, veteres civitatis laudes resonantium, *et quanto majori numero navium petita a Mithridate, a Demetrio regibus, invicta stetisset.* Ad hæc conspectu suæ classis erigebantur : nam ex omni copia navium tres et triginta delectas deduxerant. Igitur quum forte creandis magistratibus comitia haberentur, Alexander factus Prytanis, quæ præcipua tum erat dignitas, Mnaseas classi præfectus est. Iterum tamen ad Cassium mitti Archelaum placuit, quo magistro Cassius olim græcis literis operam Rhodi dederat.

X. Atque is, pro veteri familiaritate apprehensa Cassii dextra, « Dii vero, inquit, meliorem tibi mentem, C. Cassi, « quam ut græcam urbem exscindas, græcæ nationis ama-

§ VII. Liv. Epit. — Dio. — Appian. — Plut. — § IX. Diog. Laert.

« tor, aut liberam, assertor libertatis. Sed neque dorici no« minis dignitatem contempseris, oblitus pulcherrimarum « artium, quas partim Rhodi, partim etiam Romæ didicisti: « Rhodi quidem, contra reges pro legibus, quarum quoque « te vindicem præfers, egregia gesta; Romæ, magna erga « romanum nomen civitatis nostræ merita, eximiamque « fidem, quam et Antiochi bello vobis, et multis aliis locis « temporibusque Rhodii præstitimus. Et hæc quidem sum« matim, ut in rebus notis, et adversus hominem eruditum, « de dignitate generis et originis nostræ, de intemerata hunc « usque in diem libertate, de meritis, atque perpetuo erga « populum romanum studio ac prolixissima voluntate, dicta « sunto.

XI. « Privatim vero tecum plura esse debuerunt amicitiæ « benevolentiæque vincula, C. Cassi; quæ nequaquam sine « probro abruperis. Rhodi educatus es, Rhodi institutus, in « illa urbe ægrotus remedia valetudini, peregrinus hospi« tium, rudis magistros et scholam meam reperisti. Non « potes harum rerum omnium, quæ mentio totam in vitam « solet esse jucundissima bonis, ulla ex parte recordari, quin « Rhodi memoria subeat, atque tantorum commodorum « hanc tibi largitricem fuisse recogites. Atqui nostram qui« dem amicitiam nunc quoque tanti esse puto, ut spem mihi « magnam præbeat, mea quoque causa benigniorem te Rho« diis fore; neque commissurum, ut hac ætate duarum re« rum tristissimarum exspectatione conficiar, ne forte aut « Rhodii omnes deleamur, aut vincatur Cassius meus. Illud « vero omen dii deæque omnes prohibessint! Et quando me « deorum admonuit hæc mentio, precibus meis me consi« lium etiam addere, non ægre feres.

XII. « Deorum maxime gratiam parandam esse magna et « præclara molientibus, semper admonui; nunc vero etiam « singulariter, pro libertate romani nominis tanta cœptan« tem hortor atque oro, ut ante omnia summam tibi horum « habendam esse rationem putes : his auctoribus, nihil non

§ X. Appian. — Strab. lib. XIV, p. 653. — § XI. Dio. — Appian.

« prospere cedet; his adversantibus, parum erit in quantis« libet præsidiis spei. Cæterum ante paucos hos annos, quum « ex auctoritate Cæsaris fœdus nobiscum renovatum est, ju« rati dextras accepistis dedistisque. Ea fides, ea fœderum « religio summæ hominibus curæ esse debet, et qui apud « immortales deos adipisci gratiam postulant, et qui retinere « bonam inter homines famam; ut de utilitate jam taceam, « quæ servantes pactorum atque fœderum ultro sequitur: « nam et cum his cupidissime jungunt amicitiam prudentes; « et hanc deserere, quantumlibet necessitate pressi, vere« cundantur; at quorum suspecta aut credita levitas est, eos « et ab aliis falli nec admiratur quisquam, nec irascitur. Hæc « autem quum etiam inter infensissimos hostes obtinere de« beant, quanto magis præstanda sunt amicis, hospitibus, « alumnis! Non possum plura præ lacrymis loqui: sed neque « verborum magis hoc, quam pietatis, opus est; et si hæc « contemnere poteris, supervacua omnis est oratio; neque « enim moveare, tametsi plurima et gravissima proferantur. »

XIII. Hæc largo cum fletu proloquutus senior, adeo commovit Cassium, ut præ verecundia colorem mutaret. Educta tamen ex Archelai manibus dextra: « Si persuadere « Rhodiis noluisti, ut abstinerent injuriam a nobis, mihi « suadere non debes, ut acceptam ulcisci supersedeam: sin « vero hæc agentem audire neglexerunt, pœnas ab his ex« petam, a quibus contemptus es.

XIV. « Ubi vero erant illi Rhodii, gens studiosa libertatis, « amicitiæ tenax, hospites, magistri et educatores mei, quum « nuper auxilia petentem rejecerunt? At Dolabellæ mise« runt naves, qui nec educatus ab his, nec eruditus est, et « libertatem conabatur opprimere, quam ego et Brutus cum « aliis principibus defendimus. Neque vero prodest Rhodiis « hic color, quasi misceri nolint civilibus Romanorum ar« mis: essent civilia, si nos quoque faceremus partes, et « nostram ad potentiam res trahere conaremur. Nunc ubi « aperto bello hinc rempublicam stare, inde tyrannos intel« ligitis; frustra poscitis a nobis oratisque libertatem, pro « qua nobiscum propugnare cunctamini. Adeone vos tot

« clari viri, amici plerique hospitesque, a quibus defensi « semper, a quibus ornati estis, nihil commovent, indicta « causa condemnati, proscripti, exuti bonis, ejecti patria, « vita ac luce depulsi? ut succurrere nolitis populo romano, « cujus societatem atque amicitiam jactare non desinitis.

XV. « Sed enim senatus prius vobis exploranda voluntas « est! scilicet ejus, quem præclare scitis vi obsessum op- « pressumque sententiam suam non audere profiteri! Quod « si vero discere vobis curæ sit, quid liber et suæ potestatis « senatus censeat, senatusconsultum introspicite, quo mihi « Brutoque opem ferre socii amicique omnes jubentur. Tu « vero, si quid unquam a Rhodiis profectum est in Roma- « nos officii, diligenter meministi: præmia, quæ vobis abun- « dantissime sunt reddita, præteris. Quid autem vobis pro- « desse possunt benefacta majorum, si dissimiles his esse « pergitis? Juverunt illi rem romanam : at vos deseritis, « quum maxime opus bonis fidelibusque sociis habeat respu- « blica. An non, siquidem Dorienses censeri magnum est, « subvenire pulcherrimo imperio, nunc sub iniquorum ci- « vium maleficiis laboranti, vos oportuit; et vel hinc ordiri « amicitiam, etiamsi nulla vobis antiquitus cum nomine ro- « mano fuisset?

XVI. « Vos autem ita vos geritis, tanquam adhuc a Tel- « chinibus incoleretur insula; ne forte oblitum rhodiæ hi- « storiæ putes. Sed ista quidem mitto : at quia provocatis « ad fœdus, quod auctore Cæsare, qui et dominationis fuit « auctor, factum est; an non eo ipso continetur, romanum « rhodiumque populos, uti cuivis opus esset, invicem auxi- « liari debere? Quin igitur adestis hoc tempore summo in « periculo constitutis? En adsum C. Cassius, Romanus certe, « nec civis modo, sed, si qua senatusconsultis fides est, im- « perator; et ex lege fœderis auxilia postulo : easdem vobis « fœderis leges M. Brutus, easdem Sex. Pompeius ingerunt, « præfectus a senatu maritimæ rei.

XVII. « Accedunt senatorum preces, qui ad me, et Bru-

§ XV. Strabo, lib. XIV, p. 653. — Appian.

«tum, et hunc, quem dixi, Pompeium ex Urbe confuge-«runt. Tot et talibus viris suppetias ire negabitis, qui ex «formula fœderis ad auxilium vel unicuivis Romano feren-«dum tenemini? sin vero hos tantummodo, qui nunc Ro-«mam urbem obtinent, Romanorum loco; nos pro exsuli-«bus et peregrinis habetis: at vos romana fœdera objicere «nobis desinite. Serventur ea, inter quos scilicet convene-«runt: interim Rhodii, nisi sponte imperata facietis, ab his «exsulibus atque peregrinis justo pioque bello petemini.» His ab Archelao Rhodi expositis, Alexander et Mnaseas cum illa, quam prædiximus, classe Myndum adnavigarunt, tanquam hac audaciæ ostentatione Romanos territuri; compedesque magno numero monstrarunt eminus, tanquam captivos plurimos in potestate mox habituri: hinc, quia portu se romana tenebat classis, Gnidum petierunt.

XVIII. Postridie, quum pari contemptu Rhodii adessent, L. Statius Murcus contra eduxit naves; certatumque est acriter, patrias utrisque artes gnaviter adhibentibus: quippe Rhodios nemo tum æquabat nauticæ rei peritia; Romani contra lacertis et robore nitebantur: hos numerus et magnitudo navium adjuvabat, quæ neque rostrorum ictibus cedebant temere, et, ferreis injectis manibus, cito redegerant hostes a discursando ad statariam pugnam. Igitur duabus Rhodiorum navibus depressis, tribus cum ipso remigio captis, cæteræ male mulctatæ Rhodum refugerunt.

XIX. Hanc pugnam ex promontorio spectavit Cassius: neque moratus diutius, quam ad reficiendas naves opus erat, Loryma petiit, Rhodiorum castellum oppositum insulæ. Inde pedestres copias onerariis navibus transjecit, ducibus Fannio et Lentulo. Ipse Cassius in naves se contulit, ut terra marique Rhodus oppugnaretur. Neque defuit his audacia iterum tentandæ pugnæ, quanquam semel jam superati, cum multo paucioribus navigiis adversus octoginta rostratas dimicarent: sed tum quoque victi sunt, duabusque navibus amissis, ad urbem compulsi, cujus

§ XVIII. Dio. — Appian.

mœnia mox armatis compleverunt, undique propugnantes; nam et a mari turres plicatiles navibus advectæ erigebantur.

XX. Hoc terrore, quod in civitate sanum erat, colloquia cum Fannio Lentuloque de pace habebant; quum subito conspectus est in oppido Cassius, neque scalis superato muro, neque ulla externa vi adhibita. Reclusas ab amicis ejus et educatoribus portulas, quæ multæ in mœnibus erant, creditur; timentibus, ne vi capta Rhodus omnino dirueretur. Sed ipse, tanquam sine exceptione victor, licet *regem et dominum* appellantibus, *neque regem se, neque dominum esse, sed interfectorem regis atque domini* respondisset; hasta sub tribunali proposita consedit, interdicto severe militibus, *ne quis corporibus aut rebus Rhodiorum injiceret manum.* At ipse quinquaginta nominatim citatos ex auctoribus belli Rhodiis duci ad supplicium jussit; quinque et viginti, quos negabant comparere, damnavit exsilio; pecuniam publicam omnem ad se comportari præcepit, ne sacris quidem, et donariis deum abstinens; orantibusque Rhodiis, ne cunctis numinum simulacris spoliarentur, *Solem a se relinqui*, respondit: intactum enim nihil præter currum ejus dei siverat.

XXI. Sed ea vox ominosa paulo post est habita, tanquam celeriter luce cariturum præsagientis: sed et edictum proposuit, *uti, quod quisque privatim auri argentive possideret, intra dictam diem proferret,* morte celantibus denuntiata, indicibus promisso præmio; servis libertatem, liberis decimas constituerat. Multi tamen occultandis rebus suis perstiterunt, plura minari Cassium, quam facturus esset, existimantes. Cæterum ubi ex edicto pœnas mercedemque decerni viderunt, prorogari diem postulantes, ex puteis et foveis, ubi rerum pretiosissima condiderant, tantam opum vim attulerunt, ut octo millia talentorum inde confecta referantur.

§ XIX. Oros. VI, 18. — Appian. — Dio. — § XX. Plutarch. in Bruto, cap. 44. — Euseb. Chron. — Dio. — Val. Max. I, 5. — § XXI. Dio. — Val. Max. — Plutarch. in Bruto, cap. 48. — Appian.

XXII. Neque his contentus, quingenta insuper talenta imperavit civitati; præsidioque imposito, L. Varum ibi reliquit. His rebus alacer Cassius (ausum enim immanis operis celerrime confecerat), Asiæ quoque tributum ingens imperavit, decuplum ejus, quod pendere quotannis consuevisset; idque statim exegit. Dum in his occupatus est, valida classis ab Ægypto navigare ad hostes nuntiatur, mittente Cleopatra; quam et amicitia illarum partium, et recens a Cassio metus, ut potius ei negotium alibi facesseret, acribus stimulis impulerat.

XXIII. Itaque Murcum cum sexaginta navibus, et fortissima legione, atque aliquo numero sagittariorum occurrere ad Tænarum Peloponnesi promontorium jussit, ut illius maris transitum opportuna statione custodiret: ei quoque peninsulæ non satis æquus, quam incursionibus, et abducta, quanta poterat, præda vexaverat. Multo ubique lenior Brutus, sub eadem tempora Lycios conferre pecuniam et dare milites jusserat. Sed illi, Naucrate quodam impellente populum, objecerunt arma, tumulosque nonnullos arcendi transitus causa insederunt. In hos, dum cibum capiunt, impetu facto, Brutus per equites suos interfecit ad sexcentos; simulque cum fugientibus irrupit castra.

XXIV. Tum ad castella et oppida circumlato bello, plerisque deditione potitus, præsidiarios sine pretio dimisit incolumes. At illi, non tam deliniti beneficio, quam infensi ob illata damna, Xanthum se contulerunt hostilibus animis; quod oppidum tota Lycia maximum, summa ope ad resistendum se parabat: suburbiis enim dirutis, ne receptaculum hosti, neve materiem ad opera præberet, fossam circum urbem duxerant pedum in altitudinem quinquaginta, et proportione latam; cujus e margine in adventantes jacula et sagittas torquebant, tanquam profundo flumine et vadari nescio dirempti. At Brutus, quanquam e longinquo petenda erat materia, tam fuit in oppugnatione diligens, ut qui

§ XXII. Appian. — Vell. II, 69. — § XXIII. Plutarch. in Bruto, c. 44. -- Dio.

multorum mensium futurus credebatur labor, paucis diebus conficeretur.

XXV. Partitus enim copias in diurnam nocturnamque operam, ut, parte dimidia pugnante, reliqui interquiescerent, penetravit ad mœnia portasque, et quia recentes subinde fessis succedebant, oppidanos, quibus haudquaquam eadem erat copia, ad extremum discrimen adduxit. Repugnabant illi tamen, donec pinnæ turresque steterunt; sed ubi sunt ab his destituti, una reliqua spes atque contentio fuit, si quam fugiendi reperire viam possent. Amnis præterfluebat urbem, eodem atque illa nomine: sub hoc quidam urinando conabantur evadere; sed excepti sunt retibus, sub aqua in transversum tensis, quibus appensa in summo tintinnabula, ut quis inciderat, capturam significabant.

XXVI. Postremo omnium eruptio placuit: quod ubi Bruto nuntiis, aut rebus ipsis proditum est, reduxit a portis milites, ut spatium concederet. Id Xanthii negligentiam interpretati, noctu eruperunt cum ignibus, quos injicerent machinis: vehemens inde certamen ortum. Sed Bruti milites, facto per incendium impetu, nudum Xanthiorum agmen (neque enim præter faces et tela quidquam extulerant) disjecere; multis interemptis, quia metu, ne simul irrumperet hostis, clausum oppidum fuerat. Et hos quidem hunc ad modum occlusa porta, reliquos aperta prodidit: namque sub meridiem eruperunt iterum, incensisque machinis oppidum repetierunt, libero relicto propter priorem casum aditu.

XXVII. Igitur confertim irrumpentibus Romanis oppidum capiebatur, nisi repente funibus ruptis cataracta decidisset. Duo millia ferme intraverant: ii quum premerentur a Xanthiis, neque subducere sine funibus gravem portam, neque concidere tectam ferro possent, multis amissis in ædem Sarpedonis penetrarunt, ejusque munimento se tuebantur. Sed anxius de his Brutus, omnia tentando, diversis

§ XXIV. Plut. — Strab. lib. XIV, p. 665. — Appian. — § XXV. Strab. — Plut. — § XXVI. Appian. — Dio. — Plut.

aditibus invenit viam: alii, scalis incendio amissis, subito fabricabant novas; alii, antennas admoventes mœnibus, per eas subrepebant; nonnulli, uncos restibus ejaculantes in murum, ubi forte quis adhæserat, attollebantur.

XXVIII. Œnoandenses, vicini Xanthiis et plerumque discordes, notitia locorum, per abruptas rupes enitebantur; Romanis etiam quibusdam sequentibus: sed laboriosus adscensus fuit, multique, fallente vestigio, in præceps lapsi perierunt. Eodem tempore quidam eorum, qui muros transcenderant, portulam quamdam aperuerunt, ante quam vallum erat exstructum præacutis sudibus: super eas audacissimus quisque transcendentium, sublevatus a commilitonibus, evadebat; donec numero jam multi portam, quæ intus ferro non erat munita, diffringere cœperunt. Accendebantur enim periculo suorum, invadi hos a Lyciis arguente clamore.

XXIX. Igitur quum intus forisque idem plurimi summo conatu agerent, effracta porta dissiluit; ad quod spectaculum ingens sublatus clamor, gestæ rei pugnantibus indicium fecit, diremitque certamen. Interim ignis, a machinis ad propinqua mœnia devolutus, pinnas et his conjuncta ædificia comprehendit. Idcirco Brutus, perniciem oppidi timens, exstingui a militibus flammam jussit: sed hæc ab oppidanis ultro augebatur, picem, sarmenta, quidquid alendo igni reperiebatur, cupide injicientibus. Bruti potius hanc patriam esse putares, quum deleretur a suis, ab hoc defenderetur.

XXX. Ille et in urbe, et, quia propter tumultum incendiumque nihil profici poterat, egressus porta, murosque circumvehens, tendebat ad Xanthios manus, *sibi parcerent, seque et oppidum servarent.* At illi fatali rabie tela incendium exstinguentibus ingerebant: postremo clausis domibus se parentesque et liberos occiderunt; alii, nec firmior tantum ætas, sed parvi pueri atque puellæ, insiliebant in ignem,

§ XXVII. Lips. Poliorc. lib. II, dial. 2. — Appian. — § XXIX. Plut. in Bruto, cap. 45.

aut in præceps demittebant corpora; pars, jugulum præbentes paternis ensibus, in libertatem asseri postulabant. Relatum etiam ad Brutum est, mulierem conspici pendentem ex laqueo, quæ parvulum infantem e collo suo suspendisset, altera manu adhuc teneret facem ardentem inflammandarum ædium gratia raptam.

XXXI. Id videre non sustinuit Brutus; sed illacrymans, præmium pronuntiari jussit in milites, si quis Xanthium conservasset. Sed illi, jugulatis suis omnibus, et in rogos conjectis, super incensam lignorum struem se transfodere malebant. Igitur summa Bruti cura vix ad templa quædam servanda profuit: homines quidem ingenui centum quinquaginta superfuisse traduntur, molliores cæteris et amantiores vitæ. Sic Xanthii perierunt pro libertate, majores æmulati, quorum par pervicacia antea quoque patriam civium manibus perdiderat. Ab Harpago certe oppugnati, regis Cyri præfecto, ne Persicam servitutem paterentur, incendio et ruinis oppidi se tumularunt.

XXXII. Idemque iterum accidisse Appianus tradit, Alexandri bello Persico. Sed Arrianus et Diodorus, quibus credere malis, ille Xanthios venisse deditione in fidem scribit; Diodorus, Lyciis quidem, sed Marmarensibus, nescio quibus, eamdem ferociam exitumque fuisse. Xantho capta, Brutus ad Patara descendit, quod oppidum videri navale Xanthiorum poterat. Sed vim admovere cunctabatur, eamdem in his vecordiam metuens, quam expertus in Xanthiis esset.

XXXIII. Idcirco prius captivos in conspectum eorum adduxit, hortaturos, ut, sua clade admoniti, saniora consilia capesserent; quin et nonnullos necessariis suis dono dedit. Quum nihil responderetur, concessa ad deliberandum reliqua parte diei, abduxit copias; postridie rursus affuit, et, quam proxime muros constituta catasta, captivos in con-

§ XXX. Appian. — Dio. — Plut. — § XXXI. Plut. — Appian. — Herodot. I. — § XXXII. Arrian. de Expedit. Alex. lib. I. — Dio, lib. XVII. — Appian.

spectu oppidanorum cœpit vendere: et ne sic quidem motis Patarensibus, cæteros omnes sine pretio dimisit. Erant in eo numero feminæ quædam Patarensium; quæ ubi viris atque propinquis suis lenitatem atque moderationem Bruti diligenter exposuerunt, eo res adducta est, ut, qui modo extrema maluerant, aperirent portas, seque et sua omnia in fidem potestatemque Bruti contraderent.

XXXIV. Atque ille neminis aut supplicium, aut fugam jussit; sed recepta, quæ in publico erat, pecunia, edictum simile Cassiano proposuit, de conferendo a privatis auro argentoque. Forte quidam, a servo proditus aurum abdidisse, ad Brutum ducebatur. Eum ut eriperet mater, cum clamore sequebatur, *innocenti negotium exhiberi; se criminis ejus ream esse.* Tum conversus ad eam servus, quanquam interrogatus non esset, coarguere mendacium cœpit, et aurum a domino celatum asseverare. Hæc ibi renuntiata Bruto sunt, juvenis patientia, matronæ pietate collaudata, abire cum auro suo incolumes, servum improbum in crucem tolli, jussit.

XXXV. Inter hæc missus cum parte classis Lentulus Andriaca, quod navale Myrensium est, rupta, quæ portum claudebat, catena, cepit; Myrensium prætore simul deprehenso. Et hunc dimitti Brutus jussit; eoque pacto Myra quoque recepit in deditionem; ubi similiter exacta pecunia, Lentulus ad imperatorem rediit. At ille, recepta omni Lycia, communique Lyciorum non amplius centum quinquaginta talentis imperatis, classem eorum Abydi præstolari jussit, quo et ipse pedestres copias erat adducturus, ut inde Sestum transmitteret. Prius tamen deflectit in Ioniam, instituti sui tenax, et ubique justitiæ atque moderationis edens præclara specimina.

XXXVI. Sed nihil fuit hominibus supplicio Theodoti gratius, quem, propter Pompeium Magnum hoc auctore interfectum, communiter omnes erant perosi. Hunc igitur,

§ XXXIII. Dio. — Appian. — Plut. — § XXXIV. Appian. — § XXXV. Dio. — Appian. — Plut.

dum cæteri puniuntur a Cæsare, fuga ereptum ex Ægypto, et per Asiam vagabundum, corripi Brutus, excruciatumque necari, jussit. Inter hæc et Cassius, Rhodo subacta, in continentem redierat. Hunc arcessivit Brutus Sardes, venientique cum amicis occurrit. Magna ejus diei species fuit, quum tanti exercitus starent in armis, et propter res bene gestas utrumque pariter imperatorem concordibus vocibus salutarent.

XXXVII. Sed ipsi statim a via colloquendi causa diverterunt in conclave quoddam, semotis arbitris. Nam ut inter viros tanta potentia subnixos, multisque ducibus et amicis stipatos, suspiciones ortæ erant. His ultro citroque proferendis in contestationes et objurgationes ibatur; fletumque audire erat, et vehementiores interim voces, ut magno in metu pro foribus amici utriusque essent, quibus, *ne injussi ingrederentur*, acriter interdictum erat. Sed ad extremum M. Favonius, M. Catonis ineptus imitator, quanquam prohibentibus ministris irrumpens, recitatis Homeri versibus, quibus Nestor, *parere sibi natu minores*, jubet, Cassio risum, Bruto iram movit; isque exesse jussit inscitum canem, et adulterinum canem, græcis verbis hunc in sensum conviciatus.

XXXVIII. Tamen ille finis altercationis imperatoribus fuit; et ad cœnam Cassii Brutus amicique ejus comparuerunt. Tum et Favonius affuit, et quum supremum in lectum rejiceretur a Bruto, *neutiquam invitatum* testante, magna contentione corporis contra repellentes usus, in medio se reposuit. Postridie virum prætorium L. Pellam, postulantibus repetundarum Sardianis, damnavit Brutus publice; momorditque ea res Cassium, quia non ita pridem ipse duos ex amicorum cohorte paris criminis compertos, privatim admonuisse contentus, palam absolverat.

XXXIX. Objecit igitur hoc Bruto, atque amicis utendum monuit indulgentius, ni deseri velint; contra Brutus *idus*

§ XXXVI. Plut. in Pomp. et Bruto. — Dio. — § XXXVII. Arist. Polit. III, 11. — Dio. — Plut.

martias testabatur, *neque ideo interemptum Cæsarem, quod ipse per se læderet singulos, sed quia hoc agentium robur præsidiumque esset. Quod si ita sit agendum, tolerari Cæsarem præstitisse.* « Tunc enim, inquit, una nobis hærere poterat « ignaviæ nota; nunc si eadem committamus, cum tot labo« ribus ac periculis injustitiæ crimen sustinebimus. » Hinc apparet animus Bruti, et quid in nece Cæsaris spectaverit. Alia Cassio mens erat, qui acer et belli peritus, sed asper ira, potentiam magis et metum, quam æquam omnibus libertatem quærebat. Idem inter familiares solutus erat risu, et dicax.

XL. Contra *Brutum vulgo carum, amicis dilectum, optimo cuique admirationi, ne hostibus quidem invisum fuisse,* tradunt; *quia mire lenis, magnanimus, iræ, voluptati, avaritiæ inexpugnabilis, verum atque honestum indeclinabili constantia sectabatur. Igitur etiam ex Antonio multos audivisse* ferunt, *eum dicere consuevisse, solum Brutum virtutis et honesti specie motum ad inferendam Cæsari necem; cæteris omnibus alia proposita fuisse.* Sed neque vulgo dubitabatur, unum hunc bono animo descendisse ad civilia arma. *Nam neque Pompeio victori mansuram fuisse modestiam, quin ille consulis, aut dictatoris, aut cujus alius magistratus nomine, perpetuam dominationem retineret; et hunc ipsum Cassium, nihilo Carbonibus et Mariis et Cinnis meliorem, sæpe ab honesto ad utilitatem flecti, neque communem salutem magis, quam privatæ potentiæ rationes respicere.*

XLI. At Brutum animo quam opibus nisum fuisse, vel ipsius epistolæ doceant, vicino jam discrimine compositæ: nam ad Atticum scribit, *nunc equidem esse res suas in pulcherrimo statu : nam aut victoria libertatem populo romano comparaturum, aut morte sua confirmaturum sibi : et cætera quidem in incerto; unum haud dubiæ veritatis esse, aut victurum se liberum, aut moriturum. M. Antonium autem meritas vecordiæ pœnas pendere, qui, quum censeri cum Catonibus, Brutisque et Cassiis potuisset, Octaviani vilis accessio*

§ XL. Tacit. Hist. II, 38. — Plutarch.

esse maluisset : quem et ab se præsens maneret periculum, et, si hoc vitasset, aliud exspectaret ab ipso Octaviano gravius. Et in his quidem Brutus atque Cassius erant.

XLII. Romam miserandum in modum vexare non desistebant Tresviri. Novus etenim annus, quo M. Æmilius Lepidus iterum, ex fœdere triumvirali, L. Munatius Plancus, pridem a Cæsare designatus, consulatum gesserunt, novam proscriptionem attulit, non quidem in capita, sed in fortunas civium ; eamque ut mitiorem per se, ita latius patentem, quum ab hac injuria ne infirmior quidem sexus immunis fuerit. Tributa jam partim ex longa vetustatis desuetudine relata fuerant, partim nova constituta. Edictum fuerat, quantum quisque pecuniæ ex agrorum modo, ex servorum numero, conferret. Sed et hæc, et proscriptorum bona, quoniam qua violentia rapiebantur, eadem profundebantur libidine, aut licentia militari diripiebantur, tantum aberant ab eo, ut Tresviros explerent, ut illi in concione ad populum testati sint, sibi ad belli sumptus octies millies etiamnum opus esse. Itaque quum in omnes partes versarent animum, pecuniasque sibi undeunde extricandas statuerent, tandem ad inauditum antea consilium decurrerunt, ut tabula proposita mille et quadringentarum mulierum, quæ ditissimæ haberentur, nomina proscriberent, juberentque eas profiteri bona, et inde in sumptus belli conferre quantum ipsi edixissent; gravi imposita pœna, si quæ quid celaret aut mala fide æstimaret; et præmiis in indices, sive liberos, sive servos, pronuntiatis.

XLIII. Illæ autem nova re atque atroci percitæ, non tamen sibi defuerunt. Sed, in malis licet, decoris matronalis memores, primo adeundas sibi existimaverunt propinquas Triumvirorum mulieres. Ac sororem quidem Cæsaris Octaviam (nam mater Attia paulo ante obierat), et matrem Antonii Juliam, propitias faventesque nactæ sunt. Sed ab impotenti muliere Fulvia, Antonii conjuge, repulsæ, non tulerunt ignominiam ; ac statim in forum ad ipsos Tresviros

§ XLII. U. C. 710; A. C. 42.—Dio. — Sup. XCVI, 93; CXX, 19.—Appian.

progressæ, discedente, præ verecundia majestatis earum, populo, atque etiam satellitibus, illatas sibi injurias in hunc modum, Hortensia verba faciente, conquestæ sunt:

XLIV. « Quod feminas decebat vobiscum expostulaturas, « primo ad propinquas vestras confugimus; quod vero non « decebat a Fulvia passæ, et rejectæ ab ea, in forum ad vos « accedere invitæ cogimur. Quid tandem fiet? Ademistis « nobis parentes, et filios, et maritos, et fratres, quod eos « vobis iniquos fuisse arguebatis. Si igitur bona quoque no- « bis eripueritis, ad indecoram nos et generi nostro, et mo- « ribus, et ipsi etiam sexui vivendi conditionem adigitis. Si « nobis, itidem ut viris, hostilis in vos animi crimen im- « pingitis, nostra quoque capita proscribite. Sin neminem « ex vobis hostem feminæ judicavimus, neque ædes vestras « evertimus, neque aut exercitus abduximus a vobis, aut in « vos immisimus, nec denique vobis impedimento fuimus, « quominus concupitos honores et imperia teneretis, quo « tandem jure in pœnarum partem expertes culpæ vocamur? « Cur tributis gravamur, quibus vobiscum de honoribus, aut « imperiis, magistratibusve, aut de republica denique, quam « invadere per tot mala, tot cædes, ardetis, nullum est nec « potest esse certamen?

XLV. « Instant nimirum bella! Quando autem bella de- « fuerunt? in quæ tamen nunquam mulieres conferre co- « actæ sunt, ab omnibus gentibus eam quam ipsis natura « tribuit immunitatem adeptæ. Matres olim nostræ, quum, « Pœnis prementibus, non de imperio magis quam de salute « communis patria certaret, supra conditionem sexus rem- « publicam opibus suis juverunt: at volentes, nec ullis coa- « ctæ imperiis; at non ex rusticis urbanisve prædiis, non ex « dotalibus pecuniis, sine quibus non est ingenuam vitam « degere, sed ex solo muliebri mundo; at non æstimatis « bonis, non sub indicum delatorumve calumniis, nulla de- « nique aut vi aut necessitate, sed per voluntariam plane « liberamque collationem. Vos quid imperio, quid patriæ

§ XLIII. Dio. — Appian.

« timetis? Si, quod dii omen avertant! aut Parthi, aut Galli « huic urbi infesti minarentur, non nobis maternorum exem- « plorum indoles deesset. Ad civilia bella absit ut opes con- « feramus, aut ad mutuas vobis cædes auxilio simus. Nec bello « Pompeiano ullas exactiones tulimus : non Marius nobis, « non Cinna hoc oneris injunxerunt; non denique Sylla, « oppressor reipublicæ, quam vos scilicet constituitis. »

XLVI. Hæc dicente Hortensia, indignabantur Tresviri, si, quum viri tacerent, feminæ eo proveherentur audaciæ, ut palam in foro concionarentur, et rationem a se reposcerent, et viris operam sibi in bello navantibus, ipsæ ne pecunias quidem contribuerent. Itaque summoveri eas per lictores jusserunt. Verum exortus clamor circumstantis multitudinis et cohibuit lictores, et Tresviros ipsos coegit molliore responso populi indignationem deprecari, totamque rem in posterum diem rejicere.

XLVII. Nec tamen incepto abstiterunt, omni jampridem pudore per scelerum assuetudinem exuto : numerum tantum imminuerunt, et pro mille et quadringentis, quadringentas solas proscripserunt; simulque edictum est de viris, ut quicumque supra quadringenta millia possideret, civis, peregrinus, libertus, sacerdos, cujuscumque gentis, nemine excepto, bona profiteretur, iisdem pœnis, si quis contra faceret, præmiisque in indices pronuntiatis; atque ex facultatibus suis quinquagesimam Tribusviris partem fœnori commodaret, ac præterea unius anni reditus ad bellum conferret. Dio decimas ab omnibus locupletibus, et quidem proscriptis eorum in tabula nominibus, exactas esse scribit, atque ita ut decimæ imperarentur verbo, re autem ipsa vix decimæ possessoribus relinquerentur. Quum enim ipsi æstimare bona sua juberentur, variis postea calumniis, quasi non bona fide professi, eo usque vexabantur donec omnia amitterent. Postremo servos ad remum vel dare de suis, vel, si non idoneos haberent, emere coacti sunt. Senatoribus quoque curatio viarum ea lege imposita, ut hoc etiam onus suis

§ XLVII. Dio.

sumptibus sustinerent; adeo ut urbani omnes exuti facultatibus, soli militares viri immensum in modum opibus aucti fuerint.

XLVIII. Neque enim illis aut stipendia, aut imperatorum præmia sufficiebant, aut pro cædibus proscriptorum numeratæ pecuniæ, aut denique occisorum bona ipsis vilissimo pretio ad triumviralem hastam addicta. Quum enim intelligerent sibi obnoxios esse duces suos, qui raptam armis dominationem nullo modo poterant, nisi armorum ope, retinere, nullum aut insolentiæ, aut aviditati ponebant modum, indignioraque ultro, quam quæ jubebantur, in miseros cives exempla edebant. Interficiebant enim non proscriptos, et diripiebant eorum ædes quibus nihil molestiæ exhiberi voluerant Tresviri. Ab ipsis quoque proscriptorum petebant domos, aut agros, aut villas, aut censum universum; aut adoptari volebant a senibus orbis, quibus amplæ possessiones essent. Postremo eo protervia et impudentia militaris processit, ut repertus fuerit, qui auderet ab ipso Cæsare, Attiæ matris, quæ tum mortua et publico funere elata fuerat, bona poscere.

XLIX. Quæ licentia quum jam iis quoque gravis esset, qui eam excitaverant et aluerant, negotium dederunt Tresviri uni e consulibus, ut in eos animadverteret, qui cædes et rapinas, ultra quam ipsis imperatum fuerat, exercuissent. At ille non ausus milites attingere, servos quosdam, qui militibus immixti pari cum iis cultu multa peccaverant, comprehensos suspendi jussit. In illa colluvie rerum, virgo Vestalis quædam sub noctem a cœna rediens domum, quum quæ esset ignoraretur, vim passa fuerat. Ex hac unius Vestalis injuria quæsitus est sacerdotio ipsi honos ac præsidium, datumque Vestalibus, ut singulis lictoribus uterentur.

L. Inter tot atrocia, quum tot clarissimorum civium sanguine Cæsaris manibus Tresviri litarent, divinos quoque in eum honores omnes variis decretis congesserunt: quæ extorta per vim, et impia adulatione propudiosa, ne fa-

§ XLVIII. Dio. — Appian. — § XLIX. Dio.

stidio sint lectoribus, omittimus. Illud memoratu dignius est, eos kalendis januariis et in acta Cæsaris jurasse ipsos, et alios jurare jussisse. Qui mos tum cœptus ad multas deinde ætates duravit, ut initio anni, in eorum omnium qui rerum potiti aliquando fuerant, nisi qui senatus decreto fuerant ob scelera notati, acta juraretur. Cæterum Tresviri, firmandæ potentiæ causa, magistratus tum in plures annos, exemplo Cæsaris, ordinaverunt, simul mercedem suis, et sibi in posterum munimen. Atque sic constitutis rebus, Cæsar et Antonius ad bellum proficisci parabant.

LI. At Statius Murcus, Cassianæ classi præfectus, circa Peloponnesum excubans, quum Ægyptiam classem ad Africæ litora perisse naufragio audisset, ejusque cladis notas ad Laconiam usque fluctus pertulissent; ne cum tanta classe nihil ageret, trajecit Ionium pelagus, et insulam portui Brundisino oppositam, Lælii nuper et Libonis exemplo, cepit. Hæc enim statio valde erat opportuna ad prohibendum, ne qui ex Italia milites, aut commeatus in Græciam trajicerentur. Sed jam exercitus Triumvirorum, octo legiones, cum legatis C. Norbano ac Decidio Saxa, transmisso Adriatico in Macedoniam præverterat; Tribusviris hos præmittentibus, dum Cassium et Brutum Lycio Rhodiensique bello in longum tempus se putant implicuisse.

LII. Sed comperto rerum istarum exitu, Rhodiis Lyciisque collaudatis publico decreto, promissisque ad eorum reparandam fortunam pecuniis, et relicto ad præsidium Urbis Lepido, Cæsar et Antonius pecunias legionesque diviserunt (quia jam nihil Antonio satis videbatur, nec in pari jure portionem æquam obtinere Cæsarem patiebatur), statimque profecti sunt paludati. Cæterum Antonius, qui Brundisium ierat, quum inde transmittere conaretur, a Murco impeditus et exclusus, cum rostratis, quas habebat oppido paucas, nihil ad summam profecit, quanquam catapultis et machinis, atque etiam turribus naves oneraret. Id unum egit, ut secundo vento partem copiarum subinde imponeret

§ LI. Appian. — Dio.

onerariis navibus, quæ plerumque perveniebant, priusquam a Murco opprimerentur. Postea, quia parum ista proderant ad summam, C. Cæsarem, qui circa Siciliam cum Sex. Pompeio navalibus viribus dimicabat, ad ferendam in commune opem excitavit. Sed hujus quoque belli origo, Sextique fortuna, quæ a cæteris rebus separari utilius fuit, deinceps exponi debent.

§ LII. Flor. IV, 7. — Plut. in Anton. cap. 27. — Plin. XXXV, 1. — Dio. — Appian.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER LXXXVIII

IN LOCUM LIBRI CXXIII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI VICESIMI TERTII.

Sex. Pompeius, Magni filius, lectis ex Epiro proscriptis ac fugitivis, cum exercitu diu, sine ulla loci cujusquam possessione, prædatus in mari, Messanam oppidum in Sicilia primum, deinde totam provinciam occupavit; occisoque A. Pompeio Bythinico prætore, Q. Salvidienum legatum Cæsaris navali prælio vicit. Cæsar et Antonius cum exercitibus in Græciam trajecerunt, bellum contra Brutum et Cassium gesturi. Q. Cornificius in Africa T. Sestium, Cassianarum partium ducem, prælio vicit.

I. Sex. Pompeius, quum ei morte Cæsaris, et sequutis eam motibus, spes in patriam redeundi vix ostensa prius, quam erepta esset, imperium maris amplexus, cujus ei concessus ab senatu titulus fuerat, versus Italiam navigavit. Sed audito, se quoque inter percussores superioris Cæsaris damnatum esse, abstinuit continenti, et sine maleficio circum insulas oberrans, ut in patriam revocaretur, exspectabat; quod se facinoris ejus, cujus cæteri convicti dicebantur, innocentem sciebat ab omnibus haberi. Ut vero cum cæteris suum quoque nomen feralibus tabulis insertum didicit, ad bellum se totis viribus comparans, in-

struxit naves; neque proscriptos modo, qui in Epirum evaserant, sed etiam fugitivos recipiendo, et armando ergastula, quin et cum piratis inita societate, qui circa Cumas et Gallinariam silvam prædabantur, coegit exercitum : diuque sine certa cujusquam loci possessione vagatus in mari, quum felici rapina per Italiæ portus haud spernendam vim militum et pecuniæ confecisset, in Siciliam cursum direxit, Mylisque et Tyndaride citra pulverem captis, Messanam, prævalidam urbem, tentare ausus est.

II. Erat tunc A. Pompeius Bithynicus Messanæ, Siciliæ prætor. Ab hoc repulsus initio Sextus, non ideo destitit, quin vastatione agrorum, intercipiendisque commeatibus Mamertinos vexaret. Sed et vicinos, opem ferre conantes, exceptos per insidias, aut simili clade mulctatos, deterrebat. Postremo quum jam etiam quæstorem Bithynici cum pecunia, quam deportabat, in potestatem redegisset, per communes amicos, Hirtium et Fannium, qui recens proscripti in Siciliam profugerant, inita est inter duces pactio, ut æquato imperio Siciliam obtinerent. Sic receptus Messanæ, imperatoque, ut pecunias et arma proferrent, Syracusas petiit; acceptoque ex Africa subsidio, quod Q. Cornificius miserat, et illam urbem, et postea plures subegit. Unde res frumentaria perangusta Romæ, multique mortales absumpti frugum penuria, coegerunt Cæsarem, qui hactenus majorum rerum cura Sextum augeri tulerat, ut et classi instruendæ adjiceret animum, et Q. Salvidienum Rufum cum ingentibus copiis Rhegium præmitteret.

III. Namque Pompeius, in dies augendo famam atque copias, quum præter cæteros perplurimi ad eum ex civitatibus, quæ militum præmiis destinabantur, confluerent, jam etiam Italiæ tentare oram audebat. Sed adventu Juliani exercitus in Siciliam se recepit; et Salvidienus, quum navi-

§ I. U. C. 710; A. C. 42. — Dio, lib. XLVIII. — Appian. B. Civ. lib. IV. — Lucan. VI, 422. — Oros. VI, 18. — Liv. Epit. — Vell. II, 73. — Flor. IV, 8. — Strab. lib. V, p. 243. — § II. Liv. Epit. — Dio. — Appian. — Solin. cap. 111. — Plin. VII, 45.

bus destitueretur, navigia ex corio fabricare instituit, qualibus in Oceano utebantur, levibus lignis conserta, quæ foris pelle bubula cruda in clypei formam inducebantur. Sed irrisus, et huic invento diffidens, Rhegii se tenuit, donec eodem Cæsar venisset. Ab hoc acceptis navibus, trajicienti Pompeius juxta Scyllam occurrit, consertoque navali prælio, in portum freto proximum (Balaro nomen fuit) retrusit; audacia militum (exercitatos enim Afros secum, Hispanosque, et multos egregios ex Italia viros habebat) et peritia remigum superior, quanquam numero et magnitudine navium vincebatur.

IV. Neque tamen pauciores ipse naves amiserat; sed Cæsar, qui spectatorem egerat prælii, tam duro principio minime lætus, damnavit consilium, vi transportandi copias, et aliquoties trajicere furtim conatus est; robore legionum sperans superiorem fore, modo penetrare in insulam licuisset. Quum ista quoque frustra tentata spes esset, dispositis a Pompeio firmis ubique præsidiis, et ad bellum transmarinum trepidis Antonii literis vocaretur; aliis Italicarum Sicularumque rerum demandata cura Brundisium navigavit, prius Rheginis data fide, certo curaturum, uti e numero urbium eximerentur, quæ in victoriæ præmium promissæ militibus fuerant: quod enim erant peropportuno in Siciliam situ, et propugnaculum Italiæ propter potentiam habebantur, ne hoc terrore ad Pompeii amicitiam cogerentur, haud injuria metuebat: eadem igitur liberalitate, similibus de causis erga Vibonenses usus est.

V. At Pompeius, totius Siciliæ potitus, A. Bithynicum, structo crimine proditionis, interemit; elatusque felicitate sua pugnam navalem prope Rhegium exhibuit, ut in conspectu hostium esset; captivos enim inter se concurrere coegerat, alios ligneis, alios pelliceis navigiis, ad deridendum Salvidieni commentum. Aucto deinde navium numero, quum mare vicinum haud dubie haberet in potestate, ma-

§ III. Appian. — Dio. — Liv. Epit. — § IV. Appian. — Dio. — Strab. lib. VI, p. 258.

jores etiam spiritus sumpsit, Neptuni se filium ferens, quod et ipse valeret classibus, et progenitus esset eo, qui olim totius maris imperium tenuisset. Interim Cæsar, classe Brundisium advectus, cum Antonio agitabat, quemadmodum transportarent copias, ne a Murco exciperentur, in vicina insula cum navibus centum ad hoc ipsum excubante.

VI. Tandem Cæsar, ornatis instructisque tanquam ad prælium navibus, petere insulam cœpit. At Murcus, ne dimicare locis angustis cogeretur, ubi, hinc Cæsare, inde Antonio circumeuntibus, includi posset, dimissa priori statione, in apertum mare evectus est: interea Cæsar occupavit insulam; et quia nullus in propinquo portus erat, quem tenere Murcus posset, in Thesprotidem coegit transmittere. At ille sic quoque observabat onerarias, quibus milites in Macedoniam trajiciebantur, quamvis deducerentur a Cæsaris triremibus. Sed adeo favens illis ventus fuit, ut præsidio nihil egere viderentur. Cæterum neque postea, quum et vacuæ reverterentur Brundisium, et iterum repletæ alias copias transveherent, deprehendere eas in cursu, licet expertus omnia, potuit; donec universus exercitus cum Cæsare et Antonio in Græciam transgrederetur. Murcus tamen, licet iratam sibi fortunam putaret, in ea statione perstitit, sperans fore, ut saltem commeatus et supplementa hostium interciperet.

VII. Hæc agenti missu Cassii Cn. Domitius Ahenobarbus, cum quinquaginta navibus unaque legione et sagittariis supervenit; magnopere enim referre arbitrabantur, Italiæ commeatus intercludi, quod hostibus aliunde arctam frumentationem fore existimabant. Dum hoc modo circa prohibendum expediendumque trajectum ab his desudatur, Norbanus et Saxa cum suis legionibus, omni Macedonia versus Thraciam, spatio mille quingentorum stadiorum, ad Pangæum usque montem emenso, trans Philippos posue-

§ V. Dio. Liv. Epit. — Appian. — Polyæn. Strat. VIII, 24. — § VI. Appian. — Vell. II, 70. — Liv. Epit.

runt castra, in Turpilorum et Sapæorum angustiis, quod unum tritum est iter in Europam ex Asia transeuntibus. Symbolum is locus vocabatur, quod ibi montes duo magni, arcto utrinque relicto transitu, committuntur. Interius in campo montibus circumdato Philippi jacent: ad mare Neapolis obversa Thaso insulæ, nunc quoque nomen antiquum retinenti, quæ perperam apud Ptolemæum *Thalassia* scribitur.

VIII. Hic primus oppositus est obex Cassio et Bruto, Sestum Abydeno freto (*Dardanellos* hodie vocant) transjectis. Quo tempore memorant horribile visum objectum Bruto fuisse. Forte vir somni parcissimus, et præsentia volvens animo, multam in noctem lucubrabat, quum fores crepuere. Respexit ille (nam sub tertiam vigiliam a centurionibus et tribunis adiri consueverat), quum assistere sibi spectrum ingenti et horribili specie vidit: sustinuitque rogare, *quis esset, aut qua causa venisset?* Responsum est, *malum ejus genium esse, videndum iterum Philippis:* cui ille imperterritus, « Videbo », inquit.

IX. At Cassius, Epicureæ sententiæ sectator, cui prima luce profectus ad eum Brutus rem exposuerat, *curis atque cogitationibus* id totum imputavit, *quibus agitatus animus ejusmodi sibi miracula ipse vehementi imaginatione figuraret.* Igitur hac abjecta et seposita sollicitudine, de ratione itineris, quod præ manu erat, agitari cœptum. Duo his temporibus Thracum Sapæorum erant reguli, Rhascus et Rhascupolis fratres, qui callido consilio, ut alter ex eventu salutem alteri a victore impetraret, conjunctis animis, vires diviserant, cum ternis equitum millibus hic ad Brutum, ille ad Antonium applicatus. Quum igitur his notissima regio esset, in qua castra metati Juliani fuerant, interrogatus a Cassio Rhascupolis, *brevissimam* ait *publicamque viam per Ænum et Maroneam ad Sapæorum fauces ducere;*

§ VII. Dio, lib. XLVII. — Appian. — Plut. in Bruto, cap. 54. — § VIII. Orthelii Thes. Geogr. — Plut. in Bruto, cap. 52. — Ptolem. III, 11. — Appian. — Ælian. Hist. Animal. II, 46. — Flor. IV, 7.

sed has, ab hostibus ante captas, transiri nulla vi nulloque ingenio posse. Quod si quis circumducere tentet, triplo longius iter, multisque difficultatibus impeditum fore.

X. At imperatores, commeatuum potius causa venisse Julianos in Thraciam rati, quam prohibendi accessus consilio, propiorem viam delegerunt, et præter Lysimachiam, ad Melanem sinum progressi sunt. Ibi delectu acto, repererunt legiones semiplenas undeviginti, quarum octo Bruti erant, reliquæ Cassii, cum duabus legionibus, quæ supplementi vice recens accesserant, gravioris armaturæ millia circiter octoginta. Equitum Gallorum Lusitanorumque millia quatuor Brutus habebat, cum duobus millibus e Thracia et Illyrico atque e Thessalia collectis. Apud Cassium Gallorum Hispanorumque duo millia erant; præterea quatuor Arabum, Medorumque, et Parthorum ex equis mittentium sagittas.

XI. Ad hæc socii reges et Galatici tetrarchæ, magnam vim peditum, et millia equitum quinque conjunxerant: quibus postremo accessit Rhascupolidis equitatus, tria millia. His viribus supremo decertarunt prælio, quum cæteras copias ad alios usus reliquissent. Lustrato hoc exercitu, donativa, quibus ex promisso debebantur, studiose repræsentata sunt: curatum enim fuerat, ne deesset pecunia, quia robur copiarum ex veteranis erat, qui sub Cæsare fecerant stipendia; et, ne conspecto, qui idem nomen ferret, juvene, iterum amare partes istas mallent, timebatur. Ergo neque intempestivum credebatur, alloquio firmare animos; effectoque tribunali, ubi duo imperatores cum solis senatoribus assisterent, vocata est concio; progressusque e medio cæterorum C. Cassius, cujus ætati Brutus concedebat, in hanc ferme sententiam verba fecit:

XII. « Nihil amplius a diis immortalibus petere poteramus, quam quod abunde nobis præstiterunt, commilitones, fidem inter nos, et optimæ spei communionem. « Nam ut confidere invicem debeamus, societas periculo-

§ X. Vell. II, 65. — Appian.

« rum cogit; ut velimus, exsoluta diligenter promissa effi- « cient : quando vos operam, quam eratis polliciti, nos « præmia præstitimus, quæ fides et in posterum omni nos « cura invicem liberabit. Spes autem utrorumque felicem « belli eventum sibi tam ex virtute militum, quam ducum, « vindicat; quos tales et tantos viros, senatorii omnes or- « dinis, mecum in hoc suggestu stantes, eademque vobis « omnia meis verbis asserentes videtis. De apparatu vero « loqui supervacaneum puto : quis enim vestrum est ne- « scius, frumenti, armorum, pecuniæ quanta parata sit « copia, quanta vero navium, quanta auxiliorum ex tot « nationibus atque regnis? Ecquibus enim verbis excitari « poterunt animi, quos neque apparatuum, neque spei « communis magnitudo inflammaverit ad alacritatem et « concordiæ studium?

XIII. « Quibus rebus si deorum accesserit favor, quos « equidem bonæ causæ merito adesse credimus, quid est, « quod timeri a quoquam debeat? Nam ab hostibus objecta « quomodo se habeant, novistis ipsi; eoque promptiorem « nobis obtulistis operam, navastisque : sed tamen referre « videtur, nunc etiam vobis explicari, quam adversus in- « justa arma, et iniqua inimicorum odia dimicemus. Cæsa- « rem a nobis occisum aiunt; neque negabimus factum, « quo jure merito et possumus, et debemus gloriari. Nec « enim simultates cum eo gessimus, neque nobis ejus vita « nocebat, qui militiæ domique honoratum apud eum lo- « cum tenuimus : sed ille gravis libertati, gravis reipublicæ « incubabat; per quem factum erat, ut jam leges omnes con- « culcarentur, neque senatui quidquam, neque populo juris « in civitate relinqueretur.

XIV. « Patriæ igitur ultioni commodavimus manus, non « ignari, sic a majoribus nobis traditam esse libertatem, ut « retinentibus hoc proprium et perpetuum bonum esset; « prodentes et nostra stultitia, et conceptæ jurejurando diræ « punirent. Hæc igitur mala, has imprecationes, nostro pe- « riculo, publico commodo a cervicibus Urbis depulimus; « regnare Romæ ne amicum quidem, et in nos liberalem vi-

« rum passi, postquam ille patriæ, á qua tanta acceperat, « caritatem exuere non est veritus. Fortassis autem vestra « quoque mens aliquando his in rebus caligavit, fulgore præ- « stricta bellicorum operum, quæ vir ille, quum sibi præsta- « ret, patriæ imputabat : at nunc certe fieri non potest, quin « veritas se vobis patefaciat ex firmissimis argumentis, quæ « vel ab his rebus, in quibus vobis et certa notitia, et plu- « rimum juris esse oportet, suppeditantur.

XV. « Vos in bello non aliis paretis ducibus, quam quos « aliquando dignos eo loco judicastis : nec enim salva repu- « blica iter ad imperia nisi per honores fuit, qui vestris suf- « fragiis couferebantur. Vos consules creabatis, vos præto- « res; cæterorum quoque comitia magistratuum in vestra « manu erant. Iidem et judicia legum agebatis, ut nostri « ordinis viri magis colere populum cogerentur, in cujus po- « testate præmia pœnasque recte aut secus factorum esse « sciebant. Et donec ea ratio senatui populoque constitit, ut « nobiles virtute ad honores niterentur, vos optimo cuique « debita præmia lubenter tribueretis, non modo floruit glo- « ria et opibus, sed etiam crevit respublica.

XVI. « Intercessit deinde viri unius temeritas, in se tra- « hentis omnia, vestrumque jus usurpantis, ut nemini jam « magistratus, nisi ex voluntate atque etiam lubidine Cæsa- « ris, darentur. Igitur neque virtuti cujusquam reddere mer- « cedem, sicut antea, potuistis; neque, si quis honorem « ullum abstulit, vobis eo nomine, sed Cæsari debuit gra- « tiam. Ne tribunos quidem, proprium plebis magistratum, « aut creare potuistis ipsi, aut defendere; quos ideo, quia « Romanis intolerabile nomen regis usurpari vetabant, per « summam contumeliam spoliari sacrosanctæ potestatis in- « signibus vidistis. Nec ferre hæc senatus, vestram pariter « suamque vicem gemens, nec emendare, nisi sublato ty- « ranno, poterat : non enim erat legibus locus contra arma- « tum, totque habentem in manu, quas abduxerat a repu- « blica, legiones. Occisus igitur est paucorum gladiis, omnium « voluntate, consensu, applausu; res enim ea erat, quæ ne- « mini bono non probaretur. Inde statim et de præmiis ty-

« rannicidarum agi cœptum; adeo de impunitate non ambi-« gebatur.

XVII. « Sed præmiorum quoque omitti mentionem placuit « concordiæ causa, mortuoque remitti ignominiam, præteri-« torum oblivione sancita, diserteque adjuncto, ne de nece « Cæsaris quæratur. Sed et postea, quum Antonii seditiosis « concionibus exasperata contra nos pars plebis videretur, « amplissimas nobis provincias senatus cum imperio, tan-« quam bonis viris, et amantibus patriæ, non certe tanquam « parricidis et latronibus, quæ nunc vocabula imponuntur, « dedit; eademque deinceps senatui sententia, donec liber-« tas atque incolumitas, mansit. Nam quæ sit ejus hodie « fortuna, quis sine lacrymis commemoret? Ut cuique plu-« rimum virtutis atque integritatis inest, ita cupidissime pro-« scribuntur, spoliantur honoribus, patrimonio, vita: occi-« duntur in domibus, in vicis, in templis, in foro, in curia; « et, quo nihil potest esse tristius, e latebris eruuntur, a « libertis, a liberis, ab uxoribus proditi.

XVIII. « Tanta nimirum vis scelerum edictis horum Trium-« virorum inest, ut his non modo status civitatis, sed etiam « mores publici, et fas gentium, et naturæ jura convellan-« tur. Urbem Romam a Gallis esse captam, vetus memoria « prodidit, fera gente et aspera, quis neget? sed tam cru-« dele perpetratum ab his nihil est, quod, cum præsentibus « collatum, non possit mera misericordia et mansuetudo « videri. Tarquinium ita odimus, ut inde regem appellari « maledictum habeatur longe quidem acerbissimum. Sed « quid tale designavit Tarquinius, quem ne ob suum qui-« dem, sed filii delictum, expulerunt majores nostri, simul « in perpetuum sublata regum potestate et nomine? Hi igi-« tur tres, non Tarquinii, sed omnia tristia nomina sceleri-« bus et crudelitate transgressi, nos impios vocant, etiam in « eo facinore, quod unum nobis objiciunt, improbe men-« daces.

XIX. « Propter Cæsaris cædem proscriptos ferunt: hoc

§ XVII. Tac. Annal. IV, 34. — Appian.

« si verum est, cur igitur facti ejus exsortes, consilii ignaros, etiam, quum hæc omnia gererentur, absentes aliquos « proscripserunt? Neque vero hoc obscurum est, et coram « adesse quosdam cernitis, quibus Cæsarianæ necis crimen « impingi nullo pacto potuit; sed illos manifesto virtus sua, « aut nobilitas, aut etiam divitiæ proscripserunt. Quid vero « Sex. Pompeius meruit, quod proscriptus est? an et ille « interfecit Cæsarem, qui toto illo tempore, quo non patratum modo, sed etiam susceptum et cogitatum est nobilissimum facinus, in Hispania fuit? Scilicet tollendi erant, « non qui occiderant Cæsarem modo, sed qui eo animo, his « majoribus essent, ut timendi Cæsaris dominationem cupientibus viderentur.

XX. « Quid vero mulieres, quarum proscripta bona sunt, « an et illæ occiderunt Cæsarem? quid autem populus, qui « ad profitendum patrimonii vires, et pendendum, quidquid inde Tribusviris collubitum est, adigitur? Hæc enim « nunc populi libertas est Romæ; nec illo tamen etiam, tam « atroci et impio vaframento, cogi pecunia potest, quæ militum donativo sufficiat. In quo ipso magna et conspicua « vis divini numinis inest, ut, qui omnia improbissime crudelissimeque fecerunt pecuniæ causa, egeant; nos, quibus « omnibus in rebus justitia et liberalitas propositæ fuerunt, « abundemus. Nam et promissa vobis exsolvimus, commilitones, et unde promittamus amplius, in manu nostra est; « sed et eo expenso, jam sequentia in tempora provisum. « Cæterum ut ex hoc favore deorum æqua vobis numina potestis interpretari, ita ex optimi cujusque judicio perspicitis causæ nostræ æquitatem.

XXI. « Qua enim alia re hi ad nos, tanquam sacram ancoram, confugerunt viri clarissimi, perfuncti amplissimis « honoribus, quos in magistratibus, in imperiis, toties vidistis, quam quia adversus paucorum vim et improbitatem « nullum in oppressa republica præsidium, at spem resurgendi et illi et sibi nostris in armis animadverterunt? quos « ut eriperemus, non sumus cunctati ampliora promittere « servaturis præmia, quam homines scelestissimi percusso-

« ribus pronuntiaverant. Illi igitur optimi atque præstantis« simi viri clarissime perspexerunt, nos Cæsaris quidem pro« pter affectatam dominationem interfectores, cæterum aliis, « qui in se trahere cupiebant ejus potestatem, parcere para« tos, neque nobis ipsis, sed populo, secundum morem « majorum et jura civitatis, imperium asserentes, proscri« ptione belloque peti : atque hinc quidem bonos viros cives« que, tyranni interfectores, libertatis vindices; ex adversa « vero parte satellites heredesque regios, legum morumque « eversores, patriæ parricidas consistere.

XXII. « Unde nobis merito magnæ atque certæ spes esse « debent, deorum hominumque consensu pro justiore causa « pugnantibus. Neque vero moveamur, si forte sub C. Cæ« sare stipendia aliquando fecimus : quatenus enim justum « id sacramentum fuit, patriæ militavimus; reliqui temporis « memoria dolorem potius atque iram accendere nostris in « animis debet, quod cuiquam servivimus; eoque nobis « nunc agendum est fortius, ut tristissimorum temporum « non modo infelicitatem, quæ ab his reducitur, sed etiam « metum avertamus, tollamus exemplum, recordationem « quoque, si fieri possit, aboleamus. Et respicite, quanto sit « sors vestra optabilior : sub Bruto quidem et Cassio impera« toribus, sed romani populi exercitus estis; nec pro domi« natione nostra, sed pro majestate imperii, pro salute Urbis « et Italiæ, pro legibus, pro libertate vestra depugnatis.

XXIII. « Nobis equidem, si per inimicos liceret, omnis « mora longa esset, donec, non dicam, poneremus arma, « sed abjiceremus : sed quando neque volunt isti, neque « jam præ furores, celeribus, impietate, suo arbitrio, et vel« ut mente emoti possunt; quod unum relinquitur, ad re« cuperandam patriam, tristissimaque servitute liberandam « eamus. » « Eamus », universa concio resonuit, paratis omnibus statim sequi, quo ducerentur : qua alacritate lætus imperator, iterum indici jusso silentio, « Dii, inquit, justorum « piorumque bellorum præsides, pro hac fide studiisque

§ XXI. Aristot. Polit. V, 4.

« vestris gratiam vobis referant, commilitones; quod autem « humana cura præparari potuit, ut rebus omnibus instru- « ctiores essemus hostibus, hinc cognoscite.

XXIV. « Quum multis locis legiones habeamus dispositas, « parem tamen, ac hostes habeant, numerum adducimus; « equitatu et classe longe vincimus, atque regum ac natio- « num ad Medos usque et Parthos auxiliis. Præterea tantum « e fronte habemus hostem; illis terga quoque intuta sunt, « Sexto obtinente Siciliam, Murco ac Domitio Adriaticum « claudentibus mare. Quid jam de pecuniis, quas bellorum « appellari nervos audistis, loquar? Quas illi quidem semper « quærunt sceleribus, semper effundunt flagitiis; et in media « rapina egeni, neque proscriptione locupletissimi cujusque, « neque subhastationibus, neque tributis, aut ullo denique « crudelis avaritiæ ingenio replentur. At nos diu ante honestis « probisque rationibus providimus, ut et nunc suppetant om- « nia largiter, et in posterum minime sint defutura. Commea- « tus insuper nullo negotio ex provinciis et insulis, quotquot « Thraciam et Euphratem interjacent, navibus subvehetur: « illis ex Macedonia non fertilissima frugum petendi erunt, « et e Thessaliæ feracibus quidem, sed exiguis arvis; præ- « terea terrestri itinere erunt supportandi, quam scitis esse « rem longe maximi laboris et moræ.

XXV. « Nam si quid ex Italia, aut Africa volent exspe- « ctare, Pompeius et cum Ahenobarbo Murcus vetabunt. « Inde fiet, ut illi necessariarum rerum inopia facere inter- « dum, quod nolint, cogantur; nobis ex commodo nostro « aut maturare, aut trahere bellum in promptu sit. Ite igi- « tur alacres, ite spe bona pleni; nam præter ea, quæ jam « accepistis, et olim victoriæ causa promissa cum fide ex- « solvemus, et, quo minus vos pœniteat optimæ voluntatis, « præsentes in militem denarios centum quinquaginta, in « centuriones quintuplum, et in tribunos proportione divi- « demus. » Quum ad hæc multis imperatorum laudibus et testificatione studiorum perstreperent ordines, statim po- sitæ mensæ sunt, donativumque distributum, et fortissimo cuique prætextu quæsito superaddita munera; hoc servato

ordine, ut, simul accepissent aliqui, Doriscum prætermitterentur, quem ad locum postremo imperatores ipsi cum modico comitatu se contulerunt.

XXVI. In hoc itinere rem accidisse memorabilem ferunt, magnaque omnium alacritate celebratam. Quum primarum legionum signa efferrentur castris, duæ aquilæ ex alto demissæ, totidem argenteas aquilas insederunt, protegentes alis, et volatu sequentes agmen : permanseruntque multos dies, jussu imperatorum publice altæ. Bidui deinde itinere sinu Melane circumito, Ænum, atque inde Doriscum pervenerunt, locum a Xerxe, qui copias ibi suas agminatim recensuit, nobilem; inde secundum litus ad Serrheum usque promontorium progressi, deflexerunt in mediterranea, obiter domitis, qui forte priore Bruti expeditione intacti evaserant.

XXVII. Neque vero quisquam abnuebat parere potentibus et lenissimis viris, quum etiam Cassius naturam suam ita coerceret, ut vel Bruti clementiam vincere videretur. Inter hæc oram legere Tullius Cimber cum classe, quæ legionem unam atque sagittarios vehebat, jussus, appellebat frequenter, et castris idonea loca designabat, antequam cum Cassio et Bruto moles belli tota sequeretur. Nec prohiberi a Julianis poterat; quippe magna pars litoris, quanquam fertili humo prædita, propter præternavigantium injurias, jam ab antiquissimis temporibus deserta fuerat; deinde Chalcidensium frequentata coloniis, quum agricultura et commerciis plurimum effloruisset, excisa per Philippum Olyntho, ita redierat ad pristinam vastitatem, ut vix fanorum adhuc vestigia conspicerentur. Igitur Norbanus, qui Sapæorum fauces insederat, jam ad mare Thracium pervenisse hostem videns, Saxam a Turpilis excitavit propere, ut junctis viribus hostium conatui resisterent.

XXVIII. Ita Brutus, felici stratagemate usus, relictas discessu Saxæ augustias intravit. Sed nihilominus occlusum

§ XXVI. Plut. in Bruto, cap. 54. — Appian. — Vell. II, 69. — Herodot. ib. VII. — § XXVII. Appian. — Plut.

erat iter, Julianis ducibus Sapæorum montes tanto acrius custodientibus, quanto spes extremæ majori cura retinentur. Jamque subibat Cassianos pœnitentia, quod non a principio longiorem viam delegissent; neque multum aberat, quin relegerent vestigia sua, quanquam sua et anni tempora tantam moram non paterentur. Sed iterum peritus locorum Rhascupolis remedium rebus desperatis attulit, *montana Sapæorum triduo circumiri posse* docens, *inviis quidem ob asperitatem et aquarum inopiam locis*, *sed superabilibus*, *dummodo portare aquam et viam munire non pigeat: laboris enim alicujus tantummodo*, *periculi quidem nullius negotium fore; superventurosque necopinantibus*, *quando propter densitatem arborum evadere possint vix avibus conspiciendi: quarto die perventuros ad fluvium*, *Arpessum nomine*, *qui in Hebrum incidit; inde unius diei iter restare Philippos.*

XXIX. Placuit hæc sententia, non modo longioris moræ tædio, sed etiam spe grandis utilitatis, si tantas hostium copias occupare improvisi potuissent. Rhascupolidi L. Bibulus adjungitur, Bruti privignus, qui rerum harum commentarium edidit; datisque munitoribus, et præsidio armatorum, præmittuntur. Et tribus quidem continuis diebus, quanquam maximum inter laborem, strenue pergebatur, accensa militum alacritate, quod præmissi quidam, se fluvium ex præalta specula vidisse, renuntiabant. Sed quarto die, quum et aqua deficeret, et fluvius necdum appareret, proditionem rati, Rhascupolidem obequitantem hortantemque conviciis et saxis petere cœperunt, sortem suam mœstis vocibus miserantes.

XXX. At Bibulo rogante, *durarent potius*, *et bonis cum omnibus quod superesset laboris peragerent*, receperunt animos; et circa vesperam diei primum agmen ad amnem pervenit, statimque præ gaudio sustulit clamorem, qui exceptus a proximis transditusque, universas, quæ aderant, copias momento percucurrit. Brutus etiam atque Cassius,

§ XXVIII. Dio. — Appian. — § XXIX. Plutarch. in Bruto, cap. 18. — Appian.

re cognita, per munitam ante viam cito agmine incesserunt: nec tamen opprimere Julianos datum, quos eodem periculo, quo Thracis unius astu irretiti erant, alterius sollertia explicavit. Rhascus frater Rhascupolidis, ex insolito clamore, id quod erat, suspicatus, exploratum iit; miratusque saltum, vix feris pervium, signa militaria perrupisse, rem omnem Norbano indicavit: ille, quum nihil factum esset propius, quam ut opprimeretur, per silentium noctis se recipere Amphipolim instituit. Brutus Cassiusque Philippos profecti sunt; eodemque et Cimber Tullius, et omnes aliæ copiæ, quas ab exercitu variæ occupationes abstraxerant, convenerunt. Et quo melius noscatur locus, ubi romana libertas ad extremum elisa est, Philippos vetus ætas *Datum* appellavit, felix agro, felix auri metallis oppidum, et ea propter proverbio celebratum: idem a multitudine fontium *Crenides* vocabatur; quum a Philippo, Amyntæ filio, frequentatum habitatoribus, ab hoc tanquam novo conditore recens nomen accepit.

XXXI. Siti sunt in colle Philippi, totumque id spatium, quod in summo panditur, occupant, præruptis circa atque inaccessis omnibus. A septemtrione saltus adjacent, per quos Cassianos Rhascupolis duxit; a meridie palus, deinde mare præcingit. Versus orientem Sapæorum Turpilorumque angustiæ claudunt; at occidentale latus patentes campos prospicit, qui ad Murcinum Drabiscumque, et fluvium Strymona, per quatuor et quadraginta millia passuum declivi planitie funduntur, amœnitate et fertilitate tam insignes, ut fecerint fabulis locum. Nam et huic regioni raptus adscribitur Proserpinæ, trahiturque in argumentum Zygactes amnis, inde scilicet adeptus nomen, quod in trajectu ejus jugo disrupto fractus raptoris currus fuerit. Hi sunt Philippi, ubi M. Brutus atque C. Cassius victi sunt, longissimo dirempti intervallo a Philippis Thessaliæ, quos cum his Thracicis scriptores quidam mira securitate confude-

§ XXX. Plut. in Bruto, cap. 54. — Dio. — Strabo, Fraggm. lib. VII. — Diodor. XVI, 8.

runt. Prope eosdem Philippos alius quoque tumulus est, a Libero patre appellatus, in quo sunt aurariæ fodinæ: *Asyla* vocantur. Sed ad passuum ferme duo millia ducentos, a Philippis procedenti, duo alii colles occurrunt, invicem mille passibus discreti, ubi castra diversi posuerunt, Cassius in meridiem, Brutus in septemtriones spectantem tu mulum vallo occupantes.

XXXII. Nec ultra cedentem cum Julianis Norbanum insequuti, Antonium locis opportunissimis opperiri constituerunt; namque Cæsare valetudinis causa Dyrrhachii relicto, mira celeritate advolare Antonius dicebatur; nec optari situs commodior Cassianis poterat: sive enim prælio cuperent congredi, patentes campi suberant; sive castris se tenere, locis munitionibusque defendebantur. Colles ipsi difficiles adscensu erant; et ab altero latere paludibus, ab altero imperviis inaccessisque faucibus cingebantur. Medium inter utrosque spatium necessario transeundum erat Asiam ex Europa petentibus; quod propter exiguitatem claudi velut porta quadam poterat. Nec omiserunt Cassiani, sed transversum murum fossamque ducentes a vallo ad vallum, relictis in medio portis, ita conjunxerant castra, ut communibus munimentis defensa pro iisdem essent; et tamen ad continendos facilius in officio milites, modico spatio disjungerentur. Suberat amnis Ganga sive Gangites, qui in Strymonem influit; et a tergo mare, magnam ad omnia utilitatem conferens: nam et Thasus eis erat pro horreo, ad undecim millia passuum distans insula, et octavum intra milliare Neapolis securam stationem navibus exhibebat.

XXXIII. Antonius interea, festinanter ducto exercitu, ne Amphipolis sibi præriperetur, ut hanc a Norbano retentam atque etiam communitam vidit, magnopere gavisus impedimenta ibi deposuit, Pinario cum una legione relicto ad custodiam. Ipse magna audacia progressus, prius ferme,

§ XXXI. Appian. — Lips. ad Vell. II, 70. — Ruæus ad Virg. Georg. I, 490. — Dio. — § XXXII. Dio. — Plut. in Bruto, cap. 54. — Appian. — Joseph. Antiq. Jud. XIV, 22.

quam adesse crederetur, castra planis locis posuit, uno tantum milliari discretus. Tum vero apparuit, quanto potiora omnia et commodiora Cassianis essent: castra habebant superioribus locis, Antonius in plano; ex montibus suppetebant illis ligna, huic petenda ex palustribus locis erant; illis fluvius præbebat aquationem, hic puteos curabat effodiendos; illis a propinqua Thaso subvehebatur commeatus, huic arcessendus erat Amphipoli. Cæterum nihil erat in præsentia melius, quum opportuna loca hostes præcepissent, colles alii nulli superessent, reliqua planities depressior exundante nonnunquam fluvio stagnaret. Audaciam tamen interpretati Brutus atque Cassius, quod potius necessitas fuerat, castella plurima excitarunt, valloque et fossa et muris circumdederunt. Cassius etiam eo spatio, quod a castris ad lacum pertinebat, propter angustias neglectum prius, murum opposuit; ut jam latera tantum, quæ a meridie lacu, et lacum excipiente mari, ad occasum asperis rupibus tegebantur, muro carerent, media loca quaquaversum diligentissime permunita conspicerentur.

XXXIV. Interea parvis certaminibus, equitum præcipue, vires invicem experiebantur. Sed ubi Antonius, frumentatoribus hostium insidiatus, offendit, Cassiani ferociores evaserunt. Sed suis partibus continuo animum reddidit, decimo post Antonium die advectus Cæsar: quippe veritus utrumque casum, ne aut vinceretur, se absente, Antonius, aut vinceret, quanquam adhuc parum firma valetudine, festinaverat. Deductus igitur in aciem exercitus est, animatus præsentia circumvehentis lectica ordines, hortantisque. Contra Brutus et ipse instruxit suos; sed degredi in æquum noluit, prælium vitare cupiens, quod sperabat, inopia debellari hostes posse: nam neque frumentum ex Ægypto coemi poterat, quæ tum ipsa laborabat fame; neque ex Hispania, aut Africa subvehi Pompeius, nec ex Italia Murcus cum Ahenobarbo sinebant: solæ restabant Macedonia et Thessalia, non in longum suffecturæ

§ XXXIII. Plutarch. — Appian.

tantis exercitibus. Itaque Juliani quoque reduxerunt copias; et quia diversis castris divelli intutum tam vicino hoste judicabant, tres exercitus in unis simul habuerunt. Sub idem tempus in Africa quoque civili bello romana arma concurrerunt.

XXXV. T. Sestius, Numidiam obtinens, decedere Q. Cornificium vetere provincia jusserat, ex divisione Triumvirorum omnem Africam Cæsari deberi dictitans: contra senatus auctoritatem Cornificius obtendere; et erat exercitu instructior. Injuria tamen a Sestio cœpit; qui, cunctatione adversariorum excitatus, Adrumetum et alias nonnullas urbes subita irruptione occupavit. Idem insomnio prodigioque factus erat animosior: nam per quietem erat imaginatus audire taurum humana voce indicantem, corpus suum in oppido Tuca defossum esse; inde caput avulsum si pertica circumferat Sestius, victoriæ compotem fore: estque repertum loco significato cadaver. Sed et bovem loquutam tradunt, insistere jubentem proposito. Cæterum his præsagiis et successu rerum fidentem, Ventidius Cornificii quæstor inopinato adortus fudit, magnaque parte exercitus amissa, recipere se in Numidiam coegit.

§ XXXIV. Dio. — Plutarch. — Appian. — Liv. Epit. — Cic. ad Famil. XI, 14. — § XXXV. Appian. B. Civ. lib. IV. — Dio, lib. XLVIII.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER LXXXIX

IN LOCUM LIBRI CXXIV LIVIANI.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI VICESIMI QUARTI.

C. Cæsar et Antonius apud Philippos vario eventu adversus Brutum et Cassium pugnaverunt, ita ut dextra utriusque cornua vincerent, et castra quoque utrinque ab iis, qui vicerant, expugnarentur. Sed inæqualem fortunam partium mors Cassii fecit; qui, quum in eo cornu fuisset, quod pulsum erat, totum exercitum fusum ratus, mortem sibi conscivit. Altero deinde prælio victus M. Brutus et ipse vitam finivit, exorato Stratone fugæ comite, ut sibi gladium adigeret. Romanorum principum circiter quadraginta idem fecerunt; inter quos Q. Hortensius occisus est.

I. Dum hæc in Africa minores inter duces ultro citroque fiunt, ad Philippos, ubi de summa rerum certabatur, paulatim ad universi prælii aleam accessum est. Neque enim desinebant Cæsar et Antonius provocare hostem, fidentes viribus, et non de commeatu tantum solliciti, sed etiam, ne per absentiam suam Pompeius, Italia recepta, in Macedoniam transiret. Contra Cassius ac Brutus, utrisque in partibus cives stare cogitando, parcere his pro instituti sui humanitate cupiebant, et sine sanguine victoriam conse-

qui: nec enim exercitui suo diffidebant, qui minor quidem erat hostili, sed egregie perarmatus, auroque et argento plurimo nitens. Quippe Brutus et ipse amator, et ducibus suis auctor frugalitatis in cæteris rebus, hac elegantia et pretio militum acui animos rebatur, ut non tanquam arma, sed etiam opes suas, diligentius tuerentur. Et sane non deerat his copiis alacritas; sed et ideo, quia plerique ex provinciis lecti milites erant, pugnare cupiebant, quo citius domos remitterentur; et hostes adeo contemnere cœperant, ut sufflaminari impetus eorum ultra nequirèt. Quippe tum timiditatem, tum etiam inopiam Julianorum clarissimis indiciis deprehendisse videbantur; quod illi copias intra vallum lustraverant, et militibus ad sacrificium paululum frumenti, cum denariis quinis diviserant.

II. At Cassius et Brutus, ut sordes hostium traducerent, lustratione exercitus in patentibus campis instituta, victimarum uberem copiam per manipulos, et denarios viritim quinquaginta distribuerant. Eo tempore sævum omen oblatum Cassio ferunt: nam inter lustrandum lictor perversis fascibus lauream imposuit. Alia quoque circum illa tempora sunt annotata multa prodigia. Puer in pompa Victoriæ cultu adornatus, ferculo decidit. Ferales aves et cadaveribus vesci solitæ, supra castra gregatim, ut alii volunt, cum horrendo stridore, ut Appianus, tristi silentio consederunt, quum inter Julianos nullæ conspicerentur. Examina vero apum continue sunt deprehensa in Cassii castris; idque adeo dirum ostentum habitum, ut haruspicis monitu, vallo interius ducto locus intercluderetur: et pridie, quam pugnatum est, duæ, quæ hactenus exercitum comitatæ fuerant, aquilæ avolaverunt; sequentique nocte spectrum idem se obtulit Bruto, quod trajiciens ex Asia viderat. Sed et Romæ sub idem tempus apparuerunt multa, ut creditum est, præsagia futurorum. Sol aliquando minima magnitudine, nonnun-

§ I. U. C. 710; A. C. 42. — Plutarch. — Dio, lib. XLVII. — Appian. B. Civ. lib. IV. — § II. Jul. Obseq. — Plutarch. — Flor. IV, 7. — Appian. — Plin. II, 31.

quam maxima se ostendit: quin et noctu sic effulsit, ut tanquam die orto ad opus surgeretur.

III. Monstrum biforme, cujus anteriores partes equum, posteriores mulum referrent, mula peperit: de cælo pleraque tacta sunt, et inter hæc ara Jovis Victoris: faces in cælo visæ; auditus clangor tubarum, et strepitus armorum, et clamor exercituum, ex Cæsaris et Antonii hortis: canem æditui mortuam canis ad Cereris templum traxit, effossaque pedibus humo, tanquam in sepulcro condidit: infans cum denis in utraqne manu digitis natus est. In Mutinensi agro Victoriæ Marianæ signum meridiem spectans, sua sponte conversum in septemtrionem, hora quarta: currus Minervæ, quum post decursionem equitum in Capitolium reduceretur, confractus est. Quum hæc victimis expiarentur, soles tres circiter hora tertia diei visi, mox in unum orbem contracti. Latinis quum et tempore alieno, et a præfecto Urbis, cujus ad curam ea res minime pertinebat, in Albano monte sacrificaretur, ex humero ac pollice Jovis dextro cruor manavit. Fluvii quidam in agro Romano defecerunt; alii fluxerunt in contrarium. Ædiles plebis ludis Cereris, quos equestribus celebrari cursibus oportebat, gladiatores exhibuerunt.

IV. Hæc ab hominibus habita sunt evertendi status popularis indicia; quæ referri, quam prætermitti tradita, satius puto: ne enim ad vanam superstitionem animos illiciant, non silentio, sed commemoratione potius obtineas, modo, quid eis de rebus teneri rectius sit, ostenderis. Nec enim tacendo, ut alii quoque obmutescant, effeceris; et præstat hæc ab his narrari, qui talibus non plus justo tribuere didicerunt. Nam et sic narrata cum remedio, innoxia intrant animos, et sæpius lecta, si forte iterum inciderint, ipsa consuetudine levius timentur. Sed in Cæsaris castris auspicia extaque læta erant, ipsique per quietem Cæsar pater prædixisse prosperam pugnam fertur, admonito, ut aliquam rem assumeret ex iis, quas dictator ipse gestavisset.

§ III. Jul. Obseq. — Dio.

Igitur annulum ejus induit statim, eoque postea quoque frequenter est usus. Sed et medicus ejus Artorius imaginatus est, a Minerva sibi præcipi, ut Cæsarem, licet invalidum adhuc, educeret castris, et in acie collocaret; eaque res non spreta ab adolescente, salubriter ei cessit, ut postea memorabimus. Interea Cassius, terrore prodigiorum nonnihil dejectos militum animos cernens, magis magisque ducendi belli auctor existebat.

V. Contra qui apud Brutum erant, levibus equitum præliis, quæ prospere cesserant, elati, nisi cito de summa rerum dimicaretur, alium alio abituros minitabantur. Pars enim horum multo minima Itali erant; cæteri domos quisque suas, quas in pacatis adhuc provinciis reliquerant, respiciebant. Erat et ipse Brutus ad periclitandam fortunam propensior, quo maturrime vel restitueret rempublicam, vel orbem terrarum molestiis atque bellis levaret. Accesserunt transfugia nonnullorum ad hostes, et hinc etiam de aliis suspiciones et crimina; quibus moti in consilio multi amicorum, Cassii damnata cunctatione, Bruti consilium prætulerunt. At unus ex cohorte Bruti Attilius hiemem exspectandam censebat; causamque rogatus, « Si nihil, inquit, aliud, tanto vivam diutius ». Ea vox mirifice displicuit Cassio cæterisque; decursumque eo est, ut posterum in diem pugna ediceretur. Eam alacri Brutus animo, multa super cœna pro sapiente disserens, exspectabat : Cassius solito tristior, comprehensa Messallæ dextra, « Te, inquit, « Messalla, testor, Magni Pompeii fato me urgeri, ut de « salute patriæ uno prælio decernam. Est tamen in fortuna « nonnihil spei, quæ interdum male consulta corrigit » : simul invitavit Messallam ad cœnam sequentis diei, quem celebraturus erat natalem.

VI. Dum his in castris hæc geruntur, Antonius omnia

§ IV. Flor. IV, 7. — Marcellin. XXI, 28. — Dio. — Plin. VII, 45. — Oros. VI, 18. — Plutarch. in Bruto, cap. 60, et Anton. cap. 27. — Sueton. in Aug. cap. 96. — Casaub. in Sueton. Cæs. cap. 4. — § V. Plutarch. in Bruto. — Dio.

volvens animo, ut ad prælium eliceret hostes, insanum opus moliri cœpit, munita per paludes via, subvectionem a Thaso commeatuum impediendi. Igitur structa, uti sæpe consueverat, acie, clam inde subductis cohortibus, dies noctesque summo silentio urgebat inceptum : arundine detracta jaciebatur agger, et, ne dilaberetur in lubrica voragine humus, utrinque includebatur macerie; ubi profundior erat palus, vallum injiciebatur, et pontes sternebantur : neque conspici ab hoste munientes poterant, quippe relictis ab omni parte circa viam arundinetis protegebantur : decem diebus hoc perfectum opus est; inde per noctem expeditas cohortes transcurrere, et occupatis ulterioribus locis, excitari crebra castella jussit.

VII. Sequutus est dies, in quem pugnare Cassius atque Brutus constituerant: idcirco prima luce puniceo sagulo proposito admoniti sunt milites, et medio inter utraque castra spatio congressi imperatores supremum salutarunt invicem, communiterque decreto, *vincendum esse, aut si prælium improspere cessisset, sponte exuendam vitam*, ad sua munia diversi perrexerunt. At Cassius, viso Antonii conatu, audaciam hostium et vafritiem stupens, abscindere cohortes hostium a majoribus castris instituit, transversim per paludes aggerem ducendo, ut, intercisa via Antoniana, nec se recipere cohortes, nec accipere auxilia a suis possent. His animadversis, sub meridiem Antonius eduxit aciem, et ad interrumpendum Cassii opus, præter castra Bruti, subire suos obliquo cursu jussit.

VIII. At Bruti milites, *id vero indignum esse*, conclamant, *si præter ora sua tam contemptim transcurreret hostis;* non exspectato imperio, tantum ad unius tribuni vocem prorumpitur : cæduntur Antonianorum multi; victores impetus ad alteram aciem, quam Cæsar opposuerat, perfert. Sinistrum id hostium cornu erat; id quoque circumiit cum legione sua Messalla, sequentibus, quæ juxta erant collocatæ; paucisque ejus et extremis ordinibus disjectis, in ca-

§ VI. Appian. — Plut. — § VII. Plut. — Flor. IV, 7. — Appian.

stra Cæsaris penetratur : magna ibi cædes facta eorum, qui deprehensi in castris erant : inter cæteros duo millia occisa Spartanorum, qui recens domo advenerant. Ipse Cæsar Artorii rogatu paulo ante castris elatus, evitavit certam perniciem, licet summo discrimine ac molestia : nam et vacua lectica ejus pilis atque jaculis transfossa est; et ipse triduo in palude ægrotus, et, ut Agrippa Mæcenasque fatentur, aqua subter cutem fusa turgidus latuit, donec ad Antonii cornu fuga perveniret. Interim et Brutus cum cæteris copiis perruperat Cæsaris aciem, stratisque tribus legionibus, et totidem aquilis captis, cum fugientibus in castra hostium inciderat.

IX. Mira eo die facies rerum fuit, quum fortuna magis omnia, quam aut virtute, aut consilio regerentur. Itaque nec scriptoribus satis inter se convenit; neque explicari propemodum res tota potest, nisi quod hinc Cæsaris exercitus, inde Cassii cæsus fugatusque est, interfectis Cassianorum octo millibus, connumeratis et servis armatis, quos Brigas vocabat Brutus; et Cæsarianorum millibus sedecim: castra quoque utrinque capta sunt; quum neque Cæsar, quod certum est, neque, ut a multis est creditum, Antonius pugnæ adfuissent. Sed Antoniani, disjecto Cassii opere, cæsoque, quod aderat, præsidio, submissas etiam auxilio copias statim pepulerunt, equitibus contento cursu ad mare fugientibus : nec pedites retineri potuerunt, quanquam omnia faciente Cassio, qui et ereptum fugienti signifero signum ante pedes humi defixerat. Interim ad castra ipsa contenderunt hostes, quotquot objectum a Cassianis opus perruperant; eaque res animadversa, cæterorum adhuc extra castra pugnantium pavorem fugamque auxit. Ita Cassius, vix prætoria cohorte retenta, se recepit in collem Philipporum, unde prospectus in circumjecta patebat.

X. Sed magnitudo pulveris, et nox jam vicina nihil nisi

§ VIII. Plutarch. — Appian. — Vell. II, 70. — Plin. VII, 45. — Sueton. in Aug. cap. 13. — Flor. — § IX. Flor. IV, 7. — Appian. — Plutarch. in Bruto. — Dio.

capta ab hostibus castra sinebat cerni, et advolantem equitum globum. Igitur quum nihil animo, præter sui casus imaginem, concipere posset, Bruto quoque victo adesse hostes putans, Titinnium evocatum misit cognoscendæ certius rei causa : hunc læto clamore exceperunt equites (nam a Bruto veniebant), circumvectique et complexi hominem, perniciabilis erroris occasionem Cassio præbuerunt. Atque ille, « Ergo, inquit, producenda hactenus vita fuit, ut amicum etiam captum videremus! » secessitque in tentorium quoddam vacuum cum liberto Pindaro, quem jam Parthicis temporibus extremæ necessitati ministrum destinaverat, obvolutumque lacerna caput præcidendum præbuit.

XI. Pindarus postea comparuit nusquam : unde multis suspicio suborta est, vana, ut puto, et futilis, injussu Cassii patratam cædem esse. Vix deciderat Cassio caput, quum Titinnius affuit coronatus et nuntius victoriæ, sed conspecto cadavere imperatoris, « Sequar, inquit, eum, quem « mea occidit tarditas ». Atque ita stricto gladio incubuit. Cassio ad hunc modum emortualem adepto diem, quem natalem habuerat, Brutus supervenit; multoque cum fletu *Romanorum ultimum* appellans, tradidit amicis, clam militibus Thasi sepeliendum, ne luctu mollescerent animi. Mox reliquias exercitus Cassiani collegit, pronuntiato in capita octo millium nummorum donativo : ea res laudem ipsi magnam attulit, celebresque militum acclamationes, solum de quatuor imperatoribus invictum victoremque prædicantium. At hostium erexit animos Demetrii cujusdam adventus, qui cum gladio paludamentoque Cassii, recens cæso detractis, transfugerat. Igitur et hi postridie mane eduxerunt aciem; et Brutus contra instruxit suos : neutris serium pugnandi propositum aderat, sed primi hostes recesserunt : igitur et Brutus abstinuit pugna, contentus adversarios obtrivisse dicto, « Ergone, qui nos tanquam fessos ad pugnam « provocant, conserere manus timent? » Nihil inde præter-

§ X. Flor. — Appian. — Plutarch. — Vell. — Dio. — Oros. — Val. Max. IX, 9.

missum a Bruto curæ, quo detrimentum hosti daretur: nam et nocturnam oppugnationem castrorum ausus est, et magnam eorum partem, immisso, qui juxta labebatur, fluvio, inundatione delevit.

XII. Sita enim humili loco erant, et continui post prælium imbres, cœno et aqua continuo propter frigus conglaciante, tentoria repleverant. Ad hæc commeatuum et pecuniæ premebantur inopia: neque militi pro rebus amissis dare quidquam præter verba poterant; et instans hiems majorem inferebat molestiæ metum; contra spem propemodum omnem auferebant deletæ a Statio copiæ, quas transire Brundisio Triumviri jusserant. Eodem enim die, quo in campis Philippicis est depugnatum, classes etiam partium in Adriatico mari concurrerunt. Duas legiones, quarum altera Martia fuit, et prætoriam cohortem, ad duo armatorum millia, cum quatuor equitum alis, et alia insuper delecta multitudine, Domitius Calvinus onerariis navibus in Græciam transportabat, triremibus prosequentibus paucis; quum se Statius Murcus, et Domitius Ahenobarbus cum centum triginta longis navibus objecerunt. Magna ibi cædes triumviralium copiarum facta: nam præter onerarias haud ita multas, quas longius cæteris provectas impleta vento vela eripuerant, cæteræ omnes, repente cessante flatu, impune circumveniebantur: neque defendi a triremibus poterant, longe imparibus hosti propter paucitatem.

XIII. Unum succurrebat periclitantibus remedium, contis atque funibus jungendi naves, ne circumiri ab hostibus possent; sed emissa ab his ignita jacula, dissolvere vincula cogebant, et propter metum incendii, sparsim fugere, eaque ratione rursus se præbere rostratis feriendas. In ea desperatione veteranos, aiunt, præ nimio dolore, quod virtute potiores inulti peribant, sibi partim, antequam excitatum incendium esset, conscivisse necem; partim insilientes in hostilia navigia, multa fecisse, qualia necessitas

§ XI. Appian. — Plutarch. — Tac. Annal. IV, 34. — Dio. — § XII. Plutarch. — Dio. — Appian.

extrema cogit, multa passos esse. Erat immane spectaculum, videre inter marinos fluctus emicantem e navibus flammam, et semiustulatis inhærentes carinis alios incendio corripi, alios, hac peste vix evitata, jactari sine armamentis, sine commeatu, donec fame sitique conficerentur. Servati tamen sic etiam sunt aliqui, tabulis aut antennis adhærentes, et ad scopulos et importuosa litora fluctibus elati: erant, qui et quintum in diem tolerata fame, atque interim velis et funibus adesis, et lingenda pice sitim utcumque fallentes, evaderent. Longe tamen plures, quum resistere nequirent tot malis, deditionem fecerunt; in quibus triremes fuere septemdecim, quarum omnium milites ad sacramentum Statii se transtulerunt.

XIV. Calvinus, quum olim perisse crederetur, cum nave sua die quinta Brundisium reversus est. Hujus prælii nuntiis ad Cæsarem et Antonium perlatis, in magno timore versabantur. Alieno loco habebant castra, neque petere alium tuto, neque regredi in Italiam poterant: nihil præterquam in armis supererat spei; festinabantque eo decurrere, priusquam mari acceptum incommodum sui pariter hostesque cognossent. Sed ubi, frustra producta acie, prælium sæpe quæsiverant, Brutusque suis se locis tenens, arctiora eis quotidie omnia efficiebat; collem ita conjunctum Cassii castris, ut tela inde adjici possent, noctu quatuor legionibus occuparunt, muniveruntque: inde ad passus sexcentos aliis castris collocarunt legiones decem, et ulterius quingentorum passuum intervallo iterum duas; ut ita paulatim ad mare penetrarent, et sive in litore, sive per paludem, quomodocumque effecta via, commeatus intercluderent Bruti. Brutus adversus hæc tum alia moliebatur, tum castella idoneis locis frequentia opponebat: sed non erat ultra tolerabilis apud hostem fames; cujus impatiens auxiliarium Germanorum manus ad Brutum perfugit.

XV. Idcirco legio una in Achaiam missa est, festinanter ad exercitum delatura, quidquid corripi posset; cæteras

§ XIII. Appian. — Plutarch. — § XIV. Dio. — Appian.

continuo paratas ad prælium habuerunt, quocumque tandem modo Brutum ad conserendum manus attracturi. Sed nihil melius cessit libellis, quos clam in castra Bruti jaculabantur, transire ad se jubentes exercitum, amplissimis propositis præmiis; aut si quid haberent virium, signis collatis decernere. Nam his artibus sollicitati Dejotari dux Amyntas, et Thraciæ regulus Rhascupolis, ad hostes transierunt; alii, Rhascupolin abiisse domum, tradiderunt. At Brutus, hoc casu æger, pluriumque suspectans perfidiam, ad hæc militum tribunorumque frequentibus querelis ad pugnandum incitatus, prælium committere statuit, haud dubie ducturus bellum, si de maritimo prælio citius innotuisset. Erat enim rebus omnibus ad hanc rationem paratissimus; castra tuta, locupletia, salubria habebat; maria habebat in potestate, habebat provincias uberrimas, unde commeatuum, unde pecuniarum inexhausta copia suppeditaret. Sed fato quodam in vigesimum usque diem de navali prælio audierat nihil, et Clodii cujusdam indicium contemnebat, qui, capto jam pugnandi consilio, pridie quam concurrerent acies, ad eum cum hoc nuntio transfugerat.

XVI. Cætera quoque ita conspirabant ad perniciem viri, ut nec evitare posset, nec saltem innocens mori: maxime ferocia militum angebatur, quorum pars multo maxima sub Cæsare dictatore meruerat, reditura ad partes, nisi multa his, quæ nollet Brutus, concederentur: nam Antonius et Cæsar totam propemodum Italiam prædæ suis legionibus dabant. Igitur et ipse duas urbes claras promisit diripiendas daturum, Thessalonicam et Lacedæmonem, ob missa hostibus auxilia infestior. Aliud etiam crudele factum addidit, captivos interficiendo, servos duntaxat, qui priore prælio capti erant, ne turbas darent in castris; custodiri enim nequibant propter multitudinem. Liberorum aliquammultos dimisit ultro, *civibus apud cives constare jus æquum* dictitans, *hosque potius, quum in castris hostium essent, captivitatis atque servitutis turpitudinem sustinuisse.* Ne plures palam

§ XV. Appian. — Plutarch. — Dio.

ablegaret, ducum atque militum efficiebat tristitia, qui hac impunitate animos hostium, et suum periculum augeri querebantur.

XVII. Occisi quin etiam sunt aliqui P. Cascæ impulsu, qui, parentari Cassio suppliciis hostium postulans, editam forte inter alias cogitationes a Bruto vocem, *quid igitur se rogarent, neque facerent ipsi, quod videretur?* pro jussu imperatoris acceperat; tanto pronius, quod, in diversis castris suorum etiam plerosque interfici, audiverat. Ferunt, ea quoque nocte, quæ prælium antecessit, spectrum, quod transjiciens ex Asia viderat, obversatum ei esse, sed nulla voce edita. Sub prælii tempus imperator ipse subtristis, parum sibi placere, quæ fierent, voce testatus, « Nos, inquit, « similiter atque Pompeius Magnus gerimus bellum, paren- « tes magis, quam imperantes »; quod et Cassium paulo ante dixisse retulimus.

XVIII. Inter hæc militibus, dum ad pugnam educuntur, Æthiops in porta occurrit; estque illico, propter tristitiam ominis, ab iratis occisus. Ad hæc examen apum in prima aquila sedit; et e brachio centurionis, quanquam sæpe extergeretur, pertinaciter sudavit liquor, unguentum, quale fit e rosis, spirans. Jam nona ferme diei hora erat, quum inter adversas acies aquilæ duæ comparuerunt, pugnantes invicem, summoque omnium silentio spectatæ, donec victa, quæ a Bruti castris processerat, fugit. Tum vero hostes, ingenti sublato clamore, irruperunt. Bruto consilium pugnæ magis magisque displicebat, quod neque videret in exercitu, quam optabat, alacritatem, et vir quidam fortis, Camulatus nomine, præter ipsum Brutum transvectus, ad hostes se applicasset. Sed non erat amplius deliberationi locus: idcirco paucis cohortatus suos, monitoque, *ne longius a munimentis discederetur, quo et receptus facilior e propinquo loco, et validior in hostes impetus ex superiore foret*, prælium conseruit. Multa utrinque cæde pugnatum constat; obsti-

§ XVI. Appian. — Plutarch. — Dio. — § XVII. Dio. — Appian. — Plutarch. — Jul. Obseq.

natis utrinque animis, quum alteros fames et necessitas accenderet, alteros pudor, ne et sumpsisse temere prælium, et ignaviter sustinuisse viderentur.

XIX. Brutus cum his, quos secum habebat, sinistrum hostium cornu impulit; et, gnaviter adjuvantibus equitibus, fecisset operæ pretium, ni reliquorum fuga desertus foret. Nam qui in lævo ejus latere adstiterant, post acrem pugnam, relinquere ordines, deserere signa, postremo confessa jam fuga spargi cœperunt. Et victoria prior Bruti cladis hujus fere causa atque initium exstitit; quippe quos tum ille vicerat hostes, plerique occubuerant: at Cassiani victi iidem servatique, tum quoque retinebant pristinum pavorem, eoque reliquam etiam aciem sui timoris consternationisque complebant. Ibi multi insignes viri strenue pugnando mortem mereri, quam superesse deploratæ reipublicæ, maluerunt: inter quos et Uticensis filius Cato, post egregiam pugnam, crebroque repetitos conflictus, dempta galea patris nomen ciens, voce simul manuque provocavit fatum.

XX. Neque dissimilis fuit exitus L. Cassii, qui fratre imperatoris erat genitus: eademque fortuna præfectum fabrum Flavium, apprime gratum Bruto, abstulit. Marcus etiam Lucullus, eminentissimi civis filius, Antonii jussu interemptus, T. Volumnio supplicii causam præbuit: nam is in magna fugiendi licentia complexus amici cadaver, nimia et pertinaci lamentatione milites excivit, ut ab his ad Antonium protraheretur: ubi se professus auctorem Lucullo sumendæ militiæ, et juxta amicum occumbere optans, eo deductus, dextram Luculli osculatus est; et capite, quod abscissum jacebat, ad pectus appresso, cervicem percussori præbuit. Alii rebus perditis sua aut familiarium manu quæsiverunt necem; quorum Labeo, vir egregius, legatus Bruti, pater ejus Labeonis, qui mox insigni peritia juris supra modum inclaruit, fossa in tentorio ad modum sui corporis effecta, datisque ad uxorem et liberos mandatis, fidissimum servo-

§ XVIII. Flor. IV, 7. — Appian. — Plutarch. — Jul. Obseq. — § XIX. Plutarch. — Dio. — Appian.

rum circumegit libertatis causa, gladioque dato jugulum præbuit.

XXI. Eodem modo et Quintilius Varus periit, occisus a liberto, quum se insignibus honorum velasset : etiam Drusus sua sibi manu conscivit necem, Liviam relinquens filiam, et nepotem ex ea Tiberium, privignum futurum Cæsaris et successorem : ita res humanas fatum agit rotatque! At victores, imperatorum monitu, nec occidere fusos, nec capere curantes, hoc tantum egerunt, ut diversa in loca se recipientes clauderent, ne iterum conjungerentur. Castris prohibendi præcipua cura fuit, occupatamque cum periculo portam occluserunt incidentibus : idcirco fuga inde ad mare versa montesque. Ibi Cæsar ad castra hostium constitit, ut erupturos exciperet, Antonio ad reliqua belli profliganda properante. Sed huic potissima cura fuit, ne duces elaberentur, denuo pugnaturi. Igitur his excipiendis quaquaversum dimisit equites : inter quos Rhasci præcipua fuit opera, qui cum Thracibus suis, regionum gnaris, montium sinus latebrasque omnes perscrutabatur, hac et cætera diligentia fideque sua Rhascupolidis fratris salutem promeritus.

XXII. Sed alia manus ita persequebatur Brutum, ut nulla alia præda objecta diverti pateretur. Id ubi animadversum Lucilio Lucino est, Bruti servandi causa sponte incessit tardius, ut a Barbaris exciperetur; tum *adduci ad Antonium* magnopere contendens, eo quoque fefellit, ut Brutus esse putaretur, et implacabilem inimicum vitare Cæsarem velle. Hoc nuntium ancipitem animi Antonium habuit, quemadmodum tantæ dignationis famæque virum in hac fortuna reciperet : sed propius facto Lucilius, « Dii vero « prohibessint, inquit, ut capi Brutus queat! neque etiam « fortunæ in virtutem licebit quidlibet : cæterum ego, his « deceptis, en adsum, passurus, quod tibi videbitur ». Quum ad hæc obstupuissent equites, conversus ad hos Antonius, « Non est, inquit, ut ægre feratis hanc fraudem : nihilo mi-

§ XX. Appian. — Plut. — Vell. II, 71. — Val. Max. IV, 7. — Dio. — § XXI. Vell. — Sueton. in Tib. cap. 5. — Dio, lib. XLVII. — Appian.

« noris hanc prædam æstimo, pluris immo, quanto præstat « amici, quam hostis factum esse compotem ». Et Lucilium quidem suorum cuidam curandum tradidit; eoque vicissim fido deinde atque benevolo ad omnia usus est.

XXIII. Interea Brutus cum manu haud spernenda in tumulum se receperat, beneficio noctis in castra vel ad mare evasurus. Eo tempore suspicientem in cælum sudum ac stellis fulgens, exclamasse tradunt Euripidis versu, *uti ne Jupiter effugere pateretur inultum horum malorum auctorem:* designasse Antonium creditur, qui tum in armis pernox, ex cadaveribus et spoliis vallo effecto, locum circumdederat; et Cæsar, castris ad mediam usque noctem servatis, morbi causa discedens Norbanum eidem custodiæ præfecerat. Penetravit tamen eo per medias stationes, cujus et in Catonis morte fecimus mentionem, Statilius, sublataque, ut convenerat, face, salva hæc esse Bruto significavit: sed ubi nec ille rediit, dum hoc conatur, interfectus; de morte sumenda Brutus agitans, ejus rei ministerium a servo suo, deinde ab armigero, post hoc et a P. Volumnio, qui rerum harum edidit historiam, petiit. Sed his aliisque submonentibus, *prius tentandos præsentium animos esse:* ipse quidem agere cum his noluit; tribunis legatisque, jam errorem suum cum pudore agnoscentibus, negotium dedit.

XXIV. At milites, paulo ante tam et in sumenda pugna, et in pugnanda feroces, tum ad extremam vilitatem relapsi, hæc responderunt: « Quanta fide quantaque virtute sequuti « partes imperatorum fuerimus, ut nihil aliud, hæc sane « vulnera nostra, hæc inopia, atque ipse hic infelix et feralis « locus, in quem coacti conclusique sumus, ostendant. Nos « tamen, ad extremum persistère in proposito certos, neque « maxima spes ab hoste præmiorum, neque incommoda at« que discrimina durissima belli, avertere hactenus atque di« movere incepto potuerunt. Nunc vero, tentatis omnibus, « quænam superesse ratio belli, quod consilium potest?

§ XXII. Plut. — Appian. — § XXIII. Vell. II, 70. — Joseph. Antiq. Jud. XIV, 22. — Appian. — Plut.

« armisne et acie cum duobus imperatoribus, totidemque « felicibus et firmis exercitibus, pauci, fessi, victi congre-« diemur? an vero fuga dilabemur, cincti undique ab hosti-« bus atque circumvallati? Nec fallere intentos, nec arcere « validiores possumus: et si quis forte deus nos ex his locis « educeret, quo postmodum intenderemus iter?

XXV. « Castra, si nondum capta sunt, obsidentur certe: « Viam ad mare, locis et anni tempore non facilem, hostis « occupavit. Inter has angustias sperare ex armis salutem, « insania est; experiri, furor: nec enim ferreos animos, aut « ex ære membra gerimus, ut tanta tamque gravia superare « tolerando possint. Quod exigi a viris, sed hominibus, po-« tuit, cumulate præstitimus et alacriter. Semel non optime « accepti, et postulavimus iterum pugnam, et eam exhibui-« mus operam, quam modo laudabatis: legionum quatuor « signa magis, quam milites, sumus; vix dimidia pars ar-« matorum superest, et qui hactenus effugere fatum, vul-« neribus et labore domiti, et commilitonum interitu, ne-« que corpora eadem ad novum laborem afferre, neque « animos potuerunt. Num parum adhuc romani sanguinis « per hos annos fusum est? cur hæ adhuc reliquiæ poscun-« tur? cur nullo operæ pretio publicæ cladis temeraria ac-« cessio fimus?

XXVI. « Etiam Magnus ille Pompeius fortunæ cessit, ne-« que servari vetuit, quos post fidelem, sed infelicem ope-« ram majore flagitio suo, quam usu, videbat perituros. « Avunculus quidem imperatoris Cato, postquam frustra di-« micari contra fatalem potentiam sensit, adeo non objecit « periculo suos, ut potius ipse moreretur, quam propter se « mori quemquam, licet rogantium offerentiumque, sineret. « Sæpe nostri exercitus calamitate subacti hostibus externis « se dediderunt. Hic nullo romani nominis pudore civibus « nos tradimus, servandi cupidis, et æquam vivendi sortem « secum daturis. Hanc conditionem tam et optabilem, et « necessariam, sanus aliquis aspernetur? Certe imperator, « pro sua virtute atque sapientia, sibi consilium capiet: nos

« meminisse patriæ, meminisse liberorum atque conjugum « patietur. »

XXVII. Quum hæc ad Brutum essent relata, quidam adstantium *fugiendum igitur esse*, exclamavit; quum ille renidens, « Sane, inquit, fugiendum est; non pedibus tamen, sed manu »: porrectaque singulis dextra, « Quantum « ad me attinet, nihil est, quod fortunam accusare debeam; « quæ super alia multa, hoc etiam, quod ingenti mihi vo- « luptati est, præstitit, ut amicorum me fefellerit nemo, fidi « omnes bonique perstiterint ad extremum. Patriæ tamen « videtur esse iniquior, cui præfracte adversa, neque tenere « vetustam libertatem, neque frui recuperata concessit. His « equidem non invideo, misereor magis, qui tantum pertu- « lerunt perpetraruntque malorum, ut patriam servitio pre- « merent; nec vero is, qui causa eorum præcipua fuit, la- « tebit ultores deos. At ego Virtutem, licet a fortuna destituta « nomen potius, quam res, esse dicatur, haud ullo præmio « colui: beatior omnino his, e quibus victus existimor, non « præteritorum modo recordatione, sed etiam præsentium « sensu; sic enim ex vita discedo, ut mecum conscientiam « feram, famam relinquam boni viri civisque, res neque ar- « mis obtineri natas, nec ullo ære parabiles victoribus: qui « sane, quacumque in posterum fortuna egerint, suo ipso- « rum judicio, omniumque hominum sententiis, oppressores « libertatis, interfectores meliorum, hostes juris et æqui, le- « gum eversores, et tyranni, et publici parricidæ habebuntur.

XXVIII. « Et ego quidem hactenus expertus, quæ debui, « postremo etiam tentata reliqui militis voluntate, postquam « inutilem me patriæ esse video, mihi consulam. Nec enim « in horum incidere manus memoria veteris Bruti, et avun- « culus Cato, et interfectus Cæsar sirint: ne Cassio quidem « data fides fallenda est. Unum deprecor, amici, ne quis « vestrum, scio enim quosdam id agere, vitam sibi mecum « ponendam putet. Erit, ubi hoc, si necessum fuerit, mi-

§ XXVI. Plut. in Bruto, cap. 75. — § XXVII. Appian. — Flor. IV, 7. — Dio. — Plut.

« nore cum reprehensione faciatis. Vestra adhuc opera fortassis utilis esse patriæ poterit; neque vobis bene moriendi, « si bene vixeritis, occasionem invidebit deus. Cato filium « suum et me sibi coegit superesse: jam et illi fatum insigne « obvenit, et mihi paratum est. Catonum et Bruti exitum « appetere nemo debet, nisi quem similes adegerint ad vitam « exuendam causæ. Mihi non est integrum in horum me « hominum potestatem dedere, qui neque servatum velint; « neque parcere, si cupiant, possint: libertatem et leges præferentem omnibus, interfectorem regis, professum dominationis hostem, nemo tolerare tyrannus debet. At vos « vita, liberi, conjuges, et qualiscumque tandem erit patria, manent: et sine metu, sine verecundia, sequi potestis fata reipublicæ; quæ tolerabiliore tamen conditione « interim aget, si vobis erit aliquis apud victores amicitiæ « gradus; et si mitiora forte decreverunt dii, habebit, per « quos resurgat. »

XXIX. His dictis, cum duobus aut tribus longius aliquanto progressus, Stratonem Ægeatem, quem ex studiis eloquentiæ familiarem habebat, rogavit, *ut sibi gladium adigeret;* atque illo cunctante, idem a servo petiit. Tum Strato, « Si quidem decretum est, inquit, non committam, « ut servi potius, quam amici, ministerio utaris »: et cum dicto latus præbentis, atque ultro ictui occurrentis, hausit. Sic præstantissimæ indolis juvenis, uniusque tantum facinoris, de quo tamen et tum et postea mirifice sententiis variatum est, infamia adspersus, ætatis annum septimum atque tricesimum agens interiit. Mortuo Bruto, reliquiæ exercitus, quatuordecim ferme millia, se dediderunt victoribus; acceptaque venia, inter hos divisa sunt.

XXX. Mox et castella, quæ passim Brutus exstruxerat, a præsidiariis tradita, simul cum majoribus castris, diripienda militi suo imperatores dederunt. Inter hæc Antonius, Bruti viso cadavere, hunc quidem increpavit leniter, *quod fratrem*

§ XXVIII. Appian. — Flor. — Plut. — § XXIX. Plut. — Appian. — Liv. Epit. — Flor. — Vell. II, 72. — Dio.

suum Caium occidi jussisset; cæterum Q. Hortensio factum imputans, *illum supra monumentum fratris* interfici præcepit; Bruto paludamentum suum purpureum injecit, quod ingentis erat pretii, ut in eo sepeliretur: auditoque mox surreptum esse, requiri furem, supplicioque affici jussit; crematique corporis reliquias ad Serviliam (mater hæc erat Bruti) remisit. Sed non eadem Cæsaris moderatio fuit. Is avulsum Bruti caput Romam misit, ut statuæ avunculi subjiceretur: sed inter transmittendum a Dyrrhachio, propter exortam tempestatem, in mare abjectum est. Ejusdem adolescentis sævitia multi, nec sine contumelia verborum, interierunt; quum cuidam, suppliciter petenti sepulturam, *jam illam in volucrum atque ferarum fore potestate*, responderet; et patrem ac filium sortiri vel dimicare juberet, utri vita concederetur: neque spectaculo subtraxit oculos, quum patre, qui se obtulerat, occiso, filius etiam voluntaria morte periret.

XXXI. Ab hac causa cæteri captivorum, quum catenati producerentur, Antonio *Imperatore* salutato, Cæsarem conviciis prosciderunt; præcipue M. Favonio libertatem loquendi, quam tota vita exercuerat, in extremis retinente. Attamen Q. Horatio poetæ, Brutianarum partium tribuno, veniam impetravit Mæcenas, fidus ab adolescentia Cæsari, et Mutinensi quoque bello utilis comes, magnarumque dehinc rerum ministeriis adhiberi solitus. Cæteri proscriptorum cum aliis nobilibus, qui Thasum evaserant, partim ad Sex. Pompeium navigarunt, solum jam reliquum partibus ducem: nec deerant, qui Messallæ, fulgentissimo juveni, proximaque Bruto et Cassio auctoritate, imperium traderent; copias superesse non spernendas, ad hæc classem et pecunias, et amplam in sociis spem, dictitantes.

XXXII. Sed ille fortunæ cedendum esse docuit, mittendæ

§ XXX. Plut. in Anton. et Bruto. — Liv. Epit. — Sueton. in Aug. c. 13. — Dio, lib. LI. — § XXXI. Plut. in Bruto, c. 51. — Sueton. in vita Horat. — Dio. — Appian. — Vell. — Eutrop. VII, 3. — Sidon. Carm. IV. — Horat. II, Sat. 6. — Propert. II, 1.

ad victores legationis auctor, nec Bibulo dissentiente, cui et ipsi tradita par cum Messalla potestas erat; Antonius accitus (huic enim plus tum credebatur) pecunias, arma, commeatum, quarum rerum omnium ibi permagna erat copia, cum militibus ipsis, in potestatem accepit. Hoc eventu rerum cognito, Porcia Bruti conjux, cujus de fortitudine supra exposuimus, sibi necem conscivit, prunis devoratis ardentibus, quum intenta familiarium custodia ferrum et alia voluntariæ mortis solita instrumenta subduxisset.

§ XXXII. Plut. in Bruto, cap. 51, et Cat. Min. — Ælian. Hist. Var. — Val. Max. IV, 6.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XC

IN LOCUM LIBRI CXXV LIVIANI.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI VICESIMI QUINTI.

C. Cæsar, relicto Antonio, transmarinæ provinciæ ex parte imperium ei cessit; reversus in Italiam, veteranis agros divisit. Seditiones exercitus sui, quas corrupti a Fulvia, M. Antonii uxore, milites adversus imperatorem suum concitaverant, cum gravi periculo inhibuit. L. Antonius consul, M. Antonii frater, eadem Fulvia consiliante, bellum Cæsari intulit: receptis in partes suas populis, quorum agri veteranis assignati erant, et M. Lepido, qui custodiæ Urbis cum exercitu præerat, fuso, hostiliter in urbem irrupit.

I. SUBLATIS Bruti Cassiique partibus, statim apparuit, quam imbecillum sit inter homines, quod firmissimum esse debuerat, vinculum, fides et pactorum religio, quoties adspirans fortuna spe majoris potentiæ cupidos et præferoces animos inflavit. Cæsar enim et Antonius victoria læti, sacrificio facto, militibusque collaudatis, continuo Lepidum excludere societate imperii studuerunt, nova provinciarum instituta divisione, uti de Lepidi parte, qui Pompeio favisse dicebatur, Hispania et Numidia Cæsari, Antonio Gallia at-

que Africa adjicerentur, siquidem pati Lepidus posset; sin vero generosius indignaretur, aut innocens esset criminis, Africam ei concessuri erant. De aliis nihildum decretum, Sardiniam et Siciliam obtinente Sex. Pompeio, cæteris provinciis nondum pacatis, et Italia utrinque excepta, quam communem habere patriam, et, quæ facerent, pro illius salute facere, dictitabant.

II. His ita ordinatis, placuit Antonium Orienti componendo transmarinisque provinciis impendere curas, operamque dare, uti promissa militibus pecunia (vicena millia nummum viritim) cogeretur; Cæsarem, propter valetudinem ineptum ad ulteriora, cum his, qui stipendia impleta haberent, quibus data statim erat missio, in Italiam proficisci, Lepidi coercendi causa Sextique, et dividere veteranis agros sedesque promissas ob victoriam. Erant veteranorum octo ferme millia, qui militiam missioni præferebant. Igitur et hos inter se diviserunt; et, quum superessent cum dedititiis legiones undecim, et equitum quatuordecim millia, sex legiones, decem equitum millia Antonio data: Cæsari concessum, uti duas reciperet Antonianas legiones, quæ cum Fufio Caleno in Italia subsisterant. Hæc relata in tabulas et consignata alter accepit ab altero, ut, qui forte pacto non stetisset, tanquam ex syngrapha convinceretur. Tum Cæsar versus Ionium mare profectus est, Antonius in Asiam.

III. Sed Cæsarem terrestri maritimoque itinere tanta vis morbi adorta est, præcipue circa Brundisium, ut exstinctus Romæ diceretur: multos tamen incerta rerum, et calamitatum metus, quas experti unquam fuerant, timere omnia coegerunt; simulationem suspectabant, consultoque rumorem spargi, ut affectus hominum elicerentur: adeoque hic invaluit metus, ut extrema nonnulli exspectarent; Cæsarque ex itinere dare literas ad senatum cogeretur, ne forte qui motus in Urbe, præsertim Lepido præsente, exsisterent;

§ I. U. C. 710; A. C. 42. — Dio, lib. XLVIII. — Appian. B. Civ. lib. V. — Eutrop. lib. VII. — § II. Sueton. in Aug. cap. 13. — Vell. II, 74. — Liv. Epit. — Dio. — Appian.

supplicio de parricidis sumpto, verum esse diis immortalibus honorem haberi, pacisque seri et exspectari bona; suam in hæc operam enise pollicitus.

IV. Eodem anno L. Plancus L. F. consul, imperator iterum, de manubiis Saturno templum ædificavit. Censores etiam L. Antonium, P. Sulpicium, fecisse lustrum reperio; forte tantum ad bona civium in tabulas referenda creati, quorum decimas Triumviri sic exigebant, ut vix decimam cuique facultatum partem relinquerent. Tum et P. Vatinius P. F. proconsul de Illyrico triumphavit: in L. Antonio, quum et ille triumphum postularet ex Alpibus, dubitatum est, quamdiu Fulviam adversam habuit; quæ socrus Cæsaris, uxor Antonii, per horum absentiam, Lepidi contempta ignavia, plurimum in republica pollebat.

V. Neque sane aut auspicia habuerat Lucius, aut quidquam triumpho dignum gesserat; cæterum Fulvia placata, neque huic repugnare quoquam auso, kal. januariis se et P. Servilio Vatia Isaurico iterum consulibus, triumphavit, ausus se conferre Mario, quin et anteponere, *quod Marius invitus, ipse sponte deposito triumphali habitu, senatum convocassent: Mario si forte una data corona esset, sibi et aliæ multæ, et a populo tributim, quod ante se factum esset nemini.* Sed hæc apud prudentes ignominiæ potius loco, quam honesta ducebantur; quod hæc non Lucio dari, sed Fulviæ, nesciret nemo, aut certe comparata nummis esse, quos ille certis hominibus clanculum diviserat. Sed Lucium adjungebat sibi Fulvia, Cæsarem oppugnare moliens, quem jam tum apud Brundisium contumeliis et insidiis petisse dicebatur.

VI. Idcirco ille, remittente paulisper morbo, Romam regressus, simul ac, quæ decreta victoriæ causa fuerant, curata sunt, ad rempublicam capessendam toto animo se contulit. Et Lepidus quidem, insita tarditate, præsentiaque

§ III. Dio. — Plutarch. — Appian. — § IV. Marmor. apud Pigh. in annal. — Sueton. in Aug. cap. 29. — Zonar. — Fragg. Capitol. — Supra, CXXII, 47.

Cæsaris cohibitus, quiescebat: Antonius et Fulvia dederunt acceperuntque causas discordiæ, quod, Marci literis exhibitis, quum a Caleno dare legiones deberent, promissum differebant; et vicissim a Cæsare potestate, quam in dividendis agris Antoniano militi usurpatum ibant, prohibebantur.

VII. Erupitque eo discordia, ut socrus insolentiam pertæsus Cæsar, nuntium filiæ ejus remitteret, intactam adhuc esse jurejurando confirmans; quanquam plerique falsum hoc, neque subito cogitatum de divortio, sed inter primam sponsaliorum mentionem hæc decresse secum adolescentem dubitarent. Cæterum hoc repudio irritati utrinque sunt animi, ut nihil postea, nisi lædere invicem et odisse, possent. Sed et alioqui plena tumultu per Italiam et in Urbe erant omnia: veterani deduci lecta in oppida pinguesque agros postulabant, eratque facta his promissio, pulcherrimis ad hanc divisionem destinatis civitatibus. At illæ aut per universam Italiam distribui petebant colonos, aut saltem sortibus rem committi, ne ipsæ ad injuriam essent eximiæ, sed æquo cum cæteris Italis jure uterentur: pretium etiam ex ærario repræsentari poscebant possessoribus.

VIII. Hæc quum viri juvenesque, sed et matronæ, cum parvis liberis in Urbem advectæ, flebili voce passim testarentur, *quid igitur peccassent* rogitantes, *cur homines Itali laribus ac focis, tanquam bello victi, pellerentur?* accensa dolore plebes valde movebatur, præsertim quum appareret, hoc agi, ut his velut compedibus constricta respublica, nunquam deinceps posset ad libertatem recuperandam consurgere. Cæsar ad hæc nullam reddere rationem, præterquam *necessitatis*, poterat; *adeo se parcos in promittendo fuisse, ut ne sic quidem satisfieri veteranis posset:* neque falso hæc commemorabat, in eas coactus angustias, ut neque militum, neque Italorum gratiam teneret.

IX. Insolens enim et præferox multitudo, quum se mi-

§ VI. Oros. VI, 18. — Appian. — Dio. — § VII. Sueton. in Aug. cap. 62. — Dio. — Appian. — § VIII. Sueton. in Aug. cap. 13. — Dio.

nime pro spe meritorum tractari putaret, non contenta acceptis agris, transcendebat limites, vicinorumque fundos invadebat; noto Virgilii, vatum maximi, periculo, quod tamen majori ejus fortunæ viam fecit, ut in amicitia Cæsaris per Mæcenatem collocaretur. Nec vi contra tendere Cæsari licebat; frustra enim disciplinam ab his requiras, quos licentiæ injuriæque assuefeceris : neque pecunia satis placabantur, quam ex templis Cæsar sumebat mutuam, quin, quanto plura accipiebant, tanto plura desiderarent. In hoc eum statu rerum L. Antonius cum Fulvia et Manio, qui res absentis Marci procurabat, adoriri statuerat; *in communi munere parem utriusque imperatoris gratiam esse debere* dictitantes. Exspectandum igitur, donec et Antonius advenisset.

X. Sed id quidem fieri propter festinationem militum nullo pacto poterat: tum eo descenderunt, *ut igitur Cæsar suos milites, ipsi Antonianos deducerent :* et pacta cum Antonio obtendente Cæsare, Fulviam cum parvis liberis supplicare veteranis jusserunt, invidiose querendo, *fraudari patrem horum, imperatorem suum, debita gloria, simul occasione referendæ suis militibus gratiæ.* Lucius etiam, ut fidem faceret, omnia se fratris causa moliri, *Pietatis* cognomentum assumpsit; quod hodieque in nummis ejus visitur. Erat tum permagna Marci auctoritas, et propter valetudinem Cæsaris, victoria Philippensis uni adscribebatur; quo studiosius docere Cæsar, *convenire sibi cum Marco; Fulviam et Lucium, contra sententiam mariti et fratris, propriæ potentiæ cupiditate res novas quærere :* postremo tamen, quanquam contra pacta sibi hanc injuriam fieri sciebat, cessit, Antonianosque ab his deduci in colonias sivit.

XI. At hi, ne beneficiis in suos vincere Cæsar videretur, plus etiam indulserunt militibus. Sed omnium querelæ in Cæsarem incumbebant : Antonium fama clementiæ tuebatur, et quod inter præsentia mala semper tolerabilius exi-

§ IX. Dio. — Virg. Eclog. I, et ibi Servius. — Appian. — Sueton. —
§ X. Dio. — Appian. — Vell. II, 74. — Plut. in Anton.

stimatur, quidquid abest. Neque vero parum intelligebat Cæsar, quid fieret; aut divisiones agrorum, quanquam faceret ipse, probabat: nec differre præmia milites patiebantur, nullo magis tempore necessarii, propter Sextum et Cassianos duces, qui, mari præcluso, famem Urbi et Italiæ minabantur. His ad animum revocatis, mutare sententiam Fulvia et L. Antonius cœperunt, et, omissis coloniis, adversæ parti se tradere: nam et eorum, qui pellebantur agris, majorem esse numerum sciebant, et ex justo dolore judicabant, acriorem impetum fore.

XII. Hoc præsidio animati Itali, quum eadem sentire M. Antonium existimarent, spernere Cæsaris imperium cœperunt; et adversus veteranos sua bona vi tueri. Callidum erat Fulviæ consilium; nec effugere Cæsar poterat, quin invidia ex æquo omnium oneraretur: nam et illius veteranis persuadebat Antonius, *nihil opus esse dividundis agris; ex hostium judicatorum facultatibus præmia persolvi militibus posse:* simul, quantum æris inde redactum esset, quantum adhuc redigi posset, augentes omnia, verisque miscentes falsa, computabant. Quod si ne hæc quidem sufficerent, ingentem ostendebant cumulum ex Asiatica præda. His artibus Cæsar a possessoribus et veteranis, tanquam utrisque periculorum et laborum auctor, vituperabatur; Antoniani in oculis ac pretio erant, qui neque spoliabant alteros, et alteris cumulatim præmia præstituri videbantur.

XIII. Dubia fiebant adolescenti tempora, tot in unum concurrentibus difficultatibus, ut cujuslibet veterani imperatoris adultam jam et auctoritatem et prudentiam oppressuræ viderentur. Mare Siculum Pompeius obtinebat; Cn. Domitius Ahenobarbus, semetipso contentus auctore, quum ad Pompeium se Murcus applicaret, ut paulo post referemus, classem olim commissam augebat, Ioniam obtinens: Italiam infrequentia cultorum propter continua bella, et recens hæc agrorum divisio ad sterilitatem redegerat. Inde

§ XI. Tac. Annal. I, 10. — Appian. — Dio. — Flor. IV, 5. — § XII. Liv. Epit. — Dio.

fames invasit Urbem, et una cum cæteris incommodis afflixit sane graviter : nam furtis rapinisque expositæ erant tenuiorum domus, et sub invidia militum, a quibusvis perditis hominibus impune maleficia patrabantur. Accedebat, quod perpetua intercedebat veteranis cum possessoribus pugna: neque humiliores tantum offendebantur; ad senatores etiam injuriæ pervenerunt.

XIV. His enim, sua salva retinere cupientibus, durius respondebat Cæsar, *unde igitur satisfiet veteranis?* at hoc periniquum illis videbatur, de suis possessionibus præmia militibus dari, quum neque delectuum, neque promissorum auctores Patres fuissent. Idcirco, ut in re ancipiti, quum in universum statui nihil posset, subinde huc illuc inclinandum Cæsari fuit; eoque facto plus odii utrinque illi, quam gratiæ partum: quoties enim senatori favebat, quod præter æquum huic tribueret nihil, jus potius debitum reddere, quam tribuere beneficium, videbatur; at miles sua sibi tolli interpretabatur, si promissa tardius aut angustius exspectatione sua præstarentur : quod si militis adjuvabat aviditatem, neque hic debere putabat gratiam, promissum auferens; et senator se spoliari ne tacitus quidem dolebat. Plane videbat Cæsar, hanc esse conditionem imperandi, ut armis opprimi quidem exscindique quidvis posset; benevolentiam non nisi beneficiis comparari.

XV. Ergo licet invitus eo deflexit, ut senatorum agris omnino abstineret, prætereaque dotalibus mulierum, et ad levandam pauperum inopiam relinqueret etiam, quotquot minores erant eo modo, qui promissus viritim militi fuerat. Hoc consilium eos certe induxit, quibus proderat, ut honestius de Cæsare sentirent; sed veteranos exacerbavit immensum, ea cupiditate homines, ut sibi ademptum crederent, quidquid cuiquam relinqueretur. Inde graves sæpe motus, et in ipsum intentatæ periculorum minæ. Certe, quum in theatro militem forte sedentem in quatuordecim excitari jussisset, exeuntem circumstetit turba, commilito-

§ XIII. Vell. II, 72. — Sueton. in Nerone, cap. 3. — Appian. — Dio.

nem ab eo repetens, quem excruciatum perisse malevoli sparserant. Et ægre leniti, quum ille incolumis comparuisset, e carcere productum contendebant; et irascebantur neganti, proditorem appellitantes, et in gratiam Cæsaris falsa referentem : eo jam ira processerat, ut verum id factum esse, quam sibi deesse causam occidendi imperatoris, mallent.

XVI. Neque modestior in campo, quam in theatro, miles, quum ad divisionem agrorum opperiri jussum tardius Cæsar accederet, tumultuari cœpit; monentemque Nonium quemdam centurionem, *valetudini potius imperatoris hanc esse moram adscribendam, quam contemptui militum*, pro adulatore, et mancipio Cæsaris proscindere conviciis, mox, aucta inter jurgium ira, petere saxis cœperunt : neque aut innocentia sua homini, aut fuga præsidio fuit, quum se in amnem conjecisset, quin extractus ab aquis necatusque, loco, ubi transeundum erat venienti Cæsari, abjiceretur. Igitur illum amici monere, testari, ne se offerat sævientibus : at eo res erat perducta, ut constantia retinendum jus esset, aut plura deinceps atque atrociora timenda, ubi licentia militaris imperatoris dubitatione alta plus virium acquisisset. Prudens fuisse consilium eventus etiam docuit : quippe conspectu ejus ad reverentiam moti, facinoris invidiam transtulerunt in paucos.

XVII. Ille, leniter increpans hominum ferociam, qui ne sibi quidem ipsi possent parcere, divisit agros, et præmia non meritis modo, sed etiam quibusdam aliis dedit. Indulsit etiam, ut in bello interfectorum patribus aut liberis, qui debiti illis fuerant, agri tribuerentur. Ergo vulgus militum, ut est ad omnes affectus natura sua mobile, juvenis animum liberalitatemque admirans, conquiri jussit ad supplicium qui Nonium occidissent. At Cæsar, tempore bene usus, *se quidem non ignorare*, dixit, *auctores facinoris, sed pœnitentia contentum pœnam remittere*. Tum vero conclamatum est ab omnibus, laudesque et grates certatim inso-

§ XV. Liv. Epit. — Appian. — Sueton. in Aug. cap. 14. — Dio. —
§ XVI. Appian. — Dio.

nuerunt. Sed neque hic malorum finis, turbato semel concordiæ vinculo : nec enim pax et quies consistere cum injustitia potest. Igitur quibus causis favere miles Cæsari, iisdem plebs irasci cœpit; passimque in Urbe et per Italiam pugnæ cædesque factæ, militem superiore armorum præsidio et peritia, plebem defendente numero, et ædificiis, unde spargebat missilia; sed his faces subdente veterano, plura passim incendia exstiterant.

XVIII. His malis compulsus adolescens, et quod missi in Hispaniam milites, Placentiæ pecuniis per vim extortis, transitu Alpium a Caleno et Ventidio prohibebantur, conditiones offerebat Antonio et Fulviæ, et rem per se frustra sæpe tentatam, veteranis commiserat. Sed quanto intentius pax a Cæsare quærebatur, tanto magis bellum placebat Antonianis. L. Manius, Cæsarem perosus, Fulviam in bellum muliebri æmulatione stimulabat, *Antonium* dictitans, *nisi turbatis rebus in Italiam retrahatur, totum Cleopatræ fore*; jam enim de his amoribus inaudiri cœperat. Ideo Fulvia, cuncta potius ruere cupiens, quam hunc dolorem perferre, L. Antonii vanum alias et malignum ingenium, parque vitiis fratris, virtutum ejus expers, potenter impulit, ut eorum, quibus adempti erant agri, causa palam suscipienda, sic allicerent voluntates, ut magnus mox ex eo numero exercitus cogeretur.

XIX. Sed interim reliquas colonias deducentem Cæsarem, Antonius cum fratris liberis sequi statuit, ne solus apud armatos conspectus ille, vim omnem in se traheret : sed mox cum iisdem, dubium vero, an simulato metu, profugus, Antonianorum obiit colonias, præsidium quærens; sibi enim et pueris necem paratam a Cæsare fuisse criminabatur per equitatum ejus : quem Cæsar adversus Pompeianorum incursiones in Bruttios missum excusabat; probavitque causam ducibus Antonianorum, et his conditionibus sublata est contentio Teani : « Ut liceat per Trium-

§ XVII. Dio. — Appian. — § XVIII. Plut. in Anton. cap. 40. — Flor. IV, 5. — Vell. II, 74. — Liv. Epit. — Appian.

« viros, more patrio consulibus administrare rempublicam; « agri ne cui, præterquam his, qui bello Philippensi navas« sent operam, dividerentur; pecunia redacta redigendaque « ex bonis hostium, ex æquo; veterani quoque Antoniani « per Italiam æquis portionibus distribuerentur in colonias; « neutris delectuum in Italia agendorum jus esset; duæ le« giones Antonianæ Cæsari contra Sex. Pompeium milita« rent; Cæsaris militibus transitus Alpium pateret, nec iidem « ab Asinio Pollione Hispaniis excluderentur; Lucius horum « pactorum fiducia dimitteret custodiam, remque publicam « sine metu et suspicione capesseret ».

XX. Ex tot legibus duæ tantum postremæ ratæ fuerunt: Salvidienus cum exercitu Cæsaris Alpes, invitis custodibus, perrupit. Cætera quum differrentur, Lucius et Fulvia Præneste secesserunt: ille, Cæsarem timere dicens, triumvirali satellitio armatum, quum inermis ipse esset; hæc, Lepidum liberis suis insidiantem; hujus enim nomen tum prætexere, quam Cæsaris, maluerat. Angebatur his rebus Cæsar haud mediocriter, negotium habens cum hominibus, quos nec opprimere armis, nec placare per amicos posset. Idcirco gratanter accepit, utriusque exercitus primores conjurasse, *daturos operam, uti lis imperatorum ex æquo et bono dirimeretur; coacturosque eum, qui stare judicio detrectasset:* et ex iis ipsis legatos ad Lucium de pace misit, futurum sperans, quod accidit, ut insolentiam eorum odisset, sperneret vilitatem. Per hæc ad veteranos redintegrata gratia, senatum etiam populumque romanum adversum Lucio reddidit, *per eum stare* putans, *quominus pax et securitas cunctis redderetur*. Igitur concursus senatorum aliorumque factus ex Urbe est, Lucium Fulviamque orantium, *desinerent aliquando irarum et contentionis, patriamque, tot malis afflictam, refoveri concordia paterentur.*

XXI. Et videbatur Lucius tum iis, quæ dicerentur, tum auctoritate dicentium commoveri; Manii asperius respon-

§ XIX. Vell. — Appian. — § XX. Dio. — Vell. — Appian. — Plin. VII, 45.

sum fuit: « Longe disparem duorum imperatorum, ut animum, ita conditionem esse. Antonium nihil aliud nisi ab « externis gentibus regibusque pecuniam ad communes usus « cogere; Cæsarem exercitus et opportuna Italiæ sibi mancipare beneficiis. Sed et Galliam, quæ data prius Antonio « fuerit, in fraudem ejus liberari; et pro civitatibus octode- « cim universam fere Italiam in colonias veteranorum con- « cedere: neque tantum duodetriginta legionibus, quæ bello « interfuissent, sed aliis præterea sex, dividi agros; pecu- « niam auferri e fanis, Pompeiani belli prætextu, quod ta- « men in tanta Urbis fame nondum apparetur; revera mili- « tibus dari, ut adversus Antonium emantur: ab eodem « animo bona proscriptorum ita vendi, ut donari potius ap- « pareat. Denique talia multa fieri, quæ, si serio cupiat pa- « cem Cæsar, defendenda sint ei prius, nihilque deinceps « agendum, nisi de M. Antonii sententia ».

XXII. Cogebatur in ordinem Cæsar, ut nihil deinceps agere pro potestate posset. Igitur ille, *pacta cum Marco* testatus, *quæ utrique summum imperium, neque rationibus reddendis obnoxium, in parte sibi assignata dabant, alterumque rata habere alterius acta jubebant*, iterum ad veteranos se applicuit; *bellumque adversum se instrui* testatus, ipse quoque se parare cœpit. Ea res audita, duas legiones Antonianas, quæ apud Anconam stativa habebant, ad Siculum bellum ducendæ, commovit, ut pro pari in utrumque imperatorem affectu, legatos mitterent Romam, rogatum utrasque partes, *pacem mutuo colerent.* Responsum est a Cæsare antiquum illud: *sibi pacem esse cum Marco, sed a Lucio se impugnari.* Igitur hi, re cum cæteris veteranis in Capitolio communicata (magna enim eorum multitudo Romam, quasi cum senatu ac populo de præsentibus consilium initura, venerat), pacta Cæsaris et Antonii afferri recitarique jusserunt: probatisque his, uter eorum pactis non stetisse diceretur, ea de re suscepturos arbitrium professi,

§ XXII. Dio. — Appian.

decreta sua retulerunt in tabulas, asservarique jusserunt a Vestalibus.

XXIII. Inde ex omnibus delectos ad Lucium miserunt postulatum, *uti judicio militum controversias disceptandas traderet; aut, si nollet, quid ipsi possent, experiretur*. Lucio non recusante, illi Fulviæque dixerunt diem, ad quem adessent, uti et Cæsarem comparere jusserant, Gabiis ferme medio inter Romam et Præneste spatio. Prior præsto fuit Cæsar, equitibusque emissis, ne quæ forte collocatæ insidiæ forent, exploravit. Hi quum incidissent in Antonianos, manu conserta quosdam occiderunt. Retrocessit ergo Lucius, periculum, ut aiebat, metuens: neque postea voluit accedere, quum tribuni præfectique exercituum, deducturos se illum, profiterentur. Vehementer ea contumacia Cæsari profuit, et quum irridere judicium Lucius et Fulvia dicerentur, senatum caligatum appellantes, adeo accensi sunt ira veterani, ut, Cæsaris causam amplexi, ab illis ortam injuriam, ibique consistere arbitrarentur.

XXIV. Pluribus deinde consultationibus cum Cæsare initis, bellum instruere cœperunt serio, pecunia undique etiam ex ornamentis templorum conflata, non per Italiam modo, sed etiam per Galliam, quam *Togatæ* nomine, et Alpibus divisam, Italiæ nuper contribuerant, ne, seorsim habita, daret ansam potentibus, per speciem ejus obtinendæ provinciæ, legiones intra Italiam habendi. Neque segnius ab altera parte arma simul atque convicia insonuerunt, amarulentis utrinque dictis se invicem petentium ducum. L. Antonius, quum adipisceretur consulatum, sex legiones habuerat: hæ tum quoque sequutæ sunt eum, cum aliis Marci fratris undecim, quarum curam Calenus agebat. Cæsaris quatuor legiones erant Capuæ, cum prætoriis cohortibus; sex adducebat ex Hispania Salvidienus. Lucio pecuniæ suppetebant ex pacatis Marci provinciis: Cæsar, uti diximus, e fanis sumebat mutuam, e Capitolio

§ XXIII. Appian. — Dio. — § XXIV. Appian.

præcipue, deinde ex celebrioribus delubris, Antiano, Lanuvino, Nemorensi, Tiburtino.

XXV. Inter hos Italiæ motus, ne vicina quidem satis quieta erant. Pompeius, aucta quotidie potentia, quum et proscripti, et veteres agris ejecti coloni frequenter ad eum proficiscerentur, haud injuria timebatur; præsertim, postquam Statius Murcus, cum omni sua classe ad illum se conferens, duas legiones cum sagittariis quingentis, pecuniasque multas, et naves octoginta adduxerat; aliasque insuper revocabat e Cephalenia. Neque desunt, qui tum opportunum tempus invadendæ Italiæ prætermissum ei putent, oppressæ fame, et ab ipso exspectantis remedium, dum Perusina contentione diversarum partium duces distrahuntur. Sed et Ahenobarbus, sitos ad Ionium mare Triumviris obedientium agros vastare solitus, Brundisinis intra muros compulsis, triremes Cæsaris cremarat, aut abduxerat.

XXVI. Igitur adversus hunc una legio mittenda Cæsari fuit, alieno sane tempore; quum interim initium belli factum esset, pluribusque locis varia fortuna concursum. Sic autem comparatæ partes erant, ut, quibus placebant novæ coloniæ, Cæsarem sequerentur; populi, quorum agri in discrimen venerant, se conjungerent Antonio. Quum in eo res essent, vocato senatu Cæsar, atque etiam equitibus romanis adhibitis, « Quantum, inquit, temerariæ fiduciæ Lu« cio cæterisque accesserit ex lenitate mea, non sum nescius; « quod amor patriæ ac quietis erat, imbecillitatem et metum « interpretantibus. Ego vero et exercitum validum habeo, « succinctus tum veteranis, quorum præmia intempestive « intervertuntur, tum meis legionibus; cætera quoque firma « sunt omnia, neque dudum abfuit quidquam, quod ad bel« lum gerendum pertineret, præter voluntatem. Nec enim « me delectat, si qua supersedere liceat, civilia bella gerere, « et reliquo romano sanguine ad mutuam perniciem abuti; « præsertim ejusmodi bella, quæ non ex Macedonia, aut « Thracia audiantur, sed quorum sedes futura sit Italia,

§ XXV. Vell. II, 72. — Appian.

« multis afficienda miseriis, etiamsi numerus cadentium in « rationem non veniat.

XXVII. « Hæc, hæc sunt, quæ me pridem insolentiam pessimorum hominum opprimere gestientem continent ac retardant. Quod enim ad Marcum attinet, nunc etiam vos « testor, nec de illo me queri, nec commisisse, cur ille de « me queratur. Et hæc quidem a vobis Lucium, quique cum « eo sunt, edoceri, publicæ vestræque rei vehementer in« terest. Quod si frustra susceptus hic labor erit, et insanire « hic Lucius perget, tum vero ostendam homini, aliquando « mihi propositum, nunquam vires ad defendendam digni« tatem meam, propulsandasque injurias defuisse. Atque « horum omnium vos mihi testes, et apud vosmetipsos, et « apud Marcum eritis. » At illi rursus Præneste proficiscuntur, pacem quærentes irritam. Quippe Lucius, *serum id esse*, respondit, *postquam ventum ad manus sit; fraudemque hanc esse Cæsaris, alia præferentis verbo, quum rebus ipsis Marcum impugnet, legione etiam Brundisium missa, ad arcendum eum aditu Italiæ.*

XXVIII. Manius etiam literas ostendebat Marci, incertum an fictas, quibus dignitatem suam defendi jubebat vel armis : senatusque legatis, *quis ergo dignitatem ejus læderet*, quærentibus, offerentibusque judices, alia quædam Manius objecit; donec infecta re reditum : ne renuntiata quidem Cæsari, pudore, ut creditur, irriti incepti, legatio est. Idcirco Cæsar, Lepido cum duabus legionibus ad tutelam Urbis relicto, contendit Albam, ubi duæ legiones Lucii, tribunis expulsis, tumultuabantur. Sed ubi, se præventum a Lucio, militesque donis atque promissis placatos accepit; in Sabinos profectus, præsidium, quod apud Nursiam Antoniani collocaverant, dejecit loco; ne oppido potiretur, Tisieni Galli virtute depulsus, et fama venientis cum exercitu C. Furnii. Ad hunc excipiendum profectus in Umbriam, postremumque aggressus agmen, Furnium in tumulum quemdam, atque inde noctu Sentiam profugere coegit : nec statim

§ XXVI. Liv. Epit. — Appian.

insequutus, insidiarum metu, postquam illuxit, adductis copiis, et oppidum, et castra Furnii oppido conjuncta obsedit. Inter hæc Lucius, re cum nobilibus composita, quorum magna multitudo ad partes ejus se transtulerat, tribus agminibus milites noctu Romam præmittit; ipse cum robore copiarum, gladiatoribusque et equitatu subsequitur.

XXIX. Excivit is terror Lepidum, ut cum exercitu obviam iret. Sed ubi fusus est equitatus, qui præcurrerat, Lepidus cum legionibus intra mœnia se recepit. Antonio Nonius, ad custodiam portæ relictus, aditum dedit; seque, et suos, quos secum habebat, milites, ei tradidit. Lepidus fuga evasit ad Cæsarem: neque præterea quisquam resistebat, etiam P. Servilio, qui consulis gerebat nomen, segniore ad pericula. Idcirco Lucius, ad concionem vocato populo, sic disseruit, ut Cæsarem atque Lepidum mox pœnas diceret daturos scelerum; fratrem vero suum, triumviratu abjurato, se pro consule gerentem, tyrannicam potestatem civili, et extraordinariam translatitia commutaturum. Ad hæc lætis adstrepebat ominibus plebes; Imperatoremque appellatum ad reliqua componenda ire jusserunt. Erat tum Antonius militari habitu, quomodo ante illum populi concionem habuerat nemo.

XXX. Sed et senatusconsulto mandari sibi bellum jusserat; egressusque Roma, quacumque incederet, novas colligebat vires ex populis, qui favebant Antonio, et opportuna oppida passim communiebat. Sed hæc agenti non modicus obex objectus est a M. Barbatio, quem quæstorem suum M. Antonius, propter, nescio quam, offensam, dimiserat. Id quum vulgus ignoraret, plerique hunc percontabantur, *ecquo animo Antonius turbas Italicas acciperet?* Ille respondebat, *mirifice hunc irasci, contra potentiæ socium et communes utriusque rationes arma moventibus.* Inde permulti, deserto Lucio, cujus acta displicere fratri existimabant, ad Cæsarem se contulerunt. Lucius in Galliam erat iturus, ut

§ XXVIII. Liv. Epit. — Appian. — Dio. — Plin. III, 12. — § XXIX. Liv. Epit. — Dio. — Appian.

properantem ad Cæsaris castra Q. Salvidienum Rufum interciperet. Eumdem Asinius Pollio et P. Ventidius, Antoniani duces, cum suo quisque exercitu, sequebantur.

XXXI. Idcirco M. Agrippa, Salvidieno timens, ipse quoque promovit copias, ut ab Salvidieno in se retraheret Lucium; et vicissim, si ab hoc ipse urgeretur, a tergo Lucii Salvidienum haberet adjutorem. Res bene cessit; omissoque priore consilio, Lucius, quum utrinque se peti animadverteret, alio declinavit, cum Asinio et Ventidio conjuncturus copias; deinde sic quoque metuens ab hostibus, inter angustias hærentem invasuris, Perusiæ substitit, in urbe munita Ventidium atque Pollionem exspectaturus. Hic eum legati Cæsaris Agrippa et Salvidienus obsederunt. At Cæsar, simul Antonium Romæ esse cognoverat, ad urbem festinavit, et, illo dudum egresso, citra certamen receptus, protinus ad insequendum exiit: nec adeptus hominem, qui jam Perusiæ mœnibus se clauserat, rediit Romam, ut eam accuratiore in posterum custodia firmaret.

XXXII. Discessus Cæsaris præter opinionem Sentiatibus exitio fuit, quum eo sublatum esse periculum credidissent. Sed Furnius, abeuntem ab obsidione Cæsarem insequutus, interim advenienti Salvidieno spatium oppidi capiendi diripiendique dedit: ne ædificiis quidem pepercit ira, injectoque igne Sentia concremata est. Nursinos tempestiva deditio præsentibus exemit malis; sed tumulus postea publice exstructus his, qui cum Cæsare pugnantes oppetierant, adjecto titulo, *pro libertate occubuisse*, sic exacerbavit adolescentem, ut grandi pecunia mulctatos, quia pendere eam nequibant, urbe agroque omni exigeret. His ita actis, quum Antonium duo jam exercitus obsiderent, cum tertio Cæsar accessit; propereque dimissis quaquaversum nuntiis, ne forte fax belli Lucius elaberetur, plures accitæ copiæ, aliæ Ventidio et Pollioni oppositæ: hique facile cohibiti, quod neque magnopere bellum id probabant, nec a M. Antonio putabant probari: super hæc orta ex æqualitate ducum

§ XXXI. Vell. II, 74. — Dio. — Appian.

æmulatio, quemadmodum solet, communi causæ attulit moram.

XXXIII. Sed nec Antonius sese neque Fulvia deserebant, virilis spiritus mulier, et adeo non timida versari inter armatos, ut et ipsa, gladio cincta, signum dare militibus, habere conciones consueverit. Sed hæc Præneste arcem belli fecerat, multis ad se pertractis ex senatu et equestri ordine; et cum his frequenter consultabat de præsentibus. At Lucius, priusquam circumvallaretur, emisso Manio, qui festinare Ventidium et Pollionem cogeret; et equitatu suo (quatuor erant millia, Tisieno præfecto) qui Cæsaris amicos vexando, ab obsidione eum retraheret, crebris excursionibus opera hostium oppugnabat: et quum Cæsar oppidum propter colles, quibus erat impositum, vallo septem millium amplecteretur, et ad prohibendum, ne quid importari posset, ad Tiberim usque longa brachia deduxisset; ipse vicissim in radice collis vallum fossamque obmoliebatur.

XXXIV. Inter hæc et Fulvia continuis ad Ventidium et Pollionem, sed et Ateium, et Calenum literis urgebat, *ferrent opem obsessis; neque fratri causæque imperatoris sui deessent.* Sed et noviter paratum exercitum, duce Munatio Planco, misit; a quo legio Cæsaris, quæ forte Romam petebat, intercepta atque concisa est. Cæsar, ut hunc et reliquos, qui moveri cœperant, distringeret, relicta ad obsidionem Perusiæ parte copiarum, cum Agrippa his obviam profectus, effecit, ut, priusquam conjungerentur, itinere abrupto, Plancus Spoletium se reciperet, Ventidius et Pollio Ravennam alter peteret, alter Ariminum. Idcirco Cæsar, oppositis, qui hos morarentur, Perusiam reversus, munitiones absolvit, fossis altitudine atque latitudine triginta pedum, turribusque ligneis mille quingentis, non minus diligenter adversus soluturos obsidionem, quam adversus obsessos, institutis.

§ XXXII. Sueton. in Aug. cap. 12. — Appian. — § XXXIII. Flor. IV, 5. — Vell. II, 74. — Appian. — Dio.

XXXV. Dum ista diversis locis aguntur, crebræ Antonianorum eruptiones factæ, multo utrinque sanguine, dum miles Cæsaris missilibus potior, gladiatorum audacia cominus trucidatur. Semel etiam propinquum discrimen imperator adiit, dum circa muros sacrificat, repentina gladiatorum eruptione pæne oppressus. Sed ea res fiduciam magis, quam metum, peperit, ex haruspicum responso. Quod enim infelicia exta rapta ab obsessis fuerant, cuncta, quæ sacrificanti tristia denuntiata essent, in eos recasura dicebantur, qui exta haberent. Jam etiam fames in oppido esse cœperat, adversus inexspectatam obsidionem minime provisis copiis: eo acrius ipsa, quæ kal. januarias antecessit, nocte tentata eruptio est, et ad portas operum vis facta, ut, his perruptis, auxilia, quæ multis locis se ostendebant, intromitterentur. Sed accurrente legione, quam in proximo statuerat Cæsar, ipsoque cum prætoriis cohortibus, post vehemens certamen Antoniani retrocesserunt.

XXXVI. Per eosdem dies etiam Romam affligente fame, quum in usum belli frumentum comparceretur, plebs jejuna, vi effractis domibus, quod erat inventum diripuit. Eodem anno magnum, uti diximus, incrementum Sex. Pompeii potentia hoc maxime modo cepit. Cassius Parmensis tribunus militum, ad colligendas pecunias in Asia cum exercitu et classe relictus, audita morte Cassii, de Bruto non desperans, triginta Rhodiorum triremes delegerat, quas erat impleturus; exustis reliquis præter sacram omnibus, ne res renovare Rhodii possent. Cum his igitur, et quas antea habuerat, evectus, non tamen occurrere ante finem Bruti potuit. Interea et Clodius, qui missus a Bruto Rhodum cum navibus tredecim fuerat, quum rebellantem insulam invenisset, educto inde romano præsidio, quod erat trium millium armatorum, ad Cassium se contulit.

XXXVII. Eodem et P. Turulius venit cum multis navibus, et magna vi pecuniarum, quas a Rhodiis, dum adhuc

§ XXXV. Sueton. in Aug. c. 14 et 96. — Appian. — § XXXVI. Appian. B. Civ. lib. V, init.

erant dicto audientes, exegerat. Hoc exemplum sequuti, quotquot earumdem partium tota Asia oberrabant, in unum convenerunt; et legionariorum, quanto poterant, numero imposito in naves, ex mancipiis aut nexis remiges parabant, itemque ex insulis, quas prætervehebantur. Sed et a Thaso nobiles aliquot cum M. Cicerone M. F. profecti sunt ad eos; brevique collecta est non contemnenda classis, et neque ducum nominibus, neque militum aut genere, aut copia pœnitendus exercitus; præsertim quum etiam ex Creta Lepidus cum alia manu accessisset. Tum vero consensu ad Murcum et Ahenobarbum, Ionium cum validis classibus obtinentes, navigari placuit. Ibi consilio habito, quemadmodum deinceps sustinendæ partes essent, diversæ sententiæ fuerunt, nisi quod constabat, Triumvirorum aspernandam amicitiam esse.

XXXVIII. Statius Murcus, defleto *Cassii Brutique casu, spem tamen adhuc superesse* dicebat *in reliquis viribus, modo caput nactæ idoneum forent.* « Consilium enim, inquit, atque imperium pluris quam arma sunt, quam pecunia, « et militum manus. Horum vis quantalibet, nisi sapientia « et auctoritate ducis contineatur, dissolvetur facile, aut in « se ruet: neque plurium æqua potestate res geri commode « potest; in bello rapiendæ sunt occasiones, quæ sæpe non « inter dissentientes modo, sed etiam inter concordes, dum « communicandis consiliis tempus abit, amittuntur. Sed ne- « que mihi summam rerum deposco, neque cuiquam vestrum « aut poscendi aut dandi auctor ero: Sex. Pompeium intueor, « quem miro consilio rebus incertis unicum præsidium in « propinquo fortuna collocavit.

XXXIX. « Nec enim alium ei præferre, etiamsi copia plu- « rium esset, debemus, pro legibus dimicantes et libertate, « quemadmodum semper tulimus præ nobis. Hic autem so- « lus jam toto imperio legitimam potestatem obtinet, maris « præfectura olim accepta ab senatu, priusquam ille scelere « ac crudelitate triumvirali opprimeretur. Nec igitur dubi- « tandum est, quin, amotis Cassio et Bruto, populi romani « imperatoribus, huic reliquæ res spesque nostræ commit-

« tantur; præsertim quum non aliud jus suadeat, aliud co-« gat necessitas; sed et illud et hæc ex æquo Pompeium « nobis commendent, et Siciliam. Quis enim hominum, aut « quæ provinciarum aptior esse præsenti necessitati, aut op-« portunior potest? Magni Pompeii filius, amans patriæ juve-« nis, in malis et tolerandis et superandis exercitus, animo, « felicitate, auctoritate patri, sed nondum vertentem fortu-« nam experto, simillimus, proximam et quasi suburbanam « provinciam tenet; qua nihil esse potest, tam ad excipien-« dos, qui vim hostium fugiunt, quam ad infestandos, qui « alunt, commodius.

XL. « Nec obscura sunt, aut ambigua, quæ dicimus: plu-« rimorum incolumitate, et ex acerbissimis discriminibus « repente velut divinitus oblata salute, satis superque con-« firmantur. Quot ad eum proscriptione recenti, quot postea « confugerunt? hodie quoque ad eum confluere non desi-« nunt, quicumque aut meliorem optant reipublicæ statum, « aut tantummodo militiæ lucrique cupidi, tamen justiore « sub duce mereri malunt. Sed et prudentia rerumque usu « tantum valet, ut modicis ab initiis progressus ad hanc « potentiam sit, qua Triumvirorum apertum hostem et pro-« fitetur, et defendit; atque hunc Cæsarem ejusque legatos « nihil non conantes fortiter a Sicilia repulisse non conten-« tus, in ipsa quoque Italia multis affecit incommodis. Cum « hoc si conjungamus has vires, ecquæ esse dubitatio pote-« rit, quin tanta accessione auctus, non modo se nosque « tueri, sed etiam ab injusta Triumvirorum dominatione « vindicatam recuperare rempublicam possit? »

XLI. Contra hæc Domitius Ahenobarbus, nobilis et sibi fidens juvenis, hunc in modum disseruit: « Diis immorta-« libus habeo agoque gratias, qui nondum ita nos deserue-« runt, ut vel animi, vel consilii egeremus. Tanta clade per-« cussi, tamen non nisi de bello deliberamus: una modo « consultatio est, quo duce propositum teneamus. Atque « utinam fata nostris imperatoribus pepercissent! utrivis

§ XXXIX. Flor. II, 2, 15. — § XL. Appian.

« eorum potui dicto esse audiens, et in ejus virtute atque « providentia acquiescere. Sed, his sublatis, novi atque in- « experti ducis subire imperium, neque facile est generosis « mentibus, neque eo properandum est, antequam necessi- « tate cogamur, quæ non relinquit consilio locum. Enimvero « in eo adhuc res sunt, ut habere socium amicumque Pom- « peium, quam imperatorem malis: nec vero ad unius im- « perium omnino confugi opus est.

XLII. « Duos paulo ante habuimus imperatores, quibus « multum confidebamus; et si victos forte regeras, etiam a « duobus victi sunt. Quid vetat te quoque, Murce, commis- « sam tibi classem retinere, et, qua paulo ante concordia, « mecum et cum cæteris consilia tractare graviorum cona- « tuum? Cur enim Sexto tantum deferimus, ut, cui pares « haberi possumus, ejus potestati ultro nos subjiciamus? « quum sint inter nos multi, qui neque nobilitate conce- « dant ei, neque annis, aut experientia. Jam vero mores « adolescentis ii sunt, quos etiam, qui vituperare nolit, om- « nes promiscue minime laudet probetque. Calamitas pa- « terna deprehendit ingenii haud mali hominem, priusquam « formari ad cultum magnæ fortunæ ingenuis studiis posset. « Unde et ferocior justo esse dicitur, et fidei negligentior. « Certe Pompeii Bithynici fatum docere nos debuisset, ut « essemus minus in credendo faciles. Interfectum eum Sexti « jussu constat; quam justis causis adductus eum interfe- « cerit, discere nondum potui. Verum est, multos ad eum « profugisse viros illustres : cujus igitur opera ita utitur, ut « non amplius tribuat libertis servisque suis?

XLIII. « Jam et ob res non amplissimas sumere nimios « spiritus, seque incredibiliter efferre dicitur. Igitur prospera « vobis dominum imponent, adversa ferenda ex æquo erunt. « Tu vero, L. Stati, vosque cæteri, quibus eadem mens est, « quam in conditionem vos rempublicam demittatis, videri- « tis; ego, donec mihi consulere potero, nec Pompeii, nec « cujusquam alterius potestati dedere me constitui. Cassio

§ XLII. Vell. II, 73. — Supra, CXXIII, 5.

« Brutoque, propinqua cognatione junctis, quibus imperium decreverat senatus, haud invitus parui: Sexto amico potius, quam imperatore utar. Nec ideo minus rem communem bene curabimus, quum nostra concordia, duobus potentissimis vinculis, amore libertatis, et metu dominorum adstricta, neque lentescere per negligentiam alterius, neque patere suspicionibus possit. » Finis consultationis iste fuit, ut in sua sententia perstantibus utrisque, Murcus, et qui cum eo sentiebant, Pompeium peterent; Domitius cum cæteris pristinam ad Ionium mare stationem retineret. Atque hic et auxit postea classem suam, et longinquiores etiam provincias, oblatis forte occasionibus, adiit.

§ XLIII. Sueton. in Nerone, cap. 3. — Appian. — Dio. — Vell. II, 72.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XCI

IN LOCUM LIBRI CXXVI LIVIANI.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI VICESIMI SEXTI.

C. Cæsar, quum esset annorum viginti trium, obsessum in oppido Perusia L. Antonium, conatumque aliquoties erumpere, et repulsum, fame coegit in deditionem venire; ipsique et omnibus militibus ejus ignovit. Perusiam diruit; redactisque in potestatem suam omnibus diversæ partis exercitibus, bellum citra ullum sanguinem confecit.

I. Interea M. Antonius, qui post victoriam in Thracia substiterat, ad cogendas undique pecunias, in Græciam cum valido exercitu venit: neque gravis aut odiosus principio civitatibus fuit, ab acerbitate omni temperans, ludisque eorum, et eruditorum colloquiis, et cærimoniis deorum deditus. Idcirco vulgo *Græcorum studiosus*, sed inprimis *amator Atheniensium* vocari gaudebat, multis in eam civitatem collatis beneficiis: nam deinde et Æginam, et Ceam, et Sciathum, et Peparethum, aliasque insulas reddidit; et Megarenses Atheniensium derisit æmulos. Rogatus enim ab his, uti curiam suam spectaret, ubi spectavit, quærentibus, qualisnam ea videretur? « Angusta, inquit, et ruinosa. » Ergo et Athenienses solita vanitate retulerunt ei gratiam,

initiando mysteriis suis, honorando statuis, cum injuria veterum regum, a quibus majores eorum insigniter adjuti cultique fuerant: nam et Attali Eumenisque colossos Antonii nomine inscripserunt.

II. Dimensus deinde Pythii fanum, de cujus instauratione ad senatum perscripserant, Lucioque Censorino Græciæ præposito, in Asiam transiit, jam cessante periculo remissior, et ad prioris vitæ mollitiem revolutus. Igitur Græci Asiatici, moribus his amicum genus, Ephesum venientem curatissima pompa exceperunt. Quippe viri puerique Satyrorum ac Panum habitu, feminæ Bacchas simulantes, deduxerunt eum, urbe tota personante tibiis et fistulis, passimque thyrsis atque hedera obtutui se ingerentibus. Sic incedens ille *Liber Pater* salutabatur, *benigni* atque *blandi* addito cognomento. Prima cura fuit reddendi Dianæ sacrificii; quo magnifice peracto, supplices deæ, qui ad id asylum e victis partibus confugerant, dimisit incolumes, duobus exceptis, quorum alter cædis Cæsarianæ fuerat conscius, alter Dolabellam Cassio prodiderat; vetusque spatium asyli duplicavit, partemque urbis adjecit.

III. Inde vocatis in consilium legatis, qui ex Asia Ephesum concurrerant, decem annorum tributa, quot Cassio ac Bruto intra biennium dederant, annua die pendenda imperavit : mox deprecantibus, allegantibusque necessitatem, qua coacti dedissent potentioribus omnia, hactenus remisit, ut novem annorum tributa annua bima die penderent. Regibus etiam et civitatibus liberis, ut quisque abundare videbatur, imperata est pecunia. Huic exigendæ præfecit, quos voluit, ut interdum non tam acerbum videretur pendere omnino tributa, quam his hominibus pendere : nam et citharœdum quemdam Anaxeronem Magnetem quatuor urbium exigendo tributo præposuit, militibus ad hunc usum datis. Plurimum enim huic generi hominum indulgebat; et

§ I. U. C. 711; A. C. 41. — Vell. II, 74. — Plut. in Anton. — Appian. B. Civ. lib. V. — Infra, CXXXII, 20. — § II. Plut. — Strab. lib. XIV, p. 641. — Appian.

quidquid deliciarum ullo machinamento corrumpendis moribus natum videri poterat, affectu maximo complectebatur.

IV. Ergo et Xuthus choraules, et histrio Metrodorus ejus amicitia nobilitati sunt; et coquus ob unam cœnam scite paratam bona civis cujusdam Magnetis accepit. Laudabiliorem multo liberalitatem mox obeundis provinciis exercuit, L. Cassium imperatoris fratrem, et alios earumdem partium, exemplo clementiæ, quod Ephesi ediderat, veniam petere ausos absolvens, et civitatum, quæ afflictæ fuerant ab adversariis, calamitatem sublevans. Nam et Lycios immunes esse, Xanthumque instaurare jussit; et Rhodiis Andrum dedit, Tenumque cum Naxo et Myndo, quas tamen paulo post iterum ademit, quasi durius imperantibus.

V. Transiens deinde per Phrygiam Mysiamque, et tributis ubique gravibus impositis, in Bithyniam venit, provinciaque ab Apuleio, quem Brutus præfecerat, accepta, ipsum exemit culpæ, reditumque concessit. Hyrcano Judæorum principi, suo et gentis nomine coronam auream mittenti, orantique, ut a Cassio capti servitute eximerentur, clementer respondit, datis etiam ad Tyrios Sidoniosque, et Antiochenos, et Aradios literis, ut ablata Judæis corpora, bona, loca restituerentur. Inde Gallogræcos et Cappadocas adiit, Planco demandata Asiæ cura, pecunias ubique cogens : in Cappadocia et causam cognovit Ariarathis et Archelai Sisennæ, de regno contendentium ; et plus apud eum Archelaus valuit, Glaphyræ matris adjutus gratia, quam formosam et parum pudicam Antonius adamabat. Hinc in Ciliciam transgressus, misso ad Cleopatram Dellio, adesse reginam tanquam ad causam dicendam jussit : favisse enim Cassio insimulábatur.

VI. At illa, moribus Antonii ex fama et Dellii expositione cognitis, qui mulieri forma et ingenio excellenti nihil ab

§ III. Strab. lib. XIV, p. 648. — Appian. — Arist. Polit. II, 9, et V, 11. — § IV. Plutarch. — Appian. B. Civ. lib. IV, p. 616. — § V. Joseph. Antiq. Jud. XIV, 22. — Appian. B. Civ. lib. V. — Dio, lib. XLVIII. — Martial. lib. XI, epigr. 20. — Plutarch.

isto timendum asseverabat, non tam ad purgandum objecta, quam subjiciendum sibi imperatorem se comparabat. Tandem, nec nisi plurimis illius et amicorum literis accita, Tarsum navigavit, ubi tum agens Antonius, liberam immunemque civitatem declarabat, edicto quoque proposito, uti Tarsenses cives, ubicumque servirent, dimitterentur. Tum quoque pro tribunali sedebat, quum adverso Cydno subvehi Cleopatram nuntiatum est, tantusque hominum ad spectandam eam concursus fuit, ut, dilapsa forensi turba, solus cum suis Antonius relinqueretur.

VII. Neque enim vulgaris erat species. Inaurato navigio, velis purpureis expansis, vehebatur; argentei remi ad tibiarum cantum movebantur, fistulis etiam et citharis molle interstrepentibus. Illa sub tentorio, quod intextum auro erat, recubans, ornatu cultuque Venerem repræsentabat, adstantibus utrinque pueris, ventulumque facientibus Cupidinum habitu. Sed et ancillæ præstanti forma, quemadmodum Gratiæ et Nereides pinguntur, amictæ, propter gubernaculum aut rudentes stabant. Quacumque inveheretur, ripæ suffituum odorumque fragrantia complebantur. Igitur velut fascinatis præ delectatione animis, Venerem ad Bacchum pro salute totius Asiæ comessatum venire jactitabant. Invitata ad cœnam ab Antonio, ipsum potius ad se jussit accedere : et paruit ille, ut comem se atque humanum ostenderet. Erant apparata omnia regio fastu : vasa auro gemmisque radiantia, nobilium artificum opera; purpureis aulæis, auro intexto, obducti parietes, triclinia duodecim cum lectis.

VIII. His excepit Antonium et amicos, quotquot ei placuerat adducere. Sed Antonius nihil tam admiratus esse, quam frequentiam et dispositionem luminum dicitur, varias figuras magno artificio repræsentantium. Laudanti reginæ magnificentiam, illa subridens, « Hæc, inquit, omnia « tibi dono, imperator, ut cras iterum mecum cœnes ». Tum

§ VI. Appian. — Plutarch. — Plin. V, 27. — § VII. Athen. IV, 11. — Plutarch.

vero sic instruxit convivium, ut hesterna præ his parva et vulgaria viderentur: iterumque illi cætera omnia dedit, amicis autem ejus atque ducibus, lectos, in quibus accubuerant, cum poculis aureis, quibus ministratum cuique fuerat; discedentibus deinde pro dignitate cujusque partim lecticas cum lecticariis dedit dono, plerisque equos cum argenteis phaleris, pueros autem Æthiopas ad prælucendum omnibus. Tum vicissim excepit eam Antonius, superare nisus splendorem et elegantiam reginæ; sed utroque inferior, primus in cœnæ suæ sordes et rusticitatem dicteria jecit.

IX. Quarto die, vicissim apud eam cœnante Antonio, solum consternendum rosis ad altitudinem cubiti curavit; qui harum copiam suppeditassent, non jam nummis, sed talentis remunerans. Igitur metu omni deposito, quum ob destitutas Cæsaris partes accusaretur, non magis excusavit sese, quam imputavit ultro, quatuor legiones cum Allieno missas initio belli, classemque paratam, sed tempestatibus, et celeri Dolabellæ casu prohibitam egredi. *Neque tamen semel iterumque cum atrocibus minis flagitanti Cassio misisse auxilia: quin cum instructissima classe ipsam ad mare Ionium accessisse, non diligentia Murci deterritam; sed tempestatibus et classem dissipatam, et se in morbum conjectam, et interea Philippensi acie decretum esse.* Nec falso ista jactabantur, sed plus apud lascivum hominis animum forma et veneres Cleopatræ quam causa valuerunt.

X. Igitur ex rea statim amica, statim domina facta, non modo regnum Ægypti retinuit, sed in Antonio subegit Orientem. Erat enim non modo pulchritudine, sed magis etiam lepore quodam et elegantia singulari prædita; quam, quidquid ageret, aut loqueretur, decerent omnia. Supererat mira ingenii vis et alacritas, etiam prioribus amoribus excitata et erudita, qua puellaribus adhuc annis, Cn. Pompeium adolescentem, quando classis educendæ causa profectus in Ægyptum fuit, et mox Cæsarem mancipaverat. Accedebat et suavitas sermonum et eruditio, multarumque

§ VIII. Plut. — Athen. — § IX. Plut. — Athen. — Appian.

cognitio linguarum : raris enim populis responsa per interpretes dabat : cum Æthiopibus, Troglodytis, Hebræis, Arabibus, Syris, Medis, Persis, aliisque multis gentibus, ipsa loqui poterat; quum ante ipsam reges Ægyptiam quoque linguam discere non sustinuissent, nonnulli ne Macedonicam quidem callerent. His artibus brevi sic in potestate Antonium habuit, ut non his modo illiciis, sed etiam veneficiis captus domitusque crederetur.

XI. Nihil enim tam aut largitu detrimentosum, aut factu turpe erat, quod illa petens non impetraret. Paulo ante fratrem virumque suum, ætatis XV annum agentem veneno sustulerat. Soror Arsinoe religione vitam tutabatur, Dianæ facta supplex, sive Ephesia illa, sive Leucophryne Milesiorum fuit. Hanc igitur jussu Cleopatræ, percussoribus immissis, Antonius sustulit. Nec alia loca, quæ tum sanctissima habebantur, reveritus, Tyrios e templo Herculis extractum Serapionem Cleopatræ coegit tradere, contra cujus voluntatem ille Cassio auxilium adduxerat : Aradios adolescentem quemdam, qui se Ptolemæum esse ferebat, majorem Cleopatræ fratrem, qui victus a Cæsare disparuerat. Sed et Megabyzum Ephesiæ Dianæ antistitem ad supplicium deposcebat, quod Arsinoen, tanquam reginam, hospitio excepisset; sed Ephesii, Cleopatræ supplicantes, ab ipsa salutem sacerdoti suo impetrarunt.

XII. Inter hæc continuato per Cavam Syriam, Palæstinam, Ituræos, aliosque Syrorum populos itinere, tyrannos passim e civitatibus sustulit : libertatem cum immunitate tribuit Laodicenis; variasque civitatum et regulorum lites composuit. Unde judæis etiam principibus, Phasaelis et Herodis æmulis, facta spes, subverti fratres illos posse; quanquam nuper frustra eos accusassent, quo tempore veniens ex Europa Antonius, Herodis obsequiis et pecunia sic delinitus est, ut, nec auditis delatoribus, rem integram in suum adventum rejiceret. Venerunt igitur centum ex primoribus

§ X. Plutarch. — Joseph. Antiq. Jud. XV, 4. — § XI. Dio. — Appian. — Joseph.

Antiochiam; nec aliud effecerunt, quam ut ambo fratres tetrarchæ constituerentur, eisque sub Hyrcani nomine, cujus jam factus affinis erat Herodes, summa rerum judaicarum permitteretur. Id quum ægerrime ferrent accusatores, ex eorum numero quindecim vinxit; ne occideret, Herodis precibus tribuens.

XIII. Nec ideo Judæi quieverunt, quin alii mille Tyrum proficiscerentur, quo venisse Antonium audierant. At ille præfecto præsidii negotium dederat, ut importunos et molestos homines ulcisceretur: grandem enim a fratribus summam acceperat, et erat in hos olim bene affectus, propter hospitium, quod ei cum patre eorum fuerat. Igitur Herodes, gnarus rei, quum ante urbem diversaretur, prodiit accusatoribus suis obviam, monuitque, *sibi parcerent : si enim progrederentur, malum habituros*. At illi, contempto Herode, quum ad urbem procederent, obvios habuerunt armatos, a quibus interfecti sunt nonnulli, sauciati complures; reliqui conjecti in fugam, mœsti abierunt domos. Mox Antonius eos etiam, quos habebat in vinculis, occidit; propterea quod, a plebe hierosolymitana Herodem conviciis exceptum esse, cognoverat. Interea digressa in Ægyptum Cleopatra, M. Antonius, resumpta paulisper imperatoris persona, propter Parthos, qui nunquam satis quieti, tum validius se commovere dicebantur, equites Palmyram misit, oppidi diripiendi gratia, quod *sentire cum Parthis* insimulabatur.

XIV. Sed Palmyreni, corporibus, rerumque suarum pretiosioribus trans Euphratem trajectis, equitibus vacua ædificia reliquerunt; dispositis pro ripa sagittariis, quo genere plurimum valent, intercluso transitu. Hic conatus Antonii, et tyrannorum, quos ubique civitatibus Romanus expulerat, ad Parthos fuga, simulque gravissima populis imposita tributa, magnum attulisse momentum putantur, ut citius, quam timeretur, Parthicum bellum erumperet.

§ XII. Joseph. Antiq. Jud. XIV, 22 et 23, et de B. Jud. I, 10. — § XIII. Appian. — Dio. — Plutarch. in Anton. cap. 36.

Sed Antonius neque Fulviæ labores in Italia, neque provinciarum necessitates et pericula moratus, copiis in hiberna distributis, et Saxa Syriæ imposito, in Ægyptum profectus, totum se Cleopatræ et voluptatum turpitudini tradidit.

XV. Consulum deinde nomen (vis enim penes Triumviros erat) Cn. Domitius M. F. Calvinus iterum, C. Asinius Pollio gesserunt; hic adversus Cæsari, belloque Perusino immixtus : sed pacta cum M. Antonio nondum audebat Cæsar violare; neque referre putabat, penes quem appellatio consulis esset, quum ipse tanto jam tempore consulem in obsidione habuisset. Jam asperior quotidie fames, obsessos Perusiæ experiri omnia remedia coegerat: idcirco sociorum auxilia ultimis precibus obtestationibusque sollicitantes, perfecerunt, uti tres duces, qui repererant interea conjungendi copias viam, repulsis, qui prohibebant, Cæsarianis, Perusiam contenderent. Sed Cæsar Agrippam et Salvidienum his occurrere cum validiore exercitu jussit; quibuscum manus conserere non ausi, ne ab his et prioribus hostibus circumvenirentur, Fulginium occuparunt, passuum viginti millia distans a Perusia castellum.

XVI. Ibi circumsessi ab Agrippa, de rebus suis, coacto concilio, deliberarunt. Pollio consul, assentiente Ventidio, perrumpendum censebat; postremo Plancus obtinuit, cautiora suadens, ne inter Agrippam et Cæsarem intercepti utrinque cæderentur. Lucius, quique cum eo Perusiæ obsidebantur, quum ignium indicio adesse socios intellexissent, cessantibus ignibus, a maxima spe ad ultimam desperationem revoluti (victos enim fuisse suos, existimabant), prima vigilia eruperunt; tentatisque locis omnibus, undique repulsi, diluculo se receperunt. Inde subducta ratione corporum et alimentorum, Lucius dimensum præberi servis vetuit; neque transfugere passus est, acribus ubique custodiis positis : idcirco miseri, per urbem et ante muros herbam vellentes, aut frondem, agminatim moriebantur; et altissimis specubus injiciebantur cadavera, ne relicta et putrefacta

§ XIV. Plutarch. — Dio. — § XV. Flor. IV, 7. — Appian. p. 691.

morbos gignerent, cremata rogorum multitudine necessitatem obsessorum proderent hostibus.

XVII. Sed in hoc statu sisti non poterat diu: rursumque rogantibus militibus, ut pugnando potius caderent, annuit Lucius, monens, aut abstinendum certamine, aut nisi victoribus non revertendum. Acclamarunt omnes cupide, et, ne nox ignaviam aliquorum tegeret, educi clara luce postularunt. Igitur omnibus ut ad ultimum conatum summa cura præparatis, cum instrumentis et scalis variæ formæ instructi ante lucem egrediuntur. Aderant et machinæ complendis fossis aptæ, turres plicatiles, unde pontes extrudi in muros solent, et telorum omnis generis magna copia, saxa itidem et crates, quæ palis, circum opera erectis, injicerentur. Hæc quum magno militum nisu admoverentur, fossa completa, superatoque vallo, ad murum transgressi, suffodere hunc, alii scalis atque turribus admotis transcendere nitebantur; et quum diversis locis hæc fierent, propugnantesque clamoribus incertis distraherentur, pontes alicubi in murum injecti sunt, paucisque occisis, reliqua multitudo sequebatur.

XVIII. Erat plane res obsidentibus in discrimine et metu; sed quia raros admoliri pontes obsessi potuerant, facile occursum est, strenuissimo quoque ad defendenda loca opposito, quæ plurimum urgebantur. Igitur Antoniani defatigati a recentibus, quum etiam latera haberent ictibus exposita, rejecti sunt, scalæque et turres eorum confractæ. Ne tum quidem abstinuerunt pugna, quanquam ex superiore loco impune vulnerarentur, donec Lucius misertus nimium et inutilem laborem, signum receptui dedit. Sed ne sic quidem eos deseruit animorum obstinatio, quin, plausu hostium exsultantium irritati, resumerent scalas, et, quanquam irrito incepto, in mortem potius, quam prælium ruerent. Et exorandi fuerunt imperatori, ut servare potius vitam, quam prodigere nequidquam vellent.

XIX. Ultimus hic obsessorum conatus fuit; et Cæsar, ne

§ XVI. Vell. II, 74. — Appian.

quid tale posthac auderent, sic exercuit suos, ut, signo dato, cum armis prosilirent in muros: id quoque spectaculum desperationis implevit Antonianos, et, quia mœrore lentescebat disciplina, remissius mœnia custodiebantur; pluresque transfugiebant ad Cæsarem non gregarii modo, sed et tribuni præfectique. Atque hos postquam clementer acceptos a Cæsare vulgatum est, omnesque reliqui spem parem conceperunt; Lucius, timens, ne, si pervicacior esse vellet, hosti dederetur, legatos de pace misit. Cæsar, ex duobus generibus constare Lucii copias sciens, ut dissociaret animos, veteranis se veniam dare, dixit, in gratiam Antonii; reliquos suam in potestatem dedi velle. Hæc in commune tribus legatis; mox uni seorsim C. Furnio, cæteris quoque parcere velle ostendit, solis exceptis, qui proprias secum inimicitias exercerent.

XX. At hi, suspectum habentes cum Furnio arcanum sermonem, hunc quidem exceperunt conviciis: a Lucio postularunt, ut aut paribus conditionibus pacis amplecteretur omnes, qui pari studio bellassent pro patria; aut arma universi ad extremum usque spiritum retinerent. Lucius, reveritus pari secum dignitate viros, laudavit eorum sententiam, et, quando neminem haberet aptiorem, se dixit ad Cæsarem ire: profectusque est statim sine feciali; cursu præcedentibus, qui rem Cæsari significarent. Atque ille ad hoc nuntium properabat occurrere venienti: jamque in conspectu erant cum amicis et imperatoriis sagulis, quum, dimissis omnibus, Lucius duos tantum lictores secum habens processit, hoc ipso demonstrans animi sui propositum; intellexitque Cæsar, et, Lucium imitatus, ostendere signum mox coalituræ benevolentiæ voluit; et, festinante Lucio, ut intra vallum colloquerentur, egressus est Cæsar, ut sic quoque liberum esset Lucio, quid capere consilii vellet.

XXI. Tum, ut est relatum in Commentarios, Lucius prior ita cœpit: « Si quidem cum externo mihi certamen fuisset « et vinci turpe putarem, Cæsar, et turpius victum confiteri « eamque ignominiam exirem eadem via, quæ multis egre« giis viris, virtutem a fortuna oppressam asserentibus, pla-

« cuit. Nunc quia cum cive æqualis dignitatis contentio fuit, « expertus, quæ potui, pro patria, tali viro lubens cedo. Nec « tamen hæc dicta sic accipias, quasi victori, in spem huma- « nioris clementiæ, adblandiar; non issem huc sine feciali, « si pro me essem sollicitus : aliis pacem postulo, quam « utique concessurus es, ubi nec iniquam petitionem meam, « neque rationibus tuis alienam cognoveris. Nam ut certius « omnia dispicias, separari causas oportet, ut in me effundas « iram, quem horum omnium auctorem intelliges; his igno- « scas, qui decepti falsique, alia, quam penitus sentiebam, « præferentem, in fratris Marci gratiam sequuti sunt.

XXII. « Quod si forte quædam liberius dixero, licentiæ « ferociæque imputare noli; non conveniunt ea temporibus « meis : ea tantum dicam ex animi mei sententia, quæ dissi- « mulari nequibunt. Ego bellum tibi feci, Cæsar, non ut « oppresso succederem in principatu, sed ut restituerem « rempublicam senatui, cujus sub hac triumvirali potestate « jus atque decus omne accisum atque sublatum est inju- « ria : hoc enim ipsi quoque et sensistis olim, et prætulistis, « lègitimum hunc magistratum non esse fassi, necessarium « appellantes, donec Cassii Brutique irreconciliabilis factio « tolleretur : ideo neque perpetuum esse, sed quinquenna- « lem voluistis. Ergo itaque oppressis partium ducibus, reli- « quiarum, si tamen ullæ sunt reliquiæ, non contra rempu- « blicam, sed pro sua incolumitate manentibus armis, sed « cessuris, simul atque timere sibi a vobis desierint; tempus « esse judicavi, ut, cessantibus aliquando extraordinariis im- « periis, patrius mos civitati, legibusque et magistratibus « potestas sua redderetur.

XXIII. « Neque vero majorem esse ducendam fratris, « quam reipublicæ, rationem existimavi; fore persuasus, ut « ei quoque, quum venisset, tam justa et gloriosa probarentur: « et quia mihi magistratus nomen profuturum ad efficienda « cœpta credebam, dimittere hanc opportunitatem nolui. « Quod si tibi res ea cordi fuisset, penes te esset tanti operis « cœpti perfectique gloria : quia vero tibi persuaderi nequi- « tum est; ego, Urbe per vim occupata, hoc affectavi decus,

« instinctus, ut opinor, generosa cogitatione, nihil esse, « quod pro republica moliri vel cum discrimine non oporteat « et Antonium et consulem, et progeniem ejus Herculis, qui « unus omnium laboriosissime contra injustas dominationes « dimicavit. Hæc et vera belli hujus causa, si quid mihi cre- « dis, et sola est. Nihil hic me frater, nihil aut Manius mo- « vit, aut Fulvia; ne divisio quidem agrorum, et pulsi pos- « sessionibus suis innocentes : nam et me auctore, coloniæ « fraterni militis deductæ sunt.

XXIV. « Tu videri causam eam armorum voluisti, ut ve- « teranos tibi conjungeres, quorum præmia per me vocari « in discrimen arguebas. Hoc tibi vaframentum utile ad vi- « ctoriam fuit; dum e re tua erat, ut milites tui me tanquam « hostem infensissimum odissent. At nunc, parta victoria, « non est, ut in me hostili sis animo, nisi et patriam oderis; « nam pro hujus libertate facta fuisse a me omnia reperies. « Atque hæc ille ego dico, qui non nesciam, in tua nunc « potestate me esse; unde, quid de te judicaverim, apparet, « quidque nunc judicem, solus ad te veniens. Sed de me « ipso hactenus : quod autem amicos, atque adeo totum « exercitum attinet, nisi consilium a me profectum pro su- « specto respuis, magnopere tibi sim auctor, ne hac causa « cuiquam nimium irascaris : etiam tuos offenderis, si adeo « implacabilia doceas esse debere civium odia, ut ignosci « victis non oporteat; periculosum est homini, quum sit « instabili fortunæ obnoxius, sola victoria tutum vivere. Sin « vero me adhuc hostem esse, et talium consiliis minime « credendum putas, non me piget precibus abs te conten- « dere, ne meam sive culpam, sive fortunam, amicis meis « fraudi esse sinas; sed a me potius expetas pœnam, qui ho- « rum omnium omnibus auctor exstiti. Atque hæc ut serio « dici constet, illis absentibus agere tecum volui; ne mihi « potius ab illorum deprecationibus quærere præsidium vi- « derer. »

XXV. Ad hæc Cæsar : « Ut ego te sine feciali vidi descen-

§ XXIII. Cic. Philipp. II, 28. — Plut. in Anton. init. — Appian.

« dere, L. Antoni, festinavi, ut ante castra mea occurrerem, « ne locus tibi necessitatem imposuisse videretur dicendi fa« ciendive, quæ nolles. Postquam autem meam in potesta« tem te tradidisti, quod est eorum, qui se peccasse con« fitentur; nihil necessum est refellere, quæ mihi falso « quidem, sed speciose objecisti. Cæterum sicut ab initio « me conatus es lædere, ita lædis etiam nocesque in præ« sentia; quippe si conditiones voluisses, erat tibi cum irato « et victore paciscendum: nunc quando, conditionibus omis« sis, meæ fidei permittis omnia, quem armis non potuisti, « pudore constringis, ut nec irarum amplius possim esse « memor, nec uti potestate, quam, si pactiones intervenis« sent, necessario eras concessurus.

XXVI. « Jam vero me cogis oblitum eorum, quæ com« meruisti, unum tantummodo respicere, quid me deceat: « hanc enim partem præfero, tam deorum, quam mea causa: « sed et propter te, L. Antoni, faciam; operamque dabo, « ne sic de me judicasse pœniteat. » His ultro citroque dictis, Lucii magnanimitatem et prudentiam admiratus Cæsar esse dicitur; vicissimque Cæsaris moderationem, et brevitatem sermonis in adolescente trium et viginti annorum admirationi fuisse Lucio: cæteri vero, facientes ex vultu utriusque conjecturam, rem commode transactam esse, jam tum fiduciam salutis suæ gaudiumque perceperunt.

XXVII. Hoc maxime modo bellum Perusinum post acrem obsidionem, et multas inclusorum eruptiones, finitum est, fame coacto ad deditionem Lucio. Sed statim a colloquio missi ab Lucio tribuni venerunt ad Cæsarem, tesseram petentes, militumque suorum numerum referentes: qui postea quoque mos obtinuit, ut, qui quotidie signum petebant a principe, descriptum simul exhiberent numerum eorum, qui tum sub signis essent. Cæsar, data tessera, jussit eos excubias adhuc agere solito more, ne, sub noctem intromissis in oppidum victoribus, aliquid præter animi sui sententiam gereretur. Orta luce, Cæsar quidem sacrificavit: at Lucius

§ XXVI. Liv. Epit. — Appian.

eduxit exercitum cum armis, sed obvolutis et intectis iter facientium more: ubi non longe abfuerunt a Cæsare, *Imperatorem* salutarunt eminus; inde, quibus erant jussi, locis per legiones constitere.

XXVIII. Cæsar, finito sacrificio, laureatus conscendit tribunal, jussisque arma ponere Antonianis, postquam id factum est, veteranos (nam a tironibus secreverat) accivit, ut tanquam ingratos castigaret atque perterrefaceret. At Cæsariani milites, sive subornati ab imperatore, ut sæpe, sive veterum commilitonum tempore permoti, ad complexum illorum festinabant, orantes pro his Cæsarem irrequietis vocibus, neque discedentes ab complexu eorum; donec Cæsar, ægre sedato clamore, conversus ad suos, « Meruistis, ait, commilitones, ut vobis negem nihil. At « ego tirones quidem coactos militasse Lucio censebam; hos « autem, qui sæpe nobiscum militaverant, et nunc a nobis « servantur, cupiebam interrogare, qua igitur nostra injuria, « qua offensa, aut qua saltem spe uberioris apud alios mili« tiæ, contra me et vos et sua ipsi commoda pugnaverint? « quidquid enim sudatum est hactenus, ecquo alio fine fa« ctum, nisi ut agri veteranis darentur, cujus fructus fiebant « et ipsi participes? Igitur si conceditis, nunc quoque eos « interrogabo ».

XXIX. Deprecantibus illis, « Fiat igitur, inquit, quod « petitis: abeant vestro patrocinio securi, et hanc etiam ob« jurgationem lucrentur; sed hac conditione, ut vobiscum « in posterum consentiant ». Tum vero utrinque voces et clamores promiscui insonuerunt, laudantium Cæsarem, agentiumque gratias: atque ille quibusdam petentibus concessit, ut, quos quisque vellet, exciperet hospitio; reliquam multitudinem, quo loco primum constiterant, sub pellibus agere jussit, donec hiberna eis, et qui deducerent, assignarentur. Adesse mox Lucium cæterosque jussit, pro tribunali sedens: descenderuntque senatores et equites multi, præsen-

§ XXVII. Liv. Epit. — Dio. — Appian. — Plutarch. in Lucullo, cap. 58. — Sen. de Tranq. Animi, 8. — Eutrop. lib. VII. — Vell. II, 74. — Flor. IV, 5.

tem fortunam habitu vultuque præferentes: quibus egressis, præsidium Cæsaris Perusiam introductum est. Lucium Cæsar secum habuit; cæteros centuriones partiti sunt, custodes futuri hospitum specie, ut erant edocti ab imperatore.

XXX. Perusinis e muro deprecantibus concessum, ut egrederentur, præter decuriones; venientibusque data venia: decuriones in custodiam dati, paulo post, ut militum odiis satisfieret, supplicium pertulerunt, uno excepto L. Æmilio, quod judex Romæ, quum percussores Cæsaris postularentur, atrum calculum palam tulerat, cæterosque fuerat ad condemnandum reos cohortatus. Oppidum diripiendum dare militi voluerat Cæsar; sed princeps civitatis Cestius, qui mentis haud omnino sanæ *Macedonicum* se appellabat, quod olim ea in provincia militasset, subjecit ignem ædibus suis, seque transfixum gladio in flammam intulit: tum ventorum vi dilatum incendium omnem Perusiam hausit, excepta tantum æde Vulcani. Junonis signum, quam Etrusci præ cæteris numinibus consueverant colere, quum intactum mansisset ignibus, Cæsar Romam transferendum curavit, somnio monitus; concessitque volentibus instaurare oppidum; agri tamen spatium intra passus mille restrictum est.

XXXI. Qui deinde has reliquias incoluerunt, pro Junone Vulcanum adoptarunt tutelare numen. Hic tum exitus Perusiæ fuit, veteris urbis, sive Lydi eam novi tum adhuc Italiæ inquilini, sive, ut est relatum ab aliis, Achæi condiderunt. Proxima deinde die Cæsar, qui jam reconciliatus erat Antonio, cæteris etiam omnibus ignovit. Nec ideo minus trucidati sunt plurimi nobiles et egregii viri, quum excusare se conantibus una voce responderet Cæsar, *moriendum esse.* Sic et Ti. Canucius, qui tribunus plebis causam Cæsaris plurimum adjuverat, et Flavius quidam, et Clodius Bithynicus perierunt; et alii tanto numero, ut trecentos, aut etiam quadringentos utriusque ordinis, delectos e dedititiis, idibus martiis, ad aram D. Julio exstructam more

§ XXX. Vell. II, 74. — Dio. — Appian.

victimarum immolatos ferant. Cæsar ad hæc cogi ab exercitu querebatur : nec ideo persuasit; quin fuerunt, qui traderent, ab ipso hoc conflatum bellum esse data opera, ut æmuli atque inimici latentes, copia ducis se offerente, nudarent animos, vincique et facultatibus exui possent, unde promissa veteranis præmia conficerentur.

XXXII. Sic Perusina fames, quæ mox propter summum exempli horrorem velut proverbio jactari cœpit, totam Italiam formidolosissimo bello liberavit. Maximæ enim vires Antonianorum fuerant; C. Asinius, L. Plancus, P. Ventidius, P. Canidius, Crassus, Ateius, aliique duces tredecim exercitus ducebant, et equitum sex millia quingentos. Hi plerique omnes, Lucii casu exterriti, ad mare descenderunt, Brundisium, aut Ravennam, aut Tarentum petentes; atque inde pars ad Pompeium Murcumque et Ahenobarbum se contulit; alii transierunt ad M. Antonium. Insequebantur Cæsariani, pacem offerentes, et contumacibus infesti. Sed nihil efficere memorabile potuerunt, nisi quod Agrippa duas legiones ad se transduxit, quas Plancus Cameriæ reliquerat. Atque idem Plancus, reliquo etiam exercitu ignaviter deserto, Fulviæ cum liberis fugienti se adjunxit comitem; atque illa cum tribus millibus equitum, quos ei duces præsidii causa addiderant, Puteolos, et inde Brundisium contendit, cum navibus longis quinque, ad hoc e Macedonia accitis, ad virum trajectura. Reliquorum nonnulli adjunxerunt se P. Ventidio. Sic Asinius Pollio, qui cum septem legionibus Venetiam diu retinuerat Antonio, magnasque res circa Altinum gesserat, dum Antonium petit, Domitium Ahenobarbum, fide data, transduxit ad partes.

XXXIII. Scripseruntque ambo ad Antonium, eique, tanquam mox affuturo, exscensiones et commeatus providebant. Sextus quoque Pompeius, per Juliam, Antonii matrem, quam in Sicilia comiter exceperat, de amicitia cum

§ XXXI. Appian. — Justin. XX, 1. — Liv. Epit. — Sueton. in Aug. cap. 15. — Dio. — Sen. de Clem. I, 11. — Propert. II, 1, 29. — § XXXII. Lucan. I, 41. — Appian. — Pigh. Annal. 713. — Dio. — Vell. II, 76.

eo agere cœpit. Inter hæc Cæsar reliqua Italiæ, quæ præsidiis adversariorum occupata fuerant, armis aut voluntate defensorum recepit. Nec tacenda Liviæ mox Augustæ fortuna, magnum habens et utile mortalibus exemplum mutabilitatis. Ti. Claudius Nero, vir prætorius et pontifex, quum, deditione a cæteris Perusiæ facta, solus in partibus perstitisset, Præneste primum, deinde Neapolin evaserat. Ibi frustra professus patrocinium eorum, qui agros amiserant in Campania, servos etiam vocare conatus ad pileum, adventu Cæsaris in Siciliam fugit.

XXXIV. In ea trepidatione Tiberius, qui post imperavit, tum vix bimulus, pæne vagitu suo parentum fugam prodidit, quum ad vitandum occursum militis, matris Liviæ sinu, et quidem gravidæ, uno tantum per itinerum devia comitante profugos, ad navigium deportatur. Nec diu manere apud Pompeium juvenis superbus potuit, non statim in conspectum ejus admissus, et mox prohibitus fascibus, quos ultra legitimum tempus retinebat. Igitur ad Antonium profecturus, in Achaiam transmisit, commendavitque suos Lacedæmoniis publice, quod in tutela Claudiorum ea civitas erat. Sed inde digredientem nocturno itinere, flamma repente exorta e silvis, cum omni comitatu ita circumdedit, ut Liviæ vestis et comæ amburerentur : inter fugam Neronis a Neapoli, C. Velleius, avus historici, qui ante Bruti, mox Neronis præfectus fabrum fuerat, senile corpus, quod comitari abeuntes cupientem tardabat, gladio transadegit.

XXXV. Tota jam Italia Cæsaris erat : igitur proxima ei cura fuit occupandarum legionum, quæ sub Alpibus multæ, Caleno duce, castra habebant, ut, siquidem in amicitia maneret Antonius, illi servarentur; sin vero, luculenta pars virium detraheretur inimico. Dispicientem occasiones fortuna adjuvit, moriente sub hoc tempus Caleno : neque distulit Cæsar adire exercitum; potitusque voto, Fufio ado-

§ XXXIII. Appian. — Dio. — Sueton. in Tib. cap. 1. — § XXXIV. Sueton. in Tib. cap. 6. — Dio. — Vell. II, 76.

lescente per metum tradente protinus omnia, Galliam etiam et Hispaniam adjunxit, quæ attributæ Antonio fuerant; atque ita simul undecim legionibus et amplissimis provinciis in potestatem citra sanguinem acceptis, ubique suæ factionis homines, amotis Antonianis, præfecit: hisque gestis in Urbem triumphali habitu invectus est, ubi tum resumpta veste, quam sine senatusconsulto, plebe cogente posuerant Patres, festi dies agebantur. Tum ei corona laurea decreta, nec in præsens tantummodo, sed uti toties uteretur, quoties aliquis alius triumpharet.

§ XXXV. Appian. — Dio. — Liv. Epit.

JOANNIS FREINSHEMII
SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM
LIBER XCII
IN LOCUM LIBRI CXXVII LIVIANI.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI VICESIMI SEPTIMI.

Parthi, Labieno, qui Pompeianarum partium fuerat, duce, in Syriam irruperunt; victoque Decidio Saxa, M. Antonii legato, totam eam provinciam occupaverunt. M. Antonius quum ad bellum contra Cæsarem gerendum incitaretur, uxore Fulvia dimissa, ne concordiæ ducum obstaret, pace facta cum Cæsare, sororem ejus Octaviam in matrimonium duxit. Q. Salvidienum, consilia nefaria contra Cæsarem molitum, indicio suo protraxit; isque damnatus, mortem sibi conscivit. P. Ventidius, Antonii legatus, Parthos, prælio victos, Syria expulit, Labieno eorum duce occiso. Quum vicinus Italiæ hostis Sex. Pompeius Siciliam teneret, et commercium annonæ impediret, cum eo postulatam pacem Cæsar et Antonius fecerunt, ita ut Siciliam provinciam haberet. Præterea motus Africæ et bella ibi gesta continet.

I. Inter hæc Antonius, hieme apud Cleopatram turpiter acta, tum rerum istarum, tum Parthicorum motuum nuntiis ægre excitus, Tyrum navigavit, adversus Parthos inde ducturus. Sed lamentabilibus Fulviæ literis, in quibus apparebant frequentes lacrymarum notæ, revocatus ad domesticas curas, et jam omnia circum occupata ab hoste cernens, per Cyprium Rhodiumque mare in Asiam venit. Ibi cognito

Perusini belli exitu, fratris accusavit insolentiam et Fulviæ, sed ante omnes Manii; hos enim causam armis præbuisse, qui veniebant ex Italia, confirmabant. Igitur uxorem Athenis occurrentem objurgavit graviter, et iturus in Italiam, ne obstaret concordiæ, dimisit Sicyone ægram animo et corpore, ne quidem inter discedendum invisere curans. Cum Pompeianis autem legatis, qui matrem Juliam adduxerant, L. Libone socero Pompeii, Saturninoque, et aliis amicitiam adversus Cæsarem conjungere cupientibus, ita transegit, ut gratias pro deducta matre ageret, relaturumque polliceretur: cæterum aut usurum se auxilio Pompeii, si bellandum sit adversus Cæsarem; aut eum Cæsari reconciliaturum esse.

II. His nuntiatis, Cæsarem magna et anceps cura distringebat, consensui duorum imparem, et, utro potius amico, utro hoste uteretur, ambigentem. Athenis fuisse cum Antonio Pompeianos, noverat; quid esset conventum, nesciebat: interim abutebatur eo colloquio ad invidiam Antonii, *hoc nimirum agi, ut, pulsis novis colonis, Pompeius veteresque possessores reducantur:* et credebant hoc veterani, quia plurimi profugorum ad Pompeium concesserant. Sed nec incitari ideo contra Antonium poterant: tantum ei studiorum, tantumque æstimationis res Philippensi bello gestæ pepererant. Summa vero rationum Cæsaris in eo vertebatur, ut, pedestri exercitu egregie instructus, maritimas vires nullas haberet. Numero legionum (erant enim amplius quadraginta) simul Antonium et Pompeium et Ahenobarbum superabat; sed adversum naves adversariorum quingentas neque classem habebat, neque spatium comparandæ; quod illi instructi paratique ex vicino Italiam infestare, et ad extremam inopiam adigere poterant. Ionium quidem mare nuper avectus ad Antonium Domitius aperuerat, ut melius bello peti Pompeius posset: cæterum hic multas ob causas videbatur potior, ut præ Antonio futurus usui, majoris etiam, quam ille, fidei haberetur.

§ I. U. C. 712; A. C. 40. — Plut. in Anton. c. 40. — Dio, lib. XLVIII. — Appian. B. Civ. lib. V, et Parth. — Liv. Epit.

III. His ita expensis, quum, dimissa Clodia, copia ei conditionum esset, ad Mæcenatem scripsit, uti sororem sibi Libonis ambiret Scriboniam; per quam fœderis cum Pompeio feriendi, simul rebus suis expedire censuisset, occasionem captabat; quanquam ea mulier ætate provectior duos antea consulares maritos, et ex P. Scipione liberos habuisset. Nec cunctanter accipiente conditionem Libone, literasque Romam ad amicos dante, matrimonium contractum est. Neque tamen pax inter hos est inita, dum Cæsar omnia concedere non potest; multa remittere Pompeius non vult, cum incremento potentiæ quotidie factus elatior: nam et alii multi accesserant partibus, et Statius Murcus ei, luculenta adducta classe, duplicaverat vires.

IV. Ad hæc quotidianis ex Italia transfugiis, etiam servorum, augebatur; tam enim transibatur frequenter, ut etiam Vestales inter sacra conciperent votum, *si finis aufugiendi factus esset:* idcirco M. Vipsanium Agrippam, principem amicorum, cum Pompeio bellum gerere Cæsar jussit. Sed dum Agrippa ludos Apollinares curat, erat enim tum prætor; in Italiam Pompeius transiit, magnaque ejus parte vastata, sub adventum Agrippæ se recepit, præsidiis per opportuna loca relictis. Neque vero citius occurrere potuerat Agrippa, ludis edendis populum, qui mire his voluptatibus afficiebatur, Cæsari conciliare studens. Igitur et novi generis spectacula sunt edita, et translatitia solito magnificentius; Circenses quidem biduo continuo: sed et Trojam pueri nobiles luserunt, et confectores ferarum in Circo ex equestri ordine producti sunt. Inter has turbas Lepidus, auctoritatem suam ægre passus senescere, in Africam a Cæsare missus est, sex additis legionibus, quæ, nuper ab Antonianis partibus avulsæ, parum certæ fidei esse videbantur. Et habebat majoris auctoritatis duce opus Africa, romanæ discordiæ inter diversos duces pœnas dans, et, variante partium fortuna, semper præda victoris. T. Sestius, nuper

§ III. Sueton. in Aug. cap. 62. — Appian. — Dio. — Vell. II, 77. — Propert. IV, 12, 55, et seqq.

ex provincia veteri repulsus, quum non aliam cladis esse causam opinaretur, quam quod caput tauri secum non habuisset, novam expeditionem adornabat; quum a Cornificianis præventus est, irrumpentibus in Numidiam, et obsidente Cirtam Lælio, dum quæstor Cornificii Ventidius Sestium, equestribus præliis superatum, continet. Sed Arabionis et Sittianorum auxiliis Sestius adjutus, deduxit in æquum copias, pugnaque commissa Ventidium occidit, fugientesque, duce amisso, milites insequutus, plurimos interfecit cepitve. Hunc ad nuntium Lælius, obsidione Cirtæ relicta, ad Cornificium rediit. Nec distulit insequi Sestius, et ad ipsam, ubi Cornificius agebat, Uticam profectus, licet minores haberet copias, in propinquo castra posuit.

V. Tum missus prospeculatum Lælius, cum Arabione equestri prælio concurrit; et quia Sestius cum expeditis peditibus a latere se ostenderat, receptui timens ille, propinquum tumulum occupavit. Arabio, cæsis, quos consequi potuerat, circumfuso equite collem obsidere instituit. Sed Cornificius hoc agi videns, cum majore parte copiarum Lælio subventurus, a tergo instantem Sestium habuit, a quo coactus signa convertere, dedit Arabioni spatium, ut per homines, inaccessa aliis loca superare solitos, aditum in castra Cornificii clam reperiret. Igitur, hoste conspecto, Roscius præsidio castrorum præfectus, militi cuidam occidendum se præbuit. At ignarus rei Cornificius, dum ad Lælium perrumpere nititur, desertus a suis, quos sæpe objurgans *galeatos lepores* appellaverat, equitum Arabionis incursu oppressus est: quod ubi ex loco superiore conspexit Lælius, ipse quoque sua manu mortem invenit. Ducibus amissis, copiæ diffluxerunt: qui proscriptorum apud Cornificium fuerant, in Siciliam, aut quo quisque potuit, se receperunt. Sestius victor Arabionem et Sittianos donavit magnifice; oppidis in fidem Triumvirorum acceptis omnibus ignovit; utramque provinciam obtinuit, donec Cæsar, ex pacto cum collegis imperium Africæ Numidiæque nactus,

§ IV. Sueton. in Aug. cap. 43. — Dio. — Appian. — Liv. Epit.

C. Fuficium Fangonem accipere ab Sestio provincias et exercitum jussit.

VI. Exinde quum alia pactione Cæsaris et Antonii, Numidiam Cæsar, Antonius Africam accepissent, scripsit ad Sestium Fulvia, ut provinciam Antonii nomine recuperaret: nam obtentu hiemis adhuc moratus in Africa Sestius, novarum rerum occasionem exspectaverat. Igitur nolenti cedere Fangoni, bellum intulit, veteranorum contracta manu, et regulorum auxiliis. Mox et ex ipsa provincia multi mortales ad eum concesserunt, Fangonis odio, qui ex manipulari, Cæsaris dictatoris victoria, factus inter alios de genere hoc senator, præsentem potentiam parum prudenter exercebat. Sed et Numidia se, rebus his auditis, concusserat: idcirco reversus in eam Fango, Cirtenses, a quibus spernebatur, itemque Arabionem, negantem auxilia, plurimis affecit damnis; hunc etiam postremo ejecit finibus suis, et, quum ad Sestium se recepisset, dedi postulavit. Hæc nova his bellandi exstitit causa. Sestio recusante supplicem dedere, irrupit in Africam Fango, levibusque præliis inferior, in Numidiam recedendo Sestium attraxit, Arabionis præcipue equitibus confisum. Sed ubi Sestius insimulatum proditionis Arabionem dolo sustulit, equites ejus, pars alio, multi ad Fangonem se contulerunt.

VII. Unde viribus exæquatis, quum invicem metuerent, cum Arabione sublatam irarum causam, prætexentes, amicitiam pepigerunt, sed minime fidam ac durabilem. Quippe Fango, securiorem inde Sestium factum putans, denuo transcendit in Africam; et quum equitatu numidico Fangonis superiores partes essent, Sestium romanæ legiones præstarent invictum, accidit, ut, commisso prælio, alterum cornu utrinque pelleretur, victores, non animadverso suorum casu, castra adversariorum caperent. Ubi, quid actum foret, constitit, paribus denuo animis congressi prælium instaurarunt. Sed pulsus in montes Fango, quum noctu bubalorum trans-

§ V. Dio. — Appian. B. Civ. lib. IV, p. 620. — Euseb. Chron. — § VI. Appian. B. Civ. lib. V. — Cic. ad Attic. XIV, 10.

currentium sonitum audisset, equitatum hostium esse, et se prodi ratus, gladio se ipse transfixit. Numidæ lubentes sub potestatem Sestii reverterunt, excepta Zama, quæ perdomanda fame fuit. His actis, Lepidus in Africam adveniens utramque provinciam obtinuit, concedente Sestio, tanquam honoris Lepidi causa, quod contra validiorem tueri se posse desperabat. Atque is, quum Romam redisset, mox inter suffectos consularem tenuit locum.

VIII. Ablegato per speciem imperii Lepido, ut etiam L. Antonium removeret, accitum his ferme verbis alloquutus Cæsar est: « Ego te quidem, L. Antoni, pietatis nomine « laudo, qui in fraterna culpa tuum esse crimen tuumque « periculum voluisti : cæterum gratum erga beneficia mea « animum desidero, quando ne manifesta quidem fratris « cum Sex. Pompeio conspiratione quidquam sustines confi- « teri. Ego vero tibi credens, exstincto Caleno, ne sine duce « exercitus forent, per amicos meos servabam Marco; nunc « vero, deprehensis ejus consiliis, mea volo esse omnia; tibi « permitto, ut ad fratrem sine fraude transeas ». Ad hæc Lucius, qualia prius prætulerat: *potentia fratris abuti ad tollendum Triumviratum voluisse; eundem adhuc animum durare; et, si regressus frater rempublicam tuendam suscipiat, clam palamve ad eum abiturum, quanquam habere maximum Cæsaris beneficium non abnuat: sin vero fratrem etiam sentiat, non contra dominationem, sed dominationis socios tendere, tum se Cæsari adfuturum contra fratrem, quamdiu ei meliorem manere mentem putarit. Porro rempublicam ante omnem et cognationem et gratiam positurum esse.*

IX. Cæsar, non indelectatus hoc sermone, *contra fratrem fratris opera* negavit *usurum, ne si vellet quidem sequi; sed universam Hispaniam, cum exercitibus ei crediturum esse, ut pro legatis habeat, qui tum sint in Hispania, Sex. Peduceium, L. Carinatem.* Hoc nimirum nomine custodes L. Antonio addebantur. Dum ita diversis locis romanæ vi-

§ VII. Appian. — Dio. — Porphyr. ad Hor. Carm. I, 4. — § VIII. Appian. B. Civ. lib. V.

res colliduntur, Parthi cum maximis copiis in Syriam, et e Syria in Asiam irruperunt: quod bellum hoc maxime modo conflatum atque commissum est. Crassiana expeditione primum irritati Parthi, mox elati victoria, semper deinceps eo animo fuerunt; ut et auderent bellare cum Romanis, et cuperent. Sed, ut fit, subinde intervenientibus moris, in id tempus dilata res est, quo post Philippense bellum Antonius, cogendis ubique pecuniis, maximopere provincias alienasse videbatur: eo quidem profecta Aradiorum audacia, ut Curtium Salassam cum quatuor cohortibus, exigendæ pecuniæ causa missum, vivum comburerent.

X. Forte T. Labienus T. F. ad sollicitanda Parthorum auxilia missus a Bruto, post ejus interitum occasionem ostentare non desinebat, Antonio apud Cleopatram deside, Cæsare Pompeioque, et quidquid armis validum apud Romanos usquam esset, mutuo se atterentibus, *se gnarum opum, quantæ cuique civitati essent, gnarum animorum, si copiarum imperium sibi credatur, omnino relaturum regi pro beneficiis gratiam.* His permotus Orodes, exercitum Labieno maximum, cum filio Pacoro et purpurato Barzapharne, attribuit. Cum his irruptione in Syriam facta, pervenit Apameam, et ab oppugnatione oppidi repulsus, præsidia, quæ passim per agrum erant disposita, nullo negotio in deditionem accepit: erant enim e Cassianis militibus, familiariter noti Labieno, quos suo sacramento adactos custodiendæ Syriæ, quod assueti his regionibus videbantur, Antonius reliquerat; tamque pronus in has partes omnium animus fuit, ut solus e tanto numero Saxa, legati frater et quæstor, ejus consilii expers maneret. Igitur Decidius Saxa legatus, ad defendendam provinciam, quantis poterat copiis, properans, quum in se Labienum abstraxisset, castra inter Antiochiam et Apameam posuit. Sed Labienus frequentes intra ejus vallum libellos jaciebat, coactam et probrosam militiam cum meliore permutare commilitonum exemplo jubens.

§ IX. Flor. IV, 9. — Dio. — § X. Flor. — Dio. — Vell. II, 78. — Joseph. Antiq. Jud. XIV, 23, et de B. Jud. I, 11. — Liv. Epit. — Appian. Parth. et Syr.

XI. Nec ausus militi confidere Decidius, servare potius exercitum longius abductum statuit, quam hunc simul et provinciam amittere. Sed equitatu parthico inhærente tergis abeuntium, prælium committere coactus, magno suorum numero amisso, Antiochiam perfugit. Labienus, auctoritatem addente victoria, jam sine certamine recepit Apameam, cunctis occubuisse Saxam credentibus. Inde profectus Antiochiam, hanc quoque fuga Romanorum desertam cepit: assequutusque Saxam in Ciliciam properantem, eo desperationis adduxit, ut sibi manum inferret, ne, amisso exercitu, vivus veniret in hostium potestatem. Hinc universa Syria Parthorum facta, præter Tyrum, quæ portas Pacoro clausit, quia valido præsidio nuper eam Antonius firmaverat; eodemque magna manus ex Syria confluxerat parthicum imperium recusantium. Ab his contra pedestres hostium copias (classem enim non habebant) haud ægre defensa est. Ex Syria Pacorus in Palæstinam transiit, accitus a Lysania, qui, Ptolemæo Mennæo genitus, paternam ditionem obtinebat.

XII. Hic Antigonum Judæum mille talenta, cum quingentis mulieribus daturum Parthis, sua fide spoponderat, si, dejecto Hyrcano, in regnum ille restitueretur. Igitur Barzapharne per mediterranea loca jusso incedere, secundum litus Pacorus ducebat, obiter Sidonios recipiens et Ptolemaidem, sponte se dedentibus oppidis. Inde, quoniam ipse nondum perpacatis Syriæ rebus attinebatur, quemdam ex regiis pincernis sibi cognominem, attributa manu equitum, misit speculatum res judaicas, simul auxilio futurus Antigono, quum occasio adfuisset. His, in monte Carmelo prædas agentibus, accessit magna Judæorum multitudo; ita ut juxta Drymum occurrentes sibi hostes vinceret Antigonus, et cum fugientibus Hierosolymam penetraret. In ipsam quoque urbem introituris, et aggregantibus sese, qui factionis Antigoni olim fuerant, regia petita. Sed Herode et

§ XI. Flor. III, 9. — Acron in Hor. Carm. III, 6. — Liv. Epit. — Joseph. de B. Jud. I, 11, et Antiq. Jud. XIV, 23, 24. — Hegesipp. I, 29.

Phasaelo magnas contra copias educentibus, in ipso foro pugnatum; repulsisque in templum adversariis, victor Herodes viros sexaginta in proximis ædificiis, ad prohibenda subita eruptionum, collocavit. At hi a populo, fratribus infenso, cum ipsis domibus cremati sunt; vicissimque multi de populo, quotidianis in urbe præliis, in vindictam horum interempti.

XIII. Quum deinde Pentecoste venisset, multi ex tota Judæa convenerunt armati ferme; Phasaelo et Herode, cum præsidio non ita magno regiam custodientibus. Erumpere tamen ausus Herodes, cum multis hominum, sed inconditorum, millibus ita conflixit, ut, adjuvante etiam Phasaelo, multis desideratis, pars in urbem, alii in templum, nonnulli etiam in vallum, quod extra urbem erat, compellerentur. Inter hæc rogatu Antigoni, Pacorus dux, cum quingentis equitibus Hierosolymam ingressus, specie componendorum motuum, insidias Hyrcano struebat; effecitque, ut, assumpto Phasaelo, ad Barzapharnem proficisceretur; eosque deduxit ipse, relictis apud Herodem ducentis equitibus, et præterea decem ex ingenuorum numero, minuendæ suspicionis causa. Ut in Galilæam ventum, populares in defectione et armis esse viderunt: a Barzapharne initio accepti donatique liberaliter, mox senserunt insidias; et quanquam abiturus ad Pacorum satrapa falso suspectum se juraverat, statim, digresso illo, vincti sunt. Herodes, quum et ille captaretur, cum regiis mulieribus effugit in castellum Massada, ubi postmodum regiam condidit, oppidumque Herodiam; atque, relictis ibi mulieribus et præsidio, Petram Arabiæ profectus est.

XIV. Interim Hierosolymis Parthi pecunias profugorum deprædabantur, Hyrcani tamen thesauro parcentes; erant autem haud amplius trecenta talenta. Sed minor spe præda fuit, quia diffisus parthicæ fidei Herodes cæterique, pretiosissima rerum dudum in Idumæam præmiserant. Igitur ne agro quidem abstinentes Parthi, multa maleficia intule-

§ XIII. Joseph. de B. Jud. et Antiq. Jud. — Hegesipp.

runt, et Marissam, populosum oppidum, devastarunt penitus. Antigono deinde regi declarato Phasaelum et Hyrcanum vinctos tradiderunt; atque ille, tanta est ambitionis rabies! aures Hyrcani mordicus abstulit, ne iterum sacerdotio, quod integris tantummodo lex permittebat, fungi posset. Phasaelus, ne arbitrio inimici moreretur, saxo illisit caput. Hyrcanus in Parthos abductus est. At Herodes, Arabum et Malchi suspecta fide, in Ægyptum properavit; inde per Pamphyliam et Rhodum in Italiam navigavit, ut rerum suarum statum, Parthorumque progressus Antonio exponeret. Interea Labienus Ciliciam et Asiæ continentem, quia Plancus se continebat insulis, subjugabat impetu fortunæ, et terrore parthici nominis.

XV. Romanæ quoque cohortes ad eum frequenter transibant, quibus auctus, Mylasa et Alabanda, Carum urbes, quum præsidium acceptum necassent, expugnavit armis; et Alabandenses affecit supplicio. Mylasa, quorum incolæ Rhodum profugerant, diruit, infensus admodum propter Hybream, qui clarissimus facundia, quum cives suos contra Parthos concitaret, imperatorem se Caricum deridendi Labieni causa appellaverat. Ea contumelia maximopere accendit adolescentem irritabilem et stolidum, qui se parthicum imperatorem ferebat, moribus romanis multum discrepante titulo; talia enim cognomenta imperatoribus a devictarum gentium appellatione tribui consueverant. At Stratonicam, in propinquo sitam, nec impetu capere Labienus, neque domare longa et laboriosa obsidione potuit. Etiam prædonum audacia Labienum involvit difficultatibus, quum a ducibus romanis timeretur. Cleo, certo Gordiocomensis Callydio occupato Phrygiæ castello, pecuniam colligentibus imminebat acriter, apparatusque parthicos disturbabat. Sed hæc parum ad summam proderant, absente, penes quem plurimum erat potentiæ, Antonio; qui, solvens a Corcyra, cum classe ducentarum navium per Ionium mare vela fa-

§ XIV. Hegesipp. — Joseph. Antiq. Jud. et de B. Jud. — Dio. — Strab. lib. XIV, p. 660. — Levit. XXI, 17.

ciebat; ubi obvium Ahenobarbum habuit, majores aliquanto copias ducentem. Inde metus nonnullis, ne juvenis ferox, et proscriptum se sciens, stare pactis dubitaret.

XVI. Nec eo minus, subsequi jussis reliquis, cum instructissimis quinque navibus Antonius pergebat; quum, universa Domitii classe conspecta, L. Plancus, qui comes aderat Antonio, remittendum de cursu censuit, tentandamque prius per alios dubiam viri fidem. Sed Antonius, *malle se mori deceptum pactionibus, quam timore confesso servari*, testatus est. Ubi convenerunt classes, primus lictor Antonii, stans in prora, Domitianos aplustria detrahere jussit; quam reverentiæ speciem inferiores exhibere potentioribus solent. Quod ubi prompte factum est, junctisque navigiis salutarunt invicem, et ab Domitianis Antonius *Imperator* acclamatus est, vix recipiente animum Planco, Domitium Antonius suam in navem accepit; unaque Paloenta (Valetium fuisse suspicabamur) processerunt, ubi castra Domitiana erant; cessitque tabernaculo Domitius imperatoris; et hinc Brundisium itum. Quinque cohortes Cæsaris nomine Brundisium obtinebant: eæ portas clauserunt utrique, Domitium, ut veterem hostem, Antonium, ut hostes suos adducentem, aversati.

XVII. Hoc ille ratus Cæsaris voluntate factum, obsedit urbem, in lingua, per quam continenti annectitur, fossam murumque molitus: et ne mari auxilia immitterentur, crebra circum portum et propinquas insulas castella excitavit. Sed et opportuna in litore loca præsidiis cepit, Sextumque adhortatus est, ut expeditionem faceret in Italiam. Ille, gavisus occasione, Menodorum cum legionibus quatuor et magna classe in Sardiniam misit; duæque legiones Cæsaris, quæ insulam custodiebant, consensionem Antonii cum Pompeio reveritæ, in partes transierunt. Interim Sipuntum ad Ausonium mare Antonius cepit. Sextus, et ipse transgressus in Italiam, Consentiam obsedit, et Thurios. Cæsar, his au-

§ XV. Val. Max. IX, 14. — Appian. — Strab. lib. XII, p. 574. — Plut. in Anton. — § XVI. Cluver. Ital. Antiq. XIV, 13. — Appian. B. Civ. lib. V.

ditis, P. Servilium Rullum ire Brundisium jussit, M. Agrippam in Ausoniam, ut obsessis auxiliarentur. Sed novi coloni, qui velut adversus Pompeium sequebantur Agrippam, ubi duci contra Antonium senserunt, clam reverterunt domos.

XVIII. Igitur Cæsar ipse profectus, blanditiis et auctoritate pervicit, ut sequerentur; ibantque illi, re sic inter se clanculum composita, *ut in gratiam reducerent imperatores: siu per Antonium stetisset, quominus reconciliatio fieret, tum illi dignitatem Cæsaris summa ope tuerentur.* Sed valetudo Cæsaris eum per aliquot dies Canusii detinuit, ut jam propemodum sero Brundisium accederet, septum undique munitionibus Antonianis, et sibi inaccessum. Erat tamen numero legionum superior : idcirco Antonius e Macedonia arcessebat suas; et, ut interea opinione majorum virium Cæsarem eluderet, paganam multitudinem noctu longis rotundisque navibus amandans, quæ luce palam armata reverteretur, speciem venientium e Macedonia militum adversariis objiciebat. Jam etiam paratæ machinæ erant, et in diem sequentem adornabatur oppugnatio, magno dolore Cæsaris, qui opem ferre obsessis nullo pacto poterat; quum sub noctem, et Sipuntum ab Agrippa receptam esse, et rejectum a Thuriis Pompeium ad Consentiam hærere, nuntiatum est.

XIX. Commotus his Antonius, postquam etiam cœnanti, Servilium cum mille ducentis equitibus ad Cæsarem proficisci, allatum est; imperare non potuit animo, quin hos, statim amicis, qui subito parati esse poterant, assumptis, et equitibus quadringentis, adoriretur. Quum noctu fecisset iter, reperit cubantes adhuc circa oppidum Uriam, et præsentia sua territos (maximam enim, uti diximus, existimationem ei Philippense prælium conciliaverat), occisis nonnullis, in deditionem recepit, eodemque die deduxit in castra ad Brundisium. Hinc ex prætoriis cohortibus Antonii milites gloria elati, ad castra Cæsaris accedebant simul pauci,

§ XVII. Dio. — Appian.

commilitonibus quondam suis exprobrantes ingrati animi vitium, qui, Cassiano bello servati ab Antonio, hanc ei vicem beneficii rependerent. Contra regerebatur in Antonium culpa, fœdere facto cum parricidis et exsulibus, prodentem, pro quibus ipse pugnavisset. His colloquiis hactenus tamen profectum, ut Cæsariani propositum suum in reducendis ad concordiam imperatoribus faterentur.

XX. Inter hæc de morte Fulviæ nuntius ad Antonium venit, cui eadem mœstitia, quæ morbi causa fuerat, postremo vitam ademit Sicyone : quæ res aperuit reducendæ paci viam. Forte L. Cocceius Nerva, cujus postea pronepos imperavit Romæ, communis imperatorum amicus, apud Antonium commorabatur, ad eum æstate superiore missus a Cæsare, cum Cæcina Volaterrano Cæsaris familiari. Hic igitur experiri cupiens, quid in eo temporis articulo ad sarciendam gratiam fieri posset, revocatum se fingens a Cæsare, quum dimitteretur, interrogavit Antonium, ecquid dare literarum ad Cæsarem vellet? nam ipse literas a Cæsare ad Antonium attulerat. Ille negare, literas scripturum ad hostem. Tum Cocceius, « Hostem igitur, inquit, « appellandum existimas, qui in fratrem cæterosque tuos « amicos tam fuit benignus ac facilis ? » At vero nec sine bile Antonius, « Egone hostem appellare verear, qui me non re« cepit Brundisii ? qui provincias, qui legiones meas abstu« lit ? nam meos servando sibi profuit ; mihi adimendo ami« cos, sibi beneficio obligans ».

XXI. Cocceius, satis habens didicisse querelas Antonii, nec ulterius lacessere volens iracundum hominis ingenium, ad Cæsarem abiit. Ille, viso Cocceio, miratus non venisse citius, » Tuum igitur fratrem, inquit, in hoc servavi, ut tu « ipse mihi inimicus ex amico fieres ? » Ad hæc Cocceius, « Tu vero, ait, quos amicos vocas, eccur provincias his et « exercitus aufers, et ad te venientes excludis ? » Tum Cæsar: « Itane legiones Caleni, defuncto illo, relinquendæ fuerunt

§ XIX. Dio. — Appian. — § XX. Plut. in Anton. cap. 40. — Appian. — Acron in Hor. Sat 5. — Cic. ad Attic. XVI, 8.

« sub imperiti adolescentis imperio, ut a Lucio fortassis, aut « Pollione, aut Ahenobarbo contra nos occuparentur? quod « nisi legiones, quæ sequutæ Plancum fuerant, retinere ma« turassem, essent hodie Pompeii, quemadmodum sunt « equites earum, qui in Siciliam transierunt. Falso autem « incusor ob exclusum Antonium; cujus ego nec præscire « adventum potui, nedum ut recipi vetarem. Sed hoc in« jussu meo Brundisini et præsidiarii fecerunt, non sine ra« tione tamen, fœdus Antonii cum Pompeio formidantes, « et infensum hostem Domitium, quem Antonius adduce« bat, damnatum parricidii proscriptumque, et ne Philip« pensi quidem victoria deterritum, ne Brundisium oppu« gnaret, Ionium mare infestum faceret, naves meas incen« deret, Italiam deprædaretur ».

XXII. Excepit contra Cocceius : « Quod Antonius fœdera « cum aliis fecisse dicitur, in eo reprehendi non debet, per « pactiones enim vestras, licet; sed neque cum parricidis « fecit, nihilo remissiore studio mortem amici, quam tu pa« rentis, exsequi solitus : enimvero in percussoribus Domi« tius non fuit; ne consilii quidem conscium irati judices « damnaverunt. Si vero ut amico Bruti negamus veniam, « vide, ne propemodum omnibus succensere cogamur. Cum « Pompeio autem non ita conventum est, ut eosdem amicos « atque hostes habeat, sed ut, te movente bellum, auxilio « ejus utatur; te quiescente, tibi conciliet hominem nullius « et ipsum sceleris reum. In te vero et harum rerum crimen « expetit; nisi enim bellasses in Italia, nunquam hi ausi « fuissent legationes ad Antonium mittere ». Vociferante Cæsare, *non se causam ei bello, sed Manium, sed Fulviam, sed Lucium præbuisse; neque vero unquam antea Pompeium in Italiam cum legionibus descendere ausum, nunc Antonii fiducia fecisse;* « Non, ait ille, fiducia Antonii, Cæsar, sed « omnino jussu : neque enim celare te volo, cæteram etiam « Italiam, nulla classe defensam, cum magno navium nu« mero incursurum esse, nisi pacem feceritis ».

XXIII. Hic parumper reticens adolescens (altius enim in animum ejus postrema dicta descenderant), deinde dixit,

non impune laturum ausa Pompeium; nec abiturum aliter, quam modo a Thuriis. At Cocceius, abunde ratus explorasse, quibus stimulis utrinque animi concitarentur, nec immedicabile malum esse, cœpit exponere de Fulvia, et quibus illa causis morbum mortemque accelerasset. « Postquam igitur, inquit, hæc discordiarum exstincta fax est, « quid vetat, quominus redeatis in gratiam? modo fateri « suspiciones vestras, quam alere dissimulando malitis. » Postridie rogavit Cæsarem, *ut literas ad Antonium scriberet, ad majorem ætate junior:* ille negavit *oportere ad inimicum, præsertim qui commercium hoc abrupisset prior; sed ipsius matri Juliæ exprobraturum, quod propinqua sua et præcipuis culta honoribus, Italiam fugeret, quasi vero non a se exspectare omnia tanquam a filio posset.* Usus igitur hoc artificio, ad Juliam scripsit, quæ scire Antonium cupiebat, auctoritate salva. Cum hac epistola proficiscenti Cocceio, multi centuriones consilium exercitus aperuerunt: nec ille negligenter exposuit Antonio, ut certum haberet, grave sibi bellum imminere, ni transactum foret.

XXIV. Una res habebat ancipitem animi, quod Pompeii præsentia obstare paci videbatur; sin vero postea conventum non esset, revocare eum Antonius probrosum judicabat. Sed persuasus a Cocceio et matre, cum Sexto egit, ut in Siciliam reverteretur, *sibi promissa curæ fore;* sed et Ahenobarbum abire in Bithyniam jussit, cui eum præficiebat. His rebus cognitis, exercitus Cæsaris legatos ad utrumque imperatorem misit. Atque illi neutrius audire querelas voluerunt, *pacis se pararios* venisse, *non disceptatores litium,* dictitando; eviceruntque, ut Tarracinam mitterent amicos de conditionibus acturos. A Cæsare Mæcenas et Agrippa venerunt, ab Antonio cum Pollione Fonteius Capito. Ab his composita pax est, tam in speciem firma et fidelis, ut una intra castra ambo exercitus conducerentur, oblivione præteritorum sancita. Commodum mortuus erat C. Marcellus maritus Octaviæ, quam ex Ancharia priore conjuge pater Cæsaris susceperat. Hanc a fratre collocari Antonio pacis auctores postulabant; nec displicuit conditio: et quum esset

gravida mulier, neque dum eluxisset virum, ne romano more infamis haberetur, senatusconsulto legibus soluta est. Hæc vulgata tantam omnium militum lætitiam excitaverunt, ut festæ acclamationes eo die, atque etiam nocte sequuta, totis castris personarent.

XXV. Imperatores quoque sartam bona fide gratiam mutuis conviviis testari voluerunt; notatusque est apparatus Antonii, jam ad asiaticum ægyptiumque luxum desciscentis, quum romano et militari more cœnam Cæsar instruxisset. Sub hoc tempus iterum diviso imperio, Antonius Orientem accepit, Cæsar Occidentem, constituto ditionis utriusque limite Codropoli, quæ in Adriatici maris intimo sinu posita, disterminandis provinciis opportuna videbatur. Africa Lepido relicta est, et hæc divisio senatusconsulto confirmata. Bellum cum Sex. Pompeio, nisi forte pax convenisset, Cæsari mandatum; Antonio Parthicum. Domitius in gratiam receptus a Cæsare, quibus ille conditionibus cum Antonio pepigerat. Adjectum, *utrique imperatori licere delectus habere in Italia, pari numero.* Antonius in gratiam Octaviani, quod hactenus neglexerat, flaminio Cæsaris patris inaugurari passus est. Hoc fuit Brundisinum illud fœdus, quod tum quidem cruentissimi belli metu Italiam absolvit. Inde M. Antonius P. Ventidium in Asiam misit, ut Parthorum et Labieni conatibus obsisteret: alii quoque imperatorum amici, quo vocabant negotia, dimissi. Sed Cæsaris milites, quotquot Philippensi bello interfuerant, Antonium circumsteterunt, pecuniam postulantes, quam ille per Asiam ad solvenda militibus præmia cogere debuerat. Nec procul periculo Antonius erat, nisi Cæsar expromissor sponsorque pro eo exstitisset.

XXVI. Tum properatum, ut in colonias veterani dimitterentur, ne sub signis habiti tumultum renovarent. At Pompeius, audita Cæsaris et Antonii conjunctione, quum

§ XXIV. Plutarch. in Anton. cap. 40. — Appian. — Dio. — Horat. Sat. I, 5. — § XXV. Appian. — Dio. — Chron. Alex. — Vell. II, 76. — Cic. Philipp. II, 43; XIII, 14. — Plutarch. in Anton. cap. 43.

adversus se initam crederet, Menam archipiratam (quod vocabulum a Menodoro, quemadmodum alii vocant, diminutum est) cum parte classis damnum aliquod inferre adversariis jussit. Ille, litore etrusco devastatis plerisque, M. Titium, naves propriæ potentiæ stabiliendæ causa comparantem, in Narbonensi Gallia cepit, servavitque, tum propter patrem Titium, unum ex proscriptis, qui apud Sextum degebat, tum quia milites ejus Pompeii nomen scutis inscriptum habebant. Deinde profectus in Sardiniam Menas (quam insulam paulo ante Cæsaris libertus Helenus patrono recuperaverat), a M. Lurio pulsus, victorem incautius sequentem, subito incursu egit in fugam. Atque illo relinquente mox insulam, cætera deditione, sed Aradin, quo perplurimi ex pugna perfugerant, operibus cepit. Inter captivos et Helenus fuit, quem quum patrono sciret oppido carum, sine pretio dimisit Menas, jam tum sibi gratiam apud Cæsarem præstruens, si forte ejus benevolentia opus aliquando habuisset.

XXVII. Interim in Urbem ambo imperatores, magna lætitia deducentium, ovantes ingressi sunt, hoc decreto ipsis ob pacem factam honore. Mox nuptiis Antonii et Octaviæ celebratis, in amicos effuderunt iram, quorum semper sub reconciliationem principum periculosa conditio est. Cæsar Manium Antonio criminabatur; hic contra deferebat Salvidienum. Igitur Manium Antonius sustulit, ut belli Perusini facem; Cæsar Salvidienum evocavit Romam, quasi mox remissurus. Ubi adfuit, proditionis in senatu accusatus, indice Antonio, ad quem legatos Brundisium miserat, ubi se damnari vidit, voluntaria morte periit: exercitum ejus Cæsar, ut suspectum, et supplicio ducis offensum, Antonio tradidit. Neque temere dimittenda est Salvidieni ejus mentio, in quo conspici magnum utriusque fortunæ documentum potest. Obscurissimum homini genus contigerat; sed emicans ex pueri capite flamma, dum gregibus pascendis occu-

§ XXVI. Dio. — Appian. — Plutarch. — Sueton. in Aug. cap. 22. — Fasti Capitol.

patur, injecit spem desideriumque futuræ claritudinis. Inde militaribus facinoribus notus carusque Cæsari, eo dignitatis adscendit, ut, quanquam senator nondum fuisset, consul designaretur; post Pompeium et ipsum Cæsarem tertius, qui ad summum honoris gradum ex equestri ordine transcendisset: quin et in honorem ejus, frater, qui paulo ante vita concesserat, supra Tiberim exstructo ponte elatus est.

XXVIII. At hæc felicitas repente collapsa, improvisum et turpem exitum habuit. Senatus hostem publicum appellandum, supplicationesque propter oppressa ejus nefaria consilia decrevit; Triumvirisque custodiam Urbis mandavit, cum solenni carmine, *ne quid respublica detrimenti pateretur*. Sub idem tempus defunctis Dejotaro Gallogræciæ, et Attalo Paphlagoniæ regulis, utriusque tetrarchiæ Castori sunt traditæ. Romæ P. Falcidius tribunus plebis legem tulit, cujus vis ne nunc quidem exspiravit, *uti ne minus, quam quartam partem hereditatis, ex testamento heredes capiant: gravatam legatis hereditatem dimittere liceat heredi, quarta retenta*. Legem per se non iniquam, tamen in Cæsaris gratiam a Falcidio latam crediderim, inter penuriam pecuniariæ rei respicientis ad judicia amicorum mortuorum, ægreque ferentis, si nihil sibi legatum esset; at majorem timentis invidiam, si quando nihil aut parum remanere apud heredes videretur: nam populus, multis afflictus miseriis, in metu et desperatione agebat. Acri in fame frumentum nec ab Oriente subvehebatur, negotiatoribus Pompeium et Siciliam timentibus; nec ab Occidente, quod in ejusdem Pompeii potestate Corsica et Sardinia erant; etiam africanos commeatus vagantes in medio mari naves ejus intercludebant.

XXIX. Conviciis igitur pacem cum Pompeio populus exposcebat; nec Cæsar flectebatur: idcirco Antonius, si

§ XXVII. Appian. — Sueton. in Aug. cap. 66. — Liv. Epit. — Dio. — Vell. II, 76. — § XXVIII. Liv. Epit. — Appian. Mithrid. et Civ. lib. V. — Dio. — Strab. lib. XII, p. 562. — Euseb. Chron. — Justin. Instit. lib. II, tit. 22. — Sueton. in Aug. cap. 66.

bellandum utique foret, celeriter hoc agendum judicabat, priusquam inopia magis ingravesceret. Edictum igitur est propositum, quo in capita mancipiorum dimidium ejus, quod Philippensi bello fuerat exactum, imperabatur; tum autem denarios quinos et vicenos solverant: etiam de hereditatibus certa pars detrahebatur. Idcirco plebs furibunda deripuit edictum; favoremque Pompeianarum partium ostentans, quum Circensibus Neptuni simulacrum inferretur, ingentem plausum dedit, Sexto, qui se filium ejus dei ferebat, gratificans; et quum die proximo solenni pompæ detrahi eam Cæsar jussisset, lapidatio in magistratus facta, iique foro expulsi sunt. Cæsaris quin immo et Antonii dejectæ statuæ. Postremo, quum hæc omnia frustra essent, agmina seditiosorum cucurrerunt per Urbem, clamore vocantium cæteros, minantiumque incendium ædibus, quarum domini communem causam proderent. Ita plebe propemodum universa concitata, Cæsar cum amicis paucisque stipatoribus in medium prodiit, rationem consiliorum suorum redditurus: nec reverentia ejus cohibiti, quosdam ex ejus comitatu vulnerarunt; in ipsum quoque jaculati, præbentem se ictibus, donec veste lacerata deprecatus est tam præcipitem iram.

XXX. His turbis excitatus Antonius, per viam Sacram in forum properabat, et abstinebat quidem ab hoc violentiam plebes, quod ad pacem cum Sexto proclivem rebatur; at ubi, admonitus dissociare se a Cæsaris causa, noluit, ipsum quoque missilibus petierunt. Ille, accitis militibus, qui ante portam excubabant, vi patefecit aditum, Cæsaremque eripuit. Nec sine magna cæde patrari res potuit: cadavera, ne triste spectaculum in Urbe relinqueretur, projecta in profluentem, neutiquam minore dolore hominum, quum aut a militibus, aut a malefica alia turba pro suo vindicantium, quod paulo vestitum mundius esset, spoliarentur. Ad extremum, ubi quotidie graviori fame nullus sperari tu-

§ XXIX. Appian. — Dio. — Arist. Polit. II, 9. — Sueton in Aug. cap. 16. — Julian. Cæs.

multuum finis poterat, imperatoribus animum ad pacem adjicientibus, cum Libonis familiaribus Antonius egit, e Sicilia evocarent hominem, ut affinitate nova frueretur, simul ad spem majoris conficiendæ rei: nec illi distulerunt scribere Liboni; neque Pompeius, quominus proficisceretur, intercessit. Intereà temporis Antonius et Cæsar, quanquam in exitu annus erat, abdicare consules atque prætores jusserunt, ut in eadem nomina verius, quam potestatem, alii sufficerentur, magnopere beneficium hoc affectantes, licet pauculos ad dies mansura dignitas concederetur.

XXXI. Consules suffecti sunt C. Asinio P. Canidius Crassus, C. Domitio L. Cornelius Balbus, hispanæ originis, et Gadibus natus, sed amicitia Cæsarum, et laboriosis ministeriis eo perductus, ut pontificatum etiam et triumphum adipisceretur, vir, qui non sine magna controversia, civitatis jus obtinuerat. Idem ad tantas opes provectus traditur, ut moriens populo romano quinos vicenos denarios legaret viritim. Et hi tamen in aliquot dies gesserunt honorem; cæterum extrema anni die mortuo ædili suffectus est quidam paucas in horas. Eodem anno Septemvirorum munia, quod eorum in Urbe erat nemo, pontifices obierunt, sicut alias quoque fuerat factum. Iidem pontifices, ne kalendis januariis nundinæ essent, quod antiquitus ominosum habebatur, intercalarunt unam diem alieno tempore, quam iterum eximerent, anni sequentis intercalatione dissimulata; sic existimantes reditura tempora ad præscriptam a Cæsare normam: sed error iste post aliquammultos demum annos animadversus est. Tum vero consules ludos pro victoria Philippensi votos exhibuerunt; et pædagogum libertumque suum Cæsar nomine *Sphærum* honorifice sepelivit.

XXXII. Atque ut adversus Parthos plus in Oriente præsidiorum populus romanus haberet, assensus est Antonio, Herodem regem et amicum appellanti, propter Antipatri memoriam, et ipsius virtutem. Sed Antonio magnam Hero-

§ XXX. Appian. — Dio. — § XXXI. Pigh. Annal. — Plin. VII, 43. — Vell. II, 51. — Cic. pro Balbo.

des pecuniam promiserat. Igitur senatu ei dato, quum Messalla et Atratinus, eloquentissimi viri, merita Herodis commemorassent, Antonius adjecit, interesse Parthici belli, ut Herodes rex declaretur. Ita ille præter omnem exspectationem, quæ summa censentur inter homines, nactus, intra septimum, quam venerat, diem ex Italia profectus est: nec enim, ut sibi regnum peteret, venerat; quod neque daturos arbitrabatur Romanos, minime concedere his solitos, qui de genere regio non essent. Adjecti sunt et alii honores: exeunti curia duo imperatores texerunt latus, consulibus cæterisque magistratibus deducentibus; a quibus et sacrificia facta, et senatusconsultum in Capitolio fixum est. Novum regem eodem die Antonius convivio excepit.

XXXIII. Sed ille in Judæam properabat ad fratrem eripiendum Josephum, cæterosque suorum, qui in Massadensi castello ab Antigono obsidebantur. Inter hæc L. Marcio L. F. Censorino, C. Calvisio Sabino dantibus anno nomina, quorum Censorinus kal. januariis simul consulatum, simul ex Macedonia triumphans Urbem iniit, Dardanis in Macedonia repressis. Senatus acta Triumvirorum omnia ab initio ejus magistratus rata esse jussit: vectigalia nova instituta, non sufficientibus, quæ decreta dictatori Cæsari fuerant; quippe tres jam alendi pro uno imperatores erant, et ingenii humani vitio nunquam prioribus acquiescendi sumptus auxerant, quum per civilia bella reditus minuerentur. Tum et barbam posuit Cæsar, eoque nomine populo epulum dedit; irritando magis, quam placando, tantas perire per luxuriam impensas videnti inter publicam famem: nec minore tædio tot novi et indigni senatores, tot designati complures in annos magistratus adspiciebantur.

XXXIV. Quod enim belli Parthici causa abfuturus Antonius erat, magistratus, quousque voluerunt, in his consules in annos proximos octo declararunt; neque binos in

§ XXXII. Hegesipp. I, 30. — Joseph. Antiq. Jud. XIV, 26, et de B. Jud. I, 11. — Euseb. Chron. — Appian. — § XXXIII. U. C. 713; A. C. 39. — Dio. — Fasti Capitol.

annum, ut consueverat, sed statim ab initio plures. Hactenus enim suffecti quoque consules erant magistratu citra ignominiam abeuntibus, sed ex ipsorum arbitrio: tum vero nemo creatus est annuus, sed ab initio suum cuique temporis spatium destinatum: ex his, qui kalendis januariis inibant, anno eo toto consules vocabantur; cæteri, dum obibant munia magistratus, etiam vocabulum obtinebant Romæ ac in Italia, remotioribus plerumque ignorati; unde et minores ab his consules appellabantur. In senatum porro homines adeo jam promiscui et ignoti allegebantur, ut quemdam Vibium Maximum quæstorem designatum cognoverit dominus, abduxeritque.

XXXV. Sed et inter milites repertus est servus; isque manumissus primo, ut supplicio dignitas accederet, postea de rupe Tarpeia præcipitatus est. Sub idem tempus Cæsar, filia auctus, uxorem repudiavit; idque eadem, qua pepererat, die, morum ejus perversitatem arguebat: sed Antonio plus crediderim, dimissam Scriboniam objicienti, feminam gravem, quia liberius doluisset nimiam potestatem pellicis. Jam enim adamare Liviam Cæsar cœperat, nuper cum viro Antonium sequuto reversam; adeo quidem palam, ut Drusum, qui paulo post fuit editus, ex ipso procreatum per adulterii consuetudinem suspicio fuerit. Dum hæc Romæ fiunt, Antonii fide excitus Libo e Sicilia Ænariam transmiserat: quo comperto, miserabili voce populus rogabat Cæsarem, *uti fidem et ipse mitteret legato pacis causa venienti.* Nec hoc tantum extorsit invito, sed etiam ut Mutiam Pompeii matrem dimitteret; quam ad filium leniendum ire tanquam alteram Veturiam populus jubebat, interminatus incendium, ni proficisceretur.

XXXVI. At Libo, remittere contumaciam adversariorum sentiens, ut ipsi duces ad colloquium convenirent, instituit: extudit hoc quoque violentis deprecationibus ab Antonio et

§ XXXIV. Euseb. Chron. — Dio. — Sueton. in Aug. c. 61. — § XXXV. Sueton. in Aug. cap. 69; Tib. c. 4, et Claud. c. 8. — Appian. B. Civ. lib. V. p. 711. — Vell. II, 77.

Cæsare populus, ut propterea Baias proficiscerentur. Sed apud Pompeium, amicis pacem suadentibus, Menodorus injiciebat moram, e Sardinia scriptitans, *gerendum bellum, aut certe ostentandum esse, donec fame prematur Italia; nam altero modo victoriam, altero conditiones saltem æquiores sperari posse :* simul calumniabatur Statium Murcum (alii Staium scribunt), præcipuum pacis auctorem, non Pompeii utilitatem, sed suam respicere; nam virum acrem, et libertis parere fastidientem, oderat. Et credidit barbaræ stoliditati adolescens, ducemque clarissimum, et jam tum in Hispania optime de se meritum, penitus abalienavit, nullis ultra de rebus ad consilium vocans; sed et secedentem Syracusas, per tribunum quemdam et centurionem ex iis, quos Murcus adduxerat in Siciliam, nefarie sustulit; et ad tegendum facinus corripi jussit innocentes servos, et tanquam interfectores domini crucibus affigi.

XXXVII. Tanto diligentius pax suadebatur a reliquis, ut, ea reddita, crudelitatem et perfidiam effugerent Sexti, duorum tam illustrium virorum interitu patefactas. Hi ergo Menodorum incusabant, ut studio propriæ potentiæ bellum præferentem. Et persuasus tandem Pompeius Ænariam cum multis egregiis navibus venit, hexere ornatissima vectus. Et Puteolos quidem sub vesperam, inspectantibus hostibus, præternavigavit splendide; juxta quam postridie defixis in mare palis tabulæ sunt injectæ, binique pontes effecti modico distantes intervallo, ut inter se colloqui tuto possent. Sed frustra tum tentata pax est, Pompeio se in Lepidi locum socium potestatis duobus futurum rato; his tantummodo reditum concedentibus. Neque tamen intermissa per amicos res est, quin variæ utrinque conditiones proponerentur. Utrobique minus inclinati ad pacem imperatores erant: sed illos fames et populus urgebat; Pompeius ab amicis impellebatur.

XXXVIII. Unde aliquando veste rupta, *prodi se ab his, quos conservasset*, testatus est, sæpe inclamato *Menodori*

§ XXXVI. Vell. — Appian. — § XXXVII. Dio. — Appian.

nomine, *quem haberet solum et gnarum belli et firmum benevolentia.* Sed ad extremum, matre et uxore orantibus, ad Misenum processit; ubi Cæsar et Antonius e continenti, Pompeius aggeri cuidam veteri, fluctibus undique cincto, insistens, inde legionibus, hinc classe stipante, fecerunt pacem his conditionibus. *M. Lepidus, M. Antonius, et C. Cæsar Divi F. iterum Triumviri reipublicæ constituendæ* fiebant *in quinquennium, nihil morati populi suffragia: Sicilia provincia Pompeio relinquebatur, cum Sardinia Corsicaque, et cæteris, quas tum habebat, insulis, in totidem annos. Achaia etiam concessa; et ut consulatum absens, per quem vellet amicorum, gereret, augurque crearetur, et ex paternis bonis acciperet sestertium septingenties.*

XXXIX. *Fugitivis, qui sub Pompeio militarant, libertas dabatur: liberis, ubi stipendia completa habuissent, eadem præmia, quæ data essent Cæsaris et Antonii militibus. Exsulibus, præterquam publico judicio parricidii damnatis, reditus concedebatur: qui eorum sponte fugissent, his omnia bona sua, mobilibus exceptis; iis vero, qui proscripti fuissent, quadrans bonorum restituebatur: nonnullis nominatim magistratus et sacerdotia destinabantur. Pompeius ex omnibus Italiæ locis deducere debebat præsidia; neque fugitivos recipere amplius, neque naves ad Italiæ litus applicare.* Adjectum erat, *uti nullas præterea pararet naves, securitatemque præstaret Italiæ a piratis, et frumentum ex insulis, quantum populo romano ex unaquaque per annos præteritos deberetur, et in posterum annuum vectigal in Urbem mitteret.* Hæc conscripta consignataque deferenda Romam curaverunt, ut loco sanctissimo a Vestalibus asservarentur: congressique et osculati invicem, sorti commiserunt, apud quem eorum prius epulæ pararentur.

XL. Inter hæc ab innumera multitudine militum pariter ac paganorum tantus præ gaudio sublatus clamor est, ut,

§ XXXVIII. Liv. Epit. — Dio. — Plut. in Anton. cap. 42. — Fragg. Capitol. — Sueton. in Aug. cap. 16. — Vell. II, 77. — Numm. apud. Pigh. — § XXXIX. Dio. — Appian. — Plut.

montibus repercussu augentibus vocem, *quidam exanimati sono* dicantur; multis etiam inter concursationem obtritis atque suffocatis. Nam ut ejusdem civitatis homines, plerosque amicitiis aut propinquitate junctos, tantus se invicem complectendi ardor incesserat, ut multi Pompeianorum, non exspectato, donec ad litus naves appellerentur, in mare prosilirent, et contra pari studio a terra occurrentium, inter medios fluctus cohærerent. Neque tantum, qui suos incolumes receperant, personabant lætitia; sed augebatur strepitus, suas etiam partes agente luctu : nam quorum oculi propinquos frustra requisiverant, cum fletu gemituque scrutabantur omnia; ut etiam, quibus propria doloris aut odii causa non esset, aliorum affectibus abriperentur: sic et dies ab his, et noctis major exacta pars est.

XLI. Interim et aliorum celebrata sunt frequentia convivia, et Pompeius, admota ad molem hexere, Cæsarem et Antonium excepit; haud infacete dictitans, *in carinis suis se cœnam dare :* nam Carinæ loco nomen erat, in quo paternas ejus ædes Romæ sitas Antonius possidebat. Inter hujus convivii lætitiam, insusurrasse Pompeio Menodorus fertur, *nullo negotio jam tolli adversarios, patremque et fratrem vindicari posse;* atque ille, paulisper secum considerato, respondisse : « Non erat hoc facinus indignum Menodoro, « si perfici absque me potuisset. Nunc autem contenti simus « præsentibus : nec enim pejerare meum est ». Sequentibus diebus Antonius et Cæsar Pompeium invitarunt, positis in mole tabernaculis, ut etiam in litore præberi epulum militibus posset; nisi forte ideo factum est, ut contra suspicionem ad manus haberent præsidia : nec enim hactenus erat instaurata amicitia, ut invicem simpliciter confiderent; sed et naves erant præsto, et satellites, ipsique convivæ sub veste accincti discubuerant. Inter istas epulas Pompeii filia, Libonis neptis, M. Marcello desponsa est, qui sorore genitus Cæsaris, et privignus Antonii erat.

§ XL. Plut. — Dio. — Appian. — § XLI. Appian. — Dio. — Vell. II, 77. — Auct. de Vir. ill. in Sext. Pomp. cap. 83. — Plut.

XLII. Postero deinde die consules ita sunt designati : Antonius et Libo, ita ut Antonius quoque pro se substitueret, quem voluisset; deinceps Cæsar et Pompeius, mox Ahenobarbus et Sosius, postremo Antonius et Cæsar, qui tum tertium futuri consules, rempublicam reddituri populo romano sperabantur. Sed apparet tamen, proximum in quadriennium mansisse collegia consulum, qualia paulo ante designata Romæ fuerant. Pompeio quoque consulatum, et Antonio tertium perisse, hostibus his interim judicatis. His ita compositis, Pompeius in Siciliam rediit, Cæsar et Antonius Romam; magna totius Italiæ lætitia, cui pax hæc plurimorum malorum attulisse pausam videbatur. Igitur imperatoribus, quacumque transirent, tanquam servatoribus honores nimii habebantur; erantque Romæ præparata omnia, ut quam magnificentissime exciperentur.

XLIII. At illi, dubium impensam, an invidiam vitantes, noctu introiverunt. Nec erat quisquam expers lætitiæ, præter eos, qui bona possidebant redeuntium : quos utique vicinos iniquos habituri, et, si casus daret, acerbos inimicos videbantur. Cætero populo jucundissimum spectaculum fuit tot illustres viri patriæ redditi : nam plerique omnes, qui cum Sexto fuerant, exceptis paucis, eo Puteolis salutato, Romam navigarunt, magnisque et lætis hominum clamoribus accepti sunt. In his L. Arruntius fuit, et M. Junius Silanus, et C. Sextius Saturninus, et M. Titius, omnes postea summis sub Cæsare honoribus usi. Conjunctissime sub id tempus Antonius et Cæsar agebant, multaque constituebant et decernebant concorditer in rebus maximis : sed familiaris consuetudo, dum inter relaxationem animorum ludicris certaminibus transigunt tempus, semper priores ferente Cæsare, fieri cœpit Antonio injucundior : sive enim aleam luderent, sive committerent gallos aut coturnices, inferior ille discedebat.

XLIV. Igitur præbere aures cuidam ægyptio vati cœpit,

§ XLII. Appian. — Plutarch. — § XLIII. Vell. — Plutarch. — Appian. Parth.

qui sive in Cleopatræ gratiam, sive persuasus ita esset, monuit, *genium ejus per se grandem ac magnificum, a genio Cæsaris, quoties una agerent, quodammodo in ordinem cogi.* Et profectus est in Græciam, abducta secum Octavia, quæ nuper filiolam ex Marcello pepererat; iterumque dimisit quaquaversum duces, Furnium quidem in Africam, ut Sestii quatuor legiones abduceret (nondum enim occupatas a Lepido cognoverat); cæteraque suo arbitratu ordinavit omnia : quippe senatusconsulto cautum erat, *ut non acta tantum ejus, sed etiam agenda, rata essent.* Igitur simul cupiditati suæ satisfaciens, simul odio, ut debiliorem Pompeio provinciam relinqueret, urbes Achaiæ affligebat, inter alia *Bacchum* se appellans, atque ita se appellari a cæteris jubens. Nam ædificato cœnaculo, quod coopertum virenti fronde Bacchi referret antrum, tympanis et nebridibus et reliquis adhibitis orgiorum instrumentis, cum amicis perpotavit; ministrantibus Italicis acroamatibus, et universa ad spectandum concurrente Græcia.

XLV. Idem aliquando in arcem adscendit Athenis, inter lumina tota urbe relucentia de tectis; et ex eo tempore præcepit, *uti per omnes civitates voce præconum novus Bacchus acclamaretur.* Sed et statuis hoc subscribi nomen jussit, habituque et comitatu Bacchum simulans, ab Atheniensibus, qui ei cum conjugibus et liberis occurrerant, ita salutatus est : adjecerunt, *despondere se ei Minervam suam;* et accepit ille conditionem, sed *mille talenta nomine dotis* imperans : tum aliquis Græculorum, « At matrem tuam Semelen, in« quit, Jupiter duxit indotatam ». Nec ideo minus exacta pecunia est; irrisique et elusi, qui stultitiam Antonii non minore dementia deriserant. Inde verso favore civitatis, multi propositi sunt libelli contumeliosi; quidam et ipsi traditi : sed et statuæ ejus subscripta nomine Minervæ et Octaviæ divortii formula, res eum suas sibi habere jubentium.

§ XLIV. Appian. B. Civ. lib. V. — Plut. — Dio. — Athen. XIV, 12. — Sueton. in Aug. cap. 74. — § XLV. Vell. II, 82. — Sen. Suasor. 1. — Gronov. in Sen. — Plut.

XLVI. Unde ne tempus quidem ad pecunias cogendas Atheniensibus dare volenti Q. Dellius festive dixit, « Et tamen scito, illos tibi annua bima trima die debere »; tanquam secundum leges romanas dos peteretur. Inter hæc exercitum ita distribuit, ut partem in Epiro collocaret, quosdam in Parthinos, Illyricam gentem, alios in Dardaniam mitteret, locupletandi simul militis, exercendique causa. Hæc, alia repente persona sumpta, palliatus et phæcasiatus agebat, remoto imperatorio fastu, cum binis forte amicis totidemque famulis, rhetorum aut philosophorum scholas obiens; cœnitabatque cum Græculis eorum more, et cærimoniis festisque suaviter intererat; Octavia quoque frequenter adhibita, cujus amore homo mulierosus vehementer exarserat. Interim et nuntium accepit de victoria P. Ventidii, quem contra Parthos provinciis Orientis præposuerat : nam is strenue profectus, Labienum securius agentem occupavit; diffisumque viribus (quippe, dimissis Parthis, tantummodo collectas ex Asia copias retinebat) inde refugere in Syriam coegit; assequutusque cum expeditis circa Taurum montem, longius procedere vetuit.

XLVII. Eo loci complures per dies castris positis, ambo quieverunt; Labienus, ut Parthos acciret interea, Ventidius, ut gravem armaturam. Forte sub idem tempus utrique exspectata auxilia venerunt : sed Ventidius, parthicum equitatum timens, de superioribus locis non degrediebatur; Parthi, numero freti, et successu victoriarum alacres, luce prima, priusquam cum Labieno conjungerentur, accedere ad tumulum, et, nemine contra exeunte, subire cœperunt; quippe Ventidius per simulationem metus suum militem continebat. Sed ubi mox iniquis locis hæserunt hostes, eruptione Ventidianorum subita turbati, seque impedientes, dum, refugientibus primis, postremum agmen urget adscensum, magna parte copiarum amissa, consci-

§ XLVI. Cujac. Observ. II, 20. — Gronov. in Sen. Suasor. 1. — Appian. — Dio. — Sueton. apud Agell. XV, 4. — § XLVII. Front. Strat. II, 5, 36. — Dio.

verunt fugam: nec ad Labieni castra consistere ausi, Ciliciam petierunt. Ventidius ad vallum Labieni suos constituit.

XLVIII. Et Labienus ordines, tanquam dimicaturus, instruxerat; sed suorum animos clade Barbarorum territos videns, hoc agebat, ut, re in noctem extracta, per tenebras se subduceret. Emanavit consilium per transfugas, et, dispositis insidiis, Ventidius magnam fugientium multitudinem occidit; cæteros omnes in Antonii nomen sacramento adegit, nullo jam usquam Labieno: is enim mutata veste profugerat; et interim quidem in Cilicia latuit, postea requisitus et deprehensus est a Demetrio, quem superioris Cæsaris libertum Antonius Cypro præfecerat. Interea Ventidius, recipienda ordinandaque Cilicia occupatus, Upedium Silonem cum equitatu ad portas Amani præmisit, quæ Syriam a Cilicia angusto transitu dirimunt. Sed Barzaphernes Parthus, prælio commisso, Romanos in summum discrimen adduxerat; nisi Ventidius mira quadam felicitate pugnantibus supervenisset: Parthus enim, et improvisa re consternatus, et viribus jam impar, cum multis aliis interfectus est.

XLIX. Sunt, qui Ventidium, copias exiguas habentem, insidias posuisse Barzapherni tradant, cohortibus octodecim in occulta valle, et equitatu post militum terga collocato; huc illectum Barbarum simulata Romanorum fuga, circumventum. Utro modo gesta res fuerit, id satis constat, altero hoc prælio cæsos a Ventidio Parthos præcipui nominis ducem amisisse. Hoc certe interfecto, excesserunt Syria, provinciamque Romanus, præter Aradum, nemine jam repugnante, recepit, atque inde in Palæstinam transgressus, prope Hierosolymitarum urbem castra posuit. Sed Antigono pecuniam affatim dante, cum maxima copiarum parte digressus, ad tegendam dissimulationem cohortes aliquot reliquit, Silone præfecto, quem et ipsum mox pecuniis aggressus Antigonus, otium redemit, donec iterum succurrere Parthi possent.

§ XLIX. Front. Strat. II, 5, 37. — Appian. — Plut. — Dio. — Joseph. Antiq. XIV, 26, 27, et de B. Jud. I, 12. — Hegesipp. I, 30.

L. Igitur neque propinquis Herodis, qui Massadæ obsidebantur, subventum; et Josephus, urgente siti, cum viris ducentis fugam tentaturus in Arabiam fuerat, nisi proximæ noctis imbre refectus, completæque aqua cisternæ forent. Sed Herodis adventu bellum acrius cœptum, quum missus ab Antonio Dellius, a romanis ducibus adjuvari regem juberet. Cæterum Ventidius civitates, quæ defecerant ad Parthos, recipiebat, magnam pecuniam mulctæ nomine singulis imperans: sed Malchus, Arabiæ rex, præ cæteris ingentem summam pependit. Tandem Silo, junctis cum Herode copiis, Joppen expugnanti adfuit; dein, soluta Massadæ obsidione, Hierosolymam petentem sequutus est. Sed corruptus Antigoni pecunia, neque valde utilem operam præstitit, et concitavit milites, ut ante tempus in hiberna deduci postularent. Sed Antonius, cognitis Ventidii rebus, epulum Atheniensibus publice præbuit, ludosque gymnicos fecit, quibus ipse gymnasiarchæ munus obiit; quumque de his Romam scripsisset, supplicationes ejus nomine decretæ sunt, cujus auspiciis ista Ventidius gessisset.

LI. Sed et alius legatorum Antonii Pollio, qui missus in Parthinos fuerat, Illyrios circa Epidaurum aliquot præliis fudit. Sub idem tempus Cerretanos tumultuantes (obtinebant autem convalles Pyrenææ silvæ) Cn. Domitius, ex consulatu missus in Hispaniam, coercuit. Ii legatum ejus, exceptum insidiis, et a militibus derelictum, vicerant. Ideo Domitius, priusquam in hostem duceret, sontes, ad concionem dissimulanter vocatos, reliquis copiis circumfudit; cognitaque causa, manipulum unum, penes quem maxima flagitii pars hærebat, decimavit: in centuriones etiam aliquammultos, et primipili Vibullium animadvertit. Hæc severitas ad victoriam profuit, et, quum miles imperatorem magis, quam hostem metueret, Cerretani haud difficulter debellati: ob eas res gestas et huic, et Pollioni decretus triumphus est.

§ L. Dio. — Joseph. — § LI. Strab. lib. III, p. 162. — Flor. IV, 12. — Vell. II, 78. — Dio.

LII. Sed Domitius postea triumphavit; Pollio statim a. d. VIII kal. novembres ex Parthinis. Nec semel triumphasse contentus, filium sibi natum sub eadem tempora Saloninum vocavit, a maritimo Dalmatiæ oppido, quod eodem bello ceperat. Idem Pollio, summus eorum temporum orator, insignis historicus, studiorum patronus eximius, bibliothecam Romæ primus publicavit in atrio Libertatis, quod ex manubiis refecerat: imaginibus doctissimorum virorum ibi positis; in his Varronis, unius eorum, qui tum adhuc viverent.

§ LII. Horat. Carm. II, 1, et ibi Porphyr. — Fasti Capitol. — Serv. in Eclog. Virg. IV. — Flor. IV, 12. — Plin. VII, 30, et XXXV, 2. — Lips. de Biblioth. cap. 5. — Sueton. in Aug. cap. 9.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XCIII

IN LOCUM LIBRI CXXVIII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI VICESIMI OCTAVI.

Quum Sex. Pompeius rursus latrociniis mare infestum redderet, nec pacem, quam acceperat, præstaret, Cæsar, necessario adversus eum bello suscepto, duobus navalibus præliis dubio eventu pugnavit. P. Ventidius, legatus M. Antonii, Parthos in Syria prælio vicit, regemque eorum occidit. Judæi quoque a legatis Antonii subacti sunt. Præterea belli Siculi apparatum continet.

I. Appio Claudio C. F. Pulchro, C. Norbano C. F. Flacco consulibus, qui primi binis quæstoribus usi sunt, multa Romæ gravia ac terribilia inciderunt: nam et plebs propter sævitiam exactorum, cum iis eorumque militibus dimicavit; et sexaginta septem prætores numerati sunt, aliis subinde suffectis in aliorum locum: sed et puer quidam quæstor creatus, postridie togam virilem sumpsit; et senator, pugnare inter gladiatores cupiens, causam dedit edicto, quo senatores muneribus gladiatoriis dimicare, servi lictores fieri, mortui propius ab Urbe mille nongentos passus cremari,

§ I. U. C. 715; A. C. 38.

vetabantur. Sibyllini deinde libri sunt aditi, prodigiorum causa.

II. Nam et paulo ante hoc tempus e taberna meritoria trans Tiberim oleum scaturiens, per totum diem largissimo rivo fluxit: tum autem et cella Romuli, sacrificio, quod forte pontifices ibi faciebant, arsit; et simulacrum Virtutis, ante portam quamdam positum, in faciem procubuit; et quidam, furore Cybeles correpti, Matrem Deum irasci populo romano canebant; idque confirmarunt libris inspectis Quindecimviri, jusseruntque deportari Deam ad mare, atque unda marina lustrari: traditurque res mira dictu, nisi quod horum semel cognita causa, nihil inde provenientium mirabile est, simulacrum longissime intrasse in mare, vixque aliquando redisse ad litus.

III. Major exinde metus Romæ fuit, majorque numinis aversi fides: neque mutarunt prius opinionem homines, quam circum ædem ejus, et in foro palmæ quatuor enatæ sunt. Tum et Liviam sibi matrimonio junxit Cæsar, Neronis uxorem, et uterum ferentem ex eo: quod quia ignominiosum jure romano erat, consuluit pontifices Cæsar, *an concepto, necdum edito partu, rite nuberetur?* Responsum est, *propter turbationem sanguinis gravidarum nuptiis interdici: hic vero, quoniam sextum mensem gravida sit Livia, satis liquere, ex utro marito conceptus fœtus sit: nihil ergo vetare, quin matrimonium coeat; quemadmodum nuper Octavia in manum Antonii convenisset.*

IV. Hæc illi reperta forte in majorum institutis responderunt; cæterum non alia dicturi, etiamsi alia reperissent. His nuptiis prior maritus auctor exstitit, quasi patris vicem nuptum dans uxorem modo suam; discubueruntque Cæsar et Livia seorsim: et puerulus quidam nudus, quales tum habere nobiles matronæ solebant in deliciis, ad Liviam conversus, « Quid hic agis, inquit, domina? en maritus tuus isto loco accubat », digito demonstrans Neronem. Postea

§ II. Oros. VI, 18. — Dio. — § III. Sueton. in Aug. cap. 62, et Tib. cap. 4. — Tac. Annal. I, 10. — Dio.

Claudium Drusum Neronem enixa est Livia in penatibus Cæsaris, qui *remissum eum a se patri* Commentariis suis intulit. Neque diu supervixit pater Nero, liberorumque suorum tutorem Cæsarem reliquit. Hæc gesta largam præbuere materiam sermonibus, et inter alia vulgatus est versus, qui mox in proverbium abiit, *felicibus esse vel trimestres liberos.*

V. Iisdem temporibus Mauritaniæ regno Bogud Bocchi F. excidit, qui, persuasus a L. Antonio sub bellum Perusinum, Carinatem, a Cæsare ulteriori Hispaniæ præfectum, armis petiverat: nam deficientibus interea Tingitanis, quum et domi exclusus, et in Hispania Bocchi paterni hostis auxilio victus esset, exsul ad M. Antonium se recepit. A Cæsare Boccho regnum, quod occupaverat, confirmatum est; Tingitanis civitas data. Neque diu post male sarta inter Pompeium et Cæsarem gratia rescissa est, haud dubie causas quærente potius, quam orto ex oblatis, odio. Sed Achaiam Pompeius ægre ferebat ab Antonio detineri prætextu pecuniæ, quam sibi deberi a provincialibus ille contendebat; contra Pompeius illa quoque debita, simul cum provincia, fœderis legibus sibi concessa interpretabatur.

VI. Igitur sive hac motus injuria, sive, ut Cæsar dictitabat, *ingenio perfidus*, et Menodoro credens, *inducias eas potius, quam pacem habendam*, dictitanti, sive ægre ferens, illis tantos esse exercitus; comparare novas naves, deligere remiges, et ad exercitum ita concionari cœpit, ut, *majore apparatu sibi opus esse*, diceret. Inter hæc et piratæ ex insidiis infestabant mare clanculum, ut vix sentire levamen populus famis posset, vulgoque jactaretur, *non esse quæsitum ea pace laborum finem, sed tantummodo tribus dominis quartum accessisse.* Sed correpti quidam piratæ, tortique, auctorem Pompeium ediderunt; atque indicavit eam rem populo Cæsar, et cum Pompeio per literas questus est. Ille purgans se de objecto crimine, vicissim, Achaiam sibi non restitui, et ab Antonio vexari, exprobravit. Quum in eo res

§ IV. Vell. II, 79. — Dio. — Sueton. in Tib. cap. 4, et Claud. cap. 1. — § V. Appian. B. Civ. lib. V, p. 686 et 716. — Dio.

essent, magnum maturando bello momentum Menodorus attulit, repente ad Cæsarem transgressus his causis.

VII. Potentiam hominis ægerrime patiebantur, quotquot remanserant apud Pompeium nobiles; sed adolescentis aures solis libertis patere gnari, aliquos ex eo genere induxerunt, ut Menodorum veluti patrono imperantem criminarentur: atque illi, quod ultro facere per invidiam cupiverant, cum assensu tantorum virorum et præmio facturos rati, occasionibus non defuerunt: forte et alioquin suspicionem patroni Menas incurrerat, Heleno dimisso, liberto Cæsaris, colloquioque deinceps cum ipso Cæsare habito. Idcirco missis quibusdam, Pompeius adesse ad rationes frumenti pecuniæque administratæ reddendas, jussit. Commodum e libertis Cæsaris Philadelphus ad frumentum e Sardinia deportandum venerat: cum hoc fidissimum amicorum Micylionem Menodorus Romam misit, si receptus fidem obtinuisset, Sardiniam Corsicamque cum tribus legionibus, sexaginta navibus, et multis amicis suis offerens.

VIII. Et dubitavit aliquamdiu Cæsar: sed ubi fidem ab eo datam Menas didicit, comprehensis, qui evocandi eum causa a Pompeio venerant, et interfectis, classem et exercitum Cæsari tradidit: neque dedidit reposcenti Pompeio Cæsar, ab ipso violata fœdera, fugitivis recipiendis, triremibus ædificandis, retinendis in Italia præsidiis, arguens. Quin et magnis honoribus affecit Menam, asseruitque in ingenuitatem, et annulis aureis ornatum in equestrem ordinem recepit; neque enim tum adhuc cuiquam inferioris loci gestare annulum aureum licebat: cœnæ quoque suæ adhibuit, quem honorem nulli nec antea, nec postea, libertino habuisse traditur. His cognitis, Pompeius Menecratem, et ipsum libertum suum, ad infestandam Italiæ oram misit; a quo Vulturnum, et alia quædam Campaniæ loca, vastata sunt: idcirco Cæsar, velut necessarium bellum suscepturus, tabulas Pompeiani fœderis recepit a Vestalibus,

§ VI. Liv. Epit. — Appian. — Dio. — § VII. Dio. — Appian. — Oros. VI, 18.

ex Africa Lepidum, ab Athenis Antonium ad communicanda consilia ciens. Sed Lepidus ad trajiciendum fuit segnior.

IX. Antonius vere primo cultum animumque imperatoris resumpserat, navesque deduci jusserat ad Parthicum bellum. Eo celerius Brundisium venit. Sed ubi statum ad diem non adfuit Cæsar, qui tum in Etruscis agens, Ravenna naves longas, ex Gallia copias cum apparatu Brundisium et Puteolos mittebat, utrinque invasurus Siciliam, si idem Antonio videretur; ille, sive magnitudine Cæsariani apparatus commotus (nam in societate potentiæ collegarum opes ægris oculis adspiciuntur), sive prodigio territus, in Græciam rediit; quippe feræ militem, circa tabernaculum ejus excubantem, devoraverant, sola facie quasi in hoc relicta, ut agnosci posset; augebatque religionem, quod neque clamor auditus esset pereuntis, neque cæterorum vigilum quisquam quidquam sensisset.

X. Sed Brundisini quidam retulerunt, sub orientem diem a se visum esse lupum, cursu se proripientem ex tentoriis. Ipse, scriptis ad Cæsarem literis, festinandum sibi ostendit ad Parthicum bellum; auctorque ei fuit non discedendi a fœderibus. Menodoro quoque, cui belli causam imputabat, servitutem minatus est, tanquam fugitivo suo, quod nimirum Pompeii Magni bona, in quibus et Menodorus tum fuerat, empta a dictatore Cæsare possideret. Destitutus ab Antonio Cæsar, quanquam ideo hoc fieri existimabat, ut suis unius opibus sustinere Pompeium cogeretur; intentiore cura bellum apparabat, multis præsidiis per oram Italiæ munitis, navibusque Romæ et Ravennæ fabricari jussis. Sed et ex Illyrico magnum exercitum evocavit. Menodorum, suæ classis ducem, Calvisio Sabino legatum dedit, quem universæ rei maritimæ præfecerat. L. Cornificium L. F. deportare Tarentum partem Ravennatis apparatus jussit: hunc adorta tempestas, jactavit classem. Cæterum navis una tan-

§ VIII. Appian. — Dio. — Sueton. in Aug. cap. 72. — Liv. Epit. —
§ IX. Dio. — Appian.

tum perfracta est, quæ prætoria parata Cæsari fuerat; eaque res in omen tracta futuri.

XI. Postquam omnia satis instructa Cæsar existimavit, populo romano per literas, exercitui coram belli causas exposuit, quod assensu plerorumque contra fidem pactorum suscipi Pompeius testabatur; idque etiam Antonio visum, qui propterea socius esse impiorum armorum noluisset. Pompeium igitur Cæsar auctorem novarum injuriarum esse demonstravit, piratarum et Menodori indicio; mentemque Antonii deprehendi ex eo posse, quod Achaiam Pompeio non redderet. Inde celeritate adhibita et ipse navigavit in Siciliam a Tarento, Calvisius cum L. Statilio Tauro, et Menodorus ab Etruria; legiones terrestri itinere Rhegium petierunt. Pompeius Cæsarianæ classi Menecratem opposuit, infestum invisumque Menodoro, fortunæ et animorum similitudine.

XII. Hic obviam factus hostibus sub vesperam, coegit eos ex alto refugere in sinum, qui supra Cumas est; ipse applicuit Ænariam. Luce reddita, rursum adeptus secundum litus navigantes lunata acie, quum aliud agere non posset, magno impetu invectus ad terram compulit. At illi inde repugnabant, impari quidem certamine, quum ejectæ in litus naves immobiles hærerent, neque vitandis hostibus, neque impetendis habiles. Ergo pro meliore Pompeianis erat pugna, qui libero incursu fatigabant adversarios, fessosque suos, submissis in eorum locum recentibus, otiose recipiebant. Sed inter hæc Menodorus et Menecrates, quum se forte conspexissent invicem, omni alia re postposita, magno clamore concurrerunt. Neutra navis inde læta abiit: Menodori præfractum rostrum est, Menecratis remi altero latere detersi : sed jam utrinque ferreæ manus injectæ, tam rostra, quam remos inutiles effecerant; et tanquam pedestri prælio viribus et manu certabatur.

XIII. Menodori navis erat aliquanto altior; ergo et com-

§ X. Dio. — Appian. — § XI. Oros. VI, 18. — Appian. — Dio. — § XII. Dio. — Appian.

modius in adversam injici pontes poterant, et missa inde tela majore violentia incidebant. Forte sub idem tempus dux uterque vulnus accepit: Menodori brachium transfixum est, Menecratis femur. Sed verutum facilius evelli potuit; hamata soliferrea hispanica Menecratem inutilem pugnæ reddebat: nec tamen ille desiit hortari suos, donec capta jam nave, ne perveniret in manus inimici, medios in fluctus se præcipitem dedit. Dum hæc ad sinistrum cornu geruntur, Calvisius a dextro eodem profectus, naves quasdam Menecratis, abruptas a suis, persequutus est. Interim Demochares ipse quoque Pompeianus libertus, Menecrati legatus additus, Calvisianas reliquas naves in fugam, nonnullas in saxa compulit, relictasque a classiariis incendit; donec revectus ex alto Calvisius et reduxit fugientes, et incendium navium restinxit.

XIV. His rebus gestis, quum nox supervenisset, utrique suas in stationes redierunt, nec victi, neque pro victoribus. Sicut enim de classe Cæsaris longe plures amissæ naves fuerant; ita Menecratis interitu satis pensatum id detrimenti videbatur. Certe Demochares, eo casu turbatus, simul ne transiret in Siciliam Cæsar timens, quem a Tarento Rhegium isse audierat, sublatis ancoris abiit: et Calvisius reparata classe oram legens, paulatim insequutus est. Sed Cæsar, a Rhegio cum magno militum et navium numero fretum ingressus, quum amicis placeret, pugnari cum Pompeio, quadraginta tantum naves secum ad Messanam habente, non paruit, festinationem temeritatemque semper damnare solitus, et *satis cito fieri* dictitans, *quæ satis fiant bene; neque suscipiendum prælium esse, nisi quum majora periculis commoda proponerentur: nam ob mediocria pugnantes aureo hamo piscari.*

XV. Sed interim Demochares, Messanam reversus, in locum Menecratis præfecturam classis accepit, collegamque Apollophanem, qui itidem Pompeii libertus erat. Et Cæsar, auditis, quæ ad Cumas erant acta, per fretum navigabat,

§ XIV. Dio. — Appian. — Sueton. in Aug. cap. 25.

ut Calvisium conjungeret; jamque Stylida prætervectus Scyllæum flectebat, promontorium Italiæ, quum a Messana Pompeius excurrens, aggrediendo proximas naves, insequendo progressas, universam classem attinuit : neque tamen ad prætoriam cæteræ se receperunt, non sinente Cæsare, sive propter angustiam locorum, sive secundum prius decretum vitante pugnam. At Demochares cum Apollophane, binis navibus aggressi singulas, tamen haud multum proficiebant; propugnantibus e contra legionariis, et magnitudine rostratarum, quæ a minoribus vix tuto impetebantur.

XVI. Sed ubi Pompeiani, receptis fessis atque sauciis, subinde in pugnam reducebant integros, neque rostris tantum, sed etiam jaculis ignitis sæviebant; urgeri Cæsariani, pulsaque ad litus navigia, hostibus instantibus, inter se, aut ad saxa collidi, geminumque plane Cumano negotium esse. Ibi Cæsar, exscensione facta, succurrebat periclitantibus, adnantes suscipiens, deducensque in editiora. Sed Cornificius cæterique duces, cohortati invicem, injussu imperatoris, abruptis ancoralibus, in altum evecti sunt, ut potius ausi aliquid perirent, quam hostibus se obterendos darent immobiles. Nec male cessit audacia, prætoriamque Democharis Cornificius cepit, præfecto in aliam navem transiliente. Interim et nox appropinquabat, et cum Calvisio et Menodoro Cæsaris alia classis : qua conspecta, Pompeiani discesserunt, isque casus servavit reliquas Cæsaris naves, ne prorsus omnes abstraherentur ab hostibus, aut immisso igne deflagrarent.

XVII. Ea nocte plerique, relictis navibus, in montes se receperunt, accensis ignibus fortunam significantes. Ipse Cæsar inter rerum omnium egenos circumcursitans, durare jubebat, donec dies redderetur. Nec a navibus quidquam erat auxilii, quæ jam tempestate jactari cœperant; et Calvisium adesse nesciebant. Pompeianis enim solis visus erat, qui, longius a terra disjuncti, prospicere facilius in altum

§ XVI. Appian. — Dio.

potuerant. In hoc articulo necessitatis bona quædam fortuna Cæsari tertiam decimam legionem adduxit, quæ, clade cognita, per aspreta contendit ad ignes; imperatoremque suum, ab omnibus famulis derelictum, et commilitones fessos atque famelicos recrearunt.

XVIII. Tum vero circumquaque nuntios dimisit Cæsar incolumitatis suæ: et vicissim audito Calvisii adventu exhilaratus, quieti se dedit. Postera lux miserabile spectaculum aperuit crematarum aut fractarum navium; fluitabantque passim armamenta, navibus etiam, quæ supererant, valde quassatis atque laborantibus. Sed otium ab hostibus Calvisii præsentia præstabat, ut subduci reficique possent; quum subito exortus Auster vehementiori omnes discrimine involvit. Sed Pompeius intra portum Mamertinum deduxerat suas naves; at Cæsarianæ circa litus asperum et importuosum ingenti periculo jactabantur: neque resisti poterat, per absentiam nauticæ turbæ, cujus pars major in litus evaserat. Sabini tamen minus afflicta classis est, Menæ providentia; qui magno rei maritimæ usu, longius in mare provectus, ubi mitius intumescebant undæ, jecit ancoras; remigioque contendens adversus ventum, ne funes intenti rumperentur, effecit, ut eodem semper loco tenere se posset; tantumdem spatii subinde remensus remigio, quanto abreptus venti violentia fuerat.

XIX. Sed et alii quidam, industriam hujus imitati, pestem intentatam repulerunt. At reliqua multitudo ventum, ut verno tempore cito positurum existimans, utrinque revincta ancoris navigia, ne colliderentur, contis propulsabant; minime diuturna ope, quum flatus impetuosior obstantia omnia disjiceret: navesque, disruptis ancoralibus, in litus impingebantur. Sævum deinde diem tristior nox excepit, intendente se vento, et tenebris conspectum adimentibus: jampridem enim aurium usus perierat, nequidquam contento clamore petentibus opem, quorum voces ventorum fluctuumque stridor, et repercussu montium

§ XVII. Appian. — § XVIII. Appian. — Dio.

multiplicati fremitus obruebant. Etiam æstus his accesserat malis, et ex navibus utcumque servatos, in terra quoque fluctus infesti consequebantur. Tandem appetente die remisit ventus, et sub solis ortum plane quievit, undis tamen adhuc diu sævientibus; atrocior enim tempestas fuerat, quam vidisse locorum istorum accolæ unquam meminissent.

XX. Igitur Cæsar, majore hominum parte, et classe pæne universa mulctatus, deposita spe potiundæ in præsens Siciliæ, eadem adhuc nocte Vibonem properavit, non sustinens calamitatem intueri, cui remedium afferre non poterat; scriptisque ad amicos et duces literis, præsto esse jussit omnes. Interim quos secum habebat milites circum maritima præsidia dimisit, ne Pompeius, victoria factus alacrior, in Italiam irrumperet. Sed ille ne reliquias quidem cladis impedire conatus est, quominus, ut poterant, funibus colligantes navium rimas, Vibonem secundo vento defluerent; tantum abest, ut de continenti cogitaret, suorum satis acer defensor, ad aliena invadenda segnis. Igitur Cæsar, deficientibus ad Pompeium vicinis, Liparenses, ex insula Neapolim translatos, ibi degere ad finem belli coegit. Ipse, quia et pecunia opus erat et navibus, iisque multis et celeriter, neque populus, fame iterum urgente, bellum ut contra fœdera susceptum obterens, conferre quidquam volebat; Mæcenatem in Græciam misit, pertrahendi ad bellum Antonii causa.

XXI. Ea spes si fefellisset, legiones onerariis trajicere, bellumque terra gerere, majorum exemplo cogitabat. Erat Antonius in procinctu, ut Parthis iret obviam: idcirco Mæcenate cum bona spe dimisso, e sacra olea Athenis coronam sibi sumpsit; atque ex certo oraculo vasculum aqua e Clepsydra fonte impletum extulit secum. Sed jam totam belli molem P. Ventidii virtus et fortuna discusserat. Is, commissa aliis obsidione Aradi, quæ conscientia admissorum pertinacius repugnabat, adversus Pacorum, cum magnis

§ XIX. Appian. — Dio. — § XX. Oros. VI, 18. — Dio. — Appian. — Sueton. in Aug. cap. 16.

copiis iterum irrumpentem in Syriam, contendit. Nondum ille transierat Euphratem; sed metuebat Ventidius, ne prius adventaret, quam ipse, quas in Cappadocia trans Taurum habebat, legiones contrahere posset. Idcirco non ignorans, ex iis, qui socii videbantur, quemdam Channæum, Cyrrhesticæ nationis regulum, proditorem agere; cum illo intima sua consilia communicare simulans, campos maxime timere, dicebat; agebatque cum proditore, *induceret Parthos, ut ad Zeugma trajicerent exercitum, brevissimo itinere, et arctissimo Euphratis alveo: tum enim se opportunitate collium facile elusurum sagittarios equites.*

XXII. Quum hæc ad Parthos relata essent, omnia se Ventidii consilia tenere putantes, ut, qua minime vellet ille, transgrederentur, infra Zeugma pontem struxerunt. Habebant et iter ad eum locum prolixius, et dum flumen ibi propter latitudinem operosius jungitur, amplius quadraginta dies consumpti sunt. Ita Ventidius triduo antequam Pacorus adveniret, copiis receptis omnibus, in agro Cyrrhestico exspectavit hostem. At ille, contemnens Romanos pro imbellibus, quod transmittenti fluvium non occurrerant, castra Ventidii obsidere ausus est. At Ventidius partem legionum intra vallum ordinatam habebat, quæ prius non procurreret, quam hostes quingentis non amplius passibus abessent. Hoc ubi factum est, Barbarisque et sagittarum usus ademptus, et fiduciæ romanæ inopinata oblata facies, celeriter debellati terga verterunt, maxime glandium violento jactu eminus territi.

XXIII. Cæterum, uti mos Parthis, in diversa intenderunt fugam, insequentibus Romanis. Idcirco Pacorus, castra Ventidii discessu legionum sine defensoribus reperturum sperans, eo impetum convertit. Enimvero Romanus, cæteris subito emissis legionibus, consternatos et locis iniquis circumventos cecidit. Pacorus inter primos fortissime pu-

§ XXI. Appian. Parth. — Plutarch. in Anton. cap. 44. — Vell. II, 78. — Dio, lib. XLVIII. — Front. Strat. I, 1. — § XXII. Dio. — Plutarch. — Justin. XLII, 8. — Front. Strat. II, 2. — Flor. IV, 9.

gnans occubuit; reliquorum pauci pro corpore ejus propugnantes, magna multitudo, quum pontem peterent, occupati, totoque inter Euphratem et Orontem sinu concisi sunt; nonnulli ad Antiochum Commagenes regem perfugerunt. Ventidius, quanquam tertio jam prælio victor, in Mediam Mesopotamiamque Parthos compulerat, invidiæ vitandæ causa non amplius institit; sed ad perdomandos defectores arma circumferens, pleraque ex itinere recepit, viso capite Pacori, quod circa civitates mittebat, ut, perisse regulum, intelligerent: namque Syri Pacorum, justitiæ ac clementiæ nomine, plus quam alium ullum regem diligentes, nequaquam deserturi, nisi mortuum, videbantur.

XXIV. His receptis, in Commagenen ductus exercitus, Parthos, quos eo confugisse diximus, non tradente Antiocho: sed plus celebratæ regis opes avaritiam Ventidii stimularant, ut Samosata obsidione clauderet. Inde, quia nihil jam indigebat tot legionibus, duas cum equitibus mille, Machæra duce, ad Herodem misit, cum Antigono bellantem. Sed Machæra plus damni amicis, quam hostibus, inferendo, movit Herodem, ut ad Antonium properaret, quem venisse Samosata compererat: quippe Ventidius offerenti mille talenta Commageno pacem dare non erat ausus, prohibente Antonio, qui jam haud longe semotus, suum hoc videri opus volebat, nec per Ventidium omnia fieri. Sed obsessi, pace desperata, fortius repugnantes, eo tandem adegerunt obsessorem, ut, acceptis talentis trecentis, et duobus admodum obsidibus non valde illustribus, acquiesceret; concesso vicissim, ut ab Antiocho quidam Alexander, qui transfugerat ad Romanos, occideretur. Jam dimiserat Ventidium Antonius, tanquam ad triumphum, quem meruisset; cæterum felicitati ejus haud obscure invidebat: neque postmodum opera tam boni ducis usus est, quanquam ob ejus gesta supplicationes sibi triumphumque Romæ decretum noverat.

§ XXIII. Plut. — Appian. — Justin. — Flor. — Oros. — Vell. II, 78. — Dio. — § XXIV. Plut. — Joseph. Antiq. Jud. XIV, 27, et de B. Jud. I, 12. — Appian. — Oros. VI, 18. — Dio.

XXV. Sed eadem ipsi quoque decreta Ventidio erant: pensasse Crassianam cladem, Pacoro interfecto, videbatur; addebatque momentum aliquod admirationi, quod eodem die res utraque gesta dicebatur. Igitur primus hic omnium hoc de Parthis decus retulit, et suo quidem ævo solus, exstincto prius Antonio, quam decretum sibi triumphum duceret. Ita P. Ventidius P. F. proconsule ex Tauro monte et Parthis triumphavit a. d. V kal. decembres, magna admiratione pristinam hominis fortunam cum præsente comparantium; quod qui, sicut Massurius tradidit, iterum, semel certe triumpho Pompeii Strabonis ductus ipse fuerat, nunc de ferocissima gente splendidissime triumpharet. Eidem, quum postea fato concederet, is quoque honor est habitus, ut publico funere sepeliretur. Cæterum uti lætitiam summam populo romano Pacori finis, ita patri Orodi luctum incredibilem attulerat.

XXVI. Denique amenti similis, sine cibo, sine voce, ut prorsus obmutuisse videretur, complures dies exegit. Postea ubi loqui rursus incepit, nihil aliud, quam *Pacorum*, in ore habuit, quasi cum præsente sermones conferens: hunc enim filiorum omnium haud dubie præstantissimum jam successorem suum declaraverat. Itaque luctu tandem remittente, nova exercuit hominem sollicitudo, quem ex triginta filiis faceret Pacori loco regem; quum senilis animus a tot pellicibus, pro suo quaque filio nitente, diversas in cogitationes distraheretur. Postremo Phraatem prætulit, suo totiusque domus malo: mox enim scelestissimus parricida patrem, quasi cunctantem mori, fratresque, primum Antiochi filia prognatos, quod materno genere nobiliores erant, deinde cæteros omnes interfecit; suum quoque filium mox adjecit, jam adultum, ne quis superaret, qui contra se ab offensis optimatibus rex nominaretur.

XXVII. Inter hæc Antonius obiter constituta Syria, in

§ XXV. Appian. — Flor. — Eutrop. — Plut. — Marmor. Capitol. — Plin. VII, 3. — Agell. XV, 4. — Val. Max. VI, 9. — Sueton. — Agell. — § XXVI. Justin. XLII, 4. — Vell. — Appian. — Dio.

Ægyptum properans, C. Sosium in Ventidii locum Syriæ et Ciliciæ præpositum, Herodi restituere regnum et ulcisci Antigonum jussit, qui per absentiam Herodis, Josephum, fratrem ejus, cum quinque cohortibus romanis interfecerat. Igitur Sosius, præmissis duabus legionibus, cum reliquo exercitu subsequi statuit, quantum per anni tempus, jam enim vergebat æstas, liceret. Sed dum subigendis Aradiis, qui jam diu perpessi omnia, tamen desperatione magis, quam viribus, resistebant, Sosius detinetur; Herodes magno prælio ducem Antigoni Pappum vicit, eoque timoris adegit hostes, ut recepturus caput gentis Hierosolyma videretur, nisi propter vehemens frigus in hiberna deduci exercitum oportuisset. Per idem tempus Antonius Athenas rediit, auspicio suo, quam ductu, gestis rebus illustrior. Unde vulgo existimabatur, commune hoc ei cum Cæsare fatum esse, ut per legatos, quam per se ipsum, esset uterque felicior.

XXVIII. Nam et Agrippa præclare se gessit ubivis pro Cæsare; et a C. Sosio atque L. Canidio Gallo Antonianis ducibus incliti reges victi sunt. Jamprimum M. Agrippa consulatu suo et Canidii, Galliam rebellantem compescuit, primusque a dictatore Cæsare transiit Rhenum, sed et Aquitanos insigni prælio vicit. Idcirco Cæsar evocatum, et triumphare jussum, classi fabricandæ exercendisque remigibus præfecit. Sed Agrippa, vir prudentissimus, scientissimus parendi, minime convenire putavit, ut mœrente Cæsare triumpharet, cujus beneficio tantus e tantulo factus esset: nam humili loco ortus, ut etiam Vipsaniæ gentis, tanquam obscurissimæ, nomen ipse tolleret, *M. Agrippam L. F.* ubique præferens, ad maximos honores evectus amicitia Cæsaris fuerat.

XXIX. Igitur prætermisso triumpho, toto conatu in

§ XXVII. Appian. — Joseph. de B. Jud. I, 13, et Antiq. Jud. XIV, 27. — Dio. — § XXVIII. U. C. 715; A. C. 37. — Appian. B. Civ. lib. V. — Tac. Annal. I, 3. — Dio. — Vell. — Sen. Controv. II, 12, et de Benef. III, 2. — Val. Max. IV, 7. — Liv. Epit.

mandatum sibi munus incumbens, naves per omnem Italiæ oram ædificabat. Maximus enim fiebat apparatus ad tam vicinum et formidabile bellum : nam et amici Cæsaris, et quædam civitates ultro promissas naves construebant. Sed quoniam plerumque litus Italiæ importuosum erat, et stationes tantæ classi non reperiebantur; Agrippa, præclarum opus orsus, quomodo ex Lucrino lacu portum faceret, excogitavit. Quippe in agro Cumano, Misenum inter et Puteolos, locus in lunæ speciem curvatns, Lucrinum Avernumque lacus habebat. Hoc Agrippa mirabili prorsus opere commisit mari, *portumque Julium* appellavit, tum quidem recipiendis navibus aptissimum; hodie paludem cœnosam ac tenuem, ex quo subterraneus ignis, facta per montes eruptione, vicina late cineribus altissimis opplevit. Nunc quidem *Mons novus* appellatur, anno factus centesimo septimo, priusquam hæc scriberemus. Hujus operis multi scriptores confusius, quam explicatius, fecerunt mentionem : res ita ferme habuit.

XXX. Lucrinum lacum ab externo mari dirimebat agger antiquus, octo stadiorum longitudine, nec latior, quam ut incedere per eum currus posset. Vetus erat fabula, structum ab Hercule, Geryonis armenta per regiones illas agente. Hanc molem duabus angustis fossis, per quas intrare naves possent, scidit Agrippa; deinde fossis aliis ductis, Lucrinum Avernumque conjunxit; simul quo undique facilius ad portum iter esset, silvas circum densissimas, nihil reveritus antiquas locorum cærimonias, exscidit. Inde profectum existimo rumorem, simulacrum antiquum, sive Calypsus illud fuit, sive ipsius Averni, sudasse : neque negligenda res visa, pontificesque, licet natura loci, calidis aquis referti, miraculi fidem elevaret, locis iisdem piacularia sacra fecerunt; maxime quia sub idem tempus tanta ibi facta tempestas fuerat, ut prodigii loco haberetur. Sed

§ XXIX. Appian. — Dio. — Philargyr. apud Virg. Georg. II, 161. — Vell. — Sueton. in Aug. cap. 16. — Cluver. Ital. Ant. — Cellar. Geogr. Ant. II, 9.

Agrippa, portu strenue effecto, naves eo deductas consternere, remigesque tota hieme exercere instituit: nam Cæsar viginti millia servorum ad hos usus manumiserat.

XXXI. Iisdem consulibus et Judæi subacti. Vere novo rex Herodes, castris ad Hierosolymam positis, tres aggeres excitari jusserat, eodem loco et exemplo, quo Pompeius olim ceperat urbem. Deinde ad nuptias cum Alexandri filia celebrandas Samariam profectus, consummato matrimonio, cum ingentibus copiis in castra rediit. Venit mox eodem C. Sosius cum legionibus undecim, et sex equitum millibus, magnoque auxiliorum numero, ad Borealem oppidi murum opposito vallo. At Judæi, gens pertinax, et odii semel concepti retinens, nihil omittebant, quo nocere obsessoribus posset; nec audacia tantum, sed et patientia laboris formidabiles, cuniculis maxime molesti erant, unde subito exsilientes, necopinantibus damnum inferebant: et priusquam ferme pars aliqua muri machinis impelli posset, interiorem novum opponebant.

XXXII. Hac contumacia in quintum usque mensem contra tantos exercitus locum tenuerunt, quum interim et fame premerentur, quod forte septimanus iis annus erat, quo prætermitti solebat agricultura. Sed fiducia templi alebantur, cui non defore divinum auxilium, et, si quis in hujus defensione occubuisset, hunc vero præ cæteris felicem, deoque amicum, prædicabant. Nec nisi per partes capi Hierosolyma potuit: quadragesimo die viginti admodum delectorum Herodis exteriorem murum transcenderunt; quos statim sequuti sunt romani quidam centuriones a Sosio. Sed adhuc resistebat interior murus, nec superari ante quintum decimum diem potuit. Tum vero urbs inferior, cum vestibulo templi capta, porticibus quibusdam circa delubrum inflammatis; cujus rei invidiam Herodes in Antigonum detorquebat.

§ XXX. Strab. lib.V. — Diodor. lib.IV. — Sueton. — Dio. — Philargyr. — Vell. — § XXXI. Liv. Epit. — Joseph. Antiq. Jud. XIV, 27, et de B. Jud. I, 13. — Hegesipp. I, 31. — Dio, lib. XLIX. — § XXXII. Joseph. Antiq. et de B. Jud.

XXXIII. Interim Judæi, qui partim in templum interius, partim ad superiorem urbem confugerant, legatis ad Sosium missis, sacræ rei faciundæ otium petierunt: eumdem exoraverunt, et qui capti apud Romanos erant, ut interesse sacro sinerentur. Ille sperans, hæc esse signa deditionem agitantium, utrumque concessit. Sed ubi nihilo secius in rebellione persistebant, die quadam Saturni facta vis est, templumque pugnando captum: nec urbs defendi diutius potuit. Magna omnis ætatis sexusque cædes fuit; Romanis propter obsidionis moram iratis, Judæos accendente factionum inter se crudelissimarum odio.

XXXIV. Antigonum, ad pedes se abjicientem, immisericorditer accepit Sosius, complosis manibus *Antigonam* nominans, vinctumque in custodiam dedit. Sic iterum a Romanis capta est Judæorum metropolis, eodem die, quo septimo et vicesimo anno ante expugnata a Magno Pompeio fuerat. Herodi curæ fuit prohibere alienigenarum turbam, arcana templi et sacrorum spectare contendentem. Idem vix impetravit a Sosio, prædam urbis militibus suis asserente, ut a se acceptis pecuniis direptionem remitteret. Inde Sosius, aurea corona in templo dedicata, captivum Antigonum Antonio adducens, discessit, regno Judæorum Herodi tradito. Atque ille minime certam ejus possessionem sibi spondens, quamdiu Antigonus superesset, maximis muneribus expugnavit Antonium, ut interfici juberet.

XXXV. Igitur Antiochiæ deligatus ad palum, flagrisque cæsus, et securi percussus est: quo supplicio neminem adhuc regum quisquam Romanus affecerat. Cum hoc exstincta nobilissimæ stirpis dignitas, penes quam supra annos centum viginti sacerdotium et principatus Judæorum fuerat, in Herodem, plebeiæ gentis hominem, Idumæisque parentibus ortum, concessit. Sequenti anno, qui L. Gellium L. F. L. N. Publicolam, M. Cocceium Nervam consules prætulit, quietæ res in Syria fuerunt, absente Antonio, me-

§ XXXV. U. C. 716; A. C. 36. — Dio. — Joseph. Antiq. XV, 1, et de B. Jud. I, 13.

tuente Antonium Sosio, si magnis gerendis rebus obscurare gloriam imperatoris legatus videretur.

XXXVI. Sed Parthi bellum ingens inter se moverunt, ob Phraatis, novi regis, crudelitatem et vecordiam, qui post multa parricidia nemini jam parcere poterat, nobilissimo cuique infestior, quo magis sibi ab hoc genere metuebat. Igitur multis quaquaversum diffugientibus, ad Antonium Monæses venit. Erat vir illustris ac potens, et prioribus adversus Romanos bellis magna virtutis fama. Quapropter Antonius, eum Themistocli, se magno regi comparans, tres ei donavit urbes, Larissam, Arethusam, Hierapolin, quam et Edessam, et prius Bambycen appellatam supra scripsimus.

XXXVII. Interim Roma multiplici prodigiorum denuntiatione est exterrita. Quippe delphinas concurrisse invicem cruenta pugna circa Clupeam ferebantur: Romæ sanguinem inter pluviam lapsum cælo, varie distulerunt volucres: ludis Romanis, senatorum in Capitolio, sicuti mos erat, epulatus est nemo. Liviæ quoque oblatum omen sicut ipsi lætum, ita civibus formidabile habebatur: quippe circa tempus nuptiarum cum Augusto, in Veientanum suum eunti, prætervolans aquila gallinam albam, ramulum lauri cum baccis suis rostro tenentem, in gremium abjecerat: eam quum ali Livia, serique ramum haruspicum monitu jussisset; tanta pullorum soboles provenit, ut ea villa diu postea *ad Gallinas* vocaretur, quæ via Flaminia juxta nonum ab Urbe lapidem fluvio Tiberi inædificata fuerat.

XXXVIII. Ramus etiam, quanquam ita crescere laurum Democritus et Theophrastus ambigant, tale lauretum produxit, ut postea diutissime triumphis Cæsarum ad coronas sufficeret. Ea res potentiam Cæsarianæ domui stabilem videbatur promittere. Percellebantur etiam homines crebra mutatione magistratuum, quum nonnulli eodem die inirent ejurarentque; nihil inde quærentes amplius, quam honorem nominis, et spem adipiscendi provinciam, ac cætera

§ XXXVI. Plutarch. — Appian. Parth. — Supra, CVI, 21. — Dio, lib. XLVIII. — § XXXVII. Plin. XV, 30. — Sueton. in Galba, cap. 1.

non nisi magistratu functis tribui solita. Contra erant, qui magistratus capessere paupertate, aut alia causa vetabantur: nam et qui apud Pompeium erant, quasi merito arcebantur desponsis honoribus; et quidam, bonis amissis, sumptus tolerare non poterant.

XXXIX. Inter quos M. Oppius, propter pietatem in parentem gratus plebi, quum ædilitatem prætermittere statuisset, stipe collata seque et impensam munerum exhibuit; quum etiam in theatrum ingressi quidam, histrionum specie cum personis, pecuniam contulerunt, animorum suorum obsequentes judicio, periculum, ne inimicis Triumvirorum favisse dicerentur, hac cautione vitantes. Nec hic stetit in Oppium populi amor; quin et mortuum paulo post in campo Martio funeravit. Sed invidia nobilitatis ossa sepulti translata sunt alio, pontificibus monentibus, locum sacrum esse, neque contaminandum mortuorum reliquiis; quum tamen multos ibi sepeliri et passi jam, et passuri essent. Eodem vere M. Antonius Athenis egressus, cum trecentis navibus, Brundisii non receptus, Tarentum appulit, promissum Cæsari auxilium ferens.

XL. Sed Cæsar exspectare, dum sua classis præsto esset, maluit; licet semel iterumque invitatus, ut apparatu Antonii, suffecturo ad id bellum, uteretur. Apparebat, aliquid subesse querelæ ac suspicionum : idcirco Octavia, quæ comitata virum ex Græcia fuerat, exoravit eum, ut ad fratrem mitteretur. Alteram ea jam filiam apud Antonium pepererat, et tum etiam erat prægnans. Hæc in itinere occurrens Cæsari, primariis amicis ejus adjunctis, Mæcenate et Agrippa, multa precum humanitate contendit, *ne se miserrimam omnium matronam ex omnium felicissima redigi paterentur.*

XLI. « Nunc enim, inquit, totus orbis me beatam prædicat, suspicitque duorum imperatorum, alterius sororem, « alterius conjugem. Sin vero, quod dii ne sirint! prava

§ XXXVIII. Theophr. de Causis Plant. I, 3. — Plin. — Sueton. —
§ XXXIX. Appian. B. Civ. lib. IV et V. — Dio. — Plut. in Anton. c. 46. —
§ XL. Dio. — Appian. — Plut.

« consilia vos in bellum egerint, uter vestrum sit futurus « superior, in incerto erit : unum erit certissimum, me, ut« cumque res ceciderit, in perpetua sollicitudine et luctu « fore, cui in qualibet viri fratrisque fortuna, semper plus « offeretur, quod cruciet, quam quod reficiat. » Cæsar ad hæc objicere, *se desertum ab Antonio, maximum in discrimen incidisse; sed et missum in Africam esse Calliam, ut fædus contra se cum Lepido jungeret.*

XLII. Tum Octavia : « Calliam ad Lepidum non alia causa « missum esse scio, quam ut de matrimonio ageret : cupie« bat enim Antonius desponsam adolescenti Lepido filiam « collocare, priusquam Parthicum ad bellum proficisceretur. « Prius autem crimen ita diluit Antonius, ut tibi per Mæce« natem satisfactum eo nomine credam ». His obtestationibus, et quia Calliam etiam miserat Antonius, ut ex ejus quæstione deprehenderetur veritas, ita Cæsar emollitus est, ut, non accepto Callia, cum Antonio se colloquuturum diceret, inter Tarentum et Metapontum, circa fluvium Evonymum, si et illi videretur. Accepta conditione, quum eodem forte tempore ad flumen uterque venisset, Antonius, carpento desiliens, in scapham forte stantem eo loco se conjecit solus, trajecturus ad Cæsarem : contendit et ille, vicissim prævenire cupiens Antonium; et aliquamdiu occurrentium sibi in amne certamen fuit, uter in alterius ripam fidemque se traderet prior; sed vicit Cæar, *ad duos unum se proficisci* dicens, *non ad Antonium modo, sed et ad sororem suam.*

XLIII. Itaque conscenso Antonii carpento, cum eodem Tarentum profectus, ea nocte apud illum mansit sine corporis custodibus. Postridie rursus apud Cæsarem eadem omnia Antonius fecit. Adeo duo illi summæ fortunæ competitores, ut rationibus suis conducere putabant, intimam familiaritatem levibus suspiciunculis, et professa odia summæ benevolentiæ significationibus vicissim obruebant. Cæterum quia Cæsar bellum Siculum sequentem in annum differebat, Antonius in Parthos properabat; ille navibus in-

§ XLI. Appian.

digebat, hic legionibus : instituta est permutatio, uti Cæsar Antonio duas legiones italicas daret, hic Cæsari rostratas cum remigio centum. Sic et classem adeptus est Cæsar, qua egebat; et sumptu liberatus Antonius, milites nactus, quos, Italiam obtinente Cæsare, licet ex prioribus pactis delectuum jus haberet, difficulter confecisset. Octavia quoque, præcipuum et instrumentum et vinculum instauratæ amicitiæ, viro mille delectos milites impetravit a fratre, fratri vicissim decem phaselos a viro ; quod genus navium inter longas et onerarias ferme medium est.

XLIV. Accesserunt nova ex sponsalibus firmamenta, et Antyllo, quem Antonio Fulvia pepererat, filiolam suam despondit Cæsar; et Antonii Octaviæque filiola Cn. Domitio pacta est, qui modo hostis acerbissimus Triumviris, et proscriptus inter parricidas fuerat. Sed facile fuit quidvis polliceri, nihil servaturis, nisi quod postea quoque sibi profuturum censuissent. Sub idem tempus, opinor, etiam auctore Antonio, Pomponiam Agrippa duxit, T. Attici filiam, equitis romani affinitatem generosarum nuptiis anteponens, quum propter summum in amicitia Cæsaris gradum, nullius non conditionis potestatem habere videretur. Præterea convenit, *uti Sex. Pompeio sacerdotium et consulatus, nuper pacta eriperentur; ipsi nihilominus, elapso tempore triumviratus, in aliud quinquennium potestatem retinerent.* His peractis, profectus Antonius, liberos suos ex utroque matrimonio et Octaviam conjugem ad Cæsarem remisit Corcyra, ne molestiarum ac periculorum, qualia bellum affert, haberet participes; nisi forte, quod eventus affirmat, plus de Cleopatræ amoribus, quam de bello sollicitus, amoliendum hoc in tempore impedimentum judicavit.

XLV. At Cæsar, novis copiis navalibus auctus, quanquam prius quiescere eo anno statuerat, bellum incepit, non pœnitendis initiis; nisi quod Menas, ingenio levis, et cum fortuna mutans animos, præterea Sabino parere non ferens,

§ XLIII. Plut. — Appian. — Dio. — § XLIV. Dio. — Corn. Nep. in Attico, cap. 12. — Appian. — Plut.

impetrata fide, cum sex aut septem navibus iterum ad Sextum transfugit. Existimatum etiam est, minis Antonii perterritum, et quotidianis cæterorum Pompeii libertorum exprobrationibus promissisque præbuisse aures; præsertim ultione sumpta de Menecrate, quem præcipuum inter Pompeianos inimicum habuerat. Cæsar, offensus hac perfidia, in Sabinum effudit iram, ablata tanquam indiligenti classis præfectura, quod fugam tot navium non senserat. In ejus locum Agrippa maritimum imperium accepit; a quo interim nova confecta classis romano more lustrata est. Constitutis ad ipsas undas altaribus, naves instructæ circumstabant magno omnium silentio: interea sacerdotes, re divina juxta mare facta, ducibus assumptis piacularia exta navigio imposita ter circum classem circumvehebant; invocabantur potentia maris numina, *uti, quæ detrimenta, quæque pericula destinata classi fuissent, ea in hostium caput expetant.*

XLVI. Postremo pars extorum, turba favente linguis, in mare projiciebatur; partem adolebant altaribus. Tum educta portu classis animi speique Cæsarem implevit, undique cincturum navibus Siciliam: quippe et Antonianæ naves jam ad fretum processerant; et Lepidus, quantumlibet invitus, auxilia promiserat. Sed maxime nova classe confidebat, mira firmitudine specieque compactis navibus, quæ neque rostrorum timerent impetum, et magnum numerum propugnatorum caperent, et turres portarent, unde tanquam e muro in subjecta hostium navigia pugnari posset. Cæterum omnes istas cogitationes momento quasi tempestas circa Palinurum promontorium adorta difflavit. Res hoc modo gesta est. Constitutum erat, uti a. d. kal. julias (quod ob patris memoriam sibi faustum fore ominabatur) tribus diversis classibus Pompeius oppugnaretur.

XLVII. Ille contra Plennium quemdam cum una legione, et magna multitudine velitum Lilybæum et vicina loca tueri jussit; et præsidia ad Orientem et Occidentem disposuit,

§ XLV. Appian. — Dio. — Oros. VI, 18. — § XLVI. Dio, lib. XLIX. — Plin. VII, 45. — Vell. II, 79. — Appian.

insulis etiam occupatis, Lipara præsertim et Cossura, ne harum opportunitate hostes juvarentur. Messanæ vero (hanc habebat arcem belli) quod roboris erat in classe secum habebat, inde quamlibet ad necessitatem occursurus. Interim die dicta Lepidus ex Africa solvit, mille ducens onerarias, septuaginta longas, in quibus erant semiplenæ legiones duodecim, equitum numidarum quinque millia, magnusque apparatus alius. Interim et a Tarento Statilius Taurus cum navibus Antonianis centum duabus adfuit; cæterarum enim remigium pestilentia nuper exhauserat.

XLVIII. Cæsar, Puteolis facto sacrificio, projectisque e prætoria in mare extis, profectus est, Ap. Claudio cum magna multitudine navium postremum agmen cogente. Ubi tertia dies venit, vehemens Auster aggressus est omnes, Lepidique multas onerarias depressit. Tenuit tamen ille Siciliam, conclusoque intra Lilybæum Plennio, multa circum oppida armis aut deditione cepit. Taurus, animadversa tempestate, mature Tarentum reduxit classem. Appianæ naves afflictæ circa Minervæ promontorium, et quædam in scopulos aut brevia compulsæ sunt, disjectis, nec sine gravi damno, cæteris. Cæsar in Velinum portum se et naves suas receperat, præter hexerem unam, quæ circa Palinuri promontorium vi tempestatis soluta est.

XLIX. Erat ea portus natura, ut ad cætera tutus versus Orientem pateret: idcirco quum repente versus in Africum Auster esset, neque portu exire naves, prohibente vento, poterant, neque aut remis aut ancoris contineri, quominus inter sese, aut ad saxa comminuerentur. Ita naves majores sex amissæ, minores sex et viginti, cum aliquanto majore numero liburnicarum: nam et ab hoste damnum datum erat, Menasque multas ex disjecta classe naves abstraxerat, aut exusserat. Tanta hæc erant incommoda, ut ante tricesimum diem emendari non posse viderentur; quo tempore pæne in exitu futura æstas erat, ideoque rectius videbatur, venientem in annum expeditionem differri.

§ XLVII. Strab. lib. VI, p. 268. — Appian. — Vell. II, 80. — § XLIX. Dio. — Vell. II, 79. — Appian. — Dio.

L. Sed Cæsar, *vel invito Neptuno victoriam se adepturum* jactans, cæterum populum timens, si diutius annonæ penuria premeretur, continuo subduci reficique naves jussit: remiges ex naufragio receptos ad Taurum misit, complendis navibus, quæ penes eum vacuæ remanserant. Mæcenas in Urbem ire jussus est, ad plebem in officio continendam, quæ ob adversa Cæsaris et memoriam Pompeii Magni tumultuabatur. Ipse magna celeritate atque diligentia novos per Italiam colonos hortatus, ad visendam Tauri classem Tarentum transcucurrit; mox Vibone alloquutus legiones, navium apparatum festinavit, brevi tempore sic confirmatis atque constitutis omnibus, ut iterum invadere Siciliam posset.

§ L. Sueton. in Aug. cap. 16. — Dio. — Appian.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XCIV

IN LOCUM LIBRI CXXIX LIVIANI.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI VICESIMI NONI.

Adversus Sex. Pompeium vario eventu navalibus prœliis pugnatum est; ita ut ex duabus Cæsaris classibus altera, cui Agrippa præerat, vinceret; altera, quam Cæsar duxerat, deleta, expositi in terram milites in magno periculo essent. Victus deinde Pompeius e Sicilia in Asiam profugit. M. Lepidus, qui ex Africa velut ad societatem belli, contra Sex. Pompeium a Cæsare gerendi, trajecerat, quum bellum Cæsari quoque inferret, relictus ab exercitu, abrogato triumviratus honore, vitam impetravit. M. Agrippa navali corona a Cæsare donatus est; qui honos nulli ante eum habitus erat.

I. Ex diverso Pompeius hac felicitate non ad industriam, sed vanitatem et ineptias excitabatur, jam haud dissimulanter *Neptuni filius* appellari volens; cujus spreto numini duplex naufragium Cæsaris, et alterum quidem per æstatem immissum, imputabat. Idcirco et paludamentum induit cyaneum pro purpureo, et Neptuno Salaciæque, parentibus scilicet suis, bobus auratis et equo fecit: sed et equos vivos, quidam et viros addunt, conjecit in fretum. Nec tamen se-

curus audiit, iterum instare Cæsarem, quam cum strenuo et irrequieto res esset, considerans: idcirco Menedorum ire speculatum, quid fieret in Italia, jussit.

II. Ille dolens, sibi classis imperium non esse redditum, sed solummodo paucarum navium, quas reduxerat, præfecturam relictam, ne contra Lepidum quidem opera ejus Pompeium uti voluisse, iterum agitare proditionem animo cœpit. Cæterum quo majoris apud Cæsarem fieret, si prius edidisset plura documenta, quantum in eo præsidii partibus esset, omne, quod secum habebat, aurum, inter suos distribuit, ut promptioribus ad omnia uteretur. Ergo duodeviginti passuum millibus tridui spatio emigratis, impressionem in naves Cæsaris sæpe fecit, ad tuenda loca, ubi novæ aliæ fabricabantur, dispositas. Ex his binas ternasve subinde abripiens, simul onerarias in stationibus incursu intercipiens, aut corrumpens, omnia pavoris atque consternationis implebat. Non enim Cæsar modo, sed etiam Agrippa petendæ materiæ causa tum aberat: quoque majus audaciæ simul et artis specimen ederet, aliquando nave in mollius solum sponte impacta, in luto se obhærere simulavit; donec decurrentibus velut ad certam prædam hostibus, inhibendo se expedivit, abiitque cum plausu et cachinnis, non sine stupore et verecundia Cæsarianorum.

III. Sed ubi maturum esse putavit, dimisso senatore, quem ceperat, Rebilo, præstruxit ad novum consilium viam. Deinde commentus apud suos, Mindium Marcellum, jam a tempore dictatoris familiarem Cæsaribus, ad se transiturum, cujus nuper amicitiam Romæ comparaverat; sine suspicione cum eo in quadam parva insula congressus, mentem suam aperuit, *se coactum injuriis Calvisii, quas pati non potuisset, ad Pompeium refugisse: nunc amoto Calvisio, nihil obstare, quin redeat ad Cæsarem, non male de se me-*

§ I. U. C. 716; A. C. 36. — Plin. IX, 16. — Appian. B. Civ. lib. V. — Dio, lib. XLVIII. — Oros. VI, 18. — Sueton. in Aug. c. 16. — Porphyr. ad Hor. Epod. 9. — Auct. de Vir. illustr. c. 84. — § II. Dio, lib. XLIX. — Appian.

ritum; modo fides a M. Messalla detur: nam hic per absentiam Agrippæ classi præerat. Nec diu dubitavit Messalla, Cæsari gratum se facturum admonitus, aut conjiciens.

IV. Ergo ubi cum aliquot triremibus Mindius adfuit, tanquam a Cæsaris partibus transiens, adjunxit ei se proditor, et suos partim volentes, alios repugnare validiori non ausos, transduxit. Postquam in conspectum Cæsaris admissus est, ad genua procidens oravit veniam, nihil excusans. Et eam quidem haud gravatim tribuit Cæsar; cæterum ingenio tam mutabili nihil postea majoris rei credidit, deditque negotium certis hominibus, dissimulanter eum custodiendi: præfectos triremium, qui manere nolebant, quo cuique visum est abire, dimisit. Jam refecta classis erat, et Cæsar Vibonem appulsus, Messallam cum duabus legionibus transmittere in Siciliam jussit, Lepidique copiis conjunctum stationem agere in Tauromenitano sinu: tres alias legiones ad Statuam (Stylida vocant Græci) excubare jussit; quod is locus, ad duodecimum a Rhegio milliare distans, brevissimum in Siciliam trajectum habebat.

V. Sed Taurus a Tarento Scylacium, obversum Tauromenitanæ regioni promontorium, petiit, itineri simul prælioque paratus: nam et mari speculatoria navigia præmittebat, et litora curabat exploranda per equites. Ideoque Cæsar a Vibone transgressus, probata Tauri diligentia securior, eodem rediit. Pompeius adversum hæc iisdem locis præsidia constituit, quibus per eamdem æstatem habuerat. Interim quatuor Lepidanæ legiones, deceptæ specie occurrentium navium, nam a Lepido missas existimaverant, in Papiam, Pompeii ducem, inciderunt; maleque mulctatæ, ne Lepidi quidem navibus, quæ postea venerant obviam, ausæ confidere, vario et miserabili errore multas onerarias amiserunt. Sed et duæ ferme legiones desideratæ; plerisque in mari varia peste consumptis, et si qui enare potuerant, exceptis a Tisieno Gallo, Pompeianarum partium duce:

§ III. Cic. ad Famil. XV, 17. — Dio. — Appian. — § IV. Dio. — Oros. VI, 18. — Appian. — Strab. lib. VI, p. 257. — Plin. III, 5.

cæteri statim aut postea pervenerunt ad Lepidum, quum ad Sextum Papias abnavigasset.

VI. Sed cum universa classe Cæsar explorato profectus ad Strongylen, quæ septem Æolidum una est, quum ex magna specie copiarum, quas circa Pelorum et Mylas et Tyndaridem agere videbat, ipsum adesse Pompeium conjectaret, relicto cum imperio Agrippa, Vibonem repetiit, pedestres copias adducturus. Inde ad castra Tauri citatis itineribus transgressus, cum tribus legionibus et M. Messalla fretum transire statuit, ut per absentiam Pompeii Tauromenio capto, duabus ex partibus illum angeret. Interim et Agrippa e Strongyle transjecit Hieram, eaque capta se paravit, ut postridie Mylas transvectus Democharem adoriretur, qui stationem ibi cum quadraginta navibus habebat. Sed ubi cum dimidia parte classis Hiera profectus, non exire Democharem vidit, contempta hostis ignavia rediit, sequenti die classem universam adducturus. Vicissim Demochares non alias Agrippæ naves esse ratus, et has ipsas tardas et graves, noctu evocavit Pompeium eo proposito, ut conjuncti Agrippam aggrederentur.

VII. Igitur postridie sub idem ferme tempus utrinque classibus eductis, quum Agrippa et Apollophanem cum quinque et quinquaginta navibus adesse, et cum aliis septuaginta Pompeium sequi cognosset, nuntio celeriter ad Cæsarem misso, in magnis animi fluctibus fuit; idemque et Demochari similibus causis acciderat; et, nisi fuga præter turpitudinem haud minus periculi, quam prælium, habuisset, non dubitabatur utrobique, quin præstaret recedere. Sed quia digredienti sequuturus hostis timebatur, pari aliquamdiu marte concursum est. Pro Pompeio celeritas navium, artesque gubernatorum et remigum erant; Agrippa plures et firmiores habebat: et robur Cæsariani militis adæquabat Pompeianorum desperatio; fugitivi enim plerique erant, quibus, si caperentur, ne simplex quidem sperari mors poterat.

§ V. Appian. — § VI. Plin. III, 8. — Appian. — Dio. — § VII. Appian. — Dio.

VIII. Memorabilis in hoc prælio casus unius navis fuit, quam Agrippa præ cæteris petebat, quod ea Papiam invehi cognoverat; incurritque impetu tam violento, ut, prora discussa, carinam aperiret, et qui in turribus ejus constiterant, in mare excuterentur. Igitur et navem, aqua copiosa admissa, celeriter mersit, cum thalamitis (sic appellantur ordinis imi remiges); cæteri, tabulato perfracto, enatarunt. Et Papias in proximam navem receptus, pugnam repetiit: Pompeianorum enim scaphæ passim oberrabant, quibus exciperentur nantes, fractis aut amissis navibus. Nam et integræ relinquebantur, quoties ferreis manibus comprehensæ defendi adversus tanto validiores non poterant.

IX. Idcirco Pompeius, ex edito loco conspicatus, quæ fierent, signum receptui dedit, jam advesperascente die: redieruntque, servatis ordinibus, ad litora non aspera aut saxosa, sed quæ multo cœno limosa erant, applicantes; Agrippa quum cuperet, insequi non potuit, ne cum magnis suis navibus in brevia delaberetur: idcirco, jactis in alto ancoris, substitit, tanquam iterum invasurus vel per noctem; sed monentibus amicis, ne militem nimiis vigiliis et laboribus debilitaret, neve nimium crederet infido mari, vix tandem se recepit. Sunt, qui dicant, Cæsaris invidiam veritum, absolvere victoriam noluisse. Sed et dicere solitum inter familiarissimos, *secundum locum tenentibus magna prudentia opus esse; velle enim præpotentes laboribus et periculis eorum maxima consequi, sed hoc sciri credique ab hominibus nolle; dandam igitur esse operam, ut perficiendis ingentibus operibus strenue desudent, perfectorum titulo cupide solerterque cedant.*

X. Hoc prælio Pompeius quum naves amisisset triginta, hostiles quinque corrupisset, laudavit tamen suos, donavitque, *pro victoribus sibi esse* præfatus, *qui cum tantis navibus æquo marte dimicassent; non enim prælium istud, sed hostilium murorum oppugnationem videri:* subjecit, *se quo-*

§ VIII. Appian. — Dio. — Horat. Epod. 9. — § IX. Appian. — Vell. II, 79. — Dio. — Pollux, V, 17.

cæteri statim aut postea pervenerunt ad Lepidum, quum ad Sextum Papias abnavigasset.

VI. Sed cum universa classe Cæsar explorato profectus ad Strongylen, quæ septem Æolidum una est, quum ex magna specie copiarum, quas circa Pelorum et Mylas et Tyndaridem agere videbat, ipsum adesse Pompeium conjectaret, relicto cum imperio Agrippa, Vibonem repetiit, pedestres copias adducturus. Inde ad castra Tauri citatis itineribus transgressus, cum tribus legionibus et M. Messalla fretum transire statuit, ut per absentiam Pompeii Tauromenio capto, duabus ex partibus illum angeret. Interim et Agrippa e Strongyle transjecit Hieram, eaque capta se paravit, ut postridie Mylas transvectus Democharem adoriretur, qui stationem ibi cum quadraginta navibus habebat. Sed ubi cum dimidia parte classis Hiera profectus, non exire Democharem vidit, contempta hostis ignavia rediit, sequenti die classem universam adducturus. Vicissim Demochares non alias Agrippæ naves esse ratus, et has ipsas tardas et graves, noctu evocavit Pompeium eo proposito, ut conjuncti Agrippam aggrederentur.

VII. Igitur postridie sub idem ferme tempus utrinque classibus eductis, quum Agrippa et Apollophanem cum quinque et quinquaginta navibus adesse, et cum aliis septuaginta Pompeium sequi cognosset, nuntio celeriter ad Cæsarem misso, in magnis animi fluctibus fuit; idemque et Demochari similibus causis acciderat; et, nisi fuga præter turpitudinem haud minus periculi, quam prælium, habuisset, non dubitabatur utrobique, quin præstaret recedere. Sed quia digredienti sequuturus hostis timebatur, pari aliquamdiu marte concursum est. Pro Pompeio celeritas navium, artesque gubernatorum et remigum erant; Agrippa plures et firmiores habebat: et robur Cæsariani militis adæquabat Pompeianorum desperatio; fugitivi enim plerique erant, quibus, si caperentur, ne simplex quidem sperari mors poterat.

§ V. Appian. — § VI. Plin. III, 8. — Appian. — Dio. — § VII. Appian. — Dio.

VIII. Memorabilis in hoc prælio casus unius navis fuit, quam Agrippa præ cæteris petebat, quod ea Papiam invehi cognoverat; incurritque impetu tam violento, ut, prora discussa, carinam aperiret, et qui in turribus ejus constiterant, in mare excuterentur. Igitur et navem, aqua copiosa admissa, celeriter mersit, cum thalamitis (sic appellantur ordinis imi remiges); cæteri, tabulato perfracto, enatarunt. Et Papias in proximam navem receptus, pugnam repetiit: Pompeianorum enim scaphæ passim oberrabant, quibus exciperentur nantes, fractis aut amissis navibus. Nam et integræ relinquebantur, quoties ferreis manibus comprehensæ defendi adversus tanto validiores non poterant.

IX. Idcirco Pompeius, ex edito loco conspicatus, quæ fierent, signum receptui dedit, jam advesperascente die: redieruntque, servatis ordinibus, ad litora non aspera aut saxosa, sed quæ multo cœno limosa erant, applicantes; Agrippa quum cuperet, insequi non potuit, ne cum magnis suis navibus in brevia delaberetur: idcirco, jactis in alto ancoris, substitit, tanquam iterum invasurus vel per noctem; sed monentibus amicis, ne militem nimiis vigiliis et laboribus debilitaret, neve nimium crederet infido mari, vix tandem se recepit. Sunt, qui dicant, Cæsaris invidiam veritum, absolvere victoriam noluisse. Sed et dicere solitum inter familiarissimos, *secundum locum tenentibus magna prudentia opus esse; velle enim præpotentes laboribus et periculis eorum maxima consequi, sed hoc sciri credique ab hominibus nolle; dandam igitur esse operam, ut perficiendis ingentibus operibus strenue desudent, perfectorum titulo cupide solerterque cedant.*

X. Hoc prælio Pompeius quum naves amisisset triginta, hostiles quinque corrupisset, laudavit tamen suos, donavitque, *pro victoribus sibi esse* præfatus, *qui cum tantis navibus æquo marte dimicassent; non enim prælium istud, sed hostilium murorum oppugnationem videri:* subjecit, *se quo-*

§ VIII. Appian. — Dio. — Horat. Epod. 9. — § IX. Appian. — Vell. II, 79. — Dio. — Pollux, V, 17.

que navium suarum altitudini nonnihil adstructurum esse. Interim Cæsar, ubi Messana digressum Pompeium, fretumque sine idonea custodia relictum sensit, cum Antonianis navibus Tauromenium petere constituit. Cæterum Pompeius id ipsum conjectans, parte navium Mylis relicta, quæ præsentis imperatoris speciem Agrippæ facerent, quum post prælium leviter cœnasset, continuo Messanam redierat. Agrippa vero, pro præsenti copia milite refecto, Tyndaridem, quæ dedebatur, advectus, oppidum volentibus incolis recepit; sed mox a præsidiariis strenue pugnantibus ejectus est.

XI. Aliis tamen oppidis recepta sunt ejus præsidia; quibus rebus consumpta die, sub tenebras pridianam stationem repetiit. Jam Cæsar, e Scylacio provectus, Leucopetram attigerat, ubi certioribus nuntiis, Pompeium ad Mylas Agrippæ concurrisse, doctus, statuit noctu transire fretum, et in agro Tauromenitano copias exponere; sed cognito prælii eventu, haud satis decorum victori putans, per tenebras subrepere, exspectata luce, quantum capere militum naves potuerant, vacuo mari transjecit, cæteris cum Messalla relictis, quos remissis mox navibus arcesseret. Cæterum Tauromenii non receptus, præternavigato amnis Onobalæ ostio (Cantarum hodie vocari autumant) et fano Veneris, ad Archegetam appulit. Id loco nomen erat a parvo simulacro Apollinis, quod ibi posuisse Chalcidenses ferebantur, Theocle duce ad condendam coloniam ex Eubœa profecti; quum Naxum, quæ postea Tauromenium est appellata, occupassent.

XII. Hic exscensione facta, simul terram Cæsar attigit, lapsante vestigio procubuit: nec exterritus sacra fecit deo, castrisque ibi collocatis, oppidanorum tentare animos decrevit. Nondum absolutum vallum erat, quum Pompeii magna classis cum ipso imperatore adfuit, in defessorum lo-

§ X. Appian. — Oros. VI, 18. — Dio. — § XI. Dio. — Appian. — Thucyd. VI, 1, init. — Fezell. Hist. Sic. Dec. I, lib. II, cap. 3. — Strabo, lib. VI, p. 267. — Plin. III, 8.

cum integris repositis remigibus : simul et equitatus ejus conspectus est, pari celeritate per litora transcurrens; et alio loco pedestres copiæ apparuerunt. Ea repente res objecta magnopere Cæsarianos exterruit, qui victum prælio Pompeium, nusquam discedere posse per Agrippam putaverant. Neque absurde creditum est, si undique simul factus impetus esset, deleri Cæsaris exercitum potuisse : tres omnino legiones erant, cum equitibus quingentis, quorum nondum advecti equi erant, velites mille, voluntarii ex novis coloniis duo millia, cum classiariis.

XIII. Sed equitatus, tantum impetu in munientes facto, interturbavit opus nequidquam; navibus, ne sero diei prælium inirent, sub Coccyno capientibus stationem, peditatu in oppidum Phœnicen abducto. Cæsar, hac opportunitate usus, non intermisso per noctem labore, castra permuniit; deinde traditis L. Cornificio copiis, ante lucem cum classe profectus est, occupaturus transitum, antequam præcluderetur, et minus timens Pompeii naves, ut paucas numero et recens victas. Igitur dextra acie Titinnio commissa, sinistra Carcio, si modo recte traditum nomen est, vectus liburnica classem circumiit, sollicitus hortator; quo tempore, ne forte agnitus ab hostibus in periculo esset, imperatoria insignia deposuit. In eo cursu, quum obviam se Pompeius tulisset, bis congressi, ad noctem usque depugnarunt.

XIV. Tum vero Cæsaris haud dubie inferior fortuna fuit, multisque captis aut mersis navibus, pars cæterarum, ipso frustra hortante, versus Italiam fugit, quas Pompeiani neutiquam longe insequuti, ad reliquas oppugnandas redierunt : et harum pleræque tum mersæ sunt, aut in hostium devenerunt manus; et si quis enatare ex his potuit, ab equitatu Pompeii litus obeunte capti, aut interempti sunt. Pauci ad Cornificii castra penetrarunt, a velitibus ejus deducti; nam gravem armaturam educere adversus legiones, victoria suorum alacres, minime tempestivum judicabat. Ipse Cæsar,

§ XII. Appian. — Dio. — § XIII. Oros. VI, 18. — Appian. — Dio.

in multam noctem jactatus, et animi pendens, utrumne Cornificium, an vero Messallam peti oporteret, bona quadam fortuna sub portum Abalani, cum uno tantum satellite delatus est: quem a montibus decurrentes quidam exceptum, et in acatium ex acatio translatum, quominus deprehendi ab hostibus posset, animo et corpore ægrum, ad Messallæ castra deportarunt.

XV. Nec quidquam habuit antiquius, quam, missa ad Cornificium liburnica, significare salutem suam, et maturum auxilium polliceri; misit etiam circum vicinos montes, *Cornificio* jubens *opitulari, quotquot possent.* Curato deinde corpore, post modicam quietem, ad Columnam Rheginam profectus est, deducente Messalla, ubi Carinas cum tribus legionibus constiterat, jussu Cæsaris in Siciliam trajecturus. At tum Liparam præmissus est a Cæsare mox sequuturo. Sed hanc animi agitationem consolata est res parva dictu, nisi superstitione inflaretur: piscis e mari exsiliens ad pedes ambulantis se abjecit. Hoc argumento spoponderunt vates, *sub pedibus Cæsaris futuros, qui tum tenerent maria.* Idcirco jam tranquillior animo scripsit ad Agrippam, *ut, ad eximendum periculo Cornificium, expeditas copias duce Laronio mitteret.* Mæcenatem iterum ablegavit Romam; atque is correptos aliquot novarum rerum auctores supplicio affecit publice.

XVI. Messalla Puteolos navigavit, ut legionem primam a Vibone adduceret, præclaræ fidei specimine edito; nec enim omni ope humana destitutum interficere arduum fuisset, si proscriptorem suum potius, quam imperatorem, cogitare maluisset. Interim in magno periculo cum expositis militibus Cornificius versabatur. Armis castrisque tutum fames oppugnabat: nec ignarus ejus rei Pompeius, provocante Cornificio, detrectavit certamen. Idcirco navibus incensis, quæ forte delatæ ad castra ejus e prælio fuerant, Mylas instituit petere, lacessentibus undique Pompeianis:

§ XIV. Liv. Epit. — Dio. — Oros. — Appian. — § XV. Dio. — Plin. VI, 19. — Appian.

nam sive per campestria loca pergebatur, equites assultabant; sive per montana et aspera, Maurus jaculator molestus erat: nec itineris facultas, nec pugnæ dabatur; quum levis et expeditus hostis subsistentes refugeret, abeuntes insequeretur.

XVII. Et erant defendendis inermibus occupati, quos ex naufragiis servatos in medium agmen receperant: maximus erat in fluminibus transeundis metus, quum divulsi invicem, et cum aqua aut luto luctantes multi vulnerarentur. Triduum inter hæc pericula consumptum est: quarta deinde dies certi interitus metum attulit. Deventum in ea loca erat, quæ profluvio quondam Ætnæorum ignium exusta fuerant, usque in mare decurrentibus rivis. Rhynca vocabant accolæ, non nisi noctu transire ea soliti, vitandi æstus gratia. Sed Cornificiani nec inter tenebras suscipere iter propter ignorantiam locorum audebant; neque sustinere interdiu poterant vim pulveris, quo suffocabantur, et fervorem, plantas, nudis præsertim pedibus incedentium, perurentem: et tamen morari vetabat sitis, et hostilium copiarum formidabilis conspectus, ad angustias, quæ regionem illam ambustam finiunt, ab ipso interim Pompeio adductarum.

XVIII. Magnus erat in agmine numerus sauciorum, qui ad progrediendum invalidi, commilitonum humeris portabantur; sed tum extrema desperatio coegit, his depositis oneribus, ne sui quidem ulla jam parcimonia in hostes irrumpere. Hoc impetu repulsi Pompeiani primos aditus reliquerunt; nec ideo minus aliæ fauces haud procul inde custodiebantur. Idcirco non labore tantum vulneribusque et siti affectos, sed etiam frustra niti autumantes, vix excitavit Cornificius, ostenso fonte propinquo, ut semel collectis viribus unicam salutis spem pugnando capesserent. Sed dum multa suorum jactura manum cum præsentibus conserunt, fontem ab alio præsidio hostium occupari viderunt. Tum vero penitus omnis defluxit corporibus animis-

§ XVI. Liv. Epit. — Dio. — Appian. — § XVII. Appian. — Dio. — Diodor. lib. IV, p. 210.

que vigor; torpentesque fatigatione et tædio, quod in ipsis erat, perierant; quum eminus conspecta signa legionum, dubia primum, mox, ubi cognosci potuere, certa spe deficientes erexerunt.

XIX. Laronius erat, ab Agrippa missus cum tribus legionibus et frumento, cujus egere Cornificianos sciebat: nam Agrippa, Democharem alio profectum sentiens, Tyndaridem ceperat, refertam copiis, et opportuno ad mare situ. Idcirco Pompeius ipsum adesse Agrippam existimans, tanta celeritate discessit, ut etiam pars impedimentorum in castris relinqueretur. At Cornificiani milites, fonte potiti, quanquam monentibus de periculo ducibus, adeo biberunt intemperanter, ut multi præcluso spiritu inter hauriendum exanimarentur. Cæteros ad Agrippæ castra perductos superveniens paulo post Cæsar laudavit, donavitque ex merito; vim enim maximam, non hostium modo, sed, quæ sunt hominibus intolerabilia, famem, sitim, æstum sustinuerant. Cornificius quidem tantum sibi, servatis hisce copiis, tribuit, ut postea Romæ, quoties a cœna rediret domum, elephanto vectaretur.

XX. Interea Cæsar ingentem exercitum in Siciliam transduxerat, legiones unam et viginti, leviter armatorum plures quinque millibus, equitum viginti. Cæterum totum ferme litus Pompeiana præsidia tenebant, continuos ignes alentia, ut metu incendii naves Agrippæ, quem maxime timebant, deterrerent. Tauromenitanas quoque fauces, et quæ ad Mylas sunt, Pompeius occuparat; montanosque calles muris eductis præcluserat. Sed et profectum Tyndaride Cæsarem, oppositis apud Dianium castris, levibus equitum præliis distinuit, pugnæ se nolentem committere; donec fama adventantis Agrippæ excitus, ad Pelorum transcucurrit. Sic relictas hostium discessu Mylensium fauces Cæsar occupavit, recepto etiam Dianio, parvo oppidulo, sed magnæ in fabulis famæ, propter Solis armenta, quæ socii Ulyssis ibi mactasse ferebantur.

§ XVIII. Dio. — Appian. — § XIX. Appian. — Dio. — § XX. Appian. — Dio.

XXI. His rebus cognitis, et comperto, adventum Agrippæ falso jactatum fuisse, Tisienum Gallum Pompeius accivit: ei Cæsar obviam iturus, aberravit a via circa Myconium; et quia cum expeditis copiis, ut ad prælium processerat, noctem tempestatibus horridam sine tabernaculo exegit, scuto tantum gallico, sustinentibus per vices militibus tectus. Emicabant inter præcipitatos imbres ex Ætna prorumpentes flammæ, cum terribili mugitu, adeo quidem, ut Germani, locorum imperiti, præ consternatione cubilibus exsilirent; nec amplius fabulosa crederentur, quæ de montis ejus incendiis igniumque torrentibus antiquitas tradiderat. Inde progressus ad vastandum agrum Palæstanum, Lepido forte per ea loca frumentanti occurrit.

XXII. Namque is, tempestatibus et insultu Democharis amissa parte navium, non ad Cæsarem continuo, sed Lilybæum contendit, necessitate incertum, an consilio, eoque ipso ancipiti, sive ut Cæsarem luctari solum cum Pompeio sineret, sive ut ab illo virium hostilium partem abstraheret in sese: Tisienum certe hactenus detinuerat. Igitur conjunctis ambo copiis Messanam obsidione clauserunt. Sed cito exortæ sunt suspiciones et discordiæ, quum Lepidus pari cum Cæsare potestate ageret; Cæsar eum legati potius loco habere destinasset. Ea causa festinationis Cæsari fuit, ne Lepido spatium daret cum hoste transigendi: absque hoc enim si fuisset, spes erat citra sanguinem debellari posse; quod et frumentaria res et pecuniaria incipiebat esse apud Pompeium angustior.

XXIII. Taurus enim, missus ad hoc a Cæsare, commeatus Pompeii frequenter intercipiebat, civitatesque occupabat, unde alendus illi exercitus esset. Ergo quum alteri prælio decernere lubitum, alteri necessum videretur, ad summam dimicationem haud ægre deducta res est. Continuis aliquot diebus Cæsar instructas legiones ante castra, naves in mari Agrippa ostentaverat, reformidante congressum Pompeio,

§ XXI. Oros. VI, 18. — Appian. — Dio. — Plin. VII, 45. — § XXII. Appian. — Dio. — Oros.

quod erat utrobique infirmior: tum vero metuens, ne, si subterfugere prælium pergeret, tanquam sua concessione victus, a sociis desereretur, misit ad Octavianum quæsituros, *utrum navali pugna velit decernere:* qua parte sibi plusculum confidebat.

XXIV. Cæsarem quoque, licet semel iterumque improspere tentato mari, conditionem recusare puduit. Dies ergo condicta est, in quam trecentis utrinque navibus concurreretur. Terra quoque instructæ sunt acies; sed spectaturæ tantum maritimo prælio dimicantes. In eo labore sita utrisque summa rerum videbatur; nec ad instruendas classes quidquam reliqui fecerant. Igitur acriter et diu certatum est; quanquam Agrippæ recenti commento Pompeiani graviter infestarentur: harpago erat, sed ea forma, ut et vis ejus robustior esset solito, et inevitabilis impetus. Tignum enim cubitorum quinque ferro coopertum, duobus in utroque capite ferreis annulis firmissimis instruxerat: ex horum altero pendebat uncus ferreus ad comprehendendas hostium naves; alter multos habebat funiculos, quibus harpago semel injecta navibus, aptabatur machinis, quarum opera violentissimo nisu attraheretur. Neque præcidi tignum ferro munitum poterat, neque propter ejus longitudinem ad funiculos pertingi. Victa igitur Pompeii classe, pedestris etiam exercitus timore correptus Messanam versus abivit.

XXV. Eodem et pauci ex navali prælio se receperunt, septemdecim navibus; quos ipse quoque mox Pompeius comitatus est a Naulocho conscendens: cæteri varia clade deleti; quum ejectas in litora naves Cæsar incenderet, altum tenentes Agrippa persequeretur. Inter hæc relictus cum exercitu Tisienus Gallus in potestatem Cæsaris se transdidit; exemplumque hoc præfecti equitum imitati sunt. Hac pugna naves Cæsaris tres tantummodo mersæ referuntur, Pompeianæ duodetriginta; cæteræque omnes, præter septemdecim, quas diximus, incensæ fractæque sunt, aut in manus hostium pervenerunt. Pompeius inter hanc calami-

§ XXIII. Appian. — Dio. — Oros.

tatem, exercitus quoque defectione cognita, protinus abjecto imperatorio cultu, Messanam certos homines præmisit, qui filiam amicosque et pecunias, et quidquid pretiosum erat (jam enim hunc in casum consarcinata habebat), in naves servatas imponerent.

XXVI. Misit etiam Lilybæum ad Plennium inde arcessendum, octo legiones ejus fugæ comites habiturus. Neque tamen exspectavit ad se properantem, pavidus ducum suorum præsidiorumque nuntiis, frequenter ad victorem deficientium. Igitur cum reliquis navibus relicta Sicilia, cursum in Asiam direxit, Antonium, ob servatam in simili periculo matrem, sibi sperans æquiorem fore. Nec insequutus quisquam est fugientem, alia per negotia impeditis victoribus, et inter se parum amicis: quippe Cæsar, in castris ad Naulochum remanens, Agrippam ad obsidionem Messanæ miserat; quod oppidum intraverat jam Plennius, unaque secum hostem attraxerat Lepidum. Igitur a duobus exercitibus se videns obsideri, de pace oratores misit: ibi tendente Agrippa, ut in adventum Cæsaris res integra servaretur; Lepidus et pacem Plennio statim dedit, et conciliandis ejus legionibus annuit, ut una cum suis militibus Messanam tota nocte diriperent.

XXVII. Accessit et incendium, studio, an inter militarem licentiam temere ortum; et utraque audita clades excivit Cæsarem, ut sequenti statim die advolaret. At Lepidus, adventu Cæsaris cognito, reliquit oppidum, et in colle quodam munito castris positis, obterere Cæsarem in concione militum cœpit, acceptasque ab eo injurias exponere: animus enim ei creverat, tot circum se videnti signa legionum, quarum multitudinem, acceptis in fidem Pompeianis, usque ad numerum viginti duarum adauxerat. Igitur et Siciliam retinere cogitabat, jure facturum dictitans, quod et venisset in eam insulam prior, et plures civitates in deditionem accepisset. Cæsar, quum et hæc audisset fieri, et fau-

§ XXV. Liv. Epit. — Appian. — Oros. — Dio. — § XXVI. Oros. VI, 18. — Dio. — Liv. Epit. — Appian. — Sen. Nat. Quæst. lib. IV, Præf.

ces contra se præsidiis insessas videret, amicos de injuriis questum misit. Remisit alios Lepidus, ad disceptationem provocans.

XXVIII. Venit Cæsar, et exprobrandis utrinque maleficiis eo processum, ut ultro citroque minæ jacerentur. Ergo tanquam in vicinia hostilium castrorum excubiæ diligenter actæ sunt; et eductæ portu naves ad ancoras steterunt, ne a Lepidanis incenderentur; iterumque civile bellum romani exercitus horruerunt, nunquam concordi inter pares potentia. Lepidus tamen a suis quoque postponebatur Cæsari, segnitiem ejus cum industria et virtute adolescentis comparantibus. Hoc ubi Octaviano innotuit, sperans promissis præmiisque ad se pertrahi Lepidi copias posse, per idoneos homines cum singulis tribunis atque præfectis egit; cesseruntque haud pauci, præsertim qui Pompeium sequuti, parum sibi cautum pace cum Lepido facta credebant, nisi consensus Cæsaris accessisset: postquam satis parata omnia visa sunt, cum magno equitatu profectus ad castra Lepidi, sed relictis extra vallum alis, cum paucis suggressus, quod videretur de pace acturus, intromissus est.

XXIX. Sed inter incedendum astute jactis vocibus, invitum se cogi ad bellum, modo singulos, modo universos testabatur; et *Imperatorem* appellantibus, quotquot viderant, Pompeiani, quos corruptos fuisse diximus, accurrerunt, veniam orantes: ille, *mirari*, respondit, *veniam hos ab se petere, qui nihildum ad promerendum eam fecissent*. Intellecta vox est, et alii mox signa transtulerunt ad Cæsarem, alii facturi eadem, detendebant tabernacula; quum excitatus tumultu Lepidus ad arma prosiliit, telaque jaci cœpta, et armigero Cæsaris occiso, ipse quoque percussus innoxio ictu, quia thorax pectus defenderat, cursu se recepit ad equites. Id præsidiarii milites in proximo castello conspicati, deriserunt Cæsarem, et in fugam ejus jocati sunt: nec mora, irritatus adolescens castellum oppugnavit

§ XXVII. Dio. — Appian. — Vell. II, 80. — Sueton. in Aug. cap. 16. —
§ XXVIII. Appian. — Aristot. Polit. III, 11. — Dio. — Tac. Ann. I, 10.

equitum opera, nec ante quievit, quam illud expugnasset. Cæterorum quoque præsidiorum præfecti, statim, aut nocte proxima se dediderunt, intacti plerique, pars in speciem tantummodo paulisper oppugnati ab equitibus.

XXX. Non defuerunt tamen, qui serio vim repellerent; donec, universo adducto exercitu, castra Cæsar obsedit. Tum vero descitum est vulgo; et quanquam, durante adhuc in Lepidum reverentia, communiter nihil moveretur, per partes transibatur; et auxilia, quæ submittebantur a Lepido, plerumque transfugiebant cum illis, ad quos custodiendos venerant. Jam et Pompeianorum reliqui, agminibus factis, deseruerant; et apparebat, finem deficiendi nullum fore, quum signa abeuntium retinens imperator exclamavit, « Hæc ego nunquam dimittam vivus »: abscessit tamen, territus violentissima voce signiferi, « Dimittes ergo mortuus ». Postremi omnium equites, tanquam ad redimendum moræ crimen, miserunt ad Cæsarem, utrumne occidere deberent Lepidum consulentes, jam exutum imperio? sed id quidem vetuit Cæsar: at Lepidus, repentina fortunæ mutatione dejectus, cum pullo amiculo ad Cæsarem venit; cui quum ad genua vellet accidere, sublevatus est ab assurgente, vitaque concessa, et cum bonis Romam remissus, ut inde Circeios in perpetuum exsilium ablegaretur, triumvirali potestate adempta; pontificatum tamen maximum, Octaviano concedente, usque ad finem vitæ obtinuit.

XXXI. Sublato in hunc modum Lepido, Cæsar ex sua unius sententia ordinavit Siciliam: equites et senatores, qui fuissent in Sexti partibus, supplicio affecit, præter paucos: milites in suas legiones distribuit: urbium quoque pensata merita; pertinacioribusque pœnæ constitutæ, sponte deditis venia præbita. Rheginis deinde, paucitate incolarum laborantibus, supplementum Cæsar ex sociis navalibus dedit. Antonio naves ab illo acceptas remisit, substitutis aliis

§ XXIX. Appian. — Vell. II, 80. — Dio. — Oros. VI, 18. — § XXX. Oros. — Dio. — Appian. — Vell. — Sueton. in Aug. cap. 31. — Liv. Epit. — Sen. Nat. Quæst. lib. IV.

in locum earum, quæ perierant. Pompeium neque per se, neque per alios persequutus est; sive quod e numero patris interfectorum ille non fuerat, sive ne querendi causam præberet Antonio, si videretur in partem illius cum armis transcendere. Donativum inde militibus dedit, coronasque et honores distribuit; concessitque Pompeianis veniam, et plura promisit in futurum, pollicitis quam præsente copia ad tantam exsaturandam multitudinem instructior.

XXXII. Conductis enim in unum copiis, legiones numerabat quinque et quadraginta, equitum millia quinque et viginti, levis armaturæ septem et triginta circiter. Nec tulit miles differri spes suas, poposcitque missionem et præmia, quibus donati post Philippensia arma victores fuerant. Cæsar, quanquam hoc bellum illi minime conferendum videretur, tamen respondit, *accepturos digna præmia, simul Antonius cum suis exercitibus adfuisset, quos participes ejusdem liberalitatis haberi par esset; missionem non impetraturos, nisi finita more majorum militia*, minis additis, *si tumultuari tam iniquis causis pergerent.* Ne tamen horum contumacia recens dediti exercitus accenderentur, vocata concione lenius egit, *non abesse longe tempus, quo satisfieri postulatis eorum debeat.* « Scitis enim, inquit, mihi cum Antonio sic « esse divisas partes, ut tamen, quæ summam reipublicæ, « pacem bellumque, cogendosque et dimittendos exercitus « concernant, de communi sententia statui oporteat.

XXXIII. « Igitur quamprimum erit occasio (erit autem « propediem), ne dubitate, quin de commodis legionum sim « cum eo diligenter acturus. Interea sub signis neque otiosi « reipublicæ, neque vobis inutiles manebitis. Quando enim « beneficio deorum civilia tandem arma quieverunt; ad ex- « terna bella vos ducam, ubi neque formidetis ullum scelus, « neque hostes pari robore parique scientia armorum ha- « beatis. Illyrios, Pannonios, Dalmatas, neque debita præ- « stare stipendia, et ultro incursare fines nostros, dum in-

§ XXXI. Appian. — Dio. — Strabo, lib. VI, p. 259. — § XXXII. Oros. — Appian. — Dio. — Vell. II, 81.

« ternis discordiis distringimur, audistis. Eos ulcisci in ani-« mo est; et ad hæc bella, si parum esset imperatorem hæc « jubere, ipsi operam vestram offerre, atque, ut ita dicam, « obtrudere deberetis; quo romani nominis ignominiam « vindicaretis in illos, qui, nisi vestros animos vestrosque « lacertos contemnerent, injuriis in populum romanum « abstinuissent. Adversus hos laudabilis erit ferocia, quam « contra imperatorem vestrum turpiter et frustra consumi-« tis. Ad lætitiam ulti doloris, ad gratulationem civium, ad « defensæ reipublicæ gloriam, accedent et a me præmia, et « in opulentis gentibus minime expers prædæ victoria erit. »

XXXIV. Acclamatum est, *satis sibi exhaustum laboris, nec ad nova bella profecturos, nondum acceptis priorum præmiis ac honoribus*. Atque illo respondente, *se et honores dedisse multos, et additurum coronas alias legionibus, itidemque his, qui navali prælio vicissent, oleaginas, præterea tribunis et centurionibus prætextas, jusque adipiscendi ordinis in sua cuique patria :* tribunus Ofilius nomine, *corollas et prætextas puerorum delinimenta esse*, exclamavit; *militibus agris opus esse et pecunia*. Ea vox assensu circumstantium excepta quum esset, Cæsar indignatus de tribunali descendit.

XXXV. At laudantibus Ofilium plerisque, et cæteros incusantibus, qui ad communem causam cunctabantur accedere; pari temeritate tribunus negavit, *opus aliis fore; se enim vel solum ad impetranda hæc tam justa sufficere*. Sed ille quidem tam ferociter loquutus in præsentia, postridie nusquam comparuit; neque rescire vulgus potuit, quid eo factum esset. Admonuit hoc exemplum cæteros, ut nemo unus præcipue, sed confertim uno ore acclamarent, *mitti velle*. Cæsar, satis intelligens, nondum militiæ pertæsos, ideo tantum postulare missionem, ut se paulo post cum Antonio dimicaturum (id enim fore olim apparebat) redimere operam eorum atque benevolentiam quoquo modo cogerent, minime cedendum judicavit; sapienter existimans, si semel

§ XXXIV. Appian. — Dio.

vinci passus esset, nunquam militum licentiam avaritiamque cessuram, quin aliud ex alio flagitarent.

XXXVI. Igitur severitatem liberalitate temperans, ut diversa erant genera ætatesque militum, varie cum iis agere instituit : et Mutinensis quidem militiæ sociis, ut vetustissimæ legionum parti, missionem dedit; nihilo secius exsoluturum præmia pollicitus : quum hi discessissent ex insula (statim enim jusserat avehi), cæterique in petenda missione persisterent, dimisit omnes, qui dena stipendia explevissent; quo numero ferme erant, qui ad Philippos navarant operam; hos quoque facessere jussit ex insula. Sic dimissis circiter viginti millibus, cæteros pro concione adhortatus, *ne perfidiam sponte imperatoris militiam deserentium imitarentur*, laudavit, donavitque quingenis denariis, spe insuper facta, *fore, ut brevi honore opibusque cumulati dimitterentur*. Adjunxit, *nullius eorum opera deinceps usurum, quos invitus dimisisset, etiamsi instantissime deprecarentur; neque daturum præmia, nisi quos, causa cognita, dignos judicasset.*

XXXVII. Interim ut præsentibus promissum donativum repræsentaretur, quam ad rem pecunia deerat, statim a concione Siculis tributum imperavit talenta mille sexcenta. Sed Agrippæ coronam auream rostratam, itemque vexillum cæruleum, virtutis causa dedit; qui honos nemini ante eum erat habitus. His ita gestis, Statilium Taurum, cujus armis interim Sicilia tota cesserat, in Africam proconsule misit; a quo statim recepta vetere provincia, ne Numidia quidem moram fecit. Ita præmissa parte exercituum, cæteros ipse secum ex Sicilia deduxit. Hæc victoria Cæsari, non modo ad ingentem accessionem virium profecit, sed etiam opportuna fuit ad motus Italiæ coercendos, incipiente jam tumultuari Etruria; sed ad famam adventus ejus omnia confestim conquierunt. At Romæ, quo die parta, eodem etiam annuntiata victoria est : miles enim quidam, nescio quo furore correptus, ut tum singula maxime gerebantur, ita vocibus

§ XXXV. Dio. — § XXXVI. Vell. II, 81. — Appian. — Dio. — Oros. VI, 12.

ac gestu expressit; postremo, cursu Capitolium petens, ad pedes Jovis ensem deposuit, tanquam cessaturo posthac ejus usu, pacatisque redituris temporibus.

XXXVIII. Tanto maturius meditari adulationem potuit senatus, qui olim assuefactus servire fortunæ, et quibus illa faveret, immodicos honores redeunti decrevit; ipsi delato arbitrio, partem eorum, quam delegisset, aut simul omnes accipiendi. Obviam etiam egressus est longissimo itinere, simul incedente maxima multitudine populi; salutantemque deos, et e fanis domum se recipientem, prosequuti sunt. Postridie tam in senatu, ut moris erat, extra Urbem evocato, quam pro concione res suas atque consilia exposuit, idque, sicut solenne fuit ei in omnibus majoris momenti negotiis, de scripto, quod mox edidit. Argumentum erat plenum amoris et benevolentiæ.

XXXIX. Gestis suis enumeratis, gratias agebat Patribus, propter honores delatos : *laudationem enim, statuas, primam ubique sedem, triumphalem arcum, ovationem, coronam lauream perpetuo gestandam, ferias anniversarias quo die vicisset, atque eo die ut in cella Jovis Capitolini cum uxore et liberis epularetur*, decreverant. Sed ex his tum quædam recusavit Cæsar modesta oratione; promisitque, *consuetis honoribus contentum fore, cum præclara civilis exstincti belli conscientia*, quo sublato nunc tranquillitatem atque pacem jubebat exspectari, et quæ inde bona proficiscuntur. Atque ut ea jam inciperent persentiscere, se tributa, quotquot indicta, necdum persoluta essent, debitoribus remittere, dixit; itemque vectigalia nonnulla, et mercedes habitationum.

XL. Accepit tamen ex honoribus, *ut ovans iniret Urbem, et annua solennia victoriæ suæ, cum aurata statua in foro, habitu triumphali, cingentibus columnam navium rostris*,

§ XXXVII. Sueton. in Aug. cap. 24 et 25. — Appian. — Sen. de Benef. III, 32. — Virg. Æn. VIII, 684. — Vell. — Liv. Epit. — Oros. — Dio. — § XXXVIII. Appian. — Dio. — Sueton. in Aug. cap. 84. — § XXXIX. Appian. — Dio.

et inscriptionem hanc præferente basi : OB PACEM DIV TVRBATAM TERRA MARIQUE PARTAM. Ingressus est Urbem iterum Triumvir reipublicæ constituendæ causa, ovans ex Sicilia, idibus novembris.

XLI. Sub eos dies, offerente maximum pontificatum populo, quod eum adimi vivo cuiquam inauditum erat, recusavit; et quibusdam Lepidum pro hoste publico necari jubentibus, constantissime renisus est. Nec deerant, qui hæc secus interpretarentur : facta hæc, ut Lepido atque Antonio, tanquam dispari præditis ingenio, conflarent invidiam; neque sponte fuisse liberalem, sed quod exigi a depauperatis civibus non potuerit, donare quam perdere maluisse. At Patres ob ejusmodi moderationem multa decreverunt : *uti sacrosanctus haberetur, et qui eum verbo, quive facto læsisset, eadem pœna teneretur, ac si tribunum plebis violavisset;* quorum et potestatem, et in subselliis una considendi jus ei dederant.

XLII. Additum etiam, *uti habitaret in publicis ædibus;* postquam destinatam domus aream Apollo vindicarat. Plures etiam domos per procuratores suos in Palatio, ubi habitare decreverat, jusserat emi. Sed fulmine tactus est locus, responderuntque haruspices, *eum a deo desiderari.* Nec his contenti Patres, in Agrippam quoque, quem gratissimum Cæsari videbant, versa veneratione, decreverunt, *uti, quoties aliquis triumphans cum corona laurea inveheretur, ille acceptam a Cæsare navalem gestaret.* Inter hæc Valerium Messallam, propter navatam eo bello operam, augurem fecit Cæsar, quum proscriptus nuper fuisset; etiam aucto sacerdotum numero.

XLIII. Sed et Uticenses civitatem romanam beneficio Cæsaris acceperunt; et militibus promissus ager dividi cœptus; et deficiente publico, aliunde coemi Cæsar jussit. Passim enim per municipia et colonias deminuto capitum

§ XL. Dio. — Appian. — Casaub. in Sueton. Aug. cap. 22. — § XLI. Sueton. in Aug. cap. 27. — Fasti Capitol. — Appian. — Dio. — Oros. VI, 18. — § XLII. Dio. — Vell. II, 2. — Sueton. in Aug. cap. 29.

numero, agri supererant: in his Capua quum esset, magnum modum agrorum, quos publice possidebant Campani, ab his adeptus est, eosque militibus in supplementum coloniæ adscriptis distribuit: Cnosia invicem his attributa regione Cretæ, unde duodecies redibat annuum, multo largiore fructu, quam quem ex agris suis perceperant; et, qua maxime postea gloriati sunt, aqua Julia. Hæc enim profecto plurimum et ad salubritatem oppidi, et ad amœnitatem contulit: quorum aquæductuum etiamnum in ruinis antiquæ Capuæ vestigia et fragmenta sub terra reperiuntur.

XLIV. Inde circum exercitus literas misit, una die ubique aperiendas: jubebantur omnes fugitivi, quamlibet his fœdere Pompeiano concessam libertatem senatus confirmaverat, jamque se pro militibus illi gerebant, comprehendi. Hi posteaquam adducti sunt in Urbem, interrogati, unde et a quibus profugissent, dominis sunt restituti; quotquot reperire dominos non poterant, alii Romæ crucibus affixi sunt, pars magna per Italiæ Siciliæque civitates, unde quisque fugerat, pœnas dederunt. Et ut amplissimo ordini plus dignitatis accederet, vetuit amiciri Cæsar purpura, nisi magistratus senatorios; quoniam vestis illa etiam ab humilioribus usurpari cœperat.

XLV. Eisdem consulibus P. Canidius Crassus legatus Antonii, relictus ab eo in Armenia, et hanc devicit, et in Iberos exercitu ducto, regem Pharnabazum, prælio fusum, ad societatem belli contra vicinos Albanos adegit; et horum rege superato Zobere, progressus ad Caucasum usque, Antonii nomen famamque iis locis celeberrimam effecit. Cæterum ea res fraudi potius Antonio, quam honori et lucro fuit; quatenus successus ille vanum animum ad bellum Parthicum, quod jam olim secum agitaverat, vehementius impulit.

XLVI. Etiam in Monæse ingentem spem collocaverat,

§ XLIII. Vell. — Dio. — § XLIV. Appian. — Dio. — Oros. — § XLV. Plut. in Anton. — Dio. — Appian. Parth.

quem peritum regionum, et de Parthorum erga se affectu multa et præclara pollicentem, ejus belli ducem habere decreverat, regno promisso. Sed hæc quidem tota destinatio mox evanuit, postquam Phraates, Parthis moleste ferentibus Monæsis exsilium, miserat ad eum nuntios, dextram daturos, integram ei apud regem gratiam, et magna ab isto commoda fore. Pupugit ea res Antonium; cæterum, ne alios forte ad sese transituros deterreret, dissimulavit offensam, simul oblatam occasionem decipiendi Phraatis existimans. Ut enim incautum imparatumque invaderet, sibi gratum esse prætulit, redire ad suos Monæsem, pacis pararium; unaque misit legatos, amicitiam promissuros, si captivos et signa, Crassi calamitate amissa, Parthus reddidisset.

XLVII. Ipse interim Syriæ appropinquans, Fonteium Capitonem misit, ut Cleopatram adduceret, cujus amore deperibat, super cætera irritamenta communium etiam liberorum recordatione devinctus. Geminos ex ea sustulerat; e quibus puellam appellari *Selenen* jusserat, puerum *Helium*, siderum nominibus. Venit illa, nec modicam postulans laboris mercedem; Herodi quidem Judæo maximi discriminis causa fuit, cujus regno inhiabat. Effecit enim, ut propter interfectum Aristobulum, affinem suum, capitis arcesseretur; quemadmodum et Lysaniam, Ptolemæi filium, quem Ituræis Antonius dederat regem, Parthis favere calumniata, perdiderat.

XLVIII. Nam inexplebilis avaritiæ femina cunctis Syrorum regulis struebat insidias, ut, his sublatis, eorum ditiones dono Antonii obtineret. Igitur licet dimissum semel Herodem continuo infestavit, ut redimere pericula sua sæpius pecunia cogeretur: neque minus iniqua Arabi Malcho, duorum regna sibi flagitabat. Tandem Antonius, hinc muliebribus incitatus furiis, inde pudore retentus, ne aut daret omnia, aut negaret, Judæo Hierichunta et feracem

§ XLVI. Appian. — Dio. — Plutarch. in Anton. cap. 49. — § XLVII. Plutarch. — Dio. — Joseph. Antiq. Jud. XV, 4.

balsami regionem ademit, Nabatæo maritimam; sed et Phœnicum urbes cis Eleutherum fluvium usque ad Ægyptum, Cleopatram habere jussit, Tyro et Sidone exceptis, quas ab antiquo sciens esse liberas, eam gratiam, quantumvis blandienti reginæ, noluit gratificari: sed illa tamen ad Euphraten usque prosequuta proficiscentem, non ante dimisit, quam aliquot Ciliciæ Cretæque partibus, ad hæc Cyrene et Cypro auctior discederet.

§ XLVIII. Joseph. de B. Jud. I, 13, et Antiq. Jud. — Plut. — Dio.

quem peritum regionum, et de Parthorum erga se affectu multa et præclara pollicentem, ejus belli ducem habere decreverat, regno promisso. Sed hæc quidem tota destinatio mox evanuit, postquam Phraates, Parthis moleste ferentibus Monæsis exsilium, miserat ad eum nuntios, dextram daturos, integram ei apud regem gratiam, et magna ab isto commoda fore. Pupugit ea res Antonium; cæterum, ne alios forte ad sese transituros deterreret, dissimulavit offensam, simul oblatam occasionem decipiendi Phraatis existimans. Ut enim incautum imparatumque invaderet, sibi gratum esse prætulit, redire ad suos Monæsem, pacis pararium; unaque misit legatos, amicitiam promissuros, si captivos et signa, Crassi calamitate amissa, Parthus reddidisset.

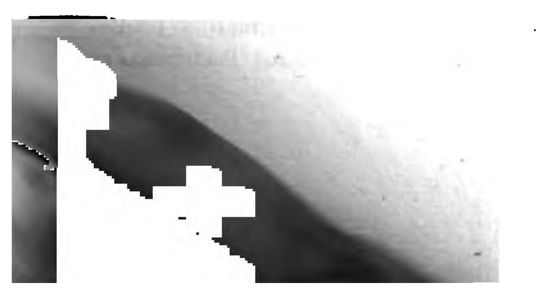
XLVII. Ipse interim Syriæ appropinquans, Fonteium Capitonem misit, ut Cleopatram adduceret, cujus amore deperibat, super cætera irritamenta communium etiam liberorum recordatione devinctus. Geminos ex ea sustulerat; e quibus puellam appellari *Selenen* jusserat, puerum *Helium*, siderum nominibus. Venit illa, nec modicam postulans laboris mercedem; Herodi quidem Judæo maximi discriminis causa fuit, cujus regno inhiabat. Effecit enim, ut propter interfectum Aristobulum, affinem suum, capitis arcesseretur; quemadmodum et Lysaniam, Ptolemæi filium, quem Ituræis Antonius dederat regem, Parthis favere calumniata, perdiderat.

XLVIII. Nam inexplebilis avaritiæ femina cunctis Syrorum regulis struebat insidias, ut, his sublatis, eorum ditiones dono Antonii obtineret. Igitur licet dimissum semel Herodem continuo infestavit, ut redimere pericula sua sæpius pecunia cogeretur: neque minus iniqua Arabi Malcho, duorum regna sibi flagitabat. Tandem Antonius, hinc muliebribus incitatus furiis, inde pudore retentus, ne aut daret omnia, aut negaret, Judæo Hierichunta et feracem

§ XLVI. Appian. — Dio. — Plutarch. in Anton. cap. 49. — § XLVII. Plutarch. — Dio. — Joseph. Antiq. Jud. XV, 4

balsami regionem ademit, Nabatæo maritimam; sed et Phœnicum urbes cis Eleutherum fluvium usque ad Ægyptum, Cleopatram habere jussit, Tyro et Sidone exceptis, quas ab antiquo sciens esse liberas, eam gratiam, quantumvis blandienti reginæ, noluit gratificari: sed illa tamen ad Euphraten usque prosequuta proficiscentem, non ante dimisit, quam aliquot Ciliciæ Cretæque partibus, ad hæc Cyrene et Cypro auctior discederet.

§ XLVIII. Joseph. de B. Jud. I, 13, et Antiq. Jud. — Plut. — Dio.

quem peritum regionum, et de Parthorum erga se affectu multa et præclara pollicentem, ejus belli ducem habere decreverat, regno promisso. Sed hæc quidem tota destinatio mox evanuit, postquam Phraates, Parthis moleste ferentibus Monæsis exsilium, miserat ad eum nuntios, dextram daturos, integram ei apud regem gratiam, et magna ab isto commoda fore. Pupugit ea res Antonium; cæterum, ne alios forte ad sese transituros deterreret, dissimulavit offensam, simul oblatam occasionem decipiendi Phraatis existimans. Ut enim incautum imparatumque invaderet, sibi gratum esse prætulit, redire ad suos Monæsem, pacis pararium; unaque misit legatos, amicitiam promissuros, si captivos et signa, Crassi calamitate amissa, Parthus reddidisset.

XLVII. Ipse interim Syriæ appropinquans, Fonteium Capitonem misit, ut Cleopatram adduceret, cujus amore deperibat, super cætera irritamenta communium etiam liberorum recordatione devinctus. Geminos ex ea sustulerat; e quibus puellam appellari *Selenen* jusserat, puerum *Helium*, siderum nominibus. Venit illa, nec modicam postulans laboris mercedem; Herodi quidem Judæo maximi discriminis causa fuit, cujus regno inhiabat. Effecit enim, ut propter interfectum Aristobulum, affinem suum, capitis arcesseretur; quemadmodum et Lysaniam, Ptolemæi filium, quem Ituræis Antonius dederat regem, Parthis favere calumniata, perdiderat.

XLVIII. Nam inexplebilis avaritiæ femina cunctis Syrorum regulis struebat insidias, ut, his sublatis, eorum ditiones dono Antonii obtineret. Igitur licet dimissum semel Herodem continuo infestavit, ut redimere pericula sua sæpius pecunia cogeretur: neque minus iniqua Arabi Malcho, duorum regna sibi flagitabat. Tandem Antonius, hinc muliebribus incitatus furiis, inde pudore retentus, ne aut daret omnia, aut negaret, Judæo Hierichunta et feracem

§ XLVI. Appian. — Dio. — Plutarch. in Anton. cap. 49. — § XLVII. Plutarch. — Dio. — Joseph. Antiq. Jud. XV, 4.

balsami regionem ademit, Nabatæo maritimam; sed et Phœnicum urbes cis Eleutherum fluvium usque ad Ægyptum, Cleopatram habere jussit, Tyro et Sidone exceptis, quas ab antiquo sciens esse liberas, eam gratiam, quantumvis blandienti reginæ, noluit gratificari: sed illa tamen ad Euphraten usque prosequuta proficiscentem, non ante dimisit, quam aliquot Ciliciæ Cretæque partibus, ad hæc Cyrene et Cypro auctior discederet.

§ XLVIII. Joseph. de B. Jud. I, 13, et Antiq. Jud. — Plut. — Dio.

vinci passus esset, nunquam militum licentiam avaritiamque cessuram, quin aliud ex alio flagitarent.

XXXVI. Igitur severitatem liberalitate temperans, ut diversa erant genera ætatesque militum, varie cum iis agere instituit : et Mutinensis quidem militiæ sociis, ut vetustissimæ legionum parti, missionem dedit; nihilo secius exsoluturum præmia pollicitus : quum hi discessissent ex insula (statim enim jusserat avehi), cæterique in petenda missione persisterent, dimisit omnes, qui dena stipendia explevissent; quo numero ferme erant, qui ad Philippos navarant operam; hos quoque facessere jussit ex insula. Sic dimissis circiter viginti millibus, cæteros pro concione adhortatus, *ne perfidiam sponte imperatoris militiam deserentium imitarentur*, laudavit, donavitque quingenis denariis, spe insuper facta, *fore, ut brevi honore opibusque cumulati dimitterentur*. Adjunxit, *nullius eorum opera deinceps usurum, quos invitus dimisisset, etiamsi instantissime deprecarentur; neque daturum præmia, nisi quos, causa cognita, dignos judicasset.*

XXXVII. Interim ut præsentibus promissum donativum repræsentaretur, quam ad rem pecunia deerat, statim a concione Siculis tributum imperavit talenta mille sexcenta. Sed Agrippæ coronam auream rostratam, itemque vexillum cæruleum, virtutis causa dedit; qui honos nemini ante eum erat habitus. His ita gestis, Statilium Taurum, cujus armis interim Sicilia tota cesserat, in Africam proconsule misit; a quo statim recepta vetere provincia, ne Numidia quidem moram fecit. Ita præmissa parte exercituum, cæteros ipse secum ex Sicilia deduxit. Hæc victoria Cæsari, non modo ad ingentem accessionem virium profecit, sed etiam opportuna fuit ad motus Italiæ coercendos, incipiente jam tumultuari Etruria; sed ad famam adventus ejus omnia confestim conquierunt. At Romæ, quo die parta, eodem etiam annuntiata victoria est : miles enim quidam, nescio quo furore correptus, ut tum singula maxime gerebantur, ita vocibus

§ XXXV. Dio. — § XXXVI. Vell. II, 81. — Appian. — Dio. — Oros. VI, 12.

ac gestu expressit; postremo, cursu Capitolium petens, ad pedes Jovis ensem deposuit, tanquam cessaturo posthac ejus usu, pacatisque redituris temporibus.

XXXVIII. Tanto maturius meditari adulationem potuit senatus, qui olim assuefactus servire fortunæ, et quibus illa faveret, immodicos honores redeunti decrevit; ipsi delato arbitrio, partem eorum, quam delegisset, aut simul omnes accipiendi. Obviam etiam egressus est longissimo itinere, simul incedente maxima multitudine populi; salutantemque deos, et e fanis domum se recipientem, prosequuti sunt. Postridie tam in senatu, ut moris erat, extra Urbem evocato, quam pro concione res suas atque consilia exposuit, idque, sicut solenne fuit ei in omnibus majoris momenti negotiis, de scripto, quod mox edidit. Argumentum erat plenum amoris et benevolentiæ.

XXXIX. Gestis suis enumeratis, gratias agebat Patribus, propter honores delatos : *laudationem enim, statuas, primam ubique sedem, triumphalem arcum, ovationem, coronam lauream perpetuo gestandam, ferias anniversarias quo die vicisset, atque eo die ut in cella Jovis Capitolini cum uxore et liberis epularetur,* decreverant. Sed ex his tum quædam recusavit Cæsar modesta oratione; promisitque, *consuetis honoribus contentum fore, cum præclara civilis exstincti belli conscientia,* quo sublato nunc tranquillitatem atque pacem jubebat exspectari, et quæ inde bona proficiscuntur. Atque ut ea jam inciperent persentiscere, se tributa, quotquot indicta, necdum persoluta essent, debitoribus remittere, dixit; itemque vectigalia nonnulla, et mercedes habitationum.

XL. Accepit tamen ex honoribus, *ut ovans iniret Urbem, et annua solennia victoriæ suæ, cum aurata statua in foro, habitu triumphali, cingentibus columnam navium rostris,*

§ XXXVII. Sueton. in Aug. cap. 24 et 25. — Appian. — Sen. de Benef. III, 32. — Virg. Æn. VIII, 684. — Vell. — Liv. Epit. — Oros. — Dio. — § XXXVIII. Appian. — Dio. — Sueton. in Aug. cap. 84. — § XXXIX. Appian. — Dio.

et inscriptionem hanc præferente basi : OB PACEM DIV TVRBATAM TERRA MARIQUE PARTAM. Ingressus est Urbem iterum Triumvir reipublicæ constituendæ causa, ovans ex Sicilia, idibus novembris.

XLI. Sub eos dies, offerente maximum pontificatum populo, quod eum adimi vivo cuiquam inauditum erat, recusavit; et quibusdam Lepidum pro hoste publico necari jubentibus, constantissime renisus est. Nec deerant, qui hæc secus interpretarentur : facta hæc, ut Lepido atque Antonio, tanquam dispari præditis ingenio, conflarent invidiam; neque sponte fuisse liberalem, sed quod exigi a depauperatis civibus non potuerit, donare quam perdere maluisse. At Patres ob ejusmodi moderationem multa decreverunt : *uti sacrosanctus haberetur, et qui eum verbo, quive facto læsisset, eadem pœna teneretur, ac si tribunum plebis violavisset*; quorum et potestatem, et in subselliis una considendi jus ei dederant.

XLII. Additum etiam, *uti habitaret in publicis ædibus*; postquam destinatam domus aream Apollo vindicarat. Plures etiam domos per procuratores suos in Palatio, ubi habitare decreverat, jusserat emi. Sed fulmine tactus est locus, responderuntque haruspices, *eum a deo desiderari.* Nec his contenti Patres, in Agrippam quoque, quem gratissimum Cæsari videbant, versa veneratione, decreverunt, *uti, quoties aliquis triumphans cum corona laurea inveheretur, ille acceptam a Cæsare navalem gestaret.* Inter hæc Valerium Messallam, propter navatam eo bello operam, augurem fecit Cæsar, quum proscriptus nuper fuisset; etiam aucto sacerdotum numero.

XLIII. Sed et Uticenses civitatem romanam beneficio Cæsaris acceperunt; et militibus promissus ager dividi cœptus; et deficiente publico, aliunde coemi Cæsar jussit. Passim enim per municipia et colonias deminuto capitum

§ XL. Dio. — Appian. — Casaub. in Sueton. Aug. cap. 22. — § XLI. Sueton. in Aug. cap. 27. — Fasti Capitol. — Appian. — Dio. — Oros. VI, 18. — § XLII. Dio. — Vell. II, 2. — Sueton. in Aug. cap. 29.

numero, agri supererant: in his Capua quum esset, magnum modum agrorum, quos publice possidebant Campani, ab his adeptus est, eosque militibus in supplementum coloniæ adscriptis distribuit: Cnosia invicem his attributa regione Cretæ, unde duodecies redibat annuum, multo largiore fructu, quam quem ex agris suis perceperant; et, qua maxime postea gloriati sunt, aqua Julia. Hæc enim profecto plurimum et ad salubritatem oppidi, et ad amœnitatem contulit: quorum aquæductuum etiamnum in ruinis antiquæ Capuæ vestigia et fragmenta sub terra reperiuntur.

XLIV. Inde circum exercitus literas misit, una die ubique aperiendas: jubebantur omnes fugitivi, quamlibet his fœdere Pompeiano concessam libertatem senatus confirmaverat, jamque se pro militibus illi gerebant, comprehendi. Hi posteaquam adducti sunt in Urbem, interrogati, unde et a quibus profugissent, dominis sunt restituti; quotquot reperire dominos non poterant, alii Romæ crucibus affixi sunt, pars magna per Italiæ Siciliæque civitates, unde quisque fugerat, pœnas dederunt. Et ut amplissimo ordini plus dignitatis accederet, vetuit amiciri Cæsar purpura, nisi magistratus senatorios; quoniam vestis illa etiam ab humilioribus usurpari cœperat.

XLV. Eisdem consulibus P. Canidius Crassus legatus Antonii, relictus ab eo in Armenia, et hanc devicit, et in Iberos exercitu ducto, regem Pharnabazum, prælio fusum, ad societatem belli contra vicinos Albanos adegit; et horum rege superato Zobere, progressus ad Caucasum usque, Antonii nomen famamque iis locis celeberrimam effecit. Cæterum ea res fraudi potius Antonio, quam honori et lucro fuit; quatenus successus ille vanum animum ad bellum Parthicum, quod jam olim secum agitaverat, vehementius impulit.

XLVI. Etiam in Monæse ingentem spem collocaverat,

§ XLIII. Vell. — Dio. — § XLIV. Appian. — Dio. — Oros. — § XLV. Plut. in Anton. — Dio. — Appian. Parth.

quod erat utrobique infirmior: tum vero metuens, ne, si subterfugere prælium pergeret, tanquam sua concessione victus, a sociis desereretur, misit ad Octavianum quæsituros, *utrum navali pugna velit decernere:* qua parte sibi plusculum confidebat.

XXIV. Cæsarem quoque, licet semel iterumque improspere tentato mari, conditionem recusare puduit. Dies ergo condicta est, in quam trecentis utrinque navibus concurreretur. Terra quoque instructæ sunt acies; sed spectaturæ tantum maritimo prælio dimicantes. In eo labore sita utrisque summa rerum videbatur; nec ad instruendas classes quidquam reliqui fecerant. Igitur acriter et diu certatum est; quanqnam Agrippæ recenti commento Pompeiani graviter infestarentur: harpago erat, sed ea forma, ut et vis ejus robustior esset solito, et inevitabilis impetus. Tignum enim cubitorum quinque ferro coopertum, duobus in utroque capite ferreis annulis firmissimis instruxerat: ex horum altero pendebat uncus ferreus ad comprehendendas hostium naves; alter multos habebat funiculos, quibus harpago semel injecta navibus, aptabatur machinis, quarum opera violentissimo nisu attraheretur. Neque præcidi tignum ferro munitum poterat, neque propter ejus longitudinem ad funiculos pertingi. Victa igitur Pompeii classe, pedestris etiam exercitus timore correptus Messanam versus abivit.

XXV. Eodem et pauci ex navali prælio se receperunt, septemdecim navibus; quos ipse quoque mox Pompeius comitatus est a Naulocho conscendens: cæteri varia clade deleti; quum ejectas in litora naves Cæsar incenderet, altum tenentes Agrippa persequeretur. Inter hæc relictus cum exercitu Tisienus Gallus in potestatem Cæsaris se transdidit; exemplumque hoc præfecti equitum imitati sunt. Hac pugna naves Cæsaris tres tantummodo mersæ referuntur, Pompeianæ duodetriginta; cæteræque omnes, præter septemdecim, quas diximus, incensæ fractæque sunt, aut in manus hostium pervenerunt. Pompeius inter hanc calami-

§ XXIII. Appian. — Dio. — Oros.

tatem, exercitus quoque defectione cognita, protinus abjecto imperatorio cultu, Messanam certos homines præmisit, qui filiam amicosque et pecunias, et quidquid pretiosum erat (jam enim hunc in casum consarcinata habebat), in naves servatas imponerent.

XXVI. Misit etiam Lilybæum ad Plennium inde arcessendum, octo legiones ejus fugæ comites habiturus. Neque tamen exspectavit ad se properantem, pavidus ducum suorum præsidiorumque nuntiis, frequenter ad victorem deficientium. Igitur cum reliquis navibus relicta Sicilia, cursum in Asiam direxit, Antonium, ob servatam in simili periculo matrem, sibi sperans æquiorem fore. Nec insequutus quisquam est fugientem, alia per negotia impeditis victoribus, et inter se parum amicis: quippe Cæsar, in castris ad Naulochum remanens, Agrippam ad obsidionem Messanæ miserat; quod oppidum intraverat jam Plennius, unaque secum hostem attraxerat Lepidum. Igitur a duobus exercitibus se videns obsideri, de pace oratores misit: ibi tendente Agrippa, ut in adventum Cæsaris res integra servaretur; Lepidus et pacem Plennio statim dedit, et conciliandis ejus legionibus annuit, ut una cum suis militibus Messanam tota nocte diriperent.

XXVII. Accessit et incendium, studio, an inter militarem licentiam temere ortum; et utraque audita clades excivit Cæsarem, ut sequenti statim die advolaret. At Lepidus, adventu Cæsaris cognito, reliquit oppidum, et in colle quodam munito castris positis, obterere Cæsarem in concione militum cœpit, acceptasque ab eo injurias exponere: animus enim ei creverat, tot circum se videnti signa legionum, quarum multitudinem, acceptis in fidem Pompeianis, usque ad numerum viginti duarum adauxerat. Igitur et Siciliam retinere cogitabat, jure facturum dictitans, quod et venisset in eam insulam prior, et plures civitates in deditionem accepisset. Cæsar, quum et hæc audisset fieri, et fau-

§ XXV. Liv. Epit. — Appian. — Oros. — Dio. — § XXVI. Oros. VI, 18. — Dio. — Liv. Epit. — Appian. — Sen. Nat. Quæst. lib. IV, Præf.

ces contra se præsidiis insessas videret, amicos de injuriis questum misit. Remisit alios Lepidus, ad disceptationem provocans.

XXVIII. Venit Cæsar, et exprobrandis utrinque maleficiis eo processum, ut ultro citroque minæ jacerentur. Ergo tanquam in vicinia hostilium castrorum excubiæ diligenter actæ sunt; et eductæ portu naves ad ancoras steterunt, ne a Lepidanis incenderentur; iterumque civile bellum romani exercitus horruerunt, nunquam concordi inter pares potentia. Lepidus tamen a suis quoque postponebatur Cæsari, segnitiem ejus cum industria et virtute adolescentis comparantibus. Hoc ubi Octaviano innotuit, sperans promissis præmiisque ad se pertrahi Lepidi copias posse, per idoneos homines cum singulis tribunis atque præfectis egit; cesseruntque haud pauci, præsertim qui Pompeium sequuti, parum sibi cautum pace cum Lepido facta credebant, nisi consensus Cæsaris accessisset: postquam satis parata omnia visa sunt, cum magno equitatu profectus ad castra Lepidi, sed relictis extra vallum alis, cum paucis suggressus, quod videretur de pace acturus, intromissus est.

XXIX. Sed inter incedendum astute jactis vocibus, invitum se cogi ad bellum, modo singulos, modo universos testabatur; et *Imperatorem* appellantibus, quotquot viderant, Pompeiani, quos corruptos fuisse diximus, accurrerunt, veniam orantes: ille, *mirari*, respondit, *veniam hos ab se petere, qui nihildum ad promerendum eam fecissent*. Intellecta vox est, et alii mox signa transtulerunt ad Cæsarem, alii facturi eadem, detendebant tabernacula; quum excitatus tumultu Lepidus ad arma prosiliit, telaque jaci cœpta, et armigero Cæsaris occiso, ipse quoque percussus innoxio ictu, quia thorax pectus defenderat, cursu se recepit ad equites. Id præsidiarii milites in proximo castello conspicati, deriserunt Cæsarem, et in fugam ejus jocati sunt: nec mora, irritatus adolescens castellum oppugnavit

§ XXVII. Dio. — Appian. — Vell. II, 80. — Sueton. in Aug. cap. 16. — § XXVIII. Appian. — Aristot. Polit. III, 11. — Dio. — Tac. Ann. I, 10.

equitum opera, nec ante quievit, quam illud expugnasset. Cæterorum quoque præsidiorum præfecti, statim, aut nocte proxima se dediderunt, intacti plerique, pars in speciem tantummodo paulisper oppugnati ab equitibus.

XXX. Non defuerunt tamen, qui serio vim repellerent; donec, universo adducto exercitu, castra Cæsar obsedit. Tum vero descitum est vulgo; et quanquam, durante adhuc in Lepidum reverentia, communiter nihil moveretur, per partes transibatur; et auxilia, quæ submittebantur a Lepido, plerumque transfugiebant cum illis, ad quos custodiendos venerant. Jam et Pompeianorum reliqui, agminibus factis, deseruerant; et apparebat, finem deficiendi nullum fore, quum signa abeuntium retinens imperator exclamavit, « Hæc ego nunquam dimittam vivus » : abscessit tamen, territus violentissima voce signiferi, « Dimittes ergo mortuus ». Postremi omnium equites, tanquam ad redimendum moræ crimen, miserunt ad Cæsarem, utrumne occidere deberent Lepidum consulentes, jam exutum imperio? sed id quidem vetuit Cæsar : at Lepidus, repentina fortunæ mutatione dejectus, cum pullo amiculo ad Cæsarem venit; cui quum ad genua vellet accidere, sublevatus est ab assurgente, vitaque concessa, et cum bonis Romam remissus, ut inde Circeios in perpetuum exsilium ablegaretur, triumvirali potestate adempta; pontificatum tamen maximum, Octaviano concedente, usque ad finem vitæ obtinuit.

XXXI. Sublato in hunc modum Lepido, Cæsar ex sua unius sententia ordinavit Siciliam : equites et senatores, qui fuissent in Sexti partibus, supplicio affecit, præter paucos : milites in suas legiones distribuit : urbium quoque pensata merita; pertinacioribusque pœnæ constitutæ, sponte deditis venia præbita. Rheginis deinde, paucitate incolarum laborantibus, supplementum Cæsar ex sociis navalibus dedit. Antonio naves ab illo acceptas remisit, substitutis aliis

§ XXIX. Appian. — Vell. II, 80. — Dio. — Oros. VI, 18. — § XXX. Oros. — Dio. — Appian. — Vell. — Sueton. in Aug. cap. 31. — Liv. Epit. — Sen. Nat. Quæst. lib. IV.

in locum earum, quæ perierant. Pompeium neque per se, neque per alios persequutus est; sive quod e numero patris interfectorum ille non fuerat, sive ne querendi causam præberet Antonio, si videretur in partem illius cum armis transcendere. Donativum inde militibus dedit, coronasque et honores distribuit; concessitque Pompeianis veniam, et plura promisit in futurum, pollicitis quam præsente copia ad tantam exsaturandam multitudinem instructior.

XXXII. Conductis enim in unum copiis, legiones numerabat quinque et quadraginta, equitum millia quinque et viginti, levis armaturæ septem et triginta circiter. Nec tulit miles differri spes suas, poposcitque missionem et præmia, quibus donati post Philippensia arma victores fuerant. Cæsar, quanquam hoc bellum illi minime conferendum videretur, tamen respondit, *accepturos digna præmia, simul Antonius cum suis exercitibus adfuisset, quos participes ejusdem liberalitatis haberi par esset; missionem non impetraturos, nisi finita more majorum militia*, minis additis, *si tumultuari tam iniquis causis pergerent.* Ne tamen horum contumacia recens dediti exercitus accenderentur, vocata concione lenius egit, *non abesse longe tempus, quo satisfieri postulatis eorum debeat.* « Scitis enim, inquit, mihi cum Antonio sic « esse divisas partes, ut tamen, quæ summam reipublicæ, « pacem bellumque, cogendosque et dimittendos exercitus « concernant, de communi sententia statui oporteat.

XXXIII. « Igitur quamprimum erit occasio (erit autem « propediem), ne dubitate, quin de commodis legionum sim « cum eo diligenter acturus. Interea sub signis neque otiosi « reipublicæ, neque vobis inutiles manebitis. Quando enim « beneficio deorum civilia tandem arma quieverunt; ad ex- « terna bella vos ducam, ubi neque formidetis ullum scelus, « neque hostes pari robore parique scientia armorum ha- « beatis. Illyrios, Pannonios, Dalmatas, neque debita præ- « stare stipendia, et ultro incursare fines nostros, dum in-

§ XXXI. Appian. — Dio. — Strabo, lib. VI, p. 259. — § XXXII. Oros. — Appian. — Dio. — Vell. II, 81.

« ternis discordiis distringimur, audistis. Eos ulcisci in animo est; et ad hæc bella, si parum esset imperatorem hæc « jubere, ipsi operam vestram offerre, atque, ut ita dicam, « obtrudere deberetis; quo romani nominis ignominiam « vindicaretis in illos, qui, nisi vestros animos vestrosque « lacertos contemnerent, injuriis in populum romanum « abstinuissent. Adversus hos laudabilis erit ferocia, quam « contra imperatorem vestrum turpiter et frustra consumitis. Ad lætitiam ulti doloris, ad gratulationem civium, ad « defensæ reipublicæ gloriam, accedent et a me præmia, et « in opulentis gentibus minime expers prædæ victoria erit. »

XXXIV. Acclamatum est, *satis sibi exhaustum laboris, nec ad nova bella profecturos, nondum acceptis priorum præmiis ac honoribus*. Atque illo respondente, *se et honores dedisse multos, et additurum coronas alias legionibus, itidemque his, qui navali prælio vicissent, oleaginas, præterea tribunis et centurionibus prætextas, jusque adipiscendi ordinis in sua cuique patria:* tribunus Ofilius nomine, *corollas et prætextas puerorum delinimenta esse*, exclamavit; *militibus agris opus esse et pecunia*. Ea vox assensu circumstantium excepta quum esset, Cæsar indignatus de tribunali descendit.

XXXV. At laudantibus Ofilium plerisque, et cæteros incusantibus, qui ad communem causam cunctabantur accedere; pari temeritate tribunus negavit, *opus aliis fore; se enim vel solum ad impetranda hæc tam justa sufficere*. Sed ille quidem tam ferociter loquutus in præsentia, postridie nusquam comparuit; neque rescire vulgus potuit, quid eo factum esset. Admonuit hoc exemplum cæteros, ut nemo unus præcipue, sed confertim uno ore acclamarent, *mitti velle*. Cæsar, satis intelligens, nondum militiæ pertæsos, ideo tantum postulare missionem, ut se paulo post cum Antonio dimicaturum (id enim fore olim apparebat) redimere operam eorum atque benevolentiam quoquo modo cogerent, minime cedendum judicavit; sapienter existimans, si semel

§ XXXIV. Appian. — Dio.

vinci passus esset, nunquam militum licentiam avaritiamque cessuram, quin aliud ex alio flagitarent.»

XXXVI. Igitur severitatem liberalitate temperans, ut diversa erant genera ætatesque militum, varie cum iis agere instituit : et Mutinensis quidem militiæ sociis, ut vetustissimæ legionum parti, missionem dedit; nihilo secius exsoluturum præmia pollicitus : quum hi discessissent ex insula (statim enim jusserat avehi), cæterique in petenda missione persisterent, dimisit omnes, qui dena stipendia explevissent; quo numero ferme erant, qui ad Philippos navarant operam; hos quoque facessere jussit ex insula. Sic dimissis circiter viginti millibus, cæteros pro concione adhortatus, *ne perfidiam sponte imperatoris militiam deserentium imitarentur*, laudavit, donavitque quingenis denariis, spe insuper facta, *fore, ut brevi honore opibusque cumulati dimitterentur*. Adjunxit, *nullius eorum opera deinceps usurum, quos invitus dimisisset, etiamsi instantissime deprecarentur; neque daturum præmia, nisi quos, causa cognita, dignos judicasset.*

XXXVII. Interim ut præsentibus promissum donativum repræsentaretur, quam ad rem pecunia deerat, statim a concione Siculis tributum imperavit talenta mille sexcenta. Sed Agrippæ coronam auream rostratam, itemque vexillum cæruleum, virtutis causa dedit; qui honos nemini ante eum erat habitus. His ita gestis, Statilium Taurum, cujus armis interim Sicilia tota cesserat, in Africam proconsule misit; a quo statim recepta vetere provincia, ne Numidia quidem moram fecit. Ita præmissa parte exercituum, cæteros ipse secum ex Sicilia deduxit. Hæc victoria Cæsari, non modo ad ingentem accessionem virium profecit, sed etiam opportuna fuit ad motus Italiæ coercendos, incipiente jam tumultuari Etruria; sed ad famam adventus ejus omnia confestim conquierunt. At Romæ, quo die parta, eodem etiam annuntiata victoria est : miles enim quidam, nescio quo furore correptus, ut tum singula maxime gerebantur, ita vocibus

§ XXXV. Dio. — § XXXVI. Vell. II, 81. — Appian. — Dio. — Oros. VI, 12.

ac gestu expressit; postremo, cursu Capitolium petens, ad pedes Jovis ensem deposuit, tanquam cessaturo posthac ejus usu, pacatisque redituris temporibus.

XXXVIII. Tanto maturius meditari adulationem potuit senatus, qui olim assuefactus servire fortunæ, et quibus illa faveret, immodicos honores redeunti decrevit; ipsi delato arbitrio, partem eorum, quam delegisset, aut simul omnes accipiendi. Obviam etiam egressus est longissimo itinere, simul incedente maxima multitudine populi; salutantemque deos, et e fanis domum se recipientem, prosequuti sunt. Postridie tam in senatu, ut moris erat, extra Urbem evocato, quam pro concione res suas atque consilia exposuit, idque, sicut solenne fuit ei in omnibus majoris momenti negotiis, de scripto, quod mox edidit. Argumentum erat plenum amoris et benevolentiæ.

XXXIX. Gestis suis enumeratis, gratias agebat Patribus, propter honores delatos : *laudationem enim, statuas, primam ubique sedem, triumphalem arcum, ovationem, coronam lauream perpetuo gestandam, ferias anniversarias quo die vicisset, atque eo die ut in cella Jovis Capitolini cum uxore et liberis epularetur*, decreverant. Sed ex his tum quædam recusavit Cæsar modesta oratione; promisitque, *consuetis honoribus contentum fore, cum præclara civilis exstincti belli conscientia*, quo sublato nunc tranquillitatem atque pacem jubebat exspectari, et quæ inde bona proficiscuntur. Atque ut ea jam inciperent persentiscere, se tributa, quotquot indicta, necdum persoluta essent, debitoribus remittere, dixit; itemque vectigalia nonnulla, et mercedes habitationum.

XL. Accepit tamen ex honoribus, *ut ovans iniret Urbem, et annua solennia victoriæ suæ, cum aurata statua in foro, habitu triumphali, cingentibus columnam navium rostris*,

§ XXXVII. Sueton. in Aug. cap. 24 et 25. — Appian. — Sen. de Benef. III, 32. — Virg. Æn. VIII, 684. — Vell. — Liv. Epit. — Oros. — Dio. — § XXXVIII. Appian. — Dio. — Sueton. in Aug. cap. 84. — § XXXIX. Appian. — Dio.

et inscriptionem hanc præferente basi : OB PACEM DIV TVRBATAM TERRA MARIQUE PARTAM. Ingressus est Urbem iterum Triumvir reipublicæ constituendæ causa, ovans ex Sicilia, idibus novembris.

XLI. Sub eos dies, offerente maximum pontificatum populo, quod eum adimi vivo cuiquam inauditum erat, recusavit; et quibusdam Lepidum pro hoste publico necari jubentibus, constantissime renisus est. Nec deerant, qui hæc secus interpretarentur : facta hæc, ut Lepido atque Antonio, tanquam dispari præditis ingenio, conflarent invidiam; neque sponte fuisse liberalem, sed quod exigi a depauperatis civibus non potuerit, donare quam perdere maluisse. At Patres ob ejusmodi moderationem multa decreverunt : *uti sacrosanctus haberetur, et qui eum verbo, quive facto læsisset, eadem pœna teneretur, ac si tribunum plebis violavisset*; quorum et potestatem, et in subselliis una considendi jus ei dederant.

XLII. Additum etiam, *uti habitaret in publicis ædibus*; postquam destinatam domus aream Apollo vindicarat. Plures etiam domos per procuratores suos in Palatio, ubi habitare decreverat, jusserat emi. Sed fulmine tactus est locus, responderuntque haruspices, *eum a deo desiderari*. Nec his contenti Patres, in Agrippam quoque, quem gratissimum Cæsari videbant, versa veneratione, decreverunt, *uti, quoties aliquis triumphans cum corona laurea inveheretur, ille acceptam a Cæsare navalem gestaret*. Inter hæc Valerium Messallam, propter navatam eo bello operam, augurem fecit Cæsar, quum proscriptus nuper fuisset; etiam aucto sacerdotum numero.

XLIII. Sed et Uticenses civitatem romanam beneficio Cæsaris acceperunt; et militibus promissus ager dividi cœptus; et deficiente publico, aliunde coemi Cæsar jussit. Passim enim per municipia et colonias deminuto capitum

§ XL. Dio. — Appian. — Casaub. in Sueton. Aug. cap. 22. — § XLI. Sueton. in Aug. cap. 27. — Fasti Capitol. — Appian. — Dio. — Oros. VI, 18. — § XLII. Dio. — Vell. II, 2. — Sueton. in Aug. cap. 29.

numero, agri supererant: in his Capua quum esset, magnum modum agrorum, quos publice possidebant Campani, ab his adeptus est, eosque militibus in supplementum coloniæ adscriptis distribuit: Cnosia invicem his attributa regione Cretæ, unde duodecies redibat annuum, multo largiore fructu, quam quem ex agris suis perceperant; et, qua maxime postea gloriati sunt, aqua Julia. Hæc enim profecto plurimum et ad salubritatem oppidi, et ad amœnitatem contulit: quorum aquæductuum etiamnum in ruinis antiquæ Capuæ vestigia et fragmenta sub terra reperiuntur.

XLIV. Inde circum exercitus literas misit, una die ubique aperiendas: jubebantur omnes fugitivi, quamlibet his fœdere Pompeiano concessam libertatem senatus confirmaverat, jamque se pro militibus illi gerebant, comprehendi. Hi posteaquam adducti sunt in Urbem, interrogati, unde et a quibus profugissent, dominis sunt restituti; quotquot reperire dominos non poterant, alii Romæ crucibus affixi sunt, pars magna per Italiæ Siciliæque civitates, unde quisque fugerat, pœnas dederunt. Et ut amplissimo ordini plus dignitatis accederet, vetuit amiciri Cæsar purpura, nisi magistratus senatorios; quoniam vestis illa etiam ab humilioribus usurpari cœperat.

XLV. Eisdem consulibus P. Canidius Crassus legatus Antonii, relictus ab eo in Armenia, et hanc devicit, et in Iberos exercitu ducto, regem Pharnabazum, prælio fusum, ad societatem belli contra vicinos Albanos adegit; et horum rege superato Zobere, progressus ad Caucasum usque, Antonii nomen famamque iis locis celeberrimam effecit. Cæterum ea res fraudi potius Antonio, quam honori et lucro fuit; quatenus successus ille vanum animum ad bellum Parthicum, quod jam olim secum agitaverat, vehementius impulit.

XLVI. Etiam in Monæse ingentem spem collocaverat,

§ XLIII. Vell. — Dio. — § XLIV. Appian. — Dio. — Oros. — § XLV. Plut. in Anton. — Dio. — Appian. Parth.

quem peritum regionum, et de Parthorum erga se affectu multa et præclara pollicentem, ejus belli ducem habere decreverat, regno promisso. Sed hæc quidem tota destinatio mox evanuit, postquam Phraates, Parthis moleste ferentibus Monæsis exsilium, miserat ad eum nuntios, dextram daturos, integram ei apud regem gratiam, et magna ab isto commoda fore. Pupugit ea res Antonium; cæterum, ne alios forte ad sese transituros deterreret, dissimulavit offensam, simul oblatam occasionem decipiendi Phraatis existimans. Ut enim incautum imparatumque invaderet, sibi gratum esse prætulit, redire ad suos Monæsem, pacis pararium; unaque misit legatos, amicitiam promissuros, si captivos et signa, Crassi calamitate amissa, Parthus reddidisset.

XLVII. Ipse interim Syriæ appropinquans, Fonteium Capitonem misit, ut Cleopatram adduceret, cujus amore deperibat, super cætera irritamenta communium etiam liberorum recordatione devinctus. Geminos ex ea sustulerat; e quibus puellam appellari *Selenen* jusserat, puerum *Helium*, siderum nominibus. Venit illa, nec modicam postulans laboris mercedem; Herodi quidem Judæo maximi discriminis causa fuit, cujus regno inhiabat. Effecit enim, ut propter interfectum Aristobulum, affinem suum, capitis arcesseretur; quemadmodum et Lysaniam, Ptolemæi filium, quem Ituræis Antonius dederat regem, Parthis favere calumniata, perdiderat.

XLVIII. Nam inexplebilis avaritiæ femina cunctis Syrorum regulis struebat insidias, ut, his sublatis, eorum ditiones dono Antonii obtineret. Igitur licet dimissum semel Herodem continuo infestavit, ut redimere pericula sua sæpius pecunia cogeretur: neque minus iniqua Arabi Malcho, duorum regna sibi flagitabat. Tandem Antonius, hinc muliebribus incitatus furiis, inde pudore retentus, ne aut daret omnia, aut negaret, Judæo Hierichunta et feracem

§ XLVI. Appian. — Dio. — Plutarch. in Anton. cap. 49. — § XLVII. Plutarch. — Dio. — Joseph. Antiq. Jud. XV, 4.

balsami regionem ademit, Nabatæo maritimam; sed et Phœnicum urbes cis Eleutherum fluvium usque ad Ægyptum, Cleopatram habere jussit, Tyro et Sidone exceptis, quas ab antiquo sciens esse liberas, eam gratiam, quantumvis blandienti reginæ, noluit gratificari: sed illa tamen ad Euphraten usque prosequuta proficiscentem, non ante dimisit, quam aliquot Ciliciæ Cretæque partibus, ad hæc Cyrene et Cypro auctior discederet.

§ XLVIII. Joseph. de B. Jud. I, 13, et Antiq. Jud. — Plut. — Dio.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XCV

IN LOCUM LIBRI CXXX LIVIANI.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI TRICESIMI.

. Antonius, dum cum Cleopatra luxuriatur, tarde Mediam ingressus, bellum cum legionibus octodecim et sexdecim millibus equitum Parthis intulit; et quum, duabus legionibus amissis, nulla re prospere cedente, retro rediret, insequutis subinde Parthis, ingenti trepidatione, et magno totius exercitus periculo, in Armeniam reversus est, viginti et uno diebus trecenta millia fuga emensus. Circa octo millia hominum tempestatibus amisit: tempestates quoque infestas, super tam infeliciter susceptum Parthicum bellum culpa sua passus est; quia hiemare in Armenia nolebat, dum ad Cleopatram festinat.

I. At M. Antonius, remissa in Ægyptum Cleopatra, quum Euphratis transitum diligentius, quam pro sua opinione, custodiri accepisset, in Armeniam iter flexit, a cujus rege, contra regem Medorum (Artavasdes nomen utrique fuit) invocabatur. Ibi lustrato exercitu, reperit legiones sedecim validissimas, cum Gallorum et Hispanorum cohortibus millia decem implentibus: equites legionarii simul cum auxiliis, millia sedecim; neque multo minor levis armaturæ multitudo. Sed hic tantus apparatus, cujus fama Bactrianos et

Indiam perterrefecerat, postremo in ludibrium abiit, corrumpente occasiones Antonio, dum amore Cleopatræ, velut insania correptus, citius seriusve justo agit omnia, non ad occasiones rerum, sed suas libidines deliciasque respiciens: nam et magnam ejus anni partem, dum luxuriatur cum Cleopatra, perdiderat; et quanquam æstas reliqua nequaquam par esset tantæ expeditioni, festinabat, ut apud illam hibernare posset.

II. Idcirco licet longe fuisset consultius, in Armenia reficere militem, qui decies centena millia passuum raptim confecerat, atque hieme ibi transducta, primo vere, priusquam ex hibernis Parthi moverent, occupare Mediam; sine mora profectus est, nuntiis etiam instigantibus, qui, Medum longe a suis finibus auxilium adduxisse Parthis, attulerant. Sed nec indicere bellum curæ habuit, quo prorsus inopinus invaderet; non ante professus hostem, quam Atropatenen attigit, quæ ab Armeniis Araxe fluvio disjungitur.

III. Progressus aliquantum, quum celeritatem, qua per Mediam irrumpere cogitabat in Parthos, mole impedimentorum tardari cerneret; relicto ad ea cum parte exercitus Oppio Statiano, majorem et firmiorem equitum peditumque numerum agens, ad Praaspa contendit. Erat ea Medorum regia, sita in munito et arduo colle, distans ab Araxe et finibus Armeniæ passuum millibus trecentis. Hic primum ipsa res arguit imprudentiam consilii, quo tormenta, quæ trecentis plaustris vehebantur, et arietem pedum octoginta reliquerat: nec enim idonea materies aderat in regione, humiles tantum arbores et mollis ligni educante.

IV. Quod proximum erat, aggerem jecit, ut velut ex æquo loco consereret cum propugnatoribus manum. Interea Parthus Medusque reges implicitum validæ urbis oppugnatione hostem sinentes, in Statianum mittunt haud

§ I. U. C. 716; A. C. 36. — Dio, lib. XLIX. — Appian. Parth. — Vell. II, 82. — Plut. in Anton. — Justin. XLII, 5. — Flor. IV, 10. — Liv. Epit. — § II. Liv. Epit. — Plut. — Dio. — Appian. — Flor. — Strab. lib. XI, p. 523. — § III. Vell. — Plut. — Dio. — Strab. — Appian.

ita magnam manum, sed satis validam adversus ex itinere fessos, et tale nihil exspectantes. Igitur et Statianus, et quos secum habebat (erant autem legiones duæ), irrumpentibus sub serum diei Barbaris, occidione cæsi sunt: nec evasit quisquam, præter unum Polemonem, Ponti regem, quem ceperunt vivum, acceptoque mox pretio, dimiserunt. Direptis deinde impedimentis, et corruptis machinis, pleni spiritus ac ferociæ, ad liberanda Praaspa contenderunt.

V. At Armenius Artavasdes, licet præcipuus suscipiendi belli auctor, in regnum, desertis Romanis, abiit; non sine crimine proditionis, quum neque ad Antonium adduceret copias, neque Statiano (potuisse enim creditur) subvenisset. At periculo suorum exterritus Antonius, licet ad primum Statiani nuntium propere signa moverat, nihil præter mortuos, et vestigia cladis reperit, ne hostibus quidem usquam comparentibus: quarum rerum sicut altera mœstitiam dubitationemque indidit animo; sic altera, quasi fugientibus ob metum Barbaris, utrumque exemit. Sed ubi reditum ad Praaspa fuit, et annona, vicinis omnibus vastatis, cœpit esse gravior; cum decem legionibus, tribus cohortibus prætoriis, et universo equitatu frumentatum iit; hoc maxime modo hostes ad pugnam elici posse sperans.

VI. Nec amplius unius diei progressus iter, quum circumfundi Parthos undique, vimque minitantes cerneret, signum pugnæ in castris proposuit. Cæterum detendi tabernacula jussit, ut speciem non pugnaturi, sed proficiscentis, præberet; ita lunatam Barbarorum aciem præteriens, imperavit equiti, simul animadverteret, tam prope accessisse signa legionum, ut inferri in hostem possent, invectus faceret initium prælio. At Parthi, stupentes spectaculo, disciplinam romani militis considerabant, servatis exacte ordinibus prætereuntis, et cum silentio quatientis pila; quum subito cum clamore irrupit eques, et usum arcuum propere

§ IV. Plut. — Flor. — Dio. — Liv. Epit. — Vell. — § V. Dio. — Plut. — Strab. lib. XI, p. 544, et XVI, p. 748. — Appian.

suggressus abstulit. Repugnabant tamen; sed ubi et funditores, violentiore ictu et longius pertingente, quam parthicæ sagittæ possent, incubuerunt, et legiones clamore scutorumque strepitu hostium exterruerunt equos; priusquam ad manus venire miles posset, solutis ordinibus abierunt.

VII. Ibi magnam in spem Antonius venit, posse profligari bellum, si fugientibus instaretur. At ubi ad sex millia passuum insequutus pedes, et triplo spatio eques, non ultra triginta viros cepisse, nec occidisse plus, quam octoginta, cerneret, gravis incessit omnibus sollicitudo, si quidem victores tantillum inferre detrimenti possent, victi tot amitterent armatorum millia. Dies insequens Praaspa repetentibus eosdem labores attulit; et vix dimotis hostibus, ad castra sua magno cum labore redierunt. Interim et obsessi, eruptione facta, relictos ad opera turbaverant, aggeremque incenderant. Igitur Antonius, rebus ubique parum ex voto fluentibus, tristior, advocatòs in concionem severissima oratione castigavit. « Quid hoc est flagitii, milites, inquit, aut « qua vecordia acti tantum militiæ dedecus admisistis? igna« viane vestra factum, an vero negligentia dicam, quod ex « oppido pæne capto facta eruptio, opera incensa, vos ipsi « a mollissimo genere hominum fusi fugatique estis?

VIII. « Medos enim, si nescitis, a multis ætatibus, priusquam « Pompeium et romana arma experirentur, non Græci modo, « sed etiam Syri Cappadocesque, omnibus ferme præliis vi« cerunt. Desinamus Romani jactare Pacorum, et parthicas « lauros, si ab his superari patimur, quos servire Parthis non « pudet. Scilicet si sub Ventidio militares, timeri ab hoc hoste « postulares, cui nunc et auspiciis et ductu M. Antonii par « esse non potes! Hoc vulgari per provincias placet, hoc « narrare hostes, audire socios, in Italiam, in Urbem, ad « senatum Cæsaremque perferri? Adeone tot legiones quum « essetis, me unius diei itinere distante, tueri opera non po« tuistis? ecquid futurum erat, si me ratio belli longiorem

§ VI. Plutarch. — Appian. — Dio. — § VII. Plut. — Appian. — Front. IV, 1, 37. — Liv. Epit.

« aliquam in expeditionem abstraxisset? In unius igitur op« pidi obsidione mihi cum tanto exercitu hærendum erit; « aut, si usquam abscessero, metuendum, ne vos, tanquam « relicta a pastore pecora, dissipemini?

IX. « At ego tribunos militum vobis, ego legatos reliqui, « penes quos hærere culpæ vestræ partem nolim, neque com« misisse quemquam, ut sim ei asperior, quam consuetudo « mea patiatur. Sed quemadmodum ingenio meo lenitas con« gruit, ita disciplinæ, quæ tutelam imperii et exercituum « continet, necessaria est severitas: nam hæc exempla si im« punita patiaris, quid erit deinceps flagitii, quod animad« versione dignum esse quisquam existimet? spe corrupta « celeriter expugnandi Praaspa, utilitatem publicam, et ar« morum nostrorum famam, et populi romani formidatum « prius his gentibus nomen prodidistis. Quantum nobis af« ferre potuerit moræ sterilis arborum regio, et propterea « multo labore ac tempore vix effectus agger, magno dolore « nostro sensimus; nunc ad eadem reficienda opera unde « otium nobis, unde materia erit? Vestrum hoc facinus erit, « quicumque huic culpæ affines estis; per vos irrisi con« temptique aut munitæ urbi sine machinis et operibus as« sidebimus, aut infecto negotio discedemus.

X. « Hoc ego nisi jam in auctores vindicavero, non recuso, « quin nullius usus imperator habear. Erit tamen apud me « non innocentiæ tantum securitas, sed etiam levioribus de« lictis venia: quos autem constabit gravius peccavisse, quam « ut condonari iis debeat, causam non dicent, quominus, « quam exemplo suo labefecerunt disciplinam, eam suppli« cio suo sanciant. » Mox legioni, cujus eo tempore statio fuerat, pro tritico hordeum admensus est, legato cum ignominia dimisso, punitisque duarum cohortium centurionibus omnibus, et manipulis decimatis. Inter eas calamitates, quum et eruptionibus Medorum, et præliis Parthorum Antonius fatigaretur, multique milites frumentandi causa progressi paulo longius interciperentur, sustinebatur tamen; donec præterito jam æquinoctio, subvereri Parthus cœpit, et suos, omnia potius, quam hiemem sub pellibus laturos, continere

in castris posset: suberat etiam metus, ne vel indignatione robur augente, vel accitis alicunde auxiliis, Romanus oppidum vi subigeret.

XI. Subornatis igitur notissimis quibusque Parthorum, parcius incessi romanos frumentatores, et nonnulla citra pugnam concedi, jubebat; præferrique benevolum animum in milites, in Antonium convicia jaci, qui tot egregios viros contumacia sua perderet: *mittendis enim ad regem legatis, pacem haud dubiam impetrari posse. Nunc illum exspectare in aliena regione famem ac hiemem, duos atrocissimos hostes, etiamsi præterea nulli essent: quod si tum retrocedere conentur, quomodo tandem emensuros iter, satis difficile futurum vel amicis et deducentibus Parthis?* Hæc ubi per multos et sæpe ad Antonium relata sunt, jussit, a Barbaris, si forte eadem hæc iterarent, exquiri, utrumne illa sciente, ac probante Phraate dictitarent? Tum demum ex amicis quemdam misit, qui ad tegendam turpitudinem, ne contentus tuta fuga videretur, captivos et signa Crassi repeteret.

XII. Legationem hanc Phraates superbo excepit apparatu, aurea sella sedens, ac nervum arcus pulsans. Nec oratione quam adspectu minus terribilis, longo sermone increpavit Romanos, *Antoniumque* jussit *satis habere, quod suos milites, suaque signa retineret; ac si cordi fœdus esset, primo quoque tempore Parthorum finibus excederet: sic tutum ei discessum, pacemque fidam fore.* Dura conditio erat, sed duriora timebantur: idcirco paucis inde diebus vasa colligens, præ pudore milites alloqui non potuit, vir alioquin præstans facundia, et civilibus militaribusque concionibus exercitatissimus; vicemque suam hortandi milites Domitio Ahenobarbo demandavit. Ea res multis displicuisse dicitur, contemni se putantibus, post tot toleratas ærumnas: plerique rem, ut erat, conjicientes, æquioribus animis imperium sequuti sunt. Quum recessisset a Praaspis Antonius, Medi relicta ab eo opera, aggere disjecto, incendere.

§ X. Front. Strat. IV, 1. — Dio. — Plutarch. in Anton. — Appian. — § XI. Appian. — Plutarch. — Dio. — § XII. Dio. — Plutarch. — Appian.

XIII. Tum vero maxima exceperunt Antonium pericula, insanique labores; et erat actum de universo exercitu, ni e mediis hostibus auctor salutis exstitisset. Parthos in præliis opera servorum uti consuevisse, supra etiam indicavimus; et inter equitum millia quinquaginta, quæ occurrerunt Antonio, solos quadringentos liberos fuisse, relatum est. Igitur et milites Crassiani hoc in numero quum essent inventi; quidam eorum, natione Marsus, noctu accessit ad vallum, monuitque, ne itinere, quo venerant, reverterentur; quippe per campestria et plana redituros inevitabilis manebat a parthis equitibus pernicies; montanis et silvestribus locis tutior Romanis receptus erat, hostibus impeditior persecutio: neque vero simulatæ paci fidendum, idem Marsus admonuit; simul viarum offerens ducem, et, quum fides postularetur, vinciendum se præbens, donec Armeniam attigissent.

XIV. Ita vix itinere bidui progressum est per pacata in speciem omnia; die tertio, quum, juxta fluvium incedente agmine, ruptum recens aggerem Marsus animadvertisset, effusasque in viam aquas, haud procul abesse hostem monuit: vixque spatium Antonio fuit diducendi ordines, ut procurrere levis armatura posset, quum Parthi se intulerunt; et a velitibus atque funditoribus, post multa utrinque vulnera, repulsi, denuo fecerunt impressionem. Tum vero gallus eques emissus est, disjecitque atque dissipavit parthicas alas, ut eo die quidquam præterea tentare desinerent.

XV. Hoc documento admonitus imperator, quadrato deinceps agmine semper incessit, non a tergo tantum, sed etiam in lateribus levi collocata armatura; equitibus injunctum, ut, hostes repulisse contenti, longius ne persequerentur. Quum eundo pugnandoque proximum quatriduum ita præterisset, ut Parthos, non minoribus acceptis, quam

§ XIII. Liv. Epit. — Justin. XLI, 2. — Vell. — Appian. — Plutarch. — Hor. Carm. III, 5. — Flor. IV, 10, et ibi Freinshem. — § XIV. Appian. — Dio. — Plutarch.

illatis detrimentis, tæderet incepti, simul instans hiems desiderium repetendi domos faceret, rem probe restitutam Fabii Galli temeritas afflixit. Vir erat fortis et strenuus; ideo facile persuasit Antonio, ut sibi ad tutelam postremi agminis majorem numerum levis armaturæ, simul aliquot equitum alas concederet; cum his se sperare operæ pretium facturum.

XVI. Incumbentibus deinde Parthis, quum submovisset hostem, non ex priorum dierum instituto recepit se ad suos, sed cupidius institit pugnæ. Igitur qui in ea parte curabant, a se divelli Gallum videntes, revocabant hominem; et Titius quæstor, manu signis injecta, convertere jubebat, increpans Gallum, cujus stoliditate tot viri fortes in discrimen adducerentur. Ille, sua curare quæstorem jubens, perstitit in sententia, donec ab hostibus circumventus, auxilium postulavit. Ibi vero magna tum cæterorum ducum imprudentia, tum P. Canidii, qui apud Antonium plurimi fiebat, paucæ cohortes alæque subsidio missæ; deinde, dum illæ vincuntur, aliæ aliæque: ita factum, ut priorum quorumque consternatione etiam recens advenientes auferrentur: nec sisti potuit, donec fulsere signa legionum, quas a prima acie raptim Antonius adduxerat. Inprimis tertiæ legionis virtus, per medium fugientium agmen enisa, Barbaros ab insequendo deterruit.

XVII. Ea pugna non pauciores tribus millibus amissi; sauciorum ad quinque millia recepta, in quibus auctor cladis Gallus, quatuor transfixus sagittis, haud diu superfuit; cæteros Antonius obiens, multa commiseratione, nec sine lacrymis consolatus est. Nec deerant Antonio artes, quibus militari vulgo probaretur: nobilitas, facundia, simplicitas, et quod in donando erat largissimus, in colloquendo comis, mirificum ei conciliabat favorem. Tum vero se curæ videntes esse imperatori, sic affecit penitus, ut obliti vulnerum, *eum sui ipsius curam agere* juberent; *eo salvo, salvos milites, salvum omnem exercitum fore.* Mox

§ XV. Plutarch. — Appian. — § XVI. Plutarch. — Appian.

cum pulla veste proditurus in concionem, vetantibus propter omen amicis, imperatoriam purpuram sumpsit; verbisque factis, quum victores laudasset, pulsos incusaret; adeo commoti sunt, qui arguebantur, ut, causis fugæ indicatis, tamen se vel decimandos, vel arbitratu ejus puniendos offerrent, modo tristari imperator, et ægro esse animo desineret.

XVIII. Tum ille vicissim tactus hoc animo obsequioque militum, sublatis in cælum palmis, « Vos vero, inquit, dii « deæque omnes, precor, ut si quid isthinc præterea impen- « dit calamitatis, id omne meum in caput vertat; at vos tam « bonis, tamque amantibus mei militibus parcite ». Sed hæc mutua inter imperatorem et exercitum benevolentia sic confirmavit animos, ut hostes, qui post hanc victoriam nihil non sibi pollicebantur, spe sua judicioque magnopere fallerentur. Illi contra suam consuetudinem prope castra romana pernoctaverant; et affluentibus in horas aliis (nam et ex perpetuo comitatu suo, tanquam ad paratam prædam, multos rex mittebat), ad numerum quadraginta millium equitum aucti, Romanos iter facientes invaserunt. Sed alacriter ab his repugnatum est, donec per declivia euntibus rursum acerrime institerunt Parthi, tanta multitudine sagittarum immissa, ut pæne obruerentur.

XIX. Ibi jussu Antonii legionarius miles, receptis in medium velitibus et equitatu, testudinem fecit, in quam cadentibus sagittis, hostium pharetræ sine noxa militis exhaurirentur. Inusitatum id spectaculum non uno errore decepit Parthos : primo enim, quum in sinistrum genu omnes procubuissent, essetque idem ab equis ad hoc exercitis factum, Barbari vulneribus et fatigatione deficere Romanos simul omnes rati, omissis arcubus arripuerunt contos, sic interfecturi jacentes. Sed ubi cominus ventum, consurgens subito miles pilis conjectis complures interemit; reliquos, miraculo rei et suorum casu attonitos, conjecit in fugam, eo terrore, ut deinceps aggredi legiones non aude-

§ XVII. Plutarch. — Appian. — § XVIII. Plutarch. — Appian.

rent. Igitur denuo pacis in speciem frumentum aut pabulum petentibus occurrebant, remissos ostendentes arcuum nervos, *neque se ulterius infestos fore abeuntibus: paucos Medorum sequuturos, unius alteriusve diei itinere; nec inferendi periculi causa, sed tutandis vicis suis paulo longius distantibus.*

XX. Sed suberat ingens dolus, et exitiosus omnibus, si declinassent in campos; quod spe parthicæ pacis, et ob commoditatem aquandi factum esset, nisi nobilis Parthus in castra romana venisset, Monæsis se propinquum esse dicens, et ejus in gratiam salubre consilium afferre. Collibus deinde eminus ostensis, « Sub his, inquit, universæ « Parthorum copiæ latent, excepturæ vos, siquidem in campos signa demiseritis. Altera, qua instituistis pergere, via, « molestias habet, quibus assuevistis : hanc vero si prætuleritis, scitote, vos M. Crassi fato perituros ». Quum eadem dux viæ Marsus diceret, neque magnopere aliud timendum superesse, præter iter unius diei, per loca arida; sequutus consilium Antonius, aquam portari jussit in utribus et galeis, quod omnia vasa defecerant. Sed Parthi, animadverso suas insidias non succedere, præter morem suum noctu sequuti agmen, sub ortum solis extremis incubuerunt, vigilando et eundo defatigatis; quippe eadem nocte circiter triginta millia passuum confecerant.

XXI. Huic labori periculum additum, priusquam exspectabatur (longius enim abesse hostem putaverant), ad hæc sitis non aquarum modo penuria, sed etiam calore certaminis accensa (pugnandum enim simul et incedendum erat), pæne ad desperationem impulit universos; donec, flumen esse in proximo, eoque jam primos pervenisse ordines, auditum est. Sed ne sic quidem miseriarum finis, accessio quin immo fuit: salinacidas enim aquas amnis vehebat, quæ potæ stomachum exulcerabant dolore, sitimque ultro adaugebant. Nec ignorabat hæc Marsus, aut monere

§ XIX. Front. Strat. II, 3. — Plutarch. — Dio. — Appian. — § XX. Plutarch. — Appian. — Flor.

omittebat: sed impatientia sitis vicit; neque præsens molestia sinebat curare, aut metuere futuram; donec Antonius rogando, docendoque, *non longe flumen abesse salubrius, atque ultra viam asperam, ubi necessario finem insequendi facere Parthos oporteret; ne igitur ob tantillam voluptatem tam in propinquo sitam spem incolumitatis corrumperent;* permovit eos, ut, coercita potandi lubidine, castra ponerentur.

XXII. Jam et Parthi ex more recesserant, quum iterum Mithridates adfuit, post modicam quietem properari jubens ad proximum trajiciendum amnem; nec longius Parthos sequuturos. Contra Antonius aurea illi vasa quamplurima dono misit; ex quibus ille, quotquot occultare veste poterat, secum abstulit. Cæterum iter ejus diei quietum fuit; sed nox insequens terrorem habuit maximum, ipsis militibus auctoribus, qui passim occidebant spoliabantque eos, penes quos aurum et argentum esse sciebant; diripiebantque pecunias Antonii, et argentum ejus factum concidebant dolabris. Tum vero correptus ultima desperatione, qui hostium eam irruptionem esse crediderat, Rhamnum libertum suum, qui fuerat gladiator, jurare coegit, confestim mortem illaturum, ubi jussus esset, ablaturumque caput, ne aut vivus perveniret in potestatem hostium, aut mortuus agnosceretur.

XXIII. Inter hæc amicis complorantibus, dux itineris, suaviorem et humidiorem auram sentiens, haud procul abesse miseriarum finem docuit, flumine vicino; simul allatum est, tumultum e militari licentia natum esse. Igitur ad hunc cohibendum castrametationis dari signum jussit. Dum tentoria figuntur, simul cum oriente die Parthi adfuerunt: idcirco sicut fuerat superioribus diebus factum, iterum testudine se Romanus texit, donec vis major præterisset. Tum iter et pugnam continuando primum agmen fluvium attigit; objectisque ad arcendum hostem equitibus, quod vulneribus aut morbo debile erat in exercitu trajectum est. Ibi demum, remissis arcuum nervis, quieverunt Parthi,

§ XXI. Appian. — Plut. — Flor. — § XXII. Appian. — Plut. — Flor.

acclamante quodam ex ducibus : « Ite, et bene valete, Ro« mani; merito virtutem vestram in cælum effert fama, qui « Parthorum tela incolumes sustinuistis ».

XXIV. Sed illi, promissis hostium minime fidentes, otio læti, transmiserunt universi, curatisque jam ex commodo corporibus, reliquum ad Araxem iter die sexto peregerunt. Eo loco postremum timuerunt, sparso rumore, Parthos insidiari vorticosum et profundum amnem transituris. Sed vanus ille timor fuit; transgressique sine noxa, quum tandem in pacatiora venisse intelligerent, præ gaudio procidentes osculabantur amicum Armeniæ solum, et in mutuos complexus ruebant cum lacrymis, tanquam erepti ex inferorum faucibus, vitæque redditi : nam profecto miserrimus hic et patientissimus exercitus longo tempore ærumnas incredibiles pertulerat; per ignotas regiones, et hostilia omnia, viginti et uno diebus trecenta circiter millia passuum fugiendo emensus.

XXV. Inter hæc fames etiam incubuerat, crebris præliis impedientibus frumentationem, et inopia jumentorum, quorum pleraque variis modis interierant, reliqua sauciorum corporibus et sarcinis onerabantur. Reperio, chœnicem frumenti venisse denariis quinquaginta; panes hordeaceos pari pondere argenti fuisse permutatos. Et per se satis grande malum fames erat, et aliorum causa; quippe plerosque ad nefandos cibos adigente necessitate, radices herbæque vellebantur, nullo salubrium noxiorumque discrimine. Sed eminebat una pestis, quæ in cibo sumpta mirum insaniæ genus, et ex eo mortem inferebat. Inde qui gustassent, omnium aliorum immemores, vertendis lapidibus tanquam re maxime seria occupabantur; donec transmisso veneno ad vitalia, bilem evomentes conciderent. Et didicerant quidem adversus hanc ægritudinem vinum esse remedio; sed illud quoque jam defecerat.

XXVI. Super hæc instabant vi ac dolis Barbari præ-

§ XXIII. Plutarch. — Appian. — Flor. — § XXIV. Plutarch. — Appian. — Liv. Epit. — § XXV. Appian. — Plutarch. — Oros. VI, 19.

occupantes angustos transitus, fossis et operibus obstruentes viam, aqua pabuloque prohibentes: quod si forte per commodiorem aliquem locum processurum agmen videbatur, spargebant Parthi famam, ibi maximum esse periculum ab insidiis; subornatis, qui per speciem benevolentiæ monerent loca peti, veris periculis minime caritura. Jam et perfugere quidam tot incommodorum tædio tentaverant; et nisi Parthorum sagittis in conspectu cæterorum cooperti fuissent, periculum erat, ne plerique sequerentur.

XXVII. Idcirco sæpius exclamasse Antonium ferunt, *O decem millia!* Græcos assignificantem, qui, duce Xenophonte, longius iter, et a pluribus infestati, confecerant. Perisse dicuntur militum viginti millia, quatuor equitum, calonum pars ferme tertia: impedimentorum prope nihil superfuit. Cæteros etiam, quum se jam omni molestia defunctos crederent, haud multo leviora prioribus mala exceperunt: primum ex longa inopia cibus potusque immoderate sumptus concitavit atroces morbos, ut multi colicis doloribus et hydrope exstinguerentur; deinde tempestatibus amissa sunt octo circiter hominum millia, dum ex ardoribus Armeniæ Cappadocum frigora succedunt, et ex subita mutatione cæli corpora, olim variis debilitata modis, concipiunt morbos.

XXVIII. Ferunt, Antonium adeo tulisse hæc ægre, ut vetuerit referri ad se pereuntium numerum, quum mederi, qua voluisset ratione, non posset; qua potuisset, nollet. Quippe in Syriam, atque inde Ægyptum properans, ut apud Cleopatram hiemaret, neque hiberna habere in Armenia voluit, nec gerere cum eo rege bellum; multis instigantibus, ne perfidiam hominis inultam pateretur: nec enim dubitabatur, quin ille victoriam parthicam corrupisset; quando inter proficiscendum profligaverant hostem decies octies, sed levi cedentium damno, quos propter velocitatem equorum assequi Romani non potuerant: quod

§ XXVI. Appian. — Plutarch. — Dio. — Oros. — § XXVII. Plutarch. — Appian. — Vell. II, 83. — Liv. Epit. — Flor.

si armenii equites, assueti parthico hosti, neque celeritate impares, adfuissent, ingens periculum Parthis incubuerat, ne propulsantibus Romanis, persequentibus Armeniis, grandi aliquo infortunio mactarentur.

XXIX. Sed Antonius, in alia tempora vindictam differens, pecuniam et commeatum ab rege tanquam socio et amico accepit; neque proditionem exprobrando, neque ullis aliis in rebus priorum temporum prætermissa aut imminuta comitate. Ex Armenia, licet jam adulta hiems esset, per continuas nives Cappadociam raptim transiens, Antiochiam pervenit; nec ibi commoratus, cum paucis ad mare descendit et in castello quodam inter Berytum et Sidonem (*vicum album* vocabant) Cleopatram exspectavit; sæpe a poculis, quibus intemperanter delectabatur, exsiliens, ut specularetur adventum ejus. Postquam illa adfuit, vestem et pecuniam exercitui divisit, quinque et triginta denarios singulis, tanquam allatum a Cleopatra donativum.

XXX. Sed alii vestem a regina suppeditatam aiunt, pecuniam negant; cæterum illius nomine distributam, ab imperatore profectam esse. Hic expeditionis Antonianæ exitus quum Romæ non ignoraretur, et fama nuntiante veritatem, et diligenter explorante cuncta Cæsare; tamen supplicationes in Urbe, tanquam bene gesta republica, fuerunt. Quippe Marcus, occultatis cladibus, tantummodo si qua erant paulo meliora, inflatius perscripserat; quod vivus e tantis periculis evasisset, victoriam vocans. Et supersedebat arguere Cæsar, durante adhuc Sexti bello; dein ratus fore, ut Antonius sua sibi vecordia malum arcesseret. Nec deerant, quæ domi curarentur, ubi quotidie multa ex antiquo more mutabantur: nam neque ædiles ullos iste annus habuit, quod civilibus bellis attritæ multorum facultates, insanis ludorum sumptibus terrebant petituros; neque præfectus Urbis feriarum causa fuit.

XXXI. Sed illorum partibus prætores et tribuni plebis

§ XXVIII. Dio. — Liv. Epit. — Flor. — Plut. — Appian. — § XXIX. Dio. — Plut. — Oros. — Flor. — § XXX. Vell. II, 82. — Flor. — Dio.

functi sunt; hujus, delecti quidam e collegio prætorum. Reliqua negotia publica tum in Urbe, tum per universam Italiam, illo et sequentibus aliquammultis annis. C. Cilnius Mæcenas eques romanus administravit. Eodem anno Cn. Domitius triumphavit ob res in Hispania gestas, a. d. XVI kal. sextil. Hic aurum coronarium non ab aliis, quam Hispaniæ civitatibus, acceptum, partim instruendo triumpho insumpsit; reliquum contulit ad refectionem Palatii. Ejusdem operis ornamentis et mutuo sumptas ad triumphum a Cæsare tabulas et statuas immiscuit; repetentique Cæsari facete respondit, *mitteret ipse et juberet tolli; sibi enim ad hoc ministerium deesse famulos:* et Cæsar, ne res dedicatas diis auferre videretur, acquievit. Huic victoriæ deberi rationem apud Hispanos computandi tempora, quam *æram* vocant, viri docti non male existimant, victa gente romanis ritibus paulatim mutante patrios; quemadmodum et paulo post, Antonio superato, Ægyptii Julianum annum receperunt.

§ XXXI. Dio, lib. XLVIII. — Fasti Capitol. — Usser. Ann. a. C. 28 et 38.

JOANNIS FREINSHEMII
SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM
LIBER XCVI
IN LOCUM LIBRI CXXXI LIVIANI.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI TRICESIMI PRIMI.

Sex. Pompeius, quum in fidem M. Antonii veniret, bellum adversus eum in Asia moliens, oppressus a legatis ejus, occisus est. Cæsar seditionem veteranorum, cum magna pernicie motam, inhibuit; Iapydas, et Dalmatas, et Pannonios subegit. Antonius Artavasdem, Armeniæ regem, fide data perductum, in vincula conjici jussit, regnumque Armeniæ filio suo, ex Cleopatra nato, dedit; quam uxoris loco, jampridem captus amore ejus, habere cœperat.

I. Quum deinde L. Cornificius L. F. Sex. Pompeius Sex. F. anno darent nomina, novam in spem opprimendi Parthorum regis Antonius venit, quod Polemon, Zenonis Laodiceni oratoris filius, quem Ciliciæ Pontique parte attributa regem appellaverat, venerat Alexandriam, *a Medo se mitti*, dictitans, *cui male cum Parthis conveniret, ob prædam inique divisam, et inde orta jurgia, ex quibus in amittendi regni timorem Medus incidisset*. Is igitur Antonium exciri jusserat, omnes opes suas in belli societatem offerens;

§ I. U. C. 717; A. C. 35. — Dio, lib. XLIX. — Strab. lib. XII, p. 556 et 578. — Appian. B. Civ. lib. V, p. 715. — Plut. in Anton. cap. 68.

idque facere tanto cupidius credebatur, ut Armeniæ regem ulcisceretur, iratumque ei Antonium attraheret, a quo contra se quoque nuper adductos eosdem Romanos dolebat.

II. Igitur Antonius, nihil addubitans victoriam suam fore, si Medorum sagittariis et equitibus, quæ superiore bello sola ipsi præsidia defuerant, adjuvaretur, novam expeditionem parabat, ut ad Araxem fluvium Medo conjunctus, impetum in Parthorum regionem faceret. Interim ut Artavasdem Armenium dolo caperet, evocavit eum, quasi de rationibus suscepti belli deliberaturus. Sed illi fraus suboluit, nec se commisit Antonio: quapropter hic, dissimulata ira, sub specie belli Parthici, oppressurus imparatam Armeniam ex Ægypto movit. Interim et Sex. Pompeius hoc maxime modo calamitatibus bellisque suis finem imposuit. Quum Messanæ suorum fidei diffisus, per altum vela facturum dixisset, exstincto navis prætoriæ lumine, oram Italiæ legit; spoliatoque obiter Junonis Laciniæ fano, Corcyram atque Cephalleniam advectus, in quosdam suorum, forte vi tempestatis eodem ejectos, incidit.

III. Nec tamen assumpsit omnes; sed, exposito periculo, si pauciores, quam ut se defendere, plures, quam ut latere possent, simul incederent, plerosque aliam alibi æquiorem quærere fortunam coegit: cum cæteris Mitylenæorum portum tenuit, qua in civitate bello civili pater Pompeius hunc puerum adhuc, cum noverca Cornelia deposuerat, et Lesbiis eum ob patris memoriam cupide recipientibus, hiemem ibi exigere statuit, quod Antonius, ad quem ibat, in Mediam processisse nuntiabatur. Sed postquam præfectum Asiæ C. Furnium sibi parum amicum expertus, Antonii improsperam fuisse Parthicam expeditionem didicit; in spem adductus est, si quidem perisset Antonius, in ejus se potentiam succedere posse; sin superesset, saltem in imperii venire societatem.

IV. Duabus præterea rebus animus ei augebatur; recenti

§ II. Plutarch. — Dio, lib. XLIX, p. 270. — Flor. IV, 8. — Appian. B. Civ. lib. V, p. 747. — § III. Appian. — Dio.

memoria Labieni, qui Asiam omnem celeriter subegerat; et quod ad eum quotidie multi confluebant ex Sicilia et aliis provinciis. Igitur imperatorio habitu resumpto, de Peræa occupanda consilia agitabat; missis interim Alexandriam legatis, Antonio societatem et amicitiam offerens, quum paulo ante jubenti arma ponere Antonio, et sic promittenti veniam, dicto audientem fore rescripsisset. Tum vero speculandi causa suos per speciem legationis misit; et eodem tempore legatos in Thraciam Pontumque, legatos ad Parthorum regem, eo se recipere cogitans, hac spe, futurum, ut Romanus et Pompeius, exercitui parthico dux, ut modo Labienus, præficeretur. Nec omittebat augere classem, exercere remiges; quoties argueretur, prætexens a Cæsare metum, aut Antonio parari ista dictitans.

V. Legatorum Pompeii talis ad Antonium oratio fuisse traditur. « Missi sumus a Pompeio, qui fortuna iniquiore « coactus relinquere Siciliam, ad tuam dexteram confugit, « non quasi deesset, quo se reciperet, sed quia magnitudi- « nem animi tui, fidemque et simplicitatem morum, multis « experimentis cognitam semper probavit: nec enim longin- « quus erat aut difficilis in Hispaniam cursus, quæ patrem « ejus, quæ fratrem constantissime dilexerat, quæ protexit « ipsum post cladem fratris rerum omnium inopem, quæ « mox adjuvit enisissime, et, quam semper exhibuit, nunc « quoque pollicetur operam. Cæterum ille sic est affectus « animo, ut tuam fortunam, atque adeo voluntatem sequi « malit; tecum, si pax placet, quiescere, tecum, si bellum « anteponis, adire pericula postulet. Neque vero recens hunc « induit animum: jam olim, quum Siciliam adhuc firmiter « obtineret, Italiam popularetur, amicitiam tuam ambiit, « matre quoque tua, quam servatam ad te misit, pararia « pacis atque societatis usus.

VI. « Atque utinam eadem tibi mens fuisset! utriusque « res longe nunc haberent commodius; neque Pompeius « expulsus Sicilia foret, neque tu adversum Parthos expedi-

§ IV. Dio. — Liv. Epit. — Appian.

« tione irrita teque et exercitum fatigavisses: nam sine tua « classe nihil adversus Pompeium Cæsar potuisset; nec ad- « versus te Parthi, si fuisses adjutus his copiis, quas tibi « Cæsar promiserat. Sed præterita quoniam mutari ne- « queunt, ne vituperemus; documentum potius inde suma- « mus ad ea, quæ sunt in manibus. Ecce nunc iterum eadem « illa Pompeius monet, quæ utinam illo tempore ad ani- « mum admisisses! toties deceptus, tot appetitus insidiis, « aliquando dispar tuo Cæsaris ingenium, artes dissimillimas « agnosce. Ita neque simulatis fœderibus ejus, neque sub- « dola affinitate capieris: nam ab hoc quidem homine fidum « pacatumque nihil exspectaveris; simul ipsi vires placebunt « suæ, frustra tot amicitiæ vincula jactabis, infestus impla- « cabilisque fiet.

VII. « Ecquid enim Pompeii fortuna mentem aperire Cæ- « saris potuit, quem sine causa bello petivit, neglecto fœ- « dere? ecquid Lepidi, quem potestatis et victoriæ socium, « imperio et dignitate spoliavit? idque te inconsulto, citra « cujus assensum tantarum rerum nihil oportebat geri; te « fraudato præmiis utriusque victoriæ, quem decebat com- « modorum omnium participem consortemque haberi. Sed « ille unus imperare omnibus, unus obtinere, quidquid tot « sæculis rei romanæ partum est, postulat. Ideoque, sub- « motis jam cæteris hominibus, qui resistere ambitioni ejus « poterant, te propediem, ne dubita, petiturus est, qui nunc « cupiditatibus illius unus obstas.

VIII. « Hæc quidem te quoque clare perspicueque videre « existimat; sed tamen a se etiam moneri voluit, quo duo « hæc penitus intelligeres: primum, neque moleste Pom- « peium ferre, quod naves Cæsari præbuisti, cujus ad bellum « parthicum tibi necessaria tum videbatur amicitia; alterum, « spem esse Pompeio permagnam, te, considerata fraude « Cæsaris, et perpetuo consiliorum ejus tenore, damnisque « et periculis parthici belli, quorum ille non mittendo pro- « missos exercitus maxima causa exstitit, non esse commis- « surum, ut diutius injuriæ tuæ vindictam, amicis solatium, « inimico ludibrium debeas. Denique ut compendio Pom-

« peii mentem omnem edisseramus, sic habe : Sextus cum « tota classe, fidelissimisque copiis, quæ ne adversa quidem « fortuna usum reliquerunt, in tuam se fidem tradit. Tu vero, « sive quietæ res manebunt, insigne pacis ornamentum ha- « bebis, servatum Magni Pompeii filium ; sive turbabuntur, « juvenis acer, industrius, invisus infestusque Cæsari, tot « una adductis navibus, tot fortissimis viris, minime pœni- « tenda partium tuarum erit accessio. »

IX. Antonius ad hæc respondit, *se mandasse M. Titio, ut cum parte syriacarum navium militumque descenderet in Asiam, Sextumque, si se armis tueretur, invaderet; sin vero, honorifice ad se deduceret : jam igitur in manu Pompeii esse, utram experiri sortem malit.*

X. Hæc quum maxime agerent, adducti sunt, quos in Parthos Sextus miserat, ostensique legatis, excusantibus *tempora juvenis, in maximas angustias conjecti : nec indignari Antonium debere, si illi dubitatione quadam, ne plus apud Antonium veteres offensæ, quam preces suæ valerent, ad Barbaros respexisset : omnem certe eam cogitationem, quemadmodum sit ex desperatione nata, ita, simul cognoverit, ab Antonio se recipi, in nihilum abituram.* Et satisfieri sibi passus est Antonius, placabilis ingenio, neque suspicionum tenax. At Sextus, audito, contra se Titium mitti, quem ob defectionem a suis partibus oderat, Ahenobarbum in suam redigere potestatem conatus est, eo pignore suam salutem in tuto fore ratus.

XI. Caius enim Furnius, Antonii nomine Asiam obtinens, appellentem eo Pompeium arcere insuper habuerat, neque satis ad hoc validus, neque comperta dum Antonii voluntate. Sed ubi eum bello se parare animadvertit, provincialium habito delectu, Domitium quoque Ahenobarbum accivit propinqui exercitus ducem, cum rege Amynta : et convenerant illi, quum amicorum quidam Ahenobarbi Curius prodere illum Pompeio conatus est ; sed proditus ipse, convictusque de consilii sententia, pœnas dedit. Pompeius,

§ IX. Dio. — Appian. — Oros. VI, 19. — § X. Dio. — Appian.

interfecto suo libertò Theodoro, quem unum arcani ejus conscium indicasse rem rebatur, abjecit de cætero inutile fallendi consilium, et proditione Lampsaco potitus, magnis stipendiis invitavit italici generis homines, quos eo C. Cæsar dictator in coloniam deduxerat.

XII. Jamque sub signis trium legionum instar habebat cum equitibus ducentis. His copiis subito comparuit Cyzici, oppidum commodissimo situ proditione recepturus. Sed repulsus a militibus, qui custodiæ gladiatorum, quos forte ibi habebat Antonius, erant additi, portum Achæorum repetiit. Venit eodem et Furnius, semper observans eum, ne quam urbem occuparet, et frumentationem impediens. Hunc quoniam allicere Pompeius ad pugnandum nequiverat, in castris suis adortus misit aliam manum, quæ sibi resistentem a quæstoria porta invaderet. Et successit dolus; irrumpentibus Pompeianis a tergo, coactus castra relinquere Furnius, multos milites amisit.

XIII. Per Scamandrios enim campos, imbribus madentes, perquam impedita fuga fuerat. Hujus victoriæ fama Sexto multorum conciliabat animos: et ex Furnii auxiliis pars magna egeni tributisque exhausti homines, gaudebant stipendia facere sub Sexto, qui pecuniosus et liberalis habebatur. Satis jam belle procedere cætera videbantur; sed equitatus deerat. Igitur comperto, alam equitum italicorum ad Antonium pergere, quam Athenis Octavia miserat, ablegavit ad eos corruptores cum auro; sed deprehensi sunt ab his, qui sub Antonio Macedoniæ præerant, aurumque inter equites proditionem abhorrentes distributum.

XIV. Interim Sextus, Nicæa atque Nicomedia, præclaris Bithyniæ urbibus, occupatis, pecunias colligebat, invalido ad prohibendum Furnio, qui propinquis locis castra muniverat; donec ei primum advenerunt e Sicilia naves septuaginta, reliquiæ classis, quam Antonius Cæsari commodaverat; neque multo post cum aliis centum et viginti e Syria

§ XI. Dio. — Appian. — § XII. Dio. — Joseph. Antiq. Jud. XV, 10, et de B. Jud. I, 15. — Appian.

Titius adfuit. His ad Proconnesum appulsis, Sextus, classe desperans, incendit naves, quas gravioribus sarcinis oneraverat; remigesque ad pedestrem militiam transtulit, ne tum quidem consilio bellandi deposito. Quapropter amicorum ejus principes, Cassius Parmensis, Nasidius, Saturninus, Thermus, Antistius, cæterique, et præcipuo apud eum honore habitus Fannius, postremo socer ipse Scribonius Libo, pacta salute, ad Antonianos duces transierunt.

XV. Ille destitutus, castris nocte relictis, in mediterranea Bithyniæ contendit, Armeniam, ut existimatum est, petens. Luce reddita, Titius Furniusque, et cum his Amyntas, persequuti fugientem, circa vesperam attigerunt; et quia omnes pariter ab nocturno prælio abhorrebant, castra utrinque sunt posita. Tum quoque consilium audax Pompeio susceptum fuit, nec futurum inutile, si tam urgendis cœptis pertinax, quam ad tentandum promptus fuisset: tribus enim cetratorum immissis millibus, hostes castris expulerat, poteratque fortassis absolvere victoriam, si fusis fugatisque insisteret. Sed ille, contentus aliquid præripuisse itineris, brevem ejus lætitiæ inanemque fructum sensit: mox enim collectis viribus hostes insequuti, carpendo extremum agmen, confirmando provinciales, frumentum, aquam, pabulum eripiendo, in eas angustias redegerunt hominem, ut spretas antea conditiones repetere cogeretur.

XVI. Demum circa Midæum, haud incelebre Phrygiæ majoris oppidum, colloquium Furnii expoposcit, quem ut paternum amicum, et majoris dignitatis, Titio præferebat. Quum utrinque ad ripas amnis Sangarii accessissent, Pompeius ostendit, *se, legatis ad Antonium missis, quum interim alimentis egeret, nemine præbente, hæc ad consilia prolapsum: cæterum petere, ut ad Antonium deducatur, nec alteri, quam Furnio, cogatur se credere.* Furnius ad hæc: *siquidem ipsi pacis studium cordi fuisset, aut statim ad Antonium proficisci, aut Mitylenis responsum ejus opperiri debuisse: id quoniam esset prætermissum, suadere se, ut veniat in fidem*

§ XIV. Dio. — Appian. — § XV. Dio. — Appian. — Oros. VI, 19.

Titii, cui negotium istud permissum sit ab Antonio; neque duces ejusdem imperatoris tentet inter se committere.

XVII. Parum hæc placebant Pompeio, qui Titium a se aliquando servatum, pro ingrato aversaretur : neque honorificum putabat, in potestatem hominis non nobilissimi se transdere; neque tutum, ne forte sive pro moribus suis, sive propter veterem aliquam offensam, fidei Titius vindictam anteponeret. Igitur iterum dedebat se Furnio, aut hoc abnuente, saltem Amyntæ : cæterum reponente Furnio, *nihil aut se facturum, aut Amyntam, quod esset conjunctum cum illius injuria, cui mandatorum suorum exsecutionem Antonius commisisset;* colloquium solutum est. Sequenti nocte, quum minime dubitaretur, quin venturus qualibet conditione in fidem Sextus esset, relictis ille per castra ignibus ad significandas ex more vigilias, cum expeditis profectus est; ne sociis quidem itineris indicans, quo ducerentur.

XVIII. Habebat autem in animo, redire ad mare, et incustoditam Titii classem incendere. Sed profugiens ab eo Scaurus, quanquam consilii ignarus, iter prodidit : insequutusque cum mille quingentis equitibus Amyntas, equitatu carentem celeriter deprehendit. Hujus ad conspectum, clam palamque deserto Pompeio, transierunt ejus milites; illumque, jam omnes metuentem, dedere se in manum Amyntæ sine conditione coegit necessitas, qui conditiones Titii respuerat. Titius, adactis ad sacramentum Antonii Pompeianis, ipsum in custodia habuit, donec imperatoris mandata venissent. Sed Antonius, his rebus auditis, primo iræ impetu scripserat, ut interficeretur; mox ductus pœnitentia, servari jussit incolumem. At forte fortuna interitum ferentes literæ posterius advenerunt : idcirco Titius, sive recentiores has esse credens, sive propter veterem offensam simulans, jugulavit eum Mileti, ætatis ejus anno quadragesimo.

XIX. Quidam non ab Antonio, sed a Planco, missas literas

§ XVI. Appian. — § XVIII. Dio. — Vell. II, 79 et 87. — Appian. — Oros. VI, 19.

crediderunt, qui esset solitus in gravioris momenti negotiis uti Antonii annulo, nomenque ejus subscribere : causam autem occidendi Sexti, sive Antonio, sive Planco fuisse, magnitudinem Pompeiani nominis, et metum, ne paternæ fraternæque amicitiæ Cleopatra memor, hunc aliquando præferre Antonio inciperet; neve Cæsar hostem suum recipi causaretur. His rebus in Urbem nuntiatis, Cæsar ob mortem Pompeii Circenses exhibuit, et Antonio currum pro Rostris, et in delubro Concordiæ statuas posuit; decernendumque curavit, *ut Antonio cum conjuge et liberis ibidem epulandi jus esset;* quales ipsi quoque Cæsari attributi honores erant : adhuc enim pro amico se gerebat, literisque consolatus est eum de clade parthica, suam sortem comparans, cui ex invidia propter victoriam et honores, ea causa decretos, propemodum plus molestiæ, quam ex ipso bello exstitisset.

XX. Ipse deinde in Siciliam profectus est, inde petiturus Africam, ubi turbas quasdam enatas esse didicerat. Sed aliquamdiu tempestate detentus, neque tunc, neque postea provinciam illam adiit; mutataque sententia, et Statilio Tauro permissis Africæ rebus, in Illyricum prævertit, ubi cum Liburnis Iapydes, et sub idem tempus in Alpibus Salassi Taurisci que tumultuabantur, jam a superioris Cæsaris temporibus inquieti. Sed hoc bellum apparantem ingens veteranorum seditio tenuit, ex eo genere, quos in Sicilia dimissos fuisse prædiximus. Nulla se dum accepisse præmia querebantur; utque hæc vel novis laboribus mererentur, iterum adigi sacramento petebant. Hos igitur Cæsar, ne permixti alios etiam seditiosos redderent, seorsim habere sub signis instituit. Hoc ipsum incitamento illis fuit, ut acrius moverentur, multisque et diversis artibus ad coercendum opus esset.

XXI. Nam initio paucos eorum, qui plurima habebant

§ XIX. Strab. lib. III, p. 141. — Supra, CXXVI, 10. — Plut. in Anton. cap. 33. — Appian. — Dio. — § XX. Pigh. Ann. 718 et 719. — Appian. B. Civ. lib. V, et Illyr. — Sueton. in Aug. cap. 47. — Oros. VI, 19. — Dio. — Liv. Epit.

stipendia, circum Galliæ colonias distribuit; futurum ratus, ut cæteri, spe paulo post adipiscendi eadem, quiescerent. Ubi ne sic quidem consederunt animi, correptos quosdam ex seditiosissimis affici supplicio jussit; terrore quæsiturus obsequium, quod provocare per lenitatem nequivisset. Tum vero palam frementes, per simulationem concionis habendæ legionibus circumfudit; armisque ademptis, cum ignominia omnes dimisit. Hoc demum facto invictum Cæsaris animum, suamque imbecillitatem veris indiciis æstimantes, seria pœnitentia exoraverunt imperatorem, ut milites fieri pateretur. Atque ille mitigatus precibus, et opus habens exercitu, prætereaque subveritus, ne ad Antonium, occasione data, se conferrent, haud gravatim annuit; semperque postea militum eorum forte fideli que opera usus est.

XXII. Duodetricesimum ætatis annum Cæsar tum agebat, lætus successibus, et ubique propter exstincta bella magnis cultus honoribus: nam et passim a civitatibus inter tutelares deos habebatur. Eo impatientius ferens, non alibi modo, sed in ipsa Italia lacessi pacem; dimissis adversus alias gentes ducibus, ipse statuit Iapydas aggredi, bellicosissimos homines, adeoque firmis corporibus, ut laboribus vix sub extremam ætatem cedant, et reperti sint, qui sub centesimum vitæ annum, nulla militiæ munia detrectarent. Hi Aquileiam usque excurrerant, etiam Tergeste romanam coloniam deprædati. Sed Avendeatæ quidem cum iis, qui Monetium incolebant, quod hodie Croatiæ oppidum est, haud procul Vanna flumine, advenienti se dediderunt: in cæteris, præsertim qui montana incolebant, perdomandis plurimus labor fuit. Horum Arupini, vicis incensis, nemoribusque succisis, qua parte venturus Cæsar credebatur, in oppidum se receperunt; deinde alias per silvas, abruptis torrentibus invias, iter molienti occurrentes, simulata fuga se subduxerunt, insidiis excepturi persequentem.

§ XXI. Sueton. in Aug. cap. 24. — Dio. — § XXII. Strab. lib. VII, p. 214. — Appian. B. Civ. lib. V, et Illyr. — Tibull. IV, 1, v. 113. — Cluver. Ital. Antiq. I, 19. — Dio. — Flor. IV, 12.

XXIII. Sed ille, præsentiens dolum, clam præmisit expeditos, qui summa montium juga occuparent : cum cæteris copiis instituto itinere suggrediens, dum excidit arbores, viaque munienda et struendis pontibus iter aperit, ab hostibus repente invaditur. Inter eam consternationem Cæsar cunctanti adscendere in arduum militi scutum ademit, et in primam aciem provolans, submovit hostem. Tum vero decurrentes ex superioribus locis, qui ad hoc erant præmissi, magnum Iapydum numerum occiderunt. Igitur illi, relicto oppido, per silvas fuga dispersi, curam injecerunt Cæsari, ne reperiri non possent; vetuitque incendi oppidum, hoc saltem pignore sperans attracturum eos. Nec frustra consilium fuit : ut patrias sedes, inque iis relicta reciperent, in fidem venerunt. Inde Metulum ductus exercitus, maximum ejus regionis oppidum, quod situ simul munitissimo, et egregia juventute defendebatur.

XXIV. In monte nemoroso duos colles murorum ambitus occupabat, modica intercedente valle; id spatium tria millia armatorum, viribus animisque præstantium tutabantur. Aggerem jacere Romanus instituerat : id opus nocturnis diurnisque eruptionibus impediebatur; neque subire muros tutum erat, quod machinas habebant Barbari, relictas a D. Bruto, quo tempore circum ea loca congressus cum hoc Cæsare et Antonio fuerat. Neque de aggere perfecto proderat discussisse mœnia, quod interior subinde murus ab hoste ducebatur. At Cæsar, occupato exteriore, succensoque, ad novum murum binis aggeribus jactis, turres erigit, unde quatuor simul pontes in mœnia porrigerentur.

XXV. Paratis omnibus, a diversa parte cieri tumultum jubet, ut a defensione loci, unde periculum struxerat, obsessi deducerentur. Quum successisset consilium, læti Romani protrudere incipiunt pontes; sed dum inter festinationem minus caute res administratur, labare machinæ, pontesque unus super alium ruere cœperunt. Tribus ita perditis corruptisque, ne quarto quidem fidere quisquam

§ XXIII. Flor. — Appian. — § XXIV. Appian. — Dio.

audebat; quum accurrens Cæsar, qui ex loco edito spectaverat omnia, postquam verbis nihil profectum est, exemplo incitaturus suos, protinus exsilit in pontem, prætento scuto mœnia petens. Tum vero et Agrippa, et duo alii duces, cum uno armigero provolant primi : ivere horum imitatione milites ita certatim, ut præ multitudine pons ruptus, in præceps omnes effunderet, multis statim exanimatis, maleque mulctatis compluribus; in quibus et Cæsar ipse fuit, crus dextrum et utrumque brachium sauciatus. Sed animi firmitudine, debilitatem membrorum sustinens, continuo iterum contendit in turrim, seque militibus et hosti monstravit, ne aut hic inani spe ferocior, aut illi segniores desperatione fierent.

XXVI. Sed et alium pontem ædificari protinus jussit, et multas insuper copias arcessi; eaque res Metulinos terruit, reputantes, quam cum invicto res esset, ut, missis legatis, facturos imperata pollicerentur. Cæsar obsides quingentos postulavit, utque præsidium acciperent: adductique sunt obsides, et præsidio recipiendo duarum arcium excelsior tradita. Sed ubi arma quoque tradere jussi sunt, conclusis in curiam uxoribus liberisque suis, præsidium romanum noctu interfecerunt; inde curia incensa, ne hostium arbitrio morerentur, sibi consciverunt necem.

XXVII. Etiam feminæ pleræque, liberis interemptis, aut in ignem conjectis, eodem modo finierunt : et incendium, nemine restinguente, sic absumpsit ædificia omnia, ut tanti modo oppidi vix vestigium ullum superesset. Cæsar ex laboriosissimo bello spolia nulla retulit; ne captivis quidem abductis, quippe voluntaria morte consumptis, qui comprehensi fuerant. Metulinorum tamen exitus cæteros Iapydas ita exterruit, ut, damnata spe armorum, in potestatem se traderent victoris. Inde in Pannonios, et ipsos antea romani imperii exsortes, castra movit, nulla belli causa, nisi

§ XXV. Flor. — Appian. — Plin. VII, 45. — Sueton. in Aug. cap. 20. — § XXVI. Appian. — Dio. — § XXVII. Appian. — Dio. — Nic. Damascen. de Instit. Aug. — Liv. Epit.

quod ita commodum videbatur, exercere simul et alere militem alienis impensis.

XXVIII. Segesticani tamen obtendebantur, qui semel iterumque romanis armis petiti magis, quam domiti, quum nec obsides dare, nec aliud quidquam facere pro victis coacti essent, ferocius agebant: nam Pannoniorum regio ab Iapydia usque in Dardanos porrigitur, fluminibus et silvis impedita. Cælum et solum hodie satis clemens ac ferax, tempore Dionis, qui regionibus his præfuit, asperum atque immite habebatur: inde homines etiam, ut solet, ferocissimos gignebat, cædisque et pugnandi cupidos. Pæonas nonnulli Græcorum vocant; quorum tamen prope Rhodopen montem, ubi Macedoniæ regiones ad mare pertinent, sedes fuit: sed Pannonii et ab se ipsis, et ab Romanis dicebantur.

XXIX. Urbes tum nullas habebant: neque vicis eorum et villis injuriam inferri Cæsar patiebatur, quas in plano sitas deseruerant; hac clementia sperans conciliaturum animos. At illi, quum se recepissent in silvas, ad Sysciam proficiscente Cæsare, quæ haud procul abest Segestica, palantes ab agmine Romanos intercipiebant: idcirco Cæsar per continuos octo dies, quibus ad Savum fluvium usque processit, omni clade vastavit eorum agros, et ædificiis immisit ignem. Ubi Segesticam perventum est, oppidum ad confluentes plurium amnium, sed præcipue Colapis et Savi, quorum ille munimenta ipsa alluebat, legati ab oppidanis adfuerunt, ecquid venisset cum exercitu, quidque se facere vellet, quæsitum.

XXX. Ille, præsidium ut acciperent, imperabat, obsidesque centum, cum certo frumenti modo. Neque distulerunt primores, acceptis conditionibus, obsides tradere. Sed ubi, conspectis militibus, qui ad præsidium ibidem agendum mittebantur, exhorrescere vulgus ad speciem præsentis servitutis cœpit; dissensione inter oppidanos nata,

§ XXVIII. Appian. — Dio. — § XXIX. Appian. — Dio. — Strab. lib. IV, p. 207, et lib. VII, p. 313 et 314.

portæ clausæ sunt, et in mœnibus armati comparuerunt. Quando enim optimatum liberi obsides dati fuerant, discors populus horum periculo, quod ad se pertinere non putabat, nihil movebatur. Sed Cæsar, qui opportunissimum bello Dacio locum, quolibet pretio redigere in potestatem cupiebat, ponte facto, Savum transgressus, castris communitis, Segesticenses intra mœnia coegit.

XXXI. Et quanquam inter flumen et urbem omne spatium fossis vallisque interseptum erat, improbo labore bini aggeres erecti sunt. Nec enim terra tantummodo res gerebatur, sed navibus etiam, quas, a sociis ad subvehendum exercitui commeatum paratas, adverso Istro subigi in Savum amnem, atque inde in Colapim jusserat. Neque segniter se defendebant obsessi, sæpius eruptione cum facibus in aggeres facta: armatis etiam lintribus prælia aliquot navalia fecerunt, in quibus præter alios Menas etiam occisus est, qui a Sexto ad Cæsarem semel iterumque transfugerat. Et habebant in vicinis Pannoniis fiduciam haud sine causa; gens enim prævalida erat, si unius imperio regerentur; poterantque ad bellum educere centum millia delectæ juventutis.

XXXII. Sed sparsa in plures potentia nihil in commune consuli patiebatur. Una tantum natio copias suas subsidio misit; hisque profligatis, obsessi se dediderunt; et reliqui mox Pannones exemplum sequuti sunt. Cæsar, tricesimo die post difficilem obsidionem recepta Segestica, sive virtutem admiratus hominum, sive precibus emollitus, clementer victoria usus est; imperataque pecunia, commigrare omnes in semotam oppidi partem jussit; cæteras attribuit quinque et viginti cohortibus ibi collocatis, quibus Fufius Geminus præfectus est. Reverso deinde in Urbem Cæsari triumphus decretus; quo commodius in tempus dilato (nam ad cætera perdomanda redire in Illyricum statuerat), sorori uxorique statuas decernendas curavit, atque rerum suarum

§ XXX. Appian. — § XXXI. Dio. — Appian. — § XXXII. Dio. — Appian.

administrationem liberam, parque tribunis jus, quo ab antiquo sacrosancti habebantur.

XXXIII. His actis, in Galliam est profectus eo consilio, ut ad patris exemplum bellum inferret Britanniæ : sed Pannonum et Dalmatarum motibus revocatus est, quum modo M. Antonius M. F. Triumvir, L. Scribonius Libo consulatum inissent; fama enim atrox sparsa erat, relictas in Pannoniis copias rebellione Barbarorum esse deletas : idcirco nihil moratus hiemem, quum præcipiti itinere eo pervenisset, audit, improvisa irruptione partem præsidii Segesticæ desideratam esse; cæterum postridie Geminum prælio victorem, recuperasse et pacasse omnia. Versis ergo in Dalmatas armis, qui, post signa quinque cohortium adempta Gabinio, nunquam arma deposuerant, neque coerceri ab Agrippa potuerant, Priamonem duxit, quam Versus quidam nomine, Dalmatarum ductor, rursus occupatam vallo fossaque clauserat; occupatis et aliis circa locis, quæ natura et situ inexpugnabilia videbantur.

XXXIV. Regio enim montosa omnis, frequentes ubique colles erigens, pinnarum in speciem acuminatur. Supra millia duodecim erant pugnacissimi homines; itaque et oppidum et hos colles dispositis opportune præsidiis retinebant. Cæsar igitur, inaccessa loca videns, se circumvallare totum istum collium ambitum velle, simulat : interim clam emittit idoneam manum, quæ summos ad tumulos reperire viam conetur. Ii homines, silvis occultati, stationes Dalmatarum somno languentes noctu invadunt, sternuntque; et occupatis superioribus locis, signum, quod convenerant, edunt : idcirco Cæsare vim inferente, Barbari, clamore desuper incurrentium perterriti, aliis subinde aliisque collibus deturbantur ; pars, quæ eminentissimos, sed aquarum inopes insederat, obsidionem et sitim verita, cursu se recepit Priamonem.

XXXV. Eodem et Cæsar exercitum adduxit, oppidoque cum duobus collibus proximis, qui adhuc ab hoste tene-

§ XXXIII. U. C. 718; A. C. 34. — Appian. — Dio. — Liv. Epit.

bantur, per spatium quinque ferme millium circumvallato, cum Teutino, alio duce Dalmatarum, obsessis succurrere auso, conflixit; duplici prælio geminam victoriam consequutus: nam et obsessi eodem tempore eruptionem in opera nondum commissa fecerunt. Sed et hi, tertia suorum amissa parte, dum in oppidum refugiunt, aditum persequentibus Romanis aperuerunt. Oppido capto, Dalmatis in arcem fuga delatis, opposita est cohors una, quæ portas observaret. Ea circa quartam vigiliam, eruptione subita turbata loco cessit: nec ultra profecerunt hostes, statim occurrente Cæsare; et omni ope defecti postridie se dediderunt. At Cæsar cohortem decimatam per eam deinceps æstatem hordeo pavit; ex centurionibus quintum quemque affecit supplicio.

XXXVI. Hunc ad modum capta Priamone, Teutinum haud longe prosequuti victores: nam et fuga sparserant copias, et locorum fraudes timebantur; eo vehementius, quod inter duos arduos montes longa vallis insidias, Cæsari structas, texerat, eodem loco, ubi et antea Gabinius vexatus fuerat. Idcirco Cæsar, incensis circum villis, aperuit viam; deinde per juga montium utrinque præmissa parte copiarum, quæ decurrere quandocumque ad auxilium laborantium posset, cum cætero exercitu incessit per vallem, obvia quæque diripiens, vicosque et oppida vastans incendio. Cæterum præter Priamonem, etiam Ninia oppidum, et Sinotium duplex (veteris ac novi cognominibus distinguebantur), et ipsa caput olim gentis Salona, conflagrarunt.

XXXVII. Sed ad Setoviam, magna occurrente hostium manu, acriter pugnatum; et Cæsar, dextrum genu lapide saucius, per aliquot dies ægrotavit. Interea Salassi quoque sub imperium accepti, gens Inalpina, ingenioque et loci natura ferox: idcirco et vectigalia poscebat a transeuntibus, et publicanis aquam vendebat ad aurarias: ipsi quoque Valerio Messallæ, dum vicinis locis agebat, non nisi pretio

§ XXXV. Sueton. in Aug. cap. 24. — Dio. — § XXXVI. Appian. — Hirt. de B. Alex. cap. 43. — Strab. lib. VII, p. 315.

accepto, ligna ad foçum, et ad exercitationes ulmea hastilia præbuerunt. Sane non ita pridem Antistius Vetus, aggressus necopinantes, quum angustiis occupatis continuo biennio eos obsedisset, salis maxime inopia fatigatos, ad deditionem perpulerat. Sed insidiati occasionibus, quum munimenta Romanorum expugnassent, omnem deinde Veteris conatum irrisui habuerunt.

XXXVIII. Sed et Cæsaris aliquando pecunias diripuerunt; et specie reficiendarum viarum atque pontium, e summis montium jugis, in vallum romanum saxa devolverunt. Sed tum quidem ob L. Antonii bellum, Cæsar his indulta libertate, veniam præteritorum dederat: at illi, temporum causa hoc factum suspicati, neque mansurum, ubi plus otii nactus Cæsar esset, non omiserunt alias adsciscere civitates in societatem, et abnuentes hostiliter invadere. Tum igitur Valerio mandatum id bellum est; isque magno labore ad famem redactos in dedionem accepit.

XXXIX. Dum ita Cæsar cum variis gentibns decertat, Antonius expeditionem denuo suscepit in Armeniam; initoque eodem die et posito consulatu, P. Sempronium Atratinum suffecit; unde quorumdam annalibus eo anno non Antonius, sed Atratinus, consul præscribitur. Cæterum ut dolo Artavasdem caperet, viribus diffisus, amicitiæ specie offensas tegens, Q. Dellium misit, qui filiam ejus filio suo Alexandro conjugem peteret, multa et præclara pollicitus. Quin et ipse reversus in Armenios evocavit eum Nicopolin, nec destitit omnibus artibus sollicitare, literis atque sermonibus nihil nisi summæ benevolentiæ signum præferens. Nihil ad hæc moto Artavasde, quippe alia commeruisse memor, fidere non properabat ei, quem offendisset; iterum ab Antonio Dellius adest cum blandissimis mandatis; nec eo segnius Antonius Artaxata tendit: ita rex, partim pollicitationibus adductus, partim metu legionum, quæ cum Antonio erant, in castra ejus venit.

§ XXXVII. Sueton. in Aug. cap. 20 et 21. — Appian. — Strab. lib. IV, p. 205. — § XXXVIII. Strab. — Appian. — Dio. — § XXXIX. Tac. Ann. II, 3. — Plut. in Anton. cap. 67. — Vell. — Zonar.

XL. Tum vero pecuniam sibi deesse simulans, neque libenter daturos Armenios, nisi pignoris loco regem retinenti, circumduxit eum circum castella, quibus thesauros asservari noverat. Sed infructuosam ei hanc fraudem purpuratorum regis constantia fecit; neque castellis traditis, et vicem capti patris Artaxia regnare jusso, qui maximus natu filiorum erat. Tum vero, omissa penitus simulatione, catenæ sunt Artavasdi additæ, sed argenteæ, quibus videlicet vinciri regem minus indignum haberetur. Ita bello contracto, quum subitus rex Artaxias et patris insperato casu perculsus, adversus prævalidum hostem, et in penetralia regni receptum, improspere dimicavisset, Armenia tota, cum conjuge et aliis liberis Artavasdis in potestatem Antonii concessit. Artaxias in Parthos exsulatum abiit.

XLI. His ita gestis, ut ad reliqua belli socium sibi Medorum regem adscisceret, quem Armeniis antiquitus hostem, cum Parthis nuper ex prædæ romanæ divisione simultatem contraxisse, cognoverat; ejus filiam suo filio despondit. Relictis deinde legionibus, quot Armeniæ tuendæ satis fore credebat, cum cætero exercitu Ægyptum repetiit, Alexandriamque triumphans romano more invectus est. Prælata fuit ingens præda, quam ex opulentissimo regno rapuerat. Artavasdes ipse cum uxore liberisque et purpuratis ante currum incessit in catenis aureis : inde protinus ad Cleopatram deducti, quæ magna populi multitudine circumfusa, in argenteo tribunali, sellaque aurea consederat.

XLII. Sed Barbari, tametsi huic se dono dari cum omni regio instrumento intelligebant, non adorarunt eam, licet minis promissisque sollicitarentur; nec aliter, nisi nomine, salutare sustinuerunt, memores, Magni se Tigranis progeniem esse; quæ res apud alios gloriam illis, odium apud Cleopatram, et ex eo magnas calamitates peperit : nam in custodia sunt habiti, et sub Actiaci belli tempus Artavasdes

§ XL. Dio. — Oros. VI, 19. — Zonar. — Joseph. Antiq. Jud. XV, 5. — Tacit. — Vell. II, 82. — § XLI. Zonar. — Dio. — Appian. Parth. — Strab. lib. XI, p. 532. — Plut. — Oros. — Joseph. — Vell.

interfectus est. Triumpho peracto, quum etiam epulum populo alexandrino dedisset, in concione Græcorum, assumpta in argenteum tribunal Cleopatra, liberisque ejus, hujusmodi orationem habuit:

XLIII. « Si nullum adhuc animi mei judiciique documen« tum habuissetis, Alexandrini, proximum certe spectacu« lum ducti in hanc urbem triumphi sufficere vobis potuisset: « decus enim atque lætitiam, uni hactenus populo romano « exhiberi solitam, ad vos transferri beneficio meo vidistis. « Deinceps igitur Alexandria quoque, tanquam altera Roma, « triumphantes imperatores accipiet, captivos videbit reges, « tantarum rerum voluptate, commodis, gloria decorabitur. « Neque vero me fecisse pœnitet, aut aliquid a me commis« sum arbitror, quod jure reprehendi debeat.

XLIV. « Nec enim vel conditoris nomine, vel magnificen« tia oppidi, hoc honore indigna est Alexandria; et, quod « omnium primum est, reginæ merito vel anteferenda omni« bus. Hæc enim, hac orta domo, penes quam per trecentos « fere annos, nusquam interrupta serie, regimen rei ægy« ptiæ fuit, quum animi magnitudine, prudentia, industria « nullo majorum inferior, pulchritudine vero ac venustate « feminas omnes supergressa, complura virtutum suarum « specimina edidisset; hoc inter alia maximum omnium at« que palmarium opus confecit, ut Ægyptum imperio ro« mano indissolubili societate connecteret.

XLV. « Atque etiam conatibus ejus atque consiliis dii « adfuerunt; nisi forte humana industria tantam parari feli« citatem putavistis, ut duobus romanis imperatoribus, « C. Cæsari prius, deinde mihi nuberet : hanc enim mihi « uxorem esse, deos hominesque omnes testor; neque no« bilitas ejus, neque virtutes patiantur, ut pellicis loco ha« beri cuiquam mortalium debeat. Sed neque Cæsari in deli« ciis magis, quam in matrimonio fuit; et ego, quem hoc « scire propter familiaritatem Cæsaris maxime oportuit, tum « ejus rei testis sum; tum etiam Cæsarionis hujus, ab ipso

§ XLII. Joseph. — Dio. — Strab. lib. XI, p. 530 et 532. — Tacit.

« agniti : idque non ego solummodo, sed C. Matius, sed « C. Oppius, aliique Cæsaris amici sciunt. Quod igitur felix « faustumque sit senatui populoque romano, totique adeo « imperio, cujus et vos haud spernenda pars estis; Cleopa- « tram tam pro dignitate sui generis, quam amplitudine vi- « rorum, honoribus afficere decrevi.

XLVI. « Hanc igitur in posterum *reginam regum*, et hunc « filium ejus Ptolemæum Cæsarionem, *regem regum* appellari « jubeo : neque vero hæc vocabula vel imperatoris romani « uxorem, vel hunc unicum superstitem et verum D. Julii « sanguinem dedeceant. Hos igitur Ægyptum Cyprumque, « semper a majoribus eorum possessas, Africam præterea, « et Cœlen Syriam obtinere æquum est; at meis hisce liberis « ego prospicere debeo. Te ergo, Ptolemæe, regem Syriæ, « et quidquid regionum inter Euphratem atque Hellespon- « tum mei juris est, constituo : tibi, Cleopatra, Libyam « dono, quæ Cyrenes finibus adjacet: Alexander Armeniam « habeat, et quæ trans Euphratem occupata occupandave « nostris armis ad Indiam usque porriguntur. »

XLVII. Tum vero novi reges ex humilioribus, quæ positæ ipsis fuerant, sedibus progressi, Antonium Cleopatramque aureis sedentes thronis, hanc etiam cum novæ Isidis nomine stolam deæ gestantem, venerati sunt. Discedentes inde Alexandrum Armenii stipatores circumdedere, Medico cultu tiaraque recta et cidari conspicuum; Ptolemæo crepidas, causiam et chlamydem ac diadema habenti, Macedones apparuerunt. Hæc tam fatua non Alexandriæ modo dicere et facere illum, sed ne Romam quidem perscribere, puduit. Cæterum a consulibus occultatæ sunt literæ, quanquam produci eas Cæsar, vanitatemque æmuli sui cunctis innotescere valde cuperet. Multis enim nominibus offendebatur : in suam invidiam attolli Cæsarionem sentiebat; Artavasdis quoque casu, quocum adversus Antonium consilia

§ XLV. Liv. Epit. — Dio. — Sueton. in Cæs. cap. 52. — § XLVI. Dio. — Plut. in Anton. cap. 67. — Liv. Epit. — § XLVII. Zonar. — Dio. — Sueton. in Aug. cap. 69.

miscuerat, et Antonii triumpho, dolorem, et misericordiam, et invidiam percipiebat.

XLVIII. Sed et literas ad eum contumeliosas Antonius scripserat, adulteria objiciens, sibique legitimam uxorem Cleopatram esse. Sed neque populus ereptum Urbi honorem triumphi, communicatumque cum Alexandrinis, parum indignanter tulit; et super tot alia immodica præmia, hanc etiam stupri mercedem Cleopatræ dari. Hæc quum ita ab se acta, ab cæteris accepta ignorare Antonius non posset; scribere ad senatum sustinuit, *paratum se abire magistratu, graviorem diuturnioremque potestatem habenti, quam in libero populo esse oporteret, sublata, quæ hæc expressisset, necessitate.* Neque vero hoc cum animo suo destinaverat; sed invidiam Cæsari quærebat, quem existimabat, quod ad Urbem esset, primum de abdicando compellatum, aut obsequendo potentiam, aut obnitendo studia civium amissurum esse. Cæterum hæc quidem consilia vana fuerunt.

XLIX. At in Urbe ludos Veneri Genitrici fecerunt suffecti consules Paullus Æmilius Lepidus, C. Memmius, qui ex kal. juliis inierant. In eodem consulatu suo Æmilius porticum Paulli appellatam privatis impensis perfecit. Eodem anno consulatum et M. Herennius gessit ex kalendis novembribus. Multi per id tempus, quum in imperiis non amplissimis fuissent, triumphum a Cæsare, alii ab Antonio impetrarunt; eoque prætextu auri coronarii nomine provinciis fuerunt graves. Quorum C. Norbanus C. F. T. N. proconsule ex Hispania triumphavit a. d. IV idus octobr. de cujus gestis prorsus nihil reperio. At vero T. Statilius T. F. Taurus, P. Sosius C. F. T. N. Africa et Judæa pacatis, ille a. d. pridie kal. jul. hic III nonas septembr. non sine causa triumpharunt. Inter alias antiqui moris ruinas annotatum est, sub id tempus pueros impuberes a Cæsare præfectos Urbi fuisse Latinis, ne senatorii quidem eos generis, sed equitum romanorum filios. Anno sequenti Cæsar, secundum inito consulatu, quem collega Sex. Pompeio gerere

§ XLVIII. Appian. — Zonar. — Dio. — § XLIX. U. C. 718; A. C. 34.

debuerat, hoc interim occiso, L. Volcatium Tullium adscivit. Ipse, quum mane pro æde Capitolini Jovis paululum curuli sella præsedisset, honore abiit, quem gratificari pluribus cupiebat. Eam veriorem causam esse arbitror, quam quod exemplum sequutus Antonii fuerit; quippe convenerat, ut hic et Sextus per amicos, quos vellent, magistratum gererent; quod abfuturi toto eo tempore videbantur. Suffectus est in locum Cæsaris P. Autronius, statimque magistratum occepit. Sed ædilitatem jam pæne neglectam M. Agrippa suscepit ultro, quo Cæsari sibique populum ludorum et operum magnificentia conciliaret.

L. Omnia enim ædificia publica, viasque omnes sua pecunia refecit; aquæductus Appiæ, Marciæ, Anienis, pæne dilapsos emendavit; Juliam a quindecim passuum millibus duxit, opere supra terram passuum VII M. substructione passuum DXXVIII reliquo opere arcuato; lacus septingentos fecit, salientes centum quinque, castella centum triginta, complura etiam cultu magnifica: operibus iis signa trecenta ærea aut marmorea imposuit, columnas ex marmore quadringentas: neque ulla ferme domus exinde Romæ fuit, quin sufficientem haberet ad omnia aquam.

LI. Cloacarum etiam a Tarquinio Prisco structarum maximum ac firmissimum opus, corrivatis atque per meatus immissis septem amnibus, qui torrentium modo rumperent ac auferrent omnia, sic expurgavit Agrippa, ut per eas suburbana navigatione in Tiberim pervehi non dubitaverit. In Circo ne multitudo metarum erroris causam ultra præberet hominibus, delphinas ac ova, quæ vocant, designandis curruum conversionibus posuit, ludos omnis generis editurus.

LII. Nam, ut ipse in ædilitatis suæ commemoratione scripsit, ludos fecit diebus undesexaginta; gratuita præbuit balinea centum septuaginta toto anno; ludis etiam

§ XLIX. U. C. 719; A. C. 33. — Appian. Illyr. — Supra, CXXVII, 41. — Tab. Marmor. apud Pigh. — Vell. II, 127. — Sueton. in Aug. cap. 26. — Dio. — Appian. — Plin. XXXVI, 13. — § LI. Plin. XXXVI, 15. — Strab. lib. V, p. 235. — Front. de Aquæd.

tonsores conduxit sua pecunia, ne quis de populo sumptus in eos faceret. Induxit et senatores largitionibus, ut Trojanis Circensibus, quos pueri majores minoresque ludere consueverant, filios suos notescere paterentur. Tesseras etiam in theatro ex superiore loco misit, quas referentibus pecunia, aut vestis, aut aliud quid daretur. Sed et rerum variarum copiam, redemptam ab institoribus, diripiendam populo proposuit.

LIII. Mox ad severiores curas conversus, Mathematicos (sic vulgo tum Astrologos vocabant) et Magos Urbe expulit; quos inter et Anaxilaus Larissæus Pythagoricus fuisse creditur; nullo maleficio, sed quibusdam ab arte medica miraculis, apud ignarum vulgus *Magi* appellationem meritus. Interea Cæsar, iterum profectus in Dalmatas, jam a Statilio Tauro, quem eo præmiserat, fame fatigatos et propemodum domitos offendit. Nec diutius dilata deditio est: obsides septingentos ex principum liberis dederunt; signa restituere, Gabinio Vatinioque olim adempta, et tributa persolvere ab eo tempore, quo Cæsari patri promiserant, coacti.

LIV. Traxit ea ruina Derbanos etiam, conterminam gentem; paribusque conditionibus in potestatem illi venerunt. His manubiis Cæsar porticum Octaviæ, appellatam sic a nomine sororis, exstruxit, ibique recepta ab hostibus romana signa appendit: mox etiam insignis bibliotheca collocata ibidem est, sive Augustus eam, sive, quod Plutarchus scribit, memoriæ filii sui Marcelli causa, Octavia dedicaverit. Sub idem tempus, quum senatores quidam latrocinii arguerentur, obrui potius tam fœdam ordinis notam, quam sontium vindicari culpam, placuit; edicto proposito, ne quis senator postea hoc crimine postularetur.

LV. Sic et qui tum erant rei exempti, et quibusdam aliis ostensa in posterum prædandi impunitas. In numerum pa-

§ LII. Plin. — Dio. — Sueton. in Aug. cap. 43. — § LIII. Euseb. Chron. et ibi Scalig. — Appian. Illyr. — Liv. Epit. CXXXII. — § LIV. Dio. — Appian. — Sueton. in Aug. cap. 29. — Plut. in Marcello, fin.

triciorum, qui frequentibus bellis exhaustus erat, plebeii quidam allecti sunt senatusconsulto: magistratus etiam varie habiti mutatique. Ex kal. maiis L. Flavius consulatum iniit; ex kal. jul. C. Fonteius, M. Acilius. Kalendæ septembres L. Vinicium consulem, octobres L. Laronium produxerunt. L. Asyllius (sive fortassis Asellio fuit), quum diuturno morbo vexatus præturam deponeret, filium suum successorem accepit; in alterius cujusdam locum, qui erat extremo anno mortuus, alius paucas in horas suffectus est. Dum ista Romæ geruntur, M. Antonius, nuntiis et literis Mediæ regis excitus, prolixe offerentis omnia, magnam in spem venerat conficiendi parthici belli, si sagittariorum equitumque tantum numerum legionibus suis adjunxisset: id enim præcipue defuisse nuperis conatibus intelligebat.

LVI. Interea nuntiatur, Octaviam ab Urbe digressam ad virum navigare: id concesserat petenti frater, semper indulgens, et hunc etiam prætextum belli favorabilem in vulgus habiturus, si, quod rebatur, despecta ab Antonio et contumeliose tractata fuisset. Nec fefellit eum conjectura; vix Athenas appulerat mulier, quum Antonii literas accepit, ibidem jubentis exspectare, donec ab expeditione parthica redisset. Illa, licet ægre ferens hæc mandata, misit tamen quemdam ex familiaribus Antonii, Nigrum nomine, qui multam vestem militarem, jumentaque et pecunias, tum amicis atque ducibus imperatoris dona doceret deportasse; præterea lectorum virorum in prætoriam cohortem impetrata a fratre millia duo, cum insignibus armis, et equitum alam.

LVII. Hæc ubi Antonio exposuit Niger, multas identidem et meritas laudes præstantissimæ matronæ intermiscens; omnes artes adhibere Cleopatra cœpit, ne, quem occupaverat, loco depelleretur. Igitur amore Antonii deperire simulans, venientem velut stupente obtutu excipiebat; abeuntem liquentibus et languidulis ocellis proseque-

§ LV. Tab. Marmor. apud Pigh. — Appian. Parth. — Plutarch. in Anton. cap. 68. — § LVI. Dio, p. 277. — Plutarch.

batur : sæpe flens videri affectabat ; sed tanquam abscondere cupiens lacrymas, celeriter et furtim abstergebat. Id maxime faciebat in Syria, unde in Armenios proficisci Antonius constituerat.

LVIII. Hæc amatoria veneficia vocibus assentatorum ejus, familiarium Antonii, juvabantur, *hominem durum atque crudelem* appellitantium, *qui talem feminam ad mortem desperatione adigeret : nec enim sine illo victuram, prorsus indignam eo fato, quæ, nomen conjugis Octavia retinente, vel pellicem Antonii se vocari, regina tot populorum non dedignaretur.* Fascinatus his Antonius, in tantum animo relanguit, ut Medo nequidquam occasionem urgente, donec Parthorum dissidia faciles præberent invadentibus, protinus Alexandriam reverteretur, æstatem opperiendam esse rescribens. Tum quoque vix ad Araxem progressus est ; quum irritatus Cæsaris actionibus, de bello adversus ipsum suscipiendo cœpit cogitare ; cujus hæ proximæ fuisse causæ feruntur : ut Octavia, relicto in pellicis amplexibus marito, Romam irrisa rediit, Cæsar eam ad se commigrare jusserat.

LIX. Illa tamen, non quotidiani exempli mulier, oravit, *ut se remanere in domo viri pateretur.* Eadem obtestata fratrem est, *ne propter se bellum Antonio faceret, nisi majoribus causis impelleretur ; decorum enim neutri fore, si mulierum causa bello civili rem romanam involvisse dicantur.* His dictis facta etiam laudabiliora adjecit. Antonii liberorum, non modo quos ipsa, sed etiam quos ei Fulvia pepererat, curam egit : amicorum ejus desideria, quos honorum petendorum, aut aliarum rerum gratia Romam mittebat, apud Cæsarem enise juvit ; nullaque re optimæ uxoris officio deesse visa est. At sic invita nocebat Antonio, cui populus irascebatur, talem feminam negligenti, jam ob cætera quoque facinora causæ illius iniquior.

LX. Sæpius enim triumphum ejus alexandrinum, divisionesque regnorum, et cætera incivilia Cæsar in senatu,

§ LVII. Appian. — Plut. — § LVIII. Appian. — Plut. — Dio, p. 281.

et apud populum traducere non omiserat. Nec Antonius recriminari oblitus est; missis, qui quererentur, *victo Pompeio, exacto Lepido, omnia unum retinere Cæsarem: eadem arrogantia suis eum veteranis pæne totam Italiam divisisse, nullo respectu eorum, qui cum Antonio militarent.* Sed et ex delectibus, quos Cæsar in Italia habuisset, dimidiam militum partem sibi deberi, præferebat.

LXI. Cæsar ad ea cavillabatur, *Sextum et Lepidum jure a se coercitos; nec tamen abnuere se, partiri bello parta, si Ægyptum secum Antonius, si Armeniam dividat: nam quod militibus suis colonias in Italia queratur non dari, habere eos Mediam et Parthos, satis amplas regiones, sua nimirum et imperatoris sui virtute quæsitas.* Nec Pompeii mentione abstinebat, *quem, a se dimissum, Antonius crudeliter occidisset. Ab eodem Artavasdem fraude captum in vinculis attineri, summa cum romani nominis infamia.* Præcipue Cleopatra exagitabatur, liberisque ejus donatus Oriens, et insertus in Juliorum gentem Cæsario.

LXII. His aliquoties ei per partes objectis invicem purgatisque, magis magisque accendebantur: neque jam legati concordiæ causa, sed ut alter alterius exploraret consilia, mittebantur; donec Antonius, non ultra differendum putans, societatem cum rege Medorum in has leges junxit, *ut ab eo contra Cæsarem acciperet auxilia, contra Parthum ei daret.* Sic abductis secum Medis equitibus atque sagittariis, partem legionarii militis apud eum reliquit, parte etiam Armeniæ recens pacatæ eidem concessa. Filiam quoque regis Jotapen, admodum puellam, Alexandro desponsam, una cum militaribus signis, quæ Statiani pugna amissa fuerant, deportavit. Polemoni, qui pararius pacis ejus fuerat, præmii loco Minor Armenia concessa. Hæc amicitia exitiosa Medo fuit; quippe post felix contra Parthos et Artaxen prælium, quum romanos milites avocaret Antonius, regios non remitteret, vim hostium ferre non potuit; fususque et

§ LX. Dio, lib. L. — Plut. — § LXI. Dio. — Plut. — § LXII. Appian. Parth. — Dio, lib. XLIX. — Plut.

captus, occasionem Parthis, Armeniam simul Mediamque recipiendi, præbuit.

LXIII. At Romani maxima præda aucti discesserunt, Armeniorum opulentissimo regno spoliato, direptisque etiam fanorum opibus. Anaitidis delubrum erat, cæteris religiosius cultum, eoque donariis dives: id diripuit Antonii miles, et inter cætera statuam auro solidam, etiam antiquitate venerabili, concidit. Nec omiserim referre stultam pietatem mendaciis tueri cupientium a numinibus proditam sacrorum suorum existimationem: eum, qui primus violasset id simulacrum, oculis membrisque captum exspirasse, vulgarunt. Sed veteranus quidam, quum paucis post annis Augustum excepisset convivio Bononiæ, essetque illata fabulæ hujus mentio, *se illum esse* respondit, *et de crure numinis quum maxime cœnare Cæsarem, sibique omnem ex ea rapina censum esse.*

§ LXIII. Strab. lib. XII, p. 559. — Plin. XXXIII, 4.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XCVII

IN LOCUM LIBRI CXXXII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI TRICESIMI SECUNDI.

Cæsar in Illyrico Dalmatas domuit. Quum M. Antonius ob amorem Cleopatræ, ex qua duos filios habebat, Philadelphum et Alexandrum, neque in Urbem venire vellet, neque, finito triumviratus tempore, imperium deponere, bellumque moliretur, quod Urbi et Italiæ inferret, ingentibus tam navalibus quam terrestribus copiis ob hoc contractis, remissoque Octaviæ sorori Cæsaris repudio, Cæsar in Epirum cum exercitu trajecit. Pugnæ deinde navales et prælia equestria secunda Cæsaris referuntur.

I. Inter hæc Antonius, Canidio cum sedecim legionibus ad mare præmisso, occurrentem Cleopatram excipiens, Ephesum cum ea perrexit, ibi contracturus classem. Hæc audita Romæ Cæsarem Patresque moverunt, ut, legatione missa, in Urbem eum revocarent, inter præsentes facilius disceptari controversias rati; mox ire abnuentem, finito jam triumviratus tempore, sicuti nuper promisisset, deponere magistratum juberent. Interim kal. januariis novi Romæ consules ineunt Cn. Domitius L. F. Ahenobarbus, C. So-

sius C. F. quorum Domitius civilium certaminum experientia cautior, modestius agebat: alter, nullis dum conflictatus infortuniis, primo statim senatu multa cum laude Antonii Cæsarem arguit; tendebatque, ut senatusconsultum rationibus ejus perquam adversum fieret, ni Nonius Balbus præscriptione tribunitii nominis intercessisset.

II. Aberat tum consulto Cæsar, nolens se præbere altercationibus, quibus neque cedere, sine dignitatis imminutione posset; et, si quidem imperium inhiberet, inchoare bellum videretur. Etiam ad omnia maturius pensitanda spatium petisse videbatur; quo prudenter usus, simul reversus Romam est, convocari senatum jussit. Eo tempore, præter militare præsidium, amicis etiam pugiones sub veste gestantibus, in medio consulum curuli sella sedentem, multa pro se suisque actis modeste loquutum tradunt; flexit se deinde ad Antonii accusationem, præsentisque consulis, quibus plurima ac gravia contra se et rempublicam commissa objectabat. Quum ad hæc silentium pertinax omnium esset, eadem se scripto comprehensurum ait, et certa die, in quem senatum iterum habere volebat, recitaturum. Tum consules, non exspectata die, quod tacere ad talia tam indignum ipsis, quam obloqui intutum videbatur, ad Antonium profecti sunt; multis Patrum hoc exemplum sequentibus.

III. Sed Cæsar, ne propter suam aliquam injuriam ab his desertus putaretur, a se sponte dimissos credi maluit: quoque faceret fidem, aliis etiam indulgere se dixit, ad Antonium proficisci cupientibus. Ita discedentibus ex Urbe propinquis ejus amicisque, C. Asinius Pollio, qui post Brundisinam pacem rebus Antonii misceri desierat, in Italia mansit: idem neque Cæsari deinceps, roganti, ut secum ad bellum iret, obtemperavit, mutua cum Antonio beneficia excusans, neque se interpositurum armis, et prædam futurum victoris. At Domitius, quum Antonium Ephesi

§ I. U. C. 720; A. C. 32. — Plut. in Anton. — Oros. VI, 19. — Dio, lib. L. — Supra, CXXXI, 48.

convenisset, hortari cœpit, ut Cleopatram, nihil aliud quam impedimentum belli futuram, in Ægyptum remitteret: nec aliis amicorum ea ratio displicebat. At Cleopatra, metuens, ne si usquam discederet, iterum pararia pacis pignusque Octavia fieret, Canidium induxit ingentibus præmiis, ut ab ea mente Antonium revocaret.

IV. Atque ille specioso obtentu negavit *æquum videri, quasi per ignominiam hanc removeri a bello, quæ ducentas naves, viginti millia talentorum, et præterea commeatum in omnes copias præbuisset : neque vero ex usu esse alienare animos Ægyptiorum, non contemnendam efficientium maritimarum virium partem. Sed et alioqui* negabat *videre, cuinam illa sociorum regum prudentia concedat, ingenio solers, usu perita, quæ tantum regnum longo tempore sola gubernasset.* Hæc oratio apud mulierosum hominem, et vitiorum suorum advocatis faventem, valuit; unaque Samum profecti, coactis undique scenicis artificibus, et quicumque ludis operam præstare soliti erant, inter compotationes epulasque tam fœdo luxu solvebantur, ut vulgarentur sermones mirantium, *quales igitur hi post victoriam essent futuri, qui tam hilariter, et profuse, inter comparandam genio indulgerent?*

V. Sed Antonius, Bacchicis artificibus data ad habitandum Priene, Athenas instituit cursum. Ibi renovata ludorum atque conviviorum est intemperantia ; et Cleopatra, ne minoribus ibi honoribus afficeretur, quam acceptam esse Octaviam audierat, Athenienses multis muneribus coluit. Idcirco jam a multis ætatibus summus potentiorum adulator populus, immodicos ei honores decrevit : id plebiscitum, inter primores oppidi Antonius etiam, civis atheniensis scilicet, ad reginam detulit, orationemque habuit nomine civitatis. Tum vero non diutius sustinere potuit, quin repudium Octaviæ mitteret, eamque suis ædibus juberet excedere. Illa plorans et lamentabunda, se quoque inter causas

§ III. Sueton. in Aug. cap. 17. — Dio. — Vell. II, 86. — Plutarch. in Anton. cap. 73.

belli esse, exivit; ne tum quidem cura deposita privignorum, quos una secum eduxit, præter maximum natu, qui profectus ad patrem fuerat.

VI. Triste spectaculum id populo fuit; neque illam modo miserabantur, sed Antonium magis, qui talem uxorem amens dimitteret in Cleopatræ gratiam, quæ, ne forma quidem, qua una niteretur, aut ætatis flore Octaviam vinceret. At luxus et tarditas Antonii magno metu Cæsarem liberavit, ne imparatior ordiri bellum cogeretur: nam Antonii oscitantia spatium ei dedit, et cogendi pecunias ab invitis, et placandi spoliatos, quorum dolor inter exigendum acerrimus, ubi dedissent, modico interposito tempore mitigabatur. Dum hæc aguntur, velut in solatium Urbe excedentium, fortuna Cæsari quosdam illustres ex cohorte amicorum Antonii restituit. Inter quos L. Plancus, qui fuerat in turpissimis adulatoribus Cleopatræ, propter vocem Antonii jactam in convivio, qua sibi rapinas exprobrari senserat, ad Cæsarem transfugit; eumque paulo post M. Titius, sorore Planci genitus, imitatus est.

VII. Sed ii causam defectionis hanc ediderunt: *Antonium actione Cæsaris, post discessum consulum de scripto recitantis ejus facinora, irritatum, amicorum concilium coegisse, ibique multis in utramque partem disputatis, bellum, repudiata Octavia, decresse. Ejusmodi consultis, et Cleopatræ tædio, mutasse partes deteriores melioribus: nam et sugillatos a regina esse, quod Antonio consilium remittendi eam in Ægyptum dedissent.* Cæsaris non interfuit, quibus quisque causis discessisset; opportunitate hominum usus est, qui acta secretissima et abstrusa consiliorum Antonii noverant. Iidem testamento adhibiti testes, judicium ejus Cæsari prodiderunt: nec ille conquievit, priusquam repertum resignaret, nec in senatu tantum, sed etiam in concione populi recitaret.

VIII. Apud Vestales, uti consueverant, depositum fue-

§ V. Plutarch. — Liv. Epit. — Oros. — § VI. Dio. — Vell. II, 83. — § VII. Plutarch. — Dio.

rat: et negabant illæ tradituras; ne veniens ipse auferret, non posse prohibere: nec piguit ire, et, quo inimicum premeret, facinus committere plerisque culpandum. Sed et tunc fuisse ferunt, quibus res prorsus indigna videretur, aliquem in vita cogi rationem reddere eorum, quæ post mortem fieri voluisset. Cæterum ea scripserat Antonius, quæ Cæsari non modo conficerent apud plerosque inhumanissimi facti veniam, sed ipsum quoque inexpugnabilibus hominum odiis onerarent. Legebatur ibi justis Cæsaris et Cleopatræ nuptiis editus Cæsario; tum suis ex eadem liberis infinitas dabat opes; nec minus offendebat, quod, etiamsi Romæ fuisset mortuus, corpus suum Alexandriæ, et in eodem cum illa conditorio, humari jubebat.

IX. His infensi, cæteris etiam facilius adhibebant fidem; inter quæ C. Cluvius, donatam Cleopatræ pergamenam bibliothecam, dabat crimini, quæ ducenta millia simplicium voluminum habuisset: itemque amatorias nugas seriis negotiis immixtas, et sæpe prælatas; relictum in gravi causa C. Furnium, notæ dignitatis et eloquentiæ, ut lectica per forum delatam Cleopatram imperator romanus satellitis instar deduceret. Sed Antonii familiares hæc quidem pro fictis et falsis rejectabant, populum deprecantes, ne quid immedicabile properanter statui paterentur. Quin et Plancum, multa in senatu gravia objicientem Antonio, Coponius, vir prætorius, acri voce repressit, *multa scilicet perperam fecisse Antonium* dicens, *pridie quam a Planco relinqueretur.*

X. Miserunt etiam e numero suo Geminium in Græciam, qui rerum urbanarum statum Antonio, et imminens ei periculum exponeret: *id enim agi, ut, adempto imperio, hostis judicetur.* Geminius, ubi se propter Cleopatræ suspiciones, Octaviæ causa venisse putantis, rejici, atque etiam in convivio propterea sede minus honorata collocari, cavillisque subinde peti sensit; causam adventus super cœnam ro-

§ VIII. Tac. Annal. I, 8. — Sueton. in Aug. cap. 17. — Plutarch. — Dio. — § IX. Dio. — Plutarch. — Cic. ad Famil. X, 26. — Vell. II, 83.

gatus, *cætera quidem non nisi sobriis agenda* respondit: *unum se etiam in vino præclare scire, omnia recte habitura, si remissa domum Cleopatra foret*. Excandescente ad hæc verba Antonio, *gratias se agere Geminio* Cleopatra dixit, *qui sine fidiculis ista esset confessus*. Hinc ille non ignarus, quanto cum periculo isthic degeret, proxima arrepta opportunitate Romam refugit.

XI. Alios etiam Antonii amicos Cleopatra et ejus adulatores expulerunt; in his M. Silanum, quem postea Augustus consulatus sui collegam optavit. *Se quoque mox fuga vitasse insidias, quas indicio Glauci medici cognosset*, Q. Dellius in Historiis retulit; offensa Cleopatra, quod Dellius *sibi atque cæteris vappam ministrari* super cœnam jecerat; *Sarmentum* (is propter facetias in deliciis erat Octaviani) *Romæ Falernum bibere*. His modis effectum est, ut etiam amicis Antonii diversam in sententiam transductis, omnium consensu consulatus olim destinatus, simulque potestas omnis, quam videretur in mulierem transtulisse, abrogaretur: ne et hostis judicaretur, illustribus viris datum, quos tum adhuc apud ipsum commorantes pari sententiæ asperitate feriri oportuisset; quos allicere benignis atque blandis rationibus cupiebant: igitur et præmia decreverunt laudationesque relicturis Antonium, et Cleopatræ bellum propalam indixerunt.

XII. Ad saga tum itum; et solennes bello sumendo cærimonias in æde Bellonæ fecialis Cæsar peregit. Tum, quo animus amplior omnibus esset, in hunc sensum verba fecisse dicitur: « Quanquam miserrima et sit, et censeatur « civilis belli conditio, tamen ea tempora inciderunt, ut dubitem, an non potius optandum illud fuerit, quam ut adversus mulierem, et, si recte rem pensitamus, ne ipsam « quidem, sed vilissima ejus mancipia, induere arma cogamur: nam illi quidem, suum foventi Antonium, vix cogitatio præter hanc ulla libera erit: eunuchus Mardio et

§ X. Plutarch. — § XI. Dio. — Plutarch. — Infra, CXXXV, 8. — Vell. II, 84.

« Pothinus exercitum ducent; signum pugnæ Ira dabunt, « tonstrix Cleopatræ, et Charmium : nam de Antonio pu- « det! sed tamen tam metuendum nihil, quam sperandum « est; olim ille mentis inops, et pharmacis potionatus, arbi- « trium sui perdidit.

XIII. « Nisi forte putetis suæ potestatis fuisse, quum « Alexandrinus ipse Gymnasiarcha, Cleopatram reginam ac do- « minam salutavit; quum eam in foro, inter ludos, in judiciis, « in transvectionibus equitum secum perpetuo habuit; quum « vino et amore saucius, inter eunuchos currum reginæ pe- « des sequutus est; quum aureum baculum tenens, acinace « cinctus, purpura gemmisque externum in morem excul- « tus, in aureo lecto, aureaque sella curuli diadematus præ- « sedit. Jam cætera quis pro rerum indignitate satis exsecre- « tur? Romani milites Ægyptiæ apparent; mulieris hujus « nomen inscriptum scutis præferunt; et si quæritis, quis « exercitui præsit, non prætorium in iis castris, sed regia « vocatur; nec Antonii, ne fallamini, sed Cleopatræ impe- « rium est. Si tamen Cleopatram vocari, non Lunam potius « et Isidem fas est; nam hæc nomina imponit ei furiosus « amator, non mehercule stolidius, quam quod se Diony- « sum, si diis placet, et ne parum Ægyptius videatur, Osi- « ridem appellat.

XIV. « Iisdem veneficiis contactos amicos ejus putes; qui « itidem ab hac Circe quælibet in monstra mutari patiun- « tur; et quum in convivio saltatur, quos illa jusserit, aut « homines, aut dii fiunt. Hi non modo, rem nostris moribus « turpissimam, versari in castris feminam, sed imperare vi- « dent; hi tanta romani nominis opprobria siccis oculis ad- « spiciunt; hi applaudunt, quum imperium nostrum amen- « tissimis donationibus concerpitur; quum alibi rapiuntur « patrimonia regum, alibi prodiguntur; quum fœdissimum « gulæ certamen, non profusis tantum dapibus, sed inau-

§ XII. Plut. — § XIII. Dio. — Sen. ep. 83. — Flor. IV, 11. — Serv. ad Virg. Æn. VIII. 678. — § XIV. Vell. II, 83. — Serv. — Macrob. Saturnal. II, 13. — Horat. Carm. V, 9.

« dito hactenus luxuriæ ingenio una sorbitiuncula census « gentium mergit.

XV. « Centies sestertium fuisse margaritam, quam nuper « illa vorago hausisse in aceto dicitur, fama non dubitat. « Inter hanc licentiam vitiorum, et hanc fœditatem adulan- « tium, quid mirum est, si eousque muliebris excessit te- « meritas, ut pretium obscœni conjugii romanum imperium « petat, et per jura, quæ sit in Capitolio datura, jurare con- « sueverit? Hæc etiam auditu vobis gravia esse animadverto, « ut mihi certe dictu sunt. Sed quemadmodum omen istud « procul a nobis patriaque abesse volumus; ita necessum « est, ut armis atque manibus, summaque rerum ope, et, « si aliter nequeat, vel nudi corporis objectu, hanc pestem « atque hoc nefas abarceamus. » Hæc et similia loquutus, non tamen institit, ut Antonio bellum indiceretur: præstare credebat, si hominem Cleopatræ penitus addictum in eam invidiam conjiceret, ut externæ reginæ causa contra patriam civesque, nulla re læsus, arma corripuisse videretur.

XVI. Maximum id civilium omnium, atque externorum etiam bellorum populo romano fuit. Galliam omnem Hispaniamque, et excepta Cyrenaica Africam, Illyricum etiam et insulas Occidentis Cæsar trahebat. Sed et Italia publice pro partibus ejus conjuraverat: quo tempore necessitatis ejus gratiam Bononiensibus fecit, propterea quod antiquitus in Antoniorum clientela fuerant. At Antonium, quidquid per Asiam romanæ ditionis erat, Thraciæque populi, et cum Græcis Macedones, ad Illyrios usque et Ionium mare, Ægyptusque et Cyrene, cum adjacentibus insulis, sequebantur. Reges quin immo atque tetrarchæ, socii Romanorum, aut finitimi saltem omnes auxilia mittebant. Igitur navium haud minus quingentis coegerat; in his multas, quæ octo, vel etiam decem remigum ordinibus agebantur, non ut in bellum magis, quam pompam et osten-

§ XV. Plin. IX, 35. — Horat. Carm. I, 37. — Propert. III, 11. — Ovid. Metam. XV, 826. — Flor. — Eutrop. — Dio.

tationem armatæ. Pedestres copiæ centum millia militum, duodecim equitum continebant.

XVII. Reges etiam ad commilitium venerant ex Africa Bogud, ex Asia Tarcondimotus, Ciliciæ rex, Archelaus Cappadociæ, Paphlagoniæ Philadelphus, et Commagenes Mithridates. His Europa Sadalem a Thracia junxit. Amyntas et Polemon alios pro se duces ex Gallogræcis et Ponto miserunt. Sed neque Nabathæorum atque Judæorum auxilia defuerunt; quanquam dolo Cleopatræ commissis bello regibus. Tantaque fuit utriusque contentio, ut jurejurando milites adstringerent; atque Antonius suis vicissim obstringeretur, in caput suum exsecratus, *si aut pacem cum hoste faceret, aut, confecto bello, amplius bimestri potestatem retineret, senatui populoque romano cuncta traditurus.*

XVIII. Atque id licet ab ejus proposito plurimum abhorrebat, tamen vix a se passus est multis precibus impetrari, *ne imperium ante sextum a bello mensem deponeret:* nam victoriæ quidem, æstimatis Cæsaris suisque viribus, maximam spem conceperat, numero militum, equitum, navium longe superior; et pecuniis, quibus abundabat, corrupturum se sperans Cæsaris præsidia : quarum rerum causa magnas summas circumquaque, sed maxime in Italiam atque Urbem ipsam mittebat. Unde Cæsar intentiores ubique custodias disposuit, militibusque suis, ne alienam liberalitatem respicerent, nummos divisit. Quum inter tantos utrinque apparatus imminentium malorum gravis exspectatio, variis hominum indiciis atque sermonibus, differretur, etiam prodigiorum atroces minæ metum auxerunt.

XIX. In Urbe simius, fanum Cereris ingressus, inter sacrificandum omnia confuderat: bubo ex Concordiæ templo, ad omnia præcipuæ religionis delubra circumvolans, quum undique expelleretur, postremo in æde Genii Publici consedit; neque captus est, et sero ex conspectu hominum dis-

§ XVI. Plut. in Anton. cap. 79. — Sueton. in Aug. cap. 17. — Dio. — § XVII. Joseph. Antiq. Jud. XV, 6, et de B. Jud. I, 14. — Dio. — § XVIII. Liv. Epit. — Dio.

cessit : tensa Jovis ludis comminuta est : in Judæa terræ motus ingens infinitum animalium numerum, et hominum triginta millia absorbuit : Pisaurum, quam ad Adriaticum Antonius coloniam deduxerat, terræ motu hausta est : super Ionium fax per aliquot dies suspensa sursum in ætherem recurrit : Albæ statua marmorea Antonii sudorem, frustra detergentibus quibusdam, sanguinemque multum emisit : tempestatibus percussa pleraque ; in his tropæum in Aventino, Victoria in scena, pons sublicius in amne.

XX. Incendia quoque multis locis fuerunt, et mons Ætna finitimos gravi terrore detrimentoque mulctavit : Athenis ex deorum et gigantum dimicatione, quam fecit in scuto Minervæ Phidias, Dionysi simulacrum ventis excussum in theatro jacuit ; cujus numinis habitum nomenque Antonius usurpare consueverat. Eadem tempestas Eumenis Attalique colossos, quos Antonio transcripserat civitatis adulatio, ex multis solos evertit. Præsentibus curis adjecit præteritorum memoriam sollicitudo, quod nuper in Etruria draco biceps, longus pedes octoginta quinque, subito conspectus, post multa et varia damna data, fulmine ictus fuerat. Romæ pueri, partium nominibus assumptis, biduo concurrerunt, Antoniani victi sunt.

XXI. Tot portentis pavefactæ mentes, quum in quotidiana belli exspectatione essent, factum est, ut neuter eo anno quidquam inciperet. Cæsar, ab Antonio venisse pecunias audiens, non audebat, nisi diligenter omnibus provisis, ab Italia discedere. Antonium, vix emersum e luxu, et improviso adventu hostes territare conantem, Cæsarianæ classis nuntius decepit, quam ad Ceraunios montes stare, speculatoriis navigiis conspectis quidam affirmaverant. Igitur in Peloponnesum directo cursu, passim dispertitus copias, quo et plura loca tutaretur, et divisis in expedito alimenta forent, Patris hiemare instituit. Ibi quoque eum prodigia impendentium malorum excepisse credita sunt,

§ XIX. Joseph. de B. Jud. I, 14, et Antiq. Jud. XV, 7. — Plutarch. in Anton. cap. 18. — Dio. — § XX. Plutarch. — Plin. XXXVI, 5. — Dio.

quod interea, dum illic agit, Herculis fanum, quem generis sui auctorem ferebat, conflagravit.

XXII. Inter has belli moras, ex omni ordine utrinque transfugerunt quidam; et L. Messium exploratorem deprehensum Cæsar, ostenso ei prius omni suo apparatu, missum fecit; quanquam eumdem etiam bello Perusino captum dimisisse meminerat. Ad Antonium sub id tempus epistolam misit Cæsar, optionem offerens, *venire ipse in Italiam, an se in Græciam transjicere mallet, ea conditione, ut qui admissurus alterum esset, stationes securas portusque præberet adnaviganti, et a mari copias suas tanto intervallo reduceret, quantum expeditus eques conficere una die posset: intra quintum deinde diem de summa re cerneretur.* Hoc potius eo fiebat, ut animum suis augeret, quam quod Antonium tali conditione usurum credebat: irrisitque ille dictitans, *ecquis igitur judex noster erit, si forte neglexerit alteruter pactorum fidem?*

XXIII. Ne tamen timere hostem videretur, contra poposcit, *ut secum singulari pugna congrederetur: hoc si facere non esset ausus, at ille Pharsalicis campis, ubi prius inter Cæsarem et Pompeium decretum armis esset, exitum totius belli committeret.* Hæc acta sunt C. Sosio, Cn. Domitio consulibus; quum interim ex kal. jul. L. Cornelius, ex kal. nov. M. Valerius suffecti consules magistratum gessissent. Hic annus quum inter apparatum minasque belli præterisset, matura omnia C. Cæsar tertium, M. Valerius Messalla Corvinus consules exceperant; hinc quoque capientibus omen hominibus, quod ademptus Antonio consulatus ad eum pervenerat, quem paucos ante annos ab eodem Antonio proscriptum meminerant.

XXIV. Nec temere factum existimarunt, quod ludis quidam mente captus in theatrum insiliens coronam D. Cæsaris suo capiti imposuerat, statimque discerptus a circumstanti-

§ XXI. Plut. — Dio. — § XXII. Plut. — Dio. — § XXIII. U. C. 721; A. C. 31. — Plut. — Vell. II, 84. — Dio. — Pigh. Annal. — Appian. B. Civ. lib. IV, p. 611.

bus fuerat. Circa eosdem dies lupus in æde Fortunæ occisus, ludis equestribus canis a cane devoratus est. Incendium etiam inter prodigia, propter magnitudinem damni (nam Cereris etiam et Spei ædes cum pulcherrimis donariis conflagrarant), computatum est; quanquam fraude libertorum excitatum esse constitisset. In furorem eos egerat tributorum acerbitas, quod ab omnibus hoc genus, qui quidem Italiam incolerent, quibus res quinquaginta millium denariorum, aut eo amplior esset, octava pars facultatum in præsente pecunia exigebatur.

XXV. Tantaque fuit hominum importunitas, tumultu cædibusque et incendio grassantium, ut armis eam coerceri oporteret. Illa demum severitas et hos compressit, et ingenuorum prævenit motus; ægre ferentibus plerisque, quod ex prædiis italicis quartam annui proventus pendere cogebantur. At Cæsar, ut hostem inopinatus percelleret, nondum mari navigabili, Brundisio provectus, quum Corcyram usque venisset, tempestatibus coactus cedere, retro cursum flexit. Vere demum iterum educta classis, Epirum tenuit, expositisque legionibus ibi castra metaturis, ad Leucadem insulam, Ambraciique sinus cornua constitit. Nec occurrit statim Antonius remigum inopia, quæ variarum nationum colluvies, quum procul ab imperatore hiemem transegisset, neque exercuerat sese, et morbis atque transfugiis admodum decreverat.

XXVI. Igitur M. Agrippa, cum parte navium præmissus a Cæsare, minime negligendam occasionem ratus, observato onerariarum adventu, quæ ab Ægypto Syriaque et Asia cum armis atque commeatu ad Antonium tendebant, multas abripuit; et plerisque locis exscensiones faciundo, vehementer Antonianos perterruit: mox in Peloponnesum irrumpens, Methonen, Messeniæ non incelebre oppidum, quanquam validissimo præsidio munitum, in oculis adversæ

§ XXIV. Dio. — Strab. lib. VIII, p. 381. — Plut. — Zonar. — § XXV. Flor. IV, 11. — Dio. — § XXVI. Dio. — Strab. lib. VIII, p. 359. — Oros. VI, 19. — Vell. II, 84.

classis, subito appulsu cepit; Bogudemque ibi, Mauritaniæ regem, deprehensum occidit.

XXVII. His auditis, Cæsar in spem erectus, contractis Brundisium senatus atque equestris ordinis primoribus, aliis, ut horum uteretur opera, cæteris, ne res interim novas domi molirentur, ad transjiciendum omnia comparabat; ostentans una, secum sentire, quidquid in Urbe nobilitatis esset. Definito deinde, quantum eorum quisque servitii, quantum commeatuum portaret, universas copias trajecit. Forte pars major Antonianæ classis ad Actium (Epiri est locus) stabat; non firmissima remigio, quod inopia rerum necessariarum valde erat imminutum. Igitur conditionibus aut vi sperans suam in potestatem hos venturos esse Cæsar, eo cursum direxit. Naves in universum ille ducentas quinquaginta paraverat modicæ altitudinis, cæterum expeditas et agiles; peditum octoginta millia, cum duodecim millibus equitum.

XXVIII. Antonius, tametsi legionum numero præstabat, tamen ut Cleopatræ gratificaretur, in classe locaverat arcem spei suæ, quanquam penuria remigum vulgo e Græcia corriperentur a præfectis ejus quilibet; ita ut neque viatoribus abstineretur, agasonibusque et messoribus, quo ex genere plerique erant, qui mare nunquam vidissent: nec sic quidem succurri poterat indigentiæ, quin magna pars classis pessime navigaret. Aiunt, quum paulo post Antonius Actium venisset, trientemque fere nautarum absumptum fame reperisset, crudelem sane atque prorsus inhumanam vocem effudisse: *Remi modo salvi sint: remiges non deerunt, quousque Græcia homines habuerit.* Ergo Cæsar, pedestri exercitu ad Ceraunios montes exposito, qui dehinc ad Actium procederet, obiter recepta, quæ relicta a fugiente præsidio fuerat, Corcyra, in Thesprotidis portu, quem propter Thyamin et Acheronta, fluviosque alios in eum incidentes, aut ex ipso mari ebullientes aquas, ob argumen-

§ XXVII. Eutrop. — Vell. II, 84. — Dio. — Plut. in Anton. c. 79. — Horat. Epod. 1.

tum *dulcem* appellant, classem constituit. Interea Cæsaris adventum tumultuosi nuntii ad Antonium pertulerunt; *illumque jam apud Torynem* (Epiri oppidum fuit) *considere*. Quos eludens Cleopatra, « Quid magni est, inquit, si in « Toryne sedet Cæsar? » ad culinariæ supellectilis instrumentum, quod hac appellatione Græci notant, significationem detorquens.

XXIX. Sed hujuscemodi dictis servari classis, suggrediente Cæsare, non potuisset. Antonius, cum præsentibus copiis impigre profectus, veteris ducis solertia subvenit, rostris tanquam ad procursum obversis, et, quo speciem instructarum ostentaret, remis ab lateribus navium demissis, et remigibus armatis per tabulata dispositis. Ita delusus Cæsar, abjecto pugnandi consilio, evocatos ad colloquium Antonianos corrumpere conatus, quum nihil succederet, neque propter aquarum penuriam, quas magnis operibus inaccessas hostis effecerat, commorari circum ea litora posset, ad locum, ubi mox Nicopolis exædificata est, secessit. Castris hic communitis, muroque alium ad portum (Comaro nomen est) perducto, terra simul marique gravis Actio vicinus imminebat : adeoque nihil ab eo prætermissum est, ut trans eumdem murum a mari in sinum Ambracium naves transvexisse sit creditus, coriis bubulis recentibus oleo inunctis, per quorum lubricitatem facilius tantæ moles provolverentur.

XXX. Cæterum is erat locorum situs, ut pro eo, qui prior occupasset, magnopere facturus videretur. Actium enim, circa quod ea gesta res est, Apollinis fano celebre promontorium Arcarnaniæ, os Ambracii sinus efficit, portus, apud Nicopolim qui sunt, respiciens; totusque is sinus, et quidquid ante eum loci est, quum accipiendis, tum tutandis navibus eximiam commoditatem præstat. Sed totum hoc spatium operibus etiam Antoniani permuniverant, ad utraque sinus cornua inædificatis turribus, et mari, quod

§ XXVIII. Strab. lib. VII, p. 324. — Thucyd. I, p. 32. — Pausan. Arcad. — § XXIX. Dio. — Plutarch.

intererat, navibus præcincto. Castra juxta fanum posuerant spatio plano et aperto, pugnæque committendæ, quam stativis, aptiore. Ut enim depressis et palustribus locis consuevit, tam hieme, quam æstate insalubris ibi aer erat, et morbi per castra vulgabantur. Dum ita ex propinquo castra castris opposita sunt, nihil non expertus Cæsar, educendo instructos ordines, ut pugnæ faceret potestatem, adnavigando classe, et onerarias hostium abstrahendo, non tamen elicere in aciem eos potuit, quin adventum suorum præstolarentur.

XXXI. Tum vero propius admotus cum parte legionum Antonius, etiam equitatum ab utroque sinus latere præsidio collocavit. Cæsar, nullum eo loco sibi casum ad tentandam prælii fortunam cernens aperiri, in Græciam atque Macedoniam partem copiarum misit, ut Antonium a præsentium rerum cura revocaret. At Agrippa Leucadem, et quotquot ibi naves erant, repentino incursu cepit. Inde Patras, victo navali pugna, qui occurrerat, Q. Nasidio; neque diu post Corinthum in potestatem redegit. Quibus rebus, et quod a M. Titio et Statilio Tauro cæsi Antonii equites fuerant, inclinare multorum animi ad fortunæ momenta cœperunt. Transfugiebant ad Cæsarem quotidie aliqui; sed inter notissimos, Paphlagoniæ rex Philadelphus Titio Tauroque se conjunxerat. Plus tamen affecit Antonium Cn. Domitii transitio; qui Cleopatræ invisus, quam solus Antonianorum nunquam, nisi nomine, salutare voluerat, quanquam febre correptus, parvo acatio ad Cæsarem trajecit.

XXXII. Antonius tamen magnum animum præferens, contra sententiam Cleopatræ, quidquid rerum Domitius reliquerat, ad eum remisit. Nec diu superfuit ille, non tam opera, quam exemplo, prælatis partibus utilis: nec enim tantus vir abjecturus priorem amicitiam fuisse, nisi desperatione, credebatur. Ergo frequentibus jam transfugiis,

§ XXX. Strab. lib. VII, p. 325, et lib. X, p. 451. — Thucyd. I, p. 21. — Dio. — Flor. IV, 11. — § XXXI. Vell. II, 84. — Dio. — Sueton. in Neron. cap. 3.

Antonius metu cohibiturus, quos benevolentia non posset, cum aliis quibusdam, etiam partis Arabiæ regem Jamblichum excruciatos occidit; et Q. Postumius senator jussu imperatoris manibus quorumdam discerptus est. Inde Q. Dellio et Amyntæ regi timens, quos in Thraciam et Macedoniam ad conducendos mercede milites miserat, an ipsorum quoque perfidiam veritus, ipse statuit eo proficisci, ut præsentia sua, sive metum eorum, sive defectionem præveniret.

XXXIII. Male omnino hoc ei consilium vertit: nam et illi cum rege thracio Rhymetalce et Dejotarus ad Cæsarianas partes se transtulerunt; et per absentiam ejus navale prælium ausus Sosius, iniquo marte dimicavit. Quippe L. Taresium, cum paucis navibus in statione relictum, oppressurus, licet inter densam nebulam aggressus in fugam egisset, assequi non potuit; et Agrippæ forte redeunti oblatus, cum multis aliis et Tarcondimotum regem perdidit. Hac pugna, simul quod ipse reversus equestri prælio inferior discesserat, vitare propinquitatem hostium coactum, post unius bidui moram majora castra acceperunt. Ibi quum etiam inopiam timerent, de ratione gerendi porro belli consultatum est: quum variatum sententiis esset, vicit, ut semper, apud Antonium Cleopatra, præsidiis firmari jubens opportunissima locorum, et in Ægyptum naves militesque reduci, ubi omnia pro ipsis essent habituri. Cæterum ad hoc consilium non muliebri tantum timore delapsa erat, sed etiam injecta frequentium prodigiorum cura, quod in prætoria sua navi, quam vocabat Antoniada, quum hirundines nidum sub prora fecissent, aliæ supervenientes et has expulerant, et pullos earum discerpserant; et statuas Cleopatræ, dearum insignibus adornatas, fulmen dejecerat.

XXXIV. Hinc illa, diffidens præsentibus, Antonium quoque sui terroris implevit. Nec tamen confesso timore, ne suorum animos desperatione abalienarent, aut fugien-

§ XXXII. Plutarch. — Dio. — § XXXIII. Liv. Epit. — Dio. — Plutarch. in Anton. et Apophth. Rom. — Vell.

tium specie abiri placuit; sed instructa ad dimicandum classe, si quis propositum iter interpellasset. At Canidius, remissa in Ægyptum Cleopatra, pedestri marte decernendum censuerat. *Neque enim turpe ad famam fore, si Cæsari, Siculis bellis nautica certamina edocto, mari cederet; id immo, si neglecta damnataque fortissimarum atque fidelissimarum legionum opera, tot pedestrium prœliorum victor, in classe summæ rei spem reponeret.* In Macedoniam igitur ac Thraciam jubebat transferri bellum, regem Dicomen, maxima offerentem Getarum auxilia, socium discriminis habituros. Sed hæc repudiata est, ut prædiximus, sententia. Sub idem tempus Antonius propinquum periculum effugit, quum per longa brachia, quibus castrorum munitionem portui conjunxerat, pro more securus incederet.

XXXV. Cæsar enim admonitus, excipi eum posse, clam miserat subsessores; atque illi, paulo festinantius exsurgentes, anteambulonem imperatoris corripuerunt; ipse celeri cursu vix se recepit ad suos. Interim delectis ex omni numero præstantissimis quibusque navibus centum septuaginta, cæteras, quod imminuto transfugiis pugnisque exercitu compleri non poterant, igne consumi placuit; præter Ægyptias sexaginta, quas malo consilio Cleopatræ relinquebat. Noctu deinde pretiosissimis rerum in naves comportatis, postquam omnia satis instructa parataque videbantur, Antonius adhortandos prius milites ratus, advocata concione, hunc in modum fecisse verba dicitur: « Quæ a duce « parari oportuit, præsto esse omnia, ne mihi credi postu- « lem, ipsi novistis, atque adeo videtis, commilitones: sive « numerum copiarum respicitis, sive cuilibet generi pugnæ « idoneas manus, haud dubie superiores sumus: taceo, quod « tam strenui bellatores plerique estis, pugnisque clarissimis « nobilitati, ut vel singulorum celebratam virtutem hostes « nostri horreant.

XXXVI. « Viribus igitur, in quibus sunt omnia, potiores, « etiam pecuniarum non magnitudine modo, sed facilitate

§ XXXIV. Plut. in Anton. — Dio. — § XXXV. Dio. — Plut.

« parandi, utendique libertate, vincimus : nam ex ubere « copia desumptis neque parcere cogimur, neque seditiones « per vim ereptas querentium formidamus ; qualia multa vi- « suri mox in Italia sumus, ubi jam olim tumentibus animis « metum, quo illi solo adhuc tenentur, arma nostra detraxe- « rint. Post ista pæne supervacaneum est de me dicere, nisi « referre arbitrarer, hoc etiam ab omnibus intelligi, et vos « esse ejusmodi, ut quolibet imperatore vincere possitis, et « me, ut quibuslibet militibus. Et ego non amplius juventa « calidus, nondum senecta segnis, hos ipsos annos habeo, « quibus et corporibus adhuc robur constat, et mentium « longe acerrima vis est.

XXXVII. « De ingenio et usu, quanquam in meis laudibus « debeam esse restrictior, id tantummodo dicam, neutrum « mihi defuisse, quominus et utilia providere, et opportuna « dicere, et domi bellique facere, quæ oporteret, possem ; « nec ferme particula ulla negotiorum utrobique offerri po- « test, quam non experiundo didicerim : sæpe aliorum ductu, « sæpe meis auspiciis res gerendo, parendi imperandique co- « gnitas omnes rationes habeo : multa caute, haud pauca « audacissime gessi, ut temporibus recte uti assuescerem ; « neque fortuna defuit, quin et victoriis me multis, et non- « nunquam infortuniis, ad omnes bellorum casus erudiret.

XXXVIII. « Sed ista quum apud conscios dicam, non ero « prolixior, ubi unum hoc addidero, quum adversæ partes « numero et robore militum, apparatuumque varietate mul- « tipliciter vincantur, a nulla tamen re imparatiores, quam « ab imperatore, in certamen descendere. Unde enim ei in « his annis necessaria huic loco experientia ? quem et cor- « pore invalidum esse scimus omnes, nec aut in continenti, « aut in mari ullius prælii victoriam per se obtinuisse. Certe « in Philippicis campis, dum ego vinco, ille fufus, fugatus, « castris exutus est ; nec quid intersit inter duos, aut bre- « vius possem, aut verius exponere. Jam etiam victoriæ cer- « tissimum præsagium sumi ex apparatibus solet.

XXXIX. « Illis igitur, si quid roboris est, forte sit in le- « gionibus, et pedestribus copiis : at vero navibus, ut ipsi

« videtis, tanta differentia est, ut nostris quidem noceri mi« nime posset a tanto infirmioribus, si sola mole sua defen« derentur; jam vero quum tantus sagittariorum numerus « e turribus telorum imbrem eminus sparget, ecquis ho« stium suggredi sustinebit? Neque vero Sicula victoria « quemquam terreat, quæ et ipsa non Cæsaris decus, sed « Agrippæ ministerium, immo classis meæ facinus fuit: cum « mancipiis et libertis Pompeii decertatum est; et quid ejus « copiæ ad nostras? et sic tamen semel iterumque fœde mul« ctatus est iste Cæsar, quum unius Siciliæ vires oppositas « haberet: at quota pars imperii nostri est Sicilia? ut, si « quis hanc subegerit, formidandus esse nobis videatur.

XL. « Ego vero tam parum istis eventis moveor, ut, quum « possim et pedestri bello vincere, maritimo experiri malue« rim, cujus victoriam secum tracturam omnia prospicio: « nam hostium legiones, in angusta conclusas quasi qua« dam insula, quum omnia circa nostra sunt, sedendo dein« ceps, et arcendo tantum commeatus, quod mare tenenti« bus facillimum erit, expugnabimus. Dixi, milites, quanta « brevitate potui, quantis argumentis victoriam nobis cer« tam deberi arbitrarer. Nunc etiam, quod omen dii aver« tant! quid victis exspectandum sit, cogitate, quo fortius « pugnam capessatis, hisque animis ineatis prælium, ut om« nino victoribus inde discedendum existimetis. Sicula illo« rum victoria nobis documento sit, quæ in vos sint exem« pla edituri, qui tam multos, etiam illustrium virorum, « interemerunt; nec eorum tantum, qui apud Pompeium « fuerant, sed etiam ex Lepidanis, socios suos, consortes« que periculorum, quibus haud minimam deberent partem « ejus ipsius victoriæ, qua tam insolenter abutebantur.

XLI. « Quid jam de ipso Lepido loquar? cujus quum in« juriam nullam, beneficium magnum recens haberent (nec « enim sine hujus auxilio evertere Pompeium potuissent), « ingratissimi mortalium hominem innocentem, bene meri« tum, mitem, imperio exuerunt, et nunc quoque captivi « modo habent in custodia. Neque mitiores in cæteros, quos « pecunias crudeliter exigendo quum in arma egissent, pro

« hostibus occiderunt. Qui ergo talia in amicos sociosque « perpetrant, quid non audebunt in adversarios? nobis sci- « licet parcent, quibus illi viles fuerunt? abstinebunt nostris, « qui suorum facultatibus minime pepercerunt? tam impo- « tentes manente bello, victoria moderate utentur? Sed quid « ego in enarrandis, quæ adversus alios deliquerunt, verba « consumo? quis enim indignius me ipso acceptus est et « habitus?

XLII. « Triumvir constituendæ reipublicæ pari atque Cæ- « sar jure creatus, tanto tempore sic usus potestate, ut pœ- « nitere ejus non debeat; quantum in collega est, magistratu « privor, destinato etiam consulatu careo; non de senatus « sententia, cujus nomen frustra præscribi, tot primorum « ejus ordinis, ipsorumque adeo consulum profectio ex Urbe « demonstravit. Satellites Cæsaris sunt, qui hæc molienti « Patrum auctoritatem falso circumdant, in se quoque, non « tantum in rempublicam injurii, quando sic se cervicibus « suis regem imponere non sentiunt. Jam pro se quisque « rationem ineat, quid sibi possit ab hoc monstro polliceri; « cujus inhumana atque impia temeritate, testamentum « M. Antonii e penetralibus Vestæ vi raptum est, vivi, va- « lentis, Armeniæ tum maxime victoris, et tanta potentia « subnixi, nec raptum modo, sed resignatum, lectumque « publice?

XLIII. « Cujus quidem exemplum rei, ne feracissima « quidem scelerum tempora produxisse memorantur. Hæc « ergo designavit in collegam suum, cognatum, amicum « etiam, si diis placet; ecce enim negat arma adversus « me induisse! quid ergo vobis fiet, commilitones, quibus « aperte minatur, quorum honoratissimum quemque inter « hostes judicatos nominatim retulit? Quod si non eodem « decreto bellum indixit omnibus, ne ideo factum putetis, « quod in aliquos futurus sit lenior. Discordiæ semina jacere « voluit vafer adolescens, satis gnarus, conjunctis se parem « esse non posse; sin dissentiamus, adversus omnes occasio- « nem aperiri. Ergo et credulos nonnullos levesque spe ac « promissis pellexit; non reputantes, hac se perfidia justum

« imperatorem, et reddendæ reipublicæ studium jurejurando « professum, cum eo commutare, qui nihil aliud, quam « servitutem simul omnium quærat.

XLIV. « At ego cum cæteris illustribus viris, tametsi « edicto Cæsaris omni metu vacare jubemur, rebus potius, « quam verbis accredentes, neque vos deserere, neque cæ- « teros, qui servituti libertatem anteponent, decrevimus. « Rem igitur sane æquissimam postulamus, ut eodem in « nos animo sitis, duo maxime ponentes ob oculos, et « quantas exituri miserias bene pugnando, et quanta ade- « pturi bona sitis. Nihil in vos hosti superbo, atque crudeli « licebit: vos immo ad summa gloriæ potentiæque provecti, « rerum arbitri eritis; neque vobis tantummodo in liberata « patria, sed ipsis quoque, quos viceritis, ingentium com- « modorum auctores. » Hanc in sententiam loquutus, principes amicorum, ne superiorum exemplo profugerent, in naves imposuit; jussis una conscendere sagittariorum duobus, legionariorum viginti millibus. Quod enim Cæsarem Siculo bello victorem fecisse magnitudo maxime navium, et multitudo propugnatorum credebatur; ipse quoque utrumque imitari constituit. Ergo et triremes raras ædificarat, cæteras ab quaternis usque ad denos ordines, cum præaltis turribus.

XLV. Ferunt, quum præter illum legiones in classe pugnaturæ incederent, veteranum centurionem magna et queribunda voce exclamasse, « Ergone his cicatricibus (ostendebat enim frequentes toto adverso corpore) gladioque « diffisus, imperator, spes tuas his nullius usus lignis con- « credes? At ista Phœnicibus et Ægyptiis digna est militia; « nobis terram præbe, in qua aut vincere, aut occumbere « didicimus ». Ille nihil ad hæc; sed nutu tantum, manuque mota ostendens, bonum animum ei habendum, præteriit. Sed ipse tristium potius, quam meliorum objecta imagine, vela comportari jubebat in naves, ut scilicet persequendi

§ XLIV. Plutarch. in Antonio. — Dio. — Flor. — Virgil. Æn. lib. VIII, v. 693.

fugitivos hostes facultas foret. At Cæsar, consilio Antonii ex transfugis cognito, sibi quoque ante discrimen agendum cum exercitu ratus, ejusmodi orationem habuit:

XLVI. « Eventus bellorum pro bonitate causæ plerumque « justitia numinum dispensari, non hodie demum herive credi « cœpit, sed omni temporum memoria constanti priorum ob- « servatione veluti per manus traditum est. Igitur licet ita « parati simus, ut vel injustum bellum satis felix fore confi- « dere debeamus; plus tamen fiduciæ in eo repono, vobis- « que reponendi sum auctor, quod non facturi injuriam, sed « intentatam repulsuri, hoc quidquid est periculi subibimus.

XLVII. « Ecquid enim romano populo, gentium omnium « principi, plerarumque victori, accidere indignius potuis- « set, quam quod adversus Cleopatram, quasi hostem, tanto « cum apparatu proficisci cogimur? Sane ego hac nuntii fœ- « ditate non solum, si qui manium sensus est, valde per- « moveri Fabricios, Scipionesque et Æmilios putem; sed « etiam Pyrrhum, et cum Philippo Magnum Antiochum, et « clarissimos Pœnorum principes erubescere, si mulierem « ægyptiam intelligant cum his contendere, quorum a ma- « joribus tanti ipsi reges imperatoresque victi sunt. Neque « vero meriti hanc ignominiam sumus, quibus Gallia suba- « cta, quibus Pannones ad Istrum usque domiti, transitusque « Rhenus, et in Britanniam trajecti exercitus, satis illustria « testimonia sunt, nihil nos a priorum virtute defecisse.

XLVIII. « Proh deos immortales! adeone nos a vilissimis « hominibus despici, ut ab Ægyptiis et Alexandrinis provo- « cemur? Quid enim ad exprimendam istorum mollitiem « ignaviamque dici verius aut expressius potest? Hi igitur « mortalium turpissimi simul atque inertissimi, qui tanta « sunt vecordia, ut reptilia ferasque colere pro diis possint; « qui condiendis corporibus immortalitatis affectant inane « ludibrium, quam ab animis suis gestisque sperare non au- « dent; qui semper, ut ad res novandas levitate præcipites, « ita ad gerendas præ timiditate ineptissimi fuerunt: hi, in-

§ XLV. Dio. — Horat. Epod. 1. — Plut.

« quam, procedere in conspectum nostrum, ostendere arma « sua, expectare nostra sustinent. Quanquam quid ego ho- « rum amentiam reprehendo, quæ, per se facile quietura, « nostrorum fatali quodam furore stimulatur. Romanas illi, « proh pudor! romanas intuentur manus, commilitones!

XLIX. « Nostri generis homines reginæ suæ stipatores « conspiciunt; hinc equites romanos, hinc senatores spado- « num eam vilitate adulari. Quid, quod M. Antonium bis con- « sulem, sæpius imperatorem, reipublicæ constituendæ mihi « datum collegam, tot terras imperio, tot exercitus obtinen- « tem, a moribus nostris descivisse vident, omnemque et « natalis soli caritatem, et patriorum numinum reverentiam « abjurasse? Etenim si quis forte vestrum est, qui aliis aucto- « ribus parum credidit, scitote, M. Antonii jussu et exemplo « pro Iside aut Diana adorari Cleopatram; Antonio impo- « nente, natos ejus Solis atque Lunæ ferre nomina; Anto- « nium his amplissimas insulas, magnam continentis par- « tem, tanquam privatum patrimonium distribuisse.

L. « Etiamsi certissima sunt hæc atque compertissima, cre- « dere cunctantibus ignosco. Sed eadem facinorum magni- « tudo, sicuti vix invenire fidem objecta potest, sic nota « eadem et probata veniam enormibus peccatis negat. Qua in « re plus aliquanto patriæ salutique omnium, quam affectui « meo, deberi intelligo. Quid enim non feci tulique, ut hic « a me servari posset, quem patrem appellare solitus, par- « ticipem consiliorum, collegam potestatis habui; cui soro- « rem carissimam junxi matrimonio; cui, ut alia taceam, « totos exercitus dono dedi? Quam ergo cunctanter ad vin- « dictam romani nominis accesserim, inde manifestum esse « cunctis credo, quod neque contumelia sororis, neque sus- « ceptorum ex ea liberorum neglectu, non ægyptiæ mulie- « ris, quam sorori meæ anteposuit, insolentia, non amentia « ipsius, provincias populi romani liberis istius feminæ dis- « tribuentis, in arma compelli potui.

LI. « Neque enim eodem mihi tum numero ducendi vi-

§ L. Appian. B. Civ. lib. III. — Dio.

« debantur Antonius et Cleopatra : quod adversus externam « arma potius expediri dignitas nostra jubebat; civi ad pœ- « nitentiam spatium dari postulabat humanitas. Et indicto « Cleopatræ bello, sperabam, hunc, si non ultro, coactum « certe, ad meliorem mentem rediturum esse; ideoque nec « hostem judicari passus sum. Quando autem ille nec mi- « sericordia nostra, nec patientia utitur; sed sive impru- « dentia, sive pharmacis, ut ferunt, istius veneficæ mota « mente, beneficium nostrum repudiat, in mulieris gratiam « nobis patriæque periculum intentans : quid superest, com- « militones, quam ut hunc Cleopatræ volonem, iisdem, « quibus et dominam ejus, armis submoveamus ? et quando « ipse majorum suorum et romani nominis, et honorum a « patria acceptorum non meminit; nos quoque Romanum « hunc et Antonium consulemque atque imperatorem fuisse « obliviscamur, et, quod ipse omnibus his titulis prætulit, « cum Canopico cymbalista negotium esse cogitemus.

LII. « Unde neque cuiquam ea reputatio subeat, talem « isthunc hominem aliquid ad partes corroborandas Cleo- « patræ sua præsentia momenti adjecturum. Qualis antea « quoque bellator fuerit, multi vestrum satis norunt, a qui- « bus ad Mutinam victus ac fugatus est. Quod si forte, dum « a nobis stetit, aliquid habuisse virtutis visus est; id omne « olim jam voluptatibus mollitieque deperiit : nam inter « regias voluptates, inter mulierculaium amores, quæ durare « virtus, aut quid manere consilii animique virilis queat? « Nec enim fieri potest, ut alius sit quisquam, atque se esse « studet : delicias inertia atque negligentia sequitur; labo- « ribus atque periculis virtus ali gaudet. Igitur et ille quon- « dam non instrenuus Antonius, tanto jam tempore unica « suscepta expeditione, multa millia civium pugnando ad « Praaspa, plura deinde fugiendo perdidit. Nec mirum sane: « nam si quis vestrum lascivam saltatiunculam aliquam, aut « Bacchicæ choreæ ductorem desiderat, vix nancisci melio- « rem alium posset; illis enim rebus apprime est exercitus : « at cui duce sit opus, si sapiat, alium quæsiturus est.

LIII. « In hoc enim quid est, quod placere cuiquam de-

« beat? Ætas? at illa defloruit annis, emarcuit luxuria. Animi magnitudinem? tanquam illa cum stupris et mollitie « consisteret. Pietatem ergo cultumque deorum aliquis nominet? quasi vero hos non æque ac patriam oderit. Fidem? « hujus enim egregium edidit specimen in Armeniæ rege. « At benevolentiam erga amicos? laudetur sane illa atque « prædicetur, si non intimos alios contumeliis a se pepulit, « alios etiam crudelissime interfecit. Erant, qui apud milites « magnam ejus esse caritatem existimarent: sed his quoque, « aut vehementer fallor, hunc errorem quotidiana ad nos « transfugia exemerunt. Atque ego, cæteris quoque similem « esse animum, non dubito; iterumque eventurum ei, quod « Brundisio in Galliam proficiscenti contigit: tum enim etiam, « quamdiu emolumentum sine periculo sperabant, adhæserunt omnia profuse pollicenti; postquam prædam tenuem « et laboriosam, vulnera et mortes nusquam non occurrere « viderunt, sibi cœperunt consulere, neglectis illius rationibus.

LIV. « Talis ergo militum animus erit: auxiliorum vero, « quæ secum trahit, qualis sit, quid attinet dicere? Asiaticum id omne genus est, e qua parte terrarum toties « triumphatum, quoties in conspectum venire signorum nostrorum sustinuerunt; reliquæ eorum, quos Philippensi « bello ad satietatem vestram cecidistis. Unum esse fateor in « hostilibus castris, cujus nec infitiari veritatem, nec elevare magnitudinem ausim. Ingens in illis navibus auri « pondus est, maximæ divitiæ: sed illa neminem vulnerant, « et, si viri estis, vestra sunt. At quorsum ego hæc commemoro, quæ tantummodo excitare avaros possint? debentur quidem ista vobis, atque ultro mox aderunt; sed « digniora vobis victor præmia esse reor, quod majestatem « principis terrarum populi, quod vestras injurias, vestram « gloriam, vestrum imperium defendisse dicemini.

LV. « Huc igitur adeste, quotquot aut nuper mecum illyricas dalmaticasque nationes, aut paulo ante Siciliam vicistis; quique Mutinam huic eidem latroni eripuistis; et « quam pro castellis obscuris capiendis, pro una aut urbe

« defendenda, aut recuperanda provincia, reipublicæ fortem fidelemque præstitistis operam, eamdem nunc in universo omnium discrimine adhibete : nam si verum dicere volumus, ut apud nos pro libertate populi romani, et tantum non humani generis, sic inde in ruinam utriusque pugnabitur. Cum ea femina bellum est, quæ et concupiscere romanum imperium, et cupiditatem profiteri audet; cum eo homine, qui non minus stolide promisit hæc omnia, quam illa nequiter postulaverat. Absit vero, ut hæc tam dira dictuque etiam vix tolerabilia ulla dies videat, ut in tam impuris manibus populi romani sit respublica, ut scurris horum, quos digno sane nomine copreas ipsi vocant, vos conjugesque vestræ, liberi, patrimonia divexanda dentur!

LVI. « Sic animati, neque multitudinem hostium timueritis; turba enim est, et vulgus, haud parum aptius sarcinis, quam armis portandis genus : neque magnitudinem navium pueriliter suspexeritis; inhabilis illa moles per se neminem oppugnat aut sauciat, et ultro parum est ad impellendum inhibendumque, quum oporteat, idonea. Quid igitur facient in his conclusi magis, ne effugiant, quam impositi ad pugnandum cum spe victoriæ, ubi tanquam equestri agilitate omni a parte triremes nostras liburnasque assultantes videbunt? ubi velut in immobiles et ictibus se præbentes hinc rostra incurrent, inde tela ac faces injicientur? non expedient hercle consilium ad effugiendum æque et insequendum inepti, et velut in vestigio hærentes. Atque hæc non quasi divinans ante experimentum prædico, commilitones; duobus jam præliis comperta loquor, et nemini vestrum ignota. Sic igitur nos paremus, tanquam uno prælio, quidquid ab imperio nostro exerravit, sub jugum revocaturi.

LVII. « Nec Asia solum et Græcia nostra erit, sed Ægyptus etiam, veteribus opibus, et quas nuper ubiubi rapere potuit Antonius, dives : nec enim pedestris exercitus, sua

§ LV. Vell. II, 85. — Dio. — Flor. — Pacat. Paneg. Theod.

« quoque confessione nobis impar, victoriæ præmia morabitur; neque vincere difficile est, quales diximus, nauticas « copias, de quibus ipsa etiam cum marito Cleopatra desperavit. Namque, ne quidquam vos celem eorum, quæ certis « indiciis cognita teneo; fugæ potius, quam prælii causa, « naves conscenderunt, certo sane argumento, quod ex omni « sua supellectili, quidquid paulo pretiosius fuit, eodem importandum curaverunt. Idcirco qui fortassis nudos abire « pateremur, nunc præmia victoriæ nostræ secum ablaturos « non dimittemus, donec et hæc et ipsos strenue pugnando « nostram in potestatem redegerimus. » Sic dimissa concione, utrumne obsisteret exituris, an vero viam aperiret fugæ, agitare cœpit: quod enim velociores habebat naves, facile se consequuturum abeuntes rebatur; et si Antonium cursus abstulisset, cæteros omnes, nullo amplius retinente, ad se transituros.

LVIII. Sed Agrippa subjiciente, *favore ventorum eripi sibi classem velis usuram posse*, prælium committere statuit, majore aliquanto spe vincendi, postquam illo die tempestas oborta, et proximo deinde triduo desæviens, effusis imbribus et multa grandine navibus Antonianis molesta incubuit. Quinto demum die quum reddita serenitas esset, Cæsar et ipse, postquam in hostia reperto felle duplici egregie litarat, magnam vim militum in navibus collocat; auxiliares in scaphas imponit, ut celeriter discursando monerent pugnantes, quid fieri vellet, et ad se, quid ubivis rerum gereretur, referrent. His ita paratis, quum dextro cornu M. Lurium, sinistro L. Arruntium præfecisset, Agrippa universæ classi præposito; ipse cum Valerio Messalla, et aliis illustribus, futurus ubi res postulasset, egressum hostis exspectabat.

§ LVIII. Plin. XI, 37. — Vell. II, 83. — Appian. B. Civ. lib. IV, p. 611. — Plutarch. in Bruto, fin.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XCVIII

IN LOCUM LIBRI CXXXIII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI TRICESIMI TERTII.

M. Antonius, ad Actium classe victus, Alexandriam profugit; obsessusque a Cæsare, in ultima rerum desperatione, præcipue occisæ Cleopatræ falso rumore impulsus, se ipse interfecit. Cæsar, Alexandria in potestatem redacta, Cleopatra, ne in arbitrium victoris veniret, voluntaria morte defuncta, in Urbem reversus, tres triumphos egit: unum ex Illyrico, alterum ex Actiaca victoria, tertium de Cleopatra; imposito fine civilibus bellis altero et vicesimo anno. M. Lepidus, Lepidi, qui triumvir fuerat, filius, conjuratione contra Cæsarem facta, bellum moliens, oppressus et occisus est.

I. Dum apud Cæsarem hi apparatus fiunt, ex diversa parte Antonius, classis suæ dextro cornu cum L. Gellio Publicola præfuturus, lævum C. Sosio, mediorum regimen M. Octavio et M. Insteio tradiderat; pauloque extra portum provectus, pro faucibus ejus instructa acie stabat. Tradunt etiam, quasi in perniciem ejus omnia conspirassent, ab Echeneide pisciculo retentam prætoriam fuisse, qua circumire ad exhortandos suos cœperat, donec in aliam navem transiret. Evectus igitur Cæsar, ubi nusquam progredi ho-

stem animadvertit, incertus consilii, tamen expediri remos præcepit; deinde, ubi nemo ex adverso procedebat (nam scapha circumvectus Antonius gubernatores tenere locum circa angustias portus, tanquam ancoris jactis immobiles, jusserat, hortatus milites, ut propter gravitatem navium, inde velut stataria pugna aggredientes exciperent), signum datum, uti cornua inveherentur. In alterum jam Agrippa transierat; quem porrigere videns aciem Publicola, dum suos etiam ordines expandit, a mediis divellebatur.

II. Tum Antonius, ne multitudine hostilium navium circumveniri suam classem, aut diduci pateretur, invito propior in advenientes Cæsarianos movit. Ibi vero L. Arruntio occurrente, atrox et obstinatum certamen ortum, ducibus utrinque atque gubernatoribus ex sua alacritate aut arte spem pugnantium intendentibus, et animos instigante conspectu atque acclamationibus pedestrium copiarum, quarum regimen hinc P. Canidius, inde Statilius Taurus obtinebant. Sed erat sicuti navium utrinque, sic etiam pugnæ ratio dispar. Cæsariani minoribus et levibus navigiis hostilium moles impetu subibant, tectique et sub ipsa eorum magnitudine latentes, impune detrimentum inferebant; aut si frustra conatus fuisset, priusquam manibus ferreis comprehenderentur, se recipiebant, mox eamdem iterum navem, aut si qua alia opportunior videretur, libero incursu tentaturi.

III. Adversus hæc Antonianis curæ erat, ex præaltis navibus (decem pedes aliquæ a mari aberant) catapultis hastas, aut saxa jacere, succedentem hostem missilibus incessere, harpagines injicere navibus: ea res quoties procedebat, haud dubie vincebantur Cæsariani: ubi subducentibus se his, atque celeritate sua eripientibus, aberraverant machinæ; aut rostris hostilibus perforabantur Antonii naves, aut singulas a pluribus circumventas amittebat.

§ I. U. C. 721; A. C. 31. — Plutarch. in Anton. — Vell. II, 85. — Dio, lib. L. — Plin. XXXII, 1. — § II. Dio. — Plutarch. — Vell. — Flor. IV, 10.

Erant in altera parte gubernatores periti, remex alacer, dux intentus; in altera, præter milites nihil: sic igitur pugnabatur, ut hinc sola legionariorum virtute res sustineretur, inde plurimus nautarum atque remigum labor esset. Quum ab hora quinta diei usque in septimam multa utrinque cæde dimicatum, neutro inclinante victoria, esset; Cleopatra, quæ post aciem, ancoris in salo jactis, naves suas constituerat, haud ultra ferens spei terrorisque ancipites motus, cum sexaginta suis navibus, in medio pugnantium subito conspecta, exterruit Cæsarianos, donec eam, minime pugnandi animo progressam, Peloponnesum versus sublatis dolonibus fugere animadverterunt.

IV. Forte propitius ventus subortus longe has statim a loco, ubi pugnabatur, abripiebat. Igitur sive deceptus Antonius, et suos excedere prælio ratus, sive Cleopatram anteponens omnibus, ipse quoque, detracto insigni prætoriæ navis, Alexandro Syro et Scollio quodam solis familiarium comitantibus, intendit fugam. Neque segnius resistebatur, nolente imperatorem relinquere milite, a quo relictus atque proditus ipse erat. Tandem sub horam decimam, clamante atque rogitante Cæsare, *cujus igitur auspiciis, cujus in gratiam pugnarent post imperatoris fugam?* vix inducti sunt, ut oblatam ultro veniam accipere faterentur. Pars tamen, ad sublevandas naves projectis in mare turribus atque armamentis, abierunt; quibus omissis, Cæsariani carentes velis, et tantum ad pugnam parati, cæterarum fugam impedire satis rati, jam audacius et apertius, multitudine navium et vento favente freti, oppugnabant.

V. Ergo crudelior, quam antea, pugna esse cœperat; nec jam gubernatorum artibus et suarum celeritate navium contentus Cæsaris miles, conscendere hostiles, et, tractis in præceps aut repulsis propugnatoribus, evadere in tabulata nitebatur. Sed peribant inter hæc multi, dum contis protrusa navigia, aut securibus cæsa, præterea conjectis in

§ III. Plutarch. — Dio. — Oros. VI, 19. — Virg. Æn. VIII, v. 709. — Hor. Carm. I, 37. — § IV. Vell. — Plutarch. — Dio.

has ex ante parato ponderibus prægravatæ fatiscunt; alii, dum præaltas naves scandunt, dejecti, pars collato pede trucidantur. Igitur Cæsar, ut minore suorum periculo rem conficeret, ignem afferri jussit e castris, quo auxilio antea abstinere, ne præda corrumperetur, cogitaverat. Tum vero passim a Cæsarianis ignes variis ingeniis jacti; nam præter jacula ignita fascesque manu jactas, vascula quoque pice referta ac carbone tormentis vibrabantur.

VI. Et quanquam dulci prius aqua consumpta, deinde marinam infunderent exstincturi, plus augebatur incendium, vires ex salsa aqua capientibus flammis. Tum vero, quum omnia experiri necessitas cogeret, centonibus atque adeo corporibus occisorum injectis suffocari visus est ignis; sed mox victis, quæ obstiterant, vento quoque exsuscitante, importunior eluxit. Igitur multiplicato metu mortis exsternati, donec quidem pars aliqua navis ardebat, repugnabant incendio, quasi corporum objectu arceri posset, cædendo tabulas, transferendo onera, aut in mare, interdum in ipsos etiam hostes immittendo, ut vel sic læderentur. Erant, qui semper se recipientes in ea loca, quo nondum ignis penetraverat, manibus ferreis, contorumque uncis hostiles retinere naves summa contentione laborarent; ut in has insilientes aut salutem consequerentur ex victoria, aut, si una perdere inimicos potuissent, solatium mortis.

VII. Ut autem leves Cæsaris naves periculum facile effugerunt, et ardentium tabulata ac latera ad ipsam usque carinam depasta flamma, locum, quo concederent ultra non habentes, afflabat, miserrimis hominibus gravissimæ calamitates incubuerunt. Multos, et præcipue nautas, intactos adhuc igni fumus enecat; alii medium inter incendium tanquam in camino assantur: videres etiam, quos ipsa, quæ tuendo corpori sumpserant, arma, conceptis ignibus torrerent; quæ qui abjecerunt, eminus hostium telis convulnerabantur. Ne quidem in mare desiluisse proderat; quum

§ V. Virg. Æn. VIII, v. 694. — Dio.

alios hauriret unda, vel incidentia tela inter ipsas aquas conficerent; pars a marinis belluis intercepta laceraretur.

VIII. Soli, ut tali tempore, mitiore fato perierunt, qui, priusquam ista paterentur, mutuis vulneribus, aut sua manu perempti, simplicem mortem, et in ipsis navibus suis bustum invenerunt. Tum demum, postquam eum in statum deducta res erat, tuto suggredi se posse rati victores; ut pecuniam, quam sciebant esse in navibus, diriperent, studiose adnavigarunt. Nec aliunde major ea die clades his partibus exstitit: non modo milites plurimi, dum exstinguere ignem parant, ambusti; sed et totæ naves, hostilibus correptæ harpaginibus, conflagrarunt. Hæc pugna a. d. IV non. septembres commissa, hujusmodi exitum habuit, per noctem etiam obstinatione pereuntium continuata, donec illucescente die, qui in navi pernoctaverat Cæsar, jam sine exceptione victor, adeoque solus reliquus romanæ rei rector intelligeretur.

IX. Nam illa dies salutaris est habita reipublicæ, et inde tempus imperii ejus præcise computatur. Cæsa fuerunt hostium millia quinque, naves omnis generis captæ trecentæ, sicut ipse Cæsar in commentariis suis retulisse traditur: nam alii, cecidisse millia duodecim ex victis, prodiderunt, sex vulnerata, ex his inter curandum mille mortuos. At Cæsar, misso cum liburnis Mæcenate, qui longius insequeretur fugientes, ad honores deorum, a quibus adjutus credi volebat, se contulit: et ante cæteros Apollinem colere solitus, a quo et genitus gaudebat existimari, tanquam præsenti numini (nam apud Actium ædem habebat antiquitus) decem naves ex præda dedicavit, ab uno remorum ordine ad decem; quæ postea cum ipsis navalibus deflagrarunt. Templum deinde ejusdem dei ampliando nobilitavit; et pro vetere triennali agone, ludos gymnicos musicosque instituit, et certamen equestre, quod singulis quinquenniis in suburbio Nicopolis, loco ad hoc parato, ageretur, Actiacos

§ VIII. Dio, lib. L. — Sueton. in Aug. cap. 17. — Vell. II, 86. — Plutarch.

vocari ludos jubens; eorumque cura Lacedæmoniis demandata.

X. Dedit etiam deinceps urbi condendæ operam, *Nicopolin* ex argumento vocans; quam in loco castrorum positam, migrare eo jussis vicinorum Ambraciæ et Anactoriæ regionis castellorum habitatoribus, quibusdam etiam longius a Calydone et Ætolia arcessitis, frequentavit: ubi vero tabernaculum imperatoris fuerat, Apollinis sacellum faciundum curavit sub dio, quod rostris captarum navium exornatum est. Eodem loco hominis et asini signum ex ære posuit, qui ad prælium procedenti omen fecerant, alter *Eutychi* nomen habens, alter *Nicontis;* quæ statuæ, postea Constantinopolin transvectæ, in theatro Circi steterunt.

XI. Ipsam quoque urbem non manubiis tantum, sed etiam convectis in eam oppidorum ornamentis, quorum et incolas eo transtulerat, conspicuam reddidit: et quo majorem novo populo dignationem circumdaret, inter Amphictyonas locum ei dedit, suffragiis Dolopum, quæ gens pridem interierat, in Nicopolitanos collatis; et quæ Magnetes Maleensesque, et cum Ænianibus Achæi Phthiotæ habuissent; quas civitates communi Thessalorum contribuebat. Patras etiam, quæ magno partibus adjumento fuerant, immigrare coegit ex finitimis oppidulis homines; sed et Rhypis eversis, multitudinem deduxit Patras: oppidum commodo appellentibus situ interire, ut cœperat, minime passus.

XII. Igitur et solis Achæorum libertatem, cum jure coloniæ romanæ tribuit, et de spoliis Calydoniorum, tum alia ornamenta, tum Dianæ Laphriæ simulacrum, dono dedit. Verum hæc ad sequentia tempora pertinuerunt. At Antonium, ex prælio profugum, signo navis eminus conspecto, Cleopatra noscens, inhibuit cursum; donec regia prætoria

§ IX. Dio. — Sueton. in Aug. cap. 70 et 94. — Strab. lib. VII, p. 325. — Pedo Albinov. in Mæcen. obitum, v. 45. — Acron in Horat. Epod. I. — Supra, CXXXII, 30. — Plin. IV, 1. — Pausan. — Plut. in Anton. c. 88. — § X. Sueton. in Aug. c. 96. — Zonar. — Pausan. lib. V et VII. — § XI. Strab. — Pausan. lib. VII et X.

venientem acciperet: transcenditque ille, nec videre reginam sustinens, nec ab ea videri: tacitus et cogitabundus, suffulto manibus capite, in prora sedebat; donec ad tumultum persequentium navibus circumagi jussis, cæteros haud ægre submovit: navis una perseveranter instabat, cujus in tabulato quidam minitabundo gestu lanceam vibrans eminebat: is interroganti Antonio, « Tu quis es, « Antonium qui persequeris? » « Eurycles, inquit, Lacharis « filius, Laco, Cæsaris fortuna mortem patris mei perse« quor »: eum enim Antonius latrocinii crimine securi percusserat.

XIII. Neque tamen prætoriam, in qua tum Antonius erat, sed alteram (binas habebat) invasit; eaque, et alia quadam, quæ pretiosam supellectilem vehebat, abrepta recessit. Tum iterum priori tristitiæ redditus Antonius, triduum solus exegit in prora, sive offensus Cleopatræ, sive pudore visum subterfugiens, donec ad Tænarum processum est. Ibi demum opera mulierum colloquio, et mox mensæ lectoque communi admoti sunt. Jam amicorum nonnulli cum onerariis multis ad eum pervenerant, mari res perditas, pedestrem exercitum in officio esse, nuntiantes. Missis igitur, qui Canidium cum legionibus et equitatu per Macedoniam in Asiam properare juberent, navem multa pecunia regioque instrumento onustam inter se dividere amicos jussit, salutique suæ prospicere.

XIV. Nec desiit restitantes ac flentes, solatia et preces miscens, urgere, donec discederent; eosque Theophilo procuratori suo, qui Corinthi remanserat, commendavit, ut eos tantisper absconderet, donec placandi Cæsaris reperissent viam. Pauci, fugisse Antonium, senserant; neque facile erat credere, veterem imperatorem, et vices fortunæ haud semel expertum, relictis integris legionibus undeviginti, millibus equitum duodecim, in fuga præsidium arcemque salutis collocasse. Milites certe desiderio, et exspectatione ejus etiam, postquam abisse eum pernotuit, per septem

§ XII. Dio. — Plut. in Anton. cap. 86. — § XIII. Dio.

dies conditiones a Cæsare oblatas recusarunt; donec pro Antonio, quos diximus ab eo missos, adfuerunt, maturari fugam præcipientes. Tum quidem mœstus et subiratus imperatori miles efferentem signa Canidium aliquantisper sequutus; ubi castra sua, in quibus pauci remanserant, in potestate Cæsaris esse didicit, et Canidius suos haud minus, quam hostem, metuens, nocturna fuga se proripuit; inops omnium, sine imperio, sine commeatu victori se citra prælium permisit.

XV. Neque major moles in recipiendis Antonii sociis fuit: domum ab infelice prælio regressi, nihil moverunt postea, sed in fidem potestatemque Cæsaris, alii statim, quidam haud multo inde tempore se dediderunt. Cæsar victoria perquam clementer usus est, ingenione suo, an ut Antonium oneraret invidia eorum, quæ duo post Mutinensem atque Philippicam victoriam peccaverant. Civitatibus Græciæ, dein Asiæ, pecunias tantum imperavit, gentiumque concilia sustulit. Thuriatas Messeniæ populum, Lacedæmoniis, quorum odio sequuti Antonium fuerant, subjecit. Tetrarchis atque regibus, præter Amyntam, et Archelaum, quidquid oppidorum ab Antonio acceperant, ademit. Philopatora Tarcondimoti filium exuit regno: idemque fatum Lycomedis fuit, Ponti Cappadocii partem obtinentis; et Alexandri, quem, accusato fratre Jamblicho, præmium accepisse regnum ejus cognoverat ab Antonio, quem et mox in triumpho ductum interemit.

XVI. Sed quæ sub Lycomede fuerant, Medio cuidam tribuit Cæsar, qui, priusquam res prælio permitteretur, Mysis concitatis, bellum contra Antonianos susceperat. Cleoni quoque Gordiucomensi ob simile meritum Mysiæ concessæ partes, ut ex latrone regulus fieret, et Jovis Abretteni sacerdos, a quo aucta mox patria *Juliopolis* appellationem accepit. Cydonios atque Lampæos, Cretæ populos, quorum auxiliis erat usus, liberos esse jussit, etiam restituta

§ XIV. Dio. — Vell. II, 85. — Plut. — § XV. Vell. II, 86. — Strabo, lib. XII, p. 558 et 560. — Dio. — Pausan. lib. IV.

Lampe, quam belli turbo everterat. Adversus Romanos varie se gessit, alios pecunia, haud paucos etiam vita mulctando. Tamen et quibusdam ignovit, a quibus sæpe graviter læsus fuerat. Horum facile princeps C. Sosius, quum L. Arruntii fide interim latuisset, postea enisis ejus precibus, et clementia Cæsaris iram vincente, servatus est. M. Scaurum, Sex. Pompeii fratrem uterinum, destinatæ neci Mucia mater eripuit. C. Furnius, patris impetrata salute, memorabili voce gratias egit : « Hanc unam, Cæsar, habeo injuriam tuam : effecisti, ut viverem et morerer ingratus ».

XVII. Hæc exempla lenitatis Marco (nam nomen ejus, quæ græcorum scriptorum negligentia est, aliud non reperi) fiduciam dedit, pro Barbula, qui inter duces Antonii militaverat, deprecandi. Quam rem quum admodum anxie ac diligenter ageret, miratus Cæsar hominis sollicitudinem, *ecquod igitur ei tantum cum Barbula amicitiæ jus esset*, interrogavit. Ibi Marcus, « Quod inter homines sanctissime « conservari interest, tuque probare etiam in hostibus con- « suevisti, fides me incitat, et referendæ pro meritis gratiæ « desiderium. Tres sunt, quibus omnia me debere arbitror, « tibi, qui me numero proscriptorum exemisti, M. Agrippæ, « cujus precibus exoratus es, et huic, cujus pro salute nunc « sollicitus sum : nam is mihi patronum Agrippam paravit, « et antea quoque fuit in me liberalis ; quippe clade Bruti « captus, quum agnosci timerem, pro servo venii. Emit me « Barbula, et industrium esse cernens, dispensatorem con- « stituit ; deinde quum aliam in me indolem deprehendisset, « id quod erat suspicatus, ut verum faterer, salute pro- « missa, monuit.

XVIII. « Contra ego, latere adhuc sub hac persona cu- « piens, negare, obtestari, nomen, genus et priores domi- « nos fingere : nec exempta Barbulæ suspicio est, Romamque « proficiscens secum ire jussit ; siquidem proscriptus essem,

§ XVI. Strab. lib. XII, p. 574. — Cellar. Geogr. Ant. lib. II. — Dio. — Vell. — Sen. de Ben. II, 25. — § XVII. Appian. B. Civ. lib. IV, p. 618. — Ovid. Trist. I, 4, v. 39, et I, 8, v. 25.

« haudquaquam prompte sequuturum arbitratus. Cæterum « bona mea fortuna factum est, ut quidam amicorum Barbulæ, qui salutandi eum causa ad portam processerant, « me cognosceret, idque ei clam indicaret. Tum ille non « prius acquievit, quam securitatem mihi tuo beneficio red- « deret. Ejusdem benignitatis occasio en iterum offertur « tibi, Cæsar. Barbulæ, inter Antonii præsidia deprehenso, « meam imitari solertiam placuit; servum finxit : a me dis- « simulante notitiam ejus, emptus est. Per te, Cæsar, for- « tunam tuam, tamque faventes ad omnia deos, oro, aut « salutem unius hujus capitis concede mihi, aut me una « interfici jube. Tolerare dolorem non potero, si tam fuero « infelix, ut, cui vitam debeo, servare nequeam. At vero « tua me consolatur humanitas, quam sæpe alias, et modo « adversus inimicissimos demonstrasti. Macte hac clementia, « quæ te in cælum aliquando feret, et interim æquitate « deum præstabit, ut tam misericors victor, nec offendi de- « beas a quoquam, et, quum fueris offensus, semper possis « ignoscere. »

XIX. Non repulit tam honestas preces Cæsar, favitque exemplo, quod his etiam annalibus ab oblivione vindicandum existimavi. Additur apud Appianum, solum hujus gesti reliquum auctorem, id par amicorum una quoque consules majores fuisse : cæterum inter magistratus eorum temporum, nullum, quod huc accommodari possit, collegium reperio : inter hæc documenta mansuetudinis, etiam vindicta partes suas obiit, occiso inter clarissimos Curione, cujus pater pro Cæsare dictatore pugnans in Africa occubuit. Sed et alii quidam interfecti, excusantibus Cæsaris amicis, perisse bis meritos, qui, hostilia ausi, ne deprecari quidem voluissent. Sed inter omnes maxime miserabilis Aquilliorum exitus, quibus cognomen Floris, fuit : pater et filius erant, nec nisi uni Cæsar, sortiri jubens, vitam indulserat. Sed pietate filii se statim ad supplicium offerentis, et occisus ipse, nec servatus pater est : namque suis manibus, præ dolore orbitatis, sibi conscivit necem.

§ XIX. Dio. — Vell. II, 86. — Sueton. in Aug. cap. 13.

XX. Cæsar inter hæc Antonianis militibus, qui nondum expletà stipendia habebant, suas in legiones distributis, et, disjunctis per varia castra legionibus, veteranos Brundisium præmisit : admonitus erat Sicula seditione, ne tantam vim militum eodem loco haberet. Etiam ad libertinorum motus penitus sedandos, quartam iis pensionem, quæ adhuc ex imperata pecunia debebatur, remisit. Et hi quidem datorum haud ultra memores, retentam partem in lucro hilares computabant. Militum vero, qui adhuc sub signis agebant, diligentia tribunorum, et spe ægyptiæ prædæ quiescebant; dimissi post victoriam sine præmio stomachabantur; quæ indignatio quum non multo post in seditionem erupisset, non tamen imparatum Cæsarem nacta est : nam is provisu futurorum Agrippam, per causam aliorum negotiorum, in Italiam miserat; veritus, ne Mæcenas Urbis Italiæque præfectus, quoniam manebat in equestri loco, contemneretur.

XXI. Ex omni cohorte amicorum duo hi præcipua apud eum gratia erant : his secreta ejus innitebantur; horum fidei tantum credebat, ut, quum duas indiscretæ magnitudinis gemmas, insculpta sphyngis imagine, haberet, altera signaret ipse, alteram penes hos relinqueret, ut per absentiam suam, quæ postulassent tempora, epistolæ et edicta ejus nomine proponenda signarentur. Ad hos aut alios si quid occultiorum literarum daret, ridenda nunc pueris calliditate, pro unaquaque litera, quam volebat legi, sequentem ponere solebat : ipsius autem epistolas ad senatum scriptas aperiebant illi, et mutatis, quæ volebant, iterum obsignatas reddebant. Unde quum pro diversitate temporum sæpe variaret oratio, communiter jactari cœpit, *Sphyngem afferre ænigmata*.

XXII. Neque minus aut nota per Italiam, aut propter collationem pecuniarum, quam frequenter imperabat, terribilis erat Mæcenatis rana : nec tam quomodo signata edicta essent, quam quid juberent, referebat. Tamen Cæsar, cavil-

§ XX. Tac. Annal. III, 30. — § XXI. Plin. XXXVII, 1. — Dio. — Sueton. in Aug. cap. 50 et 88.

lationes non ferens, postmodum imagine sua signare instituit; quod et sequentes imperatores fecerunt, Galba excepto, qui gentilitium insigne retinuit, e prora navis prospectantem canem. Dimisso in Italiam Agrippa, Cæsar, velut ista cura exsolutus, Græciam obiens civitates ordinabat; frumentum, quod bello supererat, afflictis exhaustisque distribuebat; sacra fanaque visebat: etiam initiatus est Cereris et Proserpinæ Eleusiniis.

XXIII. Inde quum in Asiam transmisisset, certiora de Antonio cogniturus, audito veteranorum tumultu, et crebris Agrippæ literis revocatus, ne se procul amoto, si forte ducem idoneum essent adepti, magnas turbas darent, in Italiam redire, quanquam hiemante mari, constituit. Sed exacto interim anno, qui suffectos etiam consules, ex kal. maii M. Titium, ex kal. octobris Cn. Pompeium habuit; imperator Cæsar quartum consulatum iniit in Asia, cujus M. Licinium M. F. Crassum collegam habuit, quanquam ille Pompeianis, dein Antonianis in partibus, nec dum prætor fuisset. Illa quoque peregrinatio Cæsaris dignum relatu pietatis ac clementiæ exemplum habuit.

XXIV. Forte Sami, dum captivos cognoscit Cæsar, Metellus adesse jussus, senex squalidus sordidatusque processit, qui inter duces Antonianos in potestatem venerat. Ad id nomen exsiliens filius ejus, qui tum in consilio sedebat, vix in ista illuvie agnitum patrem complexus, « Hic, inquit, « Cæsar, hostis tibi paulo ante, ego miles fui; non magis « ille pœnam, quam ego præmium meriti sumus: aut igitur « me propter illum occidi jube, aut illum propter me vi- « vere: loquere tecum, oro quæsoque, et, utrum moribus « tuis sit convenientius, judica ». Motis ad commiserationem omnibus, Cæsar, quum paulum addubitasset, infensissimum hominem, et nullis pollicitationibus ab Antonio abduci quitum, in filii gratiam venia prosequutus est.

§ XXII. Plin. — Dio. — Plutarch. — Sueton. in Aug. cap. 50 et 93. — § XXIII. U. C. 722; A. C. 30. — Dio. — Plutarch. — Sueton. in Aug. cap. 17 et 26. — Pigh. Annal. — Oros. VI, 19. — § XXIV. Appian. B. Civ. lib. IV, p. 613.

XXV. Antiquitus tres colossicæ statuæ in eadem basi Sami fuerant, quas abreptas nuper ab Antonio Cæsar inter spolia erat nactus. Ex his, Herculem ac Minervam in eadem sede curavit reponendos; Jovem, qui postea in Capitolio stetit, imponi in navigium jussit. Idem et aliis civitatibus adempta ab Antonio signa reddenda curavit; et Ephesiis Apollinem, Myronis opus, somnio monitus. Adulta jam hiems erat; sed nihil territus anni tempore Cæsar, quanquam bis inter trajiciendum tempestate conflictatus, semel inter Ætoliæ et Peloponnesi promontoria, iterum ad Ceraunios montes, amissis aliquot liburnicis, fracto navis suæ gubernaculo, fusisque armamentis, litus Italiæ tenuit. Jam præcesserat venientis fama: idcirco Brundisii totum ferme senatum, totum equestrem ordinem, majorem partem plebis reperit; neque magistratus remanserant domi, præter duos tribunos plebis, totidemque prætores, retentos senatusconsulto: magnum quoque ex aliis urbibus agmen aderat, legatione fungentium, aut sponte accurrentes.

XXVI. His igitur studiis omnium, et præsentia Cæsaris, turbæ statim conticuerunt; ipsique adeo milites, alii vultu ac sermone imperatoris exterriti, quidam spe, pars evocati, ad eum profecti sunt. Igitur levius exspectatione negotium fuit. Pecunia, et omnium bellorum sociis agro insuper promisso, desideriis militum satisfactum: pauci Italorum cum Antonio senserant; horum ager et oppida militi distributa; ipsi Dyrrhachium et Philippos, et alias urbes transmarinas trajecti. Nec omnibus repræsentari nummi potuerunt: quanquam enim magnus pecuniæ modus postrema partus erat victoria, majoribus impensis exhauriebatur. Idcirco Cæsar suas et amicorum possessiones subhastavit, facta etiam potestate militibus ex his accipiendi, quod deberetur. Nec emptum quidquam ab ullo, nec insolutum acceptum est: quis enim esset ausus? tamen ista species prætextum honestum differendæ solutioni præbuit, donec paulo post ex

§ XXV. Strab. lib. XIII, p. 595 et 637. — Pli .XXXVI, 8. — Dio. — Sueton. in Aug. cap. 17.

ægyptia præda promissa præstarentur. Sed et legiones deinde, alias aliis imperii partibus præsidio futuras, dicto audientes habuit.

XXVII. His ita ordinatis, et his, quos venia data extra Italiam manere jusserat, hoc interdicto exsolutis, urbanos, qui ad ipsum non venissent, negligens, intra tricesimum diem, quam ex Græcia solverat, eodem rediit. Et, ne iterum flectendis promontoriis hiemem adversam experiretur, translatis per Isthmum navibus, tam rapido cursu vectus est, ut Cleopatræ ac Antonio simul discessisse ex Asia, et redisse nuntiaretur. Illi (quippe quæ fuerit horum interim fortuna, quæve consilia, exponi maturum est), quum ad Parætonium pervenissent, quanquam invitis animis, in diversa cursum intenderant. Antonius in Libyam delatus, in solitudinem quamdam se condidit, duobus stipantibus amicis, Lucilio, de cujus in Brutum eximia fide supra narravimus, et rhetore græco Aristocrate.

XXVIII. Sed Cleopatra, ne res novas allatus de clade rumor apud populos notæ levitatis excitaret, protinus in Ægyptum contendit, cum aurea puppe veloque purpureo, sicut exierat, coronatis etiam navibus, ac perstrepentibus, ut lætis rebus solebat, tibiis, mentita victoriam. Ast ubi se iterum tenere regni habenas rata est, multos principum olim infensos sibi, et nunc cognitis, quæ gesta ad Actium erant, ferociores interfecit; bona occisorum publicavit; viventium rapuit; ne deorum quidem donariis abstinuit sacrilegas manus, olim assueta per Antonium ex fanis omnibus convasare, quidquid pretio aut opere æstimari audiverat. Inter hæc Antonius, missis ad Pinarium Scarpum, qui adventum suum nuntiarent, postquam neque se recipi, et a Pinario quum nuntios suos interfectos, tum quosdam militum ægre rem ferentium, cognovit, vix prohiberi per amicos potuit, ne sibi violentas inferret manus.

XXIX. Ab his raptus, et in navem impositus, Alexan-

§ XXVI. Tac. Annal. I, 42. — Dio. — Sueton. — § XXVII. Dio. — Sueton. — Plutarch.

driam pervenit. Pinarius Cyrenen, quam tenebat, cum legionibus quatuor Cn. Cornelio Gallo (hic erat a Cæsare præmissus) contradidit. At Cleopatra, quo Medi regis amicitiam grato pignore obligaret, Artavasdis ei caput misit, qui nuper in Armenia discors Medo regnaverat. Deinde ingens opus aggressa, per Isthmum, quo mare Rubrum ab Ægyptio discriminatur, transportare naves cœperat, ut impositis militibus et pecunia, sedem quietam alio in orbe quæreret: sed incensæ a Petræis Arabibus naves, Antoniusque, talia molienti superveniens cum spe salvas adhuc sibi pedestres copias esse, consilium mutare coegerunt; Nilique potius ostia firmis communiri præsidiis placuit. Jam ad bellum terra marique gerendum apparatibns strepebant omnia, vicini quoque populi et reges in auxilium sollicitabantur; neque penitus interquiescebant fugæ consilia, quominus nunc de Rubro mari, nunc de Hispania cogitaretur, quam partim vi, partim pecunia superabilem imaginabantur.

XXX. Hæc consilia quo diutissime laterent, simul etiam periculum strueretur Cæsari, miserunt, qui per causam tentandarum conditionum, copias ejus corrumperent. Dum hi redeunt, Antonius minime præsentibus lætus, et ex crimine desciscentium amicorum, etiam manentibus iniquior, urbe atque frequentia relicta, jacto juxta Pharum in mare aggeri domunculam imposuit, ibi se Timonis acturum vitam professus, cui omnes homines odio fuisse dicuntur. Ideo Cleopatra per absentiam ejus, aurea sella sceptroque et corona, tanquam seque regnumque dedens, ad Cæsarem missis, ab hoc sibi veniam clam Antonio comparabat. Sed ille, donis reginæ ominis causa retentis, palam minatus, armaque et regnum deponere jubens, occultis promissis spem faciebat mulieri, *fore, ut integrum ei regnum relinqueretur, si quidem Antonium occidisset.* Inter hæc Canidius ipse, certissimus actorum nuntius, ad Antonium venit;

§ XXVIII. Supra, CXXIV, 22. — Dio. — Flor. IV, 11. — Plin. XIX, 1. — Strab. lib. XIII, p. 595. — § XXIX. Oros. VI, 19. — Plutarch. — Dio. — Strab. lib. XI, p. 532.

simul et Herodem deficere, et alias omnes civitates regulosque auxilia negare, allatum est.

XXXI. Hæc Q. Didio satagente fiebant, qui Syriam obtinens Antonii beneficio, nunc fortunam sequebatur: idem et Arabibus incendendi regias naves auctor fuerat. His rebus sic immutatus est Antonii animus, ut magis hoc nuntio recreatus esse, quam perculsus videretur: projectis enim cum spe simul curis, relicto Timonio suo (sic enim appellaverat), a Cleopatra in regiam receptus, civitatem in convivia et epulas, se in liberalitatem, intemperanter effudit. Causa utrique relatus in numerum virorum Cæsario, et virilis toga Antyllo data, quem ex Fulvia genuerat. Plus animi futurum Ægyptiis Romanisque putabant, si etiam post Antonium et Cleopatram ducibus non carituri viderentur. Id consilium rebus inutile, adolescentibus perniciosum fuit, tanquam viros objiciendo iræ odioque victoris, quos melius puerilis prætexta defendisset. Hoc tempore regina et Antonius collegium, quod instituerant *Inimitabilis vitæ*, in aliud verterunt, quod *Commorientium* vocavere, manente luxu; quem, ductis in orbem conviviis, cum amicis exercebant, in hoc, ut commorerentur, nomina dantibus.

XXXII. At hic torpor, nova subinde blandiente spe, excussus est. Inter defectionem fere omnium, qui per amicitiam Antonii Cleopatræve creverant, gladiatores destinatum voluptati spectaculorum sanguinem ad usum belli obtulerunt. Cyzici discebant, ad ludos triumphales, si vinceret Antonius, præparati; sed ejus calamitate cognita, manu facta Ægyptum petere instituerunt, opem fessis rebus allaturi. Per omnia circum hostilia (nam et Amyntas, et Tarcondimoti liberi, quos ex conjunctissimis amicis acerbissimos hostes Antonio et Cleopatræ fortuna fecerat, transeuntes infestaverunt), tamen non sine hostium damno, repulsis omnibus, in Syriam enisi sunt. Ibi Didius eos excepit, intercluso Ægypti aditu, arma simul pertinacibus,

§ XXX. Plutarch. — Dio. — Strab. lib. XVII, p. 794 — § XXXI. Plutarch. — Dio.

et præmia transituris ostentans. Illi neque minis pellici, nec promissis passi, Antonio assignificandum curant, *si venire eo placeret, haud difficillimum conjunctis in Syria bellum fore.*

XXXIII. Diu præstolati responsum, quum nec Antonius, nec ab eo quidquam compareret, perisse rati, sic quoque cunctanter Didio se permiserunt; pacti, *ne postmodum in arena pugnarent, atque, dum eis de rebus certior fieret Cæsar, Daphne* (suburbium est Antiochiæ) *ad habitandum sibi concederetur.* Sed hi deinde decepti a Valerio Messalla, quum se putarent militatum ad legiones mitti, dispersi varie, atque per occasionem interfecti sunt. Antonius, ne in Syriam iret, sicuti constituerat, alia suscepta expeditione præpeditus, et illos perdidit, nec ad Parætonium fuit felicior. Ea prima Ægypti civitas occurrit a Cyrenaica venientibus, quo se cum legionibus Pinarii contulisse Cornelium Gallum audierat: ratus igitur, suos modo milites, ad conspectum noti imperatoris novum sacramentum abjecturos, præsertim ubi validis instructum viribus vidissent, opinione sua difficiliora omnia invenit.

XXXIV. Colloqui enim cupiens, obstrepentibus tubis exaudiri non potuit, et improvisa hostium eruptione detrimentum accepit; et quum ad Parætonium, victoribus deditum, classem admoveret, arte Galli superatus est. Ille, proviso Antonii consilio, catenis noctu per angustias portus sub aqua tensis, de cætero incustoditum reliquerat. Igitur invecti sine metu Antoniani, attractis per instrumenta præparata catenis conclusas naves, et undique simul a terra marique et imminentibus ædificiis oppugnatas, tueri nequiverunt, quum incendio perirent aliæ, aliæ undis mergerentur. Interim nec a legationibus cessatum, postquam sine fructu prima reverterat. Aliquamdiu consultatio tenuit, quis mitteretur, quando pauci supererant amicorum, et horum suspectam fidem perfidia transfugientium effecerat.

§ XXXII. Appian. — Dio. — § XXXIII. Dio. — § XXXIV. Dio. — Plutarch.

XXXV. Euphronius igitur delectus, filiorum Antonii præceptor: per hunc, magna pecuniæ vi oblata, regnum liberis suis Cleopatra orabat: Antonius, dedito ad supplicium Turullio senatore, qui inter percussores superioris Cæsaris fuerat, eum necessitudinis et amicitiæ pristinæ admonuit; et mutuum amorem, seriaque et lusus communicata referens, ut sibi saltem Athenis, si in Ægypto nollet Cæsar, privatam agere vitam liceret, postulabat. Magis tamen pro Cleopatra, quam de semetipso sollicitus, non recusabat mori, dum illi parceretur. Huic quoque legationi nihil respondit Cæsar: sero tentari conditiones visæ. Turullium interfici jussit. Turullii mortem locus, ubi periit, insigniorem fecit, quod ira Æsculapii tractus ad supplicium videretur.

XXXVI. Quippe Actiaco bello præfectus Antonii ad naves fabricandas lucum Æsculapii in Co insula succiderat. Igitur eodem in luco occisus, pœnas dedisse violato numini credebatur. Quum duæ jam legationes irritæ fuissent, Antyllum filium cum multo auro Antonius misit: aurum acceptum; Antyllo non plus, quam prioribus, responsi datum. At Cleopatram quemadmodum semel iterumque minis atque pollicitationibus versaverat, ita tum quoque iisdem artibus aggressus Cæsar, Thyrsum ex libertis, hominem non ineptum, ablegavit, qui correptum ejus amore Cæsarem mentitus, ad Antonii cædem impelleret mulierem impudicam, fiducia formæ multiplicibusque experimentis satis persuasam, se ab omnibus hominibus amari.

XXXVII. Quippe si vera fama est, tantæ libidinis hæc regina fuit, ut sæpe prostiterit; tantæ pulchritudinis, ut multi noctem ejus morte proposita emerint. Cæterum Cæsari major erat sollicitudo, ne per desperationem seque et pretiosissima rerum triumpho suo eriperet; quippe jam a multis eam diebus nihil majore cura agere cognorat, quam ut omnis generis venena experiretur: inter quæ ferunt aspi-

§ XXXV. Dio. — Plutarch. — Sueton. in Aug. cap. 17. — § XXXVI. Val. Max. I, 1, 19. — Dio. — Plutarch.

dem placuisse præ cæteris, quod, aliis celerem mortem cum cruciatu afferentibus, aliis haud satis præsentibus, hujus serpentis morsu, citra contractionem vultus, aut membrorum jactationem, torporem ictis obrepere viderat; eosque deficientibus placide sensibus si commoverentur, non minus ægre ferre, ac si ex profundo sopore essent excitati.

XXXVIII. Jam in regia conditorium sibi struxerat, eoque inferri ex opibus suis jusserat carissima, aurum, argentum, smaragdos, uniones, ebenum, ebur, odores, secum omnia crematura præferens, si vel minimum fortuna titubasset. Id ne fieret, spem mulieris alere Thyrsus, et procul ab his cogitationibus abducere jussus erat. Hoc dum sedulo magis, quam caute agit, longis ejus cum Cleopatra sermonibus, et hinc testificatione benevolentiæ, irritatus Antonius, arripi hominem jussit, et quæ gravissima injuria haberetur, si cujus eam patronus intulisset, flagris cædi imperavit. Remisit eum deinde cum literis factum excusantibus, *non mirum esse, si malis prope amentem insolentia et insultatio hominis liberti, ad iram compulisset: id si gravate ferat Cæsar, esse penes illum Hipparchum, suspensumque posse ad satietatem flagellari.*

XXXIX. Hic inter Antonii libertos in maxima gratia patroni fuerat; atque idem, rebus inclinatis, primus omnium transierat ad Cæsarem. Dum ista geruntur, Herodes Rhodum, ubi tum Cæsarem agere didicerat, trajecit, rerum suarum anxius. Igitur, licet reliquo retento cultu, diadema seposuerat. Ubi vero convenire Cæsarem datum, et dicendi copia facta, non pro magnitudine rerum, quæ tum in discrimen veniebant, humiliter supplex, sed vultu ac voce intrepidus : « Si non modo cum Antonio bellum gerere de-« cresti, Cæsar, sed etiam cum his, qui, amicitiam Antonii

§ XXXVII. Dio. — Auct. de Vir. illustr. cap. 80. — Joseph. Antiq. Jud. XV, 5. — Plutarch. — § XXXVIII. Dio. — Plutarch. — § XXXIX. Plutarch. in Anton. cap. 87. — Joseph. Antiq. Jud. XV, 10, et de B. Jud. I, 15.

« cum fide colentes, nihil inexpertum reliquerunt, quo ille « rerum potiretur; absolvi me vix posse satis intelligo.

XL. « Quanquam enim, Arabum impediente motu, ad « bellum cum eo profectus non sum, votis tamen pro eo « steti; et quum pecuniæ et commeatuum, quem maximum « modum poteram, mitterem, pauciora me facere, quam « meritis ejus deberetur, existimavi. Unum inprimis non « pro quolibet amico fecisse videor, quod etiam post Actia- « cam pugnam in illo transitu rerum immobilis steti, si non « firmissimum socium, fidelem certe consiliarium Antonio « servans : cui si ille paruisset, sublata Cleopatra, et gessis- « set omnia melius, et facilius redisset tecum in gratiam. « Hæc ego et frustra negem, multis argumentis atque testi- « bus facillime deprehendi; et si exitiosa mihi erunt, non « erubescam adeo præclaram culpam, viroque bono dignam, « apertissime confiteri. Sin vero me prius experiri cupis, jam « non ignarus, quo sim erga bene meritos animo; nihil ve- « tat, quin eamdem fidem, quam hactenus Antonio præ- « stiti, tibi posthac, quem fata dominum terris ostenderunt, « constanter approbem. »

XLI. Plus apud grandem et magnificum Cæsaris animum hæc erectæ indolis index oratio valuit, quam si causam suam abjectissimis precibus egisset. Igitur licet non novum esset Cæsari, reges ipsi quotidiana officia togatos, ac sine regio insigni, clientium more præstare, resumere diadema jussus, eumdem mox honoris gradum apud Cæsarem habuit, quem apud Antonium habuisset. Adjecit Cæsar, etiam ab Didio perscriptum esse, sibi adversus gladiatores auxilia Herodis usui fuisse.

XLII. Alexandro tamen Laodiceno, ex familiaribus Antonii, veniam impetrare non potuit, jusjurandum obtendente Cæsare, quo se obstrinxerat, vindicaturum in Cleopatræ lenonem : nam hic Alexander maxima reginæ machina ad ejiciendam Antonii animo sororem Cæsaris fuerat. Is nuper ab Antonio missus ad Herodis retinendum animum,

§ XLI. Sueton. in Aug. cap. 60.

ipse quoque exuerat fidem, Cæsaremque adierat, Herode deprecatore confisus. At Herodes, multa Cæsari ejusque amicis dilargitus, ad Ægyptiacum bellum proficiscenti comes fuit, donec in Syriam perventum; inde ad res domi ordinandas in regnum recurrit. Cæsar interim per Syriam ducens exercitum, Alexandrum, quem in vinculis adduxerat, in patria ipsius supplicio jussit affici.

XLIII. Inde contendenti in Ægyptum circa Ptolemaidem Herodes occurrit cum amplissimis muneribus, etiam militibus necessaria hospitaliter præbens. Ipsum quoque Cæsarem cum amicis centum quinquaginta magnifico convivio excepit; et quia per loca arida ducendum erat, ita providit, ut neque vinum, neque, qua magis erat opus, aqua exercitum deficeret: discedens deinde Cæsari talenta octingenta dono dedit; omnibusque rebus ita se gessit, ut eum opes regni, quod tenebat, animi magnitudine multum exsuperare, æqui iniquique faterentur. Cæsar, ad Pelusium adducto exercitu, deditione Seleuci, quem præsidio regina præfecerat, oppidum cepit. Inde quum Alexandriam peteret, equitatus itinere fatigatus eruptione pulsus est Antonii, qui ad famam istarum rerum, motis a Parætonio castris, urbem intraverat.

XLIV. Ergo uno hoc inter tot adversa prospere decertato certamine lætior, quam pro magnitudine gestæ rei, Cleopatram in armis complexus, commendavit ei quemdam, qui præ cæteris fortissime illo die pugnaverat. Sed ille, dono Cleopatræ loricam auream, et ex eodem metallo galeam nactus, cum his nocte proxima ad Cæsarem transfugit. Contra suis adeo fidebat Cæsar, ut libellos in castra conjectos, quibus ad se transituris denarios mille quingentos viritim Antonius pollicebatur, ipse recitaverit palam; et tempori congruentia loquutus, etiam promptiores ab ira sollicitatæ fidei habuerit; ideoque Antonius, postquam omnia tentanti nihil satis procedebat, ad singulare certamen Cæ-

§ XLII. Plut. in Anton. — Joseph. — § XLIII. Joseph. — Plutarch. — Dio. — Oros. VI, 19.

sarem provocavit. Ille, deridens hominem, *multas patere ad exitium vias morituro*, respondit.

XLV. Sub hæc tempora, semper obversante cogitatione extremorum, pridie quam terra marique Cæsarem adoriri statuerat, super cœnam jussisse servos fertur, invitarent se hilarius; *perincertum enim esse, utrumne postridie eidem domino sint ministraturi.* Eadem nocte inter mœstitiam suspensorum et tristissima opperientium, subito cantus strepitusque per mediam urbem bacchantium auditus, deinde per obversam hosti portam magno tumultu exeuntium, curiosis talium conjectoribus persuasit, excedere deum, et ad hostes transire, quem præ cæteris Antonius vitæ habitusque affectata similitudine coluisset. Prima deinde luce, kalendis sextilibus, quum eductis in collem quemdam copiis, naves suas hostilibus obviam procedere vidisset, prælium futurum existimans, spectandi causa substitit.

XLVI. At illæ, postquam Cæsarianis appropinquarunt, salutantes ac resalutatæ illis se conjunxerunt, conversisque proris protinus una facta classis oppidum infesta petere visa est. Dum in his oculos animumque defixa habet, ecce autem et equites ab eo transfugerant: properans igitur confligere, donec aliquid militum superesset, hic etiam adversante fortuna, se recepit in urbem, *proditum se a Cleopatra iis ipsis* clamitans, *contra quos bellum illius causa suscepisset.* Sane mulierem, amari a Cæsare ratam, iterumque per imperatoris romani connubium summa quæque sperantem, et Pelusium prodidisse creditum est, et Alexandrinos palam ad resistendum hortatam, occultis mandatis deterruisse, et classi auctorem exstitisse transfugiendi. Cæterum priores suspiciones apud hominem credulum summi amoris demonstratione facile diluerat.

XLVII. Namque suo natali, pro præsenti magis tempore, quam ex pristina consuetudine acto, natalem Antonii magnificentissime celebravit, ut multi, qui ad cœnam invitati

§ XLIV. Dio. — Plut. — § XLV. Oros. VI, 19. — Plut. — § XLVI. Oros. — Plut. — Dio.

pauperes accesserant, discessise divites referantur. Seleuci etiam uxore et liberis ad supplicium Antonio deditis, Pelusiacum crimen exstinxerat. Tum vero desperantem, et propinqua mortis exspectatione nulli parsurum metuens, in monumento suo se conclusit, uno tantum eunucho duabusque ancillis comitata; nec mora, perferendum ad Antonium curat, *reginam vixisse.* Hoc ictus ille nuntio, « Quid « ergo est, inquit, cur moreris in vita miser, causa vivendi « sublata ? » loricæque resolvens nexus, « Non id mihi dolet, « ait, quod amisi te, Cleopatra, ecce enim sequor; sed « quod in morte consciscenda tantus imperator a muliere « prævenior ». Tunc conversus ad fidissimum servum, quem pridem jurare sibi coegerat, *mortem ei, simul atque jussus esset, acceleraturum,* promissa exegit. Ille gladium eductum alte vibrans, ictum, quem Antonius exspectabat, suo corpori intulit.

XLVIII. Tum Antonius, « Macte, inquit, Eros, qui domi« num ferire non sustinens, nihilominus quid fieri oporteat « admonuisti » : cum his dictis ventre percusso, lectulo se excipit; et quia se nondum mori sentiebat, orat præsentes, ut sibi commodarent manus : at illi protinus omnes diffugerunt. Dum ita se torquet et lamentatur, a Cleopatra scriba Diomedes adfuit, deportaturus eum in Mausoleum, ubi illa se incluserat : quippe audito tumultu, quem Antonii desperatio exciverat, id quod erat conjiciens, ex fastigio sepulcri, quod nondum erat absolutum, prospexerat; sic comparata janua, ut semel clausa, non posset iterum aperiri.

XLIX. Antonius, audito Cleopatram vivere, nam prospicientem ingenti clamore populus exceperat, ipse quoque colligere animum cœpit; et multo sanguine profuso deficiens, tamen ardenter expetivit ad reginam deferri. Sublatus manibus servorum, deinde ab ipsa Cleopatra et ancillis per funes, qui attrahendis saxis ibi defixi erant, in monumentum subductus est. Nihil eo spectaculo se vidisse miserabi-

§ XLVII. Dio. — Plutarch. — Strab. lib. XVII, p. 795. — § XLVIII. Dio. — Plutarch. — Oros. — Vell. II, 87.

lius, testati sunt, qui interfuerunt; quum tantæ modo vir majestatis, oppletus sanguine, semianimis attolleretur ab infirmis et pavidis mulierculis, manus tendens ad Cleopatram, et sublevando ejus labori frustra nisus assurgere. At illa manibus incumbens, et prono vultu correptos funes vix ad se pertraxit; cohortante turba, quæ ante monumentum concurrerat, et vicem amborum sollicita.

L. Ubi tandem deponi in stratum potuit, illa vestem dilanians, faciemque et pectus percutiens, cruorem abstergebat, virum, dominum, imperatorem appellando; tam verisimili dolore, ut suorum oblita malorum illius miseratione videretur. Sunt, qui tradant, ipsam, non ignaram quantopere amaretur, ideo commentum de morte sua excogitasse, ut Antonium ad necem sibi inferendam compelleret. Sed quia postea quoque, licet multis Cæsaris amicorum promissis lactata, perseveravit mori, probabilior ea visa est narratio, quam sum exsequutus. Antonio certe luctus iste solatium in extremis attulisse dicitur; postulatoque mero, sive urgente siti, sive quo celerius exspiraret, hortatus est, *uti quantum citra turpitudinem posset, rationem haberet salutis suæ; atque ex omnibus amicis Cæsaris C. Proculeio maxime confideret : se vero ne magis ob novissimum casum putaret deflendum esse, quam pro fortunato habendum, qui tanto tempore maximi imperii compos, postremo Romanus a Romano superatus esset.*

LI. Jam in sinu Cleopatræ efflabat animam, quum idem ille Proculeius missu Cæsaris adfuit : nam inter trepidationem vulnerati exportatique Antonii, Dercetæus quidam ex satellitum numero pugionem cruentum ad Cæsarem detulerat, exposito, quid accidisset. Aiunt, Cæsarem ad nuntium non tenuisse lacrymas, recordatione priorum, et quot quantasque res hoc collega atque socio peregisset; amicis deinde convocatis recitasse literas, quibus ostensum, quam ad æqua sua postulata benignasque conditiones, semper ille contumaciter et absurde respondisset. Proculeio mandarat

§ XLIX. Plutarch. — § L. Dio. — Plutarch.

Cæsar, daret operam, ut viva in potestatem veniret Cleopatra, thesauris timens, quos illa secum crematuram jactaverat; et ipsam cupiens in triumpho ducere. Igitur nihil ei promittere statuerat, ne sibi faciundi, quod voluisset, adimeret potestatem servando pollicita, aut fide posthabita merito reprehenderetur.

LII. At illa, diffidens omnibus, cum Proculeio per ostium firmiter occlusum, ut tamen percipi sermo posset, colloquuta, regnum liberis suis petebat; ille bonum habere jubens animum, et omnia Cæsaris humanitati permittere, locum interim diligenter contemplatus, imperatori renuntiavit. Ab hoc continuo missus est Cornelius Gallus; quo de industria producente sermonem, Proculeius cum duobus ministris, per fastigium ædificii, qua parte paulo ante receptus Antonius fuerat, scalis admotis ingressus, ad ostium, ubi cum Gallo colloquebatur Cleopatra, properavit. Sed ad vocem ancillæ, « O te miseram, Cleopatra! viva ecce, viva depre« henderis! » sicam illa, qua cincta erat, haud impigre stringens, deferebat in pectus; quum complexus eam ambobus brachiis Proculeius, « Bis, inquit, iniqua es, Cleopatra, « tibique et Cæsari, lætioris fortunæ vices tibi, mansuetudi« nis et clementiæ gloriam illi auferens ».

LIII. Erepta deinde sica, vestibusque excussis, ne quid ad mortem sibi consciscendam aptum relinquerent, Epaphrodito eam tradiderunt, qui missus ad hoc a patrono fuerat, ut mollissime et blandissime habitam, summa diligentia custodiret. Dum ad hunc modum regina corripitur, eunuchus ejus aspidis irritatæ morsu fatum citans, in foveam ante ad hoc præparatam se demisit. Post hæc ingressus est Alexandriam Cæsar, Areum philosophum indidem manu tenens, sermonesque cum eo serens; quo majorem illi apud cives suos auctoritatem statim ab hoc conspectu conciliaret. In gymnasio tribunal erigi jusserat: eo conscenso, græca oratione, quo intelligi ab omnibus posset, Alexandrinos humi stratos, et veniam suppliciter orantes,

§ LI. Dio. — Plutarch.

exsurgere jussit; *se enim universos noxa liberare tres ob causas; quod Alexandrum conditorem urbs habuisset; quod esset ipsa maxima ac pulcherrima; postrema, quod Areum tam carum sibi caput produxisset.*

LIV. Antyllus deinde jussu Cæsaris statim interfectus: nec profuit, quod filiam ejus desponderat olim, et in delubrum Cæsaris confugerat. Id Cæsari priori, tanquam Heroi, a Cleopatra structum, sub *Cæsarei* nomine diu postea superfuit, donec post octingentesimum a Christo nato annum fortuito incendio conflagraret. Theodorus pædagogus ejus, idemque proditor, quum detractam occiso pretiosam gemmam vesti suæ insuisse, post infitiationem convictus esset, in crucem actus pœnas perfidi avarique animi dedit. Neque amantior Cæsarioni pædagogus contigerat Rhodon, qui eum, ut Cæsari traderet, revocari ab eo ad regnum fingens, ex Æthiopia, per quam a matre cum magno auri pondere in Indiam mittebatur, retraxit. Antonium interea multis regibus atque ducibus funerare cupientibus, non permisit Cæsar, Cleopatræ qualecumque solatium servans; illaque suis eum manibus regali sumptu, nihil prohibente Cæsare, sepeliit.

LV. Tot doloribus confecta luctuque, et exulcerato contusoque frequentibus plagis pectore, quum in febrim incidisset, per causam ejus morbi cibo abstinere cœpit; inedia mori cupiens, sicut familiaris ejus, medicus Olympius, qui tum ægrotanti adfuit, scriptum reliquit in commentario, quem postea de rebus istis edidit. Sed interpellata sollicitudine Cæsaris, iramque ejus, ne forte in liberos expeteret, metuens; curam corporis intermissam aliquamdiu resumpsit. Quum deinde Cæsaris colloquium exposceret, quo magis inciperet confidere, ad illam se, dixit, iturum. Ad conspectum ingredientis erubescens, e thoro minime compto, in simplici tunica exsiluit, projecitque se ad pedes ejus, dominum salutando, quod ei nomen dii tribuissent. Ille, re-

§ LIII. Dio. — Plutarch. — § LIV. Dio. — Sueton. in Aug. cap. 17 et 63. — Plutarch. in Anton.

ponere se in lectulum jubens, juxta assedit, excusationemque tentanti, et in vim et metum Antonii factorum culpam conjicienti, sic respondit, ut, omissa defensione, tota se ad preces converteret.

LVI. Multas variasque prioris Cæsaris imagines eodem in cubiculo dispositas habebat : ad has manus tendens, patris memoria propitiare victorem conabatur; voces etiam interjiciens, ad misericordiam provocandam, et, si posset, amorem comparatas. Quanquam enim, ut in profundo luctu, neglecto capillo, facie sordidata, corpore vibicibus deformi, rubentibus tumidisque multo fletu oculis erat, attamen nativa ejus gratia, non pauca sui vestigia, tanquam inter nubem radios emittebat. Inter hæc et voces jaciebat fractas perplexasque, Cæsaris etiam literis adhibitis, e quibus multas amatorum delicias legens, exosculabatur tabellas, imagines adorabat, semetipsam modo deflebat, quod non ante illum esset mortua; modo respiciens ad adolescentem sibi gratulabatur, quod in hoc saltem redivivum Cæsarem contueretur. Adversum artes minime improvisas certum Cæsari erat tenere affectum, et animum firmiter occludere.

LVII. Igitur dejectis in terram oculis, nihil de amore jam, nihil de regno, sed tantum, ut bono esset animo, respondit, nihil passura. Tum illa commentarium ei porrexit, thesaurorum pecuniæque descriptionem et summas continentem. Forte Seleucus aderat, unus procuratorum ejus. Hunc occultari quædam arguentem, in capillum involans, quum multis plagis contudisset; subridenti Cæsari et intercedenti, « Quid mirum est, ait, indigne me ferre, quando hic « contemptui habet, quam tu tali in tempore dignatus es « invisere? Si quid de muliebri mundo seposui, non mihi « servabam, sed ut munera inde Liviæ Octaviæque darem, « pro me deprecaturis ». Non offensus his Cæsar, in quibus elucere cupiditatem vitæ existimabat, et hæc se concessurum ei, et alia quam plurima, confirmavit : magnopere enim

§ LV. Plutarch. — Dio. — § LVI. Dio. — Flor. IV, 10. — Plutarch.

timebat, ne se interficeret illa, sibique maximum triumphi ornamentum eriperet. At illam se decepisse putans, deceptus ipse est.

LVIII. Inter nobilissimos amicorum Cornelium Dolabellam adduxerat Cæsar: is reginæ studiosus, hoc ab se roganti officium clam significandum curavit, *imperatorem per Syriam reverti constituisse; ipsam cum liberis proximo triduo mari præmissurum in Italiam.* Hinc plane conjiciens triumpho se destinari, quod vel multis mortibus intolerabilius credebat, decrevit antevertere. Igitur constituto secum tempore ac modo exitus, et occultissime præparatis ministris, oravit Cæsarem, ut bona cum ejus gratia parentare Antonio sineretur; acceptaque venia, ad tumulum cum domesticis mulieribus perrexit. Ibi prostrata super sepulcrum, « Paucis « ante diebus, ait, captiva his te manibus tumulavi, care « Antoni; nunc etiam parento, ne luctu quidem et planctu « satis libero, quando custodibus appositis alieno jam cor« pori detrimentum inferre prohibeor.

LIX. « Nec ultra quid exspectaveris a Cleopatra tua, quæ « mox imperio victoris abducetur. Ergo quos in vita distra« here nulla vis potuit, iis in morte disjungi placuit diis, et « sic permutari sepulcra, ut tu Romanus in Ægypto jaceas, « me infelicem Itala tellus contegat! At tu, siquidem ista « numina placatiora nostratibus habes, ne desere conjugem « tuam, neque in his calamitatibus vivere, aut in illa te « triumphari patere; quin ereptam his malis etiam sepulcro « junge tecum: nunquam enim acerbiorem vitam egi, quam « post istos dies, quibus te careo. » His editis lamentis, postquam coronas et oscula tulit tumulo, balneum parari jussit, lotaque magnifice epulata est. Sub id tempus quidam ex agris cophinum afferens, percontantibus, quid portaret, dimotis foliis ficus ostendit; quorum magnitudinem et elegantiam mirantes, sumere ille, si quid placeret, jubens, citra suspicionem intromissus est.

§ LVII. Plutarch. — Dio. — § LVIII. Dio. — Plutarch. — Hor. Carm. I, 37. — § LIX. Dio. — Plutarch. — Flor. IV, 10.

LX. Tum Cleopatra, quo Epaphroditum amoveret, vigilantissimum vitæ suæ custodem, literas ei dedit obsignatas, perferendas ad Cæsarem, quibus enisissime rogabat, ut se juberet cum Antonio sepeliri. His inspectis statim intellecto, quid ageretur, Cæsar ipse statuit accurrere; mox, mutato consilio, propere visuros mittit. Illi, reseratis foribus, transacta omnia repererunt. Jacebat in pretiosissima veste regioque cultu Cleopatra, in aureo differtoque odoribus solio; juxta pedes humi stratum corpus erat Iradis, alterius ancillarum (nam cæteram omnem multitudinem expulerat), altera jam vicina morte titubans, tamen adhuc diadema dominæ componebat. Ibi per iram dicenti cuidam, « Pul-« chrane tibi hæc videntur, Charmium? » « Pulchra, inquit « illa, profecto, ac tot regum sanguine digna »: neque plura loquuta, juxta lectum heræ concidit.

LXI Aspidis morsu perisse Cleopatram, quæ inter ficus illata fuerit, constantior fama tenuit; et credidisse hoc Cæsarem, monstravit in triumpho prælata reginæ effigies cum admota ad brachium aspide; alii, venenum in acu habuisse, putarunt: maculam vero in corpore nullam, aut aliud veneni signum comparuisse, satis constat. Cæsarem nuntiata mors tam velox perculit, ivitque ipse, et adhiberi a medicis remedia imperavit. Psyllos quin etiam admovit, qui venenum exsugerent. Quum nihil proficeretur, miratus animum mulieris, uti petierat, juxta suum collocari Antonium, et fastigium, quod Mausoleo deerat, perfici jussit: etiam ancillis honorifica sepultura data. Sic illa magnis et virtutibus et vitiis celebrata Cleopatra, successorum Alexandri potentiam suo casu finiit undequadragesimo ætatis anno: regnavit domi duos et viginti; ex quibus amplius quatuordecim per Antonium in reges ipsos plurimasque nationes imperium tenuit.

LXII. Antonio nonnulli tres et quinquaginta tribuunt

§ LX. Dio. — Plut. — Eutrop. — § LXI. Vell. II, 87. — Sueton. in Aug. c. 12. — Galen. de Theriac. l. l. c. 8. — Strab. lib. XVIII, p. 795. — Horat. Carm. I, 37. — Virg. Æn. VIII, v. 697.

annos vitæ; alii triennium ad numerum adjecerunt: cujus de ingenio fortunaque, quarum rerum nescias utra fuerit mutabilior, post tot utriusque documenta relata disserere quid attinet? Imagines ejus statuæque detractæ sunt et abolitæ; Cleopatræ manserunt, redemptæ, ut ferunt, ab Archibio quodam mille talentis: is inter amicos reginæ fuerat, caritatemque bene de se meritæ, quod bonis ingeniis solitum, post mortem ejus retinebat. Cæterum mors Cleopatræ Cæsarioni quoque exitio fuit: aiunt, ab Areo impulsum esse Cæsarem, qui notam principis poetæ sententiam alludendo, *minime utilem esse Polycæsariem* dixerit. Ego monitore nihil indiguisse crediderim, ad tollendum, qui Cæsare dictatore genitus esse prædicaretur. Cæteris autem Antonii liberis, etiam quos ex Cleopatra sustulerat, non pepercit modo, sed omnem benevolentiam favoremque præstitit, ut felicior in posteris fuisse Antonius, quam in vita, videatur.

LXIII. Nam præter alios summæ potentiæ gloriæque viros, etiam pronepos ejus, deinde nepos, imperium populi romani obtinuerunt. Sed omnem suam felicitatem Octaviæ præcipue debuerunt; quæ ingratissimi viri liberos non educavit modo materna cura, sed etiam apud fratrem fovit atque promovit: fuit enim egregium matronalis virtutis exemplum Octavia; unde et fratri carissima fuit, et apud externos etiam in tanto honore, ut Corinthii quidem ei templum exædificasse legantur. Hac igitur faciente, Cæsar Cleopatram, ex ægyptia regina genitam Antonio, in matrimonium elegantissimo regum omnium Jubæ tradidit, quem educatum in Italia, suamque militiam sequutum, patrio regno donavit; eique fratrum Cleopatræ, Ptolemæi atque Alexandri, concessit incolumitatem. At puellis duabus, quas ex Octavia susceperat Antonius, paternorum bonorum partem attribuit.

LXIV. Filio Fulviæ Julo Antonio libertos patris repræsentare coegit, quantum quisque relinquere ei moriens,

§ LXII. U. C. 722; A. C. 30. — Sueton. — Plutarch. — § LXIII. Plutarch. — Pausan. lib. II. — Dio.

secundum leges debuisset: sed horum pleraque, postquam Ægypto decesserat, facta sunt. Tum vero ex adversarum partium ducibus P. Canidium infestissimum sibi, sed nec Antonio satis fidum, interfici jussit; qui timidius excepisse mortem traditur, quam viro militari conveniret. Cassius etiam Parmensis, elegantis homo ingenii, qui solus percussorum Cæsaris superabat, pœnas dedit. Alii post Actiacum prælium Athenis, quo confugerit, interfectum tradiderunt. In Ægypto etiam Q. Ovinius supplicio affectus, quod senator populi romani, lanificio reginæ præfici sustinuerat. Ex magna deinde multitudine regiorum liberorum, quos obsidum loco missos a parentibus, aut libidinis causa evocatos ab Antonio reperit, alios remisit domum; Jotapen patri, Medorum regi, qui post Antonium victum ad se transfugerat, ultro reddidit; quosdam inter se junxit matrimonio; nonnullos retinuit. In quibus Artaxiæ fratres, quanquam petenti, non remisit, quod ille Romanos, qui post Antonii expeditionem remanserant in Armenia, jugularat.

LXV. Corpus Alexandri Magni videre inter hæc concupivit, idque contrectatum, ita ut particulam nasi frangeret, coronâ imposita, floribusque adspersis honoravit. Nec prætermittendum, ejus regis monumentum, tot seculis venerabile, hodie etiam exstare inter medias oppidi ruinas, et a Muhammedanæ superstitionis cultoribus, magna religione, non solum ut regis, sed et prophetæ maximi sepulcrum visitari. Digressus ab hoc Cæsar, Alexandrinis, ad invisenda Ptolemaicorum regum conditoria studiose invitantibus, respondisse traditur, *regem videre voluisse, non mortuos*. Apin etiam adspicere supersedit, *deos a se, non vero boves, adorari solere* dicens.

LXVI. Conversus deinde ad res Ægypti ordinandas, quam imposito stipendio in provinciæ formam redigere decrerat, Cn. Cornelium Gallum ex infima fortuna produ-

§ LXIV. Vell. II, 87. — Val. Max. II, 7. — Horat. Sat. I, 10, et Ep. I, 4. — § LXV. Dio. — Sueton. in Aug. cap. 18. — Leo Afer, lib. VIII.

ctum, præfecti nomine, sed ad similitudinem imperii proconsularis, imposuit, equestris loci virum; quia propter multitudinem hominum ac oppidorum, fertilitatemque soli et situs opportunitatem, metuebat eam majoris dignitatis homini credere: unde et senatores equitesque romanos illustres Ægyptum intrare, nisi permissu, vetuit. Sub hoc præfecto juridicus Alexandriæ conventus fuit, apud quem pleraque judicia agebantur: itemque rationalis Cæsaris, qui bona vacantia, et quidquid in fiscum imperatoris oporteret redigi, curabat. His omnibus liberti Cæsaris, atque procuratores diversis officiorum titulis apparebant.

LXVII. Præsidium militare unam in urbe legionem, duas in agris collocavit. Præterea tres romanæ cohortes seorsim Alexandriæ excubabant, tres ad Syenen et Æthiopiæ fines; totidem per alias regiones: erant et equitum alæ tres, idoneis locis et ipsæ dispositæ. Et quo magis mobilitas gentis constringeretur, non modo in senatum Romæ legere Alexandrinos, sed ne Alexandriæ quidem senatum esse voluit; quum cæteras urbes more patrio administrari pateretur. Sed erat quidam appellatus *Exegetes*, cui necessitates urbis curandæ mandabantur, et inter alios honores gestare purpuram permissum erat: post hunc erat vir a commentariis (*Hypomnematographum* ipsi vocabant), et Archidicastes; quartusque, prætor nocturnus. Sed hi magistratus etiam sub regibus fuerant. Romani præterea per provinciam et duces quosdam nomarchasque et ethnarchas constituerunt, sed non maxima hos omnes potestate.

LXVIII. Hanc mutationem rerum Ægyptii portendisse deos credebant, pluvia sanguinis effusa his locis, quibus ne gutta quidem aquæ cecidisse cælo existimaretur. Accesserunt arma simul conspecta in nubibus, exauditusque tympanorum et cymbalorum sonus, et qualis fistularum ac tubarum concentu excitatur: draco etiam subito apparuit

§ LXVI. Sueton. in Aug. cap. 66. — Dio. — Strab. lib. XVII, p. 819. — Tac. Hist. I, 11, et Annal. II, 59. — Eutrop. — § LXVII. Dio. — Strab. — Nov. XIII.

immane sibilans; et cometæ in cælo, humi mortuorum spectra visa : statuarum etiam et imaginum mœstus adspectus est notatus, et Apis cum lamentabili mugitu lacrymas fundens. Cæterum hæc victoria non opulentissimum modo regnum romano adjecit imperio, cujus e vectigalibus tantumdem ferme rediret ad ærarium, quantum a patre Cæsare devicta Gallia præstabat; verum etiam in præsentia copiosissimis spoliis locupletavit Cæsarem.

LXIX. Nam præter vetustas divitias, quidquid nuper Cleopatra corraserat, in thesauris repertum. Præterea quibus objici quidquam potuerat, bonis exuti; etiam cæteri conferre bessem jussi omnium facultatum, ita ditavere victorem, ut, quidquid omnibus usquam militibus debebat, inde persolveret; et his insuper, quorum hoc bello usus opera erat, ducenos quinquagenos denarios divideret, quo direptio urbis averteretur. Grandes etiam summas acceperat mutuo : ea omnia hinc expuncta debita; et senatoribus ac equitibus victoriæ sociis ingentia dona data; superfuitque, unde et ærarium augeretur, et multa passim delubra novis donariis nitescerent. Quo autem hujus etiam victoriæ celebratior in posterum memoria foret, et in Ægypto Nicopolin Cæsar in loco pugnæ struxit, ludis etiam ad similitudinem Actiacorum constitutis.

LXX. Et quo habilior uberiorque ad annonam Urbis sustentandam Ægyptus fieret, fossas Nili, quas ad irrigandos agros antiquissimi reges duxerant, vetustate oblimatas labore militum aperuit; novasque locis quibusdam adjecit. Hac cura effectum, ut Urbi annua ducenties centena millia modiorum frumenti inferrentur; quæ summa ferme populum romanum alere quatuor anni mensibus poterat. Sed nullo magis ægyptiacarum opum Romanis infusa rebus magnitudo patuit, quam quod fœnus ad trientem recidit, possessionum aliarumque rerum venalium pretium, propter abundantiam pecuniæ, duplicatum est. Constitutis hunc ad

§ LXVIII. Dio. — Vell. II, 39. — § LXIX. Suetôn. in Aug. cap. 18. — Dio. — Strab. lib. XVII, p. 795.

modum Ægypti rebus, Cæsar per Syriam, Herode Antiochiam deducente, profectus, Asiæ hiberna petiit, provinciæ negotia componendo, simul et parthicis rebus intendens animum.

LXXI. Nam illud etiam imperium civilibus bellis lacerabatur, his causis: Phrahates, crudelissimus ingenio, et post victoriam romanam ferocior, a popularibus in exsilium actus, auxilio Scytharum cum Tiridate, quem Parthi regem constituerant, bellum gerebat. Utrique socia Cæsaris arma optarunt; sed excusatione rerum ægyptiacarum usus, præpotentem gentem atteri civilibus armis malebat. Interea Phrahates, missis ad Cæsarem legatis, *in Syriam profugisse cum magna manu Tiridaten servum suum, abrepto simul filio suo minimo natu, quem negligentius custoditum rapuisset*, significat, *remitti utrumque* postulans. Cæsar, benigne exceptis Barbaris, Tiridaten nullo auxilio juvit; cæterum neque dedidit eum; et filium Phrahatis, ab illo muneris loco acceptum, Romam secum deportare constituit, obsidis loco habiturus.

LXXII. Inter hæc, unde minime timeri debuisset, gravis orta conspiratio quieta Mæcenatis industria Romæ opprimitur. M. Lepidus juvenis multis irarum in Cæsarem causis, a quo remotum a republica patrem, eversum avunculum Brutum, nunc etiam socerum Antonium sublatum dolebat, perniciem ei, simul in Urbem redisset, machinabatur. Hujus consilia dissimulanter speculatus Mæcenas, qui tum ad custodiam Urbis redierat, tam tempestive, tamque nulla reipublicæ perturbatione oppressit, ut capite conjurationis sublato, maximi belli semina in ipso ortu suffocarentur. Servilia Lepidi uxor quum superesse viro non sustineret, et diligenti familiarium custodia nihil adipisci mortiferum posset, prunis ardentibus devoratis vita abiit.

§ LXX. Sueton. in Aug. cap. 41. — Oros. VI, 19. — Justin. II, 1. — Joseph. de B. Jud. II, 16, et Antiq. Jud. XV, 11. — § LXXI. Justin. XLII, 5. — Dio. — § LXXII. Vell. II, 88. — Sueton. in Aug. cap. 19. — Dio, lib. XLIV, fin. et lib. LIV, p. 360. — Liv. Epit.

LXXIII. Neque reticendum, suffectos hoc anno consules fuisse, ex kal. jul. C. Antistium, ex id. sept. M. Tullium, ex kal. nov. L. Sænium, non historiæ tantum causa, sed ut mira quædam his temporibus conversio fortunæ notetur. Tullio consule, cujus patrem Ciceronem Antonius proscripserat, quum Antonii nuntiata mors esset, iisdem idibus, quibus Cicero magistratum iniit, senatusconsulta facta sunt, *ut Antonii statuæ detraherentur, honores abolerentur, dies natalis nefastus esset, nemo postea gentis Antoniæ Marci prænomen ferret.* Balbinus (id Sænio cognomen fuerat), eadem proscriptione adductus in rerum omnium discrimen, tum in consulatu suo M. Lepidum ad pedes suos supplicem vidit, desperantem de filio, pro salute conjugis anxium.

LXXIV. Nam eam quoque, tanquam consiliorum filii consciam, Mæcenas ream agebat; et quum juvenem ad Cæsarem mittere constituisset, *sexum imbecilliorem non esse vexaturum itinerum molestia* dicebat, *modo vades Junia consuli dedisset, Cæsari eam, quandocumque postulasset, exhibitum iri.* Quum nemo reperiretur, Lepidus senex, quem nota segnities scelere excusabat, sæpius circa fores, deinde tribunal consulis excubans, quum ab apparitoribus repelleretur, vix ad hæc verba spatium aliquando nactus est: « Meæ quidem innocentiæ testes qui dare possem locupletiores his, a quibus uxor et filius accusantur? nec ego te « proscripsi, et quibusdam, qui tum sunt proscripti, sum « humilior : tu vero instabilitatem humanæ sortis respice, « consul, meque coram tribunali tuo stantem; et aut me « vadem accipe pro uxore, aut una cum illa vinctum ad Cæ- « sarem mitte ». Nec reticenda consulis humanitas : tantæ mutationis misertus, vadimonium mulieri remisit.

LXXV. Sub hæc tempora, atque adeo jam ab Actiacæ victoriæ nuntio, sicut acerbe in Antonium, sic in Cæsarem honorifice multa decreta sunt : *triumphus de Cleopatra; arcus triumphalis Brundisii, et in foro romano. Divi Julii*

§ LXXIII. Plutarch. in Cic. — Plin. XXII, 6. — Dio, lib. LI. — Appian. B. Civ. lib. IV, p. 618 et 619. — § LXXIV. Flor. — Appian.

quoque fanum exornari rostris captarum navium placuit, *aut columnis ex illo ære fusis; quinquennales haberi ludos in honorem imperatoris; diem natalis ejus, itemque nuntiatæ victoriæ, inter feriatos haberi.* Additum, *ut in Urbem ingredienti virgines Vestales senatusque et populus romanus cum conjugibus ac liberis occurrerent.* Jam supplicationes, et statuas, aliaque hoc genus, prius etiam usurpata, referre putidum fuerit. Titulum inscriptum basi, non ita pridem repertum Romæ, annotare non pigeat: SENATVS. POPVLVSQVE. ROMANVS.* IMP. CÆSARI. DIVI. JVLI. F. COS. QVINT. COS. DESIG. SEXT. IMP. SEPT. REPVBLICA. CONSERVATA.

LXXVI. Hæc post Actiacum prælium decreta: postquam autem obisse Antonium innotuit, alius quoque de Ægyptiis triumphus decretus est, quia, ne de illo triumpharet, nomini romano parcebatur. Dies etiam Alexandriæ captæ relatus inter festos, et ab hoc deinceps Ægyptii tempora sua computare jussi. Data insuper potestas ei tribunitia perpetua, sic ampliato jure, ut ad mille passus extra pomœrium appellari posset; jussique sacerdotes et Vestales, quoties vota pro senatu et populo susciperent, etiam pro Cæsare facere. Et ne tempus ullum aut locus honorum ejus expers esset, inter alia, quæ prætereo, ut in conviviis, nec publicis modo, sed privatis, ei libaretur, senatus censuit. Maxime delectabat homines, quod in scriniis Antonii repertas literas combussisse dicebatur: quanquam plures callide servarat; quibus etiam postmodum, ubi opus putaret, uti non dubitavit.

LXXVII. Eodem anno L. Statilius Taurus amphitheatrum in Campo suis impensis perfecit, et in ejus dedicatione munus gladiatorium exhibuit; novum inde honorem plebiscito adeptus, ut quotannis præturæ candidatum unum, sine repulsa creandum, commendaret. Kalendis deinde januariis, quibus Cæsar Sami quintum consul, Romæ Sex.

§ LXXV. Appian. — Dio. — Sigon. Comment. in Fast. — § LXXVI. Vid. Usser. Annal. ad ann. Mundi 3974. — Horat. Carm. IV. — Dio, lib. LII, fin.

Apuleius Sex. F. inierunt, in ejus acta juratum; et quoniam de rebus parthicis literæ ab eo venerant, decretum, *ut inter nomina deorum Saliari carmine celebraretur; tribus ex ejus vocabulo fieret Julia; coronatus spectaret ludos; senatores, quibus adjutoribus bellum confecisset, currum triumphantis prætextati sequerentur; die introitus ejus populus romanus sacrificaret, eaque deinceps quotannis festa esset; sacerdotum omnia collegia, quem ad numerum ei videretur, augeret.*

LXXVIII. Hæc paucis exceptis admisit Cæsar, sacerdotiis quidem intemperanter dandis eo provectus, ut de numero illorum quidquam exinde certi nequeat reperiri: unum palam remisit, ut universi sibi obviam exirent. Omnium autem maximam lætitiam ei duo hæc attulerunt, quod de Jano claudendo, et salutis augurio repetendo, decretum erat: hoc enim propter continua bella intermissum per annos quatuor et quadraginta fuerat; Janus tantummodo bis antea clausus, Numa rege, deinde punico primo perfecto bello. Tum vero imperator Cæsar tertium clausit, pace terra marique parta, conditisque civilibus armis, vicesimo postquam mota fuerant anno. Sane tum etiam in armis Treviri cum Germanis quibusdam erant, et in Hispania cum Cantabris Vaccæisque Astures; sed hos Statilius Taurus, illos Nonius Gallus haud sane memorabilibus præliis domuerunt: alibi quoque secundum singulas nationes tumultuatum est; sed quia mediocres motus erant, neque Patribus eorum causa bellum decernere visum fuit, etiam historiis hæc parum argumenti dederunt.

LXXIX. At Cæsar Romæ patrisque sui commune templum (*Divum Julium* appellabant) ab Asiæ populis apud Ephesum, a Bithynis Nicææ, clarissimis utrobique urbibus, poni passus, ea numina etiam ab Romanis, qui regiones illas habitabant, coli jussit. Se ipsum a civibus divino ho-

§ LXXVII. U. C. 723; A. C. 29. — Dio. — Sueton. in Aug. c. 26 et 30. — Tacit. — § LXXVIII. Sueton. in Aug. c. 22 et 31. — Dio. — Plutarch. in Numa. — Liv. I, 19. — Virg. Æn. I, v. 297. — Oros. VI, 20. — Vell. II, 89. — Liv. Epit.

nore coli noluit: peregrinis permissum, ut illi et Romæ templa statuerent, Asiatici quidem Pergami, Bithyni Nicomediæ; quo dato exemplo, sicut nihil est ad imitandum adulatione velocius, toto mox orbe cælestes ei sunt honores habiti, passimque per urbes celeberrimas vivo mortuoque sacerdotes et collegia sacrata, erecta fana, quæ veterum deorum delubra ferme structura ornatuque superarent. Alexandrini quoque Sebastium exstruxerunt templum Cæsaris navigantium præsidis (*Epibaterium* ipsi cognominabant), cui aliud nusquam par fuit, celeberrimo loco situm, magnitudine et sublimitate conspicuum, refertum donariis, auro atque argento ornatum circumquaque, porticus habens, et bibliothecas, aulas, lucos, vestibula, ambulacra, spatiosissima omnia et sumptuosissima.

LXXX. Etiam ludi quinquennales, quos tum permittente Cæsare Pergameni fecerant, provinciarum pleræque propemodum oppidatim constituerunt. Nec tamen ista, tanquam homine se putaret augustiorem, recepisse creditur, sed ut tam late imperanti utilis regendis rebus veneratio quæreretur. Alioquin *domini* etiam, nedum *dei*, appellationem constantissime repulit; et quanquam etiam proconsulibus decerni templa solere sciret, in Urbe nullum, in provinciis nonnisi communi suo Romæque nomine, recepit. Sed imperatoribus sequutis passim non modo Græci, sed etiam quælibet provinciæ templa posuerunt: de Urbe et Italia Dio hactenus negat, ut quisquam ullius pretii fuerit hujusce rei auctor; sed quoniam ipse statim subjicit, *imperatoribus cælestes honores, atque etiam heroa decreta fuisse*, mirari subit, quid igitur interesse putet, ne, qui hæc facere potuerunt, illud etiam fecerint; præsertim, quum et in Urbe fuisse templa Augusti, haud contemnendi auctores, a quibus visa sunt, prodiderint.

LXXXI. Per hæc exacta hieme, Cæsar in Græciam, atque

§ LXXIX. Sueton. in Aug. c. 52 et 59. — Tac. Annal. I, 10, et IV, 37. — Philo ad Caium. — § LXXX. Sueton. in Aug. c. 52, 53 et 59. — Plin. XXXV, 4. — Philo.

inde a Corintho Brundisium transmisit. Quum Urbem intraret, inter occursum omnis ordinis, ætatis, sexusque, passim sacrificia ex senatusconsulto facta; et Valerius Potitus, qui tum in anni parte consulatum gerebat, nomine senatus populique romani majoribus hostiis fecit, novo ad hæc usque tempora honore. Magna per eos dies omnium ordinum lætitia fuit, aucta liberalitate Cæsaris, cui tum pares animo divitiæ obtigerant. Ergo munifice donavit duces suos, et, ut solitus erat, collaudavit, honoribusque exquisitis extulit; Agrippam hoc eximio, quod cæruleum ei vexillum dono dedit, navalis victoriæ testimonio. Nec militibus modo divisit pecuniam, sed et populo nummos quadringenos ex bellorum manubiis dedit: adultis primum, deinde et pueris *Marcelli* nomine, quem sorore sua natum, si nullos ipse filios susciperet, jam tum ad gratiam civium producebat.

LXXXII. Municipiis etiam, sed et provincialibus, quorum in agros deductæ nuper coloniæ erant, ingentem pecuniam numeravit; quod quidem solum et unum omnium fecisse, qui deduxissent, haud falso gloriatus est. His de causis, et quia nec auri coronarii nomine quidquam accipiebat ab Italis, quin et sua debita reddens, quæ sibi adhuc ex imposito tributo debebantur, remittebat; præteritorum malorum oblivio cepit omnes, triumphique ejus, tanquam de peregrinis ducerentur, hilariter spectati. Tres autem, tribus continuis diebus, duxit: Dalmaticum et Illyricum, deque Pannoniis, Iapydibus et finitimis eorum, itemque de Gallorum atque Germanorum populis, quos auspiciis ejus C. Carrinas vicerat.

LXXXIII. Postridie Actiacus triumphus actus, quo Tiberius, Liviæ filius, jam pubescens, currum comitatus est sinisteriore funali equo; quum Marcellus, Octavia natus,

§ LXXXI. Dio. — Strab. lib. X, p. 485. — Oros. VI, 19. — Sueton. in Aug. cap. 25 et 38. — Tac. Annal. I, 3. — Sen. Cons. ad Marc. cap. 2. — Lapis Ancyr. — § LXXXII. Dio. — Sueton. in Aug. cap. 22. — Appian. Illyr. — Virg. Æn. VIII, v. 714. — Oros. VI, 20.

dexteriore veheretur. Tertia dies Alexandrinam et Ægyptiam pompam vidit, priores, licet sumptuosissime instructas, apparatuum impensa et pulchritudine superantem. Inter hujus fercula Cleopatræ quoque imago, in lecto ad similitudinem morientis translata est; ductique liberi ejus, Alexander et Cleopatra, quibus Solis ac Lunæ nomina indiderat. His in triumphis nihil ex antiquo mutatum annotatur; nisi quod ex nupero decreto currum sequuti sunt primum senatores, quotquot eo bello navarant operam; deinde consul cum magistratibus; quum alias hi præcedere inter hujusmodi pompas solerent, cæteri senatores subsequi.

LXXXIV. Militibus triumphale congiarium ex manubiis viritim millia nummum singula dedisse ipse tradit; accepisse id hominum circiter centum et viginti millia. Idem deinde mensis et Carrinatem et Autronium triumphantes vidit. Carrinas, Morinis sociisque eorum ad patientiam imperii bello revocatis, etiam trans Rhenum aliquoties victos repulerat: ideoque et Cæsar, uti diximus, ex his gentibus triumphavit, et Carrinatem triumphare jussit, magno iterum documento, ne quis ob res adversas nimium flaccescat animis: hujus enim pater a Sulla fuit occisus inter proscriptos; quorum liberis lege lata tum quidem aditus ad honores præcludebatur. Mox a. d. XVII kal. septembr. ex Africa L. Autronius P. F. L. N. Pætus proconsule triumphavit.

LXXXV. At e regulis ducibusque triumphatis supplicio quidam affecti sunt; in his Adiatorix cum filio, qui, ab Antonio partem Heracleæ Ponticæ nacti, romanos colonos occiderant. Inde versa ad honorem deorum cura, Minervæ templum, et quod Chalcidicum vocatur, tum curiam ex patris nomine Juliam, hanc quidem a. d. V kal. septembr. dedicavit. In ea Victoriæ reposuit simulacrum, spoliisque Ægyptiis exornavit, quod olim a Tarento advectum fuerat;

§ LXXXIII. Sueton. in Tib. cap. 6. — Dio. — Euseb. Chron. —
§ LXXXIV. Lapis Ancyr.

huic numini se debere imperium assignificans. Etiam D. Julii fanum multis ex eadem præda donariis excoluit. Sed longe maximæ opes in Capitolium illatæ: nam ex senatusconsulto e tribus cellis, quidquid Jovi, Junonique et Minervæ dicatum olim fuerat, pro polluto efferendum curavit; ipse una donatione sedecim millia pondo auri, gemmasque ac margaritas quingenties sestertium contulit.

LXXXVI. Hæc omnia ex thesauris Cleopatræ desumpta, cujus etiam alter unio, vix luxuriantis feminæ faucibus ereptus, propter magnitudinem dissectus, ex utraque aure Veneris, quæ in Pantheo deinceps culta est, pependit. Cæterum in dedicando Julii templo ludi varii generis editi: Trojam patricii pueri luserunt: viri equos desultorios bigasque et quadrigas agitarunt; et senator quidam in arena depugnavit. Venatio quoque insignis edita, et inter alias feras rhinoceros et hippopotamus occisi, quæ genera animalium nunquam ante Roma viderat. Turmæ quoque Suevorum, quos in triumpho Carrinas duxerat, Dacorumque captorum Actiaco bello, infestis armis in voluptatem victoris populi concurrerunt. Dacos et Getas non sanguinis diversitas, sed regionum situs distinguit; Dacis ad Danubium et Germaniæ finem, Getis versus Pontum et Orientem habitantibus.

LXXXVII. Partis harum gentium rex Cotiso non amicitiam modo pactus cum Cæsare, sed etiam geminam affinitatem fuerat, sibi desponsa Julia, vicissimque sua filia Cæsari. Cæterum quum deludi se postea sentiens legatos frustra misisset, ad Antonii partes popularium inclinavit animos. Sed nec illi multum profuit istarum gentium societas, et ipsis tantummodo causam romani belli præbuit. Mediam spectaculorum hilaritatem delibavit magis, quam

§ LXXXV. Fasti Capitol. — Strab. lib. XII, pag. 543. — Inscript. Grut. p. CXXXIII. — Dio. — Pigh. Annal. — Sueton. in Aug. cap. 30. — — § LXXXVI. Dio. — Sueton. in Aug. cap. 43. — Plin. IX, 35. — Manil. lib. V, v. 509. — Cluver. Germ. Antiq. lib. I, cap. 1. — Strab. lib. VII, p. 304.

abrupit, Cæsaris ægritudo, per quam nihilominus eo jubente curati ab aliis ludi sunt; interque id tempus senatores præ suis quisque foribus in propatulo epulati sunt; ut alias quoque, invitandorum prætereuntium causa, factitatum in publica lætitia fuerat.

§ LXXXVII. Sueton. in Aug. cap. 63. — Dio. — Liv. III, 29; XXIV, 16, et XXV, 12. — U. C. 723; A. C. 29.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER XCIX

IN LOCUM LIBRI CXXXIV LIVIANI.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI TRICESIMI QUARTI.

Cæsar, rebus compositis, et omnibus provinciis in certam formam redactis, *Augustus* quoque cognominatus est; et mensis sextilis in honorem ejus appellatus est. Quum ille conventum Narbone ageret, census a tribus Galliis, quas Cæsar pater vicerat, actus. Bellum adversus Bastarnas, et Mœsos, et alias gentes, a M. Crasso gestum, refertur.

I. Dum ita populus romanus post sævissimas bellorum tempestates præsentis otii lætitia futurique spe perfruitur, etiam foris per M. Licinium Crassum bene gesta respublica felicitatem temporum auxit. Præter Dacos in armis etiam Bastarnæ fuerant; finibusque suis egressi, superato Istro, juxta colentes Triballos atque Dardanos subegerant. Tum vero transcensis montis Æmi jugis Dentheletarum nationi inferebant bellum. Thraciæ hæc gens erat, Romanis fœdere conjuncta: regem tum Sitam habebant, propter cæcitatem minus aptum arcendis hostibus. Igitur Crassus, qui ex consulatu Macedoniam obtinebat, non magis socii regis, quam

provinciæ romanæ periculo excitatus, adventus sui terrore excedere Dentheletarum regione Bastarnas coegit.

II. Sed ipse non contentus hac gloria, sequi recedentes instituit; Segesticaque redacta in potestatem, etiam in Mœsorum fines impetu facto, munitum quoddam oppidum oppugnavit. Interea longius præmissarum copiarum partem adorta gens insigni feritate, Crasso necessitatem imposuit, ni hos amittere vellet penitus, toto cum exercitu succurrendi. Dum acies instruuntur, unus ducum, postulato silentio, «Qui vos, inquit, estis?» Responsum, «Romanos « esse, gentium dominos». « Ita, inquit ille, si nos viceritis». Accepit omen Romanus; et quum ante aciem immolato equo votum Barbari concepissent, *ut romanorum ducum extis et litarent et vescerentur*, vix tubam sustinentes disjecit; reversusque ad obsidionem, oppidum cepit.

III. Et quo lectores admoneantur, quanti sit inanibus non moveri, quamque id beneficium non ferociæ, sed ingenio concesserit Deus, tam præcipitis Mœsorum fugæ nulla fuisse certior causa traditur, quam quod centurio quidam romanus, foculum gerens super cassidem, excitata motu corporis flamma, tanquam vomente incendium capite stolidos mortales exterruit. Averso in Mœsos exercitu, Bastarnæ exitum speculantes ad Hebrum fluvium substiterant. Tum igitur devictis illis, ad se veniri cernentes, legatione missa denuntiarunt, *injuste facere Romanos, se persequendo, a quibus nullam injuriam accepissent*.

IV. Crassus oratores humaniter acceptos, gnarus eas nationes vini cupidissimas esse, tanquam postridie responsurus adhibuit mensæ, et ab ebriis omnia Bastarnarum consilia expiscatus est. Eadem autem nocte, dum illi poculis vacant, ad silvam proximam exercitu promoto, in ulteriora prospeculatum expeditos præmisit. His visis, hostes, quum longe abesse robur legionum arbitrarentur, proruunt; refugientesque intra silvas sequuti, ab instructis ordinibus

§ I. U. C. 723; A. C. 29. — Liv. Epit. — Dio, lib. LI. — § II. Liv. Epit. — Dio. — Flor. IV, 2. — § III. Flor. — Dio.

excipiuntur. Magna ibi statim, magna deinceps fugientium cædes fuit; carris maxime, quibus castra sua a tergo sepserant, receptum impedientibus, et quod his impositos cum conjugibus liberos haudquaquam æquis animis deserebant.

V. Nobilis eo loco romani ducis pugna fuit, occiso Crassi manibus hostium rege Deldone; et si suis auspiciis rem gessisset, opimorum spoliorum decus meruerat. Quod hostium illud prælium non consumpserat, partim in silva incensa concrematum; alii, expugnato, in quod confugerant, oppido, interierunt. Fluvius etiam Ister, et sparsa per agros fuga, multis exitium attulerunt. Maxima moles in superandis iis fuit, qui munito ex loco per aliquot dies vim romanam repulerunt, donec Rolis adventu, Getarum reguli, hæc quoque deleta manus tum quidem ei bello finem imposuit. Rolem illum Dicomæ filium fuisse, quanquam tradi videam, assensum sustineo; quando nullum ejus rei neque testimonium idoneum, neque argumentum affertur : ad Cæsarem inde profectum esse satis constat, amicumque ac socium discessisse.

VI. His ita gestis, Crassus Mœsorum regionem repetens, quum nonnullos suadendo, cæteros minis, pertinacissimum quemque armis subegisset, neque magna pars domanda superesset, hiemem iis locis nimiam veritus, exercitum in pacatiora reduxit. Sic quoque, priusquam Macedoniæ fines attingeret, a frigore nonnihil, sed atrociora a Thracibus, quanquam sociis, perpessus, propositum ulterius has gentes adeundi deposuit. Ob hanc victoriam Cæsar *Imperator* appellatus est, eique supplicatio triumphusque decreti; idem honor et Crasso habitus, nisi quod, *Imperatoris* nomen datum, Dio negat; ab aliis hoc quoque traditum, haud dissimulans.

VII. Igitur his potius crediderim, quum causam Dio nullam attulerit, et sub Augusto ac Tiberio quoque nominis ejus decus concessum quibusdam ducibus fuisse non am-

§ V. Dio.

bigatur. Sub idem tempus Cæsar, sive frequentibus morbis iratus, sive ut objectam ab Antonio cupiditatem dominandi rebus refelleret, de reddenda republica cum amicis deliberavit. Duo ipsi erant arcanorum omnium participes: M. Agrippa, quem amplissimis honoribus extulerat; et C. Mæcenas, non minus carus Agrippa, sed minus honoratus, quia manere suo in ordine romanus eques maluerat. His in secretum advocatis, ubi consilium suum exposuit Cæsar, fidemque testatus amicitiæ, ut rectum verumque consilium promerent, oravit; in tam exiguo numero tamen variatum sententiis fuit.

VIII. Prior Agrippa his fere argumentis Cæsarem ab imperio continuando dehortatus esse traditur: « Si tantis a te « opibus honoribusque cumulatus insistere cœptis juberem, « Cæsar, tametsi mens forsitan integra foret, oratio posset « esse suspectior, tanquam ea, quæ mihi privatim crederem « profutura, suadentis: nunc quia diversa mihi rectior vi« detur via ac salubrior, laborare non debeo, ne parum ex« plere partes amici benevolique consultoris videar. Ego « sane semper hanc indixi mihi legem, ex quo me penitiorem « in amicitiam assumpsisti, ut tantæ benignitati, quando « meritis non poteram, fide responderem; neque mihi reti« nendum quidquam esse crederem, ex quo tibi periculum, « aut invidia nasceretur.

IX. « Igitur in hac etiam summa deliberatione, proprio« rum commodorum immemor, ea tantum in consilio habi« turus sum, quæ tuam atque publicam ad salutem pertinere « judicavero. Age igitur, omnia, quæ summo imperio in« sunt, non præcipiti cogitatione expendamus, ut eam sequi « partem liceat, quam ratio nobis meliorem atque feliciorem « fore ostenderit: nec enim ita nos potentiæ cupido occæ« caverit, ut incubandum esse imperio, tametsi nobis malo « futurum appareat, existimemus. Esset hoc male sustinen« tium fortunam suam, ejusque convulsorum obsequio; nisi

§ VII. Vell. II, 88 et 90. — Sen. de Brevit. vitæ, cap. 5. — Tac. Annal. III, 74. — Dio.

« malimus pietatem in patrem et reliqua obtentui sumpta, « cæterum imperandi lubidine egisse omnia videri. Utrumvis « horum, crimen ac periculum habet; nec aut laudare talia « quisquam bonus, aut perferre liber potest: qui vero pa- « triam suam nec aliis servire, nec sibi patietur, ad justam « æqualitatem omnia referens; is profecto, tanquam maxi- « morum bonorum auctor, semper apud cives in honore ac « pretio erit.

X. « Idque ex utriusque comparatione facillime intelligi « potest; quippe juris æqualitas naturæ consentanea, sicut « oportuit iisdem legibus natos, educatos, institutos, parem- « que corporum atque animorum præstantes usum reipu- « blicæ, pari omnes jure atque potestate esse sancit, neque « quemquam cuiquam, nisi virtutis causa, anteponi. Ergo « quoties unius potentia cæteri deprimuntur, tanquam in « re, quæ contra naturam acciderit, anguntur, nequaquam « æquis animis passi, penes se majorem sumptuum labo- « rumque ac periculorum partem, penes unum aliquem ple- « raque commodorum esse. At quia carere magistratibus « respublica nulla potest, vicissim regere et regi æquissi- « mum putant; nec contemptui futuri imperantibus, quum « et his imperare aliquando possint; nec efferendi potestate, « quam mox in se accepturos alios sciant.

XI. « Sic et meritis honores invidia nulla tribuent, sibi « quoque idem ad hos per virtutem iter patere memores; et « onera prompte sustinebunt, quæ non a dominis imponi, « sed æqua justaque lege sentiant. Necessum igitur est, tali « populo prospera atque adversa transire in omnes; neque « sibi privatim quemquam esse quidquam procuraturum, « quod dissentire a publicis rationibus intelligat. Tum et « odia tollentur civium, et prava æmulatio : nemo gaudebit « malis alterius, nemo aut alienæ virtutis obtrectatorem « aget, aut alium timebit suæ : querelæ, suspiciones, insidiæ « aberunt; nihil appetetur contra morem, nihil recusabi- « tur; imperabitur sine superbia, parebitur sine murmure; « tam pro unoquoque stabunt omnes, quam unusquisque « pro omnibus.

XII. « Hæc tanta commoda popularem statum sequuntur: « at in unius imperio vix potest obtineri, quin diversa his « omnibus exeant et contraria. Jamprimum, omnibus in « unum intuentibus, ille fit morum atque vitæ regula, sic « tamen, ut ejus vitia exprimantur vulgo; si quæ sint vir« tutes, eas imitari nec possint multi, nec fere, qui possunt, « audeant, ne videantur animi magnitudine, artibus impe« ratoriis, prudentia, liberalitate cum principe contendere. « Inde fit, ut ad publica munia segnes, voluptatibus, aut « quæstu omnem indolis ingenuæ vigorem deterant; atque « sic condiscant, rempublicam nullam putando, domestica « spectare lucra, et felicitatem alienam ægris oculis intueri, « tanquam sibi decedat, quidquid apud alios conspicitur. « Quæ si privatos tantummodo incesserent molestiæ, quan« quam sane iniquum esset conflictari populos, ut unus ali« quis suaviter ac delicate vivat; fortassis auctor essem « non amittendi e manibus, quod propitia tibi fortuna con« tulisset : cæterum ad ipsum imperantem curas infinitas, « labores incredibiles, invidiam, odia, pericula sine numero, « sine modo pertinere video.

XIII. « Mittamus præterita, quæ si tibi satis felicia vide« rentur, non deliberares in præsentia; quid exspectare « paulo post debeamus, apparet. Urbanæ res parum adhuc « compositæ; Italia varie turbata; provinciæ aliæ exhaustæ, « aliæ dubiæ; nationes circa validæ armis : his occursuro « multa deerunt, quæ non facillime comparaveris. A re num« maria ordiar, quæ tibi extraordinariis quærenda remediis « erit; nec enim ad tot alendos exercitus, aliasque necessi« tates, vectigalia populi romani sufficient. Eadem igitur « necessitas fuerit, inquies, et restituta republica. Immo « vero longe dispar est ratio : tum enim non defuturi essent « divites, qui laude liberalitatis, aut honoribus, quales libe« ræ civitates pro meritis hoc genus rependunt, contenti, « pecuniam conferrent in publicum; et, si tributa populo « indicerentur, haud gravatim quilibet a se abire nummos

§ XII. Aristot. Polit. V, 10. — P. Corneille, Cinna, act. II, sc. 1. Ed.

« pateretur, quos in re communi sibi quoque putaret im« pendere.

XIV. « At in regno rarus ostentator opum est, quarum « magnitudine stimulari posse avaritiam potentioris existi« met; nec ferre tales largitores principi facile foret, quos « favore populi crederet ad res novandas incitari : tributa « vero quoties indicuntur, publica ferme querela est; æquum « enim putant, suis eum facultatibus tolerare sumptus quos« libet, ad quem ex toto imperio fructus omnis pervenit. « Adde, quod iniqui plerumque acceptorum expensorumque « putatores sunt : reditus enim ferme norunt et diligenter « numerant; at impensas alias in totum nesciunt; alias multo, « quam sint, leviores temere credunt. Hæc una difficultas « est, quæ rerum habenas tenentem, si quid prospicio, ma« gnis curis, iisque frequentibus exercebit : hac nihilo jam « erit mitior de judiciorum ordine sollicitudo.

XV. « Facinorosos enim puniri, sicut ubivis necessarium, « ita nunc perdifficile est; rara inter nos innocentia, et præ« potentibus reis. At horum causas si ipse cognoveris, pro « crudeli traduceris et iniquo, et magis ex suo commodo « odiisve, quam legibus decernente. Sin alios constituis ju« dices, damnatos afflixisse dicentur a te jussi : absolutos « populus æquitati judicum imputabit, aut etiam gloriæ, « maxime si quos dimiserint, quibus tu infensus esse exi« stimeris. At in populari statu quum suffragiis civium, aut « sorte lecti judicent, qui, neminis unius in manu positas « fortunas suas esse, norunt, integra religione, nec poten« tiæ cujusquam, nec gratiæ jus dare creduntur.

XVI. « Sed ludus hic et jocus fuerit præ his æstibus, in « quos te conjectura est ista dubitatio, quemadmodum his « oporteat uti, qui, cætera boni ac honesti viri, principatum « unius pati nequeunt. Hos equidem et si relinquis, impru« dens; et si tollis, iniquus haberis. Neque mediam ingredi « viam tutum erit : namque nobilitatem si contemnere vide« bere, si circumscribere divitias, et coercere magnos spi« ritus, populi benevolentiam amiseris. Ecquis enim hunc

« amet, per quem unum omnibus carendum existimet his « vitæ bonis, quæ præ cæteris et æstimantur, et expetuntur? « Certe si uno corpore posses ad cuncta simul agenda occur« rere, nec adjutoribus haberes opus, minus laboraremus: « nunc in tam amplo diffusoque imperio, quum plurimis in« digeas, quos adhibebis, unde nec aut securitati tuæ, aut « existimationi metuas? Gnavis enim et industriis cum glo« ria spiritus crescunt, efficiuntque ineptos obsequio, quum « se dignos imperio censere cœperunt.

XVII. « Socordes igitur et timidos præficies rebus? tum « vero negotium hostium egeris, socios alienaris, civibus « fueris odio; his præcipue, qui se postpositos deterioribus « nunquam sine dolore recordabuntur. Hic iterum melior « est rerumpublicarum constitutio, quibus ornatui atque « usui est fortium ac opulentorum civium frequentia, quo« rum virtute augeri, quorum gloria illustrari sentiunt; nec « quemquam ex his amissum imminutumve cupiant, nisi « forte quis ad tyrannidem animum adjecerit, cujus præci« pue criminis acerrimi consueverunt esse vindices. Horum « omnium assiduos producere testes possem, cunctos ferme « græcarum aliarumve nationum populos, quibus in liber« tate, quam sub dominis, semper omnia felicius atque « gloriosius evenerunt.

XVIII. « Sed externis abstineo, quum satis ad hæc do« cenda locuples sit romanæ rei diverse habita gubernatio. « Sub regibus multa passi, angustissimisque coerciti finibus, « in libertate crevimus: illa romanum extulit nomen, illa « senatus auspiciis populique suffragiis caput orbi terrarum « imposuit. Hæc tam inextricabilis malorum series, jam de« prehensa nobis est; et nondum ad te respexi, Cæsar. Tua « vero quam intolerabilis erit conditio, diebus atque nocti« bus tantam sollicitudinem sustinentis? quis ad omnes istas « cogitationes animus, quod ad hos labores corpus sufficiet? « Taceo, quod ab adolescentia usque parum firma valetudine « uteris. His igitur circumdatus obsessusque molestiis, ec« quando quidquam eorum degustabis, propter quæ mor-

« tales amant vivere? aut his carere coactus, quam eris inter « falsam felicitatis imaginem vel sine exemplo miser? quis « enim præter te erit alius, qui nullo tempore aut minimam « voluptatem percipere possit, aut maximis carere molestiis?

XIX. « Magnum enim imperium regenti nulli æque satel- « lites, ac cura et metus, præsto sunt; raro lætius aliquid, « quo vere afficiatur animus: indigna, pudenda, gravia nun- « quam non et videt, et audit, et sentit. Quæ quoties mecum « expendo, mirari desino, quod a quibusdam, quum offer- « rentur regna, recusata sunt. Hæc igitur te cum animo tuo « considerare prius verum est, quam eo te conjicias, unde « non sit postea receptus. Neque vero parum perspicio, « quam in aliam sententiam proferri speciosa possint, quan- « tosque stimulos habeant, potentia, opes, hominumque « salutantium ac prosequentium turbæ, et omnium in unum « obversa ora; præsertim si hæc sola conspiciantur, comi- « tesque suos tegant ac dissimulent: quippe potentiam sol- « licitudo, divitias impensæ, honorem livor sequitur; et in « multitudine circumfusa, sæpe insidiæ insunt, semper adu- « latio, vix minus istis malum. Quod si vero quis ideo ex- « petendam esse dominationem arbitretur, ut beneficiorum « et injuriæ in quoslibet arbitrium habeat, is profecto ma- « gnopere fallitur.

XX. « Certe quam fœdum, quam diis ac hominibus invi- « sum sit, libidinibus ac flagitiis se tradere, apud te dicere « supersedeo, quem scio neque his moribus præditum esse, « neque propter hæc imperium cupere; præsertim quia non « ea referre constitui, quæ pessimi principes faciant, sed « quæ caveri nequeant etiam a probatissimis. Beneficia au- « tem hominibus tribuere dignissimum esse magna indole, « non equidem negaverim: sed id quoque privata fortuna, « si non æque abundanter, verius tamen ac meliori fide « præstet; et si pauciora faciat, plura non exigentur. In « principatu sæpe deest, unde cupiditas omnium expleatur, « quum etiam in levi merito nemo suam operam parvi æsti- « met: non possunt effugere reges, quin multos prætereant,

« etiam munificentissimi. Quid enim est, quod dare queant? « honores, magistratus, pecuniæ : cæterum illi in paucos « cadunt; et ærarium largitionibus exhaustum per rapinas « supplendum erit : majusque orietur odium a plurimis, qui- « bus et datum nihil et aliquid ablatum fuerit, quam a pau- « cis, quos locupletaveris, gratia; quum alioquin etiam na- « tura sit hominibus ad beneficia sensus, quam ad injurias « hebetior.

XXI. « Adde, quod principes et quum restrictiores sunt, « avari judicantur; et quum liberalius utuntur opibus, dis- « sipare patrimonium publicum, et, plura indignis tribuendo, « nescire veram dandi rationem modumque differuntur. At- « qui sæpe his uti judicio suo non licet : multa nescire, multa « credere familiaribus coguntur; aliquando donant, quia di- « gnos intelligunt; aliquando, ut intellexisse videantur : sæpe « affectum magis, quam merita, sequuntur; et sibi verius « dant beneficia, quam his, ad quos eorum fructus pervenit. « Quidquid horum fit, plerumque cum aliqua sollicitudine « conjunctum est : ita ut neque hoc satis sincerum sit, ac « expetendum, quod unum omnium commendare posse ho- « mini non pessimo principatum videretur. Cætera talia om- « nino sunt, ut, qui secum ista perpenderit, regis cujusdam « dictum valde probet, *diadema nobilem magis, quam feli- « cem, pannum, si penitus intelligeretur, neminem repertu- « rum, qui vellet humo tollere.*

XXII. « Et quo certius omnem regnandi libidinem extur- « bes animo, pauca me dictis, sed quantum opinor, valida « hercle adjungere sinito. In re populi rarius exsistere posse « reor pessimos magistratus, quam in regnis optimos prin- « cipes : et illorum imperium breve tempus finit; deinde « leges sunt et judicia, quorum ultio non modo peccata sup- « pliciis sontium vindicat, sed etiam exemplum deterret eos, « qui peccaturi postea fuissent. Præterea sicuti provisum « est, ne malorum diuturna sit potentia; sic in bonorum « locum, quoties aliquis quolibet casu subducitur, alium « haud deteriorem reperire, plerumque non est arduum. Nec

« enim, excepto universo interitu, qui res humanas omnes « inevitabili fato premit, ingruere tanta calamitas ulla po- « test, quin seminarium aliquod magistratuum relinquat: « sed regnis minime tam beata sors est; in quibus et mali « principes non nisi cum vita imperium ponunt; et boni, « magnitudine ac diuturnitate potestatis, persæpe convel- « luntur. Te quidem, quidquid acturus es, optima mente « suscepturum esse, certissimum habeo. Cæterum si cogitas, « quorumdam te pœnitere, quæ tum etiam admissa sunt, « quum respicere collegas cogebare; quum adversus poten- « tissimos viros dimicanti virtutis ac justitiæ opinione bene- « volentia retinenda civium esset; quid futurum arbitraris, « si, remoto metu æmulorum, supremæ tibi potestatis con- « scius, a destinato laudis itinere violentis affectibus abri- « pieris?

XXIII. « Sed esto (quod equidem, si sperandum in ullo « est, in te minime desperandum esse largior), hanc impe- « rii negotiorumque molem citra tuam civiumque querelam « sustineas; quanta sollicitudine de successore laborabis? « Scio enim, te non alium majorem ex laboribus tuis fru- « ctum petere, quam ut optimi status auctor dicaris, et mo- « riens spem feras tecum, mansura in vestigio suo funda- « menta reipublicæ, quæ jeceris. Id vero consequi, quam, « non dicam homini, sed propemodum deo cuidam sit im- « probum, haud difficulter intelliges, ubi ad ea, quæ dicam, « animum adverteris. Filium adhuc non habes; fac habitu- « rum: quis tibi sponsor erit, tuum illi animum, tuam pru- « dentiam, moresque fore? Nihil ab natura ei, ab ingenio, a « fortuna negabitur? non saltem ipsa hæc reputatio, se prin- « cipe natum esse, lubricam ætatem, adulatione præsertim « omnium impulsam, in præceps trahet? Scis, quid in vi- « cina Sicilia Dionysii filius reprehendenti mores suos patri, « et qualis ipse in adolescentia fuerit jactantia, responderit; « illi enim non fuisse patrem regem, sibi esse.

§ XXIII. Sueton. in Aug. cap. 28. — Plutarch. Apophth. in Dionys. Seniore.

XXIV. « Itaque si destinatum successioni tradere se ignaviæ, contaminari flagitiis, lascivire, sævire, furere cerneres, quantus inde pudor tibi, quantus dolor esset? Sed quid ista refero? patribus omnibus optare quam præstantissimos liberos licet, iique ornamento, gloriæ, lætitiæ sunt adeptis; solis principibus ea denegata felicitas est, quibus, ut ignavi liberi verecundiam, sic egregii quique timorem afferunt. Vera me dicere, omnes, opinor, toto orbe terrarum regiæ fatebuntur: quota enim quæque tristissimorum malorum exemplo caret, ut inter perpetuos motus atque suspiciones insidiæ nullæ intervenerint, ut non aliquando filius occupato patre, aut pater filio, ne pateretur parricidium, fecerit? Scilicet, exprimere conditionem imperantium, posito ob oculos exemplo, voluisse videntur, quorum instituto Nemorense regnum armis ac cæde paratur: omnibus hoc regibus propositum a fortuna certamen est, ut summi fastigii gratia alii ab aliis interficiantur.

XXV. « Quid vero futurum censes, si plures educaveris? An non, ut in te pietas constet omnibus, suopte ingenio, et aliorum instinctu, qui tali loco deesse nunquam possunt, inter sese æmulationes ac discordiam exercebunt? Sed finge, quantalibet bonitate naturæ, tuique reverentia interim quieturos; an evitari poterit, ne saltem post mortem tuam de regno digladientur? Sin vero filium non reliqueris, ecquem sperare poteris tibi successorem? Nam si ex primorum numero quemlibet nomines, reliqui rebus omnibus pares uni alicui, quem se nihilo præstantiorem aut potentiorem judicabunt, parere dedignabuntur. Efferes igitur illum vivus adhuc, extolles opibus, regimen provinciarum ac exercituum dabis, materiam locumque concedes, quo explicare virtutem animi, comparare gloriam comparare favorem hominum queat? at quorum modestiæ credas, etiam atque etiam vide. Multi ab aliis acceptas opes in auctores beneficii verterunt.

§ XXIV. Strab. lib. V, p. 239, et ibi Casaub. — Serv. ad Æn. VI, v. 137. — § XXV. Arist. Polit. V, 11.

XXVI. « Plures ergo veluti paribus momentis attolles, « quo spes alicujus improbiores cæterorum metu coerceantur? timendi igitur plures erunt; maxime si consentiant: « quod si pugnent; neque te quietum esse unquam, neque sub « te quidquam patientur; et, si fato concedas, iterum in eadem « illa, quæ supra diximus, discordias, seditiones, arma ci- « vilia, difficultate quadam consiliorum inexplicabili relabe- « mur. Nihil ergo melius fuerit, quam te simul atque rem- « publicam omnibus hisce molestiis ac discriminibus uno « facto exsolvisse. Nunc ut arma, provincias, magistratus, « ærarium populo reddas, in tua manu est; eaque ratione « gloriosam securamque senectutem in patria beneficiorum « memori sperare poteris. Quod si forte reddere rempubli- « cam, donec potes, non vis, timeo, ne aliquando, quum « voles, nequeas; neque tuum tempus exspectet populus, « sed cum dedecore tuo damnoque res repetat, quas puta- « verit a te per injuriam retineri.

XXVII. « Nec enim divinare futura magnum est, ubi « præteritorum eventus, hoc ingenium esse populi romani, « hanc fortunam docuit, ut diuturnos dominos pati ne- « queat, imperium deponentes non oderit, cedere gravatos « opprimat. Sulla, acerbissime acta dictatura, post ejuratam « potestatem securus ac honoratus vixit; Pompeius, quam- « diu restituere solitus est acceptam potentiam, amore ci- « vium floruit; idem, postquam solus voluit omnibus esse « potentior, cum tota domo interiit : nec alii Carbonis, aut « Cinnæ, Mariique ac Sertorii exitus fuerunt. Nec enim po- « puli romani genio res ulla tam cordi est, quam libertatis « custodia. Ecquos, ut improbos cives taceam, aut majores « aut meliores viros respublica nostra Camillo ac Scipione « tulit, ac patre tuo Cæsare? sed illos etiam civilem egressos « modum exsilio aut morte vel amici ac propinqui depule- « runt. Nequaquam tamen auctor ego tibi fuerim abjiciendæ « potentiæ, priusquam ex usu patriæ ac dignitate tua rem- « publicam constitueris. Qua in re tibi Sullam imitandum

§ XXVI. Dio.

« censeo; cujus tametsi leges quædam abrogatæ sunt postea,
« pleræque tamen manent.

XXVIII. « Sic occurri potest motibus omnino orituris, si « velut orbam rempublicam relinqueres, antequam se susti- « nere ac regere ipsa posset, repente destitueres. Certe po- « pularis etiam status discordiæ ac seditionibus obnoxius est: « nec mortalibus tam licet esse felicibus, ut quidquam omni « periculo vacuum comminiscantur. Sed hæc incommoda « quantula videri necessum est, si cum tyrannide, ad quam « proclivis ab unius imperio transitus, contendantur? Sed « ego de hac nihil in præsentia dicere constitui, cujus mala « nemo est, quin possit coarguere: hoc ostendere conatus « sum, eam esse naturam principatus, ut, etiamsi bonos in « viros ceciderit, non diu tales esse patiatur, quin celeriter aut « licentia mutet, aut molestiis curisque ac periculis oppri- « mat. Tam anceps igitur, Cæsar, ac horribile discrimen, dum « licet, exi. Hoc M. Agrippa suadeo, qui, te principe, adeptus « atque retenturus quidquid summo loco minus est, in li- « bera republica, inter tot illustres viros et antiquissima glo- « ria majorum præfulgentes, vix æqualitatem tutari potero: « cæterum indignus his ipsis essem, nisi ea possem amittere « pro salute ac tranquillitate illius, a quo accepi. »

XXIX. Hæc Agrippæ sententia fuit: at Mæcenas, postulante vocem ejus Cæsare, hunc in modum disseruit: « Si « quidem in militari consilio quæsitum esset, terrane, an vero « mari gerendum bellum, idque maturandum, an trahendum « videretur; quæ loca præliis aptiora, quæ præsidiis; ubi po- « nenda castra, aut conserenda pugna, aut quomodo in- « struendæ acies forent; post tam peritum omnis militiæ « ducem sententiam meam promere, mihi quoque ineptum « atque supervacuum videretur. Nunc, quando his de ne- « gotiis deliberatio est, quorum ego omnibus istis annis, « quibus tu cum Cæsaris hostibus pugnas, usum aliquem « comparare debui, non verebor, bona cum pace tua, ab « his, quæ tibi visa sunt, discedere, M. Agrippa. Nec aliud

§ XXVIII. Aristot. Polit. V, 1.

« magnopere proferam, quam cujus ipsa me experientia ad« monuit, multa subinde tentantem, quomodo homines « nec ad libertatem integram, nec ad servitutem nati re« gerentur.

XXX. « Non autem metuo, ut mihi des libere loquendi « veniam, quam uterque nisi nobis a Cæsare polliceremur, « neque tu verba hunc in modum fecisses, neque facturus « ego essem. Plane locus ille, qui tibi tuendus est, Cæsar, « præceps est et lubricus, et cuivis impari futurus ignominiæ « ac exitii causa; neque postulandus cuiquam, cui secure de« gere in bene constituta republica permitteretur. Cæterum « non ea sunt urbis nostræ tempora, ut hoc sperare liceat: « et quemadmodum parentibus, quoties senio desipiunt, « necessaria tutela liberorum est; sic etiam patria, vetustate « debilis, moribus ægra, tumultibus bellisque civilibus con« cussa, custodem desiderat, cujus pia prudentique cura gu« bernetur. Nam ea, quæ de rerumpublicarum bonis M. Agrip« pa proposuit, in nostra locum habitura non existimo. De « rebus hominibusque non ignotis loquimur: antiqua illa « magnitudo animi, integritas, modestia olim amissa sunt; « pro innocentia priorum temporum, pro paupertate, pa« tientia laboris, frugalitate, ambitio, luxuria, voluptates « invaluerunt: his pro se quisque omnibus viribus servit; « dum hæc salva sibi maneant, nihil curaturus, quidquid « respublica durum indignumque patiatur.

XXXI. « Neque tantummodo tales ipsi sunt; sed melio« ribus indociles, et optimæ cuique sententiæ, si vires « dentur, adversaturi. At hoc ingenio qui sunt, nisi pruden« tiorum auctoritate contineantur, seque et alios celeriter « maximas in calamitates conjecerint. Hæc igitur maxime res « cogere te, Cæsar, debet, ut perituros, si sibi relinquantur, « et te quoque secum et republica perdituros, tuis vigiliis « tuaque providentia serves. Hic si quis a me ad voluptates « fruitionemque deliciarum, quas præstare summa fortuna « videtur, vocari te existimet, magnopere aberrat: aspera

§ XXIX. Tac. Hist. I, 16.

« sunt laboribus, anxia curis, ad quæ posceris: nisi quod « laborare, quam perire, satius est; retinere potentiam, « quam abusuris tradere, tutius; servare rempublicam, quam « prodere, gloriosius. Igitur si tuum tibi decus ac tutela, si « reipublicæ salus cordi est, quibus pro rebus tot et tanta « bella depugnasti, tot exsudasti labores, suscipe curam « patriæ, nec dimitte, donec eam meliorem beatioremque in « statum reduxeris. Atqui hoc etiam M. Agrippa volebat: « sed inter illius et meam sententiam hoc interest, quod « ille putabat legibus ferendis id te consequi posse; ego « neque leges accommodari necessitatibus omnibus sciam, « neque diu futuras usui arbitrer, nisi tu vivæ legis instar « omnibus locis occurras, illarumque reverentiam præsentis « imperii majestate tuearis.

XXXII. « Hoc nimirum illud est, quod notissimæ sapien« tiæ homines sciverunt, viros bonos pœnæ vitandæ causa « imperium expetere; quemadmodum peritus gubernator in « se pariter aliosque valde peccaturus esset, si formidabilem « inter tempestatem ipse discursans inter vilioris ministerii « nautas, imperitum aliquem sedere ad clavum pateretur. « Nam qui viro sapienti rerum summam permittit, commu« nis omnibus salutis auctor est; qui fatuo, communis per« niciei: alter, velut infanti aut furioso gladium permitteret, « in quorumvis exitium eum armat; alter facultatem pru« denti præstat, etiam amentes invitosque conservandi. Utrum « horum sit præstabilius, neminem puto dubitaturum esse, « etiamsi, quod deterius esse constat, fortassis honestiore « vocabulo donaretur; ad res enim magis, quam ad nomina « respiciendum est decipi nolentibus. Et quemadmodum fi« deli medico non attendendum, quid insanientibus et mente « captis verborum inter curationem excidat; igitur neglecto « imperitorum murmure, tibi dandam esse operam, autu« mo, ut, plebis temeraria cohibita ferocia, sic omnia dis« ponas, ne cujusquam otiosum et inutile reipublicæ bonum « sit, sed sapientes consulant, boni duces imperent, pauperes « ac robusti stipendium mereant. Sic mutua omnium opera

« communis felicitas parabitur, stabitque cum libertate, « quantam esse in republica nostra expedit.

XXXIII. « Absit enim, ut nimiæ meræque dominationis « tibi sim auctor; id neque sentire meum, neque facere tuum « est : hoc volo, ut cum optimatibus regimen obtineas in « omnia; multitudo, sicut opus est non perituræ, juste ac « utiliter imperantibus pareat. Hac enim ratione foris tuta, « domi tranquilla respublica erit, quum operam dabis, ut « neque faciat injuriam vulgus, neque patiatur; nam ut in « partem imperii veniat, neque ipsi utile, et reipublicæ in« decorum est : indecorum dixi ! exitiosum poteram : et ob « hoc vitium, nisi te patriæ vindicem dii commodassent, aut « nulli essemus; aut hoc tempore, non dicam Antonio, sed « externæ mulieri, sed regiis spadonibus, Roma serviret. Hoc « fieri non potuisset, nisi propter nimiam potentiam vulgi, « magistratus, imperia, sacerdotia mercede prostitissent, ve« nalisque tota facta esset respublica. Hic igitur tot seditio« num bellorumque fons, hic fomes fuit, quæ tot per annos « imperium exederunt : donec enim modica plebs, operique « rustico, ac bello intenta, tractari res civitatis senatus arbi« trio tulit, et domi status optimus fuit, et omnis fere Italia « sub ditionem jusque nostrum concessit.

XXXIV. « Postquam autem passim et emisimus colonias « et recepimus, atque hæc urbs quasi communis omnium « gentium effecta est habitatio; factiones domi natæ eo pro« cesserunt, ut totus ferme terrarum orbis armorum nostro« rum seditionumque tumultu conquassaretur. Unde mihi « similis esse magnæ navi Roma videtur, quæ varia repleta « colluvie, nec idoneum habens gubernatorem, fluctuat, et « modo aquis conflictatur, modo cautibus alliditur, inter« dum in syrtibus obhæret. Hanc tu datus divinitus rector, « si, quod absit omen, deserere decreris, actum est; neque « procul a naufragio sumus. Quod igitur tibi gloriosum, rei« publicæ salutare sit, suscipe supremum populi romani regi« men, aut potius olim susceptum tene : nec enim opus est,

§ XXXII. Dio.

« ut quemadmodum hoc adipiscare deliberemus, nec, si me « audis, an retinere debeas; quin id potius, quanam optima « ratione præstantissimaque constituas imperium, atque « tuearis. Nisi forte credis utile fore, deponi potentiam, quam « ego rem ne tuto quidem fieri posse arbitror. Iis temporibus « ad rempublicam accessisti, ut necessum tibi fuerit multos « offendere : ea nunc quoque sunt tempora, ut multi cupi- « dissime sint affectaturi, quem reliqueris, locum; et quia, « te incolumi, hoc se perficere posse, desperabunt, nihil « prius, quam de tuo interitu, deliberabitur.

XXXV. « Igitur illorum odiis, horum cupiditatibus, nu- « dum te exarmatumque objecturus es? tanquam aut Pom- « peio bene cesserit relicta, quam habebat in manibus, po- « testas, aut Sullæ alia futura fortuna fuisset, nisi maturum « fatum, vel etiam, ut nonnulli crediderunt, maturatum, « huic eum periculo exemisset. Attamen et vivus adhuc multa « a se constituta negligi vidit, quædam et antiquari. Sed ju- « dicabunt homines, te cupidine imperii actum, quidquid « ausus es, suscepisse? Judicent autem! id ego malim, quam « tuo publicoque periculo suspicionem eam redimi. Quid « enim! an non commune tibi hoc cum magnis viris, et pro- « pius honesto crimen erit? plurisne fiat apud te, quod ho- « mines imperiti aut maligni judicabunt, quam cujus ipse « tibi es conscius, cujus testes nos habes, et alios consilio- « rum tuorum a principio participes? certe enim, nisi fuis- « set a conjuratis occisus pater tuus, nisique deinceps Lepidi « atque Antonii fuisses intemperie coactus, aut nunquam « sumpsisses arma, aut maturius posuisses.

XXXVI. « His igitur difficillimis bellis, et virtute indu- « striaque tua per tot discrimina rerum eluctatus, adversa- « rios tuos omnes oppressisti, cæteros audientes dicto habes : « ecquid satis approbatum est, unum te esse dignissimum, « penes quem imperium populi romani sit, quod et a malis « civibus, et a pugnacissimis hostibus summo consilio sum- « maque constantia vindicasti? Sin vero deorum magis eam « gloriam, quam tuam esse volumus; illos tibi mentem illam

« inspirasse, illos prudentiam, animum, denique fortunam « dedisse, quibus hæc tanta perficeres : ecquem judicabimus « principatu digniorem, quam cui deos tam esse propitios « faventesque tot documentis compertum est? Neque ad ma- « gnitudinem imperii expaveris; tanto plus ex sese tibi ad- « jutorum, plus virium opumque dabit : neque novus ad « ejusmodi regendam molem accingeris; a multis annis Ur- « bem Italiamque cum maximis provinciis obtinuisti, quibus « temporibus inter infesta ac turbata omnia plus in his tuen- « dis laboris ac curarum fuit, quam esse possit in universo « gubernando imperio, postquam munere deum, ac virtute « tua, terras aliquando pax tamdiu desiderata respexit.

XXXVII. « Atque ut ista non me dicere magis, quam « demonstrare paratum putes, en etiam per partes præci- « puas exsequar, qua potissimum ratione singula sic con- « stituas, ut appareat, virum, qualis tu es, citra maximas « difficultates imperium recte ac salubriter administrare « posse. Igitur ante omnia senatum tibi repurgandum esse « censeam, atque eliminanda dehonestamenta illa curiæ, « quæ superiorum annorum calamitatibus irrepserunt. Quot- « quot autem bonos viros idoneosque repereris, eorum ne « quem propter inopiam removeto; pecunias potius largitor, « ut senatorium censum habeat. In vacantia vero loca opti- « mum quemque ac nobilissimum non ex Urbe tantum aut « Italia, sed etiam e provinciis leges : sic enim paucioribus « extra ordinem adjutoribus egebis, et omnium ferme gen- « tium præstantissimos viros in uno velut theatro repositos « habebis. Iidem tanquam fidei popularium obsides erunt; « neque, his amotis, civitates eorum facile res novas agita- « bunt; et earum principes, tanquam communicata cum his « republica, præcipua te fide ac benevolentia prosequentur.

XXXVIII. « Idem in equitibus faciundum reor, ut, quid- « quid ubique genere, virtute ac opibus gradu isto dignum « repereris, recipias. Neque numerum utrobique certum « tibi præstitueris, modo viros nanciscare locum ornaturos : « plurium ministeriis et facilius effeceris placita, et hanc ex-

« citabis apud omnes populos plenam humanitatis opinio« nem, non servorum loco provinciales a nobis, aut velut « secundum hominum genus haberi, sed his quoque aditum « ad rempublicam dari : quæ res plurimum afferet momenti, « ut eam amare pro communi, ac tueri summo studio inci« piant. Et ne parum meditata temere effudisse videar, au« ctor etiam tibi fuero, omnibus, qui sunt in orbe romano, « civitatem communicandi, ut hanc sibi urbem veram atque « unicam omnium patriam existiment, sua oppida tanquam « agros vicosque hujus habeant. Qui tamen hujus liberali« tatis modus, quodque tempus esse debeat, ne discrimina « rerum omnium tollere videamur, paulo post accuratius « exponam.

XXXIX. « Illud moneri interest, neque minores octode« cim annis inter equites adscribendos, neque inter sena« tores ante vicesimum quintum videri : nam prior illa ætas « ad corporis robur, ingeniique vigorem ostendendum apta « est ; altera jam habere nonnihil prudentiæ debet : juniori« bus autem quum suarum rerum administrationem jura « nostra non concedant, quam deforme esset et ineptum « his rempublicam credi ? Prætorem ante tricesimum annum « fieri non placet, nec, nisi post quæsturæ et ædilitatis hono« rem, potestatemque tribunitiam gestam, in quibus animi « sui morumque specimina edant. Præturam autem atque « consulatum solis Romanis dari æquum arbitror, ut aliqua « supersit veteris reipublicæ species, nec omnia prorsus fle« ctere ad præsentem usum videamur. Horum comitia in « tua unius potestate sunto, ne factionibus aut ambitu tur« bentur.

XL. « Cæterum in vetustis nominibus ne potestatem eam« dem relinquas, summa tibi cautio erit : honore servato, « potentiam hactenus accides, ut, quantum ad dignitatem « tuendam satis est, maneat ; quod ad res novandas animos « facere posset, tollatur. Hoc ita maxime consequeris, si « magistratum omnem in Urbe gerere præcipias ; neque aut

§ XXXIX. Tacit. Annal. IV, 16. — Dio.

« inter illud tempus, aut brevi deinceps intervallo, sed « quantum cuique congruere videbitur, exercitus eis com« mittas : sic enim interposito inter honorem et provinciam « spatio, privatos agere condiscent ; neque continuandis magistratibus atque imperiis ad audendum majora sollicita« buntur. Hi, donec in magistratu agent, et ludos ex more « curabunt, et causas quaslibet decident, excepto cædis ju« dicio : tunc enim ex senatoribus legendi judices erunt, « equitibus etiam admixtis, ut tamen penes illos summa sit « potestatis.

XLI. « Præfectus etiam Urbis ex primariis viris creabitur, « et tanto muneri longa rerum huc pertinentium experien« tia par : nec enim, sicuti nomen ei vetus, sic etiam pote« statem dabimus, ut per absentiam tantummodo magistra« tuum, sed perpetua sollicitudine tum cæteris urbanis « negotiis præsit, tum etiam causas potiores quasque diju« dicet. Nam et ad hunc a magistratibus erit provocatio, et « capitales causæ, tam intra Urbem, quam ad centena millia « passuum ad hujus animadversionem pertinebunt. Alius « itidem ex summatibus deligatur, huic honore proximus, « qui senatorum atque equitum genus, substantiam mores« que observet ; nec ipsorum modo, sed conjugum quoque « liberorumque ac familiæ : huic corrigendi potestas dabitur, « quæcumque erunt ita comparata, ut neque gravi animad« versione digna sint, et tamen neglecta magnorum malorum « materiam gignant : idem, si quid majoris inciderit rei, ad « te referat.

XLII. « Hunc, a tua censura (censura enim ad te perti« nere omnino debebit) nomine deducto, fortassis haud in« epte subcensorem appellaverimus. Hos duos nihil vetabit « perpetuam habere potestatem ; nec enim timendi erunt, « inermis alter prorsus, alter parva militum instructus manu, « et plerumque sub oculis tuis agens. De provinciis porro ita « constituendum arbitror. Quidquid Italiæ plus centum mil-

§ XL. Tac. Annal. I, 3, et IV, 16. — Dio. — § XLI. L. 1, ff. de Offic. Præf. Urbis.

« liaribus ab Urbe disjungitur, cæteramque omnem imperii « molem, secundum nationes divide in ejusmodi particulas, « quibus vir unus præesse commode queat. In unaquaque « portione militum, quem volueris, numerum colloca. Con« sularis unus, prætorii duo præficiantur. Horum junior et « tum primum ab Urbe ad hujusmodi negotia missus, desi« deria privatorum audiat, rebusque necessariis parandis « occupetur; alter, hoc jam officio alicubi functus, civitatum « rempublicam procuret, et in milites potestatem obtineat, « exceptis causis, ex quibus infamiam irrogari, aut mortem « oporteat.

XLIII. « Nam istas quidem ad consularem referri consul« tius erit: ne has quidem promiscue consulari permiseris; « centurionum atque adeo etiam ex provincialibus honestio« rum pœnas tibi reserva, ut nemini præterea concessum « in se jus cernentes, te unum et diligant tanto impensius « et metuant. Cæterum quæ de dividendo inter prætorios of« ficio proposui, iis tantum locis esse rata velim, ubi non « magna simul manus militum in hibernis erit: at si forte « duæ legiones civium una habebuntur (plures enim nemini « uni consularium credideris), tum vero suæ quisque legioni « præsit; et cæterarum quoque rerum administrationem ex « æquo partiantur: ab ipsis autem ad consularem erit pro« vocatio: neque miratus fueris, cur Italiam tot in partes « dividendam existimem. Amplissima regio, urbibusque et « hominibus referta, per hos magistratus, qui Romæ degent, « coerceri nequit: convenit enim, præsentem esse, quisquis « regit, ut, quæ tempus postulet, præcipiat. Omnibus autem « his, quos extra Urbem præficies, mercedem constitues pro « modo dignitatis: nec enim degere peregre ex suis faculta« tibus poterunt; nec infinitos illis concedi sumptus e pro« vinciis, ut nunc fit, æquum est.

XLIV. « Earum curationum nulla vel brevior sit triennio, « vel quinquennio longior: qui citius removentur, vix ad« discere partes officii sui possunt; et successores ferme prio« rum instituta commutant, consilia nesciunt, mores ac in-

« genium hominum atque regionum ignorant. At diuturniora imperia superbiam multis ingenerant, et impatientiam « æqui loci; et quidam hinc plusquam civilia cogitare didicerunt. Unde neque majora imperia eidem continua duo « permittenda esse censeam, etiamsi diversis in provinciis « fiat : præstat enim tempus aliquod interponi, quo reversis « in Urbem detumeat animus, et inter æquales versando loci « sui admoneantur. Hæc de senatoribus animadversa mihi « sunt. Ex equestri ordine duos tibi viros strenuos deliges, « prætoriis cohortibus præficiendos : nam uni tantum armatorum committere, periculo non vacat; pluribus importunum esset et obnoxium rixæ. Duo igitur sunto, hanc etiam « ob utilitatem, ut, si alter forte morbo attineatur, non desit « tamen idoneus corporis tui custos.

XLV. « Sint autem multorum stipendiorum, atque rerum « etiam aliarum curationibus exerciti. His et prætoriani pareant, et quidquid præterea militum per Italiam erit; suppliciorum etiam jure permisso, præterquam in centuriones. « Ab eorum etiam potestate eximetur, quidquid militum senatoriis magistratibus tributum est; quibus in suos liberum pœnarum præmiorumque arbitrium concesseris. In « cæteros igitur milites præfectorum imperium erit, atque « etiam in procuratores tuos, atque alios paulo honestiores : « vicarios his addi necessum erit, ne mole negotiorum prægraventur. Præfecturam autem illam perpetuam esse oportebit : nec enim tantis opibus quisquam ejus loci esse poterit, ut inter tot nobiles imperium speret; et quia perpetuo « sub oculis tuis aget, ne cogitare quidem aliquid tale tuto « queat. Ex eodem ordine splendidissimum post priores duos « equitem, præfectum vigilum constitues; ei deinde proximum, annonæ : atque hæ curationes iisdem finibus temporum, quibus senatoriæ cohibebuntur.

XLVI. « Ærarii quoque fiscique præfectos equester ordo « tibi dabit, qui rei pecuniariæ in Urbe et per Italiam præsint. His etiam congruum functioni cujusque stipendium

§ XLIV. Aristot. Polit. II, 10.

« numerari conveniet. Quum enim minor sit his senatorio « census, ne in Urbe quidem publicæ alicui functioni va« care familiaribus impensis poterunt: neque, hos facere « sumptus, te pigeat; alias enim eisdem et exercitus et pe« cunias committi opus esset, rem nec facilem factu, nec ex « utilitate tua futuram; et pauciores haberes negotiorum « peritos: nunc ubi inciderit usus, ex affluente copia deli« gere magis idoneos licebit. Accedit, quod inde pluribus « eris carior, tanquam multa commentus, per quæ publica « opulentia in majorem partem civium uberioribus rivis pro« fluat. Cæterum sicut Romæ nec ærarium, nec fiscus plures « singulis præfectos desiderabit, sic etiam in unaquaque pro« vincia unus ex equestri ordine fiat; sed ut his deinde ad« jungantur ex equitibus ac libertis tuis, quot opus esse exi« stimabitur. Nam et libertos his functionibus adhiberi pro« derit, quo et fidei suæ operæque præmium auferant, et « habeas, ex quibus vel invitis, si quid peccatum fuerit, « liceat tibi cognoscere.

XLVII. « Qui autem equitum per multa ministeria pu« blice dignos se curia probarint, in senatum legantur. « Etiam ex his, qui ordines duxerint in legionibus, si me« reantur, in amplissimum ordinem recipi utile fuerit; modo « ne inter manipulares stipendia fecerint; id enim probro« sum summo imperii concilio videbitur. Sed qui primo sta« tim stipendio centuriones facti sunt, eorum præstantis« simum quemque Patribus inseri nihil prohibebit. Porro « tam senatorum, quam equitum liberos in pueritia frequen« tare ludum literarium coges; dein adolescentiam egressos « equis armisque docendos curabis; et utrumque genus ma« gistri publico stipendio conducentur. Sic a teneris annis « ea discentes ac exercentes, quæ viris erunt tractanda, tibi « ad omnes usus aptiores atque paratiores erunt.

XLVIII. « Magnum enim et salutarem civitati principem, « non operam modo dare convenit, ut ipse sit optimus; sed « etiam providere, ut cives optimos efficiat. Hoc autem pro« spiciendo potius, ne peccetur, et officium eos suum ante

« edocendo, quam puniendo quos peccare siveris, obti- « neas : neque patiaris, quemquam generis, opum, aliusve « cujuslibet præstantiæ obtentu se huic disciplinæ subdu- « cere; continuo enim in socordiam mollitiemque fluent, « aut ad parum liberales artes otium ingeniumque confe- « rent. Id vero ne eveniat, etiam atque etiam tibi adlabo- « randum est : nam illos quidem misericordia sequetur, tan- « quam invidiam aut periculum fugientes ex bonis artibus, « ignaviam pro scuto arripuerint; at tibi quum impedimen- « tum inde bonorum virorum copia carituro, tum etiam in- « famia proveniet, tanquam ignaro, quemadmodum præesse « liberis hominibus oporteat, et (quæ tyrannorum amentia « est) cives magis, quam hostes, timenti. Nam et si quid « metuendum in civitate erit, ab his potius proficiscetur, « qui rudes bonarum artium et intemperantiæ dediti, nec « sui, nec aliorum habere rationem ullam didicerunt.

XLIX. « At bene atque liberaliter educati edoctique ne- « minem afficere injuria velint; omnium autem minime il- « lum, quem sibi tam præclaræ institutionis auctorem ex- « stitisse norint. Quod si forte naturæ pravitas in quibusdam « educationis curam vicerit; his nihil earum rerum, quibus « abuti ad scelus possint, committetur : qui vero ne sic qui- « dem quieverit, ferociam, quam disciplina noluit, supplicio « ponat; quod citra tuam invidiam intrepide irrogabis : nec « enim principi, ut medico, vitio vertitur, si recidat, quid- « quid insanabile, et corpus contagio infecturum deprehen- « derit. Illum potius onerabit omnium indignatio, qui simi- « liter atque cæteri educatus, tantum et a bona mente, et a « modestia cæterorum desciverit. Sed de senatoribus et equi- « tibus hactenus. Ad milites transeo : quos tibi perpetuo re- « tinendos esse sub signis autumo, per provincias æstivis « hibernisque constitutis, ut cujusque loci conditio horta- « bitur. His certum stipendiorum numerum definies, ut eis « aliqua pars ætatis vacua labore post missionem supersit. « Sed ex sociis etiam ac provinciis auxilia delecta nostris le- « gionibus adjunges, quæ parata sint ad quoslibet usus.

L. « Nec enim in ipso bellorum discrimine facile nobis « erit auxilia contrahere, qui et provincias longe distantes, « et vicinos hostes habeamus; neque consultum sit, armo- « rum usum omnibus promiscue concedere, ne ad seditiones « atque intestina bella abutantur: sin autem armorum tra- « ctatione simul omnibus interdicitur, imbelle atque impe- « ritum vulgus auxilia imperantibus mittent. Utilissimum « igitur erit, ex omni numero deligi robore corporis validos, « facultatum inopes; atque hos exerceri in armis, reliquis « omnibus militiæ vacationem dari. Ita et belli et pacis artes « melius excolentur, divisis inter cives officiis, et quam quis- « que Spartam nactus fuerit, continenter ornaturo. Hinc « eveniet, ut pars hominum ferocior, et latrociniis propter « audaciam et inopiam dedita, citra cujusquam injuriam ala- « tur; et cæteris non ab his securitas modo sit, sed etiam « adversus externos hostes præsidium.

LI. « Jampridem sentio te exspectare, quos sim osten- « surus reditus, immanibus expensis pares: idcirco mihi « præfandum hoc loco est, nullam reipublicæ formam ca- « rere pecunia posse, quin ad omnia, quæ agenda sunt, « his veluti nervis moveatur, ne principatus unius hæc esse « putetur, aut præcipua invidia. Cæterum hic quoque par- « tim fortuna tua providit, partim providebitur industria. « Multæ sunt ex omnibus superioribus bellis possessiones « publicæ; ex his sepone paucas maximi usus futuras, cæ- « teras venire jube: pecuniam æquo fœnore crede his, qui « cavere populo poterunt. Sic et terra gnaviter exculta do- « minis prædiorum præsentibus, abundantiores ac perennes « reipublicæ fructus afferet; et ex fœnore non aspernanda « summa proveniet. Ante omnia vero tum horum redituum, « tum eorum etiam, qui ex metallis, aut undeunde percipi « constanter solent, ineunda ratio est; pari deinde subtili- « tate indagandum, quid in omnis generis erogationes atque « necessitates expendi, aut ad incertos subitosque casus « præparari oporteat.

§ LI. Tacit. Annal. VI, 17. — Dio.

LII. « Sic enim sciri ferme poterit, quantum adhuc super « ordinarios proventus ex tributis atque vectigalibus conficiendum sit pecuniæ. Atque id quidem contrahere nec « operis magni, nec criminis fuerit, si simpliciter in omnes « patrimonii partes, quæ fructum possessoribus afferunt, « pensionem imponamus omnibus hominibus: quæ enim « invidia est, omnes et privatos et populos conferre, unde « rediturus ad omnes salutis atque incolumitatis fructus est? « Ubivis autem constituentur, qui statis temporibus debita « per partes exigant: ea res et his faciliorem officii sui functionem efficiet, et debitoribus proderit, ne aliquamdiu « non compellati, simul multa tempore alieno cogantur exsolvere. Neque me fugit, omnino futurum, ut principio « moleste multi tributa ferant: cæterum quum se nullo alio « onere gravari, et hac impensa pacem publicam, cæterorumque bonorum suorum securam fruitionem redimi sentient, sine murmure hæc præstabunt, et insuper gratias « agent; præcipue quoniam honestissimi quique per varias « præfecturas aut magistratus militiamve, stipendii nomine « pecunias a te accipient.

LIII. « Ubi vero te temperanter etiam vivere, privatimque « parcum, publice liberalem videbunt, nemo tam erit bonæ « mentis inops, quin lubenti animo tali principi tributa pendat, cujus in opibus suam sitam esse securitatem, suam « copiam intelliget. Sic igitur coacta, quanta opus erit, pecunia, non omnia necessitatibus tantum publicis, sed etiam « ornamentis decorique insumes. Urbis tibi præcipue quum « ædificiorum magnificentia, tum ludorum celebrabitur: « nam dominos tot gentium, omnibus rebus exsuperare cæteros convenit, atque hæc quoque in speciem inania habent aliquid, quod in mentibus sociorum reverentiam, « apud hostes terrorem excitet. Ita domi constituta republica, cæteris nationibus optime moderaberis, si nulla populorum concilia, nullos conventus publicos esse patiaris. « Hinc enim neque boni quidquam exspectandum erit us-

§ LII. Aristot. Polit. II, 9.

« quam; et subinde turbarum aliquid ac motus orietur. Id « minus ægre ferent, si ne romanum quidem populum ad « ullam consultationem publicam vocari cognoverint. Pro- « hibenda etiam erit ædificandi cupiditas, ne plura aut sum- « ptuosiora, quam sit opus, excitent : neque in ludorum « impensas ferri debebit apud hos ulla profusio, ne per ina- « nium rerum studia et futilem ambitionem in rixas aut « paupertatem incidant.

LIV. « Celebrent sane ludos quosdam ac spectacula, ex- « ceptis in nostrum morem equestribus; sed hactenus, ne « aut respublica, aut privata domus, detrimentum sentiant, « aut peregrinus aliquis apud eos quidquam hoc nomine « sumptuum faciat, aut omnibus ludis victores promiscue « perpetua alimenta accipiant. Nam locupletes extra patriam « suam aliquid impendere cogi iniquum est; et certantibus « sufficere debent præmia, quæ ubivis locorum constituta « sunt; præterquam si qui Olympia, aut Pythia, aut hoc « genus celebre certamen vicerit : hos enim solos alimenta « capere fas esto, ne civitates frustra sumptibus onerentur, « neque homines, nisi præstantissimi quique, exerceantur; « cæteris in alia sibi et publico utiliora tempus impensuris. « Circenses autem nulli aliarum urbium permittendos cen- « seo, ne magna vis pecuniæ nequidquam insumatur, et au- « rigarum studiis homines insaniant; maxime vero, ne opti- « mi quique equi usibus bellicis subducantur. Numisma, « mensurasque et pondera, seorsim habere neminem, sinito: « romanis utuntor.

LV. « Ad te legationes, nisi res cognitione tua digna in- « ciderit, ne mittant; aut ad proconsulem aut legatum de- « sideria sua deferant, atque is æstimet, de quibus rebus ad « te referre debeat. Hac ratione simul et sumptibus parcetur, « et malis artibus ibitur obviam; responsaque gratis et citra « ambitum auferentur. In reliquis ita mihi videberis optime « consulturus, si regum nationumque legatos primum in « curiam introducas (nam et alioquin magnificum erit, se- « natum rerum omnium arbitrum videri, et inique agenti-

«bus multos resistere); deinde, quidquid agendum erit, « secundum leges, ex senatus auctoritate fiat. Sic enim et « dignitas imperii servabitur, et planum erit omnibus cer-« tumque, te, quidquid statueris, ex præscripto legum sta-« tuisse. Sed et senatores, conjugesque eorum, aut liberos, « qui majore quadam animadversione digna commisisse di-« centur, ad senatus cognitionem adduces; eique rem inte-« gram committes. Nec enim verendum erit, ne cujusquam « gratiam tuæ anteferant Patres: et ipsis in noxios vindican-« tibus, hi citra tuam invidiam punientur; et alii, ne et « ipsi publico senatus judicio exponantur, tanto diligentius « flagitio abstinebunt.

LVI. « Hæc autem de his criminibus me sentire memine-« ris, de quibus introducta legibus judicia exerceri consue-« verunt. Nam si quis in te forsitan aliquid inclementius « dixisse aut contumeliosius arguatur, id, neque si defera-« tur audiendum, neque ullo modo vindicandum aio. Hæc « talia ad animum admittere, male imperantium est, qui « dicta possunt credere, quæ dici in se merito posse sen-« tiunt. Conscium bene gestæ reipublicæ magno esse animo « decet, nec aut credere falsis horum criminum indiciis, « aut veris commoveri : nam et qui hæc impatienter ferunt, « nudum præbent maledicis latus, efficiuntque, ut hos de-« lectet rumusculos spargere, quos tibi dolori futuros esse « confidant. Te vero sublimiorem omni verborum contume-« lia videri refert : ne itaque aut in animo tuo concipias hanc « opinionem, aut aliis concipiendi causam præbeas, ullius « te immodestia peti posse; ut assuescant homines idem de « te sentire, quod de diis immortalibus sentiunt, augustum « te atque venerandum esse.

LVII. « Sin vero tibi quis insidias struxisse dicatur (nam « et hoc evenire potest), in tua causa judex idem et accu-« sator esse noli; hoc enim recta ratio repudiat; sed in se-« natu cognosci jube, convictumque puni, sed quam poteris « mansuetissime. Sic enim persuaseris omnibus, non ab ira « aut odio in hostes animadvertere, si cunctanter et invito

« simillimus ad vindictam prodeas : neque cupide in quem« quam, aut crudeliter consulas; fictum enim alias crimen « putabunt propter occultas causas; nec enim probabile est « quemquam inermem armato insidias struere. Diversa erit « exercitus obtinentium causa; horum enim quisquis insur« gere in te conabitur, non judicio, sed armis, professi hostis « instar, percellendus est. Hæc igitur, et cæterorum plurima « et maxima publicorum negotiorum senatui trade : commu« nia enim communiter tractari est æquius; et multiplicem « humanitas ea tibi fructum afferet. Jam primum magna parte « molestiæ, quæ propter multitudinem rerum imperantes « premit, te exoneraveris; deinde magnam ab his inibis « gratiam : insitum enim hoc est homini, si fastigio poten« tioris specie quadam æquali juris se videat admoveri; « postremo, quod ita statuetur, tanquam sua decreta tue« buntur ac defendent.

LVIII. « De his igitur omnibus referendum ad senatum « arbitror, sententiæque dicendæ fieri potestatem omnibus, « qui unoquoque tempore aderunt; præterquam si causam « dicat ædilitius aliquis, aut eo majoribus honoribus fun« ctus; tum enim inferioris dignitatis nemini de hoc senten« tiam ferre liceat, sed his tantummodo, qui eumdem atque « reus, aut hoc ampliorem magistratum gesserit. Ab omni« bus autem majoribus magistratibus præfectisque, ubiubi « erunt, ad te provocatio esto; neque eorum quisquam sum« ma et absoluta cum potestate judicet. Sed nec quibuslibet « appellare liceat, nec ob quælibet; verum ea tantummodo, « quæ ad vitam famamve romanorum equitum, aut centu« rionum, et ex paganis atque provincialibus honestissimi « cujusque pertinebunt. Assessores autem adhibebis ex Pa« tribus et equite præcipuos, consulares etiam ac prætorios; « nec eosdem semper, sed alios aliosque : nam hoc pacto « multorum ingenio moribusque cognitis, rectius deinceps, « cui quisque administrationi sit idoneus, æstimabis; et illi « vicissim, tua consilia atque instituta noscentes, ad impo-

§ LVII. Aristot. Polit. V, 11.

« sitas sibi functiones instructiores erunt. Sententias autem « non palam, in causis utique difficilioribus, perroga, ne « fortassis antecedentium placita sequenda putent, qui post-« ea rogabuntur; sed tabellis inscribi jube, quas solus legas, « lectasque continuo delendas cures: sic enim nemo senten-« tiam suam simpliciter aperire verebitur, si videat nullius « eam taxationi obnoxiam fore.

LIX. « Cæterum ad judicia, ad epistolas, ad urbium « decreta, ad desideria singulorum, ad reliqua deinceps, « quorum imperanti sustinenda sollicitudo est, equitum « romanorum operam atque ministerium adhibebis. Id ad « negotiorum celeriorem expeditionem plurimum proderit; « præterea multorum memoria et attentione subnixus, et « falleris minus et fatigaberis. Inprimis autem cura, ut, « quicumque tibi consilium dare cupit, id sibi licere se-« cure atque libere facere, intelligat: nam sive recta suadere « videatur, maximam hinc utilitatem ceperis; sive secus, « nihil tamen perveniet ad te detrimenti. Bonis consiliis apud « te honos et gratia esto; ineptis contra et fatuis, modo « prava mens abfuerit, offensa etiam et ignominia absit: « nec, quid suaserint magis, quam quo animo suaserint « respicito. Eadem etiam in ducibus moderatione erit opus, « ne fortunæ eorum irasci, ne virtuti invidere videaris: valde « enim infringi animos, et titubare consilia, necessum est, « ex adversis rebus pœnam timentium, ex prosperis invi-« diam. Quod autem ab his, quos magnis rebus præficies, « verbo factoque præferri volueris, id tu prior dictitare at-« que factitare consuesce.

LX. « Deterior enim officii magister metus legum, quam « exemplum imperantis est; neque satis credunt homines « vitari debere, quæ fieri ab his videant, qui prohibuerunt. « Hanc igitur tibi legem dicito, nihil inconsulto neque loquen-« dum tibi, neque agendum esse: nullius delicti veniam tibi « dato, memor, vivere te in clarissima luce summi imperii, « ac velut in communi terrarum orbis theatro, ut impetrari « nequeat, quin facta dictaque tua omnia excipiantur pro-

« ducanturque, nec tuum quidquam, sive sit laudabile, sive « reprehendendum, lateat. Quidquid enim ages, magna circum erit hominum frequentia; quin et secretiora principum, ac interiorem vitam, rimari curiosa mortalium satagit indoles. Ergo ubi semel, alia te præcipere, alia facere « sentient, jam haud perinde præcepta tua metuent, quam « facta imitabuntur. Aliorum autem vitam introspicere tibi « conveniet; ne tamen molestius inquiras, neve quid, te « solo teste, aut quæsitore, vindices: dissimula potius, nisi « ad periculum reipublicæ spectet; hæc enim talia omnino « tibi eruenda atque coercenda sunt.

LXI. « Privata autem cujusque peccata te quidem non « ignorare intererit, ne deceptus ineptum aliquem cuivis « administrationi admoveas; produci autem atque coargui « non attinebit. Neque vero in hac imbecillitate naturæ quemquam ferme carentem vitio repereris; quæ nec puniri propter multitudinem delinquentium poterunt, et æquitatem « jusque bene temperando multi fortassis meliores ad mores « revocabuntur. Lex enim, utcumque graves constituat pœnas, emendare naturam non ubique potest; et tollere malos ei, quam efficere bonos, multo est proclivius. At illa, « quam præcipio, lenitas incidere in talia ingenia potest, « quæ latere vitia sua existimando, aut etiam moderate castigata sentiendo, iterum peccare pudeat; eadem, publicatis delictis suis, aut acerbius punitis, verecundiam metumque abjiciant, et tanquam gravius nihil passura, frenum « cupiditatibus laxent.

LXII. « Hac ego te moderatione circa delicta hominum « versari, at eumdem in ornandis recte factis immodicum « profusumque volo. Nam ut ibi mansuetudine tua quosdam a peccando avocabis, ita hic omnes ad officii virtutisque curam beneficiorum magnitudine pertrahes: neque « vereare, ne quando te pecuniæ deficiant, aut alia, unde « benefacias (qui enim possit tot terrarum atque marium « imperatorem? et ego ante timuerim, ne desint digni, quibus des); aut ne malam tibi gratiam sic habiti referant:

« nullum enim tam agreste ac ferum est ingenium, quod « non, ut alia vincula spreverit, duobus his sit domabile, si « nempe nec injuriam patiatur, et beneficia sentiat. Prope- « modum exegisse videor, qualem adversus varia cæterorum « genera te gerere debeas : reliquum est, ut edisseram, quem- « admodum versandum in his, quæ ad te pertinent, sen- « tiam. In universum, recipere nullos honores a senatu aut « quibuscumque delatos debes, qui verbis aut rebus aliquid « habeant insolitæ arrogantiæ : nam cæteris quidem a te pro- « fecti honores ornamento sunt; tibi vero quid dari potest « iis, quæ habes, augustius? Quin et adulationis suspicio- « nem vix effugit, quidquid imperanti decernitur : nec enim « aliter decreturos fuisse creditur; eodemque rem redire, « atque si sibi ipsi princeps ista gratificetur, non modo nul- « lum inde relaturus decus, sed ludibrium ultro debiturus.

LXIII. « Tu vero egregiis factis augere famam memento : « statuas vel aureas vel argenteas poni, veta; magnam enim « illæ impensam postulant; et ubi vixeris, avaritia aut ne- « cessitate superstitum conflabuntur : tuum opus sit, bene- « faciendo tibi in animis tuorum pulcherrimas fabricare ima- « gines, quas nulla aut hominum, aut temporum injuria « corrumpat. Sed neque templum exstrui tibi sine; præstat « in res necessarias ejusmodi sumptus comparcere : magnas « enim divitias rectius pauca erogando, quam multa acci- « piendo, paraveris. Sed neque divitiæ gloriam hominibus, « quin immo virtus conciliat, quæ multos in par diis fasti- « gium reposuit : at suffragiis mortalium deus nemo factus « est. Igitur recte atque ordine imperanti totus orbis sacer « erit, omnes urbes templa, omnes homines simulacra; nam « ipsorum in mentibus cum gloria collocaberis : secus autem « utentes potentia, nec honestant talia, licet omnibus in po- « pulis ponantur, sed eorum augent crimina, quod tanquam « tropæa quædam improbitatis eorum et monumenta inju- « stitiæ adspiciuntur; et quanto diutius exstant, tanto lon- « giorem ipsorum efficiunt infamiam.

LXIV. « Ergo si tibi veram immortalitatem proponis ani-

« mo, et quæ dicta sunt, hunc ad modum perfice; divinumque « numen semper et ubique secundum patrios mores cole, « aliosque, ut ita colant, adige; novatores autem odio habe « ac puni, non solum propter deos, quos qui spernunt, « aliorum etiam contemptores esse necessum est, sed quia « nova introducentes, multis ad peregrinos desciscendi ritus « occasionem præbent: atqui ea licentia conjurationes, coi- « tionesque et sodalitia procreat, res unius imperio mirum « quantum inimicas. Sed neque deos esse negantem ullum, « neque præstigiatorem toleraveris : nam neque divinatio « tollenda est; immo constituendi augures et haruspices, qui « a volentibus consulantur. Magos autem penitus exesse « oportebit ; id enim genus, aliquando vera, sæpius falsa « respondentes, ad rerum novarum cupidinem multorum « animos erigunt : quin et philosophos simulantium haud « pauci eadem tentant; unde et illos quoque tibi cavendos « esse judico. Nam si Areum et Athenodorum bonos ac « honestos viros comperisti, ne ideo similes his credas, « quotquot sapientiæ studium profitentur, multorum sæpe « malorum et privatis et civitatibus auctores.

LXV. « Externos quod attinet, pacis te cupidissimum « esse volo, contentumque præsentibus, sed eumdem ad « bella paratissimum : ita neque temere tibi quisquam ausit « inferre injuriam; et inferentem sine molestia tua et mora « ulcisceris. At quoniam habere tibi necessum est emissarios « atque indices omnium, quæ ulla in parte imperii tui reme- « dium postulant, ne ignorata neglectaque damnum dent, « aut accipiant; his non esse credenda omnia, memento : « odiis, amicitiis, gratia, pecunia, aut, si negetur hæc pe- « tentibus, offensa, sæpe innocentes deferent, aut indignis « patrocinabuntur. Adversus horum insidias nullum erit te- « lum cunctatione utilius : nam etiam vera tarde credenti « nullum insigne detrimentum eveniet; festinantem ea facere « continget, quibus deinde, quantumvis optes, mederi ne- « queas. In pretio equidem apud te esse libertorum tuorum « cæterorumque domesticorum optimum, et fas, et opus est;

« eaque res tibi quum ornatui, tum emolumento erit. Cæte-« rum nemini tam prægravis potentia esto, ut per ejus licen-« tiam aut luxuriem tu reprehensionibus obnoxius vivas.

LXVI. « Omnium enim, quæ illi fecerint, penes te aut « laus, aut culpa residebit; quod nihil ab his fieri existima-« bitur, quam quod tibi probari intellexerint. Potentissimos « igitur eorum, neque injuriam facere cuiquam, neque ca-« lumniam, sine; ac eos hoc etiam crimine libera, ne, ta-« metsi non noceant, nocere tamen posse existimentur. « Tenuiorum injurias summis viribus defende; querelis ta-« men eorum fidem adhibere ne propera, sed rem ipsam « attentius scrutare, neque suspicionibus indulgens in po-« tentiorem, neque in humilem misericordiæ. Ex omni au-« tem hominum genere, bono atque utili operi intentos « honora; inertes, aut pravam industriam exercentes, odio « habe: sic ad illa præmio invitati, ab his pœna deterriti, « et rem familiarem curabunt melius, et tibi publicis in « necessitatibus utiliores erunt. Pulchrum etiam erit, priva-« torum minui lites, easque quam celerrime componi; ho-« nestissimum autem, populorum compescere impetum, et, « quoties, forte pro imperii salute ac fortuna suscipiendis « votis, aliquos facere quid aut impendere præter vires co-« gunt, id inhibere.

LXVII. « Simultates autem eorum, et æmulationes pror-« sus exscindendæ sunt, neque sinendum, aut cognomina « nova, aut aliud quid ad discordias commovendas idoneum. « Facillime vero in his et aliis obsequium tibi privatim pu-« bliceque præstabitur ab omnibus, modo nemini veniam « constituta tua transgrediendi unquam dederis: nihil enim « æque dissolvere natum est, etiam bene apta et coalita, « atque hæc inæqualitas. Immo ne rogari quidem patere, « quod concedere nolis. Sed hoc ipsum gnaviter tenere pu-« gna, ne quisquam quidquam rogare ausit eorum, quæ « prohibueris. In omnibus autem negotiis tibi consulo, non « abuti potestate; nec imminutionem putare imperii, nisi « semel omnia simpliciter quæ possis et facias: sed quo tibi

« expeditius est agere, quidquid velis, eo diligentius ex« pende, quid fieri deceat; semperque rationem a te facto« rum repete, recte, an secus egeris, et qualia facta homi« num amor, qualia reprehensio sequatur, ut ista facias, « hæc vites.

LXVIII. « Non enim, quia nemo te ad judicium vocat, id« circo existimabis licere tibi, quidquid libeat; nec exspectes, « donec ita aliquis insaniat, ut palam tua tibi vitia exprobret. « Id enim vix quisquam, etiam intolerabili affectus injuria, « fecerit: contra enim est; et plerique post injuriam gratias « agunt potentiori, nihil æque caventes, quam ne succen« sere videantur. Sed principem animos suorum non tam ex « verbis cujusque æstimare convenit, quam ex reputatione « eorum, quæ penitus eum sentire sit probabile. Hæc agere « te pervelim nimirum, Cæsar, atque his similia: multa enim « præterii, quod cuncta simul uno sermone comprehendi « non poterant. At unum, in quo censeas esse omnia, quæque « dicta, quæque prætermissa sunt, subjiciam; si qualia ab « aliis fieri velis, ipse sponte facias, neque peccabis in ulla « re, et omnia recte ac prospere geres. Hæc erit jucundis« sima eadem, atque tutissima regnandi ratio. Qui enim fieri « possit, quin te omnes ut patrem et servatorem intueantur « ac diligant, si te viderint modestum, integrum, bellico« sum, pacificum, non contumeliosum, non avarum, et in « tanta potentia civiliter viventem?

LXIX. « Quis enim ferat incubantem divitiis, atque ab « aliis exigentem tributa, voluptatibus deditum, at aliis la« bores injungentem ac molestias? Hæc si præstiteris, in tua « innocentia maximum habebis præsidium securitatis; nec « succensebit tibi quisquam, crede mihi, nec insidiabitur. « Hæc autem ubi obtinueris, beate ut vivas necessum erit: « quid enim suavius, quam per virtutem omnium humano« rum bonorum fruitionem adeptum, ea dilargiri aliis etiam « posse? Hæc igitur, et quæ dixi cætera, tecum ruminatus, « sequere sententiam meam; neque fortunam, quæ te ex « omnibus delectum summæ rerum imposuit, abaliena. Si

» vero tibi regis appellatio, Romanis odiosa, displicet, vim « amplexus, sub nomine Cæsaris eadem omnia ages; aut si « aliud mavis, id quoque dabitur, sive imperatoris, quod prius « est delatum patri tuo, sive quodlibet aliud ita comparatum, « ut aliquo vocabulo cæteras potestates præmineas; regni « omnibus bonis, citra invidiosum ejus nomen potiaris. »

LXX. Ubi finem dicendi Mæcenas fecit, actis utrique gratiis Cæsar, quod accurate libereque dixissent sententiam, se consideraturum ostendit. Eo tempore, P. Maronem poetam, per Mæcenatis commendationem inter familiares Cæsaris receptum, interrogatum ab eo, inter diversas sententias fluctuante, *expediatne privato rempublicam occupare, si casus detur?* aiunt hunc in sensum respondisse: « Quicumque hactenus Romæ rerum potiti sunt, ita se gesserunt, ut seque et cives magno in timore vivere, perpetuisque suspicionibus cogerent. At si quis exoriretur et « gratus a principio civibus, et quem sibi juste præfuturum « confiderent, ejus imperium ipsi populoque perinde jucundum ac salubre fuerit. Tu igitur, si, quemadmodum instituisti, justitiam atque liberalitatem constanter amplecteris, « te dominari et tibi conducet, et orbi ».

LXXI. Sane sunt, qui tum propter auctoris obscuritatem ista rejiciant, tum quia nimis absurdum putant, de tantis rebus requisitam poetæ sententiam credi. Sed ille, quisquis est, Virgilianæ vitæ scriptor, non finxisse hæc, verum ab antiquioribus tradita narrare videtur: et qui Magno Alexandro tam assidui consiliarii vicem Homeri opera circumgestata meminerunt, non admodum mirabuntur, Virgilium Augusto, qui neque se infra Alexandrum forte, neque romanum vatem infra Homeri gloriam poneret, idoneum visum, cujus sententiam in re difficili exquireret; fecundo ingenio virum, et acri perpetuaque meditatione rerum humanarum exacti judicii, quod usus etiam multa videndo ac audiendo quotidie, multa legendo confirmaret.

§ LXX. Dio. — Virgilii vita, tom. VII, pag. 289 et 316 Edit. nostræ; et ibi not. Ed. — § LXXI. Macrob. Sat. I, 24.

LXXII. Ex quibus historiarum maxime lectio quantum valeat, imperatoris Alexandri consuetudo declaravit, qui ad deliberationem de re militari literatos etiam, inprimis qui historiam norant, utiliter adhibere consuevit. Non tempero mihi, quin fide minime incerti auctoris, non abhorrens præsentibus exemplum ex recentiori ætate adscribam. Avorum memoria Brissacus, gallicæ militiæ magister, præceptorem liberorum Buchananum poetam habuit. Accidit, ut consilium de rebus bellicis agente Brissaco, Buchananus in contiguum ei loco cœnaculum, nescio quid imperaturus famulis, descenderet. Ibi forte verbis aliquot exceptis, nutu atque murmure sententiam repudiabat, quæ tum communi omnium consensu erat comprobata.

LXXIII. Risus eorum, qui hoc viderant, Brissacum movit, ut causam ejus inquireret; intellectaque re, vocari Buchananum, et expromere juberet intrepide, quid igitur sibi videretur. Tum vero inter multorum stipendiorum duces ita disseruisse eum ferunt, causasque arguendæ prioris sententiæ protulisse tam efficaces, ut, ea rejecta, consilium ejus universi sequerentur. Sed ad historiam redeo: Cæsar, probata Mæcenatis sententia, non tamen tanta simul movenda ratus, quædam statim instituit agere; plura successu temporis introduxit; nonnulla et ad sequentium imperatorum curas transmissa sunt. Quibus in rebus omnibus Agrippa perstrenuum et fidum administrum exhibuit, quanquam in alia ipse sententia fuisset.

LXXIV. Ab hoc igitur tempore res romana sub unius arbitrium, firmo et in multas inde ætates duraturo instituto rediit; quam sub *Imperatoris* vocabulo regendam sibi Cæsar censuit. Erat ea vetus etiam appellatio; sed nuper occultari sub ea regii imperii titulus cœperat, quum id prænomen dictatori Cæsari, liberisque ejus decerneretur. Neque omiserunt propterea romani mox principes, ob victorias etiam prisco more imperatorum accipere appellationem; quem-

§ LXXII. Lamprid. Alex. Sever. 16. — Henr. Steph. Orat. adversus Foliet. pag. 163 et 164. — § LXXIII. Dio.

admodum et hic Cæsar, qui mox cognominatus *Augustus* est, imperatoris nomen semel et vicies recepisse legitur. Censuram deinde, sed sine magistratus honore, collega M. Agrippa, exercuit; senatum ex consilio Mæcenatis ordinaturus.

LXXV. Multi enim equites, atque etiam ex inferiori plebe, civilium armorum turbulentia intrusi in senatum erant, adeo ut supra mille numerarentur. Complures post necem Cæsaris, tanquam ex commentariis ejus, per gratiam aut præmium Antonius allegerat: hos contumeliosa appellatione vulgus *Orcinos* vocabat; quod iis nomen fuerat, qui dominorum testamentis manumittebantur. Hæc depelli dedecora publicæ dignitatis intererat; sed tam multos offendere audaces homines, ac injuriam haudquaquam æquo animo laturos, periculosum habebatur. Media excogitata ratio est; monuitque Cæsar universos, *ut suæ quisque conditionis atque vitæ judicem agens, ubi se hoc loco indignum reperisset, sponte abeundo censoriam notam lucrifaceret.*

LXXVI. Iis diebus lorica sub veste tectus, accinctusque pugione præsedisse creditur, decem robustissimis ex amicorum cohorte senatoribus sellam ejus circumstantibus; et ne sic quidem admissum quemquam senatorum, nisi solum, et excussa veste, ne ferrum occultaretur. Quinquaginta viris persuasum est, ut semet ipsos excusarent; idque exemplum animos Cæsari defensionemque dedit, alios etiam centum quadraginta parem ad modestiam adigendi. Neutros notari visum est; posteriorum tamen nomina publice proposita; prioribus, quia non repugnaverant, hic quoque pudor remissus, indultumque, ut, lato clavo retento, spectandi in orchestra, publiceque inter senatores epulandi jus haberent.

LXXVII. At Q. Statilium, tribunum plebis designatum, a gerendo magistratu, licet invitissimum, Cæsar arcuit. In

§ LXXIV. Dio. — Tac. Annal. I, 9. — Supra, CXVI, 7. — Oros. VI, 20. — Sueton. in Aug. c. 27. — § LXXV. Sueton. in Aug. c. 35. — Plut: in Anton. c. 20. — Vell. II, 89. — Dio. — § LXXVI. Dio. — Sueton.

senatu deinde recensendo, probatissimi cujusque arbitrio rem commisit, ut vir virum legeret: nec offensum se ostendit, quum Antistius Labeo M. Lepidum, hostem olim Cæsaris, tunc exsulem nominans, interrogatusque a Cæsare, *an essent alii digniores? suum quemque judicium habere*, respondisset. Duos in consularium numerum retulit, C. Cluvium, C. Furnium, quia designati, quod ab aliis præveniebantur, consulatum gerere nequiverant. Patricios etiam jussu populi et senatus, ex lege L. Sævii, qui parte superioris anni consul fuerat, allegit; quod civilibus bellis, quæ nobilitatem maxime petunt, multæ primariæ familiæ defecerant; nec tamen carere patriciis respublica poterat, quod more majorum multi ritus, nisi per hos, obiri recte nequibant.

LXXVIII. Sic recensito constitutoque senatu, peregre abire quemquam injussu suo vetuit, idque diu postea servatum; nisi quod in Siciliam prius, deinde Galliam Narbonensem, ad res suas invisendas libera concessa est profectio, his saltem, qui oriundi indidem prædia in illis provinciis haberent; donec omnibus id promiscue Theodosii et Valentiniani lege permissum est. Inter hæc revolventi patris commentarios oblatum est consilium Carthaginem deducendæ coloniæ. Id tum quoque ratus opportunum fore, propterea quod violentis Lepidi ludibriis, magna parte priorum colonorum abducta, sublatum jus coloniæ videbatur. Igitur Statilio Tauro, iterum Africæ proconsuli, scripsit, ut *mœnia instauraret, frequentaretque habitatoribus*.

LXXIX. Igitur ad tria ferme millia colonorum romanorum, quæ missa ex Sicilia fuerant, aliam ex vicinis oppidis coactam multitudinem adjecit. Sub hæc tempora Commagenæ rex Antiochus, evocatus a Cæsare, atque in senatu causam dicere jussus, supplicio interiit, quod legatum Romam missum a fratre Mithridate, quocum lis erat Antiocho,

§ LXXVII. Sueton. in Aug. cap. 35 et 54. — Dio, lib. LII et LIV. — Lapis Ancyr. —Tac. Annal. XI, 25, et ibi Lips. — § LXXVIII. Tacit. XII, 23, et ibi Lips. — L. 15, cod. de Dignitat. l. XII, tit. 1. — Dio. — Appian.

per fraudem occiderat. Et ne quid ex traditis prætermittatur, tunc etiam Capreæ patrimonio Cæsaris, instituta cum Neapolitanis permutatione, accesserunt, quam insulam haud maximi pretii, postea secessus Tiberii Cæsaris nobilitavit. Ab iisdem Neapolitanis Leucogæum collem redemit, assignatis ex fisco suo vicenis millibus annuis; deditque colonis, quos Capuam deduxerat, alicam se conficere posse sine creta, cujus ille collis vim maximam habet, negantibus. Hæc ferme quinto Cæsaris consulatu gesta reperi.

LXXX. Sexto deinde, cujus collegam M. Agrippam esse voluit, ad pristinæ reipublicæ speciem quum alia multa redegit, tum etiam, divisis cum Agrippa fascibus, quum abiret magistratu, solenne jusjurandum adhibuit. Agrippam autem aliis etiam honoribus æquare sibi solitus, sororis elocata filia affinitate junxit; et quoties una ad exercitum esset, simili secum tabernaculo uti, unaque secum dare signum jussit. Tum autem temporis censum una peregerunt populi, lustrumque post annum alterum et quadragesimum a L. Gellio, Cn. Lentulo censoribus, censoria potestate fecit; quo lustro censa sunt civium romanorum quadragies centena sexaginta tria millia.

LXXXI. Princeps senatus ipse lectus est, ut formam antiquæ reipublicæ ostentaret; id enim contentissimo studio affectabat. Tum etiam templum Apollinis olim inchoatum, ex Lunensi candido marmore perfectum est, multis gradibus sublime. Ipsius numinis simulacrum Scopas, olim celebris artifex, fecerat; id in eo templo positum: lucus insuper additus, et porticus cum bibliotheca græca latinaque. Inter alia donaria Marcellus Octavia genitus dactyliothecam ibi consecravit. Ludos etiam Actiacos cum Agrippa tum edidit Cæsar, quibus pueri virique patricii certaminis equestris simulacrum luserunt; idque deinceps ludicrum in multas ætates per quinquennia celebratum est, quatuor sacerdotum

§ LXXIX. Appian. — Dio. — Plin. XVIII, 11. — § LXXX. U. C. 724; A. C. 28. — Dio, lib. LIII. — Eutrop. VII, 5. — Tab. Capuan. apud Pigh. — Euseb. Chron.

collegiis, pontificibus, auguribus, septemviris, quindecimviris, per vices curantibus.

LXXXII. Gymnici quoque ludi, quum stadium in Campo excitatum e materia esset, dati, et in arena capti bellis proximis depugnarunt. Has etiam populi voluptates, queis compluribus diebus exhilaratus est, diffindi valetudine sua non passus Cæsar, Agrippæ suas quoque vices demandavit. Sumptus ad hæc tanquam ex familiaribus fiscis præbuit, non ex ærario; quin eo quoque pecuniam ex arca sua quasi mutuam sine usura daturus intulit. Et quo meliori fide pecunia publica tractaretur, curam ærarii a quæstoribus urbanis ad prætorios prætoresque transtulit, quorum e collegio binos quotannis senatus deligeret; forte propterea duobus ad priorem prætorum numerum additis, ut deni crearentur.

LXXXIII. Ipse magnitudine opum liberaliter diffundens beneficia, frumentum accipere solitæ plebi quadruplum admensus est: et quum frequenter tale munus populo daret, medimnum nunquam minus quinquaginta et ducenta millia distribuit. Senatorum etiam quorumdam paupertatem juvit, ne, ut sæpe factum erat, ædilitatem petere vererentur; eaque onera prætoribus duobus, majora quidem urbano, ut solebat, cætera ei, qui inter peregrinos jurisdictionem esset sortitus, accrescerent. Urbanum autem prætorem, et tum et postea sæpius ipse sine sorte constituit. Sponsiones etiam reipublicæ factas ante prælium Actiacum, exceptis, quæ pertinerent ad ædificia, remisit; et præcipuam calumniandi materiam, tabulas veterum ærarii debitorum, exussit.

LXXXIV. Ægyptia sacra quanquam in Urbem non reciperet, aliorum tamen religiosus cultor, plurimam templorum curam egit: et conditorum posteros ad majorum recolenda monumenta hortatus, quibus nulli aut parum

§ LXXXI. Dio. — Vell. — Serv. ad Æn. VI, 69, et VIII, 720. — Sueton. in Aug. c. 29. — Plin. XXXVI, 5, et XXXVII, 1. — Ovid. Trist. III, 59. — § LXXXII. Sueton. in Aug. c. 36. — Tacit. Annal. XIII, 29. — Vell. II, 89. — § LXXXIII. Dio. — Lapis Ancyr. — Sueton. in Aug. c. 32. — Tac. Ann. II, 37.

locupletes curatores erant, ipse refecit; laudabili quidem modestia, sub priorum auctorum titulis, sine ulla inscriptione nominis sui. Post hæc ingenti consilio, ut omnia deinceps meliora sperarentur, et quidquid antea iniquius decretum factumve esset, collegarum improbitati, aut temporum necessitatibus adscriberetur, omnia, quæ ante sextum suum consulatum constituta essent, uno decreto abolevit. Igitur quum ob hæc laudibus omnium in cælum ferretur, septimo consulatu suo, et M. Vipsanii Agrippæ tertio, aliud præbere civitati magnitudinis suæ documentum statuit; per simulationem imperii deponendi hoc agens, ut rogatus, et coacto similis potestatem retinens, eam deinceps, justi regis instar, in volentes exerceret.

LXXXV. Igitur præparatis ex ordine senatorio idoneis, curiam ingressus, hanc de rebus suis orationem de scripto recitavit: « Sat scio, Patres conscripti, vix mihi credituros « esse plerosque vestrum, id nimirum molienti, quod forsan « illorum nemo facturus esset; præsertim quia potentiorum « fortunam sequi solitus livor, eorum de se verbis atque « promissis plerumque fidem abrogat. Quapropter ego talia « prolaturus metuendum etiam haberem, ne pro vano, ut « fit, et impostore traducerer; nisi factis sermonem conti- « nuo sequuturis, etiam iniquissimas calumnias repellere « possem vellemque: idcirco in simplici certoque meæ men- « tis habitu, nullis verborum ambagibus utar. Non dubito, « quin præclare intelligatis omnes, ita fundatas opes meas « esse, ut retinere mihi imperium, quam deponere, sit faci- « lius. Quidquid unquam adversus me constitit, armis aut « mansuetudine mea domitum est: adjutores mei mutuis « meritis, et communione consiliorum operumque arctissime « conjuncti, neminem sperare res novas, nedum moliri, « patiuntur. Sed fac esse, qui ausit: quid igitur timebo, « maximos pugnacissimosque habens exercitus, eosdemque « fidelissimos; instructus pecunia, sociis; et, quid multa?

§ LXXXIV. U. C. 725; A. C. 27. — Lapis Ancyr. — Dio. — Oros. VI, 20. — Sueton. in Aug. cap. 29. — Tac. Ann. III, 28.

« temperatam, ut nihil aut constantius, aut melius in ejus-« modi tempore, ne optare quidem liceat. Unum hoc non « morem modo, verum etiam ingenium humanum egredi « aio, quod duo Cæsares, quum possemus imperare nolenti-« bus, etiam volentibus imperare noluimus. Si igitur magnis « animis et quærere gloriam, et uti quæsita conceditur, quid « est, quod mihi præstare mortalitas splendidius celebrius-« que possit? Ut enim de patre sileam, quis animi magnitu-« dine contendere mecum ausit, qui tanta rerum omnium « licentia, tot terrarum, tot marium imperio, firmissimis « exercitibus, immota domi pace, studiis procerum, bene-« volentia populi, tantis opibus cupide caream, majorem in « memetipso mihi felicitatem esse repositam sentiens?

XC. « Fuit mihi cum quibusdam superiorum temporum « claris viris honesta contentio; nec dignum his temporibus « quæ me genuissent, nec honestum nomini romano cre-« didi, si olim quidem Horatios, Mutios, Regulosque ac « Decios, horumque similes respublica nostra producere « potuisset, nunc velut effœta senio, et nullis ad nobilem « nisum viribus, nihil proferre posse pristinam gloriam de-« cens crederetur. Ut tamen me non abjicere reipublicæ « curam, sed ponere appareret, non ita festinavi decedere, « ut improbis hominibus rapiendam potestatem in medio re-« linquerem. Vobis illa, Patres conscripti, vobis destina-« tione mea consilioque traditur, quos virtute atque sapien-« tia cæteros excellere cognovi. Priusquam enim insanorum « hominum licentia, quam tot laboribus vix depuli, rem « romanam diripi convellique paterer, aut millies morerer, « aut, quod minus etiam optandum puto, perpetuo impe-« rarem. Vos igitur hoc a me translatum onus, ut bonis ci-« vibus et reipublicæ studiosis dignum est, excipite; mihi-« que hanc veniam date, ut tot exantlatis laboribus defati-« gatum animum, totque morbis vexatum corpus, aliquando « per honestum otium recreem; simul invidiam ac odium « excutiam, optimis quibusque non nisi cum imperio decli-« nandum.

XCI. « Etiam insidiis me petitum esse scitis; iniquis profecto : sed tanto magis exire locum propero, tanta pericula ne merentibus quidem afferentem. Hæc igitur ratio probanda erit omnibus, quæ et mihi securitatem cum gloria, et utilitatem imperio affert; quando certe melius est, junctis plurium consiliis, quam unius nutu administrari. Quæ quum ita sint, unam hanc pro tot laboribus ab unoquoque vestrum gratiam expeto, vosque rogo, ne mihi quietiorem postmodum acturo vitam invideatis. Non imperare tantum, sed et parere (mihi credite) scio; nec enim cuiquam præcepi, nisi quod, imperante alio, mihi quoque faciundum existimassem. Equidem si pro mea conscientia vestroque favore fingere mihi futuram conditionem licet, sine metu, sine periculo privatam inter vos acturus vitam videor : si quid secus accidat (nec enim unus homo, tot confectis civilibus bellis, toties asserta contra voluntatem multorum republica, vitare offensas omnium potuerit), bene habet; mori potius ante tempus privatus cupio, quam regium imperium in cives meos diutissime obtinere.

XCII. « Quid enim evenire mihi ad laudem efficacius posset, quam interfectum me non ob aliud in privata condi-tione ferri, quam ne in regno quemquam interficere cogerer? Et pro brevi vita sempiterna mihi gloria cum ultione publica contingent; quemadmodum et pater meus cælestes honores adeptus est, percussores ejus fuga, morte, infamia pœnas dederunt. Mortales equidem omnes sumus; sed quam natura negavit immortalitatem, bonis factis vitæque consentanea morte nanciscimur. Hac igitur spe atque fiducia reddo vobis rempublicam, Patres conscripti; quam sic accipiatis velim, ut neque mole curarum terreamini, neque facilem atque perfunctoriam rerum tractationem fore cogitetis. Quid autem vetat me de partibus quoque nobilioribus præcepta vobis quædam tradere, quid fieri expediat, ipso opere usuque, nisi quid fallor, edoctum?

XCIII. « Principio igitur leges immutabili observantia colite : plurimum in hoc uno utilitatis est, et felicius agunt

« vestra subnixus populique romani benevolentia, qui me « præesse rebus communibus non sinitis modo, sed jubetis?

LXXXVI. « Istud igitur imperium, quod invito nulla vis « ademerit, ego ecce, quod mihi reipublicæque bene vertat, « lætus lubensque depono. Eant postea, qui tot ab annis « dimicasse pro mea potentia mussant, quærantque sibi cre- « dituros. Ego enim protinus potestatem omnem, Urbem, « Italiam, exercitus, provincias, quasque accepi a vobis, « quasque adjeci prioribus a me confectas, vestrum in arbi- « trium transferens, validiora mei animi testimonia produco, « quam ut ulla calumniantium malignitate convellantur. Ne « tamen a me tot ærumnas laboresque, ac discrimina, te- « mere ac sine causa suscepta putetis, ulcisci patris mei « (fatebor enim) indignam necem volui; simul eripere rem- « publicam ex tam longa malorum serie, quæ et diu ante « cœperant, neque desitura unquam, nisi vi ac armis victa « videbantur. Atque utinam vel quieta reipublicæ tempora « fuissent, vel ea saltem mala, quæ curari consuetis reme- « diis possunt! quanto maluissem sub legum imperio adver- « sus hostes experimenta virtutis edere!

LXXXVII. « Sed quando eo deventum erat, ut sine ado- « lescentuli opera populus romanus nec imperium servare, « nec libertatem posset, super annos prompte alacriterque « suscepi negotium, idque diis faventibus supra vires felici- « ter perfeci. Quo quidem in opere, dum vestris commodis « patriæque consulerem, nullus me labor, nullæ hostium « minæ deterruerunt; non amicorum preces, non factionum « timor, non adversariorum amentia me dimovit ab insti- « tuto, quominus corpus animamque perpetuo pro vobis « periculo exponerem, eaque facerem ac paterer, quæ apud « conscios ac memores referri nihil attinet. Quando igitur « et ego propositum tenui, et vos mea opera salvi concor- « desque agitis; et nunc demum post tot annorum conten- « tiones populus romanus certa firmaque pace ac consen- « sione fruitur; etiam libertatem atque rempublicam reci- « pite, atque secundum leges more majorum gerite. Hæc a

« me dici fierique minus mirabimini, ubi recordatione et « comparatione præteritorum adverteritis, eodem ab animo « hæc proficisci, unde prior profecta est lenitas, et a nego- « tiis, et honoribus, nisi necessariis, abstinentia; unde et « ex omnibus, quæ mihi decrevistis, nihil insolens aut pu- « blicæ libertati grave recepi.

LXXXVIII. « Sed neque judicium meum accusaveritis, « qui tanto imperio, nulla nec re cogente, nec homine, « sponte absistam : magnas consilii hujus atque præclaras « causas habeo. Nam sive jus respicias, nihil est æquius, « quam res vestras arbitrio maxime vestro administrari; sive « utilitatem, et mihi conducere arbitror, ut curis invidiæ- « que et insidiis me subtraham, et vobis, quibus jam licet « libere temperanterque ac concorditer administrare rempu- « blicam. Quod si gloriam quoque intuemur (cujus causa « multi pericula non sustinent modo, sed expetunt), quid- « quamne poterit esse honestius, quam ultro abdicanda po- « testate, quæ meliorem orbis terrarum partem continet, « approbare generi humano animum fortuna majorem, qui « sui juris et rerum arbiter, et parare magna imperia et re- « gere norit, et suo arbitratu deponere? Igitur si quis forte « vestrum ab alio talia sentiri dicique vere posse non cre- « dat, at saltem a me credat posse. Quippe quum enumerare « plurima mea patrisque mei merita in promptu esset, pro- « pter quæ non injuria supra cæteros quoslibet nos amatis « atque extollitis; tamen nihil est, quo æque gloriandum « putem, quam quod summam potestatem, a vobis oblatam, « et ille non accepit, et acceptam ego dimitto.

LXXXIX. « Cum hoc enim facto quis aut Galliam suba- « ctam comparet, aut Mœsos Ægyptiosque domitos, imperii- « que fines non Rheni fluentis, non Istri, ne Oceani quidem « objectu coercitos? Fateor hæc equidem tanta esse, ut an- « tiquorum gloriam haud dubie vincant; ea tamen huic « modestiæ nostræ longissime cedere judico. Cui equidem « nec civilia bella confero, quum ex aliis alia magno terrore « surgerent, ita feliciter confecta, victoriamque clementia

« temperatam, ut nihil aut constantius, aut melius in ejus- « modi tempore, ne optare quidem liceat. Unum hoc non « morem modo, verum etiam ingenium humanum egredi « aio, quod duo Cæsares, quum possemus imperare nolenti- « bus, etiam volentibus imperare noluimus. Si igitur magnis « animis et quærere gloriam, et uti quæsita conceditur, quid « est, quod mihi præstare mortalitas splendidius celebrius- « que possit? Ut enim de patre sileam, quis animi magnitu- « dine contendere mecum ausit, qui tanta rerum omnium « licentia, tot terrarum, tot marium imperio, firmissimis « exercitibus, immota domi pace, studiis procerum, bene- « volentia populi, tantis opibus cupide caream, majorem in « memetipso mihi felicitatem esse repositam sentiens?

XC. « Fuit mihi cum quibusdam superiorum temporum « claris viris honesta contentio; nec dignum his temporibus « quæ me genuissent, nec honestum nomini romano cre- « didi, si olim quidem Horatios, Mutios, Regulosque ac « Decios, horumque similes respublica nostra producere « potuisset, nunc velut effœta senio, et nullis ad nobilem « nisum viribus, nihil proferre posse pristinam gloriam de- « cens crederetur. Ut tamen me non abjicere reipublicæ « curam, sed ponere appareret, non ita festinavi decedere, « ut improbis hominibus rapiendam potestatem in medio re- « linquerem. Vobis illa, Patres conscripti, vobis destina- « tione mea consilioque traditur, quos virtute atque sapien- « tia cæteros excellere cognovi. Priusquam enim insanorum « hominum licentia, quam tot laboribus vix depuli, rem « romanam diripi convellique paterer, aut millies morerer, « aut, quod minus etiam optandum puto, perpetuo impe- « rarem. Vos igitur hoc a me translatum onus, ut bonis ci- « vibus et reipublicæ studiosis dignum est, excipite; mihi- « que hanc veniam date, ut tot exantlatis laboribus defati- « gatum animum, totque morbis vexatum corpus, aliquando « per honestum otium recreem; simul invidiam ac odium « excutiam, optimis quibusque non nisi cum imperio decli- « nandum.

XCI. « Etiam insidiis me petitum esse scitis; iniquis pro-« fecto : sed tanto magis exire locum propero, tanta pericula « ne merentibus quidem afferentem. Hæc igitur ratio pro-« banda erit omnibus, quæ et mihi securitatem cum gloria, « et utilitatem imperio affert; quando certe melius est, jun-« ctis plurium consiliis, quam unius nutu administrari. « Quæ quum ita sint, unam hanc pro tot laboribus ab uno-« quoque vestrum gratiam expeto, vosque rogo, ne mihi « quietiorem postmodum acturo vitam invideatis. Non im-« perare tantum, sed et parere (mihi credite) scio; nec enim « cuiquam præcepi, nisi quod, imperante alio, mihi quoque « faciundum existimassem. Equidem si pro mea conscientia « vestroque favore fingere mihi futuram conditionem licet, « sine metu, sine periculo privatam inter vos acturus vitam « videor : si quid secus accidat (nec enim unus homo, tot « confectis civilibus bellis, toties asserta contra voluntatem « multorum republica, vitare offensas omnium potuerit), « bene habet; mori potius ante tempus privatus cupio, quam « regium imperium in cives meos diutissime obtinere.

XCII. « Quid enim evenire mihi ad laudem efficacius pos-« set, quam interfectum me non ob aliud in privata condi-« tione ferri, quam ne in regno quemquam interficere co-« gerer? Et pro brevi vita sempiterna mihi gloria cum « ultione publica contingent; quemadmodum et pater meus « cælestes honores adeptus est, percussores ejus fuga, morte, « infamia pœnas dederunt. Mortales equidem omnes sumus; « sed quam natura negavit immortalitatem, bonis factis « vitæque consentanea morte nanciscimur. Hac igitur spe « atque fiducia reddo vobis rempublicam, Patres conscripti; « quam sic accipiatis velim, ut neque mole curarum terrea-« mini, neque facilem atque perfunctoriam rerum tractatio-« nem fore cogitetis. Quid autem vetat me de partibus quo-« que nobilioribus præcepta vobis quædam tradere, quid « fieri expediat, ipso opere usuque, nisi quid fallor, edoctum?

XCIII. « Principio igitur leges immutabili observantia co-« lite : plurimum in hoc uno utilitatis est, et felicius agunt

« civitates, quæ leges etiam aliqua parte vitiosas reverentur, « quam quæ semper aliquid mutantes, delectari magis emen- « dandis legibus, quam emendatis uti, videntur. Nec pu- « blice tantum auctoritatem earum defenderitis, sed ipsi « quoque domi, sermonibus, actionibusque omnibus sequi- « mini. Provincias pace belloque regendas optimo cuique « atque peritissimo mandate citra invidiam et privatæ rei « studium, quod apud probos et prudentes utilitate publica « vincitur. Honores pœnasque pro merito cujusque repræ- « sentare memineritis: familiaria bona, si necessitas postu- « let, pro publicis habere ne cunctemini; publicis autem « haud secus atque alienis abstinete: vestra gnaviter tuemini; « aliena ne concupiscite; sociorum spoliis ac contumeliis « abstinete; hostes injuria ne provocate, provocati ne ti- « mete: arma semper in manibus sunto; sed hæc nec in « vos ipsos invicem, nec in quemquam pacatum vertitote. « Milites alendi vobis erunt, ne aliis insidiari necessitate « adigantur; at iidem et cohibendi, ne quid mali per auda- « ciam lasciviamque cuicumque inferant.

XCIV. « Sed quid ego longo sermone, quæ sint facienda « vobis, exsequor? ex his enim, quæ dicta sunt, etiam cæ- « terorum rationem, quæque agenda vobis, quæque vitanda « erunt, haud difficulter collegeritis: in hoc igitur uno præ- « ceptoque votoque finiam, ut sic gerentes rempublicam fe- « lices ipsi sitis, et mihi gratiam habeatis, cujus opera ex « miserrimo statu provecti in felicissimum fueritis; ne forte « (quod absit, aberitque) gubernationi rerum impares et « mihi pœnitentiam injiciatis consilii mei, et populum ro- « manum novis iterum periculis et bellis implicetis. » Hæc oratio non aliter, atque pro magnitudine exspectatæ rei, audientium animos vario motu perculit: pauci mentis ejus conscii ex compacto adstipulabantur; cæterorum creden- tium dictis, aut diffidentium, a diversis causis par et ad- miratio et molestia fuit; illis animi magnitudinem, his ar- tificium stupentibus, et alteris ægre ferentibus calliditatem Cæsaris, alteris cum abire potestate dolentibus: jam enim

recordatione tot turbarum atque bellorum apud plerosque tædium popularis status incesserat; hisque non mutatio tantum reipublicæ, sed etiam auctor mutationis Cæsar placebat.

XCV. Cæterum nemo vera proponi putantium hæc prompte excipiebat, aliis minime gaudentibus hoc consilio, aliorum gaudium occultante metu; neque fictam hanc atque simulatam modestiam existimantibus, arguendi voluntas aut fiducia aderat: omnium in eumdem vultum similesque voces coacta adulatio est. Et orationem quidem laudabat nemo: pars, quia rem non probabat; cæteri, ne cupidius accepisse viderentur. Tantummodo frequenter adhuc recitanti occlamatum est; et ubi peroravit, certamen obtestantium fuit, *ne rempublicam, ut unus ei rector munere deum oblatus, destitueret.* Multa etiam passim argumenta suadentium hortantiumque ingerebantur; quibus quum aliquamdiu restitisset, ad extremum proditione sua victus, imperium retinuit. Tunc inter magnam gratulantium lætitiam et alia decreta, et præcipue duplex prætorianis stipendium, quo alacrius pro salute principis excubarent. Hac arte Cæsar infamiam potentiæ suæ detraxit, ut volentibus postea, atque etiam obsecrantibus, invitus ipse otiique cupidior imperare videretur.

XCVI. Neque tamen res adeo incredibilis est, exstitisse, qui pauciora, quam posset, vellet; et præ se ferre perseveravit hanc voluntatem Cæsar, plurimis dictis scriptisque. Nam et in epistola quadam, *otium suum non fore dignitatis expers, neque priori gloriæ inconveniens* pollicitus, hæc ipsa verba posuit: *sed ista fieri speciosius, quam promitti possunt; me tamen cupido temporis optatissimi mihi provexit, ut, quum rerum lætitia moretur adhuc, perciperem aliquid voluptatis ex verborum dulcedine.* Interim, sive ut partem invidiæ declinaret, sive ut curas levaret, negavit, *se provincias omnes suscipere regendas; aut quas suscepisset, retinere perpetuo posse: in decennium tamen operam suam offerre reipublicæ, ea tamen lege, ut si pacare citius omnia posset, celerius ei*

liceret abire potestate. Divisis igitur cum senatu provinciis, sibi inquietiores, in quibus bella erant, aut timebantur, recepit; ambigua æstimatione, reipublicæ cura hæc faceret, an ut, relictis inermibus et obnoxiis, quidquid ubique militum ac armorum esset, secura potentia complecteretur.

XCVII. Igitur senatui populoque romano permissæ sunt Africa, Numidiaque, et Cyrenaica regio, et cum Epiro Græcia, Dalmatia, Macedonia; præterea Bithynia cum Ponti proxima parte, ac Hispania Bætica; tum ex insulis Sicilia, Sardinia, Creta. Cæsar reliquam Hispaniam omnem, itemque Galliam Germaniasque retinuit, cum Cœlesyria, Phœnice, Cilicia, Cyproque et Ægypto. Sed mox Cyprum populo reddidit Cæsar; Dalmatiam, ubi exortum bellum erat, recepit: ad eamdem formam diversis temporibus aliæ quoque permutatæ provinciæ sunt, ut suis locis referetur. Cæterum tum quidem census utriusque provincias a senatoribus obtineri voluit; Ægypto dempta, cui præfectum mittebat ex equestri ordine. At in populi provincias annui magistratus exibant, sorte divisis provinciis; nisi quod extra ordinem multitudinis liberorum habebatur ratio, orbique patribus, et maritis cælibes posthabebantur.

XCVIII. Hos omnes esse senatorii ordinis oportebat; eoque habitu ac cultu utebantur, non accincti gladio, non militibus stipati. *Proconsules* appellari placuit, latius extensa significatione vocis, ut non hos modo, qui ex consulatu issent in provinciam, sed prætores etiam, quique eorum loco haberentur, comprehenderet: lictores his totidem, quot in Urbe solebant apparere, concessi. Et quamvis in sua tantum provincia potestatem exercere poterant, insignia tamen Urbem egressi sumere, eademque, donec in Urbem reverterentur, retinere jussi. Sed initio duæ harum consulares appellabantur: Africa, dempto Jubæ regno; et Asia, quæ gentes intra Halym ac Taurum continebat, exceptis Gallo-

§ XCVI. Sen. de Brev. vitæ, cap. 5. — Dio. — Strab. lib. III, p. 166, et lib. XVII, p. 840. — Cassiod. Chron. — § XCVII. Sueton. in Aug. cap. 47. — Dio. — L. 1, de Off. Procons. lib. I, tit. 16.

græcis, et nationibus Amyntæ parentibus, Bithyniaque ac Propontide. Decem reliquas prætorias fecerat, Bæticam, Narbonensem, Sardiniam adjuncta Corsica, Siciliam, Illyricum, Macedoniam, Achaiam, Cretam cum Cyrene, Cyprum, Bithyniam cum Propontide vicinaque parte Ponti. Suas autem provincias a se uno delectis tradidit Cæsar, appellarique legatos, etiamsi forte consulatum gessissent, voluit. His non temporis, sed voluntatis suæ modo finiebat Cæsar potestatem, militari habitu cinctuque conspiciendis, ut quibus in milites animadvertendi concessum jus esset; id enim ejus potestatis insigne est, nec ab aliis usurpatur.

XCIX. Senos autem lictores habebant, quotquot eorum non essent consulatu functi, atque hinc eis apud Græcos nomen fuit. Sæpe autem accidit, ut voluntate Cæsaris etiam consules prætoresque in magistratu suo provincias obtinerent. Idem tamen auctor fuit instituti, ne magistratus, deposito honore, statim in provincias mitterentur; sed quinquennium saltem interponeretur. Et initio quidem, quanquam plures essent provinciis, tamen omnes ad sortiendum admittebantur; postea propter quorumdam delicta, Cæsar eam quoque rem suæ potestatis fecit hactenus, ut ex omni numero totidem eximeret, quot provinciarum sortes erant, eosque sortiri solos juberet. Postea et hic mos inolevit, ut ejusmodi provincias Cæsar cui vellet daret, et quam vellet diu: quin et equitibus romanis quarumdam gentium aliquando commissa cura fuit. Hæc igitur tum sunt constituta circa officium senatorum, quibus in provinciales capitalis pœnæ potestas erat.

C. Mittebantur enim et alii in populi quidem provincias, quibus id juris non esset, ex quæstoribus sorte ducti, aut proconsulum legati, quos rectius *consiliarios* ab argumento vocaveris. Hos autem sibi quisque deligebat: prætorii quidem singulos æqualis dignitatis, aut inferioris etiam; consulares vero ternos ejusdem loci, quos imperator proba-

§ XCVIII. Dio. — Strab. lib. XVII. — § XCIX. Sueton. in Aug. cap. 36. — Dio.

visset. Sed et in Cæsaris provincias, in quibus plus una legione esset, senatores mittebantur, quos legatos legionum appellabant: hos deligebat ipse ex prætoriis plerumque; nonnunquam quæstorios etiam, aut alio mediorum honorum functos adhibebat. Hæ ferme senatorum functiones erant: at ex equitibus, qui eorum tribuni militum, aut nuper in senatu fuerant, aut alioqui præstantiores cæteris habebantur, nonnullos mœniorum Romæ curatores, alios etiam in externis urbibus constituit. Ex eodem ordine procuratores, interdum et ex libertis suis, in omnes provincias dimisit, reditibus colligendis certisque faciendis impensis; nisi quod a proconsulibus provinciarum, quibus præerant, tributa cogebantur. His etiam procuratoribus, non secus atque proconsulibus, mandata princeps dabat; eosque certis cum stipendiis emittebat, idque etiam in cæteris provinciarum rectoribus servari placuit. Antiquitus enim redemptores erant, qui proconsulibus mulos et tabernacula, vasaque, et omne aliud instrumentum publice locata præberent.

CI. Tum vero parare hæc e stipendiis suis omnes jussi: has insuper communes omnibus leges acceperunt, *ne quis delectum militum ageret; ne pecunias cogeret, nisi ex præscripto; ne quis, accepto successore, cunctaretur decedere, neve tempus in itinere tereret, sed intra trimestre utique in Urbem reverteretur.* Hanc igitur faciem tum quidem temporis ista receperunt: revera regnum erat, et Cæsar, militibus instructus et pecunia, etiam ea, quæ reddidisse senatui populoque videbatur, imperio obtinebat. Ærarium quidem publicum ab suo distinctum habebat; sed par erat ei in utrumvis potestas, quæ nec rerum limitibus, nec temporum spatiis coerceretur: nam tametsi dixerat, ista se tantum in decennium recipere, mox in aliud quinquennium, deinde iterum in decennium ei prorogatum imperium est,

§ C. Dio. — Sueton. in Aug. cap. 36. — Cic. in Pison. cap. 35. — Liv. XLII, 1. — Lamprid. Alex. Sev. 42. — § CI. Dio.

ita ut continuatis decenniis ad finem usque vitæ in summa potestate persisteret.

CII. Senatus tamen, quasi adjicere aliquid fortunæ ejus posset, jam post orationem ab eo habitam, promissaque de provinciis dividundis facta, multos ei honores decreverat; in quis maxime insignes, *ut ante domum ejus in Palatio lauri, quernam coronam sustinentes, statuerentur, eæque quotannis a. d. kal. mart. renovarentur, quo simul et in hostes victoriæ, et in cives clementia significarentur*: ejusque rei memoriam temporum eorum triumviri auro, argento, æri flando feriundo tam diuturnam effecerunt, ut hodieque spectentur nummi, quernam coronam cum lauri ramis exhibentes, titulo inscripto, OB. CIVES. SERVATOS. Tum vero redactis in promissam formam provinciis, et ad tutelam imperii distributis quatuor et quadraginta legionibus, ab senatu populoque romano *Augustus* appellatus. Romulum vocari oportere quidam censuerant, quasi et ipsum conditorem Urbis: nec displicebat nomen Cæsari, nisi quod regis illud fuerat, cujus vocabulum studiose fugiebat, quum rem teneret.

CIII. Sed Munatii Planci sententia prævaluit, ut *Augustus* potius diceretur, non tantum novo, sed etiam ampliori cognomine, quod locis consecratis sanctisque rebus antea tribui consueverat: nam ab *augendo* deductum hoc nomen, sequentibus sæculis nequidquam existimatum. Actum id idibus januariis, ex Ovidio satis constat; mansitque huic vocabulo per complura sæcula tanta veneratio, ut solis imperatoribus romanis relictum ne potentissimi quidem reges affectarent. Etiam mensem septembrem, quo natus ille esset, *Augustum* appellandum censentibus, ipse sextilem prætulit, ob causas senatusconsulto comprehensas, quod in hæc verba factum est: *Quum imperator Cæsar Augustus mense sextili et primum consulatum inierit, et triumphos*

§ CII. Pigh. Annal. — Liv. Epit. — Val. Max. II, 8. — Plin. XVI, 4. — Oros. VI, 20. — Auct. de Vir. illustr. — Appian. B. Civ. lib. I. — Dio. — Sueton. in Aug. cap. 7. — Flor. IV, 12.

tres in Urbem intulerit, et ex Janiculo legiones deductæ, sequutæque sint ejus auspicia et fidem, et Ægyptus hoc mense in potestatem populi romani redacta sit, finisque hoc mense bellis civilibus impositus sit; atque ob has causas hic mensis huic imperio felicissimus sit, ac fuerit; placere senatui, ut mensis Augustus *appelletur.*

CIV. Eadem de re et plebiscitum factum est, rogante Sex. Pacuvio tribuno plebis. Is inter immodicam omnium gratulationem, eminere suam adulationem cupiens, hispano celticoque more se devovit Augusto; et, hoc prohibente, ad circumstantem subsellia populum prosiluit, et persuasis, quos potuit, etiam circum angiportus et vias discurrens sequi suum exemplum obvios coegit : atque inde mos ortus dicitur, ut imperatorem alloquentes, *se numini ejus majestatique devotos* dicerent. Idem effecit, ut propter decretos Augusto honores passim sacrificaretur; atque pro concione palam professus, *se Augustum ac filium suum heredes instituisse æquis partibus*, quum nihil haberet, eo fecisse existimatus est, ut acciperet; quod etiam contigit. His temporibus Augustus, quum vim summi imperii teneret, omni conatu elaboravit, ut quam posset maximam libertatis speciem efficeret; hoc maxime vaframento usus, ut magistratus etiam capesseret sæpius, aliosque honores, atque nomina eorum antiqua reciperet, quo videlicet non sibi vindicare omnia, sed ex legibus et senatus populique voluntate habere videretur.

CV. Quod exemplum et successores ejus imitati, consules sæpe, et, quoties extra pomœrium agerent, proconsulibus gesserunt. *Imperatoris* etiam susceperunt appellationem, vel quibus nulla ex hoste parta victoria esset, ne *regis* aut *dictatoris* nomen assumerent, et tamen proprium aliquod summo fastigio vocabulum haberent. Sub horum nominum an-

§ CIII. Hegesipp. V, 15. — Vell. II, 91. — Bernegger. ad Sueton. Aug. cap. 7. — Ovid. Fast. I, 590 et 609. — Macrob. Sat. lib. I, cap. 12. — Dio, lib. LV. — § CIV. Dio, lib. LIII. — Liv. Epit. — Strab. lib. III, p. 165. — Cæs. de B. Gall. lib. III. — Tac. Germ. 13 et 14.

tiquo jure conscribere exercitus, cogere pecunias, bellum aut pacem facere, civibusque pariter et sociis imperare consueverunt: etiam, ut equites, atque adeo senatores vel intra pomœrium necare possent; et quidquid unquam ista nomina gerentibus usurpatum potestatis fuit. Censuræ vero præscriptio facultatem dabat in vitam moresque singulorum inquirendi, census agendi, in equitem aut senatum legendi, quos vellent, aut contra inde removendi.

CVI. Ne autem ulla pars reipublicæ videretur eorum eximi potestati oportere, sacerdotia capiebant omnia, et pleraque conferebant, ipsi pontificatum maximum soli retinentes. Tribunitia deinde potestas dabat eis in omnia senatus decreta arbitrium, ut liceret eis, quidquid eorum displiceret, tollere: præterea sacrosanctos efficiendo ab omni defendebat injuria; adeo ut, si vel leviter se læsos verbo factove cujusquam existimarent, possent eum indicta causa tanquam impium et nefarium hominem occidere. Et tribunatum quidem, tanquam patriciis haud concedi solitum, non suscipiebant; potestatem autem, quanta unquam fuit maxima, vindicabant; quam quia quotannis, quoties tribunorum comitia perfecta erant, resumebant, per annos tribunitiæ potestatis imperium eorum dinumerari obtinuit.

CVII. Hæc igitur tanquam a populo accepta, ad imaginem antiquæ reipublicæ, principes habuerunt. Cæterum rem paucissimis olim, et tantum certas in causas concessam, assumpserunt in omnia, ut legibus solverentur. *Patris* autem *Patriæ* appellationem, honoris plus afferentem, quam potentiæ, servarunt ominis causa; *Cæsaresque* et *Augusti* vocari voluerunt, alterum significandi gratia, quibus successissent; alterum exprimendæ amplitudini suæ dignitatique aptum rati. Hæc igitur commutatio rerum, quum publice esset utilissima (deventum enim eo erat, ut salva esse Roma non posset, nisi ab uno regeretur), rerum gestarum

§ CV. Eutrop. lib. II. — Flor. IV, 2. — Tac. Annal. I, 9. — Dio. —
§ CVII. Flor. — Dio. — Tac. Hist. I, 1.

expositioni fraudi fuit, ut angustior esse inciperet, et incertior.

CVIII. Superioribus enim temporibus, quum quæ fierent omnia senatui populoque romano renuntiarentur, a multis excipi consignarique potuerunt; et quanquam, ut fit, a nonnullis timori gratiæque aut simultatibus aliquid daretur, tamen apud alios, et in publicis commentariis reperire integriora fas erat. Postquam ad unum omnia referri cœpere, paucis, illa tanquam ex abdito proferentibus, maligne creditum; quod, unde arguerentur, non esset, omnia ad arbitrium principum composuisse existimatis; quum etiam Claudium Cæsarem, historiam, hortante T. Livio, scribere aggressum, ne vere ac libere, quæ mortem Cæsaris sequuta erant, traderet, sæpe castigatum ab avia et matre didicerimus.

CIX. Accessit ex ipsa imperii magnitudine cuncta accurate tradendi quædam desperatio: nam ex eo tempore multa domi bellique gesta sunt, quorum causas atque seriem pauci, præter auctores, nossent; plerosque totum negotium pertinaciter falleret. Unde nemini vertendum vitio erit, si non obvia fide sine delectu omnia exceperit, præsertim, quoties utcumque tradita, manifestioribus rerum indiciis arguuntur. Sed, ut ad seriem temporum revertamur, qua die Cæsari cognomentum *Augusti* est impositum, Tiberis proxima nocte exundans, plana Urbis inundavit: res fortuita vatum interpretationibus in prodigium tracta est, incrementumque Cæsari significari creditum, civitatem totam in potestate habituro.

CX. At ille non jam potentiam, quæ prius adfuerat, sed justi imperii decus atque bona cogitans, non omnia, ut olim, privato consilio agebat: de plerisque Patres consulebantur; precante ipsos, *ne quis sibi patriæque, si quod haberet consilium rectius, invideret;* neque difficilem se exhibuit, quidquid illi parum apte cogitatum judicassent, corrigendo. Maxime autem a consulibus, aut si locum alte-

§ CVIII. Sueton. in Claud. cap. 41. — § CIX. Dio. — § CX. Sueton. in Aug. cap. 35.

rum ipse occuparet, a collega postulabat admoneri. Sed et ex aliis magistratibus singulos, et ex reliquo senatu quindecim sortiri jussit, quibus in proximum semestre adjutoribus uteretur, de negotiis ad frequentem senatum referendis ante tractaturus.

CXI. Eosdem etiam aliquando judicaturus adhibuit. Exercebat tamen et senatus judicia, quemadmodum olim; quin et legationibus interdum regum atque nationum responsa dabat: populus comitiis intererat; nihil tamen nisi de sententia principis constituebatur. Magistratus partim ipse designabat, partim suffragiis sinebat creari; semper animum intendens, ne indigni fierent, aut factionibus ac ambitioni locus esset. His in universum ita ordinatis, deinceps singula, quæ memorari digna occurrent, suis annotata temporibus referentur. Non enim abs re miratus Alexandrum hic princeps, plerisque in adolescentia subactis, ne materiam agendi postea non esset habiturus timentem; majus esse existimavit imperium partum bene constituere, quam, donec defuit, quærere : idque rebus ipsis laudabiliter præstitit.

CXII. Igitur eodem consulatu, vias extra Urbem ex manubiali pecunia sternendas triumphalibus viris distribuit; excepta sibi Flaminia, quæ ad Ariminum usque pertinebat, quod per eam ducturus exercitum erat. Celeriter ea permunita est, obque eam causam in duobus capitibus viæ positi sunt arcus cum statuis Augusti, unus in ponte Tiberis, alter Arimini; quorum adhuc in nummis imago visitur, cum hac inscriptione : S. P. Q. R. CÆS. AVGVSTO. QVOD. VIÆ. MVNITÆ. SVNT. In cæteras etiam vias, cunctanter sumptum præbentibus aliis, multum de sua, aut publica pecunia impendit. Ille tamen de sua dedisse malebat videri; eoque et argenteas statuas suas (quo ex metallo nulli antea Romano positæ fuerant) sustulit, et conflavit omnes; et ex ea pecunia cortinas aureas in æde Apollinis Palatini posuit. Perfecto Flaminiæ viæ opere, ac viribus ex morbo, quo circa non.

§ CXI. Dio. — Plutarch. Apophth. Rom. cap. 46.

mai. correptus fuerat, recuperatis; profectus ab Urbe Cæsar, Britannis inferre bellum constituerat. Sed ubi perventum in Galliam est, obvios eorum oratores habuit, pacem petentium : idcirco deposito priore consilio, in Gallia substitit, quam recens subactam, sequutis deinde civilibus bellis, nondum bene certa ac stabilis forma continebat. Igitur Narbonem evocatis populis trium Galliarum, quas pater Cæsar vicerat, censum egit; moribusque eorum ac reipublicæ firmius constituendæ operam dedit; certumque vectigalis modum, et inferendi tempora quibusque ac loca præscripsit.

§ CXII. Sueton. in Aug. cap. 30 et 52. — Dio. — Strab. lib. V, p. 217, et lib. XIV, p. 200. — Pigh. ad ann. 725. — Plin. XXXIII, 12. — Horat. Carm. III, 5.

JOANNIS FREINSHEMII
SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM
LIBER C
IN LOCUM LIBRI CXXXV LIVIANI.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI TRICESIMI QUINTI.

Bellum a M. Crasso adversus Thracas, et a Cæsare adversus Hispanos gestum refertur; et Salassi, gens Alpina, perdomiti.

I. Eadem æstate M. Licinius Crassus M. F. M. N. proconsule ex Thracia et Getis, a. d. IV non. jul. triumphavit. Bastarnæ nuperæ cladis dolore Dentheletas et Sitam, quibus calamitatis suæ causam imputabant, adorti, excitarunt Romanum, illis gentibus atque regionibus belli minime appetentem. Cæterum, ut inquietas nationes graviore damno castigatas in longius pacaret, diligenter instructis omnibus, operam dedit, ut imparatis superveniret: juvitque consilium fortuna; et profligatis levi negotio Barbaris, leges pacis, quales Romanus voluerat, impositæ. Victis Bastarnis, quum arma semel cepisset, ulcisci Thracas quoque statuit, qui priori expeditione e Mœsia revertentem latrociniis vexaverant, et tum quoque nihil pacati agitare nuntiabantur. Igitur in Merdos Serdosque exercitu inducto, nationes istas prælio non uno victas, magno labore domuit; amputatis

multorum manibus, quod aliter frangi feritas crudelissimorum mortalium non poterat. A Serdis istis vocatam regionem, quam Serdicam et Sardicam, variante scriptura, celebrant historiæ; pro Merdis, quod nescio an usquam præterea occurrat vocabulum, Mædos intelligere malim, vicinos Dentheletis, et a Serdis flumine tantum Nesso separatos.

II. Cæterum subjecta quæque populando, quum ad Odrysas Crassus penetrasset, his in pacis speciem occurrentibus pepercit. *Bacchi se clientes* asseverabant, *neque dignum ab ejus imperatoris exercitu sacras terras vastari, cujus imperii prædictionem M. Octavio de filio consulenti exhibuissent: ritu enim loci vinum aris infusum, superato ædis culmine in cælum emicasse lætissima flamma; quod ostentum nemini post Alexandrum Magnum factum fuerit.* Lucum eum tum temporis Bessi obtinebant; itaque Crassus his ademptum, prioribus cultoribus restituit. Hæc agentem Roles excivit, cui cum alio Getarum regulo (Dapygi erat nomen) bellum inciderat. In hos invectus Romanus, quum equites pulsos in peditum ordines impegisset; non prælium ultra, sed cædes turbatorum atque diffugientium fuit. Dapyx in castellum munitum se contulit; quod quum obsideret Crassus, quidam de muro græce salutans eum, colloquium expetivit: per hunc proditi Barbari, ne in manus inciderent hostium, mutuis vulneribus semetipsi conciderunt. Dapygis fratri, nisi captus fuisset, par cum aliis fatum sortituro, Crassus salutem et libertatem restituit. His ita gestis, ad Ceiram signa promota.

III. Est in regionibus eis spelunca ejus magnitudinis et munimenti, ut Titanes a diis victi eo confugisse dicerentur: huc omnes opes suas finitimi, et, quod in his pretiosissimum erat, armenta ac pecora incluserant. Crassus, perquisitis omnibus speluncæ ostiis (tortuosa enim et occulta erant) obstructisque, necessariorum parandorum facultate

§ I. U. C. 725; A. C. 27. — Dio, lib. LI, fin. — Liv. Epit. CXXXIV. — Flor. III, 4. — § II. Dio. — Sueton. in Aug. cap. 94.

exclusos, fame subegit. Invitatus hoc successu, Zyraxis etiam regionem, licet Dapygis bello se nihil immiscuerat, invasit. Robustissimum ejus regionis oppidum Genucla fuit, ubi signa romana esse dicebantur, quæ C. Antonio apud Istrianos Getæ ademerant. Ea terra simul et ab Istro, cui adjuncta fuerant, oppugnata, parvo quidem tempore, sed non parvo labore cepit, absente quidem Zyraxe, qui ad primam belli famam, cum pecunia, comparandorum auxiliorum causa, in Scythas profectus, nondum redierat. Interea Mœsorum etiam populos, qui defecerant, per legatos recepit. Artacios, illibatam libertatem nullaque violatam deditione jactitantes, ipse aggressus, ne vicinis fastidium conditionis suæ facerent, quanquam fortissime repugnantes, in potestatem redegit, quum partem eorum superasset armis, cæteros, captivis suis metuentes, accipere conditiones pacis coegisset.

IV. Ob eas res triumphum ei concessit Augustus; itemque M. Valerio Messallæ propter Gallorum rebellantium partem domitam. Circa amnem Aturum et Pyrenæos saltus res gesserat, Aquitanorum maxime ferocia fracta. Triumphavit igitur proconsule ex Gallia VII kal. oct. et ex manubiis viam silice sternendam locavit, quam ne fuisse Valeriam existimemus, Tibulli poetæ, qui bello Aquitanico sub Messalla meruit, auctoritati damus, per Tusculanum Albanumque agrum ductam testantis, quum Valeria Tibure in Marsos et Pelignos pertineret. Dum hæc aguntur, Augustus in Hispaniam ex Gallia profectus, eam quoque provinciam pro ratione præsentium ordinavit. Adhuc Tarracone agentem kalendæ januariæ deprehenderunt, quibus consulatum ipse octavum, T. Statilius Taurus iterum inierunt. Tum Agrippa, cui nulla munienda obtigerat via, aliud non minoris sumptus opus, Septa dedicavit. Locum eum in Martio campo Lepidus antea comitiorum habendorum causa porticibus instruxerat. Agrippa incrustavit, tabulisque et statuis exornavit, adeo pretiosis, ut pro quibusdam capite spondere tutelarii cogerentur. Sed Agrippa, nihil honori

suo tribuens, *Septa Julia* vocavit, omnia referre ad Cæsarem solitus, eoque et apud ipsum integra gratia; nec minus in magna gloria apud cæteros, quod optimorum consiliorum auctorem esse Cæsari scirent.

V. Longe diversis moribus Cn. Cornelius Gallus, pro instituti sui vanitate exitum habuit. Is immemor, cujus opus esset, auctori suo obtrectare non verebatur; et, inter alia maleficia, Thebas, Ægypti nobilissimam urbem, pluribus ornamentis opibusque spoliatam exhauserat: nec interim defuit statuas sibi per omnem prope dixerim Ægyptum ponere, et acta sua insculpere in pyramides; nam Heroum urbem deficientem parva manu receperat; domueratque Thebas, propter tributum tumultuantes. Hæc, quum accepto successore Petronio in Urbem redisset, Valerius Largus ex familiaribus ejus objecit; factumque est, ut Augustus Gallo amicitia et provinciis suis interdiceret. Sic cadere incipientem, aliæ, ut fit, adortæ accusationes prorsus afflixerunt, multorumque criminum, inter quæ et conjurare contra Cæsarem voluisse insimulatus, sententiis Patrum, quibus causam judicandam imperator dederat, exsulare jussus est: bona ejus in fiscum Cæsaris referri placuit, et ob hanc vindictam honorem haberi diis immortalibus; iisque majoribus hostiis senatus nomine fieri. At Gallus, ignominiam non ferens, ferro incubuit.

VI. Hic casus primum ex Romanis Ægypti præfectum, inter paucos Cæsari carum, poetam nobilem, bello spectatum, quadragesimo ætatis anno sustulit, quum tot egregia naturæ ac fortunæ munera, utendi nescius, inexcusabili vecordia corrupisset. Atque hoc sicuti ad modestiam documentum, sic illud ad cautionem hominibus fuit, quod multorum suffragiis adactus ad extrema fuerat, qui prospe-

§ IV. U. C. 726; A. C. 26. — Appian. B. Civ. lib. IV, p. 611. — Dio, lib. XLIX, fin. — Tibull. Eleg. I, 7, et II, 1. — Fasti Capit. — Strab. lib. V, p. 238. — Sueton. in Aug. cap. 24. — Plin. XXXVI, 5. — § V. Euseb. Chron. — Marcellin. lib. VI. — Serv. ad Virg. Ecl. X. — Dio. — Strab. lib. XVII, p. 819. — Sueton. in Aug. cap. 66.

ritate magna usum adulationi propioribus officiis impense coluerant : at illi, Largum videntes crescere, ad hunc se transtulerunt, eumdem illum, si quando ferret occasio, haud segnius condemnaturi. At apud alios, propter amicum eversum, tanta esse in invidia Largus cœperat, ut C. Proculeium, Cæsaris amicitia notum equitem, quum forte factus ei esset obviam, manu os atque nasum compressisse dicatur; quasi indicans, tali præsente delatore, ne respirare quidem tuto quemquam posse. Alius, testibus adhibitis, Largum interrogavit, *an se cognosceret?* et negante illo, rem consignavit in tabulis, quasi homo improbus calumniari vel ignotum nequiret : casu Cornelii cognito, laudatam quidem ab Augusto Patrum pietatem ferunt, tantopere pro se indignantium, sed et illacrymasse eum, nobilique voce questum, *sibi soli non licere amicis, quatenus vellet, irasci.*

VII. Tantum exemplum nihil M. Egnatium Rufum deterruit (adeo plures aliorum improbitatem æmulari, quam vereri pœnam, didicerunt), quominus ad similem furorem prolaberetur. Ædilis nuper et alia non inepte fecerat, et oborto forte incendio, per servitia sua et mercenarios opem tulerat laborantibus. Ob ista populi jussu pecunia ex publico data, factusque præter leges statim ex ædilitate prætor, in tantum sibi placuit, ut Augustum contemneret; edictoque proposito, *sua opera salvam integramque Urbem successoribus tradi*, gloriaretur. His quanquam offensus cum nobilissimo quoque Patrum Augustus, satis tamen in præsentia habuit ædilibus injungere, *darent operam, ne qua incendia exsisterent, aut, si exstitissent, in tempore restinguerentur.*

VIII. Eodem anno Ponti rex Polemo, inter socios ac fœderatos populi romani adscriptus, in universo regno suo prima in theatris loca senatoribus romanis dari præcepit. Et Romæ Sex. Apuleius Sex. F. Sex. N. procos. ex Hispania

§ VI. Dio. — Plin. XXXVI, 24. — § VII. Sueton. — Dio. — Vell. II, 91.

a. d. VII kal. febr. triumphavit. Sub idem tempus clausæ nuper Jani portæ denuo patuerunt. Britannos, promissa non servantes, bello petere Augustus destinarat; sed præpeditus Salassorum, Cantabrorumque et Asturum rebellione, ad hos prius pacandos consilia convertit. Igitur nono consulatu, cujus collegam M. Junium Silanum habuit, etiam Tarracone inito, ipse Hispanos domiturus Alpina bella Terentio Varroni Murenæ demandavit. Salassi nuper Gallico bello M. Messallæ, castra propinquis locis habenti, ligna ad focum, et hastilia ad exercitationes, non nisi pretio accepto dederant; et nuper per simulationem viarum, aut pontium reficiendorum, cum magnis copiis juga montium insidentes, saxis in subjecta devolutis, pecuniam, quæ ad Cæsarem portabatur, interceperant.

IX. Hos igitur divisis copiis Varro, quo pluribus locis invadens distraheret, haud difficulter paucos numeroso succinctus exercitu superavit. Pacem deinde petentibus quum certam pecuniam imperasset, tanqnam nihil ultra passuris, dimisit per causam exigendi milites, comprehendique omnes, et adduci Eporædiam jussit. Ibi sub hasta venierunt omnis ætatis sexusque millia sex et triginta; præterea hominum bello aptorum octo millia, lege addita, *ne aut in vicina regione servirent, aut vicesimum intra annum manumitterentur*. Ita perdomitis tandem Salassis, Augustus tria colonorum millia, maxime ex prætoriis cohortibus in optimam ejus agri partem misit; et, quo loco castra habuerat Varro, condi oppidum, et muris, quatenus natura locorum patiebatur, muniri jussit. *Augusta Prætorianorum* appellata. Difficilior adversus Cantabros Asturesque labor Augusto fuit, quum asperi homines, et pari situ defensi, nec pacem amplecterentur, nec in discrimen pugnæ se darent adversus validiorem.

X. Cantabrorum præcipua contumacia fuit; qui liberta-

§ VIII. U. C. 727; A. C. 25. — Fasti Capitol. — Sueton. in Aug. cap. 26. — Strab. lib. IV, p. 205. — Oros. VI, 21. — Dio. — § IX. Dio. — Strab. — Sueton. in Aug. cap. 21. — Liv. Epit.

tem usurpare non contenti, quoties romanus metus aberat, Vaccæos, et Curmogos, et Autrigonas assidue depopulabantur. At ubi, Sagesama recepta, castrisque ibi positis, tripartitas copias immisit Cæsar; modo altioribus jugis præoccupatis, modo per cava locorum aut silvestria positis insidiis, in has eum difficultates conjecere, ut præ curis laboribusque, per majorem partem æstatis exantlatis, in morbum incideret. Sed et frumenti penuria laboratum in castris est; quod per difficiles vias parce ex Aquitania subvectum, incredibilis exorta murium multitudo diripiebat. Ergo et cum hoc tantulo animali belligerandum fuit, hominesque conducendi, pretio in certum captorum numerum constituto. Cæterum Augustus Tarraconem regressus, C. Antistium bello præfecerat; eaque res ad celeritatem victoriæ profuit: quippe Barbari, contempto Antistio, quum prælium commisissent ad Belgidam (quod oppidum ab aliis Segidam vocari doctis placet), magna clade victi, Vinnium altissimum montem fuga petiverunt.

XI. Ibi tuti loco, necessariorum inopes, quam deditionem ferrum extorquere nequiverat, fame subigente fecerunt. Alia deinde sunt ab Antistio oppida capta; sed cujus titulis Arracillum accedere debeat, quando sub hæc tempora et C. Furnius, et M. Agrippa his in regionibus res gesserunt, inter silentium auctorum parum liquet. Id tantum reperio, quum diu magna vi repugnasset, captum ac direptum esse. Post hæc ulteriora quoque Gallæciæ victores pervaserunt, classe etiam admota ab Oceano, cui præfuisse C. Furnium arbitror, qui una cum Antistio Medullium montem flumini Minio adjacentem obsedit. Isthæc obsidio magno labore periculoque Romanis constitit; magna hominum multitudo huc confugerat; quæ quum armis resisteret, operibus expugnanda fuit. Igitur obducta per quindecim millia passuum fossa, quum aliter captivitatem effugere Barbari nequirent, inter epulas se certatim igne, ferro, ac veneno peremerunt.

§ X. Flor. IV, 12. — Oros. VI, 21. — Strab. lib. III, p. 165. — Dio. —
§ XI. Flor. — Dio. — Vell. II, 90.

XII. Taxus arbor in Hispania nascitur; hujus e baccis venenum exprimebant, cætera quoque tam maleficæ naturæ, ut vasis, ex ligno factis, vina diffusa mortem afferant: hinc *taxica* vocata putant, quæ vulgo *toxica* nominantur. Alii, toxicon ex herba fieri, similitudinem apii referente, tradunt: id quoniam citra dolorem necet, asservare Hispanos in remedium acerbioris casus; eos maxime, quos gentili more supervivere post mortem ejus, cui se devoverint, nefas habetur. Hoc modo consumptis plerisque, ne quidem servari magna pars eorum, qui in potestatem venerant, potuere: annotatum est, a puero, gladium forte nacto, jussu patris parentes cum fratribus omnibus interemptos; itemque alios una captos, a muliere. Nec enim ille sexus erat mollior; et interfecti sunt eo bello a matribus liberi, ne in potestatem hostis inciderent. Inter hæc relevatus nonnihil Augustus ad castra rediit; fractosque jam hostes, et in deditionem acceptos, partim in plana deduxit, ne montium fiducia rebellarent; aliis obsides imperavit; ferocissimum quemque sub corona vendidit.

XIII. Sub idem tempus Astures, montibus suis digressi, castra juxta flumen Asturam (unde nomen genti) posuerant. Inde trifariam divisis copiis, totidem romana castra oppugnaturi, maximum terrorem imparatis periculumque intulissent, nisi T. Carisius, Trigæcinis sociorum consilia prodentibus, instructo cum exercitu occurrisset. Cruentum ibi certamen fuit, multis utrinque cadentibus, donec in fugam acti hostes Lanciam urbium suarum maximam confugerunt. Eam milites, ab ira pertinacis prælii, delere incendio cupiebant; donec Carisius non parvo apud utrosque negotio, Barbaris deditionem, suis clementiam persuasit, ut victoriæ romanæ stans potius Lancia, quam incensa, monumentum esset. Hanc victoriam, omnibus circum exterritis, sequuta gentis est deditio, concessis ei ad inhabitandum castris suis, quæ in plano essent. Sic mansuefacti paulatim

§ XII. Plin. XVI, 10. — Strab. lib. III, pag. 164 et 165. — Flor. — § XIII. Flor. — Oros. VI, 21. — Isidor. Etymolog. IX, 2.

Astures solum exercere et metalla didicerunt; tum demum opibus suis cognitis, dum alieno lucro eas eruunt.

XIV. Aurum enim fert Hispania, coloresque, quorum Indico similis ex arena excoquebatur. Miniarium certe metallum, maximi proventus in Bætica fuit; in Gallæcia vero *Minium* flumen inde nominatum putant, quod in eo magna vis ejus pigmenti reperiatur. Hæc extrema fuit Augusti ductu suscepta expeditio; qua perpacata demum post annos ferme ducentos Hispania, si modicos mox tumultus excipias, provincia facta, romano jugo sat patienter assuevit. Augustus, bello confecto, militibus emerita stipendia habentibus sedem in Lusitania dedit, colonia condita, quam Augustam Emeritam appellaverunt. Ibi ex prætoriis legatum constituit Cæsar Carisium, sive Titus ei prænomen fuit, sive nummos potius istius fuisse credimus (et est vero propius), qui, urbem cum turribus et portis præferentes, hunc titulum exhibent : EMERITA, et in ambitu P. CARISIVS LEG. PRO. PR.

XV. Majori parti Hispaniæ consularis C. Antistius impositus est, cum tribus legionibus, totidemque legatis. Ludos etiam in castris Marcellus ac Tiberius ædilium vicem ediderunt. Jubæ deinde regi, quod pleraque paterni ejus regni provinciæ populi romani adscripta fuerant, Getuliæ quædam concessæ partes, et quidquid Bocchus ac Bogud Mauritaniæ reguli obtinuerant. Per idem tempus Amyntas, multis Cilicum et Pisidarum castellis occupatis, ad Homonadenses progressus, interfecto tyranno, dolo muliebri perierat. Ejus regnum, quanquam liberos reliquerat, in provinciæ formam redegit Cæsar, misso M. Lollio, qui primus eam propraetore administravit. Huic Lycaones cum Gallogræcis parere jussi, tum Sagalenses, et Selgenses, et quidquid sub imperio Amyntæ fuerat. Pamphyliæ tantummodo partes, nuper eidem attributæ, suis legibus redditæ sunt. Ob hæc, et quia Celtarum quosdam, ob negotiatores romanos interfectos, armis ultus, M. Vinicius imperatoris nomen Au-

§ XIV. Plin. XXXIII, 7, et XXXV, 6. — Liv. XXVIII, 12. — Vell. II, 90. — Dio. — Strab. lib. III, p. 158 et 166. — Justin. XLIV, 1 et 3.

gusto et ipse quæsiverat; triumphos ex provinciis subactis Cæsari senatus decrevit; eosque recusanti tropæum super arcum statui jussit in Alpibus : id tamen complures post annos perfectum arguit inscriptio, pontificatum Augusti præferens, quem post mortem demum M. Lepidi assumpsit.

XVI. Talis enim illa fuit : IMPERATORI. CÆSARI. DIVI. FIL. AVG. PONTIFICI. MAXIMO. IMP. XIII. TRIBVNITIÆ. POTESTATIS. XVIII. S. P. Q. R. QVOD. EJVS. DVCTV. AVSPICIISQVE. GENTES. ALPINÆ. OMNES. QVÆ. A. MARI. SVPERO. AD. INFERVM. PERTINEBANT. SVB. IMPERIVM. PO. ROM. SVNT. REDACTÆ. GENTES. ALPINÆ. DEVICTÆ. TRIVMPILINI. CAMVCI. VENNONETES. ISARCI. cæterorum deinde populorum longa series sequitur, quam ob ignota pleraque veteribus etiam monumentis vocabula prætermisi. Operis reliquiæ prope Monœcum portum visuntur in Liguria : nam duobus supra milliaribus in præruptis collibus adhuc columna cochleata superest, qua speculæ et arcis loco utuntur incolæ, corrupta nonnihil voce *Torpia* pro Tropæis appellantes. Ob ejusmodi tam læta, quum oppressa ubivis bella viderentur, quorum causa nuper apertum Jani templum fuerat, iterum claudi placuit. Ducibus ac legatis Augusti, quorum opera bella confecta fuerant, jus datum, singulis annis uno die kal. jan. gestandæ coronæ cum triumphali habitu.

XVII. Omnibus his annis multus in Urbe suis sumptibus exornanda M. Agrippa fuit, plurima et egregia opera molitus. Inter quæ porticum exstruxit, navalium victoriarum præmium, Neptuno, quem Argonautarum celebri pictura decoravit; in omnibus suis operibus exemplo confirmare nisus, quod oratione magnifica sane, et maximo civium digna, de tabulis omnibus signisque publicandis habuit. Igitur et thermarum suarum calidissima parte marmoribus parvas tabellas inclusit; et ante eas Lysippi Distringentem dedicavit; et templum Ultori Jovi positum, cum Syracusanis

§ XV. Strab. lib. VI, p. 288, et lib. XII, p. 569. — Eutrop. VII, 5. — Euseb. Chron. — Dio. — Flor. — § XVI. Sueton. in Aug. cap. 31. — Dio. — Oros. VI, 21. — Plin. III, 20. — Cluv. Ital. Antiq. I, 9.

columnarum capitibus, sic exornavit, ut propter omnium deorum conspicua in eo signa *Pantheon* appellaretur; quanquam nominis ejus causam alii in simulacra Martis et Veneris deorum icunculis varie exculta conferunt. Dio sic dictum a forma rotunda putat, quæ cælum, deorum omnium domicilium, imitetur. Sequentia tempora, quum diis omnibus sacratum fuisse existimarent, omnibus Sanctis et Virgini cælorum reginæ dedicarunt; hodieque durans id opus propter solidæ molis firmissimam stabilitatem, sub vocabulo Sanctæ Mariæ Rotundæ, in exemplar perfectæ architecturæ cernitur; testante titulo, *M. Agrippam L. F. consulem III fecisse.*

XVIII. Simulacrum Augusti collocare ibidem Agrippa voluerat, ejusque nomen operi præscribere; sed utrumque illo recusante, dictatoris Cæsaris statuam in æde, suam et Augusti in vestibulo posuit. Hæc tam magnifica opera, quum proxime contingere principale culmen viderentur, honori tamen Agrippæ potius apud Cæsarem, quam fraudi fuere: notus enim erat viri animus, Cæsaris reique publicæ causa facientis omnia, ut hanc operibus institutisque præclaris, hunc gloria et benevolentia civium decoraret. Nam ornatui commoditatibusque romanæ urbis plurimum studens Augustus, per se et amicos in tantum enisus est, ut jure gloriaretur, *marmoream se relinquere, quam lateritiam accepisset.* Igitur et nuptias filiæ suæ, quam M. Marcello, vix pueritiam egresso, desponderat, quod per valetudinem Romam venire prohibebatur, Agrippa vices absentis gerente, celebravit; et ædibus M. Antonii in monte Palatino combustis, quas M. Agrippæ et M. Messallæ concesserat, huic quidem pecuniam dono dedit, Agrippam in suas ædes recepit. Quæ quum maximo honori tanto viro essent, nihilominus alios quoque haudquaquam paribus meritis populus tum celebravit; C. Toranium, tribunum plebis, quod patrem suum, quanquam libertum, juxta se considere in thea-

§ XVII. Strab. lib. V, pag. 235. — Plin. XXXIV, 3, 8; XXXV, 4; XXXVI, 14. — Suid. — Vid. Rosin. Antiq. Rom. II, 5. — Pigh. Ann. 728. — Appian. B. Civil. — Dio. — Sueton. in Aug. cap. 29.

tro jusserat; P. Servilium, quod ejus ludis ursi trecenti, totidemque Africanæ confectæ fuerant.

XIX. Proximus deinde annus, quidquid abesse potestatis Augusto videri poterat, obvia senatus voluntate delatum contulit. Kalendis januariis, quibus magistratum decies consul, collega C. Norbano Flacco, absens iniit, senatus universus in acta ejus juravit; et quum adventum suum nuntiandum curasset (nam ob valetudinem infirmam diutius abfuerat), et ob eam causam divisurum populo quadringenos nummos, si senatui videretur; legibus semel omnibus eum solvit, ne quidquam facere, quod nollet, aut quod vellet, prætermittere cogeretur. Hæc absenti data; postquam advenit, et alia propter salutem ejus atque reditum facta sunt, et honoris ejus causa propinquis quædam concessa : Marcello, dicendæ prætorio loco sententiæ, petendique consulatus decem annis maturius, quam per leges liceret; Tiberio, ut quinquennio, prius quam leges annariæ sinerent, in petendis honoribus ratio ejus haberetur. Simul etiam hic quidem quæstor, Marcellus jam pontifex, ædilis curulis designatus est.

XX. Forte quæstores ad numerum non erant, qui in provincias mitterentur : idcirco placuit senatui, ut, quotquot proximo decennio magistratum eum gessissent, neque in provincias exissent, sortirentur. Dum hæc in Urbe fiunt, Astures et Cantabri, simul atque decessisse Hispania Cæsarem audiverunt, novæ servitutis impatientes, arma resumpserunt. Cæterum, priusquam consilia nudarent, arte capere Romanos conati, missis nuntiis ad L. Lamiam (is tum Hispaniensibus legionibus præerat), frumentum et alia quædam dono se dare exercitui significarunt. Deinde milites accipiendi gratia missos, quo quemque voluerant perductos, interemerunt. Sed hujus facinoris haud diuturnum eis gaudium fuit; quippe vastatione agrorum, et oppidorum incendiis, aliisque belli cladibus celeriter domiti, pœ-

§ XVIII. Dio. — Strabo, lib. V, p. 236. — Sueton. in Aug. cap. 63. — § XIX. U. C. 728; A. C. 24. — Dio. — Sueton. in Aug. cap. 41, et Tib. cap. 9. —Vell. II, 94.

nas turbatæ per insidias pacis dederunt. Alius eques romanus, Gallus Ælius, in Arabiam Felicem signa romana primus intulit : quam expeditionem ex Strabone potissimum, auctore quantivis pretii, qui Gallo amicus sodalisque fuit, exsequemur.

XXI. Miserat hunc Cæsar, ut eas gentes, finitimasque tentaret, simul locorum situm, Æthiopicosque fines, et Troglodytas, Ægypto vicinos, exploraret, qui sinu Arabico minime lato ab Arabibus separantur. Hos quia ditissimos esse sciebat, auro argentoque aromata et lapillos permutantes, nec ementes ab aliis quidquam; aut amicos habiturus opulentos, aut, si hostes esse maluissent, ingentia inde spolia reportaturus videbatur. Spem dabat et Nabatæorum societas, quorum Syllæus fraudulento, ut res docuit, consilio, se ducem itineris, socium periculorum offerebat. Ad Album pagum (id maximum Nabatæorum emporium erat) dirigendum iter quum esset, negavit pedibus penetrare eo exercitum posse; quum tamen mercatores, tanto camelorum et hominum numero, commeare inter Petram et Album vicum soleant, ut, si multitudinem spectes, differre nihil ab exercitu videantur. Primum in eo peccatum fuit, quod adversus homines minime bellicosos, mari præsertim, naves longas apud Cleopatridem, qua veteri fossæ Nili proxima est, biremes triremesque ac phaselos circiter octoginta construxit.

XXII. Errore dein animadverso, centum triginta onerarias ædificavit; imposuitque militum romanorum ac sociorum millia ferme decem, in quibus erant cum Syllæo mille Nabatæi. Herodes etiam, in magna fame frumento nuper adjutus a Petronio, quingentos ex prætoria cohorte delectos auxilio miserat. Hi circumducti per anfractus et æstuaria, brevibusque aut occultis saxis insidiosos sinus (propter quæ magnis navibus in eo mari nemo utebatur), quintodecimo die vicum Album attigerunt, multis amissis

§ XX. Plin. VI, 28. — Strab. lib. II, p. 118. — Pigh. Ann. 729. — § XXI. Plin. — Strab.

navigiis, quanquam nemo dum hostium occurrisset. Id socordia fiebat Nabatæorum regum, præfectis suis, quos *fratres* appellare consuerant, committentium omnia, præsertim quæ ad rem militarem pertinerent. Hoc instituto tum rex Obodas omnem harum rerum curam in Syllæum inclinaverat. Hunc autem id agere suspicio erat, ut, explorata regione, Romanos in subigenda parte ejus adjuvaret; deinde, illis morbo, fame, et cæteris, quæ structurus ipse esset, malis absumptis, ipse ab his occupata possideret.

XXIII. Hujus scelere factum, ut per vasta loca et squalentia æstu circumducti, quum aquarum herbarumque malignitas insueta corpora tentaret, quod æstatis reliquum erat, cum sequuta hieme, circa vicum Album contererent. Inprimis molestæ stomacace et scelotyrbe fuerunt, ignotæ nostro orbi hactenus pestes, sed illis locis familiares: nam in capita primum incumbens vis mali, dentibus dejectis faciem exsiccabat. Plurimi hoc genere morbi statim perempti; aliis a capite citra noxam mediarum partium ad pedes ea pestis transiit, genuum compagem solvens: nec remedium inveniebatur, nisi quod oleum in vino potum inunctumque paucis profuit. Neutrum enim iis locis nascebatur, neque maximam eorum copiam secum attulerant. Idcirco transacta demum hieme, quum Augustus undecimum consul, collegam Terentium Varronem Murenam, et, hoc celeriter defuncto, Cn. Calpurnium Cn. F. Cn. N. Pisonem ultro ambitum a Cæsare ac rogatum haberet, Ælius Gallus, ex Albo vico copiis eductis, terrestri itinere similem ducum perfidiam expertus, post aliquammultos dies, maxima cum defatigatione hominum animaliumque (nam et camelis aquam portari necessum fuerat) in Aretæ regnum pervenit.

XXIV. Obodam affinitate contingebat Aretas; eo promptius excepit Romanos, donisque hospitaliter coluit. Nec ideo minus per tam aridam regionem difficilis eis transitus Syllæi perfidia et artibus fuit. Triginta dies per devia con-

§ XXII. Joseph. Antiq. Jud. XV. — Strab. lib. XVI, pag. 779 et 781. — Appian. — § XXIII. U. C. 729; A. C. 23. — Dio. — Plin. XXV, 3.

sumpti; quibus ferme zea, et dactylis raris, et olei loco butyrum præbente regione, vixerunt. Inde penetratum in campos magna parte desertos, quibus tum Sabus imperabat: vagam ibi vitam pastoralemque degunt homines, *Ararena* vocatur. Per hanc quinquaginta dierum spatio per inculta et invia loca, mitem pacatamque gentem attigerunt Negranorum; quorum rex quum ad gentis ignotæ famam diffugisset, oppidum primo impetu captum est. Sextis deinde castris ad flumen quoddam progressi, cum hostibus magno magis, quam difficili, prælio contenderunt. Arcum et gladium, lanceamque, fundas etiam nonnulli, sed plerique bipennes habebant: his armis quam imperite et trepide sint usi, ne dicendum quidem arbitror, quum ea pugna, decem millibus suorum amissis, tantummodo duos de Galli exercitu interfecerint.

XXV. Hæc victoria eis Ascam oppidum, itidem ab rege derelictum, aperuit. Hinc Athrullam processum; captaque insigni, ut iis locis, urbe, copiis oppidanorum, frumento maxime et dactylis refecti, Rhamanitas invaserunt Ilasaro parentes. Horum caput in Calingiorum natione Mariaba fuit, superba appellatione; nam dominos omnium interpretantur: nec abhorrebat oppidi magnitudo, sex millia passuum circumitu complectens. Nec in potestatem Romanorum pervenit, inopia aquæ septimo die solvere obsidionem coactis. Præter hæc oppida, Nestum quoque, Magusum, et cum Tammaco Labeciam diruisse Gallus traditur, et, quo longissime processit, Caripeta. Sed quantum viribus superior erat, tantum eoque amplius morborum violentia infestabatur; a quibus ad postremum expulsus est: occupata pristini cultores receperunt. Gallus, quum tantum itinere bidui ab aromatifera abfuisset, ut ex captivis est cognitum, sexaginta diebus omne id spatium remensus est, quod fraude ductorum toto semestri vix confecerat. Nonis castris Negrana rediit; undecimis inde Septem puteos, a rebus

§ XXIV. Dio. — Strab. — Plin. VI, 28. — Tac. Annal. II, 43. — Pigh. Annal.

ipsis denominatum locum. Inde pacata exceperunt; vicus Chaalla deinde Malotha flumini adjacens: hinc per deserta et sitientia Negram itum, maritimum vicum ex Obodæ regno.

XXVI. Inde diebus undecim celeberrimum Ægypti *portum*, quem *Muris* appellant, tenuit. Inde Coptum; a Copto Alexandriam reliquias exercitus reduxit: nam morbo et fame, tum desperatione ac tædio, major pars interierat; in bello septem omnino desideratis. Hic annus sæpe ægrotantem Augustum decumano quasi morbo propemodum dejecit: omni certe spe salutis abjecta, magistratibus senatoribusque et equitum primoribus domum convocatis, testamentoque facto, annulum Agrippæ, Pisoni consuli rationarium imperii tradidit, quo numerum exercituum, et quid ubique caperet populus romanus, aut expenderet, conscripserat. Successorem nominavit neminem, admirantibus, qui Marcellum eam in spem educari conjecerant. Antonius autem Musa, quum destillationibus vitiatum jecur calidis fomentis non juvaretur, ancipitem rationem medendi necessario complexus, frigidis eum lavacris potionibusque, et multo lactucæ usu, restituit. Pro hoc merito multam hic Antonius et ab senatu, et ab Augusto pecuniam, cum immunitate, non sibi tantum, sed et aliis medicinam facientibus, in perpetuum decreta, abstulit.

XXVII. Ne tamen artis experimento nimium gloriaretur, non multo post Marcellus ab eodem Musa simili methodo curatus, in Baiano suo, intra duodevicesimum ætatis annum obiit. Hoc tam acerbum fatum, et prius quoque parum constans Marcelli valetudo, Plani cujusdam audaciæ colorem præbuit, se Octavia natum asserentis. Nam se, propter summam corporis imbecillitatem, ab eo, cui datus esset nutriendus, retentum, substituto suum in locum illius filio. Sed hæc diu post acciderunt. Tum vero publico funere, ad quod sexcenti lecti intra civitatem ierunt, ingenti

§ XXV. Dio. — Strab. — Plin. — § XXVI. Dio. — Strab. — Sueton. in Aug. cap. 28 et 81. — Vell. II, 93. — Plin. XIX, 8.

cum gloria pompaque elatum in Campo sepeliendum curavit Augustus; ejusque laudationem ipse peregit. Civitas ejus mortem vehementer doluit, quod affabilitatis et ingenuarum virtutum opinionem, frugalitate et continentia in illa ætate et opibus admirabili, haud exiguam sibi comparaverat. Sane ut Augustus eum populo commendaret, præter alias ingentes summas, quas ejus nomine insumpserat, paulo ante in ejus ædilitate celebrandos curaverat magnificentissimos ludos, quibus et eques romanus et matrona nobilis mimum egit; et quum æstas præfervida incidisset, velis inumbrarat forum, ut salubrius litigantes consisterent.

XXVIII. Memoriæ traditum est, Virgilio carminis sui partem aliquando recitante, quod Marcello sepulcrale magno operi inseruit, Augustum et Octaviam præ nimio fletu vix durasse, donec locus absolveretur. Ad leniendum deinde luctum, colendamque adolescentis memoriam, honores ei decreti, theatrumque jam cœptum a priori Cæsare, juxta Pietatis ædem, *Marcelli* appellatum; effigies etiam aurea, cum corona ex eodem metallo, facta, quæ ludis Romanis in medio magistratuum, qui ludos facerent, curuli sella poneretur. Cæterum recreatus e morbo Cæsar, testamentum suum in curiam illatum ne recitaret, reclamante senatu prohibitus est. Neminem imperii successorem a se relictum sciri volebat; quin aliquanto plus Agrippæ, quam Marcello, tributum; ut sibi de se permissum populus intelligeret, et tamen, si libertatem nollet, Agrippæ notas probatasque virtutes, quam spes incertas adolescentis, potiore loco habendas. Credo, post mortem Marcelli magnam ei curam fuisse placandi Agrippæ, cujus, Marcellum sibi putantis anteferri, patientiam desiderabat.

XXIX. In Syriam eum miserat, compositurum transmarinas provincias, ne Marcello, magnitudinem Agrippæ

§ XXVII. Serv. ad Virg. Æn. VI, v. 861. — Propert. Eleg. III, 18. — Tac. Annal. II, 41. — Sen. Consol. ad Marc. cap. 2. — Dio. — Val. Max. IX, 15. — Plin. XIX, 1. — § XXVIII. Dio. — Plin. VII, 36. — Plutarch in Marcello, cap. 54. — Sueton. in Aug. cap. 66.

II. Nec ignarus ille, talibus se testimoniis animi magnitudinem approbare, laudemque sine detrimento potentiæ consequi, bene de præcipuis eorum, quos expertus adversarios fuerat, et sentiebat, et loquebatur. Mediolani statua Bruti erat conspicuo loco posita; quam ex ære diligenter ac artificiose factam quum Augustus inspexisset, præteriit; moxque subsistens, multis audientibus vocari magistratus jussit, *animum se civitatis ab se alienum deprehendisse ex eo, quod hostem suum secum haberent.* Perterritis his, ut necessum erat, et pernegantibus, ac in mutuo intuitu defixis, converso ad statuam contracto vultu, « Hic ergo, in« quit, hostis noster non vobiscum est? » Tum vero impensius illis paventibus arridens laudavit Gallos, quod etiam infortunatis amici esse non desinerent; statuamque moveri loco prohibuit.

III. Idem studenti aliquando nepotum alicui superveniens, quum puer territus volumen Ciceronis, quod manu tenebat, veste tegeret, requisivit, inspectoque, magnam ejus partem stans evolvit; libro deinde reddito, « Doctus, « inquit, hic vir fuit, fili; doctus, et patriæ amans ». Ob has igitur æquissimi animi demonstrationes hoc anno senatus ei perpetuum tribunatum plebis decrevit; perpetuum proconsulare imperium, etiam in Urbe, neque renovandis auspiciis indigens; jusque referendi ad Patres, tametsi consul non esset, de uno aliquo negotio, quod ipse legisset, quoties senatus convocaretur.

IV. Ab his temporibus inolevit, principes romanos, et cæteris iis honoribus, et tribunitiæ potestatis titulo ac jure uti; quod et priori Cæsari decretum, Augustus omnium primus exercuerat, tribuni quidem nunquam usurpato nomine. Sed hæc neque per adulationem tributa videbantur: dignus erat, qui hæc consequeretur libera voluntate tribuentium, quos ubique tanquam liberos imperiique consortes tractare consueverat. Igitur et Teridaten induxit in curiam et Par-

§ II. Plutarch. Comparatione Dionis et Bruti. — § III. Plutarch. in Cic. cap. 62. — Dio.

thorum legatos, qui adhuc in Hispania agentem accesserant; neque prius cognitionem earum controversiarum, quam ab senatu mandaretur, suscepit. Exitus hic fuit, ut filium Phrahati sine pretio remitteret, captivos pro eo signaque militaria Crassi primo, deinde Antonii cladibus invicem recuperaturus. Teridaten dedi adversus fidem videri respondit; eidemque, donec apud Romanos esse vellet, alimenta liberaliter constituit.

V. Eodem anno viam ab Emerita Gades perductam, temporis illius verbis, quam meis explicare malo. Lapis est Emeritæ cum inscriptione : IMP. CÆS. DIVI. F. AVGVSTVS. PONT. MAX. COS. XI. TRIBVNIC. POTEST. X. IMP. VIII. ORBE. MARI. ET. TERRA. PACATO. TEMPLO. JANI. CLAVSO. ET. REP. P. R. OPTIMIS. LEGIBVS. ET. SANCTISSIMIS. INSTITVTIS REFORMATA. VIAM. SVPERIOR. COSS. TEMPORE. INCHOATAM. ET. MVLTIS. LOCIS. INTERMISSAM. PRO. DIGNITATE. IMPERII. P. R. LATIOREM. LONGIOREMQVE. GADEIS. VSQVE. PERDVXIT.

VI. Hæc ejus anni gesta servavit antiquitas; et quod novo exemplo C. Calpurnius, quum antea curulis ædilis fuisset, tum in demortui plebeii locum suffici passus est; quodque feriis bini singulis diebus præfecti fuerunt, et in his quidam puer. Anni intemperies his et proximis consulibus tanta fuit, ut vulgatis morbis magna vis hominum interiret: is casus Liviæ patrocinari visus est, quo minus verisimilis ea criminatio videretur, per quam aliqui Marcelli præmaturam mortem artibus ejus mulieris imputabant, amoliri conantis adolescentem, qui suorum filiorum obstaret incrementis. Prodigiis annumeratus intra Urbem lupus deprehensus; ignique aut tempestatibus afflicta ædificia; et quod auctu Tiberis pons sublicius fractus est, Urbsque sic inundata per triduum, ut navibus transiri posset.

VII. Idemque et sequenti anno factum, quo consules M. Claudius M. F. Marcellus Æserninus, L. Arruntius

§ IV. Justin. XLII, 5. — Dio, lib. LI et LIII. — Tac. Annal. III, 56, et ibi Lips. — Supra, CXII, 59, et CXVI, 8 et 33. — § V. Justin. — Grut. Inscript. p. CXLIX, 4. — § VI. Dio, lib. LIII.

haudquaquam æquis oculis adspicienti, contentionis occasio præberetur. Hoc ille pudendam ablegationem, et frigus Augusti esse interpretatus, ne nimium cupidus negotiorum videretur, legatis suis in Syriam missis, Mitylenen processit. Ibi hibernantem Herodes adiit, qui Cæsaream urbem recens condiderat, cum templo Romæ et Augusti, quo loco prius turris Stratonis steterat. Ob hoc, et quia etiam Agrippæ carus erat, nihil contra eum Gadarenis creditum; vinctique in potestatem ejus accusatores traditi. Augustus porro prætoriis comitiis decem iterum creari jussit, majore numero rempublicam indigere negans; octo enim solitis provinciis, duos ærario sufficere.

§ XXIX. Joseph. Antiq. Jud. XV, 13. — Vell. II, 89 et 93. — Plin. VII, 45. — Dio. — Sueton.

JOANNIS FREINSHEMII
SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM
LIBER CI
IN LOCUM LIBRI CXXXVI LIVIANI.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI TRICESIMI SEXTI.

Rhætia a Ti. Nerone et Druso, Cæsaris privignis, domita. Agrippa, Cæsaris gener, mortuus; et a Druso census actus est.

I. Hoc tempore Cæsar, sive continuationem tot consulatuum invidiosam putans, effectisque, in quæ tetenderat, inutilem, sive propter frequentes morbos otii cupidior, quum duodecimum designaretur, antea quoque reniti solitus, constanter abnuit, quo ad plures hic pervenire honor posset. Et quo magis hoc sentire crederetur, magistratu abdicato, in Albanum profectus est. L. Sestius suffectus, Publii filius, qui bello Philippensi proquæstore Bruto fuerat, ejusque ne tum quidem, licet damnatam vi triumvirali, memoriam laudibus et benigna recordatione, servandisque ejus imaginibus, atque ipsi quondam Augusto monstratis, recolere desinebat; unde et Augusto gloriæ fuit, honore potius, quam odio, dignam duxisse viri fidem et in amicitia constantiam.

§ I. U. C. 729; A. C. 23. — Sueton. in Aug. cap. 26. — Dio, lib. LIV. — Vell. II, 89. — Appian. B. Civ. lib. IV, p. 619.

II. Nec ignarus ille, talibus se testimoniis animi magnitudinem approbare, laudemque sine detrimento potentiæ consequi, bene de præcipuis eorum, quos expertus adversarios fuerat, et sentiebat, et loquebatur. Mediolani statua Bruti erat conspicuo loco posita; quam ex ære diligenter ac artificiose factam quum Augustus inspexisset, præteriit; moxque subsistens, multis audientibus vocari magistratus jussit, *animum se civitatis ab se alienum deprehendisse ex eo, quod hostem suum secum haberent.* Perterritis his, ut necessum erat, et pernegantibus, ac in mutuo intuitu defixis, converso ad statuam contracto vultu, « Hic ergo, inquit, hostis noster non vobiscum est? » Tum vero impensius illis paventibus arridens laudavit Gallos, quod etiam infortunatis amici esse non desinerent; statuamque moveri loco prohibuit.

III. Idem studenti aliquando nepotum alicui superveniens, quum puer territus volumen Ciceronis, quod manu tenebat, veste tegeret, requisivit, inspectoque, magnam ejus partem stans evolvit; libro deinde reddito, « Doctus, « inquit, hic vir fuit, fili; doctus, et patriæ amans ». Ob has igitur æquissimi animi demonstrationes hoc anno senatus ei perpetuum tribunatum plebis decrevit; perpetuum proconsulare imperium, etiam in Urbe, neque renovandis auspiciis indigens; jusque referendi ad Patres, tametsi consul non esset, de uno aliquo negotio, quod ipse legisset, quoties senatus convocaretur.

IV. Ab his temporibus inolevit, principes romanos, et cæteris iis honoribus, et tribunitiæ potestatis titulo ac jure uti; quod et priori Cæsari decretum, Augustus omnium primus exercuerat, tribuni quidem nunquam usurpato nomine. Sed hæc neque per adulationem tributa videbantur: dignus erat, qui hæc consequeretur libera voluntate tribuentium, quos ubique tanquam liberos imperiique consortes tractare consueverat. Igitur et Teridaten induxit in curiam et Par-

§ II. Plutarch. Comparatione Dionis et Bruti. — § III. Plutarch. in Cic. cap. 62. — Dio.

thorum legatos, qui adhuc in Hispania agentem accesserant; neque prius cognitionem earum controversiarum, quam ab senatu mandaretur, suscepit. Exitus hic fuit, ut filium Phrahati sine pretio remitteret, captivos pro eo signaque militaria Crassi primo, deinde Antonii cladibus invicem recuperaturus. Teridaten dedi adversus fidem videri respondit; eidemque, donec apud Romanos esse vellet, alimenta liberaliter constituit.

V. Eodem anno viam ab Emerita Gades perductam, temporis illius verbis, quam meis explicare malo. Lapis est Emeritæ cum inscriptione : IMP. CÆS. DIVI. F. AVGVSTVS. PONT. MAX. COS. XI. TRIBVNIC. POTEST. X. IMP. VIII. ORBE. MARI. ET. TERRA. PACATO. TEMPLO. JANI. CLAVSO. ET. REP. P. R. OPTIMIS. LEGIBVS. ET. SANCTISSIMIS. INSTITVTIS REFORMATA. VIAM. SVPERIOR. COSS. TEMPORE. INCHOATAM. ET. MVLTIS. LOCIS. INTERMISSAM. PRO. DIGNITATE. IMPERII. P. R. LATIOREM. LONGIOREMQVE. GADEIS. VSQVE. PERDVXIT.

VI. Hæc ejus anni gesta servavit antiquitas; et quod novo exemplo C. Calpurnius, quum antea curulis ædilis fuisset, tum in demortui plebeii locum suffici passus est; quodque feriis bini singulis diebus præfecti fuerunt, et in his quidam puer. Anni intemperies his et proximis consulibus tanta fuit, ut vulgatis morbis magna vis hominum interiret: is casus Liviæ patrocinari visus est, quo minus verisimilis ea criminatio videretur, per quam aliqui Marcelli præmaturam mortem artibus ejus mulieris imputabant, amoliri conantis adolescentem, qui suorum filiorum obstaret incrementis. Prodigiis annumeratus intra Urbem lupus deprehensus; ignique aut tempestatibus afflicta ædificia; et quod auctu Tiberis pons sublicius fractus est, Urbsque sic inundata per triduum, ut navibus transiri posset.

VII. Idemque et sequenti anno factum, quo consules M. Claudius M. F. Marcellus Æserninus, L. Arruntius

§ IV. Justin. XLII, 5. — Dio, lib. LI et LIII. — Tac. Annal. III, 56, et ibi Lips. — Supra, CXII, 59, et CXVI, 8 et 33. — § V. Justin. — Grut. Inscript. p. CXLIX, 4. — § VI. Dio, lib. LIII.

L. F. L. N. fuerunt. Tum etiam fulminibus præter alia statuæ in Pantheo ictæ, et Augusti simulacro hasta, quam manu tenebat, excussa. Fames deinde, ut solet, sequuta pestilentiam, quod ægris aut mortuis cultoribus arva squalebant, religionem injecit multitudini, merito sic laborare rempublicam, quod Augustum sine magistratu agere pateretur. Igitur, dictatorem dicendum, conclamant: ad curiam pergunt; Patres lege sublatam dictaturam causatos includunt, ni postulatis suis obsequerentur, incendium denunciantes. Mox ad ipsius fores profecti, cum quatuor et viginti fascibus, *uti dictaturam, et exemplo Pompeii curationem annonæ susciperet*, oraverunt. Ille quum constanter excusando parum moveret vulgus, scissa veste, ac nudo pectore, genu nixus deprecatus est.

VIII. Annonam, licet id quoque invitus, recepit curaturum; constituitque, ut ex prætoriis, qui sortiri provincias deberent, bini quotannis frumento dividundo præessent. Interim quæstori Ti. Neroni curandæ frumentariæ rei negotium datum. Nec dictaturam tantum abnuit Cæsar, sed censuram etiam perpetuam rogatus accipere noluit: statimque designavit alios, Paullum Æmilium L. F. M. N. Lepidum, L. Munacium Plancum, quorum alter proscriptus ipse fuerat, hic proscripti frater.

IX. Hi discordem censuram, parumque reipublicæ utilem egerunt; neque is honor postea cuiquam privatorum tributus est: ne principes quidem, ante Claudium Cæsarem, receperunt. Id significatum omine credidit vulgus, quod prima magistratus die tribunal, in quo censores consederant, fractum fuit. Augustus, quum Lepido vis atque industria, Planco propter vitam turpiter actam auctoritas censoria non inesset, plerasque magistratus ejus partes ipse obiit. Id quam fuerit necessarium, vel inde intelligas, quod L. Domitius Plancum censorem via sibi decedere ædilis coegit. Tum ergo collegia Augustus antiqua correxit, nova

§ VII. U. C. 730; A. C. 22. — Dio, lib. LIV. — § VIII. Vell. II, 89. — Sueton. in Aug. cap. 52. — Dio. — Val. Max. VI, 8.

sustulit; ludos curari a prætoribus jussit, sed ita, ut supra certam summam non liceret iis impendere; cætera e publico ærario depromerentur; nec munus gladiatorium injussu senatus, aut sæpius, quam bis, eodem anno, aut pluribus, quam sexaginta paribus, ederetur. Ædilibus curulibus ad arcenda incendia sexcentos attribuit servos. Equites romanos et feminas illustres scenicas operas facere vetuit.

X. Hæc quum usurparet summæ potestatis munia, cæteris adeo civilem se exhibuit, ut et amicis adesset in judicium vocatis, et adversariorum convicia patienter exciperet. Forte M. Primus, ob illatum in Macedoniæ proconsulatu Odrysiis bellum, causam dicens, modo mandatum id sibi ab Augusto, modo a Marcello, jaotabat. Ea re intellecta, sponte ad judicium Augustus venit, interrogantique prætori negavit se mandasse. Tum L. Varro Murena gravibus maledictis adortus Cæsarem, quum ad extremum adderet, « Tu vero, cujus « vocatu ades? » « Reipublicæ, respondit ». Hoc ejus factum dictumque collaudarunt Patres, eique decreverunt jus, quoties vellet, senatum cogendi: nec defuere tamen, qui non modo absolverent Primum suis sententiis, sed etiam qui perniciem Augusto machinarentur.

XI. Fannius Cæpio conspirationis auctor habebatur: inter socios et Murena nominatus est; fecitque fidem criminationi in homine, cætera non improbo, nimia dicendi libertas, quam in omnes promiscue sine modo stringebat. Igitur a Tiberio, Cæsaris privigno, lege majestatis apud judices postulati fugerunt; nihil aut causa, aut propinquorum potentia confisi. Nam Proculeius, Murenæ frater, et paterno in eum animo, tam carus erat Cæsari, ut de collocanda ei Julia deliberaret; et Mæcenas affinis in flagrantissima Cæsaris gratia, cujus ille et conjugem, sororem Murenæ, Terentillam adamabat. Hanc tamen aperuisse fratri creditum sibi a Mæcenate secretum compertæ conjurationis; eoque maturius fugisse reos Cæsar suspicatus, quum neque defuturos putaret, qui absolverent, si latere potuissent, le-

§ IX. Sueton. in Claud. cap. 16. — Dio. — Vell. II, 95.

gem tulit de his, qui judicium defugerent, uti hos damnari absentes fas esset, et in talibus causis judices palam suffragia ferrent. Id utilitatis publicæ causa, non a propria ira, fecisse Cæsarem, argumento fuit, quod sequitur.

XII. Quum aqua et igni reis interdictum esset, Cæpionem servus in cista detulit ad Tiberim; pervectumque Ostiam, in Laurentinum patris Cæpionis noctu perduxit. Inde clam pervenere Cumas, conscensoque navigio, tempestatibus ad Neapolin ejecti, quum proderentur, in ea urbe servus Cæpionem abscondit; exceptusque a centurione, nec vi, nec minis, ut dominum proderet, expugnari potuit. Hero tamen pietas ea non profuit, quin alterius servi scelere deprehensus, pœnas morte daret. In his duobus pater Cæpio liberrime animi sui judicium exercuit, manumisso fideli servo, proditore ad supplicium crucis per medium forum rapto, et titulum meriti palam præferente. Unde et ipse non inglorius, et celebrata sermonibus Augusti æquitas fuit, hæc omnia civili animo ferentis.

XIII. Neque dubitatur, quin etiam iniquissimis satisfacturus fuerit; nisi mox in judicio Castricii, per quem de conjuratione cognoverat, exorato coram judicibus accusatore, reum eripuisset. Etiam Murena deprehensus periit: cui Athenæus philosophus, Romam deductus, quum fugæ tantum, non etiam sceleris, socius fuisse videretur, ab Cæsare dimissus est. Eodem tempore, Cyprum et Narbonensem Galliam, pacatas jam provincias, populo restituit Cæsar; et ex eo proconsules in has missi. Tum et ædem Jovis Tonantis in Capitolio, marmoreis ex solida gleba parietibus structam, dedicavit, bello Cantabrico votam, quum per nocturnum iter lecticam ejus fulgur perstrinxisset, servumque prælucentem exanimasset. Tum quoque inter ipsa sacra tonuisse memorant; oblatumque postea somnium ei, Jovem Capitolinum queri visum, quod cultores ab se abdu-

§ XI. Vell. II, 91. — Dio. — Sueton. in Aug. c. 66, 69, et Tib. c. 8. — Tacit. Annal. IV, 39. — Horat. Carm. II, 2. — § XII. Macrob. Saturnal. I, 11. — Sueton. in Aug. c. 56.

cerentur. Nam propter nominis et formæ novitatem, et quod nobilissimum Leocræ opus præstantia tam artificis, quam dedicantis, commendabatur, præterea fanum illud adscendentibus in Capitolium proximum erat; ab omnibus frequentari Tonans ille cœperat.

XIV. Ipse visus est respondere Capitolino, *Tonantem ei pro janitore appositum*. Orto igitur die, somnia neque sua, neque aliorum de se negligere solitus, tintinnabulis fastigium ædis Tonantis redimivit; quibus uti janitores consueverant, noctu præsertim, si quid forte significandum dominis incidisset. Sub id tempus iterum mota est Hispania, defectione Asturum, quos Carisius fastu et crudelitate, tum Asturum imitatio Cantabros ad arma egerat. Cantabris C. Furnius erat impositus : hunc ii tanquam rerum suarum rudem spernebant. Sed in ipso opere longe alius apparuit, et per eum maxime, nam et Carisio suppetias tulerat, utraque natio jugum recepit. Cantabrorum tamen plerique, libertatis desperatione, mortem sibi consciverunt. Mitius aliquanto genus Astures, simul ab obsidione loci, quem adorti fuerunt, rejectos C. Furnius prælio vicit, in deditionem venerunt.

XV. Eodem anno in Æthiopiam primum signa romana penetrarunt, his causis. Dum partem copiarum Ælius Gallus Arabico bello occupat, Æthiopes, spretis, quæ in Ægypto remanserant, castra cohortium Syene constituta subito adventu expugnarunt. Pari velocitate deinde Elephantina ac Philis potiti, captos in servitutem redegerant, statuis Cæsaris ubique dejectis. Igitur Petronius cum peditatu minus decem millium, equitibus octingentis accurrens, triginta hominum millia fugere ipsa adventus sui fama coegit. Ipse sequutus ad Pselcham, oppidum Æthiopiæ, legatos res repetitum misit. Illi, se a nomarchis lacessitos justa piaque arma corripuisse, responderunt. Vicissim Petronius, Cæsarem esse dominum regionis, nomarchas non esse, regerens,

§ XIII. Vell. — Strab. lib. XIV, p. 670. — Sueton. in Aug. c. 29 et 91. — Plin. XXXVI, 6 et 8. — § XIV. Flor. IV, 12. — Dio.

tridui spatium petentibus ad deliberandum dedit. Pervenit tamen res ad pugnam, sed propter imperitiam et instruendi, et inepta arma hostium, facilis victoriæ. Scuta ingentia ferentes e crudo bovis corio, securibus alii aut contis rem gerebant, rari gladiis.

XVI. Nec eumdem omnes locum fuga petierunt. Pauci in deserta abdiderunt sese; plures vicinum oppidum accepit; fuerunt, qui in proximam insulam nando trajicerent, quod ea parte propter velocitatem amnis minime multi crocodili erant. In his duces etiam fuerunt reginæ Candaces, quæ virili animo mulier Æthiopibus tum imperabat, altero oculo capta. Hos in potestatem statim redactos (nam ratibus et quibusdam navigiis partem armatorum transjecerat) Alexandriam misit. Nec Pselcha moram fecit, tantaque multitudo captivorum fuit, ut addita numero interfectorum, paucos ex illo exercitu evasisse constaret. Ab hoc oppido, per arenæ cumulos, qui Cambysis copias intexerant, profectus, Premnin munitam situ urbem ex itinere oppugnatam cepit. Inde præter Aboccin, Phthurin, Canbusin, Attenam, Stadisin, ubi Nilus maximo cum fragore se præcipitans auditum accolis auferre dicitur, captis, quæ memoravimus, oppidis, Napata perventum.

XVII. Regia Candaces hæc erat; et ipsa propinquo se castello tenens, legatos de pace misit, captis ad Syenen hominibus statuisque restitutis: nec ideo minus filio reginæ puero Napatis profugiente, capta urbs ac diruta. Jam circiter nongenta passuum millia processum ab Syene fuerat; igitur intellecto, ulteriora propter arenam vix adiri posse, cum præda recessit Romanus, relicto Premni præsidio, quod oppidum diligentius permuniverat, copiisque, quantum viris quadringentis in biennium sufficerent, instruxerat. Captivorum major pars Alexandriæ vendita; mille delectos ad Cæsarem Petronius misit, tum recens e Cantabris reversum, cæteri morbo interierunt ex peregrini cæli impatientia. Dum

§ XV. Strab. lib. XVII, p. 820. — Dio. — § XVI. Dio. — Plin. VI, 29. — Strabo.

ad hunc modum præmiis victoriæ Romanus perfruitur, Candacen, numerosissimo exercitu coacto præsidium oppugnaturam, summa celeritate usus antevertit; ipse Premnin ingressus, cum multo rerum necessariarum apparatu.

XVIII. Quod ubi erat factum, Candace, desperans armis, legatos iterum misit, qui Cæsarem adire jussi, nec quis esset Cæsar, nec ubi esset, scire se responderunt. Idcirco datis ducibus ad Augustum deducti, facilem ad desideria sua repererunt; isque tributum etiam, quod erat imperatum, remisit. In Samo tum hibernabat Cæsar, ad obeundam imperii partem Urbe profectus. Illa peregrinatione patuit, quam necessaria Romanis potestas unius esset, libertatem ultra ferre nescientibus. Vix in Siciliam Cæsar transmiserat, quum Romæ consularibus comitiis tanto ambitu certatum est, ut parum a tumultu res abesset. M. Lollius jam inierat, gerebatque solus; quod Augusto servari locum populus voluerat.

XIX. Postquam ab illo non suscipi consulatum innotuit, studia candidatorum miris certaminibus exarsere. Q. Lepidus, L. Silanus petebant, ea magnitudine et vehementia factionum, ut acciri Cæsarem prudentissimo cuique placeret. Ille competitores evocare in Siciliam maluit; castigatosque verbis, et abesse, dum comitia peragerentur, jubens, dimisit. Ne sic quidem satis quietæ res fuere; postque multas turbas vix creari consul Q. Lepidus potuit. Ergo Cæsar, nec passurus talia, nec soli vacaturus Romæ, quum in tam diffuso imperio sæpe adeundæ provinciæ essent, cum Mæcenate deliberavit, *utrumne M. Agrippam, quo plus ei ad tantum regendum populum auctoritatis esset, data in matrimonium filia, Urbi præficeret?* quo tempore responsum a Mæcenate Cæsari ferunt, « Tantum jam Agrippam fecisti, « ut aut gener habendus sit, aut occidendus ». Id consilium quum dedisset, excivit Agrippam ab Asia Cæsar, misitque Romam, dimissa Marcella Juliam ducere jussum, Urbisque curam capessere. Habeo auctores, Marcellæ matrem Octa-

§ XVII. Dio. — Strab. — Plin. — § XVIII. U. C. 731; A. C. 21. — Dio. — § XIX. Plutarch. in Anton. cap. 90. — Tac. Ann. IV, 40.

viam id consilium dedisse Cæsari, quum videret anxie cogitantem, quemnam amicorum tanta conditione attolleret.

XX. Eadem filiam, ab Agrippa dimissam, Iulo Antonio M. F. collocavit. Cæterum minime fefellit Cæsarem opinio: motus urbanos Agrippa mature composuit; præfectum Urbi Latinarum causa, quum ea quoque de re certamina exorta non quiescerent, creari vetuit; ægyptia sacra, iterum in Urbem dissimulanter introducta, ultra quingentos passus submovit. Cæsar interim, constitutis Siciliæ rebus, et Syracusis aliisque civitatibus coloniæ romanæ jure concesso, in Græciam trajectus, Lacedæmoniis, quod Liviam suam, quo tempore cum viro ex Italia profugerat, hospitaliter habuissent, de quatuor et viginti Eleutherolaconum oppidis, Cythera cum aliis quinque dedit; principes civitatis cœnæ suæ adhibuit. Atheniensibus contra, propter Antonii favorem, Æginam ac Eretriam ademit; interdicto etiam, ne jus civitatis suæ cuiquam venderent.

XXI. Eam sibi calamitatem fuisse significatam prodigio, Athenienses putavere, quod Minervæ stans in arce simulacrum, ab Oriente se ad Occidentem converterat, sanguinemque exspuerat. His aliisque rebus ita confectis, in Samo hiemem exegit Cæsar. Romæ pontem Fabricium refectum a L. Fabricio C. F. curatore viarum, Q. Lepidus M. F. M. Lollius M. F. coss. ex SC. probaverunt; et L. Sempronius L. F. L. N. Atratinus proconsule ex Africa IV idus oct. triumphavit. Jam M. Apuleius Sex. F. P. Silius P. F. Nerva consules erant, quum Samo progressus Cæsar Asiam ac Bithyniam et Syriam invisit. Quanquam enim hæ populi provinciæ dicebantur, non minori curæ erant omnium principi, atque animo regis omnia complectenti.

XXII. His etiam locis, ut meriti quique videbantur, his beneficia dedit, aliis injunxit majora prioribus onera: Trallianos, terræ motu graviter afflictos, gymnasio partibusque aliis ea peste dirutis, pecnnia juvit; itemque Laodicenos e

§ XX. Plutarch. — Dio. — Pausan. III, 21. — § XXI. Dio. — Pigh. Annal. — Fasti Capitol.

Phrygia; pro quibus Thyatirenisque et Chiis senatum Tiberius erat deprecatus. Contra Cyzicenis Tyriisque ac Sidoniis adempta libertas : his ob continuas seditiones; Cyziceni cives romanos flagris ceciderant. Profectio Cæsaris ad eos imperii finès Phrahati suspicionem injecerat, ne propter neglecta pacta bello peteretur. Igitur aquilas et signa militaria, captivosque, præter paucos, qui pudore sibi consciverant necem, aut in Parthis alicubi se occultaverant, ad Tiberium remisit. Major ea lætitia Augusto fuit, res olim amissas citra certamen, sola nominis sui magnitudine recipienti, quam si bello Parthiam superasset. Auctum dein decus, ultro filios suos nepotesque mittente Barbaro, ac his obsidibus firmante amicitiæ fidem. Constat tamen, id magis suorum metu, quam romanæ potentiæ, fecisse, ne Parthis ex Arsacidarum regia stirpe (cui uni erant addictissimi) quemquam relinqueret, quem regem adversus se creare possent. Vocato igitur in colloquium Tiberio, qui tum Syriæ et provinciis Orientis præerat, Sarospadem, Cerospadem, Phrahatem, et Vononem, legitimo matrimonio genitos, cum duabus horum uxoribus, filiis quatuor tradidit; quos regio cultu deinceps Augustus, et post hunc Tiberius, Romæ habuerunt.

XXIII. Hæc igitur, sed maxime signa recepta, variis lætitiæ testimoniis celebrata, nummis quoque transmissa ad posteros memoria; quorum nunc quoque supersunt multi. Romæ supplicationes decretæ diis; ovatio Cæsari, currusque triumphalis : mox et templum Marti structum, inque eo, tanquam ad exemplum Feretrii Jovis, affixa signa recepta cum Parthicis spoliis. *Bis Ultorem* cognominari placuit, quod jam erat Martis Ultoris ædes, quam bello Philippensi, pro ultione paterna suscepto, voverat: sed hæc postea facta. Tum vero quum viarum curator constitutus Cæsar, duos e prætoriis cum binis lictoribus præfecisset; ab his opera multa

§ XXII. Euseb. Chron. — Dio. — Justin. XLII, 5. — Sueton. in Aug. cap. 21. — Vell. II, 91 et 94. — Strab. lib. VI, p. 288, et lib. XVI, p. 748. — Hor. Carm. III, 5. — Eutrop. lib. VII. — Liv. Epit. CXXXIX. — Tac. Ann. II, 1. — Cassiod. Chron.

facta, aut refecta sunt, in quibus et milliarium aureum nominatur. Sub idem tempus, quum Julia Caium Agrippam peperisset, inter alia natalem ejus stato sacrificio quotannis colendum Patres censuerunt.

XXIV. Augusti quoque natali Circenses et venationem privato sumptu ædiles ediderunt. Interim Cæsar paci ornandæ, procul ablegata bellandi cupidine, provincias secundum leges et jura constituit, liberas civitates amicosque reges suis institutis uti permisit; atque, hoc sibi consilium manere, senatui quoque scripsit. Jamblicho, et Tarcondimoti filiis, patrum nomina referentibus, quas in Cilicia et Arabia regiones illi habuerant, reddidit; nisi quod maritima quædam Ciliciæ donavit Archelao, cui et Minorem Armeniam concesserat, post mortem Medi Artavasdis, cujus in potestate regnum istud fuerat.

XXV. Nec Herodes sibi defuit, quin commoditate temporis, et Augusti amicitia ad regnum augendum uteretur. Gadarenos accusatores suos ab Agrippa sibi traditos impune dimiserat. Id beneficium, quum animos eorum implere amore tam benigni regis debuisset, incitamento fuit, ut iterum auderent de eodem apud Cæsarem queri. Zenodorus his aderat, inter Galilæam et Trachonitidem haud parvæ regionis tetrarcha. Semel auditi delatores, quum purgationem regis accipi viderent, metu, ne iterum dediti crudelissimum experirentur, noctu semetipsos interfecerunt. Zenodorus Antiochiæ, ruptis morbo aut casu visceribus, effudit spiritum: ditionem ejus Herodes dono Cæsaris accepit, et ob hæc merita ei templum in eadem illa regione posuit. Commagenes regnum Mithridati tradidit Cæsar, puero adhuc, quia patrem ejus Antiochus occiderat. Artaxias, Majoris Armeniæ rex, qui Parthorum opibus steterat, his Cæsari de Armenia concedentibus, factioni suorum resistere non potuit, fratrem ejus minorem natu Tigranem ad regnum vocantium, quem, Alexandria capta, Cæsar Romam

§ XXIII. Dio. — Torrent. in Sueton. Aug. cap. 21 et 29. — Ovid. Fast. lib. V, v. 595. — § XXIV. U. C. 732; A. C. 20. — Joseph. Ant. Jud. XV, 13.

adduxerat. Igitur Cæsar privigno suo Tiberio Neroni negotium id permisit, Archelao quoque monito, ut adjuvaret. Sed priusquam hi quidquam molirentur, Artaxias dolo propinquorum occisus est. Tiberius Tigrani vacuam possessionem regni tradidit, diademate pro tribunali imposito. Supplicationes, ob hæc decretæ, spes adolescentis inflarunt, quas nuper, dum in Syriam exercitum per Macedoniam ducit, apud Philippos conceperat; quum ara, quondam ab Antonio victricibus in castris posita, adolente nemine, subitis ignibus colluxisset. Jamque crescendi facultatem et vitricus dabat, legionibus provinciisque præficiens, et relicta per aliquot annos Orientis cura: quo tempore et Tigranes, Armeniæ rex, et liberi ejus, quum in regnum atque matrimonium ægyptio more sociati essent, interierant. Tum jussu Augusti Tiberius Artavasden imposuit; sed ipse quoque paulo post dejectus est, non sine clade romana. Cæterum hæc postmodum acciderunt.

XXVI. Tum vero Augustus, ex Oriente reversus, iterum hibernavit Sami, libertatemque velut in mercedem hospitii Samiis dedit. Nec ibi per segne otium traductum tempus est, multarum nationum regulis eo legatisve confluentibus. Tanta enim majestas Cæsaris fuit, ut Scythæ, Garamantes et Bactriani oratores de fœdere mitterent. Sed præ cæteris Indica celebrata legatio est, a Pandione missa et Poro regibus; quorum alter utique prius in extremum usque Occidentem amicitiæ petendæ causa ad Augustum, in Hispania belligerantem, legaverat. Nicolaus Damascenus, qui, se hos vidisse Antiochiæ, scribit, tres tantum pervenisse auctor est, cæteris in itinere mortuis: plurium enim mentio fiebat in literis, quas græco sermone scriptas attulerant in hunc sensum: *a Poro scribi; qui, tametsi regibus sexcentis im-*

§ XXV. Dio. — Joseph. Antiq. Jud. XV, 5. — Strab. lib. XVII, p. 821. — Tac. Ann. II, 3. — Supra, CXXXIII, 64. — Sueton. in Tib. c. 9 et 14. — Euseb. Chron. — Vell. II, 94. — § XXVI. Flor. IV, 12. — Strab. lib. XV, p. 686 et 719. — Euseb. et ibi Scalig. — Auct. de Vir. ill. — Sueton. in Aug. cap. 21. — Eutrop. lib. VII. — Oros. VI, 21.

peret, plurimi amicitiam faciat Cæsaris, transitum daturus ei, quocumque pergat, et adjuturus in quolibet justo negotio.

XXVII. Dona quoque per octo servos præter pubem nudos et odoribus conspersos, quæ vocant *diapasmata*, obtulerunt. Hermam, sive hominem sine brachiis genitum, qui pedibus tendebat arcum, emittebat sagittas, tuba canebat; qualia nostra ætate sæpe, et his difficiliora vidimus, Dio vix fide digna judicavit. Fuit inter munera et tigris, tum primum Romanis, et, sicut existimat Dio, Græcis etiam conspecta; et vipera immodicæ magnitudinis, cum angue quinquaginta cubitorum, et testudine fluviatili in tres cubitos porrecta; perdixque vulture major. Gemmas insuper et margaritas et elephantos dono dederunt. Sed præ omnibus longinquitatem itineris imputabant, quod vix quadriennio confecissent. His domum repetentibus, apud Augustum Zarmanus Chegan permansit unus Indiæ sapientum, spectaculum Cæsari exhibiturus, quale Calanus olim Alexandro.

XXVIII. Quum enim Athenas ventum esset, initiari sacris, quanquam, ut aiunt, alieno tempore, voluit; votoque potitus, quum, *se rebus secundis semper usum, priusquam adversæ succederent abiturum vita*, testaretur, nudo unctoque corpore ridens in rogum insiluit. Sepulcrum ei structum est Athenis, nomenque adscriptum genusque mortis, adjecto, *Indum ex Bargosa* fuisse : quæ si ea est, quam auctores alii *Barigarzam* appellarunt, in litore Calecutiensi, non procul ostiis Indi, quærenda creditur. Jam consul in Urbe C. Sentius C. F. Saturninus, quod itidem, ut superiore anno erat factum, Augusto reservabatur locus, solus gerebat, fortiter sane et constanter.

XXIX. Nam et publicanorum fraude coercita, pecunias publicas in ærarium retulit, et comitiis quæstorum, quos indignos judicabat, profiteri vetuit; et perseverantibus, consularem vindictam, si in Campum descendissent, interminatus est. Consularibus comitiis major etiam moles fuit,

§ XXVII. Dio. — Strab. — Plin. VIII, 17. — Sueton. in Aug. cap. 43. — Flor. — § XXVIII. U. C. 733; A. C. 19. — Dio. — Strab. — Ptolem. lib. VII, 1. — Vell. II, 92.

postquam Augustum nolle fieri, tum quoque renuntiatum est. Seditiones etiam et cædes factæ, præcipua Rufi Egnatii violentia, qui favore populi subnixus, quanquam vetante Sentio, profiteri perseveravit. Tum pari veteribus consulibus animo juravit Sentius, *si quidem suffragiis populi consul factus esset Egnatius, non renuntiaturum*. Quum finis pugnandi non fieret, senatus præsidium consuli decrevit; eoque repudiante, miserunt ad Augustum legatos, binis additis lictoribus.

XXX. Ille, superioris anni consilio non posse sanari præsentia, putans, Q. Lucretium, qui in numero legatorum erat, quanquam in triumviratu proscriptum, consulem designavit, et ipse quamprimum ire Romam constituit. Advenienti decreta multa: nihil acceptum, præter aram Fortunæ Reduci, et anniversarium eo die sacrum, sub *Augustaliorum* vocabulo, cum ludis solennibus. Pugnabat tamen senatus populusque romanus, ut obviam iri pateretur; idcirco declinaturus hanc molestiam, ne se et populum inquietaret, noctu ingressus est.

XXXI. Postridie, quum de rebus in Oriente gestis referret, prætoria insignia Ti. Neroni decernenda curavit; Druso, uti celerius quinquennio, quam sineretur legibus, honores peteret. Ipsi deinde, postquam sibi displicere significabat, quæ absente se per seditiones, et reverso per metum acta erant, præfecturam ei morum cum censoria potestate detulerunt in quinquennium; consulare jus in perpetuum, cum fascibus duodecim, et sella curuli in medio consulum. Censoriam deinde potestatem in perpetuum accepit; quam antea quoque certum ad tempus habuisse constat ex actis ejus, censu præsertim, quem hoc jure egisse in sexto consulatu suo retulimus. Mox etiam legum emendandarum ferendarumque arbitrium senatus ei dedit, in eas et jurare paratus. Jusjurandum remisit Cæsar, servaturos existimans ultro, quæ placuissent; cætera

§ XXIX. Dio. — § XXX. Dio. — Val. Max. VI, 7. — Appian. B. Civ. lib. IV, p. 615. — Cassiod. Chron. — Sueton. in Aug. cap. 53.

mutaturos esse, simul possent, etiamsi sexcentis sacramentis adigerentur.

XXXII. Dum ista fiunt, ædilis, excusatione paupertatis usus, ultro abdicavit. Virgilius, vatum romanorum maximus, Augusto et Mæcenate heredibus, decessit, anno vitæ primo et quinquagesimo. Jusserat is testamento cremari Æneidem suam, quod ei summam admovere manum nequivisset. Vetuit Augustus, licet legum alias servantissimus, ne pulcherrimus nobilissimi ingenii fœtus interiret. Sepultus est Neapoli: apud Tarentum exspiraverat. Sub hoc tempus Agrippa, qui rebus urbanis interea præfuerat, in Gallias missus est, discordia principum, et Germanorum incursionibus laborantes.

XXXIII. His celeriter pacatis, in Hispaniam transiit, Cantabrorum ferocia denuo turbatam: magnus enim numerus sub hasta venditorum, interfectis dominis, in patriam redierant, superstitesque popularium ad arma hortati, castella quædam communiverant. Tantus erat immanis populi terror, ut Agrippa negotium habuerit in coercendis confirmandisque militibus, qui expeditionem metu detrectabant. Neque levius, quam pro opinione, bellum fuit. Multa, dum apud Romanos serviebant, viderant Barbari, quorum adversus hostem usus esset: hac peritia, et quia victos nullum non supplicium exspectare norant, plurimum et detrimenti Romanis intulerunt, et igominiæ, cujus etiam causa legionem, quæ vocabatur Augusta, hoc uti cognomine Agrippa prohibuit.

XXXIV. Sed viribus immensum superior, non ante destitit, quam, juventute propemodum omni occisa Cantabrorum, cæteros, armis ademptis, ex montibus in plana deduceret. Nec tamen ob hæc gesta aut scripsit senatui, aut triumphum, licet auctore Cæsare decretum, duxit; modestiam, sicut assueverat, servare pergens, cujus et aliud

§ XXXI. Sueton. in Aug. c. 27. — Supra, CXXXIV, 80. — § XXXII. Euseb. Chron. — Auct. vitæ Virg. — Plin. VII, 30. — Macrob. Sat. lib. I, c. 24. — § XXXIII. Dio. — Flor. IV, 12.

experimentum eodem tempore dedit, quum sententiam consul de fratre rogaret, censere recusans. Idem etiam virginem aquam, in agro Lucullano conceptam, privato sumptu induxit in Urbem, Augustam vocans: quod adeo gratum Cæsari fuit, ut in penuria vini, quum populus valde vociferaretur, *satis* dixerit *provisum a genero suo Agrippa, perductis pluribus aquis, ne homines sitirent.*

XXXV. Talis igitur Agrippa fuit: cæterorum plerique ob res haudquaquam huic comparandas, latrociniis forte compressis, aut seditionibus compositis civitatum, et petierunt triumphos, et impetrarunt. Nec enim parcus in his Cæsar erat, quem super triginta ducibus justos triumphos, et aliquanto pluribus triumphalia ornamenta decernenda curasse, invenio; quanquam ex plerorumque gestis Imperator vocatus non esset. L. tamen Cornelii Balbi P. F. non expers meritorum triumphus fuit; quem proconsule duxit ex Africa VI kal. april. victis Garamantibus, quos nulla dum romana arma perculerant. Nec cum hominibus modo, sed magis cum siti dimicandum fuit; quod putei arenis injectis occultabantur. Nec ideo minus Phazaniorum et Garamantum oppida plurima capta, quorum nobilissimum Debris, ob fontem miræ naturæ, et caput gentis Garama.

XXXVI. Nec triumphatæ tantum nationis, sed etiam triumphantis novitas illustriorem hunc ei titulum fecit. Gadibus natus, civitatem romanam cum majore Balbo patruo suo acceperat: nec quemquam ad ea tempora triumphasse, nisi Romanum natum, meminerant. Ex kal. jul. ejus anni M. Vinicius consulatum gessit; cæteri, nam haud dubie suffecti plures fuerunt, ignorantur. At sequens annus, quo duo Cornelii Lentuli, Publius P. F. et Cnæus L. F. consulatum gesserunt, Agrippam propemodum in par Cæsari fastigium receptum ab ipso vidit: quippe Augustus in optimo proposito reformandæ reipublicæ insidias timens, ut ab his esset ostentatione parati vindicis tutior, Agrippam tribu-

§ XXXIV. Plin. XXXI, 3. — Front. de Aquæduct. — Sueton. in Aug. cap. 42. — Dio. — § XXXV. Sueton. in Aug. cap. 38. — Fasti Capit.

nitiæ potestatis collegam declaravit in quinquennium: tot enim annos sufficere dictitabat; quum eamdem potestatem per decennium jam tenuisset; et elapso hoc quoque quinquennio, in aliud decennium esset accepturus.

XXXVII. Tum autem ingentibus curis districtus, quemadmodum citra periculum repurgare curiam posset, cum Agrippa agitabat: nam et numerum justo putabat ampliorem esse, et non tantum infamia vitiorum obrutos, sed etiam adulatione onerosos, oderat. At erat res offensionum plena; nemo enim, sicut factum erat prius, sponte cedebat; et tot simul senatu movendorum invidiam sustinere, nisi pluribus sociis, cunctabatur. Tandem ea ratio placuit, ut ex omnibus triginta viros optimos ipse deligeret juratus; qui deinde jurati et ipsi scriberent in tabella seorsim singuli quinque aliorum nomina, quos dignos eo ordine censerent; ne tamen inter eos necessarius quisquam scribentis esset. Hoc ubi factum est, ex singulis quinariis unum sorte duxit, qui et senator esset, et alios quinque, iisdem, ut priores illi, legibus in tabella nominaret.

XXXVIII. Et oportuerat quidem triginta esse, tum qui primi tabellas acceperant, tum etiam qui sorte fuerant educti; sed quum ex utroque numero peregre abessent, alii delecti sunt, qui eorum vicem fungerentur. Hoc quum ad aliquot dies factum esset, suspicione fraudis motus Cæsar, neque tabulas ultra penes quæstores esse passus, neque sorte usus est; sed suo ac Agrippæ judicio cæteros allegit, donec sexcenti efficerentur. Trecentos maluisset, ut veteris reipublicæ species redderetur: sed non audebat tot offendere, bonis quoque in metum adducendis, si plures multo expungerentur, quam manerent. Sic quoque caveri non potuit, quin aliqua parum commode fierent. Livineius certe Regulus, scissa in senatu veste, cicatrices ostentans, et stipendia sua exponens, magna cum invidia questus est, *se moveri senatu, quum filius suus et alii, quibus se præstare non dubitabat, allegantur.*

§ XXXVI. U. C. 734; A. C. 18. — Solin. cap. 31. — Pigh. Ann. — Vell. II, 90. — Tac. Ann. III, 56.

XXXIX. At Aurunculeius Pætus veniam *exeundi ordinis, locumque suum patri*, qui removebatur, oravit. Itaque diligentius inspectæ sunt tabulæ; motisque iterum aliis, alii substituti. Tum etiam, quia nonnulli causis non improbabilibus injuria se remotos querebantur, locum his inter senatores ludis epulisque in veste senatoria, et recuperandi ordinis causa honores petere concessit Cæsar : ita plerique horum iterum in senatum allecti ; cæteri medio quodam inter populum Patresque loco ætatem exegerunt. Erat omnino ea res, quæ multorum animos ad cujuslibet facinoris audaciam exasperaret : eo promptius creditum, Augustum et Agrippam insidiis peti, arguentibus ; interfectique sunt nonnulli, quorum et M. Egnatius Rufus fuit, cujus de vanitate supra narravimus.

XL. Exciverant hæc pericula curam senatus ; multaque prolata, quæ ad salutem Augusti protegendam provideri opus esset. Inter quæ quum forte jactaretur, *excubias ei constituendas Patrum, quas sua quisque vice obirent*, Antistius Labeo, non magis studiorum claritudine, quam incorrupta libertate celebratus, se *quidem somnolentiorem esse*, dixit, *et ad excubias agendas ineptum*. Sed Augustus, gnaviter urgens cœpta, coercendo ambitu sanxit, *ut, qui pecuniam magistratus adipiscendi causa dedisset, promisisset, ejus magistratus petitione in quinquennium arceretur*. Majori cura ingenuorum civium augendo numero studuit, præmiis in maritos et patres adauctis, et majoribus pœnis vexato cælibatu, postquam priorum legum sanctiones spernebantur.

XLI. Et quando plures mulieribus mares erant, etiam libertinas permisit duci, præterquam senatoribus. Hæc negotia dum tractantur, senatores quidam de matronarum atque juvenum reprimenda immodestia Cæsarem interpellarunt, quando propter hanc etiam pauciora matrimonia contraherentur. Ipse, suggillari putans, quod multorum uxores corrumperet, hanc quidem sollicitudinem declina-

§ XXXIX. Sueton. in Aug. cap. 35. — Dio. — § XL. Vell. II, 91. — Sueton. in Aug. cap. 19. — Tac. Ann. I, 10; III, 75.

bat; *quod fieri potuisset, provisum* inquiens, *non autem posse omnia pari accuratione constitui* : urgentibus dein, *suam cuique conjugem domesticis præceptis formandam esse*, respondit; *quemadmodum ipse moneret Liviam suam*. His excitata potius, quam repressa, quorumdam improbitas, orare non destitit, priusquam in hanc rem Cæsar quædam dissereret, de cultu uxoris suæ, egressibusque ejus et comitatu, quibus illa profecto rebus laudabatur.

XLII. Estque nota, sed memorabilis fabula, quum aliquando in spectaculo gladiatorum Livia gravibus viris, Julia luxuriosæ juventutis grege cinctæ consedissent, scripto hanc admonitam a patre, « Videret, quantum inter duas « principes feminas interesset ». Quum autem censoriam exercenti potestatem oblatus esset adolescens, qui prius adulterio cognitam duxerat; diu æstuans, quum nec negligere facinus, nec punire auderet, tandem infit : « Talia « multa nobis atrocia et pudenda civiles dissensiones attu« lerunt oblivione sepelienda; sed in posterum prospicia« mus, ne tale quid eveniat ». At quum quidam infantes adhuc puellas desponderent, et præmia nihilominus maritorum ferrent, rem opusque non præstarent, minores decennibus puellas desponderi vetuit; quo intra biennium (quæ legitima nubendi his ætas) ducerentur. Hæc omnia lege Julia maritandis ordinibus comprehensa.

XLIII. Proxima frumenti populo dividundi cura fuit, institutumque, ut magistratus nominarent singulos, qui ante triennium minimum prætura functi essent; et ex eo numero sorte deligerentur quatuor, per quos frumentum plebi daretur, additis binis lictoribus, servorumque publicorum, et scribarum ac librariorum, accensorumque et præconum ministeriis. Per hos sæpe levissimo, interdum nullo pretio, menstrua fiebat frumentatio, ut in orbem ad omnes hæc cura rediret : nam Augustus, quum ter in annum quater-

§ XLI. Tac. Ann. III, 25. — Sueton. in Aug. cap. 34 et 69. — Dio. — Lips. in Tac. lib. III. — § XLII. Dio. — Lips. — Sueton. in Aug. cap. 34. — Macrob. Sat. II, 5.

num mensium tesseras dare constituisset, ne frequentius a negotiis homines avocarentur, plebi veterem consuetudinem desideranti cesserat. Alia quoque sub id tempus constituta; ne plus uno feriarum Latinarum causa quotannis præfectus Urbis fieret; Sibyllini libri, vetustate exolescentes, ab sacerdotibus describerentur, ne quis alius eos inspiceret.

XLIV. Honores petere permisit omnibus, qui legibus non prohiberentur, haberentque senatorium censum, quem prius quadringentis sestertiis definierat, deinde auxit ad sestertium decies; et utroque tempore pauperibus, sed honestis viris, quod eo minus habebant, dono dedit. Prætoribus indulsit, ut in ludos triplum ejus, quod a publico præbebatur, insumere liceret volentibus. His ac similibus gratiam apud hos etiam iniit, quos priorum aliquot legum severitas alienabat. In provinciis quoque res feliciter procedebant; et Germanos, Melone quodam duce, in arma versos M. Lollius superasse nuntiabatur. Neque minore omnium lætitia exceptum, quod Pyladem pantomimum revocavit; quem propter spectatorem, a quo exsibilabatur, digito demonstratum fautoribus suis, Urbe atque Italia submoverat.

XLV. Atque ille castiganti eum Cæsari, *quod, cum Bathyllo Mæcenatis familiari contendens, seditiones vulgo concitaret*, profundioris prudentiæ dicto, quam ab hoc exspectaretur, respondit : « Atqui expedit tibi, Cæsar, circa nos « occupatum populum habere ». Dum ista Romæ geruntur, Herodes templum demolitus, majore spatio atque specie instaurare incipit, quod opus vix multis inde annis perfici potuit. Caio deinde Furnio, C. F. C. Junio Silano consulibus, sub Apennino in villa Liviæ ingenti motu terra tremuit : fax in cælo, a meridie ad Boream transcurrens, ad similitudinem diurnæ lucis noctem illustravit : turris hortorum Cæsaris ad portam Collinam fulmine percussa est;

§ XLIII. Dio. — Infra, CXXXVII, 12. — Sueton. in Aug. cap. 37, 40 et 41. — § XLIV. Sueton. in Aug. cap. 41 et 45. — Dio. — Strab. lib. VII, p. 291. — Euseb. Chron.

quibus haud perinde commotus fuit, quam recreatus incremento domus suæ. Tum enim alterum Agrippæ filium Julia peperit, qui Lucius est appellatus. Hunc cum fratre Caio statim adoptavit Cæsar, per æs et libram a patre emptos, veteri more; tutiorem se futurum ab insidiis ratus, si pluribus munimentis insisteret. Virtutis inde et Honoris solennibus, quod incommodo tempore celebrabantur, alium exinde diem constituit. Viris triumphalibus auctor fuit operis alicujus excitandi de manubiis, quo cum Urbis ornatu gestorum memoriam perpetuarent; multaque a multis exstructa sunt.

XLVI. Eodem anno ludos Sæculares ingenti apparatu fecit, quos centesimo quoque anno (his enim terminis sæculum terminatur) fieri mos. Sane hos inter ludos, et quartos Sæculares, sive L. Censorino, M. Manilio consulibus, sive triennio post, celebrati fuerant (nam inter auctores dissentitur), circiter centum triginta anni intererant. Sed quindecimvirorum diligentiæ creditum, qui ex Sibyllinis libris tempus ludorum investigaverant, ritus eorumdem exponente Ateio Capitone, qui tum divini humanique juris consultissimus habebatur. Præfuerunt magistri quindecimvirum sacris faciundis, imp. Cæsar D. F. Augustus, C. Sentius C. F. C. N. Saturninus, M. Claudius M. F. M. N. Marcellus, M. Fufius M. F. Strico, D. Lælius D. F. D. N. Balbus. Zosimus græcus auctor *L. Censorino, C. Sabino consulibus ludos Sæculares actos* narrat: id si verum est, suffecti fuerint oportet; nam nec par illud inter majores consules, qui nomen anno dabant, reperias; et hoc quidem anno factos ex priscorum monumentorum fide satis constat. His ludis, Augusti jussu, Sæculare carmen Horatius poeta condidit. Ullum eo tempore nocturnum spectaculum a juveni-

§ XLV. U. C. 735; A. C. 17. — Jul. Obseq. — Dio. — Sueton. in Aug. cap. 29 et 64. — Tac. Ann. I, 3, et II, 72. — Joseph. Antiq. Jud. XV, 14. — § XLVI. Plin. VII, 48. — Liv. apud Censorin. de die nat. cap. 17. — Sueton. in Aug. cap. 31. — Zosim. lib. II. — Tac. Ann. III, 75; XI, 11. — Sigon. Comment. in Fastos, et Pigh. Ann. — Vita Horat. apud Sueton.

bus utriusque sexus frequentari prohibuit Cæsar, nisi cum aliquo majore natu propinquorum.

XLVII. Tum quoque Germanos, vindictæ magis, quam cautioni intentos, M. Lollius legatus Cæsaris circumvenit insidiis, gravique clade vexavit. At in Urbe legis Cinciæ caput, ne quis ob causam orandam, pecuniam donumve accipiat, revocari placuit; addito, ut quadruplum perderent, qui accepissent; judices, in quem annum sortiti essent, domos litigantium non ingredi; senatoribus etiam infrequentibus augeri mulctam, et qui sine probabili causa in curiam serius accessissent. L. Domitio Cn. F. L. N. Ahenobarbo, P. Cornelio P. F. P. N. Scipione consulibus, in Gallias profectus Cæsar, templum Quirini refectum a se dedicavit; in quo quum sex et septuaginta columnas posuisset, postquam totidem annos vivendo expleverat, non temere fecisse existimatus est.

XLVIII. Inde per Tiberium et Drusum privignos, quibus hunc honorem decernendum ab senatu curaverat, munus gladiatorium edidit. Itineris causam, qui secretas principis cogitationes rimantur, et, nisi reperiant, fingunt, nunquam vel evidentibus contenti, partim in leges nuper latas referebant, quas aut exerceri cum offensa, aut negligi cum dedecore opus esset; ideo Solonis exemplo sibi peregrinationem indixisse. Nec deerant, qui, ut amore Terentiæ securius frueretur, neque sermonibus in Urbe non vitandis seque et illam traduci sineret, id consilii cepisse dicerent. Hanc enim Mæcenati nuptam sic deperibat, ut eam aliquando certare de forma cum Livia compelleret. Cæterum in propatulo Galliarum erat fortuna, quæ variis a nationibus vexabatur, et Germanorum magnis acta terroribus curam Augusti desiderabat. Sicambri, Usipetes, Tenchteri, non tam fracti prioribus præliis, quam irritati, comprehensos in ripa sua Romanos in crucem egerant.

XLIX. Hoc veluti sacramento collecta ingens manus

§ XLVII. U. C. 736; A. C. 16. — Jul. Obseq. — Tac. Ann. XI, 5. — Dio.

Rhenum mox transierat; vastataque proxima parte Galliarum, ne Germanis quidem jamdudum incolentibus parcentes, equitatum Romanorum astu circumventum fuderunt, ad ipsa usque Lollii castra, dum fugientibus instant, præter propositum deducti. Tum vero, postquam perniciosum sibi futurum errorem videre, si faterentur; eodem impètu Lollium occurrentem aggressi, majore tamen ignominia, quam clade, repulerunt, aquila legionis quintæ potiti. Igitur Augustus, sua præsentia opus esse existimans, quem interim Urbi Italiæque præficeret, dubitabat. M. Valerius Messalla præfecturæ nomen, sibi primo delatum, post paucos dies deposuerat, potestatem nimiam et incivilem exercere nescius. M. Agrippam in Syriam remittebat, C. Mæcenatem comitem erat habiturus ob Terentiam; sed et Tiberium, quanquam urbanum prætorem, ducturus in Galliam erat, eoque per Drusum impleri magistratum illum, senatusconsulto interposito, voluerat.

L. Idcirco Statilium Taurum, senem triumphalem, dignum eo loco censuit, cujus ministerio in gravissimis negotiis usus fuerat; nec judicii falsus est. Quæ nox prima profectionem Cæsaris sequuta est, incendio Urbem exterruit, quo Juventatis in Velia templum arsit; et paulo ante, præter ea, quæ supra memoravimus, lupus via Sacra in forum procurrerat, hominibus aliquot occisis: nec procul foro magna vis formicarum, in speciem agminis ad prælium euntis se conglobaverat. Hæc prodigia aliorum pietatem, aliorum adulationem adverterunt, senatusque consultum factum, *uti pro reditu Augusti vota susciperentur.* Interim et quinquennales ludos, propter principatum ejus votos, M. Agrippa fecit, recens in collegium quindecim, cujus tum vices curandi ludos eos erant, virorum cooptatus. Circum hæc tempora contra gentes Inalpinas bene pugnatum est a P. Silio, Camunique et Vennonetes sub imperium populi romani redacti.

§ XLIX. Sueton. in Aug. c. 23. — Vell. II, 97. — Tac. Ann. I, 10, et VI. 11. — Euseb. Chron. — § L. Tacit. — Dio. — Supra, CXXXI, 49.

LI. Idem Silius et Pannonios, assumptis Noricis Istriam incursantes, per se et legatos suos ita domuit, ut pacis conditiones accipere utrique cogerentur. Dalmatæ quoque sub idem tempus, Hispanique moti; sed modico, nec diuturno tumultu. Macedoniam Dentheletæ et Scordisci infestavere. Bessi Cotyos regnum adorti, quod, eo mortuo, liberorum ejus avunculus et tutor Rhymetalces defendebat, ab Romanis, auxilium ei ferentibus, subacti sunt. Sarmatas, eadem tentantes, Cn. Cornelius Lentulus pugna victos trans Istrum recedere coegit. Ab eodem Daci Getæque per concretum gelu Danubium vicina infestantes, repulsi submotique. Pari felicitate Germanicum bellum, quod præ cæteris erat formidabile, compositum. Quippe intellecto, non modo Lollium strenue parare arma, sed ipsum cum exercitu adventare Cæsarem; ad sua regressi, missis obsidibus quietem spoponderunt. Nec tamen adeo aut credita hæc, aut præstita pax fuit, quin aliqui subinde motus exsisterent; quorum causa et hunc annum in Gallia et sequentem contrivit, quo consules M. Livius L. F. Drusus Libo, L. Calpurnius L. F. Piso fuerunt.

LII. Sed et ipsa Gallia non satis quieta erat, propter hominis libertini tantam improbitatem, ut significata prodigio sit credita, quum maxima bellua, viginti pedum latitudine, longa sexaginta, et præter caput mulieri similis, ex Oceano irruens, in vado hæsisset. L. Licinius is fuit, Gallus natione, qui captus iis bellis dictatori Cæsari servierat. Sed hunc in honore et usu maximo Augustus habere solitus, procuratorem suum in Gallia constituerat. Is igitur ad explendam ingenitam avaritiam majestate romani nominis abusus, hoc agebat, ut, quotquot se potiores ipso ferrent, deprimerentur: nec contentus exegisse ad præscriptum sibi modum, magnam insuper pecuniam sibi suisque extorquebat, tam impudenter quidem, ut, quoniam in singulos menses aliqua debebantur, quatuordecim pensiones eodem anno exigeret; veteribus mensium nominibus *Julium* et

§ LI. U. C. 737; A. C. 15. — Flor. IV, 12. — Dio. — Flor.

Augustum annumerans. Sane postquam Cæsar advenit, tanta vis in eum coorta accusatorum est, tamque acerba, ut patrocinio potius apud principem, quam periculo esset.

LIII. Namque partim moleste tulit id Cæsar; in nonnullis excusavit Licinium, quædam ignorare se, alia non credere simulans; quin et occultabat haud pauca, pudore etiam ductus, quod tali procuratore uteretur. Sed maxime Licinio calliditas sua profuit, qui alias quoque ad novorum operum impensas conferre patrono grandes summas solitus, irato pœnasque minitanti magnam vim auri argentique, et cæterarum rerum ingentes acervos ostendit; *ea non sibi, nec avaritiæ causa, congesta* dicens, *sed in Cæsaris, populique romani usus; et ne Galli, gens ad res novas mobilis, his instructa copiis facilius ad rebellionem prolaberetur.* Sic effectum, ut Licinius in Gallia multos annos veluti regnum continuaret. Hoc tempus esse crediderim Augustoduni in Æduis conditæ, quæ caput gentis esset, liberalibusque studiis, quorum ibi præstantissimos magistros collocavit Cæsar, nobilissimam Gallorum juventutem ad mitiorem vitam erudiret.

LIV. Inde Tiberium, cujus opera ferme per integrum annum in regenda Gallia usus erat, in Rhætiam cum exercitu misit. Rhæti, circum Alpes Tridentinas inter Noricos Gallosque positi, et hos et Italiam latrocinio vexaverant, diu lateque grassati; et transeuntes negotiorum causa Romanos sociosque interfecerant; tamque crudelis his erat animus, ut omnes mares captos protinus occiderent, ne his quidem, qui essent in utero, exceptis, quos nescio qua divinatione deprehendebant. Hos jam Drusus, ab Augusto missus, pugna vicerat ad Alpes Tridentinas, ideo prætoriis insignibus honoratus. Ab eodem finibus Italicis submoti, ubi Galliæ infesti incubuerunt, etiam Tiberius in eos missus, quando et Vindelici cum Rhætis se conjunxerant. Hi, divisis partibus, per se et legatos pluribus locis hostem ag-

§ LII. Sueton. in Aug. cap. 67. — Dio. — § LIII. Macrob. Saturn. II, cap. 4. — Sen. Lud. de morte Claud. — Tac. Annal. III, 43, et ibi Lips.

gressi, multis urbium et castellorum oppugnationibus, Tiberius etiam per lacum navigiis subvectus, carpserunt. Justis quoque præliis dimicatum, a Tiberio præcipue.

LV. Nec occurrere locis omnibus Barbari cum magna multitudine poterant; et quidquid ubique intercipiebatur, et animos cæterorum et vires minuebat. Igitur eo deducta res est, ut victi a fratribus, in populi romani ditionem concederent. Victores, frequentiæ hominum feritatique diffisi, quidquid ætate ac robore validum fuit, abduxerunt, relictis, qui agro colendo magis, quam turbandis rebus, sufficerent. Sic in provinciæ formam redacti, unius æstatis bello, sed fida victoria, et multos in annos quietem ab his gentibus et tributa præstante. Coloniæ, vincula domitarum gentium, in Rhætia Drusomagus, Augusta in Vindelicis excitatæ. Inter tot hujus anni gesta Vedii quoque Pollionis mors invenit locum, divitiarum tantum et sævitiæ nomine noti; sed in quo memorabile factum Augusti non immerito celebratur.

LVI. Libertinus homo, deinde receptus in equestrem ordinem, murænas alebat in piscina; quod iis temporibus divites affectabant. Sed cæteris innocentior luxus erat: hic iisdem ad crudelitatem abutebatur, servos, in quos animadvertere volebat, objiciens, ut pariter totius hominis distracti, tanquam egregio spectaculo frueretur. Hoc supplicio perire jussus puer, qui forte crystallinum calicem fregerat, ad Augusti accubantis pedes provolvit sese, non mortem, sed fœditatem pœnæ deprecatus. Susceperat miseri patrocinium Cæsar; nec homo superbus et truculentus exorari patiebatur. Igitur Cæsar, afferri jubens cætera, quæ haberet, crystallina, tanquam usurus, omnia sua manu confregit, missumque fieri puerum, et piscinam compleri præcepit, potestate sua bene usus.

§ LIV. Sueton. in Tib. cap. 9. — Strab. lib. IV, p. 206. — Flor. IV, 12. — Oros. VI, 21. — Hor. Carm. IV, 4 et 14. — Vell. II, 95. — § LV. Dio. — Liv. Epit. — Hor. Carm. IV, 14. — Ptolem. II, 12. — Tac. Ann. I, 10. — § LVI. Plin. IX, 23. — Dio. — Sen. de Clem. I, 18, et de Ira, III, 40.

LVII. Hic tum Pollio mortuus, heredem ex magna parte Cæsarem reliquit, in qua et Pausilypum fuit, inter Neapolim et Puteolos villa; cujus in vivariis (ut hoc obiter annotetur) positum a Pollione piscem post sexagesimum annum exspirasse, Annæus Seneca memoriæ prodidit. Admisit judicium Augustus, et quia testamento jussus erat opus insigne facere publice, abusus hac occasione paulo post ad obliterandam Pollionis memoriam, cujus ipsum amicitiæ suppudebat, domo ejus maxima et splendidissima ad solum diruta, porticum inædificavit, non Pollionis nomine, sed Liviæ inscripto, eamque decoravit priscorum artificum tabulis.

LVIII. Interim in Gallia ac Hispania multæ coloniæ deductæ, quas a se cognominari ad memoriam ætatis suæ Augustus voluit. De Augustoduno jam diximus : præter hanc in Gallia fuere Augusta Tricastinorum, Trevirorum, Rauracorum, Veromanduorum, Ausciorum, Nemetum, Suessionum : tum Augustobona, Augustomagum, Augustoritum. At Hispaniæ Augustam Firmam, et Gemellam, et Novam, et Juliam Gaditanam, Braccarumque habuerunt; præterea Augustobrigam, et Cæsaraugustam; itemque Augustanos Setubitanos, et Astures, et Cerretanos, qui plerique sub hæc tempora cum novis aut adauctis urbibus hæc nomina receperunt. Sed et Cypriis terræ motu, familiari malo, vehementer afflictis subventum, indultumque, ut Paphum urbem, quam ea pestis præ cæteris perculerat, *Augustam* cognominarent.

LIX. Nondum enim mos inoleverat, ut sibi quot et qualia vellent vocabula civitates adsciscerent, sed in beneficii loco senatus hæc imponebat. Cyzicenis interea Cæsarem deprecantibus, quam nuper amiserant, libertas reddita. M. Licinius M. F. Crassus, Cn. Cornelius Cn. F. Lentulus augur consules sequuntur. Hoc anno curules ædiles, quum vitio creati abdicassent, statim aliis comitiis refecti, exemplo prius inaudito, magistratum gessere. Porticus Paulli con-

§ LVII. Dio. — Plin. IX, 53. — Sueton. in Aug. cap. 29. — § LVIII. Vid. Geographos. — Euseb. Chron. — Sen. Ep. 91, et Nat. Quæst. VI, 26.

flagravit, incendio etiam Vestæ ædem adflante; propter quem metum, quod maximam Virginem cæcitas arcebat eo officio, per cæteras in domum Dialis flaminis, tum vacantem, delata sacra sunt. Porticus refecta Cæsaris et amicorum Paulli pecunia; nam filii ejus, quorum nomine fiebat opus, ob paternam calamitatem modicis facultatibus erant.

LX. Ab externis bellis nec quies omnino, nec periculum fuit. Pannoniorum celeriter coercita rebellio; et Ligures, quos Comatos appellant, cum Maritimis Alpibus, quas hactenus liberi possederant, in potestatem venerunt. Major aliquanto motus ad Bosporum exortus Scribonii dolo, qui se missum ab Augusto defensorem regni mentitus, Asandrum ad necem voluntariam compulerat: ille enim, licet nonagenario major, sed viribus nondum absumptis, ob eam injuriam cibo abstinuit. Scribonius nepotem se Mithridatis Magni ferens, Dynamin Asandri filiam, neptem ejusdem Mithridatis e Pharnace, cui moriens Asander regnum reliquerat, in matrimonium, unaque Bosporum quasi dotalem accepit.

LXI. His rebus cognitis, Agrippa Polemoni regi Pontico mandavit hoc bellum. Ipse rogatu Herodis, qui ad eum in Asiam venerat, in Judæam profectus, urbes ab rege recens conditas inspexit, ubique magnifice habitus. Hierosolymas etiam inter occurrentium festas voces ingressus, hecatomben obtulit Deo, epulumque populo dedit. Inde post paucos dies, ne hieme navigandum esset, in Ioniam trajecit, negotiis provinciæ vocantibus: Beryto interim colonia deducta, quæ *Augustana* appellata est. Per hæc tempora Polemon, ducto in Bosporanos exercitu, Scribonium quidem nullum ultra reperit, quem, comperta hominis fraude, ipsi necaverant; cæterum cum his pugnandum Polemoni fuit, metu, ne illi traderentur, arma capientibus; et, quanquam prælio victi, ferociam retinebant.

§ LIX. U. C. 738; A. C. 14. — Dio. — Supra, LXXX, 44. — § LX. Lucian. — Macrob. — Dio. — § LXI. Joseph. Antiq. Jud. XVI, 2, et Philo, Legat. ad Caium. — Euseb. Chron. et ibi Scalig.

LXII. Hæc anno superiore acta quum Agrippa didicisset, ipse proficisci ad bellum decrevit. Igitur ubi commodum navigationi tempus rediit, Sinopen, et inde in Paphlagoniam profectus, propinquo metu Bosporanos arma ponere, signa romana Mithridatico bello capta reddere, regemque accipere Polemonem coegit, Dynami etiam in matrimonium ei tradita. Hæc agenti Herodes ad omnia promptus ac diligens aderat, magnam super antiquam familiaritatem gratiam adeptus, quod, relicto regno suo, in Asia quæsitum Agrippam, Sinope consequutus, auxilium operamque non admonitus obtulerat. Iliensibus ea res plurimum profuit, quibus Romanus, propter uxoris periculum iratus, centum millium drachmarum mulctam dixerat.

LXIII. Quippe Julia, noctu Ilium petens, dum Scamandrum in lectica transit, subito fluminis auctu magnum vitæ discrimen adierat. Ergo legati ad deprecandum missi, quum Amisum venissent, nec agentem ibi Agrippam auderent compellare, Nicolaum Damascenum orarunt, ut sibi regis Herodis, cui erat ille familiarissimus, patrocinium compararet. Suscepit rex, et culpa ab Iliensibus, ignaris rei, translata in casum, Agrippam alioqui proniorem ad clementiam placavit; quum illi jam, desperato negotio, in patriam renavigassent. Agrippa, postquam præsentia satis composita ratus est, per Paphlagoniam et Cappadociam, Phrygiamque majorem Ephesum rediit: inde trajecit Samum, Herode semper eum comitante.

LXIV. Hæc res animum Judæis addidit, qui jus civitatis in Ionicis urbibus, beneficio regis Antiochi, cui cognomentum Deus fuit, adepti, trahi se ad judicia festis suis, et, quam mittere Hierosolymam solerent pecuniam, sibi adimi, querebantur, quanquam et Romani suis se legibus degere jussissent. Horum causam agente Nicolao, quum et Herodes Agrippæ assideret, æquum censentibus Ionibus, civium loco

§ LXII. Joseph. Antiq. Jud. XVI, 3. — Dio. — Oros. VI, 21. — Euseb. Chron. — Nicol. Damasc. de vita sua in Excerpt. Vales. — § LXIII. Joseph.

non esse apud se, qui alienis sacris uterentur; Agrippa nihil mutandum censuit, scripsitque ad Ephesios aliosque, jubens injuriis Judæorum abstineri. Sed et Cyrenensium magistratibus injunxit eadem, Judæis illius etiam provinciæ paria questis. Hinc Bosporani belli ad Augustum perscripto exitu (nam ad senatum scribere, sicut priscis imperatoribus solitum, modestiæ causa supersederat), acta rata habuit Augustus, supplicationesque et triumphum ei decernendum curavit.

LXV. Jam et Galliæ Hispaniæque res reductæ in tranquilliorem statum erant: Germani adhuc tumultuabantur. Igitur ad hos coercendos, agendumque censum Galliarum, Druso relicto, Cæsar Romam rediit, quum jam Tiberius Claudius Ti. F. Nero, P. Quinctilius Sex. F. Varus consulatum inissent. Forte iisdem diebus nuntius de reditu Cæsaris advenerat, quibus theatri sui dedicationem Cornelius Balbus sumptuosis spectaculis celebrabat; vir maximis opibus magnifice usus, qui et in natali solo Gaditanis novam urbem, cum navali in opposita continente suis impensis ædificavit. Is igitur Augustum redire, tanquam huic lætitiæ interesse cupientem, egregium sibi ducebat; et ab Tiberio quoque consule in honorem exstructi theatri sententiam rogatus est primus.

LXVI. Quippe senatus, adventu Augusti audito, habebatur, ad honores ei decernendos. Inter alia placuit, *aram reditus in curia poni; neque supplicium sumi de his, qui supplices intra pomœrium Augusto facti essent.* Neutrum ab illo acceptum; et ne populus obviam iret, quanquam Tiberis inundaverat Urbem, ita quidem, ut Balbi theatrum nisi navigio adiri non posset, more suo noctu introiit. Postridie, quum populum, qui in Palatium confluxerat, persalutasset, in Capitolium adscendit demptamque de fascibus lauream in genibus Jovis reposuit. Eodem die, balneo gratuito tonsoribusque plebi præbitis, senatum convocandum curavit, de

§ LXIV. Joseph. Antiq. Jud. XII, 3; XVI, 4 et 10. — Tac. Hist. IV, 4. — Dio. — § LXV. U. C. 739; A. C. 13. — Liv. Epit. — Sueton. in Aug. cap. 29. — Tac. Ann. III, 72. — Strab. lib. III, p. 169.

gestis suis relaturus. Gravedine laborabat; ideo libellum quæstori recitandum dedit, quo acta sua post profectionem ab Urbe comprehenderat; addito, *consultum videri, prætorianos, expleto duodecimo stipendio, cæteros sexto decimo dimitti; et quia jam in morem venerat, agros assignari veteranis, pro his certam pecuniam dari.*

LXVII. Nec dubie acceptum, quod petierat, militibus quidem nec indignationem conspicuam, nec lætitiam movit, qui neque nihil eorum, quæ postularant, neque omnia consequebantur; possessoribus gratissimum fuit, ita futurum cernentibus, ut timere perniciabiles illas agrorum divisiones aliquando desinerent. Cornelii Balbi ludos alii paulo post exceperunt, Augusti natalem prætore Iulo Antonio Circensibus et venatione celebrante; qui et epulum ei ac senatui in Capitolio ex senatusconsulto dedit. Inde reversus ad curam reipublicæ Cæsar, quædam per absentiam suam utcumque constituta mutavit in melius. Post civilia bella quadringentis tantum sestertiis censum senatorium definiri placuerat, plerorumque re familiari valde accisa, aut turbata. Nuper idem, quod satis jam refecti diuturna pace videbantur, auctus erat ad sestertium decies : sed eum adhuc modum habebant non multi; unde et rari affectabant senatorium locum; et ex conscriptis quidam, quorum patres avique ejusdem ordinis fuerant, ob veram aut simulatam paupertatem ejurabant.

LXVIII. Idcirco senatus loco sex et viginti virorum, qui ad minores magistratus quotannis ex senatoribus eligi consueverant, decreverat, *uti viginti ex equitibus nominarentur; unde triumviri rerum capitalium, et auro argento æri flando feriundo, tum quatuorviri curandis in Urbe viis, denique decemviri ad judicia centumviralia fierent: nam duumviros viarum extra Urbem curandarum, et quatuorviros in Campaniam mitti solitos, abrogari* placuerat. Nec tamen hi senatores fiebant, nisi quem alium magistratum, qui more majorum id jus conferret gerenti, adipiscerentur.

§ LXVI. Sueton. in Aug. cap. 53 et 57. — Dio.

Decretum erat præterea, *quando tribunitiis comitiis candidati deessent, uti ex quæstoriis, qui quadragesimum ætatis annum non explessent, sorte ducerentur.* Augustus autem, parum hæc efficacia remedia tot incommodis ratus, totum senatum recensuit; neque veniam cuiquam quinque et triginta annis minori dedit ponendi ordinis, præter qui manco corpore, aut inferiore censu essent.

LXIX. Et quo minus aliqui fallerent, valetudinem excusantes inspexit ipse; de facultatibus nemini, nisi jurato, credidit, ac ne testibus quidem injuratis: exegit præterea vitæ rationes paupertatisque causas, ut subveniret his, qui nulla sua culpa facti inopes fuissent. Nec minori sollicitudine domestica moderabatur, increpito etiam Tiberio, *quod ludis votivis,* quos Augusti reditu consules fecerant, *Caium juxta se collocasset;* populo quoque castigato, qui puero assurrexerat, stansque plauserat, laudibusque prosequutus eum fuerat. Sub hæc demum tempora pontificum maximum a. d. pr. non. martias assumpsit Cæsar, non sustinens vivo extorquere Lepido, quod romanis moribus sacerdotia ne exsilio quidem amittebantur. Cæterum satis eum per tot annos contemptim habuerat, præter alias causas propter adolescentis Lepidi conjurationem infestior: nam in agris amissæ potentiæ pudorem obtegere cupientem migrare in Urbem, venire in senatum coegerat, quo plurium derisui exponeretur.

LXX. Sed et ultimum ei locum dicendæ inter consulares sententiæ dedit, quum alios secundum tempora gesti magistratus, aut singularem quamdam præstantiam, collocaret. Nec adversus hæc nitendi vis erat ulla Lepido, qui equidem, si pontificis maximi tanta potestas fuisset, ut imperium adimere cui vellet posset, quod nuper asseri cœptum est, adversus has injurias in promptu telum acerrimum habuisset. Eodem anno Augustus tribunitia potestate duodecimum, quadringenos nummos viritim populo dedit: honores ab se-

§ LXIX. Dio. — Sueton. in Aug. cap. 31 et 56. — Plin. XVIII, 2. — Ovid. Fast. III, v. 415. — Sen. de Clem. I, 10. — § LXX. Lapis Ancyr. — Dio.

natu delatos, pontificatu accepto, abnuit; insistentibus surrexit, et e curia se proripuit.

LXXI. Ædes sibi publice præberi non est passus; sed quia pontificem maximum in publica domo habitare necessum erat, suarum ædium in Palatio partem publicavit. Domum autem, quam rex sacrorum olim obtinuerat, Vestalibus, quarum ab habitatione communi tantum pariete distinguebatur, tradidit. Et ne per iram quid faceret, aut diceret incivilius, quum in senatu propter uxoris suæ vitam accusatus Cornelius Sisenna, ductam sibi Augusto auctore confirmaret; exsiluit e sede sua, et, spatio temporis interposito, rediit: *hoc, licet non concinnum, admittere maluisse, quam aliquid forte gravius*, inter amicos postea confessus est. Nec subtrahenda memoriæ vel principis est patientia, vel libertas ingerentium discedenti aliquando, *licere oportere senatoribus de republica loqui.* Ferunt, Augustum hujus vitii conscium, gratanter amicorum admonitiones excepisse: nam et Athenodorum Tarsensem a se digredientem, quum, rogatus utile præceptum relinquere, dixisset, *uti, quum cœpisset irasci, quatuor et viginti græcas literas memoria recenseret, priusquam aliquid faceret, aut loqueretur*, retentum ab eo, dicente, *sibi adhuc ejus præsentia opus esse.*

LXXII. Cæterum Agrippa, reversus in Urbem, decretum sibi triumphum ducere noluit; exemplumque dedit, ne quis postea privatorum aut ex provinciis scriberet ad senatum, aut victis hostibus triumpharet. Igitur simul ob virtutis et modestiæ singularem præstantiam, summos in eum honores Augustus haud maligne contulit, prorogata ei in aliud quinquennium tribunitia potestate, in Pannonios mittens, cum majore, quocumque extra Italiam venisset, imperio, quam eorum esset, qui provinciam obtinerent. Nec ille cunctanter, quanquam imminebat hiems, profectus, solo terrore nominis præsentiæque suæ coercuit hostem; nihilque abnuenti, veniam præteritorum dedit. Sed inde revertens, quum jam M. Valerius M. F. Messalla Barbatus, P. Sulpicius

§ LXXI. Sueton. in Aug. c. 54. — Plut. Apophth. Rom. c. 42. — Dio.

P. F. Quirinus consules essent, in Campania morbo correptus exspiravit, priusquam eo pervenire Augustus posset; qui ad nuntium valetudinis ejus, quanquam forte Quinquatribus nomine filiorum ludos exhiberet, festinanter excurrerat.

LXXIII. Corpus ejus in Urbem perlatum est, ac in foro propositum, dum Augustus laudationem peragit, velo interposito, quod adspectum arceret. Id utrumne fecerit, quia censor erat, an quia pontifex maximus, quod his, summorum apud Judæos sacerdotum more, cadaver videre nefas esset, parum liquet; præsertim quum utramque opinionem Dio arguat, non ignorans istorum, bis consul, semel etiam pontificis maximi collega. Cæterum Agrippam in suo monumento condi jussit Cæsar, ubi et Marcellum sepelierat; quanquam et illi datus in campo Martio sepulturæ locus fuerat. Hunc ad modum Agrippa finiit vitam, fama, quam genere, nobilior, amicitiaque Cæsaris Octaviani et virtutibus suis provectus, quibus domi bellique immensum claruit; cætera quoque, si quisquam eo tempore Romanorum, vir bonus, et omnino dignus, quem pronepos Caligula non agnosceret: summum haud dubie locum, si rempublicam liberam nactus esset, occupaturus; in regno unius, et communi cæterorum obsequio, ita medius, ut tamen imperio, quam servitio, propior esset; cujus magnitudinem ne Augustus quidem princeps obumbrare totam potuit.

LXXIV. Moriens balneum populo legavit, quod *Agrippæ* dictum est, ubi gratis lavaretur; ob hoc prædia quædam Augusto adscribens, quorum e reditibus impensæ præstarentur. At hic pecuniam insuper divisit populo, tanquam et hoc Agrippa jussisset. Cherronesus etiam ad Hellespontum e bonis Agrippæ ad Cæsarem pervenit. Natum deinde postumum nominari *Agrippam* voluit, quo patris ejus memoria diuturnior et recentior esset; cujus et Cæsarem et populum ex æquo ingens desiderium ceperat. Summa enim prudentia

§ LXXII. U. C. 740; A. C. 12.—Liv. Epit. — Dio. — § LXXIII. Joseph. Antiq. Jud. III, 10. — Dio. — Vell. II, 96. — Sueton. in Caio, cap. 23.

se maximis in negotiis gesserat, ut Cæsaris imperium acceptum civibus faceret; et quum vigiliis laboribusque suis præcipuum ejus regni firmamentum esset, comitate, mansuetudine, liberalitate popularis haberi meruerat.

LXXV. Ergo et ejus mortem prodigiis, qualia magnas calamitates præcedere soleant, prænuntiatam esse crediderant; quia bubones in Urbe conspecti, fulmine tacta domus in Albano, ubi divertere Latinis consules consueverant, et cometa per complures dies super Urbem conspectus, in faces divisus fuerat: incendia quoque multa tum exstiterunt; et inter alia, corvis ex ara quadam cum carne rapta prunas inferentibus, Romuli casa conflagravit. Inter hæc quum luctus causa spectacula solennia negligerentur, primoribus Patrum interesse nolentibus, nihil ex patrio more remittendi auctor iis Cæsar fuit; et quo minus dubitarent, gladiatorio munere ipse præsedit: quo exemplo etiam ab aliis mox, absente ipso, ludi facti sunt; pristinamque per omnia speciem civitas recepit.

§ LXXIV. Dio.

JOANNIS FREINSHEMII
SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM
LIBER CII
IN LOCUM LIBRI CXXXVII LIVIANI.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI TRICESIMI SEPTIMI.

Civitates Germaniæ, cis Rhenum et trans Rhenum positæ, oppugnantur a Druso; et tumultus, qui ob censum exortus in Gallia erat, compositus. Ara D. Cæsari ad confluentem Araris et Rhodani dedicata, sacerdote creato C. Julio Verecondaridubio Æduo.

I. JAM exibat Augusto quinquennium, in quod præfecturam morum receperat : igitur alterum in quinquennium prorogata ei potestas, similiter ut imperium, quum certum ad finem data videretur, rebus ipsis perpetua fuit. Tum institutum, *ut, quoties senatus haberetur, singuli Patrum, priusquam assiderent, ture et mero supplicarent ad altare ejus dei, cujus in templo coiretur; neque prius domum Augusti ventitarent, sed in senatu sedentes salutem acciperent redderentque, quo et religiosius, et minore cum molestia partibus suis fungerentur.* Tribunatum plebis, propter vim ejus magistratus enervatam, pauci petebant : idcirco constitutum est, *uti a magistratibus equites romani singuli no-*

minarentur, quibus haud minus decies sestertium res esset. Ex his denique deligeret populus in loca, quæ senatores non occupassent: his deinde post magistratum gestum optio esset, utrius ordinis haberi mallent.

II. Asiam deinde, terræ motibus misere conflictatam, levaturus, annuum ejus tributum de sua pecunia inferri in ærarium jussit; et loco proconsulis legatum ei ex prætoribus sortito in biennium dedit. Quum paulo ante hæc tempora in judicio quodam Mæcenatem et Apuleium vehementer exagitari ab accusatore comperisset, quod adulterii reo patrocinium præstabant, venit in judicium et ipse, et in tribunali considens, nihil fecit gravius, quam quod suis propinquis amicisque non placere conviciari accusatorem effatus, abiit. Ob hæc atque talia popularia facta, statuæ ei ex collatitia pecunia sunt positæ; decretumque, *ut in honorem ejus, natalitiis Augusti ludis etiam cælibes spectare permitterentur.*

III. Cæterum mors Agrippæ Tiberium Cæsarem propius admovit socio laborum indigenti, et infirma adhuc ætate nepotum. Igitur habenti in matrimonio Vipsaniam, Agrippæ filiam ex priore matrimonio, dimittere uxorem, et despondere sibi Juliam præcepit. Nuntiabatur interim, tumultuari Pannonios, audita morte Agrippæ, cujus metu quieverant: idcirco missus in hos Tiberius, egregia Scordiscorum opera, qui vicini Pannoniis et armatura totaque reliqua ratione belli similes sunt, evastatis late omnibus, gentem ad repetendam, quam abjecerat, pacem coegit. Arma victis adempta, magnusque juniorum numerus ea lege divenditus, ne in propinquis patriæ suæ regionibus haberentur. Triumphum ob hæc Tiberio decreverant Patres; Augustus ejus loco, triumphalia ei ornamenta dedit, novo nec antea cuiquam tributo genere honoris.

IV. Dum ita Tiberius successu præmiisque operum ac

§ I. U. C. 740; A. C. 12. — Sueton. in Aug. cap. 27, 35, 40 et 53. — Dio. — § II. Dio. — § III. Vell. II, 96. — Dio. — Sueton. in Aug. cap. 21, 63, et Tib. cap. 7 et 9. — Tac. Ann. I, 3.

laborum attollitur, haud minus fratri ejus Druso quæsitum decus est, Gallorum consilia et Germanorum arma solerter fortiterque coercenti. Census nuper actus a Druso, quem in Galliam Augustus ideo miserat, tanquam haud incertum servitutis argumentum, Gallorum animos desiderio rerum novarum compleverat; passim, ut solet, erumpentibus indiciis. Ea fiducia, et quod Augustus discesserat, Sicambri eorumque socii, ad utramque Rheni ripam incolentes, arma, neglectis, quos dederant, obsidibus, resumpserant. At Drusus, tum rectius in hostes impetum verti ratus, ubi sociorum res compositæ forent, eo curam intendere cœpit. Commodam fortuna occasionem præbuit omnia circumspicienti, quod absolutum Augusti templum Gallis communiter præbentibus fuerat.

V. Hujus ad dedicationem evocati principes, quum prætextus honestissimus esset, neque detecta sua consilia sentirent, plerique omnes Lugdunum convenerunt; ibi ad confluentes Araris et Rhodani, ubi nunc cœnobium Athenacense est, delubrum excitatum erat, cum insigni ara, inscriptionem habente sexaginta gentium, a quibus etiam singulæ statuæ in eodem templo dedicatæ visebantur: spatiosus deinde lacus circumjectus claudebat locum. Hunc annuis ludis, atque rhetorum etiam certaminibus celebrari placuit. Sacerdos e principibus Æduorum C. Julius Vercondaridubius creatus. Inter hanc remissionem animorum, quum operam dedisset Drusus, ut, quos suspicio novorum consiliorum contigerat, plerosque omnes in potestate haberet, motus, qui timebatur e Gallia, mira repente tranquillitate consedit.

VI. Suetonius Lugdunensis aræ dedicationem ad sequentes consules Iulum Antonium, Q. Fabium, et kalendas augustas ejus anni retulit; quo et natum Druso filium nar-

§ IV. Dio. — Liv. Epit. — Strab. lib. VII, p. 291, et lib. IV, p. 192. — Bucher. de Hist. Belg. l. l. cap. 15. — § V. Dio. — Liv. Epit. — Cassiod. Chron. — *Description historique et géographique de la France*, P. I, lib. III. — Juven. Sat. I, v. 44. — Sueton. in Calig. cap. 20.

rat, qui multos post annos imperator factus est. Ego hunc annum ex mente, non Dionis modo, sed etiam Livii, nam et hunc ita tradidisse, non obscura indicia sunt, tradere malui. Tum demum remoto provinciali metu, totus in bellum versus, ad Rheni ripam adducto clam exercitu, Germanos, quorum eruptio exspectabatur, aggressus, quum trajectos in gallicam ripam improvisus circumvenisset, cecidit. Ipse deinde, transito amne, qua Batavorum insula venientibus e Gallia placido flumine faciles appulsus præstat, mox in ulteriora tendit. Usipetum gens maxime petebatur, Cattis proxima, jam superioris Cæsaris ætate Gallos incursare solita.

VII. Horum pervastatis finibus, in Sicambros transitum, eademque et horum agris illata vastitas. Inde secundo Rheno in Oceanum Germanicum primus romanorum ducum navigavit, in Frisios expeditione sumpta; obiterque subactis insulis, quarum Byrchanis, quum non segniter defenderetur, vi expugnata est: eam Romani a frugis similitudine sponte provenientis *Fabariam* appellarunt. Glesuria quoque et Actania inter domitas eo bello memorantur, antea Romanis incognitæ. Ulterius ire cupientem ignoti vastique maris opinio deterruit. Satis tamen magnum operæ pretium credebantur super cætera victi in Amisia flumine navali pugna Bructeri; nec propinquis litoribus abstenta arma, donec natio Frisiorum, pace petita, facturam imperata polliceretur.

VIII. Per immensos deinde lacus acta classe, in Chaucos penetratum, summa ope tuentes libertatem, quam ferme solam humanorum bonorum habebant, tota vitæ ratione insigniter misera: nam in æstuariis dubiæ possessionis solum per singulos dies noctesque vindicante Oceano, non agriculturam, non venatum exercebant, mansuetis etiam

§ VI. Liv. Epit. — Dio. —Tac. Ann. II, 6. — Bucher. — Sueton. in Claud. cap. 2. — Cæs. de B. Gall. lib. IV, init. — Flor. IV, 12. — § VII. Dio. — Strab. lib. VII, p. 294. — Plin. IV, 13. — Tac. Germ. 34. — Sueton. in Claud. cap. 1.

animalibus carentes : piscibus maxime vivebatur : ne arbores quidem fructum aut ligna præbebant; bituminoso luto, quod manibus compressum siccant, ad coquendos cibos, et fovenda corpora ignis alebatur. In magno ibi discrimine Drusus fuit, quum recedens stato tempore Oceanus ignaros locorum in sicco destituisset. Frisiorum fide factum, ne quid detrimenti acciperetur, qui, nuper inita societate, cum pedestribus copiis aderant.

IX. Has ob difficultates, quas immensum auctura imminens jam hiems videbatur, Drusus, reductis in pacata copiis, Romam rediit; exceptusque multis honoribus, et in annum sequentem prætor urbanus designatus est, quum antea jam insignia prætoria accepisset. Q. deinde Ælio Q. F. Tuberone, Paullo Fabio Q. F. Maximo consulibus, idem Drusus, simul per tempus anni potuit, Rheno iterum superato, in Usipetes et Tenchteros ingressus, non ante destitit, quam, posita ferocia, leges pacis acciperent. Lupia deinde pontibus juncto, per Sicambros ad Cheruscorum fines et Visurgin usque processit. Sicambri tum forte cum omnibus copiis domo aberant, Cattis inferentes bellum, qui soli finitimorum societatem illorum aspernati fuerant.

X. Hæc occasio pacatum Druso transitum dedit. Superabat et Visurgim, ni super necessariorum inopiam hiems propinqua vetuisset. Etiam religio injecta reditum suasit, quia in castris examen apum in tabernaculo Hostilii Rufi præfecti castrorum consederat, ita ut funem prætendentem præfixamque tentorio lanceam amplecteretur. Sed recedenti non eadem a Germanis quies, quæ venienti fuerat, fuit. Exciti Romanorum irruptione, passim locis idoneis insidias redeuntibus struxerant, ut magna cum difficultate pergerent. Semel circa Arbelonem per angusta et cava loca progressis, parum ab exitio res abfuit; magisque hostium imprudentia, quam virtute sua, servati sunt. Quippe facilem de circumventis victoriam rati, cupiditate cædium prædæque simul omnes confusis ordinibus incurrerunt.

§ VIII. Plin. XVI, 1. — Dio. — § IX. U. C. 741; A. C. 11. — Dio. — Liv. Epit. — Flor. IV, 12. — § X. Jul. Obseq. — Dio. — Plin. XI, 17.

XI. Inde Romanis ex minaci et plena periculi pugna prosperrima facta: nec exinde manum ausi conserere, tantum eminus lacessentes, majorem sibi, quam hosti, molestiam exhibuerunt. Vicissim igitur hos contemnens Drusus, quo loco Lupiæ et Alisonis confluentes erant, castellum excitavit; atque aliud in Cattis, ad ipsam Rheni ripam. Fossam quoque, ab auctore *Drusianam* vocatam (nunc Isalæ fluminis par est), immenso opere effecit; quo facilius in hostiles terras iter exercitibus esset. His Romæ cognitis, *ornamenta ei triumphalia* decreta, *utque ovans Urbem iniret, præturæque consulatum jungeret.* Imperatoris nomen, quanquam ex merito exercitus acclamaverat, Augustus ei non concessit, quemadmodum nec fratri ejus Tiberio tum adhuc dederat; quum ex utriusque gestis hujus appellationis numerum in suis titulis adauxisset.

XII. Dum ista geruntur, Augustus familiam omnem aquæductuum tutelæ destinatam, a M. Agrippa testamento sibi relictam, publicavit; et aquarum jus certum, ex senatusconsulto lege lata, edictoque suo promulgato, constituit. Verba senatusconsulti hæc fuerunt: « Quod Q. Ælius Tu- « bero, P. Fabius Maximus coss. V. F. de iis, qui curatores « aquarum publicarum ex senatusconsulto a Cæsare Augusto « nominati essent, ordinandis D. E. R. Q. F. P. D. E. R. I. C. « placere huic ordini, eos, qui aquis publicis præessent, « quum ejus rei causa extra Urbem essent, lictores binos, « et servos publicos ternos, architectos singulos, et scribas, « et librarios, accensos, præconesque totidem habere, quot « habent ii, per quos frumentum plebei datur. Quum autem « in Urbe ejusdem causa aliquid agerent, cæteris apparitori- « bus iisdem, præterquam lictoribus, uti.

XIII. « Utique quibus apparitoribus ex hoc senatuscon- « sulto curatoribus aquarum uti liceret, eos diebus X proxi- « mis, quibus senatusconsultum factum esset, ad ærarium « deferrent; quique ita delati essent, iis prætores ærarii

§ XI. Tac. Ann. II, 7 et 8. — Sueton. in Claud. cap. 1. — Cellar. Geogr. Antiq. lib. II, cap. 3. — Dio. — § XII. Frontin. de Aquæduct.

« mercedem ac cibaria, quanta præfectis frumento dando « dare deferreque solent, annua darent et attribuerent, iis- « que eas pecunias sine fraude suas facere liceret. Utique « tabulas, chartas, cæteraque, quæ ejus curationis causa « opus esset, iis curatoribus præbenda Q. Ælius, P. Fabius « coss. ambo alterve, si iis videbitur, adhibitis prætoribus, « qui ærario præsunt, præbenda locent. » Primum ejus rei curatorem Augustus Messallam Corvinum fecit, cui adjutores dati Postumus Sulpicius prætorius et L. Cominius.

XIV. Eodem anno ludi, quos ab urbano prætore curari solenne erat, nomine Drusi magnificentissimi facti sunt. Etiam natalis Augusti per Circum et alia Urbis loca venationibus celebratus; idque, licet nullo senatus decreto, fieri quotannis a prætoribus obtinuit, quemadmodum et equites romani natalem ejus sponte atque consensu biduo quotannis celebrarunt. Sed et Augustalia, sic propter reditum ejus appellatus dies, tum primum ex senatusconsulto publicis spectaculis transacta. Cæterum ab ipso Cæsare facti, cæteros, ut æquum est, sumptu ac splendore vicerunt, quum theatrum Marcelli, locorum triginta millium capax, a. d. IV nonas maias dedicaretur. Istorum ludorum commissione evenit, ut, laxatis sellæ curulis compagibus, Cæsar supinus caderet. Nec ideo minus Trojam patricii pueri luserunt, inter quos et Caius, Augusti nepos, octavo ætatis anno. Africanæ etiam quadringentæ viginti (sexcentas alii scripserunt) interfectæ. In scenam quoque mansuefacta tigris in cavea invecta est; idque animal tum primum Romæ publice spectatum.

§ XIV. Sueton. in Aug. cap. 43 et 57. — Supra, CXXXVI, 30. — Plin. VIII, 17. — Victor, Descript. urbis Romæ. — Dio, lib. LIV.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER CIII

IN LOCUM LIBRI CXXXVIII LIVIANI.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI TRICESIMI OCTAVI.

Thraces domiti a L. Pisone; item Cheruscі, Tenchtheri, Catti, aliæque Germanorum trans Rhenum gentes subactæ a Druso referuntur. Octavia, soror Augusti, defuncta, antea amisso filio Marcello; cujus monumenta sunt theatrum et porticus, nomine ejus dedicata.

I. Sub idem tempus ingens in Thracia bellum finem accepit; quod triennio gestum a L. Pisone, his causis exarserat. Vologæses, natione Bessus, sacerdos Bacchi, et ob præcipuum ejus numinis cultum magna inter populares auctoritate, specie religionum animos ad rerum novarum cupiditatem inflammaverat. Coacta igitur magna, et propter deorum creditum favorem projecta ad audendum manu, occurrentem ad initia motuum exstinguenda Cotyis filium Rhascyporim prælio vicit occiditque : mox tutorem ejus ac avunculum Rhæmetalcen ne prælio quidem, sed superstitione perculsis mentibus, exercitu nudat; omnibus eum, ne contra deum pugnare viderentur, relinquentibus. Fugientem inde persequutus in Cherronesum, iis quoque locis

aperta vastando, expugnando munita, plurimum malorum intulit.

II. His nuntiatis, simul et Solletarum nationem incursiones in Macedoniam facere, Cæsar L. Pisonem, qui Pamphyliæ præerat, exercitum eo transportare jussit, quod propinquiores Asia ac Bithynia, populi romani provinciæ, sine legionibus erant. Hujus advenientis fama retrocedere Bessos ad sua coegit. Idcirco Piso, in illorum regionem impetum faciens, non leve bellum expertus est; quum ferox populus etiam rei militaris usu ac ratione adjuvaretur, disciplina armisque romanis assuefactus. Primum prælium improsperum Pisoni fuit; sequente victor, omnem circa Bessorum atque sociorum agrum, ab ira cladis acceptæ violentius depopulatus, spatium recolligendi vires non permisit, quin aliis voluntate, pluribus metu, quibusdam acie victis, universum eum tractum armis subigeret.

III. Tanta erat feritas, ut captivi catenas morsibus perfringere conarentur; quo minus mirere, quosdam nuper deditos, simul occasio brevis apparuit, arma retractasse. Cæterum et his infelix ausum, iterum domitis, in adstrictius servitium cessit. Pisoni ob rem bene gestam supplicatio, cum triumphalibus insigniis, decreta. Dum hæc aguntur, Augustus Romæ, censu rursus acto, suas quoque facultates, descriptis, quæ usquam haberet in potestate, ad privati modum censui subjecit. Senatu deinde lecto, ad levandam Patribus molestiam, quum senatusconsultum fieri, quoties minus quadringentis adfuissent, non liceret; ita moderatus est, *ut septembri ac octobri mensibus nullos adesse necessum esset, præter sorte ductos, per quorum numerum, antiquo minorem, decreta confici possent.*

IV. Pecuniam autem, iterum ad statuas oblatam a senatu populoque, in signa Publicæ Sanitatis Concordiæque ac

§ I. U. C. 741; A. C. 11. — Dio, lib. LIV. — Vell. II, 98. — Liv. Epit. — Supra, CXXXVI, 51. — § II. Plin. IV, 11. — Supra, CXXXIV, 96. — Dio. — Flor. IV, 12. — § III. Flor. — Tac. Ann. VI, 20. — Sueton. in Aug. cap. 35.

Pacis impendit; suam exinde statuam nullam fecit: sæpe enim, et qualibet occasione dona talia afferebant; ad extremum etiam kalendis januariis, non in commune conferentes, sed accedentes singuli pro modo facultatum porrigebant: quibus ipse tantumdem, aut aliquanto amplius reddere solebat. Quod si forte abesset eo tempore, strena in Capitolio ponebatur; qua ex summa pretiosissima deorum simulacra mercatus, vicatim dedicabat, ut Apollinem Sandaliarium, et Jovem Tragœdum, aliaque. Sed ex nocturno visu stipem quotannis die certo emendicabat a populo, cavam manum asses porrigentibus præbens.

V. Idem annus duarum principum feminarum, alterius nuptias, alterius exsequias vidit. Julia in Tiberii domum deducta est. Octavia post Marcelli obitum nunquam exhilarata, perpetuum luctum morte finivit: cujus de pudicitia modestiaque prioribus libris multa exposui. Hujus cadaver pro æde Cæsaris propositum est, dum laudes sororis Augustus, interposito iterum velo, exsequitur. Sed et a Druso (nondum is profectus Urbe fuerat) pro Rostris, ut in publicis funeribus solet, vestitu mutato laudata est.

VI. Generi ejus (Marcellam Antonius Iulus habebat; Antoniarum altera Druso, altera L. Domitio Ahenobarbo nupserat) humeros subjecere lecticæ, quum ad sepulcrum in campum Martium efferretur. Senatus pro more temporum in decernendis ei honoribus liberalior fuit, quam ut omnia, licet in germana sorore carissima et probatissima, recipienda Cæsar existimaret: quantos tamen convenire putabat, maximos tribuit. Et ne celeriter exstingui memoria ejus Romæ posset, satis provisum ædificata porticu, quam vocaverat Octaviæ, rebatur. Sub idem tempus et vetera quædam instituta resumpta, et excogitata nova sunt. Flamen Dialis post Merulæ cædem, C. Cæsar creatus, adimente Sulla, sacerdotium, priusquam exerceret, amiserat: ex eo tempore quum per annos amplius septuaginta nemo

§ IV. Sueton. in Aug. cap. 52, 57 et 91. — Dio. — § V. Dio. — Plut. in Anton. cap. 110. — Sen. Consol. ad Marc. cap. 2. — Liv. Epit.

factus esset, hoc tempore iterum id flaminium instauratum est. Cura asservandorum senatusconsultorum ad quæstores ab tribunis et ædilibus translata; quia apparitoribus demandata hac officii parte, causam erroribus et confusioni dederant. Decretum etiam erat, ut Janus Geminus denuo clauderetur; sed intercessere bella, Dacis simul Dalmatisque et Pannoniis rebellantibus, et commota validius, quam unquam, Germania; ingentis historiæ materia, nisi Veterum monumenta omnium, quibus eæ res fuerant expositæ, præter exiguos velut indices, universa deperissent.

§ VI. Dio. — Sueton. in Aug. cap. 31 et 61. — Liv. Epit. — Supra, LXXX, 44.

JOANNIS FREINSHEMII

SUPPLEMENTORUM LIVIANORUM

LIBER CIV

IN LOCUM LIBRI CXXXIX LIVIANI.

EPITOME

LIBRI CENTESIMI TRICESIMI NONI.

Bellum adversus Transrhenanas gentes a Druso gestum refertur : in quo inter primores pugnaverunt Senectius et Anectius, tribuni, ex civitate Nerviorum. Dalmatas et Pannonios Nero, frater Drusi, subegit. Pax cum Parthis facta est, signis a rege eorum, quæ sub Crasso, et postea sub Antonio capta erant, redditis.

I. Quantæ molis per hoc tempus Germanica bella fuerint, vel hinc intelligi potest, quod per ea plerumque Cæsar Augustus Lugduni morabatur, ne Drusi quidem, magni profecto imperatoris, fortunæ consiliisque satis confisus. Ille, tum resumpta adversus Transrhenanas gentes expeditione, majus prope bellum, quam nuper confecerat, invenit : nam et Catti, spreto, quem Romanus assignaverat, agro, Sicambris cæterisque populi romani hostibus se conjunxerant. At Drusus, universum bellum acriter complexus, quosdam populos vi coegit ad obsequium, alios, multis illatis detrimentis, repressit; Gallorum etiam ingentibus auxi-

hiis usus, quorum Senectius et Anectius, tribuni Nerviorum, ante prima signa memorabile certamen ediderunt. Ad cæterarum gentium coercendam rebellionem Tiberium occurrere Cæsar jussit, quem et ipsum, Aquileiam progressus, secum adduxerat, ne longius abesset Germanicis ac Pannonicis bellis. Per Istrum, glacie concretum, ad populanda proxima ripæ excurrere, Dacis in consuetudinem venerat. Dalmatæ, propter exacta tributa irati, obsequium exuerant.

II. Pannonii, nuper ab Tiberio domiti, præter insitam genti ferociam, discessu ejus et majoris partis copiarum, ac vicinarum nationum defectionibus turbabantur: idcirco Tiberius, omnibus simul illato bello, et ad exorientes ubique motus arma circumferens, Dacos, cæsis cum duce copiis, repulit; Pannonios ac Dalmatas ad priorem tributorum imperiorumque patientiam revocavit. Annotatum est, Tiberium, quum, deleto cruentissima cæde Pannonum exercitu, arma more belli cremanda poscerentur, abjici in profluentem jussisse, quo conspecta ab hostibus infra colentibus, pertinaciam spectaculi horrore et similium metu frangerent. Ob hæc gesta eidem, quos fratri diximus decretos, honores tributi sunt. Dalmatia, quæ prius inter populi provincias censebatur, quod, propter ingenium gentis et vicinorum, sine exercitu tuto haberi nequibat, ad curam Cæsaris translata est.

III. Hæc Iulo Antonio, Q. Fabio Maximo consulibus acta: et Herodes, qui liberos suos accusatum venerat Aquileiam, reconciliata per Augustum inter eos gratia, honorifice dimissus; mutuaque cum eo benevolentia, et adversus eximios ejus honores, digna principe romano magnificentia certatum. Sub idem enim forte tempus Cæsaream, in honorem Augusti sic appellatam urbem, Herodes perfecerat, ejusque

§ I. U. C. 742; A. C. 10. — Sen. Cons. ad Marc. cap. 3. — Liv. Epit. — Dio, lib. LIV. — Oros. VI, 21. — Joseph. Antiq. Jud. XVI, 7. — Sueton. in Tiber. cap. 9. — Flor. IV, 12. — § II. Sueton. in Aug. cap. 21. — Oros. VI, 21. — Flor. IV, 12. — Liv. Epit. — Vell. II, 96. — Supra CXXXIV, 96.

encænia sumptuosissimis ludis, quos in ejusdem honorem per quinquennia volebat repeti, celebrabat. Eum omnem sumptum a se præberi voluit Cæsar; sed et uxor ejus Livia misit eximia dona, ita ut omnium pretium talentis circiter quingentis æstimaretur.

§ III. Joseph. Antiq. Jud. XVI, 7, 8 et 9.

JOANNIS FREINSHEMII
SUPPLEMENTORUM
LIVIANORUM
LIBER CV
IN LOCUM LIBRI CXL LIVIANI.

EPITOME
LIBRI CENTESIMI QUADRAGESIMI.

Bellum adversus Germanorum trans Rhenum civitates, gestum a Druso, refertur. Ipse ex fractura, equo super crus ejus collapso, tricesimo die, quam id acciderat, mortuus est. Corpus a Nerone fratre, qui, nuntio valetudinis evocatus, raptim accurrerat, Romam pervectum, et in C. Julii tumulo conditum. Laudatus est a Cæsare Augusto vitrico, et supremis ejus plures honores additi.

I. Extremus hinc Druso vitæ annus, sed idem honore et gloria præcipuus sequitur: nam et consulatum, collega T. Quintio T. F. Crispino, gessit, et egregias de Germanis victorias reportavit. Fatum ei prodigiis prænuntiatum antiqua superstitio credidit; quod turbinibus et fulmine concussa pleraque fuerant, in quibus et multæ deorum ædes, ut ne Capitolino quidem Jovi, consortiumque deorum cellis parceretur. Quo terrore nil tardatus juvenis, in Transrhenanas civitates iterum inducto exercitu, per Cattos ad Sue-

§ I. U. C. 743; A. C. 9. — Ovid. ad Liv. v. 401. — Dio, lib. LV. — Flor. IV, 12. — Oros. VI, 21.

vorum usque fines magno labore iter aperuit; haud incruenta victoria superatis, qui occurrerant.

II. Inde tres simul validissimas nationes, Cheruscos, Suevosque et Sicambros adortus, nimiam hostium fiduciam calamitosam ipsis atque lacrymabilem effecit: nam illi, centurionibus viginti barbaro more mactatis ad aras, concrematisque, tam certam victoriæ spem conceperant, ut, divisa in antecessum præda, Cherusci equos, Suevi aurum et argentum, Sicambri captivos sibi desponderent. Sed ipsi, magna pugna victi, seque et sua cum uxoribus liberisque perdiderunt, qui more germano sequuti suos in prælium exeuntes fuerant. Res fœda dictu, sed ad demonstrandam illarum gentium incredibilem feritatem efficax, traditur; mulieres eorum, quum ad plaustra sua victores venissent, deficientibus telis, infantes liberos humi collisos in adversa hostium ora misisse.

III. At Drusus, cedentes in penitiora gnaviter insequutus, inter Visurgim et Albim omnia populabatur; Albim quoque transiturus, ni res eum mira quædam et minax oblata deterruisset. Barbaræ mulieris humana amplior species obviam facta, *tendere eum ultra* latinis verbis prohibuit; *hunc enim et operum ejus et vitæ terminum fata statuisse*. Nec aliter evenit: continuo regressus, priusquam Rhenum attingeret, inter hunc et Salam fluvios, in æstivis, quæ Scelerata inde vocata sunt, mortem obiit: quo tempore et lupos circa castra vagos ululasse tradunt, et juvenes duos per media munimenta equitare visos; muliebrem etiam ejulatum auditum, et speciem in cælo transcurrentium stellarum apparuisse.

IV. De genere mortis haud similia traduntur. Ex lapsu equi crus fregisse, quidam scribunt; inde tricesimum ante diem decessisse. Morbo solutum, alii narrant; qualis ille fuerit, aut unde profectus, reticentes. Nec defuerunt, qui scelus vitrici suspicarentur; quod mira comitate juvenis, si

§ II. Flor. — Tac. Germ. 7 et 18. — Oros. — Sueton. — § III. Dio. — Sueton. in Claud. cap. 1. — Strab. lib. VII, p. 291.

reperisset occasionem, redditurum populo rempublicam non dissimulabat: ferebantque, proditam ejus epistolam ab fratre, quem de cogendo ad libertatem restituendam Augusto sollicitarat. Revocatum igitur e provincia, at quia cunctatus erat recedere, veneno occupatum putarunt. Sed ego rem tantam, quum neque credere satis, neque refellere possim, in medio relinquam; cætera, quæ certioribus testimoniis nituntur, traditurus.

V. Ad famam ægrotantis Drusi Augustus cum Livia, quam alioquin itinerum suorum comitem habere consueverat, Ticinum procurrerat. Eodem forte Tiberius, ex recenti victoria redux, ad salutandos parentes accessit. Ergo cognita fratris valetudine, jussu Augusti et sua pietate, sive ne in hostili solo sine duce exercitus esset, rapidissimo cursu, et incredibili celeritate, ni certis auctoribus traderetur, advolavit. Quum enim transeundæ Alpes, transeundum Rheni flumen esset, die ac nocte, mutatis subinde jumentis, ducenta passuum millia, per devictas modo feras nationes, uno tantum comite, confecisse fertur.

VI. Certe spirantem adhuc fratrem reperit; isque, adventu illius cognito, legiones extremo jam imperio obviam procedere cum signis et aquilis comptis, et salutare imperatorem jussit; prætoriumque ei dextra parte statui. Nec multo post exstinctus est, inter suprema fratris oscula. Corpus, invito prope exercitu, qui cremari in armis, inter quæ ceciderat, voluisset, a Tiberio primum per centuriones et tribunos militum ad hiberna deportatum est. Inde municipiorum coloniarumque primores exceperunt, suscipientibus scribarum decuriis, et effusa per officium multitudine, rogisque accensis. Sic Romam perlatum, pedibus antecedente Tiberio, nec usquam ab eo, postquam Ticinum advenerat, discedentibus vitrico et matre Livia.

§ IV. Liv. Epit. — Dio. — Tac. Annal. I, 33, et II, 41. — Sueton. in Tib. cap. 50, et Claud. cap. 1. — § V. Dio. — Tac. Annal. III, 34. — Liv. Epit. — Val. Max. V, 5. — Plin. VII, 20. — § VI. Val. Max. — Dio. — Ovid. ad Liv. v. 89, 141 et 167. — Sueton. in Claud. cap. 1, et Tib. cap. 7. — Sen. Consol. ad Marc. cap. 3. — Tac. Annal. III, 5.

VII. Lictores quoque, versis, ut in luctu, fascibus, sequebantur. Tum in foro, circumfusis Claudiorum Liviorumque imaginibus, propositum, defletumque funus. Tiberius defunctum laudavit pro Rostris, Augustus, nec sine lacrymis, in circo Flaminio; quod nescio quam ob superstitionem ingredi pomœrium fas non esse rebatur. Ea in laudatione precatus dicitur deos, *similes Druso Cæsares suos facerent, sibique tam honestum quandoque exitum darent, quam illi dedissent.* Cadaver equitum romanorum illustrium humeris in Campum perlatum, ibique concrematum est; cineres in Augusti conditorium illati.

VIII. Fortior in hujus obitu Livia fuit, quam in Marcello nuper Octavia fuerat; sive quod adhuc alter filiorum supererat, sive aliis causis. Profuisse sibi sapientia Arei monita dicebat, ne nimio luctu mergeretur. Honores deinde cumulatim memoriæ ejus additi; nec per adulationem magis, quam jure merito: *Germanici* cognomen ipsi posterisque; statuæ, arcus marmoreus cum tropæis via Appia, et ad ipsum Rhenum honorarius tumulus Moguntiaci, adhuc vestigiis ejus monumenti durantibus. Eum exercitus excitavit; decretumque, *ut circa eum deinceps stato die quotannis miles decurreret, Galliarumque civitates publice supplicarent.* Augustus elogium ejus tumulo versibus a se compositis insculpsit, vitæque memoriam prosa oratione consecravit.

IX. Nec dubitari potest, omnibus dignum honoribus humanis fuisse; ac nescio, an quisquam postea Romanorum Druso comparari debeat, præter Germanicum, qui huic patri suo virtutibus et gloria, sed et fortunæ fatique similitudine, proximus fuit. Ad bellica et civilia negotia pariter promptus, suavis omnibus, sibi amicos æquans benevola æstimatione, quantum ipse erat opibus superior, corporis etiam insigni decore, et commendante omnia flore ætatis;

§ VII. Ovid. ad Liv. v. 209. — Sueton. in Claud. cap. 1. — Dio. — Tac. — Liv. Epit. — § VIII. Liv. Epit. — Flor. IV, 12. — Sueton. in Claud. cap. 1. — Ovid. ad Liv. v. 337. — Tac. Annal. II, 7. — Eutrop. VII, 8.

quippe tricesimum agens annum interiit. Manu quoque strenuus, qui sæpe maximo cum discrimine Germanorum duces tota acie sequeretur, opima referendi avidus. Nec adipisci tantum victoriam, sed et firmare consilio idoneus, in tutelam provinciarum præsidia passim disposuit, fluviorum maxime opportunitatem sequutus.

X. Præcipue Rhenum, communi in Gallos Germanosque tutela, quinquaginta circiter castellis communivit; ex quibus enatas esse plerasque omnes civitates satis constat, quarum splendore hodie Gallica ripa insigniter illustratur. Pontes in eodem amne duos ædificavit, ad Bonnam et Moguntiacum, ut expeditus in Germaniam trajectus esset. Hercynium saltum, inaccessum ad id tempus, frequentibus victoriis percurrens, patefecit. Ejus denique reverentia non pacatæ modo gentes, sed etiam hostiles ferocius agere desierunt; per totum adeo morbi tempus velut tacitis induciis quietæ. Justis Druso redditis, ad publica munia reditum, voluptatesque resumptæ. Tiberio decretam ex Dalmatico vicinisque bellis ovationem, diximus: hanc ille tanto peregit magnificentius, quod apparatus etiam Drusi causa facti, post mortem hujus in unum omnes cesserant.

XI. Equo invectus, stratis in Capitolio et per alias Urbis partes mensis, epulum populo præbuit; mulieribus etiam a Livia ac Julia epulum datum. Liviæ mox in solatium amissi Drusi statuæ decretæ, cum jure trium liberorum; et ab hoc exemplo cœpta consuetudo, jus istud, priscis temporibus ab senatu, mox ab imperatore petendi; quorum indulgentia, quibus natura tot liberos non concesserat, pœnam orborum vitabant, et præmia multos liberos habentium, præter pauca, consequebantur. Sub idem tempus Herodes Cæsareæ templum Augusti et Romæ dedicavit, cum magnificentissimis utriusque simulacris; turrim etiam pulcherrimam, in portu positam, memoriæ Drusi causa nominavit *Drusionem*. Nec unius

§ IX. Vell. II, 97. — Sueton. — Flor. IV, 12. — Ovid. ad Liv. v. 14. — § X. Tac. Annal. IV, 5. — Sen. Consol. ad Marc. cap. 3. — Supra, CXXXIX, 2. — Vell. II, 96. — Euseb. Chron. — Dio.

Herodis hæc adulatio fuit: alii quoque reges Cæsareas urbes condiderunt; Artavasdes in Armenia, et Juba in Mauritania.

XII. Hoc tempore ferunt ab Augusto constitutum, ne senatus legitimus plus, quam bis quot mensibus haberetur, kalendis et idib. ut tamen idus martiæ, propter necem Cæsaris, pro damnatis et atris exciperentur. Numerum senatorum, intra quem senatusconsulta fieri non possent, pro modo negotiorum finiit: mulctas sine justa causa absentium intendit: et quia sæpe multitudo delinquentium impunitatem hujusmodi culpis pepererat; quoties hoc contigisset, quintum quemque sorte ductum mulctari voluit; utque promptius absentium ratio iniretur, album, in quo senatoria semper annotata erant nomina, publice proposuit. Quod si forte ad numerum senatores non fuissent, auctoritas perscribebatur: quod idem obtinebat, quoties loco aut tempore alieno, aut alias non legitimo edicto Patres celeriter essent evocati, aut quum tribunus plebis intercessisset.

XIII. Hæc auctoritas deinde secundum leges moresque alio senatu confirmata, nomen vimque senatusconsulti accipiebat. Prætoribus inter hæc querentibus, deteriore se loco esse, quam minorem magistratum tribunos; Augustus decrevit, *uti prætoribus jus esset dicendæ in senatu sententiæ*. Hæc et alia non tanquam imperans et cogens constituebat, sed in tabulis prescripta legi sinebat ab ingredientibus curiam, potestate facta monendi, si quid melius invenissent. Nec in senatu tantum et adversus nobiles modestus, ne clientibus quidem tristem sese aut superciliosum exhibebat. Evocatus quondam ejus scutarius injuriarum postulatus patronum Augustum desiderabat. Is quum esset occupatior, quemdam ex cohorte amicorum dedit: tum ira correptus litigator, « Atqui, inquit, quoties tu auxilio habebas opus, « ego locis omnibus adfui, meumque corpus pro tua incolu- « mitate periculis objeci ».

§ XI. Joseph. de B. Jud. I, 16, et Antiq. Jud. XV, 13. — Plin. VI, 9. — Eutrop. VII, 5. — Strab. lib. XVII, p. 831. — Sueton. in Aug. cap. 60. — § XII. Dio. — Liv. IV, 57. — Sueton. in Aug. cap. 35. — § XIII. Sueton. in Aug. cap. 56. — Dio.

XIV. Lenissimum diceres principem, qui tantam impudentiam impunitam esse pateretur. At ille, sepositis etiam negotiis, in judicium venit, causamque hominis egit; quasi nec rogatus inverecunde, et objurgatus merito foret. Sed quum Nonius Asprenas, propinquitate sibi innexus, causam veneficii diceret; consuluit senatum, quid officii sui putaret: *se enim angi, ne aut destitueret amicum, aut eripere nocentem crederetur*. Universis deinde assentientibus, per horas aliquot assedit in subselliis rei, sed tacitus, ne translatitia quidem laudatione data. Sic quoque non effugit accusatoris convicia: nam Cassius Severus, amarissimæ libertatis, idemque non vulgaris facundiæ et ab utroque notissimus, acerbissime questus est, *ejus adventu reum sibi eripi, cujus una patina centum triginta convivæ interissent*.

XV. Id quoque civili animo Cæsar tulit, ne censoriæ quidem potestatis præscriptione hominem ultus, quum ille post paulo propter maleficam vitam deferretur; *in civitate vitiorum plena necessariam esse sermonis libertatem* dictitans. Circa id tempus etiam quæstores circa maritima Italiæ loca provincias sortiri jussit, Ostiam, Ariminum, Cales. Sequente demum anno, C. Marcio C. F. C. N. Censorino, C. Asinio C. F. Gallo consulibus, Augustus Urbem introiit, quod facere prius propter obitum Drusi distulerat. Et lauream quidem in Feretrii Jovis templum (quum in Capitolium ferri soleret) intulit: sed nulla victoriam Germanicam alia lætitia celebravit; plus damni rempublicam cepisse morte Drusi, quam commodi superatis hostibus, præferens.

XVI. Consules tamen et alia curarunt prosperis bellis decerni solita, et captivorum multitudinem inter se armis infestis coegerunt concurrere. Pulcherrimum eo tempore institutum excogitavit Cæsar, ambitu reprimendo: nam et consules, et cæterorum magistratuum plerique, largitio-

§ XIV. Sueton. — Dio. — Tac. Ann. IV, 21. — Plin. XXXV, 12. — § XV. U. C. 744; A. C. 8. — Pigh. Ann. ad ann. 488, et Lips. ad Tac. Ann. IV, 27. — Dio.

nibus honorem consequuti ferebantur. Igitur Augustus, nec puniri claros viros cupiens, neque convictis sustinens parcere, tota re dissimulata, in posterum a candidatis certam pecuniam pignoris loco depoposcit, quam, qui largitionum factarum esset condemnatus, amitteret. Hoc universi multa laude tulerunt: non idem omnium sensus in eo fuit, quod vetus senatusconsultum, quo de servo in caput domini quæri vetabatur, excogitata fraude circumscripsit; si e republica videretur, actori publico, aut Cæsari mancipari jubens.

XVII. Hoc alii calliditatem appellabant, quæ legum verba calumniando, jus dominorum iniqua et crudeli simulatione tolleret: prudentiores necessitatem excusabant, nec aliter iri obviam insidiis potuisse, quas in illum atque magistratus multi, hac ipsa celandorum consiliorum fiducia, frequentius cupidiusque intentassent. Inter hæc quum decennium resumptæ postremo tribunitiæ potestatis exisset, imperium Augustus se velle deponere dixit, satis certus futurum, ut recipere illud nulla interposita mora cogeretur: nam et omnia firmamenta reipublicæ sic habebat in manu, ut prorsus non possent extorqueri; et imperio ita per aliquammultos annos præfuerat, ut publice gloria, privatim opulentia populus romanus cumularetur.

XVIII. Argumento sit hominis libertini testamentum, factum hisdem consulibus a. d. VI kalend. februar. quo C. Cæcilius Claudius Isidorus professus est, *quamvis multa civili bello perdidisset, tamen relinquere servorum quatuor millia centum sedecim, juga boum tria millia sexcenta, reliqui pecoris ducenta quinquaginta septem millia, innumerato sestertium sexcenties.* Ita Cæsar, potestate resumpta, Tiberium ad bellum Germanicum misit; ubi interim L. Domitius cum irato propter interitum Drusi exercitu, dolorem hunc cladibus hostium ulturus, Albim primus Romanorum ar-

§ XVI. Tac. Ann. II, 30, et ibi Lips. — Dio. — § XVIII. Plin. XXXIII, 10. — Vell. II, 97. — Tac. Ann. I, 63, et IV, 44. — Sueton. in Nerone, cap. 4.

mata manu transcenderat. Ab eodem aggeratus secundum Amisiam trames est, vastas inter paludes : *pontes longi* appellati.

XIX. Ob hæc et talia triumphales quidem honores Domitio decreti; cæterum Augusto posthac irritari nationes Transalpinas minime placuit : satis negotii susceptum cum citerioribus sentiebat : idcirco ne Tiberius quidem longius processit, quanquam ejus adventu pleræque nationes inter Albim et Rhenum habitantes, Tiberio permittente, legatos de pace miserant. Sed irritæ horum preces fuere, negante suscepturum Augusto, nisi et Sicambri rogarent; iidemque in satisfaciendo cæteris essent comites, quibus belli suscipiendi auctores exstitissent. Hoc quum in Germania percrebuisset, sociorum rogatu profecti ex ea gente multi principum, postquam Augusti jussu per municipia in custodias mittebantur, sibi manus intulerunt.

XX. Pace infecta, Tiberius nulla re majori gesta, ex Germania discessit. Hostes multo post acceptas clades Romanis ubere vindicta regesserunt. Tiberio tamen, quod sine detrimento magnam Germaniæ partem peragrasset, *Imperatoris* cognomentum Augustus addidit, sibique tum etiam recepit; militibus quoque distributa pecunia, non victoriæ causa, quæ nulla insignis parta fuerat, sed propter tirocinum Caii, tum primum profecti in militiam. Tiberio interim alter consulatus cum altero triumpho decernitur. Augustus, quum et ipsi triumphus decerneretur, natali suo solennes Circenses ludos maluit. Pomœrium eodem anno prolatum est, quod non nisi augentibus imperium concedebatur.

XXI. Etiam Pannonios hoc tempore victos ab Sex. Apuleio reperio, quum impatientia quietis post Tiberii discessum ad arma redissent. Tum et Augustum mensem de Sextili factum, quidam auctores tradiderunt; qua de re tamen septimo ejus consulatu cautum esse plebiscito annotavimus. Forte an intermissam, ut fit, appellationem, et quasi cum

§ XIX. Strab. lib. VII, p. 291. — Dio. — Bucher. Hist. Belg. l. l. c. 18. — § XX. Dio. — Vell. II, 97. — Tac. Ann. XII, 23.

antiqua luctantem, hoc anno ab omnibus usurpari, antiqua penitus explosa, placuerit. Inter hæc tam læta ac splendida rursus Augustum infirmitatis humanæ C. Mæcenatis obitus admonuit, viri inter paucos memorabilis: nam per plurimos annos amicissimus Cæsari, dignusque tanto honore vixerat, utilibus subinde ministeriis majoris amici benevolentiæ vicem reddens.

XXII. Et publice quidem obitas partes suis plerumque locis retulimus; hic omnino commemoranda libertas est, qua sæpissime Cæsarem ea facere prohibuit, quorum postea pœnitere eum debuisset. At merebatur insigni lenitate prudentiaque princeps, ut rarissimum illi fortunæ bonum possideret, benevolum candidumque monitorem. Utriusque maximum experimentum ab uno exemplo capias licet. Sedebat Augustus pro tribunali, damnaturus multos, ut omnes oculorum gestuumque et vocis notæ, quas diu ante perdidicerat Mæcenas, ei significabant.

XXIII. Igitur quum per confertam turbam pervadere ad eum nequisset, tabellam in sinum ejus misit, his inscriptam verbis, *surge, carnifex*. Surrexit ille, nulla in quemquam lata tristiore sententia, tantumque abfuit ab offensa hominis probatissimi libertas, ut potius, quum illa morte Mæcenatis defecisset, serio desideraretur. Certe quum biennio post filiam suam propter adulteria relegasset, atque, decedente mox ira, pudore ac pœnitentia corriperetur, sæpe exclamasse fertur: « Horum nihil mihi accidisset, si aut « Agrippa, aut Mæcenas vixissent ». Virtutis autem optimique animi perspicuum documentum in Mæcenate fuit, quod in maxima apud principem gratia positus, non invidiam cæterorum, non odia persensit.

XXIV. Scilicet modestia ac comitate fortunam temperans, quum aliis ab Augusto sæpe summos honores impetraret, in equestri loco consenuit. Non mirum igitur, si morte hujus ingentem dolorem concepit Cæsar, etiam ex

§ XXI. Cassiod. Chron. — Dio. — Sueton. in Aug. cap. 31. — Supra, CXXXIV, 103. — § XXIII. Sen. de Benef. VI, 32. — Dio.

testamento Mæcenatis perspecto, nihil eum sibi propter Terentiam succensere: paucis enim nec maximis rebus exceptis, omnia ei reliquit, si quid inde distribuere defuncti amicis vellet, illius in arbitrium conferens. Erat quippe mos Cæsari, quanquam hereditatum minime cupido, judicia amicorum pensitare morosius, neque dolorem aut gaudium dissimulare, prout in testamentis neglectum se, aut honoratum reperisset. Post hæc Ti. Claudius Ti. F. secundum iniit consulatum, cum Cn. Calpurnio Cn. F. Pisone, cujus item alter hic consulatus fuisse, a quibusdam traditur; quod argumento est, inter superiorum annorum suffectos fuisse.

XXV. Nam si quis eumdem esse putet, qui cum Augusto undecimum consule gessit, illum patrem hujus Pisonis fuisse discat; quod ex probatissimis auctoribus abunde constat. Tum igitur Tiberius, kal. januariis senatu in Octaviæ gentis fano extra pomœrium habito (nam triumphans initurus Urbem erat), ædem Concordiæ instaurandam sibi sumpsit, ut in eo suum et Drusi nomen inscriberet. Acto deinde triumpho, una cum matre Liviæ gentis sacrarium dedicavit, atque ipse senatoribus in Capitolio, mulieribus Livia seorsim epulum præbuit.

XXVI. Idem *Ti. Claudius T. F. Nero pontifex, consul iterum ludos votivos pro reditu Imp. Cæsaris Divi F. Augusti pontificis maximi Jovi Optimo Maximo fecit*, ut hodieque basis marmoreæ inscriptio prodit; quanquam eo germanicis motibus evocato, C. Cæsar et consul Piso pro eo fecerunt. In Germania tamen nihil ad memoriam insigne gestum; at Romæ Diribitorium eodem anno perfectum est, quod Agrippa inchoaverat. Maximum id ædificium fuisse dicitur eorum, quæ usquam posita sint sub uno tecto; adeoque postquam vetustate collapsum tectum est, instaurari potuisse negant. Sub idem tempus Agrippæ funebres ludi facti, eoque die omnes, ne filiis quidem Cæsaris exceptis, præter

§ XXIV. U. C. 745; A. C. 7. — Pigh. Annal. — Sueton. in Aug. c. 66. — Dio. — § XXV. Dio. — Pigh. Annal.

ipsum, in pulla veste fuerunt. Spectatum est in septis, tum in honorem Agrippæ, cujus ibi monumenta visebantur, tum quia multa circa forum ædificia arserant. Incendii culpa in ipsos dominos conferebatur, qui, ære alieno gravati, futurum sperassent, ut misericordia accepti detrimenti onere levarentur: igitur nemini succursum.

XXVII. Adversus incendia spatium Urbis in regiones quatuordecim, et has iterum in vicos divisit. Regionibus præesse magistratus annuos, prætores, tribunos plebis, et ædiles sortito jussit. Vicorum magistris, qui antiquitus de plebe constituebantur, præter prætextam, quæ et olim concedebatur, binos lictores addidit, quibus in suo quisque spatio certisque diebus uterentur. Ab his familia publica circa portas et muros disposita, ubi necessum esset, evocabatur; donec post aliquot annos præfecto vigilum constituto, diligentius etiam ab Augusto provisum est. Adolescebant interim Caius et Lucius Cæsares pari voluptate ac sollicitudine principis, qui munimenta domus corroborari lætabatur; insolentiam puerorum suspectabat, quippe gnari, quam ad fortunam educarentur, mores avitos haud curabant usquequaque æmulari.

XXVIII. Lucius utique, vix undecim natus annos, quum in theatro plausu et acclamationibus populi exceptus magnos spiritus sumpsisset, eo progressus est temeritatis, ut Caio fratri, eo quoque adhuc prætextato, petere consulatum auderet. Tum vero non premens iram Cæsar, « Absit, « inquit, a republica, qualis meis temporibus evenit cala« mitas, ut quemquam annis viginti minorem consulem fieri « oporteat! » Sic etiam insistentibus, *tum satis mature magistratum eum capturum* respondit, *ubi et semet cohibere a peccando, et populi compescere cupiditates didicisset.* Interim, ut indulgentia præferoces animos retineret, sacerdotium Caio dedit, et designari consulem passus est, ut post quinquennium, anno ætatis vicesimo, magistratum iniret.

§ XXVI. Sueton. in Aug. c. 31. — § XXVII. Liv. XXXIV, 7. — Dio, lib. LV. — § XXVIII. Tac. Ann. I, 3. — Zonar. — Sueton. in Aug. c. 64.

XXIX. Interim ex ea die deductus in forum, ut interesset consiliis publicis, locoque senatorio spectaret et epularetur. Hæc honoris Augusti causa senatusconsulto decreta. Equites autem romani universi *Principem juventutis* Caium hastis argenteis donatum appellaverunt. Hæc aiunt Augustum vix admisisse, quum intime gauderet factis, ne speciem civilis animi amitteret. Eodem anno (tum enim D. Lælius D. F. Balbus, C. Antistius C. F. Vetus consules erant) Tiberio tribunitiam potestatem Cæsar in quinquennium dedit; Armeniamque deficientem ei demandavit. At ille inter tot prospera, incertum quibus causis, repente statuit e medio se quam longissime abducere; nec enim studiorum causa Rhodi secessum petisse crediderim, quanquam id prætulisse traditum.

XXX. Veriorem fuisse stimulum ex intemperantia uxoris putant, quam neque repudiare auderet, neque perferre ultra posset. Certe reliquit eam Romæ, sed cum filio, quem sibi Vipsania pepererat. Quidam existimant, et ipse sic videri, sed postea, voluit, Agrippæ exemplo, qui Marcello cesserat, abire voluisse, ne præstantia sua et rerum gestarum gloria obstare adolescentibus Augusti liberis videretur. Et quemadmodum in dissidiis principalium domuum, omnes in partes aliquorum velox suspicio est; non deerant, qui offensum judicarent, quod ipse ab Augusto non esset adoptatus. Contra alii ab illo ejectum sibi persuadebant, ut liberorum ejus insidiatorem. Minus absurda opinio est, vitato assiduitatis tædio, auctoritatem absentia tueri voluisse, atque etiam augere, si, quod futurum rebatur, ad subeunda reipublicæ onera, quibus nemo præterea par esset, revocaretur.

XXXI. Ipse nihil horum, sed honorum laborumque parem satietatem, et quietis desiderium obtendit. Quacumque causa, tam pertinaciter certe propositum ursit, ut neque

§ XXIX. U. C. 746; A. C. 6. — Lapis Ancyr. — Dio in Excerpt. Vales. — Vell. II, 99. — Tacit. — Sueton. in Tib. cap. 10. — § XXX. Sueton. in Tib. cap. 7, 10 et 12. — Dio. — Vell.

matris precibus, nec querelis Augusti moveretur, cui contumeliosus hic secessus futurus erat; ciboque, postquam se detineri videbat, quatriduo abstineret. Rhodus ei revertenti prius ex Armenia salubritatis et amœnitatis nomine maxime placuerat. Huc igitur concedens, modicis ædibus diu ingentes virtutes, nec minora vitia abdidit; reliquo etiam cultu officiorumque cum Græcis pariatione, privato similior.

XXXII. Cæterum præsenti labori meo in his temporibus actisque finem facio, circa quæ Livianam etiam historiam desiisse indicio Epitomarum deprehenditur; toto animo versus in majoris et constantioris imperii auctorem dominumque Jesum Christum, quem sub hosce annos (de natali enim ejus haud levibus argumentis inter doctos disputatur) hominem natum suus adspexit potius, quam agnovit orbis. Hujus beneficio, si quid utiliter elaboravi, debere me totum profiteor; eumque suppliciter oro, ut porro mentem eam mihi servet, omnia, de quibus hic scripsi, regna, victorias, triumphos, nullo modo digna reputantem, ob quæ illius sanctissima secta, aut quidquid ea facere ac pati jubet, ulla ex parte negligatur.

§ XXXI. Plin. VII, 45. — Sueton. in Tib. cap. 11. — Dio.

SUPPLEMENTORUM FREINSHEMIANORUM

FINIS.

TABULA

RERUM QUÆ IN HOC UNDECIMO VOLUMINE CONTINENTUR.

FINIS UNDECIMI VOLUMINIS.

